KAD JŪS SUGEBĖTUMĖT VISUS SUBURTI PRIE SAVO "VARPŲ"!
Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

LITERATŪROS
ALMANACHAS
'2010

Vyriausiasis redaktorius
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė
SILVIJA PELECKIENĖ

Dailininkas
BRONISLOVAS RUDYS

Redakcijos kolegija:
VIKTORIJA DAUJOTYTĖ
ALGIRDAS GLUODAS
DONALDAS KAJOKAS
VYTAUTAS MARTINKUS

GENERALINIS RĖMĖJAS:
UAB "RŪTA" (direktorius ALGIRDAS GLUODAS)

PAGRINDINIAI RĖMĖJAI:

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą „Kultūros, meno, mokslo procesų atspindėjimas ir analizė „Varpų" almanache"

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS RĖMIMO FONDAS

RĖMĖJAI:
UAB „Meba" (direktorė Marija Laisvyda MATUSEVIČIENĖ)
Lietuvos Respublikos Seimo narys Valerijus SIMULIK
UAB „Telebaltikos importas ir eksportas" (generalinis direktorius Arvydas APERAVIČIUS)
UAB „Sabalin" (direktorė Regina ARCIŠAUSKAITĖ)

©VARPAI, 2010 (25)

Leidžiamas nuo 1943 metų
„Varpų" sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917-1992)
Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906-1996)
Leidimas atnaujintas 1989 metais

EUGENIJUS MATUZEVIČIUS	**4**	Eilėraščiai. *Senųjų „Varpų“ skambesys*
VACLOVAS ALIULIS	**7**	Du dvidešimtmečiai – dvi nepriklausomybės. *Esė*
	13	Algirdas GLUODAS: „Tautos interesai svarbesni“. *Atkurtai Lietuvai - 20*
	19	Albinas BERNOTAS: „ Su miegančiu ežiu ant prosenelės kelių“. *„Varpų“ svetainė*
LAURA BERNOTAITĖ, GEDIMINAS PULOKAS, LUKAS DEVITA, JUSTAS JASĖNAS	**46**	Keturi debiutai
	65	Laura Sintija ČERNIAUSKAITĖ: „Man buvo nulemtas rašymas“. *„Varpų“ svetainė*
VYTAUTAS GIRDZIJAUSKAS	**72**	Dvi naujos novelės apie vieną seną daiktą
JURGIS JANKUS	**96**	Niekam nereikalingi. *Neskelbtas romanas* (tęsinys)
ALGIMANTAS LYVA	**131**	Kirnis. *Romano ištrauka*
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	**153**	Likimo dūžiai. *Kūryba ir kūrėjai*
ANTANAS GASIŪNAS	**159**	Iš užmiršto sąsiuvinio. *Literatūrinis palikimas*
DAIVA MOLYTĖ-LUKAUSKIENĖ	**163**	Eilėraščiai. *Mūzos*
IVAN BUNIN	**169**	Du apsakymai. *Vertė* Jūratė ČIRŪNAITĖ
NUGZAR SHATAIDZE, GODERDZI CHOKHELI	**174**	Gruzijos prozos meistrai. *Apsakymai. Vertė* Ineza Juzefa JANONĖ ir Jurgis BUITKUS
ALFREDAS GUŠČIUS	**185**	Tikrumo ilgesys. *Lyrinis kritiko dienoraštis*
ALBINAS BERNOTAS	**189**	Nepakartojami atkartojimai. *Asmenybės*
ANTANAS KAZIMIERAS DILYS	**196**	Tarp įamžintų akimirkų – ir kūrėjų portretai. *Fotografija*
ONA GAIDAMAVIČIŪTĖ	**203**	Tylusis lietuvių literatūros modernizmas. *Mokslas. Kritika*
ANTANAS ANDRIJAUSKAS	**222**	Litvakų dailininkų ekspansija į Paryžių. *Kultūros istorija*
INEZA JUZEFA JANONĖ	**234**	Petras Cvirka ir jo biblioteka
ALMANTAS ŠLIVINSKAS	**238**	Knygos įstaigos Šiauliuose 1860-1940 metais
DALIUS AVIŽINIS	**260**	Meno kūriniai Valdovų rūmuose
MINDAUGAS PELECKIS	**278**	Filosofinės ir pasaulėžiūrinės tradicionalistinių religinių judėjimų doktrinų ištakos Lietuvoje. *Komparatyvistikos etiudai*
	289	Jurgis JUOZAPAITIS: „Tekstas ir muzika turi padėti vienas kitam“. *Kūryba ir gyvenimas*
	298	Kronika

EUGENIJUS MATUZEVIČIUS

D R A U G A M S

Aš skaitau draugų seniai rašytus laiškus...
Ak, draugai, mieli draugai šviesių dienų!
Man šiandien gyvenimas ir dienos aiškios –
Į tą pačią stotį, kur ir jūs, einu.

Buvo visko: ir uliojom, ir mylėjom,
Ir kovojom dėl gyvenimo prasmės –
Buvom smagūs ir jauni, kaip ryto vėjai,
Ir maištinga buvo mūs giesmė.

Kažko gaila, kai skaitau aš jūsų laiškus...
(Vėl dainuojančių dienų draugus.)
Ech, dar kartą – lai žaliuos kalnai ir aikštės,
Lai dar kartą mūs daina laukus išvaikščios
Ir suskaldys lapkričio ledus!..

Ž E M Ė

Nejau tu žemės nemylėjai niekados,
Nejau tu nejautei jos degančios širdies,
Kai skendo ji pirmuos pavasario žieduos,
Barstydama upokšniuose žvaigždes, -
Nejau tu žemės nemylėjai niekados?

Nejau tavęs kalnai jos nežavėjo
Ir kloniuose sidabras krištolinių ežerų,
Nejau... ir lygumos, ir jūrų vėjas,

Ir pasaka naktinių miesto žiburių, -
Nejau tavęs ji niekad nežavėjo?

Nejau tu negirdėjai jos tylios dainos,
Kuri kas vakarą atplaukia iš miškų
Ir klaidžioja šešėliuos mėlynuos
Platybėje brandžių ir nokstančių laukų, -
Nejau tu negirdėjai tos tylios dainos?

Išeik naktin ir apkabinki sodrią žemę, -
Mes – jos vaikai, jos kraujas ir ugnis...
Pajusi ją, pajusi širdį vienišą, neramią,
Išgirsi balsą jos, lyg tolimas vilnis...
Tai ji... tai ji, tai mūsų žemė!

Ž M O G U I

Atleisk, jei šiandien abejoju aš tavim,
Visu pasauliu, šia visa žeme,
Jei stoviu kryžkelėj su perplėšta širdim
Nežinomos nakties ir skausmo laukime.

Žinau – yra aukštų, galingų ąžuolų,
Kurie nebijo vėtrų, karščio nei lietaus, -
Keliaut yra mum daug surizgusių kelių
Kalnuos ir slėniuose gyvenimo plataus...

Ir tenka kartais drebulės dalia:
Visom šakom palūžti vėtros sūkury –
Gal nepražys viršūnė niekad jau žalia,
Ir į lapus pavasaris negrįš...

Atleisk, jei šiandien abejoju aš tavim
Šioj kryžkelėj nežinomų kelių...
O ne – vis tiek: ir draskoma, ir plėšoma širdim
Tavo kančias, tavo džiaugsmus myliu!

Varpai 2010

T U M A N P A T I S A K E I

Tu man pati sakei, kad žemė
Svaigi savo kalnais, upeliais ir miškais,
Kur krinta tyros versmės, žydi obelys ir pušys šlama...
Tu man pati sakei.

Tu man pati anuomet dainavai, kad jūra
Žavi, kaip pasaka, su savo vėtrom ir laivais,
Kur skrodžia ūkanas jūreivių akys niūrios...
Tu man pati anuomet dainavai.

Tu man pati apsvaigusi šaukei, kad žmonės
(Žiūrėk!) visi jie eina saulėtais takais –
Aplinkui svyra varpos, kvepia derlium kloniai...
Tu man pati apsvaigusi šaukei - - -

Šiandien man tavo žodžiai klaikūs ir šalti, kai viską
Tu gramzdini juodoje prakeiksmo nakty...
Įsiklausyk – tas pats rugiuose paukščio klyksmas...
Tie patys liepose žiedai balti...
Kodėl tik tu ir tavo žodžiai jau kiti?..

Varpai-1943 (1)

VACLOVAS ALIULIS

DU DVIDEŠIMTMEČIAI – DVI NEPRIKLAUSOMYBĖS

Kai manęs paprašė parašyti įvadinį straipsnį „Varpams“, susimąsčiau: kuo galėčiau pasidalinti su skaitytojais, baigiant antrąkart atgautos Nepriklausomybės pirmąjį dvidešimtmetį. Galiausiai tariau sau: į pirmosios Nepriklausomybės laikus telpa tavo vaikystė ir didžioji dalis jaunystės, atmintis siekia maždaug nuo 1928-ųjų, o iš tėvų girdėjai ir paskui skaitei apie dar ankstesnius laikus – pamėgink palyginti aną metą su pastaruoju dvidešimtmečiu, kurį stebėjai brandžiu dėmesiu ir kuriame sąmoningai dalyvavai.

Suprantu, tai kebli užduotis, kai jau tiek istorikų, kultūrologų, politikų, žurnalistų yra prirašę kalnus apie įvykius, jų raidą, žmonių gyvenimo pakilimus ir nuoslūgius, apie svyruojantį kultūros vyksmą, ekonomines ir socialines painiavas. Žinau, kad nepateiksiu giliaprasmių atodangų, bet, kai geri žmonės prašo, galima mėginti dalytis tuo, ką sumąstai, tik kalbėk nuoširdžiai, nesidėdamas išminčiumi. Kai kurie skaitytojai ras medžiagos palyginti su savais atsiminimais, potyriais, žiniomis ir įsivaizdavimais, kiti galbūt susidomės kuriuo nors negirdėtu faktu bei vertinimu ir toliau ieškos duomenų, ypač apie 1918–1940 m. Lietuvą, kurios daugumas nėra matęs ir tik įvairių prieštaringų nuotrupų girdėjęs.

ŽEMDIRBIŲ LIETUVA

Visą pirmąją XX a. pusę Lietuva buvo žemdirbių šalis. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje giedodami Stasio Šimkaus–prelato Kazimiero Urbanavičiaus giesmę *Prieš Tavo altorių*, jausdavome kaip labai ji sava mums, ano meto moksleivijai, tuo prašymu „palaimink mūs darbus, laukus ir namus“.

Labai svarbi buvo 1922 m. pradėta žemės reforma. Po I pasaulinio karo be savininkų likusi žemė, taip pat dvarų žemės virš 80 ha buvo skirstomos bežemiams, mažažemiams ir Nepriklausomybės kovų kariams. Naujakuriai galėjo palengvintomis sąlygomis gauti medienos statyboms, tad matėme besikuriančias naujas sodybas, prakuntančias lig tol tūnojusias šeimas. Kaimuose viena po kitos dygo pradžios mokyklos, didesniuose miesteliuose – progimnazijos, miestuose – gimnazijos ir žemės ūkio bei technikos mokyklos, stiprėjo Kauno universitetas (nuo 1930 m. – VDU). Gabus

jaunimas rasdavo galimybę studijuoti užsienyje: menus ir socialinius mokslus – Prancūzijoje, istoriją – Austrijoje ir Vokietijoje, teologiją – Italijoje, karybą – Čekoslovakijoje ir Belgijoje. Skleidėsi įvairiausia spauda. Apie 1925 m. prabilo Kauno radijas, žmonės rinkdavosi pas pasiturinčius kaimynus pasiklausyti „kalbančios dėžutės" ar patefono. Kai neliko turtingų fundatorių dvarininkų, daug kur imta statyti kuklias medines bažnytėles. Visur buvo jaučiamas judėjimas pirmyn su gerovės ir šviesos viltimis.

Apie 1930 m. Lietuvą palietė pasaulinė ekonominė krizė, nepagailėjusi ir žemės ūkio. Ketvirtajame dešimtmetyje atsirado lig tol negirdėtas reiškinys: prasiskolinusių ūkių pardavimas iš varžytynių, prasiveržė Suvalkijos ūkininkų streikas. Nepaisant visko, nuolat kilo žemdirbystės kultūra. Kartu iš lėto vystėsi, augo pramonė, bet darbininkija buvo negausi (1940 m. iš viso tik 43 000 darbuotojų). Žmonių būviui jautrūs rašytojai ir žurnalistai priekaištavo valdžiai už Kauno „Brazilkos" lūšnyną, Jonas Kossu-Aleksandravičius su draugais vanojo valdininkiją, abejingą „sodžiui", o Bernardas Brazdžionis eilėraštyje *Paskutinis pasmerktojo myriop žodis* 1939-ųjų pavasarį deklaravo:

Mačiau, kaip auga marmuro kolonos,
mačiau, kaip skęsta lūšnos dvokiančiam klane,
mačiau, kaip vedat jūs bedugnėn milijonus,
ir nešaukiau: "Gana!" Aš kaltas! Taip. Sušaudykit mane…

Nenutrūkstamai vyko kultūros raida. Susiklostė trys idėjinės kryptys: katalikų, laisvamanių bei socialistų ir tautininkų. Pirmąją palaikė Bažnyčia, trečiąją – valstybės valdžia, laisvamaniškąją – atskiri idėjiniai rėmėjai. Stiprindama tautininkiškąją srovę, valdžia 1930 m. suvalstybino skautus, uždraudė idėjinių organizacijų veiklą gimnazijose ir kitose vidurinėse mokyklose. Dėl moksleivių ateitininkų veiklos draudimo ir persekiojimo (buvo pašalinta veiklių ateitininkų iš gimnazijų) įsiplieskė rimtas valdžios ir dvasininkijos konfliktas. Aukštosioms mokykloms draudimas negaliojo, ateitininkai buvo stipriausia studentų organizacija, patylomis globojusi moksleivius ateitininkus ir ugdžiusi katalikiškąjį kaimo jaunimą – pavasarininkus. Ateitininkijos tėvas Pranas Dovydaitis leido kelis žurnalus katalikų jaunimui.

Jaunųjų katalikų kultūrininkų sambūris 1936 m. įsteigė visais atžvilgiais stiprų dienraštį *XX amžius*. Grupei priklausė pora kunigų – Juozas Prunskis ir Stasys Yla, o visi kiti buvo įvairių mokslo sričių specialistai ir mąstytojai: Ignas Skrupskelis, Juozas Ambrazevičius-Brazaitis, Jonas Grinius, Antanas Maceina, Pranas Dielininkaitis, Zenonas Ivinskis... Šiems žmonėms buvo gimininga Juozo Keliuočio *Naujoji Romuva.* Tautininkų idėjas skleidė dienraštis *Lietuvos aidas* ir žurnalas *Vairas,* laisvamaniškoji ir socialistinė srovė telkėsi *Lietuvos žiniose* ir *Kultūroje.*

Katalikiškoji srovė, atrodo, bus buvusi kūrybingiausia. Ji sumąstė ir paskelbė valstybės raidos programą, kurios pirmasis variantas buvo pavadintas „Į organiškosios valstybės kūrybą", išspausdintas 1936 02 23 *Naujojoje Romuvoje.* Antrasis variantas, „Į reformuotą demokratiją", buvo nelegaliai paskelbtas 1943 m. vokiečių okupacijos sąlygomis, trečiasis – „Į pilnutinę demokratiją" - pasirodė JAV lietuvių spaudoje po 1952 m.; abu pastarieji variantai redaguoti J. Brazaičio. Gaila, kad Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis 1988 m. ir Lietuvos Sąjūdis porą metų vėliau kaip reikiant neišstudijavo šio dokumento ir juo deramai nepasinaudojo[1]. Jei būtų pavykę jį įgyvendinti, turėtume daug sveikesnę Lietuvą.

Pirmosios Nepriklausomybės laikų Lietuvą, jos žmonių nuotaikas ir rūpesčius matome pavaiz-

[1] Išspausdino Vaidoto Daunio Krantai.

duotus anų laikų rašytojų kūriniuose. Liaudis ten ir žavinga, ir varginga, ir viltinga. Pavyzdžiui, tradicinį liaudies žmonių taurumą, jų santykių žmoniškumą randame Antano Miškinio *Žaliaduonių gegužinėje*, Antano Vaičiulaičio apysakose ir novelėse, o socialines įtampas Petro Cvirkos *Žemėje maitintojoje* ir kt. Visą daugiaplanį vyksmą nutraukė okupacijos.

DVIEJŲ PLĖŠIKŲ GROBIS IR NUOSTOLIŲ NUOSTOLIAI

1939 m. rudenį du plėšikai – naciai ir bolševikai – susimokė grobti Vidurio Europos nepriklausomas valstybes ir Baltijos kraštus, o po pusantrų metų rudasis plėšikas panorėjo suryti raudonąjį su visu jo laimikiu, bet išėjo atvirkščiai. Pats jis buvo sunaikintas ir sutriuškintas. Raudonasis pasiskelbė didvyriu išvaduotoju, bet nė neketino grąžinti „išvaduotosioms“ tautoms laisvę ir liko kuo buvęs – nuožmiu plėšiku. Jau tais pačiais 1940-aisiais, juo tvirčiau 1941-aisiais ir vėliau patyrėme, kad visa buvusi Tautos Vado[2] diktatūros priespauda – tik pasivaikščiojimas po žalią girelę. Trėmimai, lageriai, paskui - priverstinė kolektyvizacija, nuožmus ginkluotas mūsų pasipriešinimas ir dar nuožmesnis jo sutriuškinimas...

Neįstengusi grobio suvirškinti, SSRS 1990–1991 m. subyrėjo. Į jos karstą stambią vinį po Lenkijos „Solidarumo“ viena pirmųjų įkalė Lietuva su savo Sąjūdžiu.

Deja, abi savo nepriklausomybes Lietuva pasitiko smarkiai nukraujavusi. 1918-aisiais šalis buvo kiek tik įmanoma apiplėšta godžios kaizerinės okupacijos, nemažai žmonių pasitraukė į Rusiją nuo slenkančio 1915-aisiais fronto, išsisklaidė keli šimtai caro armijos karių. Nors ne visi pasitraukusieji bei išsklaidytieji galėjo grįžti kurti naujo gyvenimo, tačiau dauguma grįžo ir savo kovinę, ūkinę, organizacinę, kultūrinę patirtį panaudojo Tėvynei atstatyti. Grįžusieji ėjo pirmose naujo gyvenimo kūrėjų gretose, ir nebuvo nepasitikėjimo vieni kitais, nes jau lig tol vieni kitus žinojo ir viena kryptimi dirbo (išskyrus tik bolševikus).

Po pusšimčio metų nelaisvės antrosios Nepriklausomybė pradžiai praradimai ir nuostoliai buvo daug didesni.

Nacių genocidas sunaikino apie 240 000 Lietuvos gyventojų. Stalinizmo metais (1940–1953) buvo įkalinta ir ištremta apie 300 000 žmonių, iš kurių maždaug kas ketvirtas negrįžo. Pokario kare 1944–1953 m. žuvo apie 22 000 partizanų, daugiausia jaunų ryžtingų vyrų, ir apie 13 000 vyrų ir moterų krito nuo jų rankos; gal pusė šio skaičiaus buvo okupanto atsiųstieji, bet kita pusė – Lietuvos žemės vaikai, taigi vėl iš viso prarasta apie 30 000 savų perspektyvių gyvybių.

Kai dauguma tremtinių apie 1960-uosius grįžo, nerado namų nei kūrybos perspektyvų. Vargais negalais šen ten įsikūrė, bet tik retam pavyko rasti kelią į aukštąjį išsilavinimą ir kokias nors reikšmingesnes pareigas. Beliko pramonės darbininko ar kolūkiečio dalia. Grįžusieji turėjo užmojų, troškimų, bet negalėjo sukaupti įgūdžių, reikalingų vadovauti gamybai ir visuomenės gyvenimui.

Apie šešias dešimtis tūkstančių brandžiausių inteligentų ir kito pajėgaus kontingento 1944-aisiais pasitraukė į Vakarus. Vos ne pusę amžiaus jie ten Lietuvai dirbo ir akis pražiūrėjo, kada galės grįžti, bet tie, kurie grįžo, buvo drungnai sutikti: „Mes čia neturėjome tokių laisvių ir tokių galimybių, kaip jūs ten už jūrų, bet pastatėme dabartinę Lietuvą, taigi nemokykite mūsų gyventi, mes patys susitvarkysime“. Be didelės meilės vieną grįžusiųjų rinkome prezidentu, kai savi kandidatai buvo pabodę ar apšmeižti.

Daugybė Lietuvai ir jos žmonėms nusikaltusių stambių ir smulkių veikėjų be mažiausios atgai-

[2] Antano Smetonos.

los gavo atleidimą ir išsaugojo atsakingus postus. Ypač po 1992 m. rinkimų pakėlė galvas senoji „grupė draugų", jų vaikai ir vaikaičiai. Liko savo vietose senieji mokyklų vadovai. Kai kurie nuoširdžiai papildė savo žinių ir patirčių bagažą, kiti vien pritilo, o viduje kokiais buvo, tokiais ir liko. Liko įsitvirtinusi senoji valdininkija, išauklėta partsusirinkimų ir telefoninės „demokratijos", kai lemdavo partijos komiteto sekretoriaus ar KGB skyriaus viršininko skambutis. Žmonėse liko gajus įsitikinimas, kad „Partija ir Vyriausybė" viską turi ir viską gali. Bereikia gero generalinio sekretoriaus ar gero ministro pirmininko, ir gyvenimas kasdien šviesės. Iš čia nuolatinis „gelbėtojo" laukimas. Todėl antrosios Nepriklausomybės Seimo rinkimai vis parodydavo, kad laimi tos partijos, kurios pažada visus viskuo aprūpinti, nors nežino ir nepasako, kaip ir iš kur.

Mūsų dainuojanti revoliucija parodė, kaip labai buvo įkyrėjusi ir įsipykusi senoji santvarka, kada buvo viena manoma, kita sakoma, trečia daroma, bet, jai sugriuvus, nekilo savaime nauji vertinimai ir įpročiai. Nemažai vilčių buvo dėta į nukentėjusiuosius nuo senojo režimo, bet ir šie neturėjo jėgos per trumpą laiką pakeisti žmonių santykius ir ypač mąstyseną, požiūrį į valstybės tikslus ir įstatymus.

KAIP MES KAPSTĖMĖS

Niekas nežinojo, kaip iš komandinės socialistinės ūkio sistemos pereiti prie laisvosios rinkos ekonomikos, nes ir pasaulyje nebuvo tokios permainos pavyzdžio. Sąjūdis pirmiausia siekė politinės laisvės Lietuvai, pasitikint, kad toliau savaime turės viskas gerėti. Kolūkių išardymu nebuvo pirmiausia siekiama suteikti ūkinę laisvę buvusiems kolūkiečiams, bet, svarbiausia, pakirsti politinę kolūkių pirmininkų įtaką[3]. Politinė jų galia apsilpo, bet ūkiškai kolūkių griovimu pirmieji pasinaudojo jų vadovai. Buvę eiliniai kolūkiečiai dažnai nebuvo pasirengę stipriau įsikurti pakitusiomis sąlygomis, daugelis ėmė dairytis į vakarykštę dieną ir į vakarykščius vadovus.

Sąjūdininkai, būdami valdžioje, sumanė ir įvykdė stambų socialinės lygybės mėginimą: kiekvienam suaugusiam žmogui skyrė po 5000 „vagnorėlių". Už juos miesto gyventojai lengvai privatizavo savo nuomojamus, pagal orderius anksčiau gautus butus, o kaimo žmonės nelabai turėjo ką su jais veikti. Sumanūs verslininkai tuos laikinuosius pinigus pusvelčiui supirko ir panaudojo įmonių ir kitų vertingų objektų „prichvatizacijai".

Kai Sibire lietuviai giedojo ir dainavo apie laisvę, likusieji Tėvynėje mokėsi šlovinti tarybinius vadus, vien taip galėdami apdrausti savo būvį ir bent ribotą tautinį darbą. Mūsų energingiausieji žmonės vieni pasklido po platųjį pasaulį, kiti padėjo galvas kovose ar bent jėgas tremtyje ir lageriuose. Tėvynėje šiaip taip arba ir visiškai neprastai įsitaisė nuolankieji ir sumanieji. Dauguma jų nesižavėjo tarybine tikrove ir tai išreiškė entuziastingai atsiliepdami į Sąjūdžio šūkius. Vytautui Landsbergiui klausiant: „Ar ištversime?", vieningai atsiliepdavo: „Taip", „Taip". Ne visi šaukė, ne visi atsiliepdavo, daugelis dairėsi – kas laimės. Bet viena yra ketinti, žadėti, kita – atlaikyti, ištesėti.

Kompartijos viršūnės prilipo prie Sąjūdžio pergalės, ne Lietuvą, o savo kailį gelbėdamos. Nepriklausomoje Lietuvoje žiniasklaidos magnatai išmoko krauti kapitalą, kurstydami nepasitenkinimą kiekvienu valstybės žingsniu, nors jis būtų ir neišvengiamas. Girdi, mes žinome, ką daryti, kaip vesti, o atsakingieji nežino, nemoka, nenori.

Vienokia ar kitokia valdžia - bjauri, apiplėšinėja paprastus žmones? Greičiau viena ar kita valdžia silpna, nepajėgi surinkti, kas pagal įstatymus priklauso, tada ir ateina karpymai. Vis dėlto at-

[3] 1919 m. Seinų ir Kauno vyskupai kreipėsi į žmones, ragindami neužleisti žemės, neapleisti sėjos, nes eina sunkus metas, o mūsų „dainuojanti revoliucija" parodė mažiau ūkiškumo už tuos Bažnyčios vadovus.

mintina, kad valstybės laimi ne atiminėdamos iš paprastų piliečių, ką jie uždirba, o sukurdamos sąlygas, kurios padėtų sėkmingai dirbti, gaminti, uždirbti ir atsiskaityti. Kaip tai padaryti – didysis klausimas.

Jau prieš dešimt metų pamėgau tvirtinti, kad dabar didžiausias patriotizmas – darbo vietų sukūrimas ir jų išlaikymas, nes nedarbas – visų didžiausia bėda, skurdinanti ir pragyvenimo sąlygas, ir žmonių asmenybes.

Į KĄ ĮSIKIBTI?

Panašūs vaizdai visoje (ne)išsilaisvinusioje Vidurio-Rytų Europoje. Jaunosios demokratijos pavargo, išsikvėpė ir vargingai dairosi išeičių. Labai įdomus Vokietijos pavyzdys. Vakarų Vokietiją okupavusieji Vakarų sąjungininkai įvykdė denacifikaciją, paskui leido laisvai kurtis naujo tipo valstybei, ir nugalėtoji Vokietija ėmė vytis savo nugalėtojus. Rytų Vokietiją išvadavusieji komunizmo kūrėjai užaugino naujo tipo vokietį – prisitaikantį, be kūrybinės ugnelės, su pavydu ir panieka žvelgiantį į tautiečius Vakaruose.

1989 m. lapkritį sugriuvo garsioji Berlyno siena, betonu, spygliuotomis vielomis ir šūviais sergėjusi laiminguosius socializmo kūrėjus nuo „pagundų“. Drausmingieji vokiečiai, keturias dešimtis metų svajoję apie susijungimą, pasirodė vargiai begalintys išsilyginti ir susilydyti toje suvienytoje tėvynėje. Buvusios VFR gyventojai lig šiol nepatenkinti, kad žymi jų darbo vaisių dalis vis dar tebeina „tiems nemokšoms rytiečiams“ pakelti, o dalis šių pastarųjų vis dar jaučiasi nepritapę. Nenorėjau tikėti radiju, išgirdęs, jog kas aštuntas buvusios VFR pilietis pasiilgsta Berlyno sienos ir tiek pat jos pasiilgsta kas aštuntas buvusios VDR pilietis, – bet kaip netikėsi, kai pasakoja pats Mykolas Drunga!

Matyt, veltui ieškotume idealių santvarkų, idealių ūkio sistemų ir idealių visuomenių. Turime kurti savo ir Lietuvos dabartį ir ateitį su tomis jėgomis, su ta išmintimi bei patirtimi, kokią esame sukaupę.

PRIE SVAJONIŲ GRĮŽTANT

Tai kaip galų gale matai, Skaitytojau, šias dvi mūsų Nepriklausomybes, jų sėkmes ir nesėkmes, teigiamybes ir neigiamybes?

Nepaisant visų trūkumų ir nepasitenkinimo, medžiaginė ir organizacinė būklė, ypač statybos, prekybos, mokyklų ir mokslo bei gydymo įstaigų tinklas – nepaprastai pakilusi. O kaip dvasinė?

Pirmosios Nepriklausomybės metais nepalyginamai stipresnės buvo šeimos, kur kas mažiau buvo žmogžudysčių, plėšimų ir kitų nusikaltimų. Nors buvo karjerizmo ir aferų, – juos vanojo Juozas Grušas, Vincas Mykolaitis-Putinas ir kiti, - bet anuomet sukaupto, mokyklos išpuoselėto atsidavimo Tėvynei užteko keliems dešimtmečiams. Žvelgdamas į tuos vienerius 1940/1941 mokslo metus (pirmuosius tarybinius), praleistus Kauno universitete, su nuostaba mąstau, kokie brandūs jaunuoliai ateidavo studijuoti, baigę to meto gimnazijas. Ne itin gausi buvo ta mūsų „kolegų architektų“ grupė, bet kiek joje stiprių asmenybių: vienas žymiausiųjų partizanų vadų Juozas Lukša ir jam, vykstančiam su kovos užduotimi į Vakarus, Varšuvoje padėjęs bendrakursis Edvardas Mazikas, iš griuvėsių Lietuvą kėlę ir kūrybingumu pasižymėję Eduardas Budreika, Simas Ramunis, Antanas Spelskis, Gediminas Ruzgys, Juozas Baršauskas, Leonas Juozonis ir kiti, išeivijoje sušvitęs poezijos dirvoje Henrikas Nagys... Juk ne vien mūsų grupė buvo tokia rinktinė. Ir ano meto jaunojoje dvasininkijoje (teatleidžia dabartinė) man skaidriau švietė bendras, visuotinis sparnuotas užsidegimas

– religinis, bažnytinis, tautinis, kultūrinis...

Apie dabartį – didžių nesusipratimų metą – pakartosiu Marcelijaus Martinaičio mintį: „Šiandien pralaimėjimuose ieškoma didvyrių, o pergalėse – kaltųjų". Neaplenkė Lietuvos postmodernizmo liga – vertybių neigimas, „tūkstančio tiesų" lygybė.

Nepaisant visų nedorybių ir neteisybių, apie kurias kasdien su pasigardžiavimu triūbija mūsų žiniasklaida ir purvasklaida, mes turime į ką orientuotis ir kuo remtis. Yra pilietinės visuomenės užuomazgos - gyventojų bendrijos ir bendruomenės (Dieve, sergėk jas nuo partijų hegemonijos), pamažu vis garsiau prabylančios nevyriausybinės organizacijos, tokie ir anokie padorūs visuomeniniai sambūriai, nors suvargę, bet negęstantys bibliotekų židiniai ir židinėliai, kūrybingi ansambliai ir ansambliukai. Skamba skundai (ai, blogas, blogas mūsų jaunimas!), o iš Dievo duotų pedagogų lūpų nenutyla atsilepimai: oi, daug turime gero jaunimo, oi, kokie geri mūsų vaikai! Kiekviename daugumos nepastebimo *XXI amžiaus* numeryje ir daugelyje regionų laikraštėlių mirga pasakojimai apie gaivius kultūrinius renginius ir dvasinio atsinaujinimo žingsnius gilioje provincijoje, taigi ji nemirs.

Mus šviesiai pastebi Lietuvos svečiai, ne tokie kaip mes paniurėliai.

Dailininkas ir pedagogas Stephen Raoul Anya, profesorės Liucijos Baškauskaitės vyras, pirmą kartą su žmona apsilankęs Lietuvoje daugiau nei prieš 30 metų ir pastaruosius keliolika metų atvažiuojantis kone kasmet, taip kalba[4] apie Lietuvą ir lietuvius:

„Šiai šaliai jaučiu ypatingus jausmus. Nepaprastai ją myliu. (...) Lietuviai – nepaprasti žmonės. Labai šilti, nuoširdūs, kūrybingi, nepaprastai darbštūs. Jūs pagrindine gyvenimo vertybe ir tikslu nelaikote pinigų, skirtingai nei amerikiečiai. (...) Lietuvoje labiau vertinamos asmens idėjos, o ne piniginės storis. Be abejo, nuo tada, kai pirmą kartą atvykau į Lietuvą, žmonės pasikeitė. Tapo drąsesni, atviresni".

O štai ką sako armėnė pabėgėlė Gohar[5]: „Sunkoka prisitaikyti naujoje šalyje, juk viskas: kalba, kultūra, tradicijos – nauja. Tiesa, prieš tai aš gyvenau Vokietijoje, pabėgėlių centre, todėl Lietuvoje jaučiuosi jaukiau, esu buvusi Europoje. Visgi yra tokių žmonių, kurie į Lietuvą atvažiuoja iš Nepalo ar Šri Lankos, todėl jiems labai reikia paramos, padrąsinimo. Tai jie randa Pabradės dienos centre. (...) Galiu palyginti sąlygas Vokietijoje ir Lietuvoje, čia – daug geriau. Vokietijoje niekada nesulaukdavome tiek dėmesio, kiek čia. Pabradės dienos centre „Kultūros įkalnė" vyko darbo su kompiuteriu mokymai, buvo organizuotas laisvalaikis vaikams, jų tėvai tuo metu galėjo mokytis kalbų, bendrauti".

Broliai ir sesės, pakelkime galvas. Ne tokias negandas iškentėję, ištversime ir šįkart.

P. S.

Garbusis Monsinjoras linkėjo: „Kad jūs sugebėtumėt visus suburti prie savo „Varpų"!" Vardan kokių vertybių (ar interesų) turėtų žmonės apie „Varpus" burtis? Kiek pažinojau tą savo brangų bičiulį, manau, jam tai buvo apskritai aukštosios žmoniškumo vertybės, jų neišskaičiuojant.

Vaclovas ALIULIS
2009 m. lapkričio 24 d.

[4] Lietuvos žinios // 2009, spalio 31.
[5] www.bernardinai.lt // 2009, spalio 23.

TAUTOS INTERESAI SVARBESNI

Į „Varpų“ klausimus atsako redakcijos kolegijos narys, Uždarosios akcinės bendrovės „Rūta“, kuri yra literatūros almanacho generalinė rėmėja, direktorius Algirdas GLUODAS. Kalbėjomės dviejų ypatingų datų išvakarėse: 2010-ieji – ne tik atkurtos Lietuvos, bet ir pašnekovo jubiliejiniai metai: balandžio 25 dieną sukanka 70 metų, kai gimė mūsų ištikimas bendražygis.

Šiauliškė „Rūta“ – seniausias Lietuvoje saldainių fabrikas - pirmoji įmonė, kurią vėl nepriklausomoje Lietuvoje pavyko susigrąžinti tikriesiems šeimininkams. Tai įvyko 1993 metais. Buvo sugrąžintas ir tikrasis – Antano Gricevičiaus lietuvių saldainių fabriko „Rūta“ – vardas, kuris neseniai patogumo dėlei sutrumpintas.

Netrukus – 15 metų, kai tapote „Rūtos“ vadovu. Kokius svarbiausius tų metų akcentus išskirtumėte?

Labai sunku išskirti kažkokius ypatingus akcentus. Viskas vyko nuosekliai. Iš pradžių susipažinome su esama padėtimi, tradicijomis. Juk „Rūta“ buvo visiškai ištrinta iš Gricevičių šeimos gyvenimo. Atėjom į visiškai nepažįstamą įmonę. Reikėjo įsigilinti į situaciją. Jokių staigių judesių nedarėme. Pažinti žmones – sudėtinga, reikia laiko. Tačiau viskas vyko be revoliucinių pertvarkymų. Kolektyvas suprato savininkų nuostatą ir man beliko įgyvendinti ją.

Sąžiningumas prieš pirkėjus, mūsų produktų vartotojus, – esminis požiūris į savo profesiją, sakyčiau, įmonės konstitucija. Tokios nuostatos laikomės iki šiol.

Ne viskas sekėsi. Yra, be abejo, ir tam tikrų klaidų padaryta, kartais, priimant kai kuriuos sprendimus nepakako ryžtingumo. Buvo praleistas geriausias laikas įmonės rekonstrukcijai. Tačiau atėjo toks techninio persitvarkymo etapas, kai reikėjo ryžtis didesnėms investicijoms, pirkti naują techniką, žmones mokyti ir patiems mokytis.

Manau, kad tam tikrų pasiekimų turime, tačiau atėjo sunkmetis ir mes jį jaučiame. Bet jokiu būdu nesudedam rankų, priešingai – stengiamės didinti tempus. Reikia daug nestandartinių sprendimų, norint šiuo metu išsilaikyti rinkoje ir išlaikyti kolektyvą.

Jūs – Lietuvos pramonininkų konfederacijos nominacijos „Profesijos Riteris“ laureatas (2007). Kas slypi už šio garbingo apdovanojimo? Kokius kelius būsimam Riteriui reikia įveikti?

Nemanau, kad esu to vardo nusipelnęs, nes tikrai nesu tos srities profesionalas. Gal daugiau kaip administratorius, kaip tam tikros ideologijos įgyvendintojas. Nieko negalėjau pasakyti ta tema ir kai man buvo įteiktas apdovanojimas. Kas pasiūlė, kas pastebėjo, tie turėtų ir pakomentuoti.

Jau spėjau įsitikinti, kad esate iš tų žmonių, kurie blogai dirbti nemoka, o ko nors naujo imdamiesi, netrunka pralenkti tos srities žinovus. Nors į „Rūtą“ atėjote tarsi visai iš kito pasaulio, kažin ar daug kas šiandien galėtų konkuruoti su Jumis.

Žmogus turi nemažai įgimtų savybių. Vienų man pakanka, kitų – labai trūksta. Kokį darbą bedirbtum, reikia stengtis jį dirbti. Tokia mano asmeninė nuostata. Iš sąžiningos pažiūros į darbą ir atsiranda vienokie ar kitokie sprendimai.

Žinoma, ieškau bendraminčių. Žmonių, turinčių tokių pat savybių. Kai jaunesnis buvau, tai padaryti buvo lengviau. Su bendraminčiais esame pasiekę tokių dalykų, kurie iš centro gal ir nebuvo matomi, bet jie tikrai buvo dideli.

„Rūta“ – vidutinė įmonė, stengiamės išlaikyti jos statusą, nepamiršdami įdomios, sudėtingos, kartais net dramatiškos istorijos. Kokių nors paslapčių neturime, dirbame labai atvirai. Kolektyvas visada žino, kokia yra situacija, silpnąsias ir stipriąsias vietas, žino visas bėdas. Taip bendromis jėgomis judame į priekį. Vis plačiau susipažįstame su pasauliu, mokomės patirties. Taip kad turim tam tikrų vertybių.

Iš Jūsų esu ne kartą girdėjęs, jog Lietuvoje dar trūksta lektūros apie šokolado gamybą. Esate minėjęs, kad, gilindamasis į profesines paslaptis, perskaitėte ne vieną knygą prancūziškai. Tuomet nė neįtariau, kokį sumanymą brandinate. Kol vieną gražią 2007 metų dieną neįteikėte originalios dovanos – knygos ir saldainių rinkinio „Šokolado istorija“ vienoje pakuotėje. Prisiminkite, prašom, to įdomaus sumanymo peripetijas.

Lietuvoje gaminama daug saldainių. Ir juos gaminančių įmonių – gausybė. Man, naujokui, didžiausią nuostabą kėlė tai, kad visiškai nėra profesinės literatūros lietuvių kalba. Net paprasčiausių vadovėlių, kuriuose būtų galima rasti teorinius pagrindus.

Kilo mintis išleisti verstinę knygą iš anglų kalbos „Šokolado istorija“. „Minties“ leidyklos vadovai pritarė idėjai, kad su solidžia knyga, vaizdžiai parodančia šokolado istoriją nuo Kolumbo laikų iki šiol, atsirastų ir naujas originalus saldainių rinkinys.

Meniniai akcentai, subtilus dizainas – tai, kas žavi ne mažiau nei saldainių išskirtinis skonis. „Rūtos“ saldainių dėžutę imi į rankas lyg meno kūrinį. O jei dar ant jos viršelio žinomo paveikslo kopija ar senovinio žemėlapio kontūrai... Atsitiktinai tokie dalykai neatsiranda. Ko visų pirma siekiama tokiais sumanymais? Kas svarbiausia juos įgyvendinant? Turbūt nesuklysiu pasakęs, jog toli gražu ne kiekvienas turi teisę naudoti M. K. Čiurlionio kūrinių reprodukcijas?

Jūsų tiesa, ne kiekvienas.

Vaikystę ir jaunystę praleidau Kaune, Čiurlionio muziejaus kaimynystėje. Čia daugybę kartų lankiausi, šalia žymiojo dailininko paveikslų daug kas apgalvota, apmąstyta. Iki smulkmenų žinojau ir paveikslų saugojimo paslaptis, istorijas, susijusias su universitetu, požemiais. Ir kai jau būdamas rūtiečiu vieną dieną nuvažiavau pas muziejaus direktorių Osvaldą Daugelį, iš karto radome bendrą šneką. Išdėsčiau savo sumanymą, idėją, o jis man parodė tai, kas ta kryptimi įdomaus buvo nuveikta tarpukaryje.

Pagal sutartį su muziejumi mums leidžiama kelias dešimtis Čiurlionio kūrinių panaudoti, kuriant saldainių pakuočių dizainą. Kol kas tik „Karalių pasaka“ ir vienas paveikslas iš „Pasaulio sutvėrimo“ perkelta ant ekologinio šokolado pakuočių. Neskubame. Džiaugiamės, kad vilnietė dizaino studijos vadovė Aurelija Sirusienė su savo komanda rado labai vykusius sprendimus, kaip panaudoti genijaus kūrinių reprodukcijas tokiems iš pirmo žvilgsnio lyg ir netinkamiems tikslams. Tačiau mūsų tikslas, visų pirma, suaktualinti, ypač jaunimo tarpe, Čiurlionio, kaip tautos pasididžiavimo, vardą ir darbus. Žinoma, ir muziejui padedam, skirdami procentus nuo apyvartos. Kad tai priimtinas būdas populiarinti Čiurlionį, akivaizdu iš gausių atsiliepimų. O specialistai iš Vokietijos tiesiog susižavėję tokių šokoladų dizainu. Jie sakė, jog niekur pasaulyje nieko panašaus nėra matę.

Saldainių pavadinimams, pakuočių

Į atnaujintų „Varpų“ dešimtmečio jubiliejų atvykę rašytojai visų pirma apsilankė „Rūtoje“. Iš kairės: poetai Aidas Marčėnas ir Algimantas Baltakis, UAB „Rūta“ direktorius Algirdas Gluodas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos direktorė Giedrė Šorienė, prozininkas, žurnalo „Metai“ vyriausiasis redaktorius Danielius Mušinskas. 1999 m. spalio 15 d.

meniniams akcentams, dizainui skiriame ypatingą dėmesį. Aukščiausios kokybės gaminiams ir rūbas privalo būti atitinkamas.

Įdomi Jūsų biografijos eilutė, teigianti, kad esate pirmasis verslininkas, atsiliepęs į Valdovų rūmų atstatymo fondo raginimą siūlyti visuomenei kuo įdomesnių ir įvairesnių būdų paremti Valdovų rūmų atstatymą. Norėtųsi plačiau stabtelti ties šia eilute.

Kai tik sužinojau, kad steigiamas toks fondas, akimirksniu priėmiau sprendimą. Taip, esu vienas iš steigėjų. Valdovų rūmai puikuojasi ant mūsų populiarios saldainių dėžutės, plačiai paplitę šokoladai „Barbora Radvilaitė“ ir „Žygimantas Augustas“. Pardavusi šiuos gaminius, „Rūta“ jau yra ženkliai parėmusi Valdovų rūmų statybą.

Atmintyje – ne vienas fondo posėdis, diskusijos. Bene labiausiai įsiminė pats pirmasis. Iškart atsirado tos idėjos oponentų – ar sugebėsim tiksliai atkurti tuos rūmus, ar jie nenustelbs Katedros ir t. t. Tuomet viešai turbūt pirmasis pasakiau tokią mintį: ar dabar kam nors rūpi, ar viskas tiksliai atgaminta Trakų pilyje. Didžiuojamės ja, jos didybe, žmonėmis, kurie valdė tuometinę Lietuvą, vežame į Trakus pasaulio įžymybes, aplankiusias Lietuvą, gėrimės pilies atvaizdais, perkeltais į įvairius leidinius. Tas pats turi atsitikti ir su Valdovų rūmais. Atkuriant juos detalės neturi nustelbti esmės. Turėdami tam tikrą pranašumą prieš kitas Baltijos valstybes, turėdami tokį simbolį, privalome juo didžiuotis.

Ne sykį esu pasisakęs ir dėl rūmų paskirties. Džiaugiuosi, kad nuomonė, kurios laikiausi, dabar priimtina daugeliui, kad čia atsispindės ne tik valdovų būtis ir buitis, bet ir koncentruota Lietuvos istorija. Liūdna, žinoma, kad yra žmonių, iki šiol nesuprantančių tų rūmų esmės. Juos būtina kuo greičiau užbaigti ir parodyti pasauliui, kas yra Lietuva.

Turbūt neabejotina, kad tokios iniciatyvos ištakos – dar Smalininkuose, ūkyje-technikume, kuriam vadovavote porą dešimtmečių, kur tapote nusipelniusiu dėstytoju. Kai prieš keletą metų Viktorija Daujotytė perskaitė mūsų pasikalbėjimą apie Jurbarko padangėje vykusius susitikimus su žymiais menininkais, ypač apgailestavo, kad jis kiek pavėlavo – tai, ką iš to pokalbio sužinojo apie jaunąjį Justiną Marcinkevičių, būtų, anot profesorės, labai pravertę rašant tik ką išėjusią knygą. Regis, disidentinių nuotaikų būta tokių susitikimų metu ir daugiau – Jus gerai pažinojo, Jumis pasitikėjo?

Darbas mokymo įstaigoje – specifinis. Teko ieškoti visokiausių būdų, kad moksleivis lavintųsi visapusiškai, ne vien mokymo programų žiūrėti.

Vienas iš tokių darbų buvo ir bendravimas su įvairiais meno žmonėmis, su ryškesnėm asmenybėm, kurios galėtų turėt įtakos moksleivių charakterio formavimui, bendram išprusimui. Susitikimai su menininkais buvo įvairiausi. Pavyzdžiui, rugsėjo pirmosios koncertai, kuriuos organizuodavo Vladimiras Prudnikovas, kasmet atveždamas iš Vilniaus garsiausius Lietuvos dainininkus. Ir taip penkiolika metų. Tuos 200 kilometrų dainininkai atvykdavo su savo mašinom, už tai negaudami jokio atlygio. Tokie koncertai, be abejo, nuteikdavo ypatingai. O dabar juos prisimeni ir kaip tikro, nekomercinio entuziazmo ir patriotizmo pavyzdžius.

Labai įdomūs būdavo susitikimai su rašytojais ir skaitovais. Čia lyderiu buvo Laimonas Noreika – nuolatinis mūsų svečias, vis atsiveždavęs kurį nors bičiulį rašytoją. Pavyzdžiui, Paulių Širvį, nuostabų poetą.

Ypatingi prisiminimai iš susitikimų su Justinu Marcinkevičium – poetu, kurio neišsakyta nuostata buvo svarbesnė už išsakytąją. Turėjome vokiečių kalbos mokytoją Ireną Karklelienę, atmintinai mokėjusią daugybę jo poemų, dramų ištraukų, kurios skambėdavo mūsų susirinkimuose. Atvykus svečiui, jis jau būdavo visiems pažįstamas ir artimas. O poeto žodžiai, ištarti atvirumo akimirką, darė jį dar gražesnį.

Žinoma, Poezijos pavasariai šviesos įnešdavo. Atvažiuodavo daugybė ne tik lietuvių poetų, bet ir svečių iš užsienio, jie net apsigyvendavo pas mus. Daug įspūdžių, daug prisiminimų. Ne vienas jų turėjo labai ryškios įtakos savo aiškia tautiškumo nuostata. Pavyzdžiui, Algimantas Baltakis.

Turbūt niekur nesu minėjęs, kad mūsų technikumas vienintelis Lietuvoje buvo išsikovojęs teisę dirbti pagal specialią estetinio auklėjimo programą. Visi moksleiviai privalėjo pabuvoti Kauno ir Vilniaus teatruose, išklausyti operą ir panašiai. Tiesa, tai, kas buvo įteisinta išskirtiniuose mokymo planuose, ne visiems patiko, tačiau, susitikus buvusį absolventą po keleto metų, išgirsdavai tik nuoširdų ačiū.

Gal vėl sugrįžkime į Šiaulius. Tikrai nėra Šiauliuose kitos tokios įmonės, kur būtų pabuvoję tiek literatūros klasikų. Kas iš tų susitikimų labiausiai įsiminė? Ką įdomaus apie juos yra prasitarę ar kalbėję rūtiečiai?

Niekaip negaliu pamiršti rašytojų nuostabos, apsilankius gamyboje, gražių atsiliepimų, sudėtingo konditerių darbo įvertinimo. Bendraudami su mūsų žmonėmis, jie iš arti pamatė ir gyvenimo realybę. O mums suteikė galimybę išgirsti gyvą talentingą žodį, leido pajusti tikrąją žmogaus dvasios gelmę, pašviesino mūsų gyvenimą. Ko dabar taip labai trūksta.

Iš tų susitikimų – ir įdomus paskatinimas: Rašytojų sąjungos pirmininkas Jonas Liniauskas pasiūlė saldainių pakuotę panaudoti skaitiniams, kūrinių ištraukoms. Tą mes jau pradėjome daryti. Jei nerandame koncentruotai informacijai vietos ant pakuotės, įdedame specialų lapelį. Apie ką toji informacija? Apie Čiurlionį ir Valdovų rūmus, apie gintaro kelią, vienas kitas svarbus istorijos faktas, pavyzdžiui, Vilniaus įkūrimo metai, Žalgirio mūšio data. Tokiu būdu, suvalgęs saldainį, žmogus dar ir praplečia savo akiratį ar atgamina tai, ką

buvo pamiršęs. Išmintingas buvo rašytojų patarimas.

Esame išleidę dėžutę saldainių ir su specialiai poeto parašytu tekstu. Jo autorius – buvęs „Rūtos“ svečias Bernardas Brazdžionis. Tai – knygos formos saldainių rinkinys šeimai.

Skaitantis žmogus visais laikais buvo gražus žmogus. Žinau Jūsų požiūrį į knygą, džiaugiuosi, kad Jūsų pavyzdys daugiau nei užkrečiamas. Todėl tikrai ne sarmata į „Rūtą“ atlydėti Marcinkevičių ar Venclovą, Aputį ar Sventicką, Sluckį ar Platelį. Rūtiečių klausimai – apsiskaičiusių, išsilavinusių žmonių klausimai.

Kokia knyga šiuo metu paįvairina Jūsų laisvalaikį? Kas tarp mylimiausių autorių?

Šiuo metu skaitymui lieka labai nedaug laiko. Bandau tai daryti, bet, kai įmonėje praleidi 12-14 valandų per dieną, ne taip paprasta. Tiesa, laukiančių savo eilės knygų piramidė nemaža.

O skaitau dabar Viktoro Hugo „Vargdienius“. Su dideliu malonumu. Tą penkiatomį leidinį vėl susiradau neseniai pabuvojęs Prancūzijoje. Be to, „Rūta“ laukia kolegų prancūzų vizito.

Turbūt galima tikėtis ir su Prancūzija susijusių naujienų?

Taip. Pabuvojus tokiame renginyje, kuris vadinasi Salon du Chocolat, kitaip ir negali būti. Kasmet Paryžiuje susirenka šokolado gamintojų elitas, kur dalyvauja žinomiausi pasaulyje šokolado meistrai, vyksta čempionatai tarp profesionalų, produktus vertina geriausi degustatoriai. Žinoma, būtų labai gerai, jei tokiuose renginiuose galėtų dalyvauti kur kas daugiau mūsų darbuotojų (šįkart vykome keturiese), kad visi specialistai pajustų tą šokolado elegancijos dvasią, kurios mums dar labai trūksta. Po šitos kelionės formuojasi dar viena įmonės kryptis: išskirtinių produktų linija. Joje turėtų atsispindėti šokolado esmė, rūšinis šokoladas iš egzotinėse šalyse užaugintų kakavos pupelių.

Be to, formuojasi nauja pakuočių serija, kuri atspindės dabartinę šokolado dvasią – saikingas, unikalus dizainas, bylojantis aukštą kokybę.

Paryžiuje pajutome individualių produktų, sukurtų šokolado meistrų, vertę. Mokysime savo darbuotojus kurti tokius produktus ir juos pardavinėsime savo firminėse parduotuvėse.

Kokias savybes žmoguje labiausiai vertinate?

Labai sudėtingas klausimas. Kiekvienas žmogus kitoks, dažnai įvairios savybės tiek persipynusios, tiek prieštaringos, kad išskirti kažkokias vertybes būtų ne taip paprasta. Stengiuosi įžiūrėti tų vertybių visumą ir pusiausvyrą, į kurią pusę tos vertybės yra nukrypusios.

Man, žinoma, aktualiausia žmogaus pažiūra į darbą. Jausti atsakomybę – didžiulė vertybė. Blogai, kai žmogus per daug save vertina ir nevertina kitų.

Prieš 40 metų, kai pradėjau intensyvią veiklą, geriau sekėsi burti komandą. Šiuo metu daugiau akcentuojama individualybė. Tai, žinoma, svarbu, bet būtina išmokti suderinti visuomeninį ir asmeninį interesus. Visuomenės, tautos interesai man vis dėlto svarbesni už asmeninius.

Kas Jums „Varpai“?

Ne tik man, visiems rūtiečiams „Varpai“ suteikia galimybę susipažinti su naujausia žinomų rašytojų kūryba, jų pastebėjimais apie gyvenimą. Almanacho puslapiuose – ir dabarties, ir praeities, ir išeivijos kūrėjai, daug nežinomo, negirdėto, įdomaus.

Nepaprastai vertingas almanachas. Džiaugiamės, kad „Varpus“ vertina ir literatūros žinovai, kritikai. „Varpai“ yra „Varpai“, jie plačiai skamba, yra laukiami. Duok Dieve, kad ir ateityje skambėtų.

Kokį tikslą dar būtinai norėtumėte įgyvendinti?

Tas tikslas bus labai sunkiai įgyvendinamas. Artėja įmonės šimtmetis, ir mes jį turėtumėm sutikti atrodydami kitaip nei

Algirdas Gluodas Prezidentūroje po apdovanojimo įteikimo. 2009 m. lapkritis.

dabar. Mums reiktų iki 2013 metų „Rūtą“ pertvarkyti iš esmės. Nežiūrint į jokius sunkumus. Įkurti čia šokolado muziejų-gamyklą, panašią į tą, kokią neseniai mačiau Strasbūre. Specialiai ten važiavau. Anot to muziejaus direktorės Sophie Heitz, mes turim unikalią galimybę turėti po vienu stogu tai, ko niekur kitur nėra. Tenykštis tokio profilio muziejus bijo už poros šimtų metrų esančios gamyklos konkurencijos, o pas mus visai kita situacija. Sukūrus Šiauliuose tokį naujadarą, žmonės turės galimybę susipažinti su šokolado gamybos istorija nuo Kolumbo laikų, patys pabandys dalyvauti tame procese, gamindami kažkokį saldumyną, degustuodami, diskutuodami ir t. t.

Viliamės, kad pavyks iki to laiko pasistatyti naują įmonės pramoninę dalį. Tuomet senoji manufaktūrinė gamyba atiteks muziejui. Tai būtų vertinga dovana visuomenei ir įmonės šimtmetį įamžinanti įgyvendinta svajonė.

Šiuo metu labai daug bendradarbiaujame su mokslininkais. Koordinuojame dvi tarptautines programas. Tikslas – kartu su mokslininkais Babtuose sukurti eksperimentinę gamyklą, kurioje būtų galima gaminti lietuviškus pusgaminius konditerijos pramonei.

„Rūtos“ perėjimas į antrąjį šimtmetį turi tapti tam tikro atsinaujinimo etapu.

Jau parengus pasikalbėjimą spaudai, Algirdas Gluodas už nuopelnus verslui, Lietuvos vardo garsinimą šalyje ir užsienyje buvo apdovanotas „Darbo žvaigžde“.

„Varpai“ savo autorių ir skaitytojų vardu linki redakcijos kolegijos nariui gražaus jubiliejaus, šviesių gyvenimo akimirkų, gilaus bendravimo su artimos sielos žmonėmis ir, žinoma, visų vilčių išsipildymo.

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

SU MIEGANČIU EŽIU ANT PROSENELĖS KĖLIŲ

Svečiuose – poetas, prozininkas, eseistas, vertėjas ALBINAS BERNOTAS

Esate tam tikra prasme atsiskyrėlis. Gal ir tai lėmė, kad praėjo beveik dešimtmetis, kai pradėjome tartis dėl pokalbio. O gal ir mano žemaitiška lėtapėdystė kalta. Kaip ten bebūtų, džiaugiuosi, kad pagaliau dar vienas rašytojas tampa varpininku.

Kažkada, kai kas nors mane pavadindavo rašytoju, poetu, nusmelkdavo nelabai smagus jausmas. Atrodydavo – nepelnytai. Pasijusdavau lyg už rankos sugautas, apsivogęs. Dar ir dabar, nužilus paskutiniam plaukui, taip pasitaiko. Išsisuku, kai situacija reikalauja, prisistatydamas kukliau – literato vardu. O įkyriai smalsiems pašnekovams kelionėje visada esu mokytojas. Jei kas atpažįsta, sakau – nemeluoju, ką jūs! Taip mokslų baigimo diplome įrašyta, galiu parodyt.

„Pigmalijono sindrome“ jau rašiau, kad, sklaidydamas tikrų poetų knygas, žvelgdamas į jų atvaizdus, karštai meldžiausi (visai netikintis niekada nebuvau): „Dieve duok, kad tik užaugčiau rašytoju, nors ir pačiu paskutiniausiu, kad tik rašytoju...“ Vaiko svajonė išsipildė gal daugiau nei šimtu procentų, ko tu dar nori? O dar noriu štai ko: noriu kiekvieną užsigeidusį imt plunksną į rankas perspėti, kad tokia malda yra labai pavojinga, tegu niekas jos – tokios – daugiau nekalba, užtenka, kad aš kalbėjau. Malda, jeigu ji nuoširdi, visada išklausoma, maldomis žaisti negalima, tai pernelyg rimtas dalykas. Tik kol jaunas esi, gyvenimas atrodo begaliniai ilgas, beveik

nesibaigiantis, o pasibeldus senatvei jis taip siaubingai sutrumpėja, kad pradžia susiglaudžia su pabaiga, nelieka menkiausio tarpelio, net akinius nusiėmęs plika akim aiškiausiai matai: ko pradžioj norėjai, tą pabaigoj ir turi. Malda išklausyta. Turi tai, ko prašei, tik mokėk džiaugtis, antai maža skruzdė už save kur kas didesnį šapą tempia, dramblys iš savo aukštybių jos nė nepastebi ar tiesiog nenori pastebėti, - šapas dramblio akyse juk ir lieka šapu. Bet už save didesnę naštą kažin ar dramblys paneštų? Nežinau, reikės Andriaus Gaidamavičiaus, „Žaliosios Lietuvos" redaktoriaus, paklausti, - jis neretas svečias mūsų namuose, iš toli matoma Žaliųjų judėjimo figūra, poetas, gamtai daromas skriaudas pergyvena labiau negu savąsias, bet, deja, skriaudėjų kišenės būna storesnės, ir Andrius dažnai lieka tarp nuskriaustųjų, kurių vardu ir sako karčią šių dienų Lietuvos tiesą savo savaitraščio skaitytojams. Štai kur tikrai didelis rašto darbininkas, didesnis pats už save, nes retai gyvena savo, dažniau – didžiaisiais tėvynės rūpesčiais. Idealistas, kokių šiais hedonizmo smarsu persmelktais laikais reta. Amžiumi Andrius man tiktų į anūkus, todėl man prieš jį lankstytis, patys suprantate, lyg ir neišeina, bet prieš jo jaunystės darbų didumą vis tiek lenkiuosi, ir ne bet kaip – su didele pagodone.

Daugeliui Jūsų kartos kūrėjų kaimas, erdvė, kurioje gimėte ir užaugote, nepalyginamai svarbesnė už tą erdvę, kurioje atsidurta baigus studijas, darbuojantis redakcijose. Legendine buvo tapusi Jūsų eilėraščio „Įgimtas ilgesys" pirmoji eilutė: „Aš artoju gimiau ir liksiu". Toli gražu ne kiekvienas kad ir kaime užaugęs poetas toks gilus, jautrus, iki kraujo tikras, kai rašo apie žemės grumstą ar rugio varpą, paukščio giesmę ar besikalančią žolę, linkčiojantį ąžuolą ar smilga ropojantį vabalėlį. Tačiau dar labiau jaudina tų eilėraščių eilutės, kuriose – žeidžiantis žmogų pasaulis.

Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad tie lyriniai išgyvenimai neatsirado tuščioje vietoje. Kad kūrybos impulsams nemažai davė gimtųjų namų aplinka, artimieji, jų charakterio, būdo bruožai, nesunku suvokti kad ir įsiskaičius į Jūsų knygą „Pro dūmus: deimantais nusėtas". O vis dėlto, kas Jums tapo pirmuoju akstinu paimti į rankas plunksną? Kaip būsimam kūrėjui, žinoma.

Salomėja Nėris – šia prasme ne vienoje vietoje ir ne vienąkart, žodžiu ir mintimis, esu jos vardą minėjęs. Ir šįsyk tą patį darau, jokiu būdu to neišsižadėdamas, bet vis dėlto jau su tam tikru galvos pakraipymu. Taip, Salomėjos eilėraščiai padarė lig tol nepatirtą įspūdį, ką čia ir kalbėti, trenkte trenkė, kontūzijo, žodynai nurodinėja, kad „kontūzyti" – tai pritrenkti oro smūgiu į galvą, bet čia gi buvo ne oro, o poetinio žodžio smūgis! Po šio netikėto susidūrimo, sąmonės sukrėtimo, po savotiškos avarijos poezijos valdose lėkštokos epigramėlės, kokias lig tol mėgdavau suregzti mokyklos sienlaikraščiui ar šiaip bičiuliams palinksminti, man ėmė darytis vis labiau atkarios, stiprėjo noras eiliuoti kitaip, ir tame kitoniško eiliavimo visą esybę kaskart pasiučiau apimančiame pakvaišime tariausi ėmęs įžiūrėti lyg ir viso būsimo gyvenimo prasmę (net buvau rimtai nutaręs studijuoti agronomiją, vien tam, kad ne kur kitur, kaip man tada atrodė, o tik per dienų dienas vaikštinėjant po laukus bus pačios palankiausios sąlygos kurti salomėjiško nešančio ir supančio vėjo palaido dvasios persmelktus eilėraščius, - o šventas vaiko naivume!..). Salomėja man tada iškilo kaip kryžkelės stulpas, kurį priėjęs aš tvirtai pasirinkau kelią – vieną kelią iš daugelio (pasakose būna ne iš daugelio, o iš trijų!). Betgi pasakų herojai prieš tai, kol pasiekia tokią kryžkelę, būtinai dar patiria daugybę visokiausių nuotykių ir pavojų. O ką aš patyriau iki Salomėjos? Salomėja – tai jau paskutinis lašas į taurę, vadinasi, taurė neturėjo būti tuščia, jei paskutinis. Esant tuščiai

Sveika, poezija! Prieš pasirodant pirmajai knygai „Lygumos bunda". Prie Metelių ežero. 1959 m.

taurei, mes tikriausiai būtume prasilenkę su Salomėja. Bet kas užpildė tą tuštumą iki Salomėjos, jaučiu, kad bus sunku atsakyti, tai daugiau tebus spėlionės, braidžiojimas po miglas, mėginimas įsižiūrėti į tėvus ir protėvius, kurie atvedė mane į šitą pasaulį tokį, koks buvau ir esu dabar.

Gimiau Urvinių kaime – iškirstų didžiųjų Sūduvos girių pelkėtose lygumose. Išlikę alksnynai lyg žalios salos arimuose ir šimtai vietovardžių, vaizdingai kalbančių apie čia kadaise galingai gaudusius neįžengiamus medynus, neginčijamai teigia mus esant girių žmonėmis, žmonėmis iš girių, kurių jau seniai, deja, nėra. Iš tos nostalgijos patėvis nepagaili laukų darbuose nuvaryto arkliuko ir sukaria kelias dešimtis kilometrų, kad parsivežtų eglaičių sodinukų ir juos sukaišiotų aplink namus drauge su alksniukais ir jovarėliais. Močiutė, atitekėjusi į šias mūsų bemiškes lygumas iš Kazlų Rūdos girių, ir ta pačia nostalgija sirgdama vis pasakoja ir pasakoja apie visokiausias gimtojo miško įdomybes, prisimena prijaukintą ežį, kuris pats atbėgęs ilgu senovišku sijonu užsiropšdavo ant kelių ir kaip koks katinas jaukiai užsnūsdavo jai (ar jos mamai?) verpalą verpiant, rateliui dūzgiant ir į miegančio, pakoją minančios kojos sūpuojamo ežio dyglius byrant linų spaliams.

O kai graudoku, bet jaukiu girių nostalgijos dūmeliu pasimiglojusiuose Urviniuose sužvango šimtmečių patikimą tvarką žemėj, danguj ir žmonių galvose negailestingai maitojančios sovietinės melioracijos geležinės iltys ir kai išmušė valanda gimtąjį vienkiemį palikti, mano motina, mamutė, pasakė, kad tokioj nevilty nieko negaila: „Tik alksnyno gaila, bet ir tą, sako, tuoj iškirs. Tai nėra ko ir gailėti".

Vaikui iš mažens buvo įkalta į galvą: be reikalo nenulaužk nė menkiausios šakelės, nes kai lauži, medžiui skauda. O kam ir ką skaudėjo, kai į giliausias mašinų išknistas duobes buvo verčiami sutrupinti, su šaknimis išplėšti, kartais net žydintys miškų nostalgija sirgusių mūsų tėvų, kaimynų sodinti medžiai? Ir kokį ryšį visa tai turi su

Mamutė. Apie 1964 m.

Salomėja Nėrim? Gal turi, gal ne, nežinau, tik sykiais pagalvoju: jeigu ne ta patėvio sodinta ir į atmintį jokių melioracijų neišraunamai įaugusi eglių eilė prieš galinį stubos langą, pro kurį man lig šiol kas rytą teka saulė, mano gyvenimas būtų susiklostęs kitaip. Ir jeigu ne tas miegantis ežys ant močiutės (mamutės motinos) kelių, - vėl kitaip. Ir jeigu ne patėvio sekamos pasakos, kai trūkdavo žibalo lempai ir tamsoje ilgais rudens vakarais nelikdavo ką daugiau veikti, ir jeigu ne motinos dainos – ji buvo gera dainininkė, kaip, beje, ir beveik kiekviena to meto kaimietė mergina ar moteris, ir jeigu ne tėvo mirtis, kai man tebuvo vos devyni mėnesiai... Neabejoju, kad, tėvui likus gyvam, mano gyvenimas būtų susiklostęs vėl kitaip. Tėvą esu matęs tik nuotraukose, negirdėjęs jo balso, tiksliau – girdėjęs, bet neįsiminęs, ir girdėjęs, bet jau gerai įsiminęs, kad jis, kurčias kaimo siuvėjas, kriaučius, kažką laisvalaikiu rašinėdavo, mėgo skaityti tuometinę spaudą. Ant stubos aukšto baltavo krūva senų žurnalų, laikraščių (beje, ten pat mėtėsi knygos ir įvairios mažos knygelės, melsvai pilkame, bet labai tvirtame popieriuje spausdinta – kuriais metais? – Jono Jablonskio gramatika – įsiminė: mudu, mudvi sukava, judu, judvi sukata, juodu, juodvi suka, - o ir močiutės su mamute prenumeruoti „Pranciškonų Pasaulis“, „Lurdas“, Jono Totoraičio, istoriko ir kunigo, leistas „Pavasaris“, - mano motina jaunystėje buvo pavasarininkė, organizacijai vadovavo Griškabūdžio klebonas Juozas Vaičaitis, poeto Prano Vaičaičio brolis, - be to, gal pora enciklopedijos tomų, kietais viršeliais, kurie, o gėdingas pokario varge, labai tiko sunaudoti vidpadžiams, Urvinių geriausiam šiaučiui, per karą netekusiam kojos frontininkui ir vėliau tapsiančiam mano dirmavonės podžiumi Beniui Stalioraičiui siuvant man batus, ir, be abejo, dar ten kai kas, - „Trimitas“ ir „Karys“, turbūt tai jau patėvio lektūra po kerpėm apaugusiu, šiek tiek suodinu šiaudiniu stogu tūnantis ir Dievo valiai paliktas tikras lobis, iškalbus, bylojantis, kuo gyveno ši nuošali tarp alksnynų jaukiai įsispraudusi sodybėlė). Toje senų leidinių krūvoje, svaigiai, paslaptingai kvepiančioje laiko ir dūmų paveiktu popieriumi – tarp puslapių ankštai suguldytų miegančių žodžių prakaitu, mudu su sesute Aldona mėgdavom raustis ir, žinoma, per vaikišką neišmanymą kai ką pradanginti, o karui baigiantis, grįžę iš evakuacijos, visus tuos mano tėvo (ir ne tik jo) popierius radom kareivių išdrabstytus patvoriuose ir alksnyne, ir turbūt apdergtus, o kaip kitaip, jeigu mėšlo krūvos pūpsojo ant palangių ir net ant stalo.

Bet kur šūds, ten ir grūds, - ne juokaudami, o rimčių rimčiausiai, ypač mėšlavežio – sunkiausio artojui darbo metu, sako mano gimtojo krašto žmonės. Valentino Gustainio, nuo 1941 metų ėjusio kryžiaus kelius Sibire, brolis Antanas iš Vinkšnupių po karo pas mus slapstėsi ir už krosnies

lindėdamas mėgo daug šnekėti, ir toje jo nepabaigiamoje šnekoje sykį nugirdau, kad posakis apie tą grūdą priklausąs ne kokiai ten liaudžiai, o Kristijonui, mūsų didžiajam kaimynui: Širvintos upelį perbridai ties Kudirkos Naumiesčiu, garsiau šūktelk – ir Kristijonas išgirdęs atsilieps, argi čia taip jau baisiai toli? Ar zanavykai iš Kristijono, ar kaimyniškai Kristijonas iš zanavykų, ar galų gale niekas iš nieko nenusiklausė, - tai ne taip jau mums dabar ir svarbu, svarbiausia, kad grūdas būtų ir jis būtų daigus! Bus daigus – jo gemalo gyvybės, žiūrėk, gal pakaks ne vienai ir mano giminės kartai! Apie tai rasi pirmąsyk pagalvojau, kai sūnus Žilvinas, dar mokinukas būdamas ir niekieno neraginamas, staiga puolė versti poeziją. Štai šitaip po daugelio metų atgimsta, tada pamaniau, rusų kareivių žiauriai išniekinti ir pražudyti mano tėvo rankraščiai! Anūkė Laurutė turi visą krūvą eilėraščių, miklina ranką piešdama, o su broliuku Ryčiu yra buvę šokėjai prizininkai. Ir mano miręs tėvas, ir aš pats, ir Žilvinas, ir Laurutė su Ryčiu – štai jau keturios Bernotų giminės kartos, gal jos nieko pastebimesnio ir nenuveikė, tik neleido užmigti ano kristijoninio grūdo gemalui, ir ne mums dabar spręsti, kuri ten bus karta, penktoji ar dešimtoji, bet pranokstanti mus visus, lig tol viltingai gadinusius popierį ar kitokiais būdais mėginusius verti duris į meno pasaulį.

Nebūtinai mums rinktis žodį, negailestingų ir kvailų žodžio kankintojų, tikrų kalbos budelių, save paikai vadinančių rašytojais ar žurnalistais, XX ir XXI amžių sandūroje, o ir visais laikais buvo ir yra daugiau negu reikia. Matyt, lemtis, norėdama mane nuo to apsaugoti, kadaise į rankas prisispyrusi bruko ne žodį, o molį. Kai vasarop nuslūgdavo prūde vanduo, atsiverdavo žavaus raudonumo drėgno molio krantai. Kiek aš ten esu prilipdęs visokiausių balvonėlių, angelėlių, altorėlių! Tai būdavo nuostabaus užsimiršimo valandos ir ištisi pusdieniai, popietės, kai visi miega, neturiu nė vieno eilėraščio, kuris man būtų teikęs tiek džiaugsmo. Nevilties valandai ištikus sakau: tame Urvinių prūde man reikėjo ir pasilikti… Rudeniop mano molines bažnyčias ir dievukus pamažu užliedavo šaltas kaip geležis vanduo, bet aš kažkodėl nešokdavau gelbėti tų savo „kūrinių“. Vaikas buvau, o buvau protingesnis už štai šitą žilą praplikusį diedą su visais jo eilėraščiais ir visu, ko gero, ne ten kur reikėjo pasisukusiu gyvenimu.

Šisai mano „molingasis“ gyvenimo tarpsnis sutapo su dar vienu stebuklu, galbūt dar džiaugsmingesniu negu molio minkymas. Tai mišparai, tai vargonai, tai vargonininkas Jonas Puidokas, kuris galingu bosu, grigališkų garsų tvane įsiūbuojančiu medinę Griškabūdžio bažnyčią ir podraug dangun nešamą mano dvasią, lotyniškai giedodavo mišparų psalmes. Tada lotyniškai vykdavo visos pamaldos, ne tik mišparai, bet ir mišios, laidotuvės, krikštynos. Lotynų kalbos, žinoma, nesuprasdavau, tačiau lotyniški žodžiai, jų skambesys smarkiai hipnotizuodavo, užburdavo, turėjo kažkokios stiprios magiškos galios, tokios stiprios, kad tarpais temdavo akys ir darydavosi silpna. O štai šiandien man darosi apmaudu ir pikta dėl to, kad katalikų Bažnyčia pasistengė išguiti iš po savo skliautų tai, ką turėjo gražiausia: sekmadieninius mišparus ir lotynų kalbą. Nesuprantamam lotyniškam žody Dievas buvo kur kas geriau suprantamas, ten Jo buvo daugiau negu dabartinėj maldoj, dažnai praeinančioj prošal raišuojančia lietuvių kalba. Nėra nieko malonesnio kaip klausytis gerų – ne bet kokių, o tikrai gerų! – eilėraščių nesuprantama tau kalba. Taip yra pasakęs poetas, kurio pavardės, dovanokit, neprisimenu. Lotynų kalbą metus ar pusmetį man dėstė antikinės poezijos vertėjas Henrikas Zabulis. Jis visada mano žinias vertindavo „labai gerai“, nepaisant to, kad kartais neskirdavau daiktavardžio nuo veiksmažodžio. Pats būdamas poetas, kaip

dabar galvoju, matyt, H. Zabulis suprato, kad esti dvejopas kalbos mokėjimas: dalykinis ir emocinis, dvasinis, mistinis... Dalykinis kalbos išmanymas nelabai reikalingas klausantis giedamų psalmių ar nesuprantamais žodžiais skambančio eilėraščio, čia svarbiau emocinė kalbos pagava. Neabejoju, kad tokia kalba tarpusavyje bendravo mūsų protėviai, vėliau beatsirandą konkrečią reikšmę turintys garsažodžiai, savo semantika kaustantys vaizduotę, pirmąsyk sudrumstė pirmykštės kalbos tyrumą ir grožį, jos dieviškumą, kokį ne taip seniai turėjo mūsų bažnyčiose lotynų kalba.

Taigi pradėjome šneką XIX amžiuje jaukiai miegančiu ežiu ant mano senelės ar prosenelės kelių ir baigiame ją Jono Puidoko jau XX amžiuje lotyniškai giedamomis mišparų psalmėmis. O kur dar garsinis knygų skaitymas mano tėvų namuos, kol aš pats nemokėjau skaityti, ir kiti ne mažiau svarbūs dalykai, gal net svarbesni už psalmes ir ežį? Tai mėginta aprašyti knygose „Pigmalijono sindromas“ ir „Pro dūmus: deimantais nusėtas“, o akylesnis skaitytojas dar daugiau tų „deimantais nusėtų“ dalykų turėtų užtikti tarp eilėraščio eilučių. Bent man taip atrodo.

Kaip matote, Salomėja Nėris atėjusi rado taurę ne visai tuščią, paskutiniam lašui – mano laimei ar nelaimei – nukristi buvo kur. Bet Jums tikriausiai lieka neaišku, kodėl su tam tikra abejone sakau – nelaimei? Jau esu rašęs, nesikartosiu, kaip man nuo pat ankstyvos vaikystės, išgirdus menkai tesuprantamą ar visai nesuprantamą žodį, galvoje imdavo suktis visokiausi vaizdiniai, dažniausiai su to žodžio prasme turintys maža ką bendra. Jūsų čia pasakytas žodis „akstinas“ paimti į rankas plunksną irgi turi nuo seno, matyt, nuo tada, kai to žodžio dar kaip reikiant nesupratau, galvoje šmėžuliuojantį vaizdinį: akstinas – tai toks sidabru šviečiantis aštrus kabliukas, panašus į rugio varpos akuotą. Kai vištos nelaimei drauge su grūdu pasitaiko akuotą įryti, višta purtydama galvą ima lyg ir kosėti, matyt, šitaip norėdama tą įstrigusį aštrų ir kibų akuotą išvaryti lauk iš gerklės. Tasai vištos „kosulys“, kas jį girdėjo, visi pasakys, kad gana muzikalus, primenantis trumpus pūsčiojimus į kokį nors liaudies muzikos instrumentą, į kokį, sakysim, lumzdelį ar birbynę. Višta tartum prieš koncertą derina savo instrumentą, bet koncertas, deja, neįvyksta. Tik vaikams sodybos kieme besiklausant būna gražaus juoko. Tas pats ir su Jūsų minimu „akstinu“: imdamas plunksną į rankas, niekas nėra apsaugotas nuo vaikus juokinančio vištos kosulio.

Studentiškais metais teko patirti saugumo išgąstį. Ką toji patirtis davė ir ką atėmė?

Sykį prie taurelės, gerokai atsipalaidavus liežuviui, ėmiau neapdairiai malti, kaip karui baigiantis po evakuacijos radom kareivių apdergtus stalus ir palanges, net mano mirusio tėvo popierius. „Tai vokiečiai, ką tu čia dabar fantazuoji? Vokiečiai! Lyg nežinotum, kad jie dar ne tokių kiaulysčių yra prikrėtę!“ – nė nespėjus man užsičiaupti, mane tuoj pertarė, tiesiog griūte užgriuvo toksai Z. Girtumas kaip mat ėmė sklaidytis, nes žaibiškai suvokiau, kad ir Z., ir aš – abu puikiausiai žinom, kokie ten „vokiečiai“ ant stalo ir ant palangių tupėjo. Tačiau po šiai dienai man lieka iki galo nelabai aiškus tasai Z. poelgis: ar jis geranoriškai norėjo užbėgti man už akių, kad įsivažiavęs nepripliaukščiau dar didesnių kvailysčių, ar tiesiog jautė pareigą mane komjaunuoliškai paauklėti net taureles kilnojant? Šiaip ar kitaip, esmė ta pati: viena matyti – kita sakyti, tą galvoti – aną byloti. Nuo kada taip? Gal nuo tada, kai mamutė niūriai tylėdama pelenų šarmu šveitė stalą, ir visas kaimas, patyręs tą patį pažeminimą, nepratarė nė žodžio, lyg niekur nieko. Tik kaimynas, užėjęs ir supratęs kas ir kaip, įdėmiai apsidairė, ar kas negirdi, ir dusliu drebančiu balsu lyg pats sau tarstelėjo: „Tai kad ir mes radom ant stalo tortą...“

Po dešimties su trupučiu metų, visiškai

užmiršęs, kad tai, kas dvokia, reikia, anot mūsų kaimyno Urviniuose, vadinti tortu, įnirtingai ir atvirai, jokiais tortų skydais neprisidengdamas, rašau epigramas studentų sienlaikraščiui „Skersvėjis“. Nors buvo prasidėjęs chruščiovinis „atšilimas“ ir atrodė – netrukus prašvis nauji laikai, bet kaip neskaniai tas mano neapdairus užmaršumas netrukus atsirūgo, kaip neskaniai!.. Atsiėmęs kas priklauso už tuos eiliavimus, už pasivaikščiojimą Vėlinių naktį prie Jono Basanavičiaus kapo ir per stebuklą išvengęs vilko bilieto, ir likęs mokytis toliau, 1957 metais pavasariop Marijampolėje, kur tada atlikau pedagoginę praktiką, lyg priešgyniaudamas kam, lyg guosdamasis pats sau po to ką tik, anot Jūsų, „patirto išgąsčio“, rašiau, kad nusišypsojo saulė, tai ko, šiaury, draskais, vis tiek jau gerves grįžtančias girdžiu, o gruodus ir šalnas visi pavasariai per žemę nešasi (eil. „Nusišypsojo saulė atvirai“).

Lygiai po dešimties metų, šešiasdešimt septintaisiais, stūgaujantį ir besiplėšantį šiaurį kiek primiršęs ir visiškai vėl užmiršęs saugiai prisidengti anuoju „torto skydu“, rašau eilėraštį „Turniškės“, kuris nelabai nutuokiu kokiais keliais pakliūna net Sniečkui (pirmajam kompartijos centro komiteto sekretoriui Antanui Sniečkui – L. P.-K.) į rankas. Šis įpykęs skambina iš pat ankstaus ryto premjerui Motiejui Šumauskui: „Na, kaip?“ „Kad aš čia nieko nesupratau“, - užmiegotu balsu atsiliepia Motiejus. „Vėpla!“ – dar labiau įsiutęs trenkia Sniečkus telefono ragelį. „Būtinai šį vakarą skaityk „Turniškes“, būtinai!“ – iš juoko kratydama savo vyrišką šukuoseną, kvatodama ragina mane Michalina Meškauskienė (žymi sovietinė veikėja – L. P.-K.), ką tik visam autobusui, rašytojams ir muzikantams, papasakojusi šį jau pusiau anekdotu virtusį valdžios vyrų pokalbį apie mano „Turniškes“. Tai buvo 1967 metai, važiavome į Marijampolę, tuometinį Kapsuką, paminėti Vytauto Montvilos 65 metų gimimo sukaktį. Meškauskienės spaudžiamas, mėginu išsisukti, sakau: palikau „Turniškes“ namie, o mintinai neatsimenu. „Toks tu ir poetas, jeigu savo geriausių eilėraščių nemoki mintinai!“ – piktai mosteli ranka Meškauskienė. Skaityti „Turniškes“ būtų buvus tikra savižudybė – netrukus pasirodysiančios knygos „Karšti lapai“ pražudymas, iš ten juk cenzoriai ar „geradariai“ leidykloje ir išplėšė aną eilėraštį, perdavė net gensekui, matyt, labai norėdami, kad būčiau ne tik pabartas, bet ir kaip reikiant nubaustas.

Dar po dešimties metų, septyniasdešimt septintaisiais, už neklusnumą valdžiai esu paguldomas į ligoninę ir gaunu tokiais atvejais sovietmečiu taikomą „gydymą“. Po kelerių metų rašysiu: „Man tik smilkt per širdį kaip yla... vadinasi, tikrai neužmiršo, tokie dalykai neužmirštami...“ Su ta yla prie mano lovos ateidavo žmonės baltais chalatais, jie liepdavo rašyt dienoraštį ir raštu pasipasakoti, kaip ylos dūriai man padeda sveikti. Dienoraščio rašymui buvo leista naudotis atskiru kabinetu, įteiktas raktas, kad ten galėčiau užsidaryti bet kuriuo paros metu, net naktį. Stalčius, kuriame turėjau visada laikyti tą dienoraštį, mane išrašant iš ligoninės, buvo tuščias. Nesirodė daugiau ir dienoraštį rašyti reikalavusi „gydytoja“.

Tada dirbau „Pergalės“ žurnalo redaktoriaus pavaduotoju, tad grįžęs iš ligoninės savo šefui Juozui Macevičiui prasitariau, kad vienas iš mano gydytojų buvo M. Juozas į mane atidžiai pasižiūrėjo ir tarė: šįkart gydytojus palikim ramybėje, tarkim, kad jie čia niekuo dėti, bet pavardė – vien tik pati pavardė M. – ar tau ji nieko nesako?

Ši mįslinga Juozo užuomina dar labiau sustiprino seniai brendusį pasiryžimą visai ne dėl netikėtai priminto M.-Erelio, partizanų išdaviko, o dėl daugybės kitų priežasčių greičiau sprukti į miškus. Bet ir ten „tik smilkt per širdį kaip yla...“ Išvažiavau porai dienų Vilniun su eilėraščiais žurna-

Vaidotas Spudas: „Gyvenimas – painus dalykas. Bet gyventi norisi iki ašarų. Plunksnos broliui Albinui – Vaidotas Vilnius, 1958.VII.2."

lui, o grįžęs randu sodybą apiplėštą, duris ir stalčius atlupinėtus. Iš sostinės atvykęs kriminalistas viską apuostė ir atsisveikindamas mįslingai pasakė: „Sodybos išvaizda neatitinka jos turinio, todėl taip ir atsitiko". Po tokio pasakymo – galvok, ką nori. Drauge su Anzelmu Matučiu, Saulium Šalteniu ir Pranu Treiniu tada, aštuoniasdešimt trečiaisiais, ruošėmės kelionėn po Lotynų Ameriką. Ar ši kelionė iš tikrųjų ir sudarė tą „turinį", kuris sudomino tam tikras ypatingu budrumu pasižyminčias instancijas, ar tik grynai kriminaliniu požiūriu tas pats, o gal koks kitas „turinys" neatitiko sodybos, žinoma, nelabai amerikoniškai atrodančios išorės, po šiai dienai negalėčiau tvirtinti nei taip, nei kitaip.

Kuo rimčiau stengiesi galvoti, tuo nerimtesnės mintys į galvą lenda dėl to, kaip Jūs sakote, „saugumo išgąsčio", visai pikantišką atspalvį įgaunančio savo periodiškumu: praėjo dešimt metų – ir kas nors, dar dešimt – ir vėl, ir vėl, ir vėl. Kaip kokios moteriškos mėnesinės, - jei būtų gyvas mano dėdė, jis tikrai taip čia ir pasakytų. Esu rašęs apie jį, kauniškį siuvėją, mėgdavusį persirenginėti moteriškais drabužiais ir vienur kitur taip nueiti, šen ten pavaikštinėti, net Laisvės alėjoje. Nuodėmės verta prieškarinės laikinosios sostinės poniutė gilia iškirpte – toks mano dėdė anų laikų nuotraukose. Todėl jis ne tik moteriško rūbo kaunietišku madingumu, bet ir iš gilesnės moteriškos patirties turi pagrindo šiandien byloti man štai ką: atėjo nepriklausomybė, saugumietiškų mėnesinių nepatogumai baigėsi, stojo menopauzė, bet žiūrėk, sūnau, po menopauzės ir senatvė ne taip toli, tokia čia kelių mergaitiškai atrodančių anos „išgąsties" krūptelėjimų ir patirtis: iš to, kas dingo, ir iš to, kas liko, nedaug kvapnaus džiaugsmo aliejaus išsispaudžia sau ne tik moterys, sūnau, ne tik...

"Gyvenimas yra brudas, - pasakė Vaidotas Spudas", - kažkada teko girdėti kalambūru virtusią eilutę. Artimai bičiuliavotės su šiuo tragiško likimo poetu. Dabar jau nedaug apie jį išgirsi. Koks jis buvo iš arti? Kas vis dėlto pražudė gabų jaunuolį?

Pražudė kraujo vėžys. O antrąsyk galėjau pražudyti aš, kai dingo „Jaunimo gretų" redakcijoje laikomas velionio žmonos man, kaip pomirtinės Vaidoto Spudo knygos sudarytojui, atvežtas visas rankraščių lagaminas. Ačiū Dievui, viskas baigėsi laimingai, rankraščiai atsirado, knyga išėjo ir Spudas kaip poetas liko gyvas. Jo eilėraščių pražudymas man (ir ne tik man, ypač poeto artimiesiems) būtų buvęs baisesnis už fizinę Vaidoto mirtį. Knygos pavidalą įgavusi kūryba randa vietą literatūros istorijoje, ir nors, kaip sakote, „dabar jau nedaug apie jį išgirsi", bet tai anaiptol nepragaišina tikimybės, kad permaininguose laiko sūkuriuose kas nors kada nors išgirs. To nelemta mums nuspėti, persmelkia ir tokia mintis,

Onuškyje (Trakų r.). Iš dešinės – Paulius Drevinis, Paulius Širvys, tuometis žurnalo „Moksleivis“ rdaktorius Leopoldas Mykolaitis, Albinas Bernotas. Apie 1961 m.

kad ateis laikas, kai apie mus visus nelabai ką teišgirsi...

Vaidotas apsiverkdavo, pamatęs pro langą rudeniškai prasklendžiantį išgeltusį, saulės peršviestą medžio lapą. Jam byrėdavo ašaros susigraudinus, atrodytų, dėl menkiausios smulkmenos, ir būdavo sunku jį nuraminti, ir lygiai taip pat sunku būdavo tam ramintojui žiūrėti į jo bekraujį, beveik permatomo blyškaus geltonumo veidą, drėgną nuo ašarų, bemaž tokį pat kaip ir tas pro langą sklendžiantis rasotas, išgeltęs, dabar jau ir visus namiškius graudinantis medžio lapas. Slinko paskutiniai Spudo gyvenimo mėnesiai, jį slaugė kantrios ir visa ką atleidžiančios, pasiaukojančios moters įspūdį man palikusi jo žmona, su kuria trumpai mačiausi gal porą kartų, tai ji man papasakojo apie tą Vaidotą pravirkdžiusį medžio lapą. Tada Spudas rašė geriausius savo eilėraščius, jei ne tie keli vasaros ir rudens mėnesiai (mirė 1961 metais, Vėlinių

išvakarėse), pomirtinę jo poezijos knygą surankioti būtų buvę sunku, o gal ir išvis neįmanoma. Spudą šiandien turėtume tik kaip anuo metu pavydėtinai populiarios Konrado Kavecko dainos „Susitikt tave norėčiau vėlei" teksto autorių. Vaidotas, prisimenu, neapsakomai džiaugėsi ir didžiavosi ta daina, gyrėsi, kad kompozitorius jį, studentėlį, pasikvietė, pavaišino, juodu taręsi ir toliau bendradarbiauti. Vaidotas man kiek vėliau sakė kažką vėl rašąs Kaveckui, bet nežinia dėl kokių priežasčių naujų šio kompozitoriaus dainų Spudo tekstais niekada daugiau nepasigirdo.

Gal ir tiesą tuomet kalbėjo Kazys Saja, vadindamas Spudą tinginių pančiu ir vėjo pamušalu. Jam geriau žinoti, nes abu gyveno viename nuomojamame kambaryje Basanavičiaus gatvėje, tam kvartale, kur tarp teatro ir cerkvės. Ten pat vieną saulėtą vasaros dieną pusnuogis Spudas sėdėjo ant balkono turėklų ar palangės ir iš antro ar trečio aukšto plikomis blauzdomis makaravo virš iš siaubo pakraupusių praeivių galvų. Kitą kartą nepasiruošęs atėjo laikyti egzamino ir, išsitraukęs bilietą, pradėjo taukšti visokias nesąmones, tarsi kliedėdamas, dėstytojas pamanė, kad Spudui aukšta temperatūra ar dar kas blogiau, ir buvo iškviesta greitoji pagalba, taip Spudas gudrumu ir išsisuko iš bėdos. Tokios ir panašios istorijos (kiek jose būta tiesos, nežinau) ėjo iš lūpų į lūpas, todėl daug kas Spudą laikė nemažu keistuoliu. Vaidotas tai jautė, ir tas, mačiau, jį žeidė, gal net skaudino: studentų būryje kam nors sukikenus ar tik įtartinai nusišaipius, jis tuoj pat suklusdavo, sutrikęs išmesdavo vieną koją į priekį ir vėl greitai ją kiek atitraukdavo, išeidavo toks lyg ir šokio žingsnelis, lyg ir treptelėjimas. Jeigu stovėdavau šalia, po tokio spudiško treptelėjimo jis visada pakeldavo (nes buvo žemesnis) į mane mėlynų didelių akių žvilgsnį, lyg ko klausdamas, lyg prašydamas užtarimo. Pašaipūnų, kurie mėgo traukti jį per dantį, vengė, studentiškuose aštrialiežuvių turnyruose jo balso nesu girdėjęs nėkart.

Nors tais laikais apie religinius įsitikinimus kalbėtis tarp studentų buvo neįprasta, net pavojinga, Vaidotas man kartą neraginamas, bet, žinoma, ir niekam kitam negirdint, pasisakė esąs liuteronas ir čia pat pažėrė keletą nepalankių sakinių katalikybės adresu, liuteronybė, girdi, kur kas mažiau kaustanti prigimtines žmogaus laisves, aš, sakė jis tada, labai džiaugiuosi, kad gimiau ir užaugau šeimoje, kuri laikosi šio tikėjimo nuostatų. Net jo veido išraiška – aukšta kakta, ežiuku pašiaušti plaukai ir striuka, staigiai užlaužtu galiuku nosis – tarsi be žodžių kalbėjo, kad jis iš prigimties maištininkas ir kad gyvenime labiausiai nemėgsta prievartos ir bet kokių suvaržymų. Po metų kitų įsitikinau to tikrumu ir savo akimis mačiau, kaip jis nenorėjo pasiduoti ir išsiduoti sunkiai sergąs, kaip atkakliai maištavo prieš jį užgriuvusią mirtiną negandą. Pabėgęs iš ligoninės, blaškėsi po miestą, šimtai vienas už kitą svarbesnių reikalų, protekiniais lėkė vienur ir kitur, tarpais net sunku buvo suprasti pas ką ir ko, ir neretai su kvapeliu, ir vis pats savimi nusistebėdamas ir eilėraštyje užrašydamas: iš kur tasai gyvent skubėjimas? Albinai, einam, šimtgramis niekam dar nepakenkė! O jau veidas, - kaip vėliau man kalbės jo žmona, - o jau veidas darosi permatomas ir gelsvai žalsvas kaip rudenį saulės peršviestas krintantis medžio lapas. Tik tos didelės mėlynos akys nė kiek nepakitusios, ligos neišblukintos, jaunatviškai šypsosi, kai jau šypsenai nepaklūsta gal nė vienas įdubusių skruostų raumuo, tamsūs vyzdžiai kaip kokios aštrios vinutės bėginėja smigčiodami į pašnekovo veidą, čia su vos juntama pašaipa, čia su neslepiamu nusivylimu sutikdami mudviem abiem tokius nemalonius mano atsikalbinėjimus. Negudriai teisindamasis ir niekaip lig pat šiol iki galo neišsiteisindamas pats prieš save, kad taip elgiuosi Vaidoto sveikatos labui, šiaip taip vis dėlto išsisuksiu, kaip jis

Urviniuose prieš gimtosios stubos langus. Iš kairės – patėvis Antanas Rudaitis, sesuo Aldona, Albinas Bernotas, poeto sūnus Žilvinas, motina. Apie 1964 m.

pabėgo iš ligoninės, taip aš paspruksiu nuo jo. Šimtgramis liks neišgertas. Ir Vaidotas Spudas liks Anapus laukti manęs ateinančio su sunkia sąžine dėl tokio nevykusio paskutinio mudviejų atsisveikinimo.

Ankstyvoje jaunystėje esu įsidėmėjęs Jūsų eilėraštį „Aš ieškau tavęs", parašytą dar septintajame dešimtmetyje. Jame yra kelios eilutės, kurias anuomet buvo galima pavadinti gana drąsiomis: „Aš ieškau tavęs, neaptverto / Tribūnų ir šūkių barjerais."; „Aš ieškau tavęs – gryno krištolo. / Ir tokio – žinau – neberasiu."; „Einu tartum įtemptu lynu."

Tačiau yra ir tokia eilutė – „Kurantai patikslina laiką", kuri tarsi nubraukia, kas prieš tai pasakyta. Pastaroji detalė – duoklė laikmečiui, kuriame tada gyvenome? Šiaip jau Jums, kitokios kūrybos adeptui, tokios detalės lyg ir nebuvo labai dažnos. O ar buvo, kas jų reikalaudavo?

Ne „detalės", o „atributai", „atributika"! Tais laikais redakcijose, leidyklose populiarus žodis. Pavyzdžiui, senojo kaimo, bažnytinė atributika buvo blogai, o tarybinė atributika, nėra kalbos, juo daugiau, juo geriau. Štai Valentinas Sventickas, tuomet dirbęs „Vagos" leidykloje, pasisodina mane ir rodo pieštuko galu į eilutę: „Keturgubi bažnytiniai varpeliai skamba". Išbrauk, sako, bent tą „bažnytiniai", dar kam užklius, bus ir tau, ir man nesmagu, bažnytinės atributikos ir taip rinkinyje („Paglostyk žolę") tiršta. Kas nori, kad užkliuvę už vienintelio nepageidautino žodžio, knygos ruošimo darbai užstrigtų, todėl gailiai sulpdamas išbraukiu. Vėliau šį eilėraštį („Nusiimk kepurę") dėdamas į rinktinę ar kokį almanachą, skaitydamas literatūros vakaruose, išbraukto žodžio neatstačiau, nors galėjau. Kodėl? Perdegus per prievartą prarasto žodžio gailesčiui, jau kitomis akimis pasi-

žiūrėjau į tą eilutę ir man pasirodė, kad be to žodžio ji skamba tikrai geriau. Valentino garbei turiu pasakyti, kad jis, kaip redaktorius, subtiliai jautė ribą, kurią peržengus eilėraščio meniškumas jau gadinamas.

O Jūsų minimo eilėraščio parašymo aplinkybių nelabai prisimenu, neprisimenu ir kur jis buvo spausdintas. Gaila, kad jį išleidžiant į viešumą nedalyvavo V. Sventickas – gal būtų išbraukęs ir tuos „kurantus"? Nors kažin, tai jau tarybinė atributika, į ją nelabai kas drįsdavo kėsintis. Atvirkščiai: man dirbant „Moksleivyje" ar „Jaunimo gretose", vienu metu „baltieji rūmai" (t. y. CK) kurį laiką pasiutiškai kibo prie žodžio „Lietuva" – duoda ir duoda, ir duoda kaip kuoka per galvą, tik spėk parašyt „Lietuva", jau ir signalas: o kodėl „Lietuva", kodėl ne „Tarybų Lietuva", kodėl jūs taip vis bijote žodžio „tarybų"? Girdint tokius ir panašius signalus, susidarydavo įspūdis, kad juos siunčia žmogėnas ką tik išrėpliojęs iš š...dų krūvos: štai esu š...nas iki ausų, o tu nori išlįsti švarutėlis gražutėlis, nieko nebus, niekadėjau, pasimurdyk ir tu – rašyk „Tarybų Lietuva", „kurantai", stok į partiją ir panašiai.

Pradvisusio oro dvokas ilgainiui prasiskverbia giliai, kas yra dirbęs kolūkio fermose, žino, kad gali vanotis pirtyje, gali keist drabužius, rištis kaklaraištį, niekas nepadės, kiaulininko kvapas nežinia kur ir kaip vis tiek išsilaiko. Čia gi tas pats. Kai rašiau žodį „kurantai", to daryti niekas iš „baltųjų rūmų", manding, nereikalavo, bet anų ar kitų rūmų smarsu jau spėjęs persiimti vidinis balsas klykte klykė: „Pa-rei-ka-laus!" – tad nesipriešinau ir parašiau, nes kvėpavau sunkiu tų laikų oru ir, matyt, išsigandau eilučių, kurias Jūs cituojate. Kaip matot, nors anas eilutes ir vadinate „gana drąsiomis", nesu iš drąsuolių. Kaip sakoma, sykį nudegęs, ir pro kopūstų daržą eidamas pučia. Tad iškėliau kurantinį perkūnsargį, kad žaibas netrenktų.

Sovietinio eiliuotojo vidinius nuotykius galėčiau pratęsti, prisimindamas, kaip rašiau kitus eilėraščius, sakysim, kad ir – „Vėliava". Kažkur, gal kokioje enciklopedijoje, tada perskaičiau Lietuvos valstybinės vėliavos istoriją ir labai apsidžiaugiau radęs parašyta, kad ji buvo raudona. O raudonų vėliavų visur prikabinėta, einu sau gatve ir mėginu įsivaizduoti, kaip tos vėliavos atrodytų, jei jose staiga atsirastų baltas raitelis. Nuo tokio vaizduotės žaismo ilgainiui prasidėjo eilėraštis: „Šiandien aš praariau dirvoj skaudžiai raudoną molį - / Raudoną kaip vėliava..." Dabar jau reikėjo per tą raudoną vėliavą paleisti šuoliuojantį baltą raitelį, bet aš vėl išsigandau ir vietoj žirgo ant vėliavos suguldžiau atrajojančias karves. Nors ir labai šykščiai, bet žirgo baltos spalvos šiek tiek liko: baltas nužydėjusios pienės pūkas... O „vėliavą galima nešti ir negyventi joje." Negyventi – katroje iš tų dviejų? Su žirgu ar be? Paskutinę gyvenimo akimirką „virš galvos nusidrieks... skaudžiai raudono molio tarpulysvis... vėliavos kraštas." Taip sakant, vėliavos apačia, o visos vėliavos nematyti, kokie ten spalvų ruožai, o gal jų išvis nėra, kiekvieno valia įsivaizduoti, kaip kas tik nori. Meluočiau sakydamas, kad tą eilėraštį rašiau iš didelio patriotizmo, vienokio ar kitokio, ne, jokiu būdu! Tai tik eilėraščio formą įgavęs įspūdis, pirmąsyk sužinojus visų Lietuvoje plazdėjusių vėliavų istorijas. Čia viešai prisipažinsiu, kad tas eilėraštis man brangus, nepaisant to, kad daugelis jį palaikys rašliava apie sovietinę vėliavą – eilėraščio podirvis vis dėlto liko pernelyg giliai užslėptas.

Ką Jums, kaip kūrėjui, davė darbas redakcijose? Gerai pamenu anuometinį „Moksleivio" žurnalą, kuriame daug vietos buvo skiriama literatūrai ir kur debiutavo ne vienas būsimasis rašytojas.

Davė kasdieninę duoną, be kurios joks kūrėjas negali išsiversti. O atėmė daug brangaus laiko ir jėgų gausinant žurnalistinę rašliavą. Ačiū, kad prisimenat „Moksleivį", be Jūsų, kai buvo jaunesnis, prisimin-

Svečiuose pas kardinolą Vincentą Sladkevičių. Albinas Bernotas – ketvirtas iš dešinės. Priekyje viduryje – Bernardas Brazdžionis. Trečias iš kairės – Laimonas Noreika.1989 m.

davo ir Vytautas Skripka, turėdamas galvoj savo poetinį debiutą, ne kartą anais laikais pavadino mane net krikštatėviu. Aš pats savo ruožtu žurnalistinio darbo krikštatėviu galėčiau vadinti Antaną Jonyną, tai jis ištraukė mane vaitojantį po sunkia jauno nepatyrusio mokytojo lituanisto našta vakarinėje rusų mokykloje ir parsivedė į savo redaguojamą „Moksleivį“. Būdavo, švilpia rugsėjo šiltas vėjas pro ausis, raudonas motociklas lekia kiek įkabindamas, kol sustoja kažkur prie Želvos, prie didelio kukurūzų lauko, ir Virgilijus Juodakis čia pritūpdamas, čia net virsdamas ant nugaros fotografuoja kolūkinį derlių dorojančius moksleivius, kurių būry aš pats bėginėju su bloknotėliu rankose. Tai – tipiškas vaizdelis iš „Moksleivio“ laikų.

O štai jau „Pergalės“ redakcija ir Feliksas Vaitiekūnas, prieš save ant stalo pasidėjęs trintuką, pieštuką, rašalu rašantį parkerį, keletą įvairiaspalvių tušinukų ir krūvą juodai subraukytų ir įvairiaspalviais klaustukais, šauktukais bei kitokiais ženklais nusėtų mašinraščių – jis laukia autoriaus, su kuriuo prasėdės visą pusdienį, kartais iki vėlaus vakaro, ir dar, ko gero, šis tas liks kitai dienai. Kruopštus darbas, darbas iki pažaliavimo. „Tai ne redagavimas, o velniai žino kas!“ – neiškenčia Juozas Aputis. Feliksas nenusileidžia: žiūrėk, čia taisyklingi, apvalūs sakinukai, neprikibsi ir norėdamas, viskas gražu, bet po tuo gražumu nieko nėra, kažkokia tuščia klaikuma spengia, aiškiai matyti, kad autorius literatūrinį dinderį muša; o čia, žiūrėk, kur koja, kur ranka, viskas suvelta, susukta ir suversta į krūvą, bet po ta krūva, žiūrėk, gyvastis juda, kibeni feni, reikia gelbėti. „Bet ar tai pagelba, Feliksai? Gal tegu pats autorius gelbstisi... Kur tada jo stilius?“

Stiliaus, žinoma, jei jo nėra, niekas niekam neįkvėps, Feliksas tai žino, pats patyręs savo kailiu, nes yra pripažintas

vertėjas, visą Grigorijų Kanovičių išvertė. Vaikšto, būdavo, redakcijoje susirūpinęs, ieško nerasdamas žodžio ar posakio. Pasiūlai ką – ne, prasmė ta, bet šitam sakiny neskambės. Arba: ar pasiutai, taigi čia Griša Kanovičius, o ne koks Vaižgantas, jis taip nepasakys.

Kol Feliksas dirbo „Pergalėje", žurnalo kalba buvo pavyzdinė, su dabartinės periodikos kalba nepalyginsi, nesuprantu, ar tekstai išvis neredaguojami (net knygų!), ar trūksta redaktorių, Dievo apdovanotų bent dešimtadaliu Felikso sugebėjimų. Tiesa, būčiau pamiršęs – iš Felikso sužinojau, kas tai yra „rozbinto šaknis". Jeigu Jūs, Gerbiamas Skaitytojau, to nežinote, matyt, beveik neskaitote spaudos arba kai kurių leidyklų leidžiamų knygų – ten nevalyvuos tekstuos rozbinto šaknų priraityta kiek nori!..

Jei gyvenčiau antrąsyk, į „Jaunimo gretas" ir surišto manęs niekas nenuneštų, dėl „Moksleivio" dar pagalvočiau, „Pergalės" senų žurnalų antai ant spintos visa krūva, toj krūvoj, anot Felikso, anų laikų gyva dvasia spurda. Kaip kam kitam, nežinau, o man – tikrai gyva, jos nė gelbėti Feliksui nereikės, kaip kad ano kruopščiai jo redaguojamo prozininko stiliaus: kur koja, kur ranka, su rozbinto šaknimis pramaišiui...

- Derži chvost pistalietom! – man visa ko geriausio linkėdamas, iš tolo ranka pamoja Vaitiekūnas. Šio šmaikštaus rusiško posakio jis kažkodėl nė nemėgino versti į lietuvių kalbą, nors mėgo jį kartoti dažnai.

Ypatinga bičiulystė Jus siejo su artimu Argirdiškės kaimynu Eduardu Mieželaičiu. Apie tai jau nemažai esate pasakojęs, todėl norėtųsi išgirsti lyg ir kokį apibendrinimą. Iš pirmo žvilgsnio su Ed. Mieželaičiu buvote lyg ir labai skirtingi. Tačiau kad tuomet ne vienas aukštas pareigas ėjęs ir vienas žinomiausių Lietuvoje kūrėjų Jumis labai pasitikėjo, taipogi akivaizdu. Kokia čia paslaptis?

Į bet kokius apibendrinimus žiūriu tankiai mirksėdamas, su dideliu nepasitikėjimu: jie greit atvirsta antra puse, kaip medžio lapas, žiūrėk, buvo žalias, po akimirkos jau baltą pusę rodo, o dar po kurio laiko bus geltonas, raudonas ar dar koks. Visokiausių apibendrinimų paveiktas, Ed. Mieželaitis parašė žiauriai negražų eilėraštį apie Bernardą Brazdžionį, vėliau dėl to labai gailėjosi, bet kas iš to, - kas parašyta, ir kirviu neiškaposi... Atgimimo laikais Bern. Brazdžionį lietuvių tauta iš Vilniaus oro uosto parsinešė ant rankų – tarybinių literatūrologų apibendrinimai gėdingai apvirto aukštyn kojom. Nepraėjo nė dvidešimties metų, o Brazdžionio nešiojimas ant rankų kai kieno, net gyvenančių užjūriuose, akyse ima įgauti vėl kiek kitokį atspalvį. Vėl nauji apibendrinimai? Todėl, regėdamas tokius kūlversčius, apie Mieželaitį parašęs prisiminimus, dar kažkokių ten gudragalviškų apibendrinimų ar paslapčių ieškoti nesiryžtu. Užuot tai darę, geriau pakalbėkime apie Dievą, kuris Senajame Testamente neišpasakytai rūstus. Tai Jis, rūstusis, neleidęs man, kūdikiui, sulaukti nė metukų, iš manęs atėmė pas save pasišaukdamas mano tėvą. Bet Dievo Tėvo dešinėje sėdinčiam Sūnui, mielaširdingajam Jėzui Kristui iš Naujojo Testamento, labai pagailo nuskriausto kūdikio ir Jis nedelsdamas tam kūdikiui siuntė patėvį, Antaną Rudaitį, gerą žmogų, tokį gerą, kad visi Urviniai kalbėjo: retas vaikas turi tokį tėvą, koks tam našlaičiui yra anasai tiesiog iš dangaus siųstasis geradaris. Tačiau Dievui atrodė, jog jis padarė tokią skriaudą, kad jos nepajėgs atlyginti, kol tas nuskriaustasis gyvens. Todėl Jis siuntė dar ir chirurgą Kazį Kaikarį, kad jis našlaitį nelaimėlį ištrauktų iš mirtinos ligos nasrų. O kai tas pats Kaikario išgelbėtasis po ketverių metų įsmuko į saugumo paspęstus spąstus, Dievas, sąžinės graužiamas dėl galutinai negrąžintos skolos, vėl siuntė, o ką siuntė, patys žinote, nes juk skaitėte mano atsiminimus apie Mieželaitį. Apskritai, tai tikra klasikinio sukirpimo pasaka be galo,

Su Bernardu Brazdžioniu prie jo darbo stalo Los Angeles. 1999 m. gruodžio 8 d.

kadangi iki šiol man Dievas turbūt vis dar jaučiasi skolingas ir, žiūrėk, vis ką nors ima ir atsiunčia. Ne švenčių, ne gimtadienių proga, jokiu būdu ne. Bet kai tik koks negerumas ar bėda, - žiūrėk, net nesitikėjai, o ima ir būtinai atsiunčia. Neminėsiu čia visų man Dievo siųstų gelbėtojų ir geradarių, jų tiek daug, kad, imdamasis vardyti, vis tiek kurį iš tos daugybės pamirščiau.

Labai produktyviu rašytoju Jūsų nepavadinsi. Tačiau ilgos pertraukos tarp išleidžiamų knygų netampa skaitytojų praradimo priežastimi. Prieš Jus pakalbinant specialiai tuo domėjausi bibliotekose. Regis, visada tie tarpai buvo netrumpi, tarsi kitaip ir negalėtų būti. Ar tai reiškia, kad naujai knygai atsirasti Jums būtina ilgalaikė distancija? O gal čia didesnį aiškumą įneštų Jūsų požiūris į kūrybą?

Kai užeina ūpas, rašau, kai praeina – ne. Tiesa, yra pasitaikę mėginimų save prievartauti. O rezultatas? Nieks nenuneigs, kad ir išprievartautos moterys pagimdo gražių berniukų ir mergaičių. Čia tas pats. Todėl ir graužiu save, kad nebuvau pakankamai valingas ir atkaklus, juoba kad už tokius prievartavimus nei Dievas baudžia, nei žemiški įstatymai. Tačiau vienaip kreipsi ar kitaip, vis dėlto pačius geriausius eilėraščius parašiau spiriamas nenugalimo, deginančio troškimo tai daryti. Kitaip tariant, ne pats savo įnorių vedamas ėjau, buvau kviečiamas, kartais net varu varomas prie poezijos stalo. Drįsčiau palyginti – taip aukštesnės jėgos šaukiami žmonės eina prie Dievo stalo bažnyčioje. Dauguma tokių eilėraščių sudėta į rinkinius „Paglostyk žolę“ ir „Nusigręžusi žvaigždė“. O ar šiose knygose nėra nė vieno parašyto nepajutus to vidinio kvietimo? Ar daug čia per neapsižiūrėjimą prasprūdo nekviesto svečio giesmių? Nežinau nė pats. Bet žinau, kad nekviestam svečiui labai nesmagu gunksoti svečiuose prie stalo, o ir kitiems į jį žiūrėti nėra malonu.

Išmokus važiuoti dviračiu, ir po ilgesnės pertraukos antrąkart mokytis to niekam nereikia: ir visai nukaršęs senis, žiūrėk, nusileidžia pakalnėn sklandžiai, neprarasdamas pusiausvyros. Ir eiliuoti sykį išmokęs, niekas to nepamiršta. Tačiau kai nejauti nė menkiausio vidinio pritarimo tai daryti, kaip tada? Nelyginant apkurtus, diena dienon negirdėti kvietimo eilėraščiui yra kur kas sunkiau negu rašyti net labiausiai besiožiuojantį eilėraštį. Kad būtų lengviau tai ištverti, stengiuosi nepamiršti, jog talentą, anot Augusto Strindbergo, duoda Dievas, bet laikui atėjus – ir atima. Pridurčiau: arba paėmęs laikinai padeda į lentyną. Kai dievų ir žmonių užmirštą jį ten ima graužti laiko pelės arba kai jis ten lyg koks sūrio gabalas ima pelyti, žiūrėk, iš tylos ir pasigirsta Vinco Kudirkos įspėjimas: budėkite, kitaip ir jūs patys supelysite ir žaliom pelėsių dulkėm išsisklaidysite pavėjui be likusio ženklo... Todėl pavydžiu rašytojams, kurie sąžiningai budi, dirba ritmingai, vienodais laiko tarpais leidžia knygą po knygos. Jie stovi lyg pavyzdingi darbininkai fabrike prie konvejerio. Apgailestauju, kad man pavyzdingai stovėti prie to konvejerio visą gyvenimą nesisekė. Jei literatūra būtų kaip koks didelis fabrikas, fabriko direktorius jau seniai mane būtų atleidęs iš darbo.

Kiek Jūsų dabartinėje dienotvarkėje laiko skiriama kūrybai?

Darbingiausiais gyvenimo dešimtmečiais visada turėjau derinti kūrybą prie tarnybos, ne atvirkščiai, tarnyba buvo mano ponia, ir aš jai pataikavau. Jai atidavęs geriausią ir didžiausią savo laiko dalį, rašiau naktimis, popietėmis pasilikęs po darbo redakcijoje. Sykį vakare atsitiktinai užklydo mano tuometinis šefas – „Moksleivio“ redaktorius Leopoldas Mykolaitis, rado mane redakcijoje skendintį tabako dūmuose. „Ar ne per greit sudegti rengies? – pasakė ir pridūręs: - na, netrukdysiu, matau, kad rimtai į darbą įgulęs“, - iš redakcijos išėjo. Tik atsikračius tarnybos, Argirdiškėje, buvo kaip kokia Amerika atrastos rytmečio valandos: kai tik ką rašau, toje savo atrastoje Amerikoje gyvenu iki šiol. Valandų neskaičiuoju: kai kada kelios, kitąsyk – nė vienos. Kai dirbdavau naktimis, naktys man vis būdavo per trumpos, ryte tomis pačiomis akimis nuėjęs tarnybon, dėl miego stokos nesukdavau galvos – ėsdavo galvą laiko stoka. O dabar, senatvėn, to laiko, rodos, būtų lyg ir pakankamai, marios, bet galvą ėda išgalių stoka. Kai Putinas išleido „Būties valandą“ ir tuoj pat „Langą“, paskutinę savo eilėraščių knygą, daug kas tada aiktelėjo: septyniasdešimtmetis senukas – ir tokia poezija! Nedaug kam gyvenimo saulėlydyje būna šitiek lemta ir duota, panašaus nusistebėjimo tada po kelerių metų, jau Putinui mirus, susilaukė nebent Antano Venclovos elegiško skambesio paskutinė poezijos knyga „Vakarinė žvaigždė“ (poetui tada buvo tik šešiasdešimt penkeri, tais pačiais metais jis ir mirė). Abu poetai jaunesni už mane išėjo savo šlovės vainikams lauro lapelių skabyti į sodą, kurio vartus praverti mes dar tik rengiamės.

Kas, visų pirma, apsprendžia tokią dienotvarkę? Ar ji Jus kaip kūrėją patenkina?

Manau, nėra žmogaus, kuris iš tikro būtų patenkintas atėjusia senatve. Kai senukas ar senutė, pagauti savotiškos tame amžiuje, beje, neretai pasitaikančios euforijos, krykštauja džiaugdamies „geriausiu savo gyvenimo tarpsniu“, vis dėlto aš pasilieku sau teisę nors kiek suabejoti tų džiūgautojų nuoširdumu arba daryti vienokią ar kitokią prielaidą dėl jų seniokiško suvaikėjimo. Taip, senatvė man davė daug laiko, dosniai davė, bet vis mažina ir mažina galimybes, kol galutinai užrauks tomis galimybėmis pasinaudoti. Jūsų monografijoje aprašytas Kazimieras Barėnas dirbo Londone kaip jautis, kol sulaukė beveik šimto metų. Literatūros ir žurnalistikos, apskritai lietuvių kultūros baruose Barėnas

suarė ir apsėjo nemažą lauką. Didelė garbė jam, bet barėniškos valios ir sveikatos, deja, ne kiekvienam atseikėta po lygiai.

Kokių kūrybinių impulsų yra atnešusi Labanoro giria?

Argirdiškėje parašiau geriausias savo knygas: „Paglostyk žolę“ ir „Nusigręžusi žvaigždė“, o taip pat „Pro dūmus: deimantais nusėtas“. Pastaroji natūraliai yra išaugusi iš „Pigmalijono sindromo“, todėl kai kuriuos gabalus ir iš jos reikėtų įtraukti į šį sąrašėlį. Pradedant „Slenksčiu“, viskas išdygo ir išaugo Labanoro girioje, tiesa, rastume ir šiokių tokių išimčių: juk buvo kai kas rašyta traukinyje į Vilnių ir pačiame Vilniuje, kelionėje į tėviškę ir kitur, be to, nebūtinai sėdint prie stalo, - ir dviračiu esu sumynęs nemažai kilometrų eilėraščių nuotrupoms įkyriai zyziant aplink galvą kaip uodams.

Argirdiškėje (su didesnėm ir mažesnėm dėl įvairių priežasčių susidariusiom pertraukėlėm) išgyvenau 40 metų, jei skaičiuotume dienų ir naktų tikslumu, čia praleisto laiko, ko gero, susidarytų beveik dvigubai daugiau negu Urviniuose. Bet Urviniai man visada švietė nepatirdami nei pilno, nei dalinio užtemimo, jie niekada nebuvo atsidūrę ir, atrodo, jau niekuomet neatsidurs Argirdiškės šešėlyje. Tačiau Argirdiškėje aš jaučiuosi jaukiai, juk rašiau, kad čionai „vis tiek tu namie“ ir dvišlaitis pušiniais gontais dengtas aukštaitiškos pirkios stogas virš galvos globėjiškai susiskliaudžia kaip angelo sargo sparnai, o nakties tyloje aiškiai girdisi, kaip „šventieji nedrąsiai vaikštinėja ausy“. Šventai tikiu, kad manyje gyvena tėvų ir, anot Brazdžionio, protėvių dvasia – genetinis tos pačios pasaulėjautos tiltas, jungiantis mano kraujo gentį. Atrodo, jau minėjau, kad mes esame miškų žmonės su jaukiai miegančiu ežiu ant mano prosenelės kelių. Todėl Labanoro miškai man negali būti svetimi genetiškai, prosenelių kasdien girdėto girių gausmo niekas neišėmė iš mano ausų, jis aidi lig šiol. Ir to gausmo ritmu rašomi eilėraščiai, nesvarbu kur begyvenčiau, Urviniuos, Argirdiškėje ar dar kur, - vis tiek tuo pačiu ritmu. O kad Argirdiškėje pavyko parašyti geriausias knygas, gal lėmė ne kas kita, o atsitiktinumas? Tik praradęs Argirdiškę, galėčiau pasakyti, kokio dydžio erdvę Argirdiškė manyje užpildė. Kokio gylio duobę krūtinėje paliko prarasti Urviniai, jau, deja, žinau.

Kokios kūrybinės ambicijos dar būtinai turėtų išsipildyti?

Nuo pat vaikystės buvau tikras ligų puodelis. Pirmąkart mano ligomis rimčiau susidomėjo karo felčerė Antanina Neščiadina (frontui praėjus, ji liko Žvirgždaičiuose, išmoko lietuviškai, taikiai sugyveno su partizanais ir iki mirties ilgus metus gydė mano krašto žmones, kurie ją lig šiol prisimena). O aš lig šiol esu patyręs šešias ar septynias operacijas. Priešpaskutinei prasidedant, kai jau gulėjau operacinėje ant stalo, gydytojai dėl kažko nesutarė, tada skyriaus vedėjas griežtokai pasakė: „Šiaip ar taip, bet gal žmogus dar ką nors parašys!“ Tai atsitiko prieš keliolika metų, per tą laiką pasitvirtino chirurgo Kašinsko žodžiai: šį tą tikrai parašiau, išėjo dvi knygos. Po šiai dienai su daktarais ryšiai nenutrūko, jie man skiria dažnokus pasimatymus, bet dabar jie man rašymo srityje jau nieko neprognozuoja.

Tupi varna pačioje beržo viršūnėje ir atkakliai laukia giedros. O aš, žiūrėdamas į tą varną, atkakliai laukiu bent keliolikos eilėraščių – tada iš bėdos susidarytų nedidelis rinkinukas. Turiu parašęs įvairių pokalbių, atsiminimų apie rašytojus, užmestas guli pradėto rašinio juodraštis apie nelabai kam žinomus, daugiau tik man vienam brangius žmones geradarius, kurie, patys to nežinodami, gal net nenujausdami, kreipė mano likimą kaip palankus vėjas laivo burę audringoje jūroje. Nė pats neišmanau ką

daryti su „Pigmalijono sindromu“, kartais atrodo, kad reikia išrankioti geresnius gabalus ir rasti jiems vietą knygoje „Pro dūmus: deimantais nusėtas“. Kartais pasvajoju apie eilėraščių rinktinę, pačiam pirštis nedrąsu, ypač dabar, esant tokiam vis labiau leidyklas spaudžiančiam finansiniam sunkmečiui. O štai poetas Petras Palilionis Kaune 2007 metais pradėjo leisti Poezijos pavasario laureatų bibliotekėlę, išėjo Algimanto Baltakio, Algimanto Mikutos, Justino Marcinkevičiaus, Roberto Keturakio nedidelės (50 eilėraščių) patraukliai talentingo knygų meistro Romo Oranto apipavidalintos rinktinės. Nusiimu kepurę ir dėkoju Petrui, kad jis ne tik sugalvojo šią bibliotekėlę (tai, manau, nė kiek ne menkesnis dalykas už 1965 metais įsikūnijusią pačią Poezijos pavasario idėją), bet ir nepabūgęs krizės sunkumų atkakliai tęsia leidybos darbus toliau. Toje bibliotekėlėje – ir mano knygelė, kurią sudarinėdamas supratau, kad pusšimčiu eilėraščių visai padoriai įmanoma reprezentuoti viso gyvenimo poetinį šėlsmą. O jeigu būtų leista dėti ne pusšimtį, o visą šimtą, - sakyčiau: tai – ideali apimties riba, nesu toks turtingas, kad gvieščiausi nors vienu eilėraščiu daugiau!

Donata Mitaitė vienoje mokslinėje konferencijoje labai aukštai įvertino Vytauto Kubiliaus recenziją apie rinkinį „Paglostyk žolę“, esą, tai viena geriausių jo recenzijų. Mano išmanymu, ne tik V. Kubilius apie mane vykusiai rašė, bet ir Sigitas Geda, Rimvydas Šilbajoris, Vladas Šimkus, Judita Vaičiūnaitė, Alė Rūta, Vitas Areška, A. Baltakis, Viktorija Daujotytė, Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė, Brigita Speičytė, V. Sventickas, kai kurie net po keliskart. Kodėl aš tai čia dabar prisimenu? Todėl, kad neseniai sapnavau tokį sapną: rodos, laikau rankose ir sklaidau knygą, kurioje sudėti jų visų tie straipsniai, tos recenzijos. Atsibudau su neregėtu dėkingumu jiems visiems, - imtum, rodos, ir tuoj pat parašytum kiekvienam po širdingą laišką. Bet kaip tu, žmogau, parašysi Kubiliui ar Gedai su Šilbajoriu, kitiems...

Atskirai derėtų išskirti tai, kas Jūsų nuveikta jau vėl nepriklausomos Lietuvos laikais naujai atskleidžiant ir įprasminant pokario metus. Kartais skaitant net nesitiki, kiek daug įdomaus ir svarbaus saugojo Jūsų atmintis, negarantuota, kad ateis laikas tai užrašyti. O gal kai kurie tekstai užrašyti iki 1990-ųjų?

Nepaliauju lig šiol stebėjęsis, kodėl iš „Karštų lapų“ cenzūra su trenksmu išjojo „Turniškes“, o „Po piliakalnį supilkim“ (parašyta 1966 metais) paliko – šis eilėraštis turėjo atrodyti kur kas nuodėmingiau jau vien atvira sąšauka su partizaninėm kovom: „Galvas dėt pasižadėję / Už sodybą kaip tėvynę...“ Tačiau jokiu būdu čia nenoriu tuščiai pats girtis ir būti kitų nepelnytai giriamas, todėl nepamirškim, kad pokario laikais buvau keliolikos metų paauglys, o kas tokių metų pusberniui labiausiai rūpi? Mano sūnui rūpėjo kasetės su bumbsinčia muzika, džinsai, visokie madingi blizgučiai. Viso to mano paauglystės laikais nebuvo, bet buvo partizanų ginklai, jų kokarduotos kepurės, jų dainos. Tai vaikigaliui, be abejonės, darė ne menkesnį įspūdį už bumbčikus ir džinsus vėliau ateisiančioms paauglių kartoms. Ką tuo noriu pasakyti? Tai, ką ir pasakiau, tikėdamasis bent kiek demistifikuoti Jūsų klausimo perdėtą rimtumą ir sureikšminimą to, ko nė perpus neturiu ir nesijaučiu patyręs. Anaiptol – lig šiol man pačiam labai gaila, kad sąlytis su partizanais manęs nepalietė giliau, kad visa tai liko tiktai kaip tvirtesnių pasaulėžiūrinių šaknų stokojantys paauglystės laikų sentimentai. Taip, tie sentimentai man labai brangūs, tai – „deimantai pro dūmus“, tai pagaliau mano bumbčikai ir džinsai, jei norite, todėl bernioko žvilgsniu lydėtos ginkluotos rezistencijos motyvai į akis per daug nekrisdami (vidinio cenzoriaus uolu-

Albinas Bernotas apie 2006 metus Argirdiškėje.

mas!) natūraliai turėjo šmėkšoti tarybiniais laikais išleistuose rinkiniuose.

„Pigmalijono sindromas“ parašytas 1986-1987 metais, tai jau proza, ten partizanas Vytautas Žemaitis-Šermukšnis, mano krikšto tėvo Saliamono Žemaičio iš Žąsinių kaimo sūnus, autoriaus pristatomas su vardu pavarde, jis jau konkretus asmuo, jis jau neklydinėja bevardis maskuojančioje poetinio kalbėjimo migloje. („Jūs, poetai, mokate viską įvynioti į tokią žavią, bet apgaulingą miglelę, kad joje labai sunku mums, redaktoriams, rasti tai, dėl ko reikėtų jus smarkiai išbarti“, - leidžiant knygą, tokią užuominą sykį teko išgirsti „Vagos“ leidykloje.) „Pigmalijono sindromas“ išėjo aštuoniasdešimt devintaisiais, bet dar prieš metus jį redaguojant, kai pro leidyklos langus atskriedavo pirmųjų Sąjūdžio mitingų garsai, supratau, kad pasakiau nedovanotinai mažiau negu dabar būtų galima, dabar, kai trispalvės varsom taip sparčiai ir drąsiai skleidžiasi Atgimimo žiedas. Tai buvo didelė paskata prisivyti mane aplenkusį laiką – reikėtų smarkiai raustis juodraščiuose ir ieškoti datų, kada tiksliai kuris teksto gabalas parašytas (devyniasdešimtaisiais? Prieš pat juos? Ar tuoj po jų?), bet manau, kad tai nėra labai svarbu. Kaip sakiau, nebuvau joks drąsuolis, o juo labiau disi-

dentas, tekstai, pavadinti partizanų dainos žodžiais „Mergaite, papuoški mano kapą“ ir išspausdinti „Metuose“ per du 1991 metų numerius, vėliau buvo panaudoti ruošiant knygą „Pro dūmus: deimantais nusėtas“ (1998). Šioje knygoje yra aprašyti mano rankraščių nuotykiai juos slapstant (pas giminaitę Nijolę Gečaitę), ieškant galimybių perduoti užsienin (Almantas Samalavičius) ir galop Antano Ramono dėka išspausdinant „Metuose“ – be eilės, skubos tvarka. O aš tuo tarpu gulėjau Santariškėse ir laukiau operacijos ramia širdimi, žinodamas, kad mano išspausdinti tekstai, kad ir kas bebūtų, jau niekur nepradings, - dar buvo nenudžiūvęs Sausio 13-osios įvykių kraujas ant grindinio.

Jūsų kūrybiniame aruode nemažai vertimų. Kas nulemia, renkantis kūrinį, autorių?

Bendradarbiavimą su Danute Krištopaite, kaip su itin reiklia ir dora „Vagos“ redaktore, prisimenu po šiai dienai labai šviesiom spalvom – man net yra siūliusi versti Skandinavų epą „Edas“. Ji net pyktelėjo, kai, pabūgęs tokio milžiniško darbo, atsisakiau. Bet neatsisakiau, kai kalbininkas ir kultūros istorikas Arnoldas Piročkinas pasiūlė išversti čeko Juliaus Zejerio (Zeyer) lietuviškos tematikos eilėraščius ir poemą „Algirdas Geištaras“. Pastarosios vertimą labai palankiai recenzuodama įvertino J. Vaičiūnaitė. Tiktai stebiuosi, kodėl Lietuvių literatūros enciklopedija J. Zejerio knygos „Lietuviškos godos“ (1981) sudarytoją A. Piročkiną mini, o mane, kaip vertėją, nutyli.

Po motinos laidotuvių spintos stalčiuose dėliodami jos paliktus daiktelius, radome vienan mazgelin su maldaknyge įrištą J. Zejerio knygą „Lietuviškos godos“, tarp knygos puslapių lyg koks žymeklis buvo įsipynęs rožančius, kitoj vietoj įspraustas šventas paveikslėlis, - atrodė, visa tai vienon krūvon susidėjo, rūpestingai susiruošė, o vežama į ligoninę, kur ir mirė, pamiršo pasiimti... Knyga buvo gerokai nučiupinėta, matyt, ne kartą liesta ir glostyta mamutės rankų. Ji, porą žiemų tesimokiusi kaimo pradžios mokyklėlėj, Berūgštinėj, anot jos pačios, visą gyvenimą mėgo skaityti poeziją, kaip sakydavo, - „eilutes“. Bet ruošdamasi paskutinei kelionei motina pasirinko ne sūnaus posmus, o jo verstą J. Zejerį: „Lietuviškas godas“ įsirišo vienan mazgelin drauge su švenčiausia savo knyga – maldaknyge.

Dėkui Tau, Viešpatie, kad man davei tokią Motiną, atleisk Jai, jei turi ką atleisti, ir priglobk Ją arčiau Savęs...

Visa tai prisimindamas, įtarinėju save, ar visada rašiau tas, pasak mamutės, „eilutes“ ir leidau tas knygas, kurias iš tikrųjų reikėjo rašyti ir leisti? Gal ir vertimams reikėjo daugiau dėmesio ir meilės, savarankiškumo – nelaukiant, kol kas paragins ir savo nuožiūra įduos į rankas verstiną eilėraštį ar knygą.

Kaip matote, renkantis autorių ir kūrinį, mano paties iniciatyvos būta nedaug, siūlė leidyklos, redakcijos, kartais, tiesa, ir pats, kai dirbau Rašytojų sąjungoje, imdavausi įvairių renginių progom ką nors pateikti lietuviškai iš atvykstančių svečių kūrybos. Bet niekad nieko nesu vertęs atžagaria ranka, atmestinai, kiek leido sugebėjimai, stengiausi padaryti sąžiningai, o kai spaudė terminai ir nespėdavau visko galutinai apdailinti, rankraštį atiduodavau sunkia širdimi.

Henrikui Šilkiniui (Henryk Szylkin) šia prasme, regis, tenka daugiausia dėmesio. Tačiau turbūt ne tik todėl, kad jis – artimas kaimynas?

Henriko ir mano likimai panašūs: jis savo gimtojoje Santakoje retas vasarų svečias, aš Urviniuose – irgi, tik toks skirtumas, kad jis atvažiavęs dar randa ir praveria savo vaikystės būsto duris, o aš veršlių dilgėlių sąžalynuose sunkiai randu vietą, kur tos durys varstėsi. Todėl ir atsirado rinkinyje

„Į šulinį užgriūvantį“ eilutės: „Kad Urvinių nebėr, tik Santaka, - / Per širdį pereina lyg ašmens.“ Žemiško rojaus, kuriame gyventa vaikystėje, nostalgija, laiko negailestingai niokojamų gimtųjų vietų sunkiai beatpažįstami kraštovaizdžiai, atmintyje aiškiai girdimi artimų žmonių balsai ir žodžiai, o juos tarusios lūpos seniai po žeme, - visa tai mudviem abiem bendras sopulys. Tad Ed. Mieželaičiui priminus, kad gal reikėtų išversti Henriko lietuviška dvasia alsuojančius eilėraščius, be didesnių dvejonių kibau į darbą. Jaučiausi laisvai, laisviau negu imdamasis versti kurį kitą autorių, kai tenka jį „prisijaukinti“, kol perpranti jo poetinio pasaulio savitumus. Henriko eilėraščiuose buvo viskas iki smulkmenų pažįstama, Santakos balsas skambėjo beveik taip pat kaip ir nuo mažens pažįstamas Urvinių balsas, tiesa, tam tikro skirtumo vis dėlto būta: tarimas grynai lietuviškas, bet su lenkišku akcentu, kurį verčiant buvo sunkiausia išlaikyti.

Su kuo dabar daugiausia bičiuliaujatės?

Su medžiais, medžių seserim žole, su paukščiais, su skruzdėlėm, su vandeniu... Su jais mane sieja tyli bičiulystės, gal net brolybės kalba, kurios joks prašalaitis negirdi. Intymesnės šnekos šiame pasaulyje turbūt nėra, nebent dar su Dievu. Vėl pasikartosiu: šios bičiulystės šaknys siekia toli erdvėje ir laike nutolusį – įsiterpusį tarp girių Margauskų kaimą, iš ten ir Margauskaitė Ona, mano močiutė su tuo jau minėtu ežiu ant kelių. O anais metais mūsų sodyboje Argirdiškėje gyveno aklas ežys, teko jį kiek pagloboti, bet tai buvo nelinksma bičiulystė. Išlindęs iš daržinės ar iš kito kokio pašalio, klydinėdavo po kiemą vidury dienos, stabtelėjęs pakeldavo juodą smailų snukutį į saulę, priėjus pakreipdavo galvelę ir nejaukiais akių baltymais žiūrėdavo lyg į tave, lyg pro tave nežinia į ką ir jau net liečiamas nesusiriesdavo į dygų kamuolį kaip kad anksčiau... „Geriau ežiu žeme / Nei Grigo Ratų vežime“, - S. Geda buvo šykštus liaupsėms, bet gal prieš trisdešimt metų mudviem susitikus Vilniuje pasakė, kad apie ežį parašiau neblogai, iš jo žodžių supratau, jog šios ką tik cituotos eilutės atitinka jo gyvenimo vidines nuostatas. Sigitas iš tiesų buvo dygus žmogus, jis pats tai gerai suvokė ir kitoks būti, man rodos, nė nenorėjo.

Kai medžio, vandens ar ežio kalba ausyse virsta spengiančia tyla ir lyg jau imi pasiilgti žmogaus balso, o tai atsitinka retai, bet vis tiek atsitinka, tada į kiemą įsuka girininko Kęstučio Grašio visureigis. Su Kęstučiu ir jo žmona Elyte galima kalbėtis ne tik apie tą mišką, kuris ošia už lango, bet ir apie klaidžias mūsų dvasinio pasaulio tankmes, nes jie abu knygas skaitantys, net į teatrą neretai nuvažiuojantys žmonės, be to, augina gražią, senoviškai skaitlingą šeimą. Neretas svečias ir Andrius Gaidamavičius, gamtą mylintis labiau negu save, ypač nykstančius vilkus, jis, kaip redaktorius, atgaivino ne taip seniai gana nykiai atrodžiusį savaitraštį „Žalioji Lietuva“.

Kas Jums, atsiskyrėliui, šalia esantys žmonės?

Koks gražus jovaras – akių atitraukt negali! Bet jo iš mūsų kiemo nematyt – tenka pereiti visą Urvinių alksnyną, paskui dar keliuku koks puskilometris, tik tada pro medžių tarpą tolumoj išlenda to jovaro viršūnė. Žiūri ir atsižiūrėt negali galulaukėj vienas stypsodamas... Tai – gražiausias jovaras visoj apylinkėj, nes į jį žiūrėdamas žinai, kad po juo gyvena toji, dėl kurios ir ėjai į tą jovarą žiūrėti!..

O juk jau sakiau, kad daugiausia bičiuliaujuosi su medžiais, su žole, vandeniu, paukščiais, skruzdėlėm... Matyt, už tų medžių, už to paukščio skrydžio, po tuo skruzdėlynu kas nors yra, kad žiūrėdamas akių atitraukt negali. Kaip ir tada, jaunystėje, nuo to jovaro viršūnės pro medžių tarpą tolumoj.

Mirtis čia pat, per ištiestos rankos atstumą, - taip, berods, teigia vienos genties indėnai. Kai mirė poetas Arvydas Galginas, o netrukus ir Martynas Vainilaitis, abipus, iš kairės ir dešinės, atsivėrė dvi duobės, užeina tarpais tokia kraupuma, kad bijau, jog ir pats į vieną tų duobių neįvirsčiau. O matydavausi su vienu ir kitu į metus sykį ar dar rečiau. Kasdien matydavausi su medžiais, už tų medžių matydavau ir juodu abu. Ir to man užteko: žinoti, kad vienas ir kitas niekur nedingę, gyvi. Dabar gi žiūrėdamas į medį matau tik tas dvi duobes.

Urvinių irgi nebėr, išmirė beveik visi pažįstami. Urvinių tik vardas liko ausyse skambėti, o Urvinių laukuos, kai nuvažiuoji, - spengia baugi amžinosios nebūties nykuma. Ir galop supranti, kad tavo gimtinė ne tiek laukai ir alksnynai, kiek žmonės.

Kita vertus, vienas niekada nebūnu vienas, bažnyčioje tarp žmonių man sunku susikaupti rimtai maldai, tačiau nesielgiu kaip „įvairių religinių praktikų adeptai (anot Kornelijaus Platelio), rašantys ir čia pat naikinantys savo eilėraščius“. Aš parašytų eilėraščių nenaikinu (už mane tai tobuliau atlieka laikas), vadinasi, tikiuosi, kad juos, eilėraščius, kas nors kada nors skaitys.

Beveik nieko Jūsų kūrybos gerbėjai nežino apie Albino Bernoto artimuosius. Kas jie? Kokie jie? Ar tarp jų yra ir menininkų?

Jau nebėr tų, į kurių duris nuvažiavęs belsdavausi, tik ketveriais metais už mane jaunesnė sesuo Aldona, Aldutė, ir jos būstas Šakiuose dabar bene vienintelė priebėga ir nakvynė nukakus į Zanavykų žemę. Su ja, su Aldute, drauge į Urvinius nubraukti ašarą prie dilgėlėm apžėlusių gimtosios stubos pamatų, su ja drauge ir nusilenkti jos su meile prižiūrimiems tėvų kapams Griškabūdžio kapinėse, - čia, beje, jau ilsisi beveik visi vaikystės draugai. Triukšmingai vasaros sekmadieniais mušdavom skiniuką kaimyno Antano Birbilo kieme („Bra-bra-bra!“ – šaukiam ir mušam delnais į galinės namo sienos sąsparą), šiandien jau galėtume mušti Griškabūdžio kapinėse, visi Urvinių skiniuko slėpynių dalyviai draugiškai susirinkę čia ir išsislapstę kas kur, kaip kadaise Birbilo kiemo pašaliuose, beveik visi, tik vieno kito betrūksta.

Iš Griškabūdžio, iš Šakių grįžęs, Argirdiškėje, dar nė durų nepravėręs, pirmiausia išgirsti ritmingą audimo staklių dundėjimą. Kas bent kiek domisi vaikų chorų istorija ir tautodaile, tų turbūt nė nereiks supažindinti su Danute Bernotiene. Ji, Pietų Žemaitijoje gerai žinomo Vainuto vargonininko, nėra abejonės, irgi kaip Puidokas Griškabūdyje lotyniškai giedojusio mišparų psalmes, šv. Cecilijos choro vadovo, pirmosios lietuvių dainų šventės Kaune (1924) dalyvio ir šiaip tuolaikinio muzikos pasaulio visoje Vainuto parapijoje aktyvaus žmogaus Stasio Gečo jauniausioji duktė. Ji pasekė savo tėvo pėdom – baigė chorvedybą, ilga laiką dirbo su vaikų chorais, padarė ne vieną radijo įrašą, išleido Jadvygos Čiurlionytės harmonizuotų liaudies dainų plokštelę „Ir atlėkė paukščiukė“. Ne kartą keliavo pusiau pėsčiom po Zanavykiją, įrašinėdama liaudies dainininkių ir dainininkų (tarp jų – ir mano mamutės) balsus Vilniaus muzikos akademijos fondams. Daugiau kaip tris dešimtmečius atidavusi pedagoginiam bei chorvedybos darbui ir išėjusi pensijon, dabar gal jau dvidešimt metų – tautinių rūbų audėja, Tautodailininkų sąjungos narė, dalyvauja parodose.

Šiandien daug sodybų, kuriose apsigyvenę miestiečiai apkarsto namų sienas vežimų ratais ir kitokiais sodyboje ar apylinkėse rastais rakandais, dažnai net nežinodami jų paskirties. Kaimų čiabuviai, senukai pensininkai, žiūrėk, ir kuria kieme laužą, ir meta į jį senus daiktus, esą, jie niekam nereikalingi, tik vietą užima. Iš tokio laužo liepsnų Danutė yra ištraukusi stakles, kuriomis dabar audžia. „Ant sienų sukabinėti rakandai jau mirę, negyvi, o štai šios

Albinas Bernotas su anūke Laura.

staklės toliau gyvena savo gyvenimą, jos nepavirto eksponatu ar pelenais, jos liko gyvos. Gyva ir žemė, kai ją liečiu, atrodo, liečiu savo protėvių kaulų dulkes...“ – taip man sykį kalbėjo Danutė, kai kapstėsi darže, o gal kai rengėsi sėstis į stakles. Staklių dundėjimas ir verpimo ratelio burzgesys – tai lyg iš senųjų Urvinių atkeliavę ir nuo pat vaikystės įprasti namų garsai, be jų būtų sunku įsivaizduoti mūsų kaimišką būstą Argirdiškėje. Čia pat štai ant sienos kabo anūkės Laurutės pieštas paveikslėlis, pavadintas „Meilė“. Paveikslėlio autorė neseniai baigė sociologijos studijas, rašo eilėraščius, moka labai gražiai padeklamuoti senelio posmus apie vabaliuką, kuris rūko pypkelę ir iš „degančio kranto ano“ pereina „didelius vandenis... įlūžusiu smilgos lieptu.“ (Poeto anūkė Laura Bernotaitė debiutuoja šiame „Varpų“ numeryje – L. P.-K.) Anūkas Rytis vakarais mokosi vadybos, o dienas leidžia muzikos garsų jūroje

prekiaudamas muzikiniais įrašais. Sūnus Žilvinas, informacinių technologijų specialistas, dirba savo darbą, o minėti eilėraščių vertimai, matyt, jam liko tik kaip tolimas seniai dingusios jaunystės prisiminimas.

Ar gimtieji Urviniai ir Argirdiškės labai skiriasi? Ko dabartinėje gyvenamojoje vietoje labiausiai pasigendate? Ir ką ypač vertinate?

Ypač vertinu ramybę ir tylą. Kai nesu nusiteikęs klausytis, erzina net mėgstamos muzikos garsai. Iki šiol negaliu suprasti, kodėl ankstyvoje vaikystėje verkdavau išgirdęs ką dainuojant ar grojant, užsiimdavau ausis ir klykdamas bėgdavau šalin. Gerai atsimenu tai, atsimenu kaip baisų skausmą, kokia to skausmo priežastis, visaip esu svarstęs ir apie tai rašiau, nesikartosiu, juoba, kad tuose svarstymuose, manding, aiškaus ir galutinio atsakymo nepavyko rasti. Iki šiol ne gamtos, o žmogaus veiklos keliamuose garsuose dažnai girdžiu grėsmę, kažkokią neapibrėžtą, sunkiai žodžiais nusakomą grėsmę, sugaunamą gal daugiau ne ausimis, o kitais, kurių įvardyti čia nesugebėsiu, receptoriais. Nei perkūnijos trenksme, nei vėtros grumesy, net juodoje tornado rankovėje, su piktdžiugišku triukšmu nusileidusioje iš dangaus ir po karo vieną vasaros popietę nusiaubusioje Urvinius, nebuvo tos grėsmės, kuri šiandien dažnai nuo ankstaus ryto iki vakaro tvyro virš Argirdiškės benzopjūklų maurojime. Jei būčiau vaikas, nuo to maurojimo turbūt vėl ausis užsiėmęs ir klykdamas bėgčiau tarpmiškių laukais, kaip kad kadaise bėgau nuo dainų ir armonikos.

Kai prieš 40 metų pirmąsyk išlipau iš mašinos sodybos kieme, iškart pamaniau, kad apkurtęs būsiu – tokia tad pasitiko tyla! Ji niekur nedingo ir dabar. Visokiausių burzgesių vis labiau padrumsčiama, bet vis tiek tyla, kažin ar kur kitur tokią rastum. Vis labiau nusenkanti, visokiausiom žolėm vis labiau apželianti, bet vis tiek Lakaja, kažin ar kur kitur Lietuvoje tokio skaidraus švarumo upę rastum. Kai dar buvo gyva, atvažiavusi atsistojo ant lieptelio mano mamutė ir pasakė: „Šventas vanduo, tokiu vandeniu tik akis plauti!“ O patėvis pasiraitojęs kelnes ir įsibridęs stebėjosi mažų žuvelių jaukumu ir užvertęs galvą visai kaip koks vaikas juokėsi, gal todėl, kad tos jaukiosios žuvelės viena per kitą spraudėsi artyn ir kuteno jam kojas. Išbridęs iš upės, patėvis nuėjo į mišką ir pasakė, kad čia eglės visai kitokios negu Zanavykų giriose. Nepatikėjau – man į akis nekrito toks skirtumas, tik vėliau su girininku Kęstučiu išsiaiškinau, kad tikrai taip. Plynoje bemiškėje lygumoje gimęs ir augęs, jokių miškininkystės mokslų neragavęs žmogus iš pirmo žvilgsnio tiksliai nustatė Labanoro eglės porūšį!

Mes tikrai girių žmonės, genetinio ryšio grandinė iš senelės Margauskų kaimo per motinos Urvinius ateina iki Argirdiškės. Urviniuose plynos papelkėjusios lygumos, močiutės iš miškingo Margauskų krašto atneštos dainos, atsimušusios į begalinę lygumą užkertančiame horizonte gražiai mėlynuojančias Vištyčio aukštumas, turėjo skambėti kitaip, gal net su grėsmės priemaiša, kad vaikui reikėjo užsiimti ausis ir verkti? Miške daina skamba kitaip, tą kiekvienas žino, juoba girių daina, dainininkų balsų išnešta į begalinę lygumų erdvę. Ji, ta daina, tada turbūt apraudojo medžius, savo brolelius, prieš šimtmečius iškirstus Urvinių žemėje, visame Sūduvos krašte. Benzopjūklų artėjantį maurojimą vaiko auselės sugavo dar Urviniuose ir dar tais laikais, kai apie benzopjūklus žmonės nė supratimo neturėjo.

Labanoro giriose šiandien daugiau kelmų negu medžių. Miško nykimo ir naikinimo grėsmė jau skambėjo Urvinių dainose beveik prieš šimtmetį.

Ar dar aplankote Urvinius, su kuriais taip skausmingai atsisveikinote (turiu ome-

ny Jūsų pasakojimą apie paskutinę vakarienę tėviškėje)? Jei taip, kokie jie šiandien?

Tarpūs, virš galvos kylantys dilgėlių sąžalynai, tarp jų kai kur pilkuoja sutręšusių sienojų nuolaužos, vijoklių apraizgyta kiemo vieta, kur turėtų būti šulinys, nedrąsu žingsnį žengti, kad nenugarmėtum ten, iš kur prieš dešimtmečius būdavo semiamas gardžiausias visame kaime vanduo. Nelyginant kokį mudviejų vaikystės ir jaunystės apleistą kapą – su sesute Aldute Urvinius aplankydavova kasmet. Iš Griškabūdžio iki Novos kokie du kilometrai, ten, kirtus neplatų ir negilų upės slėnį, prieš akis kaip kokia didžiulė knyga staiga atsiversdavo vienu moju nesunkiai apžvelgiamos lygumų tolybės. Pirmiausia akimis horizonte ieškodavova eglės, vienintelės likusios iš kitų, tėtuko sodintų. Kadangi žiūrima būdavo visada pietų kryptimi, iš prigimties tamsus eglės žalumas dar labiau patamsėdavo, tapdavo beveik juodas – juodas bokštas, juodoji varpinė, kurią vos išvydus dar garsiau suskambėdavo mudviejų nostalgijos varpas. Dešiniau nuo eglės – jovaras, irgi tėtuko sodintas, aukštas, plačiai išsikėtojęs, su vėtrų aplaužytom storom šakom, tokiom storom, kad abiem rankų plaštakom neapimsi. Po tuo jovaru išsikastoje slėptuvėje mums du kartus atrodė, kad žūstame, ir abu kartus vis likome gyvi – slenkant frontui į rytus, o paskui atgal. Saulėje linksmai mirguliuodamas čia balta, čia žalia virtuliuojančio lapo puse, šis medis ilgus metus mus guodė ir saugojo, plačių, raumeningų šakų mojais apkabindamas mūsų namų stogus ir mus pačius.

Užpernai atėjo žinia, kad Urvinių sodyba iškirsta, esą, nedaug kas ten belikę. O patėvio dar ten buvo ir ąžuolų prisodinta – tai kaip tu, žmogeli, be kirvio praeisi pro tokį šiandien paklausų ir pajamingą medį... Todėl pernai su sesute Aldute abu pabūgom perbristi Novos upės slėnį ir tolumoje išvysti tuščią horizontą – jau be jovaro ir be eglės, be ąžuolų...

2008 metų vasarą Urviniai pirmą kartą liko neaplankyti.

O kaip vertinate šiandieninę Lietuvą?

Mes nesulauksime, bet grobuoniškai iškirsti miškai vis tiek kada nors atžels, ataugs, sužaliuos. Emigravę lietuviai į Vakarus, sakoma, irgi grįš. Nors ir smarkiai abejodami, bet linktelkim galva: taip, gal grįš, bet jų vaikai grįš jau lietuviškai nelabai mokėdami. Šimtais tūkstančių per nepilną šimtmetį dvi tremtys – į Rytus prievarta, į Vakarus savo noru – du kraujo nuleidimai tokiai mažai tautai ir per tokį trumpą laiką – ar ne per didelė prabanga? Lietuvos vardo tūkstantmečiui puškančiom šviesom buvo sviesti į nakties dangų milijonai, o ar antro tūkstantmečio net pirmam šimtmečiui liks kas nors iš tų milijonų? Turiu galvoj, žinoma, ne litus, ne eurus, o gyventojų skaičių ir tautos genofondą.

Medį nugraužia ne vien žviegiantys pjūklo dantys, o ir tylus kirminas – kirminas iš vidaus, ta savo tylia, negirdima, nematoma klasta gal pavojingesnis už maurojantį pjūklą. Jis kužda į ausį: esą, lietuvybė – tai liga, kuria, ačiū Dievui, jau baigiam persirgti... Sovietinė karta pamažu išmiršta, o tai yra gerai... Senolių sustabarėjusios mąstysenos išmonė – moralė, jos gamtoje nėra, fizika nepripažįsta, kas teisėta, o kas ne, - nebūkim bejėgiai menkystos, drąsiai pakilkim virš to, ko nėra! O Vincas Kudirka? Virš jo pakilti sunkiau, vis dėlto himno autorius, bet jei imsime dažniau ir įtaigiau kartoti, kad jis miklus vakarėlių vyrukas, mergininkas ar dar koks, ir tas jo himnas, ir jis pats taip sumenkės, kaip jau spėjo sumenkėti Vytautas Didysis ir kiti kunigaikščiai (beje, mirsiu neužmiršiu, mokiausi dar Antabūdžio pradinukėje, grįžęs po pamokų, gal dar nespėjęs nė papietauti, sekiojau paskui ariantį patėvį ir nekantraudamas pasakojau jam, ką tądien iš mokytojo

buvau girdėjęs apie kunigaikštį Kęstutį, - kažin ar dabar daug tokių mokytojų?), - taigi taip sumenkės tas Kęstutis, Kudirka ir visi kiti, kad jie nebus jokia kliūtis sėkmingai gydytis nuo lietuvybės bei kitokių panašių ligų. Tai vis medį iš giliausios vidaus gilybės ėdančio kirmino kuždesiai, ir surankioti ne iš kokios nors „Panelės", net ne iš „Lietuvos ryto", ne, ne, skaudžiausia, kad iš mūsų mielosios, rimtosios, intelektualiosios kultūrinės žiniasklaidos, taip sakant, tiesiai iš lūpų tų, kurie ir sudaro tą čia ką tik minėtą tautos genofondą, kirmino graužiamą medžio šerdį.

Neprisimenu, kada ir už ką paskutinįsyk balsavau. Už kuriuos balsuočiau – vis protingai pašneka, bet nekandidatuoja. Valdžioje pasigendu asmenybių. Vis kartojama: kokią valdžią išsirinkot, tokią ir turit! Ciniškesnės nesąmonės negali ir būti. Paklausykime, ką apie tai šneka Vitoldas Gombrovičius (Witold Gombrowicz): „Mane nepaliauja stebinęs rinkimų aktas. Toji diena, kai analfabeto balsas reiškia tiek pat, kiek profesoriaus, kvailio balsas – tiek pat, kiek išminčiaus, tarno – tiek pat, kiek didiko, galvažudžio – tiek pat, kiek doruolio, man yra labiausiai klaidinanti iš visų dienų. Nesuprantu, kaip tas fantastinis aktas gali keleriems metams nulemti tokį svarbų dalyką, kaip šalies valdymas. Kokia pasaka remiasi valdžia! Kokiu būdu tas penkiabūdvardinis fantastiškumas gali tapti visuomenės gyvenimo pagrindu". V. Gombrovičius taip kalbėjo 1958 metais, gyvendamas Argentinoje, bet ar Jums neatrodo, kad kalbama ir apie XXI amžiaus pradžios Lietuvą?

Ir dar – kas žudo Lietuvą – tai neregėtas tautiečių godumas, dėl kurio ir Urviniuose liko kelmai vietoj medžių. Šiaip godumas, sakyčiau, kad gerai, blogiau, kai kyla ir auga godumas ne tam, kam reikia – hedonistiniams poreikiams. Godumo dvasiniams poreikiams apsidairęs labai pasigendu.

Pasigendu ir Dievo, kuris buvo neįsileistas ar išmestas iš Europos Sąjungos konstitucijos. Leninas, kurdamas Sovietų Sąjungą, su Dievu pasielgė labai panašiai. Sovietų Sąjungos istoriją žinome, tad išvadas pasidarykime patys. Abejingi lyg ir neturėtume likti, vadinkime tai kultūros žlugdymu, liaudies nuskurdinimu, valdžios vampyrizmu, korupcija, vagystėm, melu, moralės nuosmukiu ar dar kaip kitaip, nepamiršdami, kad Dešimt Dievo įsakymų atsisakiusios Europos imperijos maišas užmautas mums visiems ant galvų. Apynaujis maišas, prieš dvidešimtmetį buvusiojo pasaulis jau neturi, susidėvėjo ir iširo.

Kažkada į literatūrą palydėjote ne vieną jauną žmogų. Ką galėtumėte pasakyti apie jauniausiąją kolegų kartą, debiutavusią jau nepriklausomos Lietuvos laikais?

Labai gaila buvo, kai mokslinį darbą dirbti iš radijo išėjo Virginijus Gasiliūnas. Bet tuoj pat atėjo Valdas Gedgaudas. Abu šie vyrai – puikūs sekmadieninių literatūros laidų vedėjai. Bijau, kad ir Valdą nusivilios koks institutas, nes jis gerai išmano ne tik radijo specifiką, bet ir šneka kaip koks mokslinį laipsnį apgynęs literatūrologas, jo išminties vis ieškau ir spaudoje, bet, deja, dar neradau, o gal per senatvišką žlibumą paprasčiausiai pražiopsojau, tada atsiprašau... O jo eilėraščius tai skaitau, ir jo pasakojimus apie savo prosenelius „Šiaurės Atėnuose" skaičiau. Jis ir bus vienas iš tų Jūsų minimų jauniausiųjų kolegų, ir pagirtina, kad anasai į savo pašnekesius prisivilioja daug jaunimo. Gali neskaityti literatūrinės periodikos, tik klausykis radijo – ir turėsi pakankamai gerai apžvelgiamą ir įžvelgiamą jaunųjų literatų kūrybos kraštovaizdį. Gražus tasai kraštovaizdis, gaiviai žalias, žalias visom prasmėm, ir geresne, ir blogesne, bet taip ir turi būti, su genijų marškinėliais gimstama itin retai. Mane tiesiog stulbina jaunųjų erudicija,

išlavinta, gili mąstysena, lanksti minčių raiška, atrodo, mintis išplaukia paviršiun stebėtinai natūraliai, lyg ir nesutikusi pakeliui jokio pasipriešinimo žodžiui. O antai Andrius Jakučiūnas net moka lotyniškai, kas itin reta šiandien, lotynų kalba, tos mirusios kalbos mistika, neabejoju, padeda geriau girdėti, pajusti ir lietuvių kalbos gelmes, tai beveik antras talentas! Kalbos klausa, kaip sako Valdas Kukulas („Metai", 2009, nr. 4), poetui „yra tiesiog privaloma. Visa, ką iš klasikinio fondo išvertė... (pavardžių – jų ne viena – čia neminėsiu, kam bus įdomu, atsivers mėnraštį, pasižiūrės ir gal dar ką pridės nuo savęs, aš tai pridėčiau), teks kada nors versti iš naujo". Garbė V. Kukului, kad jis išdrįso prabilti pirmas apie tai, ką žinojo daugelis (o gal ir visi) ir tylėjo, arba dar blogiau – rodė iškeltą nykštį aukštyn. Kažkoks gyvent skubėjimas, anot V. Spudo, jaučiamas ne tik vertimuose, o ir eilėraščiuose (ir ne vien jaunųjų!), sumesti žodžiai bet kaip, kur galva, kur koja, pasipiktintų F. Vaitiekūnas ir gal šoktų redaguoti, jei, žinoma, įžiūrėtų po ta žodžių krūva bent šiokias tokias gyvybės apraiškas. Nors ten, kur žodis numetamas atgalia ranka, kur eilėraštis panašus į pažodinį (filologinį) vertimą, nelabai ką besuredaguosi. Juk poezijos gyvybė – ar ne skiemenyje, o prozos – ne sintaksėje? Kokia laisva, nesukaustyta, rodos, Tomo Venclovos poetinė kalbėsena, bet atidžiau įsižiūrėkite – jo ketureilis suveržtas iki cypimo (to cypimo, žinoma, mes, jo poezijos gerbėjai, negirdime, tai man išsprūdo tik vaizdumo dėlei). Kalbos teikiamomis galimybėmis atėjusi jaunųjų literatų karta, tikiu, pajėgi pasinaudoti – savaip, netikėtai, gal kartais senesniam žmogui ir nelabai suprantamai. Bet yra toks dalykas kaip tolerancija: kai kalbama – kai kalbama net priešiškai, bet kalbama su pagarba kalbai, visada susilaukia pagarbos ir kalbėtojas. Argi rašymas, kūryba nėra kalbos išaukštinimo aktas? O gal drauge ir pažeminimo? Juk žmogus (ir Dievas?) – ar sukūrė ką, prie ko negalėtum prikibti?

Mįslingas dalykas: daug rašančio jaunimo, man rodos, daug daugiau nei sovietmečiu, - kodėl? Poezija, literatūra, menas – nustumti į pašalius, honorarų dažnai beveik jokių, kultūros leidiniai vos gaudo kvapą, hedonistinio kvaitulio apimtai miniai, įsižiebus akinančioms televizijos žvaigždžių šviesoms, tavo rašomas eilėraštukas dar pilkiau atrodo, o vis tiek rašai – kodėl? Iš to juk negyvensi, ko gero, dar primokėsi, ne tik pinigais, o ir bėgančiom valandom, metais, pagaliau – sveikata. Tai kodėl ne ten, kur pinigai, prožektoriai, visokiausi malonumai, kur rojus žemėje? Juo labiau, kad tau, jaunam ar jaunai, visa tai įmanoma, realu, bereikia tik panorėti. Tai – kodėl? Aš nežinau kodėl, bet tame nežinojime jaučiu iš paširdžių einantį kažkokį neaiškų virpesį. Lyg prieš žemės drebėjimą.

Argirdiškė,
2009 m. balandis-birželis

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

LAURA BERNOTAITĖ

Laura Bernotaitė gimė ir augo Vilniuje, Ignalinoje, Labanore. Vilniaus universitete studijavo sociologiją. Per dvidešimt ketverius gyvenimo metus taip pat liestasi prie filosofijos ir ekonomikos, dailės, fotografijos bei rašymo.
Iš prisipažinimo „Varpų“ redakcijai: „Senelis kartą sukūrė gražų eilėraštį apie vabaliuką, kuris rūko pypkelę. Bet aš pati nesu joks vabaliukas, nes pypkelės nerūkau. Be to, vabaliukas nerašo eilėraščių. O aš, kaip matote, rašau. Kaip to išmokau? Ogi labai paprastai – pasiverčiau tuo vabaliuku, atsitūpiau seneliui ant peties ir nusižiūrėjau, kaip tai daroma...“

***

Tai viskas,
ką norėjau tau šiąnakt papasakoti:
kelias minutes tylos
Tik tiek
tau norėjau parodyti
lapkričio laikrodžiui tiksint
Tik tiek - -

***

Nežinau, kas yra meilė
ir verkiančios voverės

Žinau, kad laikau švelniausią ranką
jaučiu gražiausią sielą
matau giliausias akis

Tikrai nežinau, kas yra meilė
ir apsiverkusios voverės

***

Manai, rytoj lis?

Vakar drebulė drebėjo
Vėjo nebuvo
Žvaigždė nukrito
Kažkas nuskendo
Tas pats išplaukė
Šiandieną groja
Turbūt arfa
Nušoviau saulę
Atėjo naktis -
Dar viena žvaigždė nualpo
Lapai šlama

Ar jau lyja?
Lyja žvaigždėmis.

***

Niekas nežino
Mano svajonės tuščios
Aš nesvajoju
mano Dievas žiūri į dangų
mano rankos kyla į dangų
mano dangus aukščiau už dangų
Aš nesvajoju
Aš nemiegu
Lietus beldžias į langą

***

O jei neužmigsiu?
Aplink medį apeisiu.
Aplink gėlę apeisiu.
Žolėj pranyksiu.
Ar ateisi naktį
Ieškoti manęs?

Varpai 2010

***

Rytoj ateis saulė
- - -
Už horizonto - ji
Prie jūros - aš
Už kalnų - ji
Prie kelio - aš

Rytoj pakils mėnulis
Už horizonto - jis
Prie jūros - mes

***

Radau save kažkur tarp
poezijos ir prozos,
liaudies išminties ir aštuntoko humoro,
Hiumo ir Dekarto,
lengvojo kultūrizmo ir sunkiojo baleto,
medžio-klevo ir gėlės-tulpės,
paprastos beprotybės ir sudėtingo rimtumo,
10 ir 9,
tarp to, kuo norėjau būti, ir to, kuo esu,
tarp to, kas buvo, ir to, ko nebus,
tarp noro bėgti ir be jėgų uždusti,
tarp graudaus verksmo ir isteriško juoko,
tarp nežinios ir nerimo,
tarp kairės ir dešinės, dešinės – kairės,
kurias veidrodis persuka priešingon pusėn.
Kaip surasti save, o suradus - pabėgti,
kur bėgti,
kad viskas yra veidrodis?

***

Naktį
aš
gražesnė
gražesnė
už
naktį

***

Man sparnai reikalingi
kad būčiau graži
atsispindėčiau

upėj
skriejančiu vaizdu
tarp dugno akmenų
giliai nugrimzdus - -

***

Lietuva
per maža,
kad norėčiau
dar.

Kada? Nežinau.
Kodėl? Nežinau.
Kaip?
Su meile, entuziazmu, nostalgija ir su ragais.

***

Sakau
sau:
įsirėmink
žuvėdrą
praskrendančią

***

Įdomiai čia išeina
kai nesi pamišėlis
o pamišėlis
kasdien
vis eina
neišeina
iš tavęs
kvaileli
mano
mielas

GEDIMINAS PULOKAS

Yra toks. Gimė 1978 m., kažkur mokėsi, kažką baigė. Kažkuo domisi, kažkur dirba. Nakvoja dažniausiai namuose. Gal į svečius?

Laba diena

laba diena,
rašau jums, kad užknisčiau.

tiesiog
labai mėgstu
užknisti.

be to,
mėgstu ne šiaip užknisti, bet
užknisti juodai.

užknisti juodai mėgstu todėl,
kad užknisčiau ne šiaip, bet
užknisčiau kaip reikiant.

o kad užknisčiau kaip reikiant,
dažniausiai užknisu juodai.

taigi, norėdamas juodai užknisti
visa tai ir rašau...

Laisvalaikiu parduodu Lietuvą

mieloji,
patampyk mane
už ūsų
brangioji,
pakabink mane
už lango,
man sparnas
ties raktikauliu
nulūžęs
ir iš kišenės
debesėliai
varva...

Kalėdinis

metų pabaiga
tai laikas,
kai visos buhalterės
skraido ant šluotų.
kai visos buhalterės
skraido ant šluotų,
neišsigąsk,
žinok – artėja
Kalėdos...

Du draugai geriau nei vienas

belieka
dar
vienas
gurkšnis
ir
mano
draugas
jau
dviese

Nereikia revoliucijos

mėnulis
šiąnakt
nuostabus
kaip
šimtas
gramų

Trumpa maldelė už Ikarą, nes jam skauda

krenta
krenta
Ikaras

krenta
krenta
Ikaras

krenta
krenta
Ikaras

krenta
krenta
Ikar kar kar
kar kar kar

Biliūniškas pasiteisinimas gatvėje kniaukiančiai katei

gaila man tavęs,
bet namo vis tiek neimsiu,
nes gaila man tavęs

LUKAS DEVITA

Lukas Devita (tikr. Vytautas Vilimas) – publicistas ir avangardinis menininkas, taip pat ufologas bei orientalistas. Rašo straipsnius ir esė muzikos, filosofijos, literatūros bei kultūros studijų temomis, yra publikavęs prozos, eilėraščių žurnale "Nemunas", "Poezijos pavasaryje", fantastikos rinkiniuose, bendradarbiauja savaitraštyje "Literatūra ir menas". Yra paskelbęs straipsnių bei vaizdinių iliustracijų tarptautiniuose fenzinuose bei internetiniuose puslapiuose.

Gimė 1967 m., augo Vilniuje. Visuomeninius darbus pradėjo kaip stalius-dailidė, nuo 1990-ųjų studijavo knygotyrą Vilniaus universiteto komunikacijos fakultete. Epizodiškai vedė roko muzikos laidas Lietuvos valstybiniame radijuje. Nuo 1992 m. dirbo Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos Vaikų literatūros centre, vaidino "Berniuko žirniuko" lėlių teatre. Nuo pat Rytų kultūros ir meno centro įsteigimo M. Mažvydo nacionalinėje biliotekoje (1996) tapo jo darbuotoju ir šiandieninės Orientalistikos skaityklos vadovu.

Atsižadėtos istorijos: Balta

Tą vakarą, kai atsisveikinom, keistų sutapimų grandinėje kai kam buvo lemta atlikti tikrą žygį.

Gal pagalvosi, kad man buvo visai apsisukus galvelė, bet, jei ne pasisvečiavimas tavo stovykloje, – niekada nebūčiau to padaręs.

(Dabar, kadangi tu neskaitysi šių eilučių, galiu atviriau pridurti, – taip, gal aš ir tikėjausi, kad toje mitologinėje, praeities pionierių stovykloje man pavyks pasilikti, bet tai jau būtų kita istorija).

Taigi, kai išėjau pro žalius vartelius į vos praeinamą spygliuočių raizgyną, pasirodo, buvo nebe vakaras, o visiška naktis – bent jau einant miško tankyne buvo kaip reikiant tamsu. Aišku, kad neturėjau jokių šansų iš ten išvykti, - sakiau, kad išvažiuoju tik juokais, iš tiesų nė nemaniau to daryti.

Sugrįžau į pajūrį ir tiesiog atsiguliau ant smėlio, paleidęs valandas plaukti link ūkanoto horizonto, tyrinėdamas keistas raudonas šviesas jūroje. Ir pagaliau turėjau pastebėti, kad dangus netemsta! Žiūrėjau sau ir jau tuo metu pagalvojau: ar tai ne pats šauniausias laikas šią vasarą? Sunku buvo patikėti, bet pajūry tvyrojo tikra baltoji naktis.

Kaip žinia, jų negali būti čia, mūsų platumoje, bet... Nejaugi ir vienos per daugelį metų negali?.. Iš pagarbos Dostojevskiui.

Nesileisiu į smulkmenas, kokie planai rezgėsi mano (negausių literatūrinių žinių) sąmonėje, atsisakius pažįstamo asfaltuoto kelio atgal, bet po kiek laiko jau žingsniavau pajūriu pirmyn. Vienas palei kerintį tamsaus vandens šnabždesį.

Rašytojas, apie kurį mes kalbėjomės, manau, būtų labai gerai nusakęs šį pojūtį.

Žinai, kiekvienam palinkėčiau išvysti tiesiog neįmanomus (pagal vietinį geografijos vadovėlį) tos pakrantės skardžius, pakriaušes, akmenis. Antgamtiškai lygiame vandenyje, nušviestame kylančios saulės rausvuma.

Ilgą laiką ėjau apžavėtas, - gryna tyla ir ramybė, laikas išsisklaidė, kaip vandens žvilgesys, praskridus paukščiams, tolyn.

Kažkur iš miško kilo dūmai. Nebūčiau turbūt nustebęs, jei prie mirguliuojančio laužo būčiau išvydęs indėnus, – tačiau aplink jį sėdėjo būrelis stambių vyrukų blizgančiomis galvomis.

Jie tyliai stebėjo mane nuo aukšto skardžio. Kol išgirdau užtikrintu poetišku rečitatyvu sugriaudėjusį recidyvistinio Didmiesčio balsą:
- "Ir eina sau
lyg niekur nieko
vidury baltos nakties!"

Garsiai, lyg filme.

Na, o toliau beveik nesutikau žmonių. Regėjau tik tuos du, mažoje valtelėje išplaukusius žvejoti. Tolumoje, kraujo raudonumo mirguliuojančio ryto pašvaistėje.

Dar mačiau namą, tuščią ir beveik kiaurą, stovintį ant pat aukštos pakrantės kraš-

to. Kaip sausumos jūreivis ar muzikinio garso takelio keliautojas, lenkiau įlanką po įlankos, kol saulė iškopė iš už skardžių ir pasveikino su nauja, kaistančia diena, ir leido toliau eiti basam.

Bet daugiau nieko nuo savęs, - tai tik šviesios nakties burtai, buvau tiesiog palydėtas pajūriu, bet ir nieko - atskirai nuo mūsų.

miniatiūros

sutraukytų sapnų
dalelę blizgančią
į lizdą nešėsi
varna

***
tave areštavo namie
ir atvežė daiktus
jie
užrakino duris
ir nuliūdo -
durys
buvo užkaltos

***
mes slapstomės abu
ant popierinio miško ruožo
vienas nuo kito netoli -
jie
atakuoja mūsų
aerodromą

***
vieną
vasaros sekmadienį
aš budėjau
knygų parodoje

***
svajonės
pateiktos žodžiu
prisitaiko prie tikrovės
varnos tapo juodos
nuo ilgų nakvynių kaminuose

***
padangiškai suvokiama būtis
nugrimzdo į sniegynus

***
laikas pakliuvo į pinkles
iškultas
muziejaus langelis
pro jį krenta žvilgsnis
iš nieko nesakančios salės

***
mediniais laiptais
pasikelt aukštyn
ant denio
antrame aukšte,
tai lipu ne aš
jie veda į mane

Egipto karalaitės manuskriptas

Kaip paskutinis, kaip kraštutinis [eonas]
veržiuosi į Nepasiekiamybę, atitolęs,
pripažinęs savo atitolimą
kelio esme

Veržiasi mano troškimas ir gimsta iš jo galios,
gimsta valdovai ir naujos jų formos,
ir dievai geria
troškimų šaltinį
Sužibo juodas perlas, sužibo skaičiuje,
sužibo tarp žmonių, sužibo Žmoguje,
sužibo Joje

Atpažinau ir tada aš tapau vergu,
suvokiau esąs be šviesos iš savęs ir be to,
kas šviečia

Nebuvau atpažintas, nes nežinojau savęs,
patyriau save per tamsą -
tamsos sūnus ir šviesos duktė

Ir nepanoro jiedu gyventi mano name,

nes nebuvau jiems prieglobsčiu

Sekiau paskui nežinią, kad atpažintų mane,
keičiau septynis apdarus -
ir nė vienas jų
nepakeitė manęs

Ėjau iš paskos ir išvydau Nepasiekiamą
iš tiesų buvau atvestas
ir buvo man parodyta

Atvėriau smėlio duris, ir pažino mane,
atėmė jėgas, ir sujudėjo tamsa
buvau pažadintas, kad bėgti į nežinią

Perlas, skaistesnis už griaustinį,
perlas, atskirtas nuo mano sandaros
šviesos duktė juodame

artėjo eonų pabaiga
ir turėjau aš įeit į ją

Ir negrįžtame mes vienas pas kitą,
nes nebuvome kartu,
bet ateiname susitikti krašte
kaip iki laiko, kad būtų vėl
pradžia

JUSTAS JASĖNAS

Justas Jasėnas gimė 1982 m. Panevėžio rajone, Katinų kaime. Mokėsi Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazijoje. 2007 m. baigė Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminariją. Dirba Zarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapijoje.
Rašo eilėraščius ir bendradarbiauja spaudoje nuo 1998 m. Kūryba spausdinta rinkinyje „Atviros eilės“ (moksleivių poezijos rinktinė, 2000), Maironiečių draugijos narių poezijos leidiniuose „Žodžių žydėjimas I“ (2001) ir „Žodžių žydėjimas II“ (2008). 2009 m. išleido pirmąją eilėraščių knygą „Užmigdykite mus Ežeruos“. V. Žemkalnio gimnazijos Poezijos pavasario ir Aukštaitijos poetų konkurso „Lino žiedas“ (2001) ir pirmosios literatūrinės Felikso Jakubausko premijos (2009) laureatas.

*

Laikas iš glūdumos
Atneša mano pasaulį
Ir nukloja baltom skarom
Smėlio takus

Laike lydėk mane

Vesk mano pasaulį
Ir nubudink tyloj
Pirmapradį vienišą žodį

Laikas sūkuriuos nardina
Mano žvilgsnį tolin
Ir nuskaidrina audroj
Saują pilną smėlio

Laike bėgąs tolumon
Paimk mano pasaulį
Ir baltas paslėpki skaras
Verkiančio smėlio takuos

*

Nobelio premijos laureatui Czeslawui Miłoszui

Isos pakrantėmis kyla rūkas
Apglėbdamas lopšį
Seną parką be rožių ir dilgėlynus
Čia nieko nėra – ir nebus
Tik paklaikusio laiko tylos ir horizontai
Nieko čia nebebus
Tik nušiurusios pakelės, neskaidri atmintis
Kyla rūkas ir veda
Už parankės mylimą Isą
Josios slėny dar gyvos raganos ir velniai
Magdalenos balsas ir Tomo vaikystė
Nušautas kurtinys – visas gyvenimas
Tarsi akys žiūri žuvusios kriauklės
Jos laukia atvykėlio
Atsivėrusios visa savastim ir
Pagimdžiusios perlą jos ilsisi
Apsamanojusios nugaros ir juodi veidai
Jos laukia Tavęs iš kur nors dar sugrįžtančio
Tarsi milžino ir karaliaus
Tarsi požemių Hado
Tarsi lobio kuris jau surastas

*

Nesikartoja miego kristalai
Ir šventas nuovargis žydi
Smėlio ir perlų tikrovė
Išnešiojo stebuklą

Užlieki rimstantį gedulą
Vėjas neša akimirkos paslaptį
Patikėk slėpinys atsivers
Kelyje kruvinos žaizdos

Parašyki man laišką
Nuo jūros dvelkiančiu oru
Prisiminsiu kaip tąsyk žuvėdros
Kalbėt nemokėdamos skrido

*

Mirties lašai gyvenimo drobėje gieda
Nutapyk mano baigtį lietau
Dykvietėse tyli diena
Tyli langai sielos vidurvasaryje

Sudužusiuose skliautuose
Užrašyki kad laukiau aušros
Žvilgsnis paklydo užrakintoje kryžkelėje
Vanduo trokšta dainuoti pavargėliams

Tik vardo tiesos neišduok
Takuose kužda paliktoji viltis
Suspurdėjo dovanotos plaštakės
Mirties lašai gyvenimo drobėje gieda

Vizija Papilių dvare

Seno dvaro juodi audeklai
Ir nežinomos skęstančios tylos
Žingsniai ir tolimas užmirštas juokas
Pro duris ir pro langus prie kelio

Seno dvaro balti dobilai
Rožės lyg dilgėlės
Ir vis meile tebekvepia meile
Kažkada ir kažkur prie fontano

Kvėpavimas rudens melancholišku oru
Ir laukimas grįžimas viltis
Mes praeinam pro čia pro kažkur pro dabar
Pas dar laukiantį tylintį matantį

*

Nepalikti savęs
Tuščiame lauke kaip akmens
Tą dieną kai gimsta
Žmogus

Kai delčia pasveikins
Tylinčius rytmečio langus galvosim
Ar sapnavom? Ar būsim?
Ar reikia?

Nepalikti savęs
Kaip vandens ir kaip kraujo
Kai lyja tiesiai į širdį
Tuščiame lauke matosi žaizdos

Nepalikti savęs prie namų
Kai aušta diena
Savam keliui ir darbui
Nieko nereikia sakyti

Nepalikti savęs šį pavasarį
Ant didžiojo ežero ledo
Kai bijoma eiti žiūrėti
Kai žmogus iš tolybių jau nepareis

Geriau jau įkristi į duobę
Dabar kai dar niekas nemato
Žodžiai kaip dūriai
Nebegaliu pasakyti tiesos

Varpai 2010

Dar šį vakar šį vakar
Kai nieko nėra
Pasislėpę drugeliai kužda
Jų sparnai vienadieniai

*

Šviesusis medžio angelas
Pasviręs
Į juodą dvaro langą
Į buvusias akis Dar tebežiūri Gieda

Jo partitūros – šitas laukas
Jo natos – ilgesingos laiko stygos
Šitiems namams užsidega akimirka
Pilkom drobėm taku per dobilieną

Tu visad giedi
Jau buvusiems Jau grįžusiems namo
Dabar kai ima vakarėti
Balti drugiai dar sykį suplasnos

Atsimeni verkiau anąkart
Balti dangaus sparnai
Dar laimina Imu dar vieną
Stiklo šukę – dieną Palauk Tuojau sugrįšiu

Tu visad giedi
Šitiems namams ir laukui
Kai vargsta akys žodžiai stringa
Balta giesmė juodam lange išaušo

*

Krentančios žolės ant tylinčio tako
Pažymės rudenėjančią baigtį
Vakarėjant dar sugelia širdį
Bitės grįžtančių jau nepažįstančios

Delnuos išsisklaido ir mirga
Trapus miegančio vaiko kuždėjimas
Audžia ryto sapnus

Vorai žiedų ašaras apsikabinę

Vis garsyn ir garsyn prapultin
Veda ir veria žiogo kalbėjimas
Jau tikrai jau dabar
Nutilsim dar kartą Gyvenimui

Tik brenda laukimo keleiviai
Suklupę prieš amžiną Būtį
Baltų dobilų mėnesienoje
Rūko krantas tiesą paslėps

Pasirinks ir Tave
Tolstančio laiko pavargusios stygos
Pasilik amžinai su Dangum
Krentančių žvaigždžių palytėtu

*

Vakarėjančio lauko tyloj
Neberas mūsų paukščiai namų
Tik akivarai veriasi veriasi
Grobia užsiskleidusį krislą aky

Namo jau nepareisim
Mūsų tiesa dangaus ežere
Gal tada kai nutolsim nutilsim
Neliesim baltojo kranto

Pragaištys iš ankstyvojo ryto
Kur palikom varganas pėdas
Kažkada iš kažkur dar sugrįš
Nusivylę laukimo keleiviai

Balto rūko take pasitiks atsiklaups
Pavėlavusio ryto laiškai
Ten mūsų nebus
Tik laikas pasirinkti užmiršęs

Tolo nutolo dangus
Pasivyk ir pralenk delno ašaras

Varpai 2010

Mes užmigsim tylėdami
Ir dar kartą – nieko nesužinoję

*

Iš kur šitie žmonės atėjo?
Atėjo sustojo ir tyli
Ir kalba su medžiais
Ugnimi ir lietum

Šita žemė šventa
Tėvynės nubrozdintas laukas ir laikas
Dieną maitina debesys
Paukščio sparnai ir vanduo

Po kojomis užaugo žemė
Iškankinta sudrėkus nuo vargo
Aukos dievams iš delnų
Iš po žemės iš po širdies

Ten po žeme neatrastas miestas
Takas pačią gyvastį tuojau išgiedos
Ant šito aukuro ugnys
Kraujo dėmės ir pelenai

Baltas angelas kyla dangun
Upės maitina ir gydo
Ant šio kraujo sudygo javai
Bus duonos tylinčiam veidui

Man buvo nulemtas rašymas

„Varpų“ viešnia – prozininkė ir dramaturgė, pirmoji Lietuvoje Europos Sąjungos literatūros premijos (2009) laureatė LAURA SINTIJA ČERNIAUSKAITĖ

Vakarykštės abiturientės kraitis iškart atkreipė dėmesį. Ir po tokio sėkmingo debiuto – devynerių metų tyla. Jei neklystu, jie Pačiai buvo nemenkų išbandymų metai kaip žmogui, o ir tam tikras pasiruošimas naujam, aukštesnės kategorijos literatūriniam šuoliui. Regis, visko tuomet būta, iš arti patirta ir meilė, ir neapykanta, ir išdavystė? Prozininkui tokia patirtis kaip ir labai dėkinga.

Anų devynerių metų patirtys nebuvo kuo nors ypatingos, netgi, priešingai – tipiškos šių laikų žmogui. Godus, kupinas egocentrizmo savojo „aš“ ieškojimas, kol pagaliau imi įtarti, kad didžiausia laimė (jeigu ji apskritai egzistuoja) galbūt kaip tik slypi „sumažėjime“, savęs išsižadėjime. Patirtys yra neišvengiamos, jos tiesiog nutinka, kaip mus įtikino Andrius Jakučiūnas savo „Tėvynėje“ - net valandų valandas gulint lovoje. Jos išgrynina ir sutvirtina visokius gabumus ir gebėjimus, arba, jeigu šie per menki – išskaido juos, transformuoja į ką nors labiau naudinga. Taip juk dažnai nutinka truputį gabioms, truputį rašinėjančioms mergaitėms – motinystė jas tiek pasiglemžia ir užvaldo, kad vos prasikalęs potraukis rašyti pagimdžius vaiką dažnai išnyksta lyg nebuvęs. Bet nutinka ir kitaip. Tada tenka dreifuoti tarp motinystės ir poreikio kurti. Ir – nuolat save „mažinti“, nes, būdama „per didelė“, tiesiog neatlaikyčiau įtampos.

Laura Sintija Černiauskaitė.

Prieš keletą metų kalbindamas Juozą Aputį ir teiraudamasis jo apie požiūrį į jaunųjų prozininkų kūrybą, kiek provokuodamas klausiau ir dėl šokiruojančių kai kurių scenų, pavyzdžiui, lytinio akto po vandeniu. „Gyvenime kur kas bjauresni aktai vyksta vidury šviesios dienos", - atsakė tuomet J. Aputis, ir jis, žinoma, buvo teisus.

Jei iš knygų puslapių persikeltume į aplinką, su kuria dažniausiai Jums tenka susidurti, ką mažiausiai norėtumėte matyti, patirti, išgyventi?

Daug paprasčiau apibrėžti aplinką, kurioje būti saugu ir gera. Visai kaip Andriaus personažas, bevelyčiau nugyventi gyvenimą lovoje tarp savo sienų, su mielais taškeliais, dėmelėmis ir tapetų įplyšimais, besišnekučiuodama su simpatiškais agurkėliais stiklainyje. Deja, deja. Tai, kas prasideda už mano namų sienų, kelia baimę ir pasibjaurėjimą. Apskritai esu gemalo fazėje – labai traukia ir užburia viskas, kas bent kiek primena tyvuliavimą gimdos vandenyse. Meilė, malda ir rašymas – kaip tik tos būsenos. Atsitiktinių, su manimi nesusijusių žmonių vengiu ir bijau. Ko nors iš manęs norinčių – juo labiau. Dieną stengiuosi nugyventi taip, kad nereiktų išnerti iš tų gimdos vandenų būsenų. Kartais netgi pavyksta. Nesuprantu, kodėl, bet aplinkybės man kol kas švelnios.

Koks stebuklingas skatintojas padiktavo

Laura Sintija Černiauskaitė su šeima.

„Liučė čiuožia“? Ar tai vienintelis atvejis, kai netrumpas kūrinys parašomas vos per kelias dienas?

Sunku atsakyti. Kurį laiką jaučiausi taip, lyg moteris, kuri parašė „Liučė čiuožia“, mirė, ir nepaliko man nuorodų, ką turėčiau nuo jos perduoti. Buvau jauna, egzaltuota, viena kaip pirštas. Toji pjesė man neberūpi, ji lyg ne mano rašyta. „Liučė“ atsirado per keturias dienas, kitoms pjesėms užtekdavo dviejų savaičių. Jos nedidelės apimties, nedaug taisytos, gal todėl tų pjesių ir nevertinu – rašiau per daug lengvai, nežinodama jokių kanonų, intuityviai, kaip eilėraščius. Iš esmės tai ir yra poezija. Apgaulingai lengvai perskaitoma, o kai mėgini statyti –stringa. Nemačiau nė vieno tikrai patikusio, bent jau nustebinusio spektaklio. Turbūt tas pjeses reikia pakreipti kiek kitaip, negu parašyta, išlaikyti tik pačią teksto būseną. Susidarė įspūdis, kad režisieriai bijojo nuklysti nuo teksto, griežtai laikėsi kaip parašyta. Ir spektakliai užduso. Nebenoriu rašyti pjesių. Kažko nesuprantu, nemoku. O „Liučės“ sėkmė man pačiai toks stebuklas, kad jaučiuosi lyg visus apgavusi diletantė.

Teatro pasaulyje, ir ne tik Lietuvoje, esate ganėtinai žinoma. O iki pirmosios pjesės parašymo, kas Jums buvo teatras? Dabar, kai scenos menas sutraukia vis mažiau žiūrovų, kai vis rečiau patikima tuo, kas vyksta pakilus uždangai, ko, Jūsų manymu, reikia, kad stebuklas vis dėlto įvyktų? Kaip daug tai priklauso nuo dramaturginės medžiagos ir nuo teatro žmonių?

Pasisekimas, artimesnė pažintis su režisūra, aktoriais – tai, kas kažkiek turėjo įtakos rašant naujas pjeses?

Teatras man prasidėjo maždaug prieš penkiolika metų, nuo Nekrošiaus, Tumino ir Koršunovo. Truputį studijavau LMA režisūrą, spektakliai mums buvo nemokami, godžiai ėjom į visus. Bet labiausiai veikė tuščia teatro scena tarp spektaklių ir repeticijų, tas juodas, magijos ir dulkių pritvinkęs diskas, lyg koks juodasis mėnulis. Nepanėriau į tą magiją, išsigandau. Turbūt

man jau buvo nulemtas rašymas. Su amžiumi vis labiau užsidarau, sergu tokia sociofobijos forma – esu alergiška visokio plauko renginiams, ypač teatre.

Spektaklis yra kolektyvinis darbas. Šitai mane labiausiai gąsdino studijuojant režisūrą, dėl to ją ir mečiau – esu vienišas psichas, nemoku dirbti su kolektyvu ir jau neišmoksiu. Galiu mąstyti vaizdiniais, galiu juos kurti (truputį evoliucionavusi rinkčiausi ne teatro, o kino režisūrą), bet, kai įsivaizduoju gyvą žmonių – aktorių filtrą, per kurį turės persikošti ir įsikūnyti mano idėjos, suvokiu, jog esu per silpna, ir nuleidžiu rankas. Panašiai yra su pjesėmis. Rašydama atsiribodavau nuo minties, kad rašau teatrui. Įsivaizduodavau viską tikrovėje. Kitaip nebūčiau išspaudusi nė sakinio. Vėliau nukirpdavau virkštelę ir atiduodavau režisieriui, sakydama sau, kad dabar jis iš mano kūrinio padarys savo kūrinį, kad taip ir turi būti, kad man dėl to nė trupučio neskaudės. Ir neskaudėdavo.

Kad sėkmingas dramaturginis debiutas neapsuko galvos, akivaizdu iš naujos knygos, iš „Artumo jausmo", kurioje be novelių yra ir pjesių. Tuos kūrinius vienija panašios temos, dažnai sudėtingos ir skausmingos. Ar daug juose asmeniškos patirties ir išgyvenimų?

Asmeniškos patirties kūriniuose stengiuosi neeksploatuoti. Vaizduotės gyvenimas man vis dar įdomesnis už realybę. Sukurti tokį personažą, kad jis taptų tikras. Ištraukti jį iš nebūties molekulių, užvesti jo dvasios mechanizmą. Antra vertus, nežinau, iš kur tie personažai randasi ir kodėl jie būtent tokie. Aišku, kad jų genezėje turėtų būti aptikta nemažai manęs pačios. Nesigilinu. Tiesiog užčiuopiu juos, būnu su jais, įsimyliu.

Novelė, apysaka, pjesė, romanas. Kiekvienas žanras turi savo specifinę struktūrą. Regis, ir ją, ir ypatingą tų struktūrų visumą esate perpratusi neprastai. Kita vertus, „Kvėpavimas į marmurą" gal ir avansu pavadintas romanu. Ką, rašant naują kūrinį, Jums reiškia žanras?

Man žanras – tai tiesiog ilgesnės arba trumpesnės distancijos. Romaną rašyti tam tikra prasme patogu, nes įsėdi į tekstą ilgam, užsibarikaduoji juo nuo kasdienybės, pagyveni su veikėjais. Čia vėl kaip su tuo tyvuliavimu gimdoje – saugiau. Tiesa, galiu kol kas šnekėti tik apie du romanus. Po „Benedikto slenksčių" atsirado apysaka „Prieblandos seserys". Po jos pradėjau dar vieną romaną. Šį rašysiu ilgai, neskubėdama, lyg vaikštinėdama sanatorijos takeliais.

Kodėl pirmojo Jūsų romano personažai tokie pažeidžiami?

Nežinau. Taip pasirašė. „Kvėpavimas į marmurą" liejosi kaip poezija. Personažai joje išskydo, vietomis tiesiog juos pamesdavau. Su šita knyga išrašiau kažkokį savo pačios neįsisąmonintą skausmą. Dabar nebegaliu paimti jos į rankas.

Skaitant Jūsų kūrinius, neretai kyla mintis, kad jų autorė perdaug šiuolaikinė, o kartais – kad atėjusi iš buvusio laiko. Kas tai? Kodėl taip?

Jums turbūt kliūva intymios scenos – tiksliau, „per daug šiuolaikiškai" laisvas požiūris į jas? Apie moters seksualumą dar rašysiu. Rašyti apie tai tik mokausi, rašyti apie tai reikia – švariai, nesigluminant. Man tai dievoieškos dalykai.

Turbūt nesuklysiu spėdamas, kad ateis diena, kai debiutuos Černiauskaitė-poetė. Taip galvoti ragina ne vienas Jūsų sakinys. Jei taip įvyktų, tikriausiai ir eilėraščiai būtų iš tų, kurie skaitomi ne atsipalaidavimo minutę?

Eilėraščiai kartas nuo karto pasirašo,

Susitikimo su skaitytojais akimirka. Vilkaviškis.

nubyra kaip ypatingos įtampos kristalai. Laikau juos stalčiuose, ir tiek. Kartais pakviečia paskaityti į Poezijos pavasarį... Tie tekstai per daug intymūs, niekaip jų nevadinu ir nieko su jais nedarau. Dėl atsipalaidavimo – kas ta atsipalaidavimo minutė? Kaip pavadinti būseną, kurioje skaitoma – ne tik skaitoma, bet perskaitoma poezija? Turi persikelti į panašų būvį, kokį išgyveno autorius, tą eilėraštį rašydamas. Tai aukštosios prabos skaitymas. Sąlygiškai jį galima pavadinti dvasiniu atsipalaidavimu, bet jis kupinas kūrybinės įtampos.

„Gyvenu šia diena", - kažkada lyg ir lengvai ištarėte. Netikiu. Kaip ir žodžiais apie dvilypį gyvenimą. Klystu?

Ir šiandien galėčiau patvirtinti tą patį. Kiek žinau, vienas pagrindinių Anoniminių alkoholikų principų – negersiu šiandien, o rytoj – kaip Dievas duos. Šį principą pritaikau išgyvenimui apskritai. Jei negyvenčiau šia diena, išprotėčiau iš baimės. Dėl savo ir vaikų ateities. Pulčiau, kaip mūsų žiurkėnas, stverti ir tempti pas save viską, ką randu kelyje – kreditus, paskolas, morališkai žlugdančius užsakymus, tarnybėles, nuo kurių „kapsėtų" pensija, visokius pelningus pasiūlymus reklamuotis televizijoje ir panašiai. Tapčiau išsigandusia bobele, prisikišusia už žandų žirnių juodai dienai. Gal tas nesugebėjimas planuoti, taupyti ir tvarkyti finansus kyla iš vėjavaikiškumo ar kokios protinės negalios? Ir ačiū Dievui! Nekvaršindama

Laura Sintija Černiauskaitė ir Regimantas Tamošaitis su savo atžala. 2009 m. Kalėdos.

galvos gaunu viską, ko man reikia šiandien. O reikia daug mažiau, negu žmogus įpratęs manyti.

Sakydama apie dvilypį gyvenimą turėjau galvoje kontrastą tarp buities ir rašymo. Buitis įsiurbia ir atbukina, rašymas – pasiglemžia, įaudrina, išsekina ir išveda iš proto. Abu kartu šie poliai veikia balanso principu. Tik todėl vis dar esu psichiškai sveika.

Atrodo, kad iki pažinties su Regimantu būta visko. Tai, be kita ko, tik patvirtina, kad širdyje esate poetė. Turbūt netenka abejoti, jog prabėgę metai dar atsikartos ir gerąja prasme – būsimuose kūriniuose. Ką iš to prabėgusio laiko ypač norėtumėte užfiksuoti? Ne, ne autobiografiškai. Turiu omeny, žinoma, gyvenimiškąją patirtį, išgyvenimus, kurių jokiame universitete neįgysi.

Kitas romanas bus apie moters nuopuolį, apie erotiškumo ir dvasingumo giminystę.

Romanas „Benedikto slenksčiai“ įvertintas Kazimiero Barėno premija. Kai išgirdau tą žinią, bandžiau įsivaizduoti, kaip ją būtų sutikęs pats rašytojas, kuriam nekasdieniškos istorijos iš gyvenimo taipogi nebuvo svetimos. Gal tik kai kurios su aistra susijusios scenos jam būtų nepriimtinos. Jos tikrai ne tokios subtilios, kaip, pavyzdžiui, K. Barėno „Tūboto gaidžio metuose“. Ar iki tol, kol tapote K. Barėno premijos laureate, žinojote šitą rašytoją?

Kazimieru Barėnu pasidomėjau tik sužinojusi, jog gaunu jo vardo premiją. Prieš tai nebuvau jo skaičiusi.

Kaip vertinate K. Barėno kūrybą?

K. Barėno esu skaičiusi tik novelių romaną „Dvidešimt viena Veronika“. Žavi jo veikėjų psichologinis tikroviškumas, teksto lengvumas („švarumas“), humoras.

Kaip Jums atrodo, ar K. Barėno premijos iniciatoriai nepadarė klaidos, nustatydami

būsimam laureatui amžiaus cenzą – 35 metus? Juk pats K. Barėnas debiutavo 45-erių. Be to, jis buvo ne tik prozininkas, bet ir eseistas, publicistas, kritikas, vertėjas. Todėl, matyt, derėta pagalvoti ir apie tai, kad į premijos laureatus galėtų pretenduoti įvairių sričių kūrėjai.

Ką čia beprisvarstysi? Galima pasiūlyti gerbiamai Marijai Barėnienei, kuri ir yra pagrindinė šios premijos iniciatorė, ateityje tuos kriterijus peržiūrėti, perkeisti. O apskritai – džiugu, kad tokia nauja premija atsirado.

2009-ieji Jums neeiliniai metai – tapote Europos Sąjungos literatūrinės premijos laureate. Tokia premija ES literatams buvo įteikiama pirmą kartą. Kokie įspūdžiai iš apdovanojimų ceremonijos? Kokių minčių, planų toji svarbi naujiena įnešė į Jūsų gyvenimą?

Iš esmės niekas nepasikeitė. Minčių buvo visokių, ačiū Dievui, jas užmiršau. Kaip ir visos premijos – piniginė jos išraiška padeda išgyventi, oficiozinė dalis – spektaklis, kurį turi tiesiog ištverti. Pats premijos faktas – sustiprina. O toliau tiesiog gyveni, ir tiek.

Vyras – literatūrologas. Ką tai reiškia žmonai, literatūros kūrėjai?

Beveik nieko. Kasdienybėje susitinkame kaip vyras ir moteris, apie literatūrą kalbamės nedaug. Paskaitome vienas kitą. Puoselėju mintį įsiprašyti į Regimanto paskaitas. Nežinau, kas lemia jo toleranciją mano atžvilgiu - specialybė, charakteris ar meilė, bet kaip rašytojos Regimantas manęs nesisavina ir nevaržo.

Pora mažylių, nelengvos buitinės sąlygos ir – viena po kitos rašomos knygos. Vis didesnio dėmesio susilaukiančios knygos. Be Jūsų paaiškinimo sunkoka įsivaizduoti, kaip jos atsiranda.

Vėl grįžtu prie dvilypio gyvenimo ir balanso principo. Man rašymas – išsilaisvinimas iš dusinančios buities ir savo pačios menkumo. Trokštu tų būsenų ir jų siekiu, kol vaikai buvo mažesni – tiesiog kovodavau už kiekvieną rašymo valandą. Keturias dienas per savaitę pusdieniui samdžiau auklę, lėkdavau rašyti į VU skaityklą. Nusibodo kartotis, kad rašymas man yra poreikis. Patetiškai tai skamba tik tiems, kurie nėra to patyrę. Kitas dalykas – per keletą tokio gyvenimo metų labai išsekau. Todėl šiemet tiesiog ilsiuosi. Įšaldžiau visus rašymus, nors žinau – jei tik atsisėsčiau rašyti, srautas vėl pasilietų. Atėjo laikas save patausoti.

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS KAKTAVIČIUS

VYTAUTAS GIRDZIJAUSKAS

Dvi naujos N O V E L Ė S apie vieną seną D A I K T Ą

Pirmoji. ŽALSVAVIRŠIO SĄSIUVINIO IŠSIPASAKOJIMAI

Esu daiktas, kaip ir daugelis senų niekniekių nelabai kam reikalingas. Daug metų gulėjau visų užmirštas, prislėgtas kitų tokio pat dydžio kadaise naudotų panašių į save mažmožių knyginės spintos dugne. Tiesą sakant, k a ž k a d a buvau daiktas, atsiradęs dėl veiklos būtybių, kurios vaikšto dviem kojom, laiko save protingomis ir mano turinčiomis teisę keisti natūralią pasaulio būseną. Dėl tokios savo nuostatos jos yra prigaminusios aibes padirbinių, kurių natūrali planetos būtis nėra sukūrusi. Todėl tokį jų elgesį galima būtų pavadinti natūros naikinimu ar pamatinių jos normų griovimu, bet veltis į tokius painius samprotavimus bei ginčus man, kaip daiktui, Žalsvaviršiui sąsiuviniui, nepakanka nei jėgų, nei įgaliojimų. Tokie išvedžiojimai nėra lengvai įkandami ir suvirškinami net joms, toms dvikojoms būtybėms, laikančioms save viršesnėmis už mus ir turinčiomis galią ir valią lemti Planetos likimą. Nesiekdamas susireikšminti, pasitobulinti ar pasididintii, stengsiuosi apsiriboti savąja patirtimi,

kliautis nuosavomis jėgomis. Pasakojimo eigoje, manau, turėtų paaiškėti, kodėl būtent šiandien, o ne rytoj arba ne vakar bei užvakar kilo noras pasigarsinti. Iš pradžių pasakysiu tik tiek, kad atsirado šiek tiek laisvo laiko, ir noriu prasmingai jį sunaudoti, nes kitos patogios progos gali ir nepasitaikyti, nes nežinia, kokių dovanėlių naujas auštantis rytas teiksis pasiūlyti. Gal skaidrų dangaus mėlį, vėjavaikį brizą, glostantį ir glamonėjantį veidus, o gal atšiaurų suominį, šiaušiantį bangas ir skandinantį taikius marių žuvautojus. Tuo tarpu džiaugiuosi neatsidžiaugdamas, kad po tiekos sąstingio ir dūlėjimo metų galiu lengviau atsidusti, būti vėl sklaidomas ir skaitomas, kilnojamas ir nešiojamas, net viešai demonstruojamas, gal net publikuojamas. Tokios atgaivos, atvirai šnekant, jau nesitikėjau, maniau, teks lėtai sunykti ir pavirsti druzgais bei dulkėmis, sklandančiomis ore be jokios prasmės. Mums, daiktams, tai nėra pats blogiausias variantas, juk niekam nepavyks išvengti sugrįžimo į pradines gamtiškos egzistencijos stadijas. Ir vis dėlto, kol dar įmanoma, knieti išsaugoti tas formas ir tuos turinius, kurie yra laikomi tobulumo viršūnėmis. Gal tai ir nėra labai išmintinga ar net šiek tiek paika, bet mano esminės struktūros ir nuostatos tebėra senamadiškos, todėl jų, kol įmanoma, ketinu laikytis. Nesakau, kad sieksiu iki dugno išsemti visos mūsų rūšies patirtį, kad mėginsiu užlopyti istorijos skyles ar užkamšyti epochos properšas – toli gražu – nesu tokioms užduotims vykdyti pasirengęs. Vis dėlto savąjį langelį palikti tuščią ir tamsų nebūtų labai išmintinga, o pagyrūniškai ir tuščiagarbiškai postringaujant, galima būtų tarti, jog ketinu atsiverti sau ir pasauliui, tapti pažiniu ir pažįstančiu. Tiesa, čia neišvengsime ir prieštaravimų, nes atsiras tvirtinančių, kad daiktams pažinumas nėra būdingas. Tereikia prisiminti tą senolį Imanuelį Kantą, vadinusį save filosofu, ir paskelbusį teoriją apie daiktą savyje, kitaip tarus, slaptingą, neįžvelgiamą objektą. Nesiimčiau dėl to daug jam priekaištauti ar prieštarauti, o gal net pradėčiau tuo nepažinumu puikuotis, jei realybė iš tikrųjų būtų tokia – patvirtinanti, o ne paneigianti panašius kliedesius. Deja, deja, tenka prisipažinti, jog buvau užkibęs ant to nepažinumo ir išskirtinumo, o tiksliau neatsakingumo ir neatsiskaitomumo vąšelio, todėl šiandien tenka ne tik apgailestauti, bet ir gana brangiai apsimokėti. Net nėra garantijos, kad apskritai pavyks išsipirkti – tikrovė yra rūsti ir negailestinga, mėginančius pasukti prieš srovę ji be skrupulų skandina į patį giliausią dugną. Tad kol tebeplūduriuojame paviršiuje, kol tos grėsmingos bangų keteros mūsų neužliejo, kapstykimės į priekį šiaip ar taip įrėždami ir savąją žymę. Nesakau, kad manasis atvejis būtų kuo nors ypatingas – popierius, iš kurio ir esmi sumeistruotas, po tam tikrų prievartinių kombinacijų ir natūralių transformacijų kada nors vėl taps ošiančiu mišku. Amžinasis ratas apsisuks, ir visi bei viskas suras savąsias vietas. Žinoma, laikiniesiems dariniams tai sunkiai suvokiama, bet vis dėlto nepaneigiama. Tiesa, yra vienas "bet": jei neįvyks kas nors labai esminga ir svarbu – visuotinis gyvasties ar net pačios Planetos sunaikinimas. Suprantama, ir tuo atveju nebūtų visiška pabaiga, tik kito, kol kas nelabai suvokiamo būvio pradžia. Pardon, nukrypstu, vis maga būti aukščiau, nei esi, pasakyti daugiau, nei privalai ir nori. O tai juk žmogiška, ne daiktiška ypatybė.

Esu stačiakampės formos, apystoris, gerokai apsitrynusiais ir apiblukusiais viršeliais.

Puslapių skaičius nėra numeruotas, bet gero pusšimčio jų vis dėlto esama. Apie pirmykštę mano išvaizdą ir spalvą galima tik spėlioti ir įsivaizduoti – dažas epochos išbandymų neatlaikė. Mane sudarantys lakštai taip susislėgė ir prisispaudė vienas prie kito, kad net susilydė ir sulipo - mėginant atskirti ir perversti į kitą pusę, jie apygarsiai trakšteli, dažnas net įskyla, o pakraštėliai aptrupa. Suprantama, tai nėra labai malonus dalykas – prarandu formą, dėl šios priežasties ir tokia skuba džiaugtis ir mėgautis būties pilnatve. Nesu visai paikas ir tuščias - prirašytas nuo pirmojo iki paskutiniojo puslapio gana aiškia ir lygia (moteriška) rašysena, vos vos kryptelėjusia dešinėn, vis dėlto pastabėlėms ir intarpams vietos gal dar atsirastų. Žodžiai pakankamai gerai įskaitomi, nors kai kurios raidės, ypač lapų periferijose nuo ilgo dūlėjimo pradėjusios trūkinėti ir nykti. Ir nenuostabu: kažkada buvau visiems atviras, skaitytas daugelio akių, vartytas daugelio rankų - kai kurių puslapių kampuose yra likusios pirštų atspaudų žymės.Vos vos įžiūrimų atspaudų, nes įrašai daryti tais laikais, kai populiariausia tekstų dauginimo priemonė buvo rašalas ir plunksna – kartais automatinė, kartais paprasta. Ir dėl to neturiu jokių pretenzijų, netgi didžiuojuosi tuo savo gyvenimo laikotarpiu – esu unikalus. Apie šratinukus ir modernesnius rašymo įnagius, nekalbant apie dabartinius kompiuterius, tada mažai kas buvo girdėjęs. Jei ir atsirasdavo kur vienas kitas, tai buvo naudojamas ne rašymui, o pasigėrėjimui ir pasididžiavimui – štai koks esi turtingas. Aš, Sąsiuvinis žalsvais viršeliais, tokiu modernumu pasipuikuoti negaliu ir nenoriu – esu, koks esu. Dėl vieno dalyko privalau atsiprašyti: jei pastebėtumėt, kad kokio lapelio stinga, tai žinokit, jog tai ne mano, o mūsų eros ir aplinkybių išdaigos – per visą mano egzistavimo laikotarpį buvau ne tik skaitomas ir sklaidomas, sloginamas bei slopinamas, bet ir mėtomas bei vėtomas, o kartais net draskomas ir spardomas, todėl už absoliutų komplektiškumą garantuoti negaliu. Dar daugiau: negaliu galvos guldyti, kad nieko tokio daugiau neįvyks, juk ne šiaip sau, be jokio reikalo ir tikslo esu iš tos niūrios tamsos išplėštas. Ir viliuosi, ir baiminuosi būsimųjų įvykių, bet kitos išeities visvien neturiu, kad ir kas būtų, privalau žingsniuoti pirmyn, sveikindamas naują, man išauštančią dieną.

Iš pažiūros galima būtų mane laikyti eiliniu darbiniu žinialapiu, mažai kuo besiskiriančiu nuo kitų užrašams numatytų popierių ir formuliarų, kuriais yra prisotintas vadinamasis kultūringasis pasaulis. Nereiktų turbūt ir sakyti, kad visų mūsų, tokio tipo daiktų, gimtavietė yra popieriaus fabrikas, turintis aibes mechanizmų ir kitokių sudėtingų įrenginių, skirtų mūsų pradmenų išgryninimui, išsausinimui ir išploninimui bei vėlesniam sukarpymui, sulankstymui, susiuvimui ir suklijavimui, tai yra, sudarymui formos, kokią visi, tame tarpe ir aš, turime. Kaip jau minėta, visų mūsų, panašių į mane daiktų, protėvynė ir galutinis tikslas yra miškas ir apskritai natūra. Pradėjus apie tai šneką, sunku suvaldyti jaudulį ar net lapų virpesius – prieštaravimų, sankirtų, painiavios ir net tragizmo sankaupų sankaupos. Lengvabūdiška būtų sakyti, kad mūsų protėviai ir protėvynė nyksta, dera tiesiai rėžti: yra nuožmiai naikinama. Gal blogiausia yra tai, kad mes esame viso to proceso priežastis ir pasekmė. Iki šiol visas raštas ir raštingumas miško kūnu ir krauju – mediena - buvo maitinamas. Sunaikinus

pirminį šaltinį – mišką, pasibaigs ir mūsiškė – sąsiuvinių, sąsiuvų, knygų, albumų – egzistencija. Neliks ne tik resursų, iš kurių galima būtų pagausinti mūsų gretas, pakis aplinka, tinkanti dabartinio būvio tąsai. Šiaip ar taip versi, juk ir mes, daiktai, nesam visai negyvi, ir mums reikalingas bent gurkšnelis gryno oro, nes be jo kaip mat viskas pavirstų į juodą nieką. Gal, dienoms srūvant, ir man taip būtų atsitikę, jei vieną šviesią popietę kažkieno rankų nebūčiau išplėštas iš savojo nykaus užkampio, iš nebylios tamsos, grasinančios nebūtimi.

- Sąsiuvinis, tas Sąsiuvinis, kurio man reikia, kurio seniai ieškau, - vienas džiugus balsas. – Dabar gynyba įgis tikrą ramstį.

- Sąsiuvinis, tikrai tas pats Sąsiuvinis, - atitaria kitas balsas, - kurio taip stigo kaltinimams pagrįsti.

- Tik paklausykit, ponai, kas čia yra įrašyta, kokie tai posmai, ir kaip jie skamba: "Šaukiu aš tautą, GPU užguitą…" – Vėl pirmasis balsas. – Juk tai Pranašo žodžiai, sklindantys kaip Gerosios Naujienos žinia per vandenyną

- "Kieno tu, žeme, ak kieno tu, Penėtoja, maitintoja?" – atitaria kitas, tas moteriškasis sopranas. – "O, kad galėtų – ji bylotų, ugnim ji spiaudyt imtų". Iš kokios tai poemos, kaip ji vadinas? Juk tai tikras kolaboravimo faktas. Vis dar neišliustruotas, neišviešintas.

- Juk tai daiktas, Ponia, sąsiuvinis, negi užsimojot ir akmenis liustruoti?

- Išaiškinsim visus kolaboravimo faktus, nesvarbu, su kuo jie susiję. Jei bus įrodyta, kad akmenys tarnavo okupantui, liustruosim ir juos. Bet čia toli gražu ne akmuo ir ne medis, čia svarbus dokumentas, kuriame padaryti įrašai, garbinantys tironą.

- Atleiskit, Ponia, bet tada teks naikinti ne tik sąsiuvinius, kitus popierius ir spausdinius, bet ir namus, griauti ištisus kvartalus, kuriuose buvo įsikūrę okupantai.

- Neapsimeskite kvailesniu, nei iš tikrųjų esate. Liustruotis reikėjo visiems, valiusiem batus tironui, o dabar mėginantiems išsimeluoti ir išsisukti. Daiktai tik paliudys ir parems kaltinimą teisme.

- Teisme, Ponia Liustrante, bešališkame teisme, kuris atsiras kada nors vėliau. Tuo tarpu jums teks bylinėtis su tūkstančių tūkstančiais.

- Nors ir su milijonais. Liustruosime visus, kol tauta ir visuomenė apsivalys ir išsigrynins. Mūsų valstybėje liks tik tie, kurie yra verti laisvės ir nepriklausomybės, kuriems nebus gėda būti garbingoje Europos tautų šeimoje.

Gėda prisipažinti, privalau dabar atsiprašyti, jog klydau manydamas, kad mes, daiktai, esame niekuo dėti. Galima sakyti sąmoningai klydau (gal pasikliaudamas tuo Imanueliu Kantu) ir kitus klaidinau tvirtindamas, kad daiktai nei priešų, nei draugų neturi ir turėti negali, kad jų esmė yra daiktiškumas, nesvarbu, kokio dydžio, formos ji būtų. Maniau, kad aname, tame dvikojų būtybių pasaulyje yra viskas kitaip: žmogiškumo esmė yra nežmogiškumas, net ne gyvuliškumas, o kažkoks visai nesuprantamas žiaurumas ir kvailumas ar beprotiškumas. Tik dabar imu suvokti, kad tas jų žmogiškumas gali būti perduodamas ir daiktams, glaudžiai susijusiems su dvikojiškumu, ypač sąsiuviniams, knygoms, žurnalams, laikraščiams, pieštukams, kitiems rašikliams, nekalbant apie kompiuterius, telefonus ir kitus aparatus, kuriuose labiausiai atsispindi pati

žmogiškumo esmė. Kuriuose kūrinys taip suartėja ir beveik visiškai susilieja su kūrėju, kad tampa vienuma, beveik neišardoma visuma, kai jau nebeįmanoma atskirti, kuri realybė yra tikra, o kuri virtuali. Toje susivėlusioje ir susijaukusioje tikrovėje net daiktai įgyja nepaprastų savarankiškų galių, ima nepriklausomai veikti ir net žudyti Taip, taip, savarankiškai ir savanoriškai, šaltakraujiškai, tai yra, visiškai žmogiškai, žudyti. Žodžiu, pastaruoju metu viskas virsta aukštyn kojom: žmonės sudaiktėja, o daiktai sužmogėja ir ima elgtis taip pat beprotiškai - kūriniai ima naikinti savuosius kūrėjus. Laimė, mūsų laikais taip dar nebuvo. Mes gerbdavome ir net mylėdavome savo gamintojus. Ir tai ne tušti žodžiai, jie paremti ir pagrįsti faktais. Nesu nedėkingas, todėl negaliu nutylėti neprasitaręs apie pirmąją savo ugdytoją ir valdytoją - Mokytoją. Viskas ir prasidėjo tada, kai ši moteris nusipirko sąsiuvinį žalsvais viršeliais, parsinešė namo, pasidėjo ant savo darbo stalo. Na, gal tai buvo ne pati pradžių pradžia – apie priešistorę esame užsiminę anksčiau - Mokytojos stalas tik šios intrigos gimtavietė. Kaip tik ten ir tada buvo atverstas pirmasis, dar visai naujas ir jaunas mano puslapis, meiliai šiugždantis ir išdidžiai bei viltingai šlamantis, nekantriai laukiantis pirmųjų plunksnos prisilietimų. Kad jūs žinotumėt, koks svaigus ir nepakartojamas tas nekaltybės praradimo jausmas, koks saldus ir užburiantis pirmojo įrašo vaizdas. Galėčiau apie tai kalbėti ir svajoti valandų valandas. Ir ne tik apie Mokytojos, bet ir apie jos mokinių jausmus ir mintis. Aiman, esu apribotas - atpasakoju ne jų, o savo darbus, išpažįstu ne svetimus, o savus prasikaltimus ir niekdarystes. Tik iš pradžių atrodė, kad kalbėsiu apie žygius ir pergales, apie smagius pasibuvimus ir bendrus visų mūsų nuopelnus. Pasirodo, ir daiktiškam naivumui ir kvailumui taip pat ribų nėra. Bet grįžkim prie savųjų puslapių.

Iš pažiūros esu labai panašus į paprastą mokyklinį sąsiuvinį. Nei plonas, nei storas, toks vidutiniškas. Tik neapsigaukim, nes tas panašumas išoriškas, tai yra paviršutiniškas, nesiekiantis esmės. Ir ne šių, o anų laikų mokyklos esmės. Tos epochos pedagoginė metodika (ir sugalvok tu man – pedagoginė metodika), taigi ta metodika reikalavo kruopščiai planuoti ir net konspektuoti tekstus, diktuojamus ar perpasakojamus mokiniams, kad prireikus būtų galima patikrinti pamokos turinį ir jo kokybę, todėl panašių sąsiuvinių kiekvienas dėstytojas įsigydavo ne po vieną ir ne po du. Bet manasis tapatumas su anais pusbroliais ir pusseserėmis buvo tik dėl formos, o ne dėl turinio, todėl apgaulingas. Matyt, todėl anųjų, tų planinių, neliko nė kvapo – malti ir permalti ne vieną kartą, naudoti ir sunaudoti, o paskui išmesti ir iš stalčių, ir iš galvos, o aš esu ir dar ketinu būti, nes manoji skirtis buvo (manau, ir tebėra) ne visai kasdienė, o ypatinga, pasakyčiau, slaptinga ir šiek tiek šventiška. Neslėpsiu, baugoka, net grėsminga ir pavojinga, už tatai viliojanti ir prasminga.

- Vaikai, - sakydavo Mokytoja, šiek tiek prislopinusi balsą, - dabar jums parodysiu sąsiuvinį ir paskaitysiu eilių, kurių niekur kitur nerasite, tik šiuose lapuose. Jos yra atkeliavusios iš labai toli, - dar tyliau pridurdavo. – Atidžiai pasiklausykite ir įsidėmėkite, kaip jos skamba. – Pedagogė šiai pamokai ruošdavosi ypač atidžiai, apgalvodavo ne tik kiekvieną sakinį, bet ir kiekvieną žodį, balsu patikrindavo jo skambesį, o paskui visa tai užrašydavo, kad per pamoką nenukryptų per toli į šoną ar nenuklystų į lankas. Tie

išėjimai ar pasiklydimai būtų buvę gana rizikingi, nes nežinia, kur per juos gali atsidurti. Rasi visai čia pat, kur iš centrinės miesto aikštės proletariato vadas rodo ištiesta ranka, o rasi ir labai toli, nes iš tų rūmų, sako, vos ne Sachalino salos matosi. Tada Mokytoja atsiversdavo lapus, mano lapus, kartais jais net pamostiguodavo, o paskui imdavo skaityti, neleisdama nieko užsirašyti, tik patardavo "įsidėti galvon". O baigusi tuoj pat kišdavo mane atgal į rankinę, neleisdama nė kiek paviešėti ant stalo ir pasiplepėti su kitais sąsiuviniais, kurie laisvių laisviausiai per dienų dienas ten vartydavosi ir net plaikstydavosi, tai yra, jų lapus galėdavo pakedenti vėjelis, įsprukęs pro atvirą langą. Man, tūnančiam tamsiame rankinės kampe, tai, žinoma, nelabai patikdavo, bet šeimininkas yra šeimininkas, ir jo valia šventa. Grįžusi namo, Mokytoja tą sąsiuvinį, atsiprašau, mane, grūste įgrūsdavo į toliausią rašomojo stalo stalčių ir ten tekdavo kiūtoti dienų dienas, jei netarti daugiau – mėnesių mėnesius. Ir tik labai retais atvejais, kai susirenka pačių artimiausių draugų pulkelis, kai užsiplikinama kavos, o ant vidurio stalo yra pastatomas koks butelaitis, aš esu traukiamas iš manosios slaptavietės, atverčiamas ir skaitomas. „Baltas, baltas, kaip vyšnios viršūnė, / Tyras tyras, kaip tyras dangus/ Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė/ Per pasaulį keliauja žmogus". Vienas, antras, trečias posmelis, o kartais ir visa poemėlė perskaitoma ar padeklamuojama, paskui dar apie tai padiskutuojama, žodžiu, surengiamas toks mini poezijos vakarėlis, bet vėlėliau skubiai esu užverčiamas ir kišamas į senąją vietą. Ir iki kitų metų, kitos klasės, kitų pamokų ir kitų paskaitymų.

Galėčiau tarti, kad šitoks Mokytojos elgesys buvo drąsus ar net rizikingas – už tokį atžagareiviškę veikimą anoji valdžia nieko neglostė – vijo iš mokyklos, siuntė į šalčiausias šiaures ir tolimiausius rytus anglių kasti ir taigos kirsti, todėl Mokytoja ėmėsi tam tikrų atsargumo priemonių: į pirmuosius puslapius prirašė ne rezistencinių, o valdžią garbinančių ir giriančių eilių bei himnų. O uždraustųjų posmų ir jų autorių vardai buvo slepiami po akrostichais, akronimais ir kitais simboliniais ženklais. Gal visa tai dabar atrodo juokinga ar net naivu, bet tada net ir tokia rezistencija buvo svarbi. Ir galiu prisipažinti, kad aš tuo didžiavausi. Dauguma mokinių taip pat didžiavosi ir džiaugėsi turėdami tokią Mokytoją, vartojančią tokį Sąsiuvinį. Netvirtinu, jog atlikau kokį nepakartojamą žygdarbį, tiesiog buvau, ėjau savo pareigas, nešiau naštą. Daugelis tada taip darė: neišsiviešindami, nesigarsindami vykdė savąsias misijas - intonacijomis, šypsenomis, nutylėjimais, rankų ir galvos gestais bei žvilgsniais pasakydami tai, ką garsiai ir aiškiai pasakyti negalėdavo. Ir tie, kas norėjo išgirsti, išgirdavo, kas pajėgdavo suvokti, suvokdavo, o tie, kurie nenorėjo, kuriems nereikėjo…O gal ir reikėjo, tik visai ko kita, nes išaušo diena, kai…

Garbusis Teisme, šis sąsiuvinis yra įtartinas, jis nenori atverti savo turinio, slapukauja. Jo įrašuose nėra vardų ir pavardžių, tik inicialai, o jais labai lengva manipuliuoti.

Pala, pala, be skubos. Procesą stabdau. Matyt, esu kažką pramiegojęs – teismas negali tęstis dešimtmečių dešimtmečius. Nuo begalybės iki begalybės. Sakote, gali? Mat teisingumo pinklės yra labai slaptingos ir klastingos. Ne veltui per tūkstantmečius yra išlikusi Pirmosios nuodėmės žymė. Atsiprašau, bet mums, daiktams, tai nėra

aktualu. Apie tas vadinamąsias nuodėmes ar kitas pražangas mes galime tik paliudyti, bet ir liudijimai juk negali būti begaliniai, tęstis dešimtmečius ir šimtmečius. Daiktams tai visai nepriimtina. Buvau pradėjęs apie tuos įrašus ir išrašus, apie vardus ir pavardes bei jų inicialus, todėl tęsiu pasakojimą, nes kaip tik dėl jų ir yra užvirusi visa ta nauja velniava. Man netikėta ir nelaukta, nors gal ir numanyta bei neišvengiama, nes tas naujasis visuomeninis - politinis viralas niekaip negali išsidistiliuoti, vis dar rūgsta, burbuliuoja, pukši. Mat į tą raugalą vis kas nors mesteli kokį trupinį mielių ar kito užkrato bei nuodo. Brandžiose visuomenėse tokios machinacijos nebūtų įmanomos. Tik ir vėl: kas yra brandumas ir kaip jis išgaunamas? Juk jo nenusipirksi ir nepasiskolinsi, nes ir tie brandieji ponai, oi, kaip dar nebrandūs. Pardon, pardon, tūkstantį kartų pardon, vėl pažvelgiau ne į tą lentyną, ne tos spintos dureles pravėriau. Sukime ienas atgal, mėginkime sumazgyti savosios pasakos galus, surankioti gijas, kad mūsų audinyje neliktų bent didžiųjų praskiepų.

Nebūtų nieko keista, jei diversija įtariamas subjektas yra areštuojamas, įmetamas į belangę, o paskui tardomas, teisiamas ir pasmerkiamas ilgiems nelaisvės metams. Taip yra buvę nuo seno, taip, ko gero, dar ilgai ilgai bus. Suimtąjį subjektą dažnai palydi kaltinamoji medžiaga – ginklai, drabužiai, avalynė, kiti daiktai, tarp jų ir popieriai, tai yra, sąsiuviniai, bloknotai, kalendorėliai ir t.t. Ir dažnai jie būna svarbesni nei paties subjekto kalbos ir kitokie išsisukinėjimai. Nesiimu atsakomybės spręsti dėl tų subjektų kaltumo ar nekaltumo. Tai jau ne mano kompetencijos dalykai, tik neblogai žinau, kad alibi, arba dalyvavimą ar nedalyvavimą įvykiuose, tiksliausiai paliudija arba paneigia daiktai, nes tik jais be jokių išlygų įmanoma pasitikėti. Daiktais – taip. Žmonėmis – ne. Sąsiuvinis žalsvais viršeliais, tai yra aš, andai buvo sulaikytas, atgabentas į daboklę, bet nuo suimtojo atskirtas, paliktas beveik laisvas. Arba dar tiksliau: ir sulaikytas, ir laisvas. Dienų dienas aš gulėjau niekieno rankų neliečiamas ant stalo krašto, lyg būčiau niekam neįdomus ir nereikalingas. Tiesa, ne ant ano ąžuolinio stalo, blokiniame name esančio, o ant kito kitame ir kitokiame name stovinčio. Čia aš galėjau jaustis netgi laisviau, nes tenai dažniausiai būdavau įgrūdamas į patį toliausią stalčių, į giliausią dugną. Čia tarytum poilsiavau ar atostogavau. Nebuvau grūdamas į tamsiausią stalčių, kaip mėgo daryti anas šeimininkas. Naujasis valdytojas manimi tarsi nė nesidomėdavo: per pokalbius su priešais sėdinčiuoju ant manęs lyg atsitiktinai ranką uždėdavo, pirštais per viršelį perbraukdavo, į vieną delną paėmęs skiausčią, antrąja ranka manaisiais lapais pamuzikuodavo, atsivertęs šį bei tą paskaitydavo ir vėl atgal paguldydavo. Čia būnant nesunku buvo susipažinti ir su kitais panašiais daiktais, vadinamais įkalčiais – sąsiuviniais, kalendoriais, laiškais, kitais prirašytais popieriais. Vienas gyrėsi talpinąs savyje visą romaną iš gerojo gyvenimo, kitas – kelerių metų dienoraštį, trečias revoliucingą studiją. Ir nė vienas iš jų nemėgino ko nors slėpti ar neigti – nuo širdies viską pasakojo apie buvusį laiką ir nutikimus jame. Savotiškai netgi didžiavosi, kad turi ką pasakyti ar parodyti. Ir ką tu čia, brolau, paslėpsi, jei jau užrašyta, kitaip tarus, įamžinta. Tad ir pasakojome ne tik apie praeitį, bet ir apie dabartį – ką aplinkui matėme: atvedamus ir išvedamus areštantus, viens kitam perdavinėjome jų pokalbius. Matėme

jų melus ir išsisukinėjimus ir patylomis šaipėmės – tikrieji išpažinėjai ir liudytojai ne jūs, o mes, jūsų daiktai. O jie mirtinai nekenčia melo ir apgaulės. Ir visai nesvarbu jiems, kas tą melą skleidžia – suimtasis ar suėmėjas, užkietėjęs recidyvistas ar nekalčiausioji mergelė. Melas yra melas ir nedera dangstytis laisvės ar nelaisvės skraistėmis. Dabar jau žinau, ką reiškia tardytojui sakyti tiesą, ir kas yra tikrasis melas, dabar mano akys yra šiek tiek plačiau atsivėrusios, o galva prasivėdinusi, bet tada…Viešpatie, Viešpatie didingas, kad būčiau žinojęs, kad būčiau bent įtaręs, kokiais niekingais puvėsiais virsta ta vadinamoji tiesa ir jos adoracija. Verčiau būčiau negimęs, verčiau naujut naujutėlis būčiau tiesiai į židinį įmestas ar atgal į tuos makulatūros malūnus įgrūstas ir iš naujo permaltas, kad galėčiau iš naujo užgimti ir pradėti tyrą ir skaistų, gražų ir pavyzdingą buvimą tarp tokių pat kilnių dvikojų būtybių kaip ir Tu ir tavieji tvariniai.

Paprastai tardomajam jo daiktas yra pakišamas po nosimi tik tuo atveju, jei tenka paprotinti per daug smagiai įsifantazavusį šeimininką. Negalėčiau tarti, kad tas tiesos sakymas ar faktų paliudijimas būdavo man labai malonus. Nesakau, kad dabar džiaugiuosi apie tai kalbėdamas ir visą tą bjaurastį prisimindamas, bet patikėkit, kitos išeities neturiu. Ir ne tik todėl, kad ta Ponia, ta Madam Liustracija, mygia, o svarbiausia todėl, kad pats sau kada nors privalau pasakyti tiesą. Ir apie save, ir apie tuos, kuriems priklausėme, apie kurių veiksmus ir net mintis (o taip: mintis ir svajones bei lūkesčius) liudyti prisėjo. Nors ėmęs nusišauk ar pasidek, kai paaiškėja galutinis tų paliudijimų rezultatas: penketas, šešetas ar septynetas laisvės atėmimo metų. Kartais visa dešimtis ar dar daugiau, nes dvejeto, trejeto ar katverto joks teismas anais laikais neskirdavo. Kalbu apie politiką ir politinius, o ne kriminalistiką ir kokius vagiliautojus ar prievartautojus. Tiesa, mums, daiktams, realios bausmės paprastai pavykdavo išvengti – atlikę liudytojo vaidmenis mes dažniausiai būdavom pamirštami ir paliekami dūlėti kokiuose nors archyvuose ar sandėliuose, kol galų gale sunykdavom ar būdavom sunaikinami. Retam kuriam pavykdavo sugrįžti pas buvusius šeimininkus. Nereikia ir sakyti, su kokiu malonumu būtume mes kartu keliavę į tuos jų sibirus - magadanus, vorkutas ir intas – su kokia nuolankia kantrybe būtume kentę šaltį, alkį ar net patyčias, bet lemtis yra lemtis, jos nei perspjausi, nei pergudrausi, jos neįkiši į rūsius, neužrakinsi seifuose, nesupūdysi archyvuose. Ji kurį laiką murkso ramiai ir nuobodžiai, atrodo viskam abejinga, tarytum per amžių amžius taip bus, niekas nepakis, ir staiga blykst – perversmas, braukšt – revoliucija. Kartais kruvina ir žiauri, o kartais dainuojanti ir beveik taiki, bet visvien viską apverčianti aukštyn kojomis, sumaišanti kiaušinienę su dviračiu. Tada ir išmuša tų užmirštųjų daiktų šlovės valanda. Jie pasidaro tada toli gražu ne eiliniai daiktai, o tampa reliktais, arba išlikomis, simboliais ir t.t. Jų ieškoma, o suradus restauruojami, gražinami, keliami ant pjedestalų, rodomi tautai ir pasauliui. Jie aprašinėjami ir netgi tyrinėjami. Referatai, studijos ir net daktaratai kurpiami. Nesakau, kad apie mane, bet tikrovės juk nepaneigsi ir dvikojystės įpročių nepakeisi.

Pratūnojęs vos ne porą dešimtmečių tuose dulkėtuose stalčiuose, sandėliuose ir dar balažin kokiose vietose, netikėtai atsidūriau muziejuje keistu pavadinimu – Revoliucijos. Gal tas jo titulas buvo užsilikęs iš senųjų laikų, gal gavęs jį per nesusipratimą, todėl ir

užsibūti jame ilgai neteko – likviduotas jis buvo kartu su tuo keistuoju dariniu. Tiesą sakant, man ten nelabai ir patiko. O tiksliau – visai nepatiko, nors buvau padėtas pagarbioje vietoje, nors ir prierašas gana efektingas: „Šis Sąsiuvinis 1957–1960 – siais metais buvo okupantų įkalintas giliame požemyje". Prierašas kaip prierašas, nors ir nelabai tikslus, bet vaizdingas. Bet didelio lankytojų dėmesio jis nepatraukė. Gal tai atsitiko dėl to, kad laikai jau vėl buvo pasikeitę, mat Sąsiuvinyje išrašyti tekstai dabar buvo išpublikuoti storose knygose. Tai prie tų knygų lankytojai dažniausiai ir puldavo. Jos buvo ne tik iš tekstų, bet ir su paveiksliukais – žymiųjų autorių nuotraukomis, jų buities aprašymais ir kitais užsienietiško gyvenimo vaizdais. O kuo būtų galėjęs pasigirti ir pasididžiuoti Sąsiuvinis? Poeto Pranašo parašu jame 1989 gegužės 31, ar priešlapio įrašu: „Paimta iš manęs 1957 – jų gruodžio 29 – ją". Čia pat neįskaitomas ir mažai kam pažįstamas autografas.

- Paimta, tai paimta, - tarstelėjo kartą kažkoks lankytojas, - iš manęs ne tiek buvo paimta. Ir knygų, ir užrašų – visko. Bet į muziejus tų daiktų niekas nevežė, niekas net nepasidomėjo ir nepaprašė.

Nepaprašė, nepaprašė. Norėdavau sušlamėti visais puslapiais. Visų nepaprašysi, visų daiktų daiktelių, kažkada atimtų ar svetimųjų pasisavintų nesurankiosi, visų raštelių užrašėlių muziejuose neeksponuosi – tūkstančių tūkstančiai susidarys. Tiek ir tiek sulaužytų ir kitaip sužalotų likimų – pasakų pasakos, istorijų istorijos. Nesigirdamas privalau pasakyti, kad čia kiekvienas puslapis, kiekvienas žodis ir net kiekviena raidė istorinė. Vos ne krauju aplaistyta, nekalbant apie ašaras. Apie tą kraują, žinoma, išsprūdo šiaip dėl vaizdingumo, bet ašarų tai jau būta. Ir moteriškų, ir vyriškų, ir vaikiškų. Ir dar kitokių. Ir isteriškų. Ir beviltiškų, ir depresiškų. Džiaugsmo ašarų taip pat. Bet visa tai vyko kadais – seniai seniai, o paskui…Paskui vėl nebūtis. Arba beveik nebūtis – muziejaus, kaip sakyta, neliko. Eksponatų taip pat. Jie buvo sugrūsti į drėgnus, pelėsiais pradvisusius rūsius. Žalsvąjį sąsiuvinį, tai yra mane, prislėgė kažkokia akmeninė statula su kryžiumi viršuje. Ar tas kryžius dabar kam nors ką nors reiškė, niekas to neklausė ir nesirūpino. Ne tik kryžiumi, muziejumi ir jo eksponatais taip pat. Naujieji lietuviai vykdė naujas, mums nelabai suprantamas ir skaidrias, užduotis, o senosios juk galėjo palaukti geresnių laikų. Ir laukė. Ir sulaukė, kaip žinote.

Garbusis Teisme, spalvos aš nekeičiau ir neketinu keisti – tai prigimtinė savybė. Jeigu tas žalsvumas ar gaivumas šiek tiek apibluko, tai ne mano, o Laiko, kuris nėra man pavaldus, kaltė. Spalvų spindesiu gali didžiuotis naujieji padirbiniai, mano amžius leidžia likti pilkam, nekrintančios į akis išvaizdos. Bet tai, kas man, ano amžiaus daiktui, atrodė kaip privalumas, šio amžiaus teismai traktavo, tai yra, perkvalifikavo kaip stygių ir net kaltę. Kodėl tu dar egzistuoji, dviveidi? Rūsčiai paklausė jie. Kodėl svarbią informaciją tiek metų slėpei? Atvirai pasakius, suglumau, net nesusivokiau, kaip atremti tokius absurdiškus kaltinimus. Bet gal man tik pasirodė, jog jie kaltino mane? Gal aš ko dėl senatvės nenugirdau – iš tikrųjų jie kaltino vienas kitą, baksnodami pirštais į mane. Vieni rodė vieną, kiti kitą puslapį, kol galų gale ėmė ne juokais vaidytis, draskytis, tempdami kiekvienas į savąją pusę, mėgindami apginti savąją tiesą, o mano lapeliai tuo

tarpu ėmė birti ir sklaidytis. Ir tada, o Dieve, tik tada aš atsitokėjau, akyse prašviesėjo ir visa praeitis stojos kaip gyva – sako, prieš galą visiems gyviems sutvėrimams taip nutinka – pamatai ne tik visą save, bet ir visus savo darbus, ir geruosius, ir bloguosius. Pats pamatai, o jie ar pamato? Ar nori matyti ir suvokti jų reikšmę ir prasmę?

Garbusis Teisme, garbusis teisme, lemenau, toje byloje daug skylių, properšų, kaip Bermuduose, kur pradingsta laivai ir lėktuvai su viskuo… Net ir pats nelabai suvokiau, ką šneku, nes tie aukštyn kojom apvirtę įvykiai visai išmušė mane iš vėžių, o manosios visumos kaip ir neliko, išsisklaidė. Vieni iš tų lapelių lemeno apie smurtą, prievartą ir savivalę, kiti kuštėjo apie laisvę ir gerovę, rodė naujojo gyvenimo vaizdus. Sunku buvo susivokti ir atskirti, kur praeitis, kur dabarties ar ateities vaizdai. Jutau, kaip viskas trūkinėja, pinasi, buvusi visuma ir vienovė yra, tarpusavio ryšiai slopsta. Darėsi aišku. kad tiesa, mūsų, daiktų tiesa, kuri turėjo būti nepaneigiama, virsta netiesa arba melu. Ir aš visa tai privalau paliudyti. Viena mano dalis, tai yra vieni lapeliai buvo tempiami į vieną, kiti į kitą pusę, jie buvo supriešinti ir pradėjo neigti ir net naikinti vieni kitus. Vieni rėmėsi vienais, kiti kitais įstatymais, ir nors vis buvo minimas terminas Konstitucija, Teismas ir teisėjai, o tuo tarpu kaltintojos vaidmenį prisiėmusi Madam Liustracija, į tai dėmesio visai nekreipė, ji tvirtai laikėsi savosios man priešiškos ir nesuprantamos Tiesos.

Garbusis Teisme, garbusis teisme, aš mačiau, jie matė, mes visi matėme, kaip jie buvo kankinami dūmais. Taip, taip, dūmais, lemenau. Ne mes, o jie. Mes būtume mielai susideginę, bet nuo mūsų ugnis visada būdavo skubiai atitolinama. Tame kambaryje, kur dauguma mūsų buvo įsikūrę, net rūkoma nebūdavo. Mes, žinoma, dėl to džiūgaudavome. Iš kvailumo, suprantama, ne piktavališkai. Dūmai į mūsų patalpą įsiveržda vo su jais, kai būdavo atvedami iš kamerų. Beveik visada jie būdavo gerokai padūmavę, apsiblausę, vos pajėgdami išlementi žodį. Matėme ir nieko nedarėme, tylėdami vaipėmės, net nemėginome tų dūmų nupūsti ar kitaip juos prablaivinti, manydami, kad tai visai ne mūsų, daiktų savyje (velniop tą Kantą) reikalas. O juk galėjome, dabar suprantu, kad galėjome. Sukelti vėją galėjom ir išgryninti orą arba absorbuoti, sugerti tuos dūmus galėjom. Ypač jei visi visų areštuotojų daiktai būtų susitarę ir pakėlę vėją. Oho, koks viesulas būtų užkaukęs. Bet nesusitarėm, nesugėrėm, nepakėlėm, nesustaugėm uraganu, todėl prisipažįstame, jog esame kalti. Asmeniškai aš, Žalsvaviršis sąsiuvinis prisipažįstu, pasmerkite mane.

Ar iš tikrųjų dūmais? Rasi nuodingais garais? Kažkoks, gal Advokato, balsas, rasi miltais? Tokiomis mažomis mažomis kruopelėmis? Dvejonė, žinoma, rimta, siekianti esmę, bet patvirtinti ar paneigti jos niekas negali, mat reiktų dar kartą atsukti laikrodį ir viską sugrąžinti į senąsias vietas. Bet jie, tie teisėjai, taip elgtis visiškai nenori ir neketina to daryti.

Tais laikais niekas nieko nekankino, jie visa tai darė laisva valia ir noru. – Vėl ta rūsčioji Madam.

Mėginu paaiškinti sakydamas, kad dūmų į archyvą neuždarysi, butelėlyje ar dėželėje neišsaugosi. Niekingai vis dar mėginau išsisukti.

Liudijimas atmetamas, nes yra pavėluotas. Priminkite jiems įstatymus, Madam.

Madam, vadinas, kažkokia žymi Ponia, kurios iki tol neturėjau laimės pažinti, net neįtariau ją egzistuojant, kurią pirmąkart matau, kurios jokia laisvų ir demokratiškų Europos šalių Konstitucija nėra įteisinusi. Mėginu paaiškinti ar net protestuoti, sučežinti lapelius, bet jie beveik visi yra išsibarstę, pakrikę, tad kas gali išgirsti tokį postalinį čežėjimą? Ir apskritai, kas dabar yra tas Sąsiuvinis? Tas pats ar jau kitas, iš esmės perdirbtas? Tai yra, kas esu aš? Sąsiuvinis ar tik atsitiktinių aplamdytų lapelių pluoštas? Kas yra jie? Teisėjai ar inkvizitoriai? Moterys ar vyrai? Postalinėje tamsoje negaliu atskirti. Ir apskritai buvo ar nebuvo Moteris, išskyrus Mokytoją, kuri su manimi elgėsi pagarbiai, o dabar štai netikėtai išniro kažkokia svarbi Madam, kuri net paspiria per daug priartėjusį vieną iš mano lapelių, o kitą net smailiakulniu batu užmina ir kiaurai jį perveria.

Garbusis Teisme, mačiau, kaip jie buvo kankinami sapnais, dar mėginu kabintis už šiaudo. Sakote, kad tai ne mūsų, ne daiktų, sritis, bet mes aiškiai matėme, kaip tie sapnuotojai, tie laisvės sapnuotojai ir fantazuotojai būdavo svaiginami. Butelių, butelaičių, flakonų ir flakonaičių eilės būdavo išrikiuojamos ne tik ant stalų ir palangių, bet prislėgdavo net mūsų viršelius. Būtume galėję pasipurtyti, nusikratyti ir net, numetę ant grindų, duženomis paversti. Nepadarėme, nenusikratėme. Tūnojome susigūžę, tarsi mūsų tai visai neliestų, o juk lietė ir kaip dar lietė.Tik mes tam dalykui buvome abejingi.

Nutilkite, vėlu, vėlu, vėlu išpažinti kaltes.

Garbusis Teisme, mes matėme, kaip juos kankino dangumi ir žvaigždėmis.

Cha, cha - dangumi ir žvaigždėmis. Jos daug kam dabar parūpo. Ir teberūpi. Kai kas jas panoro ant vargšės žemelės nukelti. Žinoma, tai kliedesiai, sudirgintos sąmonės reginiai, kitaip tarus, pramanai, nerimta. Atmesta.

Garbusis Teisme, juos kankino, mus kankino, visus kankino ir svaigino Erdve ir Laiku. Faktas, liudijame.

Erdvė ir Laikas. Tik šito ir stigo – mistikos. Ne, ačiū, nereikia, apsieisim.

Teismas eina pasitarti.

Minutę, minutę. Garbusis Teisme, išklausykite iki galo. Privalau pasakyti ir apie dviveidžiavimą ir apie tas žinias iš kamerų apie nelaisvės draugus. Juk ne patys visa tai įrašinėjome – tik leidomės įrašinėjami ir užrašinėjami. Visa tai darė jie, mūsų naujieji šeimininkai ir paliepėjai. Ne iš mūsų, o iš jų esmės eina tas dviveidžiavimas ar triveidiškumas, tiesa, jo paneigti neįmanoma. Dabar neįmanoma, o tada… Ir tada, kai turėjome gražaus laiko, nieko nepadarėme, kad jo nebūtų arba kad išnyktų. Juk galėjome išsitrinti arba persirašyti. Ne vienas taip padarė ir dabar yra vertinamas ir gerbiamas. Perrašoma net istorija, žymiai pagerinama ir priderinama prie dabarties, o mes likome tokie, kokie buvome. Gėda. Garbusis Teisme, leiski bent šį kartą pasisakyti iki galo. Tai yra, apsivalyti arba viešai apsiplauti, nes pasakėme dar ne viską. Ir padarėme ne viską. Juk galėjome protestuoti, sukelti daiktų maištą ar net revoliuciją. Kliedesiai, sakote, tos daiktų revoliucijos, bet tik paklausykite arba paskaitykite tokį prancūzą

Borisą Vianą – jo daiktai viską gali. Visai viską: didėja, mažėja, nyksta, atsiranda, žudo ir žudosi, kovoja ir transformuojasi. Kodėl mes negalėjome? Galėjome, bet nepadarėme. Pagaliau nereikia nei Viano, prisiminkime Ričardą Gavelį, jo Dalelytes…

Gana, Teismas baigė darbą, po savaitės bus skelbiamas nuosprendis.

Pardon, pardon, atleiskite, jokio nuosprendžio nereikia, nes ir taip jau viskas nuspręsta – išardyta, sudraskyta, esmė sunaikinta. Mano, kaip Sąsiuvinio, kaip relikto ir dokumento prasmė yra paneigta. Tai pati didžiausia bausmė, kitos ir kitokios ir norėdamas nesugalvosi.

Teismas uždaromas, patalpos išlaisvinamos ir išvalomos.

Žiburiai gęsta, pamažu patalpą ima gaubti tamsa. Bet Gamtoje visiškos tylos, tamsos ir ramybės niekada ir niekur nebūna. Joje visada kažkas vyksta – judėjimas yra visuotinas ir amžinas. Toje prietemoje, tuose patamsiuose taip pat kažkokie veiksmai yra atliekami – atsiranda kažkokios figūros, yra kilnojami ir vartomi baldai, mūsų, sąsiuvinių, giminaičiai, kitaip tarus, taip pat daiktai. Gal ir tamsa patalpoje yra ne visiška, gal kokia nors budinti lempelė žybsi, tik anoji, paradinio teisingumo akinanti šviesa yra išjungta, o visa kita liko, kaip buvę. Gyvenimo taip lengvai neišjungsi ir nsustabdysi, jis kulniuoja be perstojo pirmyn. Kad ir lėtai, kad ir be triukšmo, bet tvarkosi savaip. Teismo rūmuose, pasibaigus posėdžiams, ateina tvarkdariai, šlavėjai, šiukšlių surinkėjai. Su šluotomis, krepšiais, kitais įnagiais. Stumdo suolus, valo grindis, išneša ar perkelia į kitas vietas tribūnas, surenka paliktus daiktus. Pajuntu, kaip rankos, Senio rankos, ima mano lapelius po vieną ir deda juos ant stalo, perbraukia per kiekvieną delnu, išlygina, pakelia ir viršelius su likusiais lapeliais, sudeda viską, supašo. Dar kartą pakilnoja tuos likučius, dar kartą palygina ir papašo, paskui dar kartą apsidairo, lyg ieškodamas šiukšliadėžės ar lentynos, tinkamos mane paguldyti, bet jos kažkodėl nepamato, todėl pasikišęs po pažaste viena ranka mane dar labiau prispaudžia ir taip žengia per slenkstį. Drąsu būtų teigti, kad šitaip prasideda naujas, apvalytas mano Gyvenimas, kitaip tarus, Atgimimas. Anksčiau būčiau visa gerkle subliuvęs: a t g i m i m a s, p r a b u d i m a s, o dabar tyliu, nes žinau, ką visa tai reiškia – juk ryt poryt visa tai gali virsti druzgais, jei ne kokiu nors dar blogesniu dariniu.

Antroji. V I S A T O S V Ė J A S

Žiemą vasarą Senis keldavosi penktą, prausdavosi, rengdavosi, kabindavosi didjįį raktų ryšulį ant kaklo ir lėtu žingsniu kėblindavo į Rūmus. Kartkartėmis pakeliui jis sustodavo atsikosėti, ilgokai krenkšdavo, didele nosine šluostydavosi lūpas ir išrasojusią kaktą, paskui grūsdavo ją atgal į kišenę ir kulniuodavo toliau. Atstumas nebuvo labai didelis, neskubant per pusvalandį jį būdavo įmanoma įveikti. Anksčiau, kai buvo jaunesnis ir pajėgesnis, užtekdavo ir penkiolikos minučių, bet pastaruoju metu Senio žingsnis darėsi vis striukesnis ir striukesnis, judesiai lėtesni, bet pasiduoti

jis dar neketino. Rūmuose jo niekas nepasitikdavo ir neišlydėdavo, niekada niekas nepasigesdavo – buvo pasidaręs toks lyg nematomas. Nuo šeštos iki aštuntos jis apeidavo visus kabinetus, aptvarkydavo stalus, ištuštindavo šiukšlių dėžes, kartais net pašluodavo, nors tai ir nebuvo jo pareigų dalis. Tiesą sakant, niekas nė nežinojo, kokios tos jo pareigos – lyg sargo, lyg tvarkdario, lyg budėtojo. Formuluotę, kuri buvo kažkada įrašyta į knygelę priimant į darbą, buvo seniai pamiršęs. Rasi jos visai ir nebuvo: pervesti iš Tardymo į Ūkio skyrių. Iš pradžių jis buvo pasodintas į tokią būdelę prie paradinių durų – privalėjo patikrinti įeinančiųjų leidimus ir išeinančiųjų daiktus. Iš tikrųjų tai buvo tik formalus veiksmas, nes be leidimų į tuos Rūmus niekas ir taip neidavo, nebent būdavo varu atvaromas. Buvę kolegos, ypač vyresnieji, pasisveikindami ir atsisveikindami kartais nepiktai pajuokaudavo:

- Iki šiol tu sodinai, dabar tave pasodino. Kiek davė?

- Iki gyvos galvos, - atsakydavo jis taip pat juokais.

Kartais susimąstydavo: kam jam šito reikia? Tai yra, ar būtina dirbti, juk galėtų išsiversti ir dykinėdamas – pensija solidi. Bet kai apsidairydavo aplink ir pamatydavo keturias sienas, nukabinėtas paveikslais, žvelgiančias į jį dešimtimis akių ir lyg kažko reikalaujančias, lyg nebyliai klausiančias, ar niekam daugiau nesi tinkamas, jį apimdavo depresija. Tada skubiai kulniuodavo į Rūmus, įsdavo į tą kamarėlę ir kiurksodavo ten dienų dienas, retkarčiais persimesdamas viena kita fraze su įeinančiais ar išeinančiais darbuotojais. Bet vieną rytą, atėjęs į darbą, savo kamaraitėje rado besispiečiančius kelis jaunuolius. Į jo žodžius ir net reikalavimus šie jokio dėmesio nekreipė. Ne ką daugiau sužinojo ir Rūmų kanceliarijoje – visi buvo kažkokie sutrikę, gal net šiek tiek išsigandę – imperijoje dėjosi nepaprasti dalykai. Tvirtovė, lig šiol atrodžiusi patvaresnė už Egipto piramides, ėmė pati savaime byrėti. Paaiškėjo, kad nėra pamatų, kitaip tarus ji suręsta ant biraus smėlio – net mažučiais beveik vaikiškais kastuvėliais jį pakrapščius, tie pamatai, ima aižėti ir skilinėti. Sienose atsiranda didžiuliai plyšiai, kurių nėra kam užlopyti. Senis ne iš karto patikėjo, kad tai tiesa – gal čia tik imperialistų kokios išdaigos ar provokacijos, kurios už dienos kitos bus išaiškintos ir likviduotos - viskas grįš į senąsias savo vietas. Ėjo dienos, savaitės, mėnesiai, o imperijos laivas vis labiau ir labiau krypo į šoną. Senis jau buvo beketinąs eiti ir mėginti aiškintis, kas čia iš tikrųjų darosi. Buvo net nuėjęs, pasiryžęs išsakyti savo samprotavimus, pasiūlyti gelbėjimo arba gelbėjimosi planą – niekas nepanoro jo išklausyti, tiksliau sakant, nebuvo kam jo išklausyti. Būdamas jaunesnis, pats ko nors būtų ėmęsis – kovos būrių organizavimo ar ko nors panašaus į juos. Buvo net susiradęs tuos, kurių mintys buvo analogiškos, bet kai paaiškėjo, kad ir amžius jų beveik analogiškas, jo rankos nusviro. Be to, kaip tik tuo metu pasigirdo toks keistas skambutis: nekišk, girdi, nosies, ten ne ta lyga. Jei prireiks Tamstos paslaugų, duosim ženklą. Ne ta lyga, ne ta lyga, sumurmėjo suglumęs Senis ir ėmė laukti to ženklo, bet jo kažkodėl vis nebuvo. "Gal man prisisapnavo, - mąstė Senis, - gal manojo kompiuterio ratukai atsilaisvino?" – mėgino galą su galu sudurti jis. Dar kurį laiką patūnojo užsidaręs namuose, bet ilgiau dešimties dienų neištvėrė, o kai vėl nukiūtino į rūmus, ten šeimininkavo kiti žmonės. Tik Ūkio skyriuje buvo likęs bene vienintelis viršininkėlis iš senosios komandos.

- Sargo, žinoma, ir jiems reikės, - buvo prasitarta. Bendromis Senio ir ūkvedžio jėgomis surinko raktų ryšulėlį – toks buvo jo indėlis į naujos valstybės kūrimą. Jam nesuprantamos. Dar neaiškesnė darėsi ir pasaulinė situacija – galingoji imperija, pažangiausioji Planetos santvarka žlunga arba yra žlugdoma, o niekas nė piršto nepajudina. Kai jis pamėgina aiškintis ir ketina imtis kokių nors žygių, jam patariama nusiraminti ir laukti ženklo, kurio vis nėra ir nėra, o visuomenė tuo tarpu padarė ne žingsnį, o tikrą šuolį atgal, kodėl tad jie apsimeta, tarsi taip ir turėtų būti? Negi taip viskas ir liks, o jam teks su tais regreso dalykais kaip nors apsiprasti? Lengva pasakyti, sunku padaryti – nei apsiprasti, nei susitaikyti jis neįstengė. Išvažiuoti - šovė mintis, pasitraukti nuo tų, kurie nepanoro būti avangarde. Naujo pasaulio, kitokio gyvenimo ir kitokio žmogaus kūrimo avangarde. Jau buvo beveik ir bepakyląs - daiktus pradedąs rūšiuoti – mėgino atrinkti, kas būtiniausia, o kas galėtų ir pasilikti kuriam laikui. Bet ėmus galvoti apie kelionės tikslą ir adresą, paaiškėjo, kad jokio adreso nėra – jis neturi Tėvynės. Nėra namų, nėra artimųjų, kurie jį galėtų ir norėtų priglobti. Net jo paties vaikai yra išsibarstę po visą platųjį pasaulį. Anksčiau tuo nelabai rūpinosi - jie sveiki, darbingi, neprapuls. Apie save beveik nepagalvodavo: užduotį arba misiją yra įvykdęs, todėl juo bus pasirūpinta. Pasirodo, klydo. Kur galėtų būti jo Tėvynė, jei imperinis statinys sugriuvo? Čia, kur jis praleido didesnę savo sąmoningo gyvenimo tarpsnį? Anksčiau šis kraštas buvo jo didžiosios Tėvynės dalis, dabar netikėtai ir nelauktai jis ėmė ir atskilo – ėmė keistai plūduriuoti netoliese ano ledkalnio, bet aiškiai matėsi, kad atgal prilipinti ar prišlieti nepavyks – per daug ambicingi pasidarė tie išsišokėliai, kuriuos jis tiek metų mėgino sutramdyti. Dabar jau aišku, kad tai buvo beprasmės pastangos, bet analizuoti buvusių veiksmų ir smerkti savęs Senis neketino – derėjo sparčiai apsispręsti, ką daryti, nes čia jis pasidarė pažeidžiamas. Vadinas, jo svarbioji misija buvo kažkokia netikra, kažkas jį apgavo. Ne jį vieną – tūkstančius. Dabar jie blaškosi, plakasi kaip žuvys, išmestos į krantą ir paliktos pražūčiai. Ne tik be Tėvynės, bet ir be savasties – jie dabar niekas, tuščia vieta. Dar ne nusikaltėliai – bent neįvardinti tokiais, bet be jokios ateities ir statuso. Tad kas jie tokie? Ką iki šiol veikė? Negi taip totališkai klydo?

- Ne, - rikteli Senis, - neee. Pagrindas buvo geras, teorija nuostabi. O praktika?

Ar ir praktika buvo nuostabi? – Senis apsidairo – nieko nėra. Su kuo tad kalbėjosi? Negi pats su savimi? Anksčiau taip nebūdavo. Nebūtų galėjęs pasakyti, jog nemėgo mąstyti ar svarstyti probleminių dalykų, bet kritiškais momentais visada atsiversdavo kurį nors iš klasikų ir visada rasdavo tinkamą atsakymą ar bent patarimą. O ką dabar reiškia didieji anų metų, anų laikų autoritetai – Marksas, Engelsas, Leninas ar net Gramšis, nekalbant apie Staliną ar Fidelį Kastrą. Ar galėtų jais pasikliauti? Žinoma, ne. Ne ką daugiau gali padėti ir pasaulinio masto išminčiai. Vadinas, ir jie apgavo, o geriausiu atveju, suklydo. Tad į ką atsiremti? Kur pasukti?

Didžiojoj kryžkelėj žmogus ieškojo kelio
Ir klausinėjo žemės ir žvaigždžių…

Čia dabar kas? Iš kur tie žodžai? Kaip, kada ir kam jie buvo pasakyti? Senis sustoja, išsiima nosinę, nusišluosto išrasojusią kaktą, paskui pastebi, kad rankoje kažką laiko

– knygą ne knygą, sąsiuvinį ne sąsiuvinį. Buvo beketinąs švystelti jį į šiukšliadėžę, bet jų čia nėra, visos kažkur pranyko. Atmintyje taip pat nieko nėra – tuščia. Ima ir išsitrina ne tik žodžiai ir sąvokos, bet ir ištisi laikotarpiai prasmenga į nebūties prarają. Matyt, visai viskas kada nors taip prasmegs…Ne, dar ne – atsiranda. Blyksteli lyg koks žaibas ir išnyra iš gelmių, ir supurto, sudrebina visą esybę, visą seną jo kūną.

- Žvalgas. Kažkada tu svajojai būti žymiu žvalgu. - Visai neketino dabar apie tai mąstyti, nes svajonė taip ir liko svajone. Gal net ne svajone, o kliedesiu, išmušto iš po kojų buvusio gyvenimo miražu. Bet tada jam pakišo koją tobulumas. Cha, cha, tobulumas, kada tada? Sukreksi Senis ir šiek tiek paspartina žingsnį. Per daug tobulai išmokai kalbą – vietiniai gyventojai niekada nekalba sakiniais be klaidų. Pasirodo, tobulai klysti yra kur kas sunkiau nei tobulai kalbėti, sudedant visus kirčius, išgiedant visas priegaides. Jis išmoko raštų, ne žmonių kalbą. Šitaip kalbantį jį kaip mat būtų atpažinę ir demaskavę vadinamieji partizanai. Tada jie buvo kitaip vadinami, bet dabar to žodžio jis nenori net mintyse ištarti, kad neišsiduotų. Iš patirties žino, kad priešai atpažįstami iš minčių. Nors garsiai ir neištartų – lengviausia jas išskaityti iš akių. Ypač paprasta būna dorotis su tais jaunikliais, nepatyrusiais: vienas kitas klausimėlis, vienas kitas įdėmesnis pasižiūrėjimas ir vaikinukas ima painiotis, klupti, kol galų gale visiškai sutrinka ir pasiduoda, o tada jau daryk su juo, ką nori…Tfu, kad tave, juk buvo žadėjęs apie tai ne tik nekalbėti, bet ir negalvoti – prasmenga skradžiai, lai prasmenga. Kaip yra prasmegęs be ženklo ne vienas jo gyvenimo tarpsnis, ypač to ankstyvojo – žaliosios jaunystės ir ankstyvosios brandos, kai jis buvo panūdęs visai kitokio gyvenimo, kitokios egzistencijos – šviesios, spindinčios, spalvingos, turinčios didelę reikšmę ir prasmę. Gana, nereikia apie tai, praėjo, pražuvo, išnyko, lai taip ir būna, juk visvien nesusigrąžinsi. Bet ką daryti, kai ima ir vėl atsiranda? Tai vienas, tai litas, tai trečias? Ne tik veidai, vaizdai, situacijos, bet ir melodijos, žodžiai, tai yra, tekstai – eilėraščių posmai. Senis grybžteli iš po pažastės Sąsiuvinį, atskleidžia, lapeliai, pajutę laisvę, ima sklaidytis, Senis sugaudo juos, bruka atgal į aplanką,bet vienas iš jų pasilieka gulėti, lyg prašyte prašosi būti perskaitomas.

Šaukiu aš tautą, GPU užguitą
Ir blaškomą it rudenio lapus:
Į naują vieškelį, į naują buitį,
Kur niekad šiaurės vėjai neužpūs.

Jei būtų ne priešiškai nusiteikusių eiliakalių parašyti, galima būtų net viešai deklamuoti. Galima? Cha, galima. Dabar kiekvienas žvirblis juos čirškauja. Senis buvo bepaspiriąs jį koja, beužminąs ir net beapspjaunąs, bet kažkodėl pasielgia priešingai – pakelia ir įbruka jį tarp kitų lapelių. Kai šiek tiek atsitokėja, pamato, kad stovi prie savojo namo laiptinės. Užkopia į būstą, švysteli tą keistą daiktą ant stalelio, o pats net nenusirengęs nugriūva ant kušetės. Paskendęs mintyse ir keistuose prieštaravimuose apie dabartį ir praeitį, Sąsiuvinio nebuvo ketinęs liesti ir tyrinėti, bet paskui pačios rankos sugrabalioja jį ir ima sklaidyti ir iš naujo pašyti puslapius. Stengiasi aptikti kiekvieno lapelio tikrąją vietą. Dingteli, kad derėtų tuos išdergliotus likučius kaip nors

suklijuoti ar kitaip sutvirtinti, kad daiktas įgytų pirmykštį savo pavidalą. Bet tuo tarpu nuo kušetės nepakyla, tik čiupinėja, vartinėja, skaitinėja, o užkliuvęs už kokio žodžio ar sakinio, kažką po nosimi niurna.

Iš pradžių Rūmuose paliktų daiktų savininkų Senis mėgino ieškoti: kabindavo raštelius ant paradinių durų, segiodavo juos prie medžių gatvėse ir aikštėse, skelbimų lentose. Neatsišaukė nė vienas. Jis niekaip negalėjo suprasti, kodėl taip yra – daiktų pasitaikydavo įvairiausių, kartais gana vertingų, ypač jei tai būdavo rankinės su pinigais, bet populiariausias radinys – skėtis. Per metus jų susidarydavo dešimtys. Norom nenorom teko juos kolekcionuoti – pasigamino specialias kabyklas, prie kiekvieno prisegė raštelį - savotišką metriką ar pasą. Antrą vietą pelnė rankinės, joms taip pat surado namuose pagarbią vietą, bet netrūko apsiaustų, kepurių, skarelių, nosinaičių ir net batelių, tiesa, paprastai vaikiškų. Knygų ir sąsiuvinių iki šiol nebuvo pasitaikę rasti. O pasirodo, ir tokių reliktų esama.

- Vieną dieną paliks jie čia ir kelnes, - niurnėjo Senis, neišmanydamas, kaip sutalpinti tuos radinius ne taip jau mažame savo bute. Pagaliau jis susivokia, kodėl taip yra: Rūmai jiems kelia siaubą. Verčiau atsisako vertingo daikto, bet į nelaimės vietą negrįžta. Tai dvelkia šiokia tokia mistika, kurios Senis apskritai nepripažįsta. Rūmų istoriją jis žino, todėl bent iš dalies tą interesantų baimę pateisinti įstengia, bet daiktų gausa vis dėlto kelia siaubą – vieną kartą išgins jie mane iš namų, niurna jis, bet išmesti nieko dar neišmetė – tai gana svarus naujosios epochos liudijimas. Ar jo kam nors kada nors prireiks, Senis spręsti nesirengia – eina pareigas, ir tiek. Gal dėl tos pačios priežasties neatsikratė ir pastarojo daikto. Pamatęs jį pastalėje išdraskytą, pasilenkė, surankiojo lapelius, pamėgino sudėlioti juos į vietas. Gal ir ne visai į tas pačias, bet formą atkūrė. Nušluostė su rankove dulkes, išlygino suglamžymus, net šį bei tą paskaitinėjo, o paskui, pasibrukęs po pažaste, parsinešė. Net į rankinę, kurią visada nešiodavosi, neįsimetė, matyt, dvejodamas verta tą invalidą priglobti ar ne.

- Negali būti, - pakrutina lūpas, - negali būti. – Laiko ratas dar nepasisuko, vaizdai dar nėra ryškūs, bet šis tas jau aiškėja: šis sąsiuvinis jam pažįstamas, kažkada jį laikė rankose. Kada tai buvo? Prieš šimtą ar tūkstantį metų? Kartais Seniui iš tikrųjų ima atrodyti, kad anie laikai yra nugrimzdę į amžių glūdumas – jis pats juose darosi ne visai realus. Karas – taip, net prieškarį nėra labai sunku atgaminti su kai kuriomis smulkmenomis, pokaris – ne. Žudė jis tada žmones ar ne? Smerkė juos, siuntė į kalėjimus, lagerius, kitaip varžė teises… Gal net šantažavo, vertė šnipinėti kits kitą, gąsdino – juk jie buvo priešai. Beveik asmeniniai, nes anoji tvarka jam buvo sava arba beveik sava, nesunkiai pasijusdavo jos dalimi, nors ne viskam, ką tada tekdavo atlikti, jis viduje pritardavo.Vis dėlto niekada nekilo dvejonės, kad eina teisingu keliu. Ypač jam būdavo malonu pajusti savo žodžio jėgą. Ir ne tik žodžio. Ne, kankinimų jis niekada nesigriebė – tikslą pasiekdavo kitomis priemonėmis. Iš pradžių pats nelabai suvokė nei kokiomis, nei kaip. Bet kai pastebėjo, kad jo tardomieji atlieka veiksmus, kurių jis balsu nebuvo nurodęs, ėmė eksperimentuoti – rezultatai buvo stulbinantys: gali juos valdyti net per atstumą. Susimąstė ir išsigando: nerealu, beveik antgamtiška. Pakartojo bandymą – vėl pavyko.

Vadinas, jame yra kažkas, ko nė jis pats negali perprasti. Pasitarti nebuvo su kuo – jį būtų ne tik išjuokę, bet ir palaikę kvaištelėjusiu. Tuometinis mokslas ir valdžia jokių ne materialių galių nepripažino. Jis nusprendė nesiafišuoti ir pasitenkinti sumanaus ar net talentingo tardytojo reputacija. Dėl akių kartais šiek tiek „padūmydavo", kad neišsiskirtų iš kitų, kurie tomis žolelėmis ir tabletėlėmis, gaunamomis iš muitinės, gerokai papiktnaudžiaudavo patys, nekalbant apie tardymus ir tardomuosius. Dirbti jam ir be tų dalykų sekėsi, sparčiai kilo karjeros laiptais – horizonte jau matėsi Tardymo skyriaus viršininko, už jo – Komiteto pirmininko pavaduotojo ar dar atsakingesnės pareigos pačiame imperijos centre. Bet ir Komiteto viršininko kėdė juk ne pats svarbiausias tikslas. Tokius duomenis turint, įmanoma užkopti į pačias karjeros viršūnes, kur bus įmanoma įgyvendinti savus, kol kas neišviešintus planus. Ir nepasakysi, kad tai būtų buvęs tik kliedesys, neturintis nieko bendra su tikrove. Todėl imperinio darinio griūtis buvo vos ne asmeninė netektis, beveik katastrofa, vos neišvariusi jo iš proto. Atsilaikė tik todėl, kad vis dar netikėjo, kad posūkis galutinis, kad sugrįžimo niekada nebus. Šis sąsiuvinis buvo lyg ir koks ženklas, labai keistas ir neaiškus, bet realus kvietimas nepasiduoti – dar ne viskas prarasta. Jo asmeninio kompiuterio ratukai ir laideliai įkaito iki raudonumo, besistengdami atgaminti ne tik praeities detales, bet ir susivokti dabartyje, nes tai, kas dabar vyksta, tik pasekmė to, kas buvo andai. Dialektiką jis išmanė – priešybių kova tęsiasi, o dėl laikinų nesėkmių nevertėtų per daug sielotis. Pamėgina susivokti, atsukdamas keletą dešimtmečių atgal. Darbo kabinetas, stalas, priešais jį – Tardomasis. Toks geltonsnapis bernužėlis. Ant stalo krašto guli iš jo paimtas sąsiuvinis su tais nelemtais eilėraščiais. Dauguma tų eilių jam buvo žinomi iš žvalgų mokyklos, nes ištirti ir įsisavinti priešininko metodus ir medžiagą žvalgui yra būtina. Įsiminti ilgiausią eilėraštį jam buvo taip pat vienas juokas, o tardomąjį priblokšti savo žiniomis - tikras malonumas. Deja, dabar ir jo žinios, ir išskirtinės galios neteko prasmės – naujajai tvarkai jų parduoti nesirengė, taip žemai jis dar nepuolė. Tramdė save, jog neimtų kaltinti už bailumą ir neatsakingą elgesį.

- Mes nebuvom okupantai, - netikėtai rikteli Senis, lyg prieš jį sėdėtų tas baltapūkis Tardomasis. Visus tuos metus čia būtų buvęs ir laukęs jo sprendimo, galutinės išvados. – Mes juos nugalėjom, - vėl ištaria jis, lyg būtų išgirdęs prieštaravimą. – Mes sutraiškėm Blogį.. Girdite, sutraiškėm Blogį. – Bet jokio prieštaravimo nepasigirsta, ir jokio Tardomojo nėra ir būti negali – visa tai nugrimzdo į užmaršties gelmes, kurios yra bedugnės. Ir Blogis privalėjo ten pat prasmegti, bet Senis žino, kad taip nėra. Tas sutraiškytas Blogis kažkaip išliko, atsigaivaliojo ir dabar lyg koks fantomas atėjo į jo būstą. Pro uždarytas duris, pro užvertus langus. Ko gero, ėmė ir pats jį parsinešė, atšildė savo užantyje kaip gyvatę. Šėtonas, - murmteli jis, - tikras Šėtonas.- Mistika jis, žinoma, netiki, niekada netikėjo, buvo ir yra įsitikinęs ateistas, bet pasitaiko dalykų, kurių niekaip kitaip paaiškinti neįmanoma. Nėra sugalvota žodžių ir sąvokų, kurios galėtų apibūdinti kai kuriuos reiškinius, atverti jų esmę. Universaliame Šėtono įvaizdyje daug kas telpa, todėl jis patogus naudoti. Jeigu aš būčiau tikintis, pagalvoja, dabar aš juos prakeikčiau. Bet jis nėra tikintis, todėl prakeiksmai negalioja. Maldos taip

pat. Pirmą kartą per visą netrumpą savo gyvenimą Senis apgailestauja, kad nėra tikintis, todėl niekas negali jam padėti. Jis pasijunta toks vienišas, toks velnioniškai vienišas ir visiškai apleistas, bejėgis, kad Šėtono pasirodymas būtų kone išganymas. Žinoma, nieko jis nelaukia ir nesitiki, nes visa, kas galėjo atsitikti blogiausia, jau atsitiko: aplinka jam svetima, visi priešiškai nusiteikę, laimė, kad yra pamirštas. Taip iki šiol galvojo, kad laimė, o dabar bet kam norėtų išrėkti savo mintis, savo nuoskaudas ir neteisybes, kurių susikaupė pernelyg daug. Bet to b e t k o nėra. Dar ir tas sąsiuvinis lyg tyčia su tais nelemtais eilėraštpalaikiais, kurių dabar ant kiekvieno kampo gali rasti. Dažnai net ausis reikia užsikimšti, kad negirdėtum. Galėtų, žinoma, iš jo pasigaminti prakurų židiniui, kuris atsirado vietoj senųjų krosnių – jų Rūmuose ir šiame name būta ne vienos. Atmintyje yra išlikę jų vaizdiniai. Pokaryje retkarčiais tekdavo patiems jas pasikurti, net malkų pasirūpinti. Didžiulis malonumas būtų žvelgti, kaip visa tai virsta dūmais. Bet tų minčių ir vaizdinių paversti naujas veiksmais Senis dar nesiima, iš savo vietos nepakyla.

- Garbusis Teisme, jie mus kankino dūmais.

- Ne, - sušvokščia jis, - ne mes, o jūs mus kankinote. Dūmais ir ugnimi. Būtumėte kankinę, jei būtumėte laimėję, bet jūs nelaimėjote, girdite, nelaimėjote. – Dabar Senis susivokia, kad jau perlenkė, nes jie laimėjo. Ir keista, niekas jo nekankino, net tuose pačiuose Rūmuose paliko, be kurių jis tiesiog neįsivaizduoja savo egzistencijos. Atmerkia akis, perbraukia per jas pirštais, pasimarksto, žvilgteri į vieną, paskui į kitą pusę – pasirodo jis jau namuose, kažkaip nepastebėjo, kada parėjo. Dar žvilgteli į stalelį, ant kurio guli numestas sąsiuvinis, paskui nuleidžia rankas, vėl užmerkia akis.

Varpelis suskamba kažkur pakaušyje. Jis kilsteli ir papurto galvą – signalas pasikartoja. Atsisėda, pačiupinėja maumonėlį viena ranka, paskui kita, suglosto plaukų likučius ir tik tada suvokia, jog kažkas skambina prie lauko durų.

- Ką čia velnias neša? – tyliai nusikeikia, bet iš vietos dar nepakyla. Nuo tų skambučių jau buvo atpratęs - daug metų pas jį niekas nesilankė. Nebuvo jis niekam reikalingas, jam taip pat nieko iš jų nereikėjo. – Pašli vy na…- pasako kita kalba, kuria buvo įpratęs kalbėti nuo mažumės, bet pastaraisiais metais jos vengė, kad nesukeltų bereikalingų įtarimų. Tiesą sakant, ir burną atverti jam ne dažnai prireikdavo, tad stengėsi mąstyti valstybine kalba, nors tai jam ir nebuvo labai malonu. Skambutis ėmė zirzti be perstojo, matyt, atėjusysis buvo garantuotas, kad namuose kažko gyva esama. Pagaliau Senis pakyla, nupėdina prie durų, dar minutę padelsia, bet skambintojas nesiliauja. Senis ryžtasi, nors buvo ketinęs to nedaryti - laiptinės prieblandoje stovi vidutinio ūgio, visiškai pražilęs vyriškis. Kurį laiką jiedu stebeilina vienas kitą tylėdami. Ir kai abu kartu prasižioja ketindami paklausti, nukrinta uždanga, jie vienas kitą atpažįsta, o pusšimčio metų lyg nebūta: Suimtasis ir Tardytojas. Tik suimtuoju ar suimamuoju dabar pasijunta Senis. Gal jau seniai laukė šitos akimirkos, gal arešto drebulį buvo išgyvenęs dešimtis kartų, todėl dabar kantriai laukia žodžių ir sakinių, kuriuos pats kadaise tardavo. Bet atėjusysis tų žodžių neištaria. Jis nieko neištaria – stovi ir dėbso baltais veizolais į būsto šeimininką.

- Užeikit, - netikėtai pats sau ištaria Senis. Svečias dar šiek tiek padelsia, bet paskui žengia per slenkstį.

- Atėjau Sąsiuvinio, - ištaria be įžangų, vos atsidūręs koridoriuje ir nukreipia žvilgsnį į stalelį, matomą pro praviras miegamojo duris.

- Prisėskit, - paragina šeimininkas, kai jiedu atsiduria kambaryje.

- Ačiū, pastovėsiu. Prisisėdėjau.

- Dabar būtų mano eilė, ar ne? – sarkastiškai ištaria Senis ir žengteli prie bariuko, kurio durelės taip pat daug metų nevarstytos.

- Kitos profesijos esu, ne iš tų sodintojų. – Kurį laiką abu patyli. Senis neskubriai triūsia: padeda stiklelius, išima butelį.

- Bet neprieštarautum, jei išeitų toks įsakymas.

- Prieštaraučiau, nes pats dar nebaigiau termino. – Senis pakelia galvą, lošteli ją atgal. Vyrai kurį laiką dėbso į kits kitą be ždžių. – Jūsų paskirto termino. Matyt, taip jau kažkieno yra lemta: vieniems sėdėti, kitiems – sodinti.

- Pas jus dabar viskas atvirkščiai, - pagaliau atsiliepia Senis. - Be pusbutelio nesuprasi.- Būk sveikas, - pakelia taurelę.

- Kaip tada, rodos, niekas ir nepasikeitė, - sako svečias dar vis neliesdamas gėrimo.

- Stoličnos tada negaudavot, - šypteli šeimininkas.

- Iš tiesų, kitoks meniu buvo praktikuojamas. Deja, mažai ką prisimenu.

- Geriau būtų nieko neprisiminti, ar ne?

- Na jau. Pačiam, rodos, nė plaukas nuo galvos nenukrito.

- Plaukas - ne, o galva?

- Ir galva savo vietoj.

- O vieta, kur ta mano vieta?

- Apie tai derėjo pasiteirauti anksčiau.

- Nebuvo kada, reikėjo dirbti darbą.

- Juodą. Šėtonui padedant.

- Šėtonui? Cha, Šėtonui, - Senis keletą kartų sukreksi. – Imam ir nurašom viską į Šėtono sąskaitą, a? Niekas nekaltas, niekas neatsakingas…

- O jūs pasirengęs atsakyti, a? Už viską atsakyti?

- Už viską - ne, už save – taip. Jei mano planas būtų pasitvirtinęs, dabar būtute žvalgybos pulkininkas, patarinėtumėt savo ekscelencijai saugumo klausimais.

- O jūs ir dabar galėtumėt patarti, kaip pasidaryti kameros agentu, ar ne? Kokiais kokteiliais pavaišinti, kokiais dūmais dūminti, kad net per pusšimtį metų atsipeikėti nepajėgtum, kad vis atsirūgtų ir atsirūgtų.

- Čia tai jau jūsų problemos, tamista. Jūsų ir jūsų atgimusios karalystės.

- O gal mūsų, a, pulkininke? M ū s ų, - išskanduoja.

- Atleiskit, labai atsiprašau, bet ne – mes iš skirtingų kontinentų, gal net iš skirtingos medžiagos padaryti, todėl bendros atsakomybės prisiimti negaliu – to net jūsų muftijai nereikalauja. Antra vertus, man ne tiek daug liko – metas pasitraukti, užleisti vietą naujajai generacijai.

- O gal išeinam kartu, a? Juk efektinga būtų? Žurnalistams darbo duotume.

- Vienai dienai Ilgiausiai - savaitei, paskui vėl viskas grįžtų į senąsias vietas.

- Ką siūlai, pulkininke?

- Išgerti. Labai seniai gėriau ir taip nuoširdžiai kalbėjausi.

- Į sveikatą, pulkininke, o dabar pasakyk, ar ją būtum pasodinęs?

- Ne, Mokytojau, Mokytojos, jūsų žmonos, aš nebūčiau pasodinęs.

- Dėl vaikelio ir iš gaile…

- Ne dėl vaikelio ir ne iš gailesčio, - neleidžia baigti frazės Svečiui Šeimininkas. - Man reikėjo tavęs. Tu privalėjai pakeisti mane.

- Jus ? Čia tai bent naujiena.

- Man nepavyko, tiksliau pasakius, ne viskas pavyko, pritrūko šiek tiek laiko ir kantrybės. – Senis lėtai rankioja žodžius, lyg peštų juos kažkur iš ten, iš praeities. – Tiesą sakant, tiems iš Centro pritrūko, ne man. Mudu abu buvome visai arti tikslo. – Jis pakelia akis, valandėlę dėbso į atvykėlį. - Jūs buvote kaip tik tai, ko reikėjo mūsų lygai. Pakankamai gabus, pakankamai naivus, pakankamai išsilavinęs, pakankamas jaunas ir dar nesugadintas.

– Apgailestauju, - sako ironiškai Svečias, - dovanokit.

- Atgaila pavėluota, verčiau išgerkim.

Ir juodu toliau geria tylėdami. Sąsiuvinis žalsvais viršeliais guli ant stalo krašto. Kartais jiedviem pasirodo, kad niekas nėra pasikeitę, kad ir stalas tas pats, ir kabinetas labai panašus, tik kažkas išblukino jų plaukus. Ant Šeimininko pakaušio jų apskritai mažai yra likę, o Svečias baltut baltutėlis. Gal tų penkių dešimtmečių apskritai nėra buvę, gal nieko nėra buvę, o jiedu čia sėdi nuo pat pasaulio pradžios ir tūnos taip iki pačios pabaigos. Tik butelis, deja, pamažu senka. O kai skysčio lieka tik keli lašai, ir nauja taurelė nebeprisipildo, Senis keliasi, netvirtais žingsniais krapalioja iki bariuko, ilgokai kuičiasi jame, lyg neapsispręsdamas ką nešti, bet po kurio laiko sugrįžta, deda ant stalo lygiai tokį pat, tik dar pilną ir pakėlęs į viršų pirštą lėtai, su keistoka šypsenėle, ištaria.

- *Cherchez la famme, cherchez la famme*, - matyt, Senis kažką aptarinėjo pats su savimi, todėl Svečias ne iš karto susivokia apie ką kalbama.

- *La famme?* – pakelia galvą.

- *La famme* – tai ir yra Šėtonas. Išgerkim už Šėtonas, a?- Ironiška šypsena nedingsta nuo jo lūpų.

- Ne, - užprotestuoja Svečias, - už Šėtonas – ne.

- Nebūk paikas, išgerk. Iki dugnas išgerk. Prieš Šėtonas reikia nulenkti galvas, - Šeimininkas kažkodėl pradeda kalbėti su siaubingu akcentu.

- Nulenkti galvą ir prisipažinti kaltam? Ne, dar kartą ne.

- Taip, dar kartą taip. Moteris plius valdžia yra Šėtonas. Moteris, turintis valdžia – Šėtonas kvadrate arba kube. Jis nemėgsta tų, kurie priešinasi ir tariasi iešką teisybės.

- Sutinku, dabar jau sutinku, bet gerti už Šėtonas nenoriu ir negaliu.

- *La Famme* reikia mylėti ir dulkinti. – Jis vėl pakelia pirštą ir vieną akį primerkia, lyg žaistų su mažvaikiu. - Jeigu ją ne dulkinti, ji visas pasaulis išdulkinti.

- Vėlu , - sako svečias, - vėlu dulkinti.

- Aš daug moterų išdulkinti, - kreksi patenkintas Senis, - tik moteris Šėtonas – ne. Bet

išgerti galima, net už Šėtonas išgerti įmanoma. – Jo tarsena vėl darosi siaubinga, bet svečias lyg ir nepastebi, gal jam atrodo, kad taip ir reikia – Tardytojo tarsena privalo būti siaubinga. Visi tardytojai privalėtų kalbėti siaubingu akcentu, kad iš karto būtų aišku, su kuo turi reikalą.

– Už moteris karalienes, - sako Svečias. – Tik ne už Šėtonas.

– Kas už karalienes, kas už Šėtonas, saliut. - Ir jiedu abu išgeria.

Jų buvo trejetas. Svarbiausiųjų. Didžiųjų, karalienių. Jos iš tikrųjų būtų galėjusios valdyti, tik Viešpats joms pagailėjo karalysčių. Istorijoje yra buvę kur kas menkesnio proto ir grožio karalienių. Ypač ta pirmoji, ta skaisčiaveidė, ilgakasė, skardžiabalsė. Ech, kaip ji būtų karaliavusi, kokią idealią tvarką įvedusi šalyje – tikras aukso amžius būtų prasidėjęs. Reikėjo tik žvilgterti, kaip ji tvarkėsi klasėje: kaip jie sėdėdavo, kaip klausydavosi jos žodžų, kaip atsakinėdavo. Klasėje ji buvo tikra karalienė, ir ta mažoji karalystė buvo jai visiškai atsidavusi – abipusis supratimas ir atsidavimas. Stigo tik karaliaus – jo vietoj toks sumautas mokytojukas. Karaliai šioje šalyje senokai buvo išnykę, jų niekas daugiau nebegimdė. Mokytoja buvo įsitikinusi, kad ji pagimdys karalaitį. Ir jis gimė, o mėgindamas gelbėti mažąjį karalaitį, mokytojukas privalėjo paklusti Tardytojui. Ir jam atrodė, kad tai yra natūralu. Antroji buvo panaši į pirmąją, gal todėl ir buvo antroji, kad panaši, nors galėjo būti kitaip, privalėjo būti kitaip – sumautam mokytojukui dalintis būstu su karaliene nėra įmanoma. O trečioji… Trečiosios apskritai nebuvo, jos tikrai neprivalėjo būti, bet ji atsirado ir pasakė: aš čia būsiu šeimininkė, o tavęs apskritai nebus, tavęs nėra.

Manęs iš tikrųjų neturėtų būti, - pasimuisto Svečias.

- Aš atėjau Sąsiuvinio, tamsta, - pasako garsiai. – Mano byla dar nėra baigta.

- Už tavo Sąsiuvinis, a? Už Sąsiuvinis. Jis vertas pagarbos, todėl mes išgerti ir jį pavaišinti. Gerk, Sąsiuvinis, gerk. Ir užbaigti galutinai tą bylą. Pasakyti amin. Gal tau ir man linksmiau mirti bus. Juk visiems ateina laikas mirti, tad geriau mirti su muzika nei gulėti po stalu ar kokiame nors rūsyje sudūlėti. Patikėk, aš gerai nutuokti, ką reiškia dūlėti ir pamažu virsti druzgais. Verčiau jau laiku numirti. – Tardamas tuos žodžius Senis paima Sąsiuvinį, priglaudžia prie jo kaklelį ir vis labiau verčia butelį, vis daugiau jo lapų sudrėksta. - Atsigerti, sąsiuvinėlis, sočiai atsigerti, o paskui mes tave senoviškai, pagal visus jūsų papročius, palydėti į kitą, gerėlesnį pasaulį. – Pakyla, nužirglioja į kitą kambario galą, atidaro modernaus židinio dureles, išsitraukia degtukus, įžiebia vieną iš jų. Melsva ugnelė puola ne iš karto, ji tarsi mėgaujasi apglėbdama puslapį po puslapio. Paskui ji persimeta ant kitų prakurų ir linksmai šokteli į viršų. Svečias buvo beketinąs protestuoti, bet paskui aprimsta, įbedžia žvilgsnį į smagiai šokinėjančias liepsnas, užmerkia akis, godžiai įtraukia salstelėjusį dūmų kvapą. Taip ir turi būti, pagalvoja, ano laiko reliktai turi būti sudeginami arba užkasami giliai į žemę kaip žydų Toros.

- Klausyk, - sako svečias vis dar neatsimerkdamas, - matau, tu tebetarnauji Šėtonui, padaryk, kad ir aš pavirsčiau dūmais.

Senis ilgokai spokso į savo sugėrovą, lyg jo nebepažindamas, paskui pasižiūri į butelį – abiem nebeišeis, bet prie baro neina. Ilgokai ištylėjęs ir mėgindamas sutelkti mintis pradeda:

- Matau, už savo kvailas šnekas esi užsidirbęs bausmės – privalau pakartoti pamokslą, kokių esi girdėjęs ne vieną. Klausykis atidžiai, kad nesakytum, jog nežinojai – Jis dar valandėlę padelsia, kaupdamas valią. - Aš tarnavau ar maniau tarnaująs Idėjai. Protui ir Idėjai. Aš buvau ir tebesu komunistas – iš partijos manęs niekas nepašalino. Nesakau, kad iš tos, kuri padėjo iškilti Tironui, o iš anos, kuri dar nebuvo nei susipurvinusi, nei susikruvinusi. Aš norėjau tau ir tavo liaudžiai gero, norėjau priartinti jus visus prie tikrojo Idealo. Tiesa, iš pradžių buvo būtina padaryti tave agentu, paskui žvalgu. Ne Tirono, o Idėjos žvalgu, Ateities žvalgu, kad galėtum siekti Aukščiausios lygos lyderio rango, prie kurio aš asmeniškai jau nebesitikėjau prisikasti. Norėjau palikti tave vietoj savęs, bet išėjo drekis – tu pasirodei per skystas tokiam uždaviniui vykdyti, nes panorai darbuotis mėgėjų lygoje, tai yra, likti suknistu disidentu. Jei jau visai atvirai, tai pasakysiu, kad tau pristigo, kaip ir daugeliui iš tavo bičų tik vieno dalyko – Proto. Ne šiaip sau kasdienio gudrumo, o įžvalgios Išminties. Gali mane kaltinti, gali teisinti, bet esu niekuo dėtas. Juk ne aš, o Tavo sušiktas seimas pagamino dar sukruštesnį įstatymą ir paskelbė tave agentu. Jeigu tai būtų vienintelis jų riktas, galima būtų suprasti ir atleisti – kvailų darbų padaro kiekvienas, bet jie prigamino šimtus ir tūkstančius pūdų smirdinčio jovalo, kurį teks srėbti ne vienai kartai. Mudviem taip pat.

- O tavo sekretoriai cėkašninkai ir kagebėšninkai ką gamino, ką malė? Ne kraują ir šūdus?

- Šūdus. Nesiginčiju, čia tu teisus. Graudu ir apmaudu, kad nė vienam iš Planetos didžiųjų, apie mažuosius kalbėti apskritai neverta, jie tik medžiaga tam Malūnui, kuris lipdomas genijų idėjoms permalti, nepavyko įkinkyti Visatos Vėjo – kartais jis dar pavadinamas Mokslu, – kuris pradėtų sijoti jam patiektus šiūkus. Gal daugiausiai šansų turėjo Kristus ir Karlas Marksas, bet eiliniai jų adeptai sugebėjo viską sugadinti. Net bjauru kartoti: supurvinti, sukruvinti, iššūdinti. Moku keletą kalbų, daug skaičiau ir skaitau. Jei tik pavyksta gauti, imu originalus – nuo Platono, o tiksliau nuo Mozės, iki Soreno Kjierkegardo ir Arvydo Šliogerio. Ir ką tu manai, ar man ką nors labai svarbaus pavyko aptikti? Nulis, absoliutus nulis. Osvaldas Spengleris pagąsdino Europą Vakarų saulėlydžiu. Jis, žinoma, teisus, saulėlydis bus, jis jau vyksta, bet kas iš to? Kas po jo? Visatos Vėjas pučia vis stipriau ir stipriau, o Federalinio Rezervų Fondo malūnas tebemala tuščiomis girnomis. Na gal ne visai tuščiomis, šiokie tokie šiūkai byra, bet nuo jų sklinda ne ką geresnis kvapas, kaip nuo imperinių tironų gaminamo viralo. Barako Obamos kodylai vargu bau įveiks jų smarvę. Kažkada maniau, o galimas dalykas ir šventai tikėjau, kad mums pavyks pakeisti pasaulį. Gal ne iš karto, gal per kančias ir kraują, bet žmonijai netrukus išauš kitokia diena ir mes ją padedame artinti. Dabar jau žinau – nebeišauš. Nei šį, nei kitą šimtmetį, gal net tūkstantį metų ar dar ilgiau jiems to šviesesnio rytojaus teks laukti.

- O tu sakei, nėra Šėtono.

- Yra, yra, kur nebus. Kartais gali pamanyti, kad kaip tik jame ir koncentruojasi visa žmonijos smegenų esencija, dabar matau, kad ir jis toks pat apskrętęs bezdalius. Kai tik mėgina ko nors imtis, prikiša nagus, dar labiau apdergia Žydrąją Planetą, greit pasmirs visa galaktika.

- Pakaks, baik kranksėti.

- Baigiau. Seniai norėjau baigti. Matai, ir degtinės nebėra – vienintelio padoraus gėrimo, už kurį negėda galvą nulenkti ir tam tavo Šėtonui.

Jiedu atsistoja, viena ranka apkabina kits kito pečius, paskui broliškai beveik iki žemės nusilenkia, tada Svečias kreivuliodamas mėgina sukti link durų.

- Pala, - sako Senis. - Negerai būtų vakarėlį užbaigti be muzikos. Tas tavo Sąsiuvinis buvo šio to vertas, pagerbkim jį. – Eina į kitą kambario kraštą, nuima apdangalą, atverčia dangtį – sublizga švarut švarutėlė klaviatūra; garsios firmos instrumentas. – Seniai mudu bendravom, gerbiamasis, - lyg pasisveikina, lyg atsiprašo, palenkdamas galvą ir pamiklindamas pirštus, - nebuvo noro ir reikalo. O dabar štai atsirado. - Prisitraukia kėdutę, sėdasi, buvo lyg beketinąs ieškoti gaidų, bet paskui apsisprendžia kitaip: dar kartą patrina delnus kits į kitą, palinksta visu kūnu prie instrumento ir suskamba Federiko Šopeno gedulingo maršo Es-mol garsai. Svečias kvošteli, lyg atsipeikėja, lyg ir girtumas prasisklaido – galvoje prašviesėja. Dabar tik pamato, kad visos sienos nukabinėtos paveikslais, o viena iš jų pašvęsta teatrui – garsių atlikėjų, daugiausia dainininkų portretais ir scenomis iš spektaklių. Ant kitos turbūt garsieji žvalgai ir karvedžiai, ant trečios… Svečias ne tik nustemba, bet ir sutrinka, nes žvalgytis po kambarį, skambant gedulingos muzikos garsams, kažkaip nepadoru. Mėgina susikaupti ir sutelkti mintis ir valią: kas šis senas žmogus – okupantas, tiesa, jau buvęs, prievartautojas, taip pat jau buvęs, karo didvyris, aiškiaregis intelektualas ar… nevykėlis, kuriam kažkada labai labai nepasisekė? Kaip tik prieš akis kabo jauno artisto, Hercogo rūbais apsirengusio, išdidinta nuotrauka. Veido bruožai sunkiai atpažįstami, bet užrašas apačioje liudija, kad tai jis, sėdintis prie instrumento Senis. Ir data: 1940 – ji, Leningradas, Marijos teatras. Vadinas karo išvakarės, studentų diplominis spektaklis Džiuzepės Verdžio „Rigoletas". Paskui – frontas, apkasai, skeveldra pakaklėje – išlikusį randą pakaklėje yra pastebėjęs. Po to ta jo minėtoji žvalgybos mokykla ir… Kas jis, kas aš? Vos nesurinka garsiai atvykėlis. Gal tik jo biografijos reversas, žinoma, blankesnis. Treji metai gulago barakuose sunkiai palyginami su frontu Rytprūsiuose bei žvalgybininkų kursais, Knygų rūmai – su anais Rūmais, bet vis dėlto kažkokio bendrumo esama. Gal atvirkščio, gal išvirkščio, bet esama.

- Dabar galim sugiedoti dar ir tą tavo suknistą giesmę. – išgirsta žodžius sėdintysis prie stalo. Jis nepastebėjo, kada baigėsi muzika, kada pakilo nuo instrumento Senis. Gal jis dar kažką kalbėjo, todėl ne iš karto susigriebia, ką atsakyti, bet po valandėlės ištaria:

- Ne, ne mano, o tavo maldą.

- Ne - tavo, - nenusileidžia šeimininkas, - juk tas sąsiuvinpalaikis buvo tau brangus ir artimas. Tu manei, kad jis tave pajėgs išteisinti, bet tu klydai – toje suknistoje makalynėje visi buvo, tebėra ir liks kalti. Net daiktai. Sugiedokim jam tavo giesmę.

- Ne - tavo, - laikosi savo atvykėlis, - jis tau neblogai anais metais pasitarnavo.

- Ne – tavo. Man būtų pakakę medžiagos ir be jo.

- Ne – tavo. Tavo rankose jis buvo grėsmingesnis už durklą.

- Jo apskritai galėjo nebūti.
- Bet jis buvo. Ir dar kiek ir kaip buvo.
- Daug kas buvo, ko dabar nėra ir niekada nebus.
- Nepataikom, - sako svečias po valandėlės.
- Ko nepataikom? – niurna Senis, - kur nepataikom?
- Į toną nepataikom. Tu - sau, aš – sau.
- Cha, cha, į toną, – kreksi Senis, net barzdą pakratydamas, - o į gyvenimą ar pataikėm, a? Į gyvenimą mudu nepataikėm. Ir Aukščiausiąją Lygą, kurioje būtų prasidėjęs visai kitoks žaidimas, abu ją kvailai pražiopsojom, o jis – į toną. Tu buvai nelabai geras, aš – nelabai blogas. Derėjo tau būti tokiam geram, taip gražiai gyventi, kad net bloga būtų. Man gi reikėjo būti tokiam blogam, kad net apsikakotum iš džiaugsmo. Chi, chi, bet gal dar ne vėlu, abu esame gyvi ir galime šį tą nuveikti. Štai aš imsiu ir numirsiu ant tavo rankų, palikdamas visa tą jovalą tau vienam kuopti. Padarysiu dar vieną kiaulystę - paskutinę. Čekistas kitaip juk negali, a? Sumautas čekistas ant suknisto disidento rankų. Tu juk nebūsi toks kiaulė ir nesukliudysi man išsilaisvinti? – Ir iš tikrųjų Senis po kelių minučių miršta, svečiui taip ir nesuspėjus susivokti, juokauja jis ar ne.
- Dvejos laidotuvės, dveji palaikai, - sako Svečias užspausdamas mirusiojo vokus. Paskui prieina prie židinio, paima žiupsnį Sąsiuvinio pelenų ir jais pabarsto mirusiojo plikę, patrina ir savąją kaktą, - beveik kaip pagal senąją Klasikę…
- Ne, - pasigirsta Balsas, ir vienu metu atsiveria visi langai, ima girgždėti durų vyriai. – Treji palaikai, trejos laidotuvės, nes laikai yra pasikeitę. – Griaudėte griaudėja ir su žaibais bei vėju iš dangaus debesų krinta žodžiai. - Ta jūsų Klasikė buvo racionalistė, nepripažino nei velnių, nei dvasių, iš jų visaip tyčiojosi. O mes buvom, esam ir būsim. Ne tik virš jūsų ir virš jūsų būties, bet ir jumyse, pačiose jūsų šaknyse. Tave, kaip kankinį, amžinas Disidente, į Aukštybes paimsim gyvą. Važiuojam. – Kai švilpesiai, gaudesiai ir kitokie triukšmai nutyla, kai išsisklaido rūkai, atsiveria didelės ir grynos laukų erdvės su tolyje padūmavusiu horizontu. Jei pakeltum akis, tai pamatytum, kaip neskubriai į viršų kyla ir pačiame padangių centre rikiuojasi Senio rinkti ir saugoti skėčiai, o prie kiekvieno iš jų dar po kokį nors daiktą ar įnagį. Tai jo palikimas išskrenda paskui savo šeimininką. Jų, kaip ir gimtinę paliekančių gervių ar žąsų rudenį, susidaro keli trikampiai. Šiek tiek pasistumdę ir persirikiavę, jie pagaliau sudaro tris taisyklingas voras ir patraukia Pietų kryptimi. Visų priekyje plūduriuoja toks lyg žmogeliuko, lyg angelo siluetas. Visa ta geometrinė struktūra pamažu kyla į viršų ir tolsta, tolsta, kol visiškai ištirpsta praskaidrėjusioje padangėje. Apačioje oras grynas ir švarus, sieros ir deguto prieskonių beveik nesijaučia. Virš senokai nupjautų žieminių javų ražienų, virš smagia žaluma bekylančių tarp tų negyvų stagarų vešlių dobiliukų lapų kažkas lyg šmėkšo. Lyg plazdena – gal dar nespėjusio pakilti rytinio rūko draikanos, o rasi tai Sąsiuvinio žalsvais viršeliais pelenų liekanos – jo druzgai.

PALANGA - VILNIUS, 2005–2009
Vytautas GIRDZIJAUSKAS

JURGIS JANKUS

NIEKAM NEREIKALINGI

Romanas

Tęsinys. Pradžia – Varpai-2006 (20).
Varpams suteikta išimtinė teisė spausdinti šį romaną.

Baimė – keistas padaras, save sustiprinti ji ištraukia paviršiun seniai užmirštus atsitikimus ir net žodžius. Kai tik Ema įbėgo vidun šaukdama, kad eitumėm žiūrėti, man kaip gyva akyse išdygo senelė ir jos pasakojimas iš pirmojo pasaulinio karo. Sakė, diena jau vakarėjo. Kažin kur pakraščiais nudundėjo, nusišaudė ir taip nurimo, kad nė krepšt. Rodos, niekur nebuvo nė gyvos dvasios, ir tik staiga vokiečiai kad ritasi per tvoras, kad ritasi. Ji nespėjo net kaip reikiant aiktelėti, o jų, kaip mėlyno debesies, jau buvo pilnas daržas, kiemas ir net pati troba. Ir stebint, kas daros vieškely, ir bėgant per kiemą, net ir sėdint valty rodėsi, kad rusai gali neiti keliu, bet atklysti tiesiai per laukus, ir prieš savo paties tikėjimą laukiau, kad ims jie ristis per tvoras ir užtvindys visą kiemą, sodą ir visą pakanalę.

Iš kanalo tiltas buvo labai gerai matyti. Džipas užvažiavo ant tilto, sustojo, sargybinis įlipo ir nuvažiavo. Tiltas paliko be sargo. Įkandin grūdosi žmonės ir bėgo į kitą pusę. Ir tos dvi moterys.

Aš dairiausi po paliktą sodybą ir laukiau, kada pasipils rusai.

- O tu mielas Dieve! – šūktelėjo Ema.

Ji nepaleido iš akių nėščios moters ir taip šūktelėjo, kai pamatė, kad ji atsisėdo ant kelio krašto.

- Ką daryti?

- Ką daryti? Viskas padaryta. Leisk mums išlipti ir bėk žiūrėti, kas pačios namuose darysis.

- Ar galėsit jai padėti?

- Jeigu tik reikės, - atsakiau tvirtai, bet pats taip nesijaučiau: tiltas paliko be jokios sargybos, be jokio ženklo, kad rusams čia reikia sustoti. O jeigu nestos? Kaip toli tie ir geriausiomis kojomis pajėgs bėgti? Kilometrą? Du? Išsisklaidys, kad vėliau rusai surinktų kaip kurapkas.

Žiūrėjau į Emą, lipančią iš valties į savo krantą, ir galvojau, kodėl ji negalėjo kartu su mumis nueiti pas savo seserį, kurią, įsižiūrėjusi į kažin kokios nėščios moters vargą, pamiršo. Visiškai. Net nepasakė, kad jai linkėjimų nuneštumėm.

- Grįžta, - kumštelėjo Mikas.

Pasukau galvą. Džipas grįžo atgal. Žvilgterėjau į kelią. Pro vokiečio sodybos kampą tarškėdama ir poškėdama išniro rusų važiuoklė. Pagalvojau, kad amerikiečiai grįžta saugoti tiltą, bet jie sustojo prie pakely gulinčios moters, pakėlė ją, pasodino į džipą ir nulėkė atgal. Kartu ėjusi moteris pasiliko. Keliolika žingsnių pakiceno paskui džipą ir ėmė eiti tolyn. Iš anapus kanalo Ema tą irgi matė. Ji sudėjo delnus į dūdą ir sušuko:

- Ačiū Dievui, amerikiečiai irgi žmonės.

Ir dar kažin ką pradėjo sakyti, bet nusisuko ir nubėgo į sodybą. Turbūt tėvas pašaukė.

Rusų važiuoklė pritarškėjo prie tilto ir sustojo. Du sunkvežimiai pasuko kelučiu į sodybą anapus kelio, du – į tą pusę, į tą, kur mudu patogiai nakvojom.

- Ras minkštas lovas, - pasakė Mikas.

Kai nieko neatsakiau, dar pridėjo:

- Vargšė Ema.

- Ir tėvas.

Man juodu nuo pat ryto negalėjo išeiti iš galvos. Kodėl negalėjo pakilti ir išeiti kartu pas dukterį? Vis tiek čia gyventi neleis. Bet vokietis kitaip galvojo – jis jautėsi esąs namie.

Nelaukdami kol rusai pasirodys kieme, patraukėm kiek įkypai į dešinę tiesiai per laukus. Netoliese buvo krūmokšnių, toliau už jų vėl kilo medžių kupolas. Ten gal sumesime užeiti, o tuo tarpu krūmai uždengs nuo nereikalingų akių.

- Kažin ar jų neišveš tuo pačiu sunkvežimiu, kuriuo atvežė kareivius? – vėl pasakė Mikas.

Aš galvojau tą patį, bet ką galėjom padaryti: ant rankų paėmę negalėjom išsinešti.

19.

Kol priėjom krūmus, nei kieme, nei prie kanalo rusų nebuvo matyti. Ūkyje irgi dar nežinojo, kad rusai jau prie kanalo, bet jie buvo ramūs, ramino ir mus, kad per kanalą rusai nė žingsnio nežengs. Apie rusų elgseną užimtose vietose jie žinojo daugiau už mus. Pas juos esą nakvoję ne vienas iš apsupimų išsisukęs vokiečių kareivis, o vienas dar tebebuvo. Jo dalinį apsupę dar anapus Oderio, bet jis išsislapstęs ir perslinkęs į tą pusę. Į tėviškę, į Pomeraniją grįžti negali, nes rusai iš karto į nelaisvę paims. Jie kiekvieną jauną vyrą įtaria pabėgus iš kariuomenės, tuoj į karo belaisvius įrašo ir kažin kur išveža.

Man labai rūpėjo, kas atsitiko su Kuprėnais. Ligi čia niekur jų pėdsakų neužtikom, nors buvom susitarę eiti tais pačiais keliais. Mikas net šaipėsi, kad patys Kuprėnai man nei šilta, nei šalta. Esą man terūpi Živilė. Nesigyniau: Živilė man tikrai rūpėjo. Nėjo iš galvos, kad kur apsistojusius nakvynės vokiečiai galėjo įkalbėti pasilikti. Buvo taip neramu, kad galėjau save talžyti, kam ėjom atskirai, kam netraukėm kartu, kaip iš anksto buvom sutarę.

Mikui labiau rūpėjo, kas atsitiko su visais kitais, kurie nieko net nenujausdami anam dvare pasiliko. Man neatrodė taip baisu. Pirmininkas žinojo ir tikėjau, kad jis, kaip Mozė, ras būdą kaip įtikinti amerikiečius. Atsisveikindamas sakė, jeigu kitaip neišeis, pasakysiąs: "Ar norite, kad pradėtumėm žudytis? Jeigu neleisit pabėgti nuo rusų, šaudysimės. Čia pat, jūsų akyse". Nežinojom ar tą pasakė, bet buvo vilties, kad jis laimėjo.

- Klausyk, - sakiau Mikui, - matei tuos amerikiečius, kurie važiavo taip palengva, kad pėsti spėtų su jais? O paskum – tą moteriškę? Kai pamatė, kad nebepaeina, sugrįžo ir paėmė, nors ji buvo jau nebe rusų pusėj.

Kai čia vokiečiai buvo tokie ramūs, aprimom ir mes. Vienam miesteliuky užšnekinau anglą.

- Kada tą vietą užleisit rusams? – stačiai paklausiau.

Jis pažiūrėjo į mane, šyptelėjo.

- Niekada.

- Bet amerikiečiai užleido.

- Mes – ne amerikiečiai. Jie buvo užlindę, kur nereikėjo lįsti, tai ir turėjo išeiti.

Pamatęs, kad kareiviukas šnekus, dar paklausiau:

- Tai čia ilgam žadi pasilikti?

- Aš tai ne. Kitą mėnesį išvykstu namo. Bet į mano vietą atvyks kiti.

- Ar rūkai?

- Ne, nerūkau. Gal nelabai kareiviška, bet nerūkau.

- Aš irgi nerūkau, bet va, - išsiėmiau iš kišenės cigarą, - parvešk savo tėvui ar dėdei cigarą. Tokius anom dienom čia tik Hitleris ir jo štabas rūkė.

Kareivis paėmė cigarą, padėkojo. O taip, jį parvešiąs tėvui. Jis terūko pypkę, bet tikriausiai susigundys ir tokį cigarą patraukti.

Persiskyrėm kaip geri draugai, nors, kad jis nerūkytų, nelabai tikėjau: viršutinėje kairėje švarko kišenėje kažin kas pūpsojo. Gal ir ne cigaretės, bet, jeigu ir jos, ar gali kaltinti kareiviuką, kuris nenori savo dūmu dalintis su

kiekvienu dūmo ištroškusiu praeiviu?

Kol prisikapstėm ligi Hamburgo geležinkelio stoties, užtruko bene trys ar keturios dienos. Man diegte diegė Živilė, o Mikas norėjo sutikti bet kokį lietuvį, ypač kokį paskutiniu metu ištrūkusį į tą pusę, bet niekas nematė ūkininko su pora šaunių sarčių, nei šiaip kokio lietuvio.

Hamburgo griūvėsiai nenustebino. Nemenkesnį sudarkymą matėme Berlyne. Ne tik matėm, bet ir ne vieną griovimą išgyvenom, net ir griūvėsiuose degančios žmogienos kvapo prisiuostėm. Nustebino geležinkelio stotis, taip sausakimšai prikimšta žmonių, lyg visas pasaulis būtų pakilęs vienu kartu kažin kur išvažiuoti. Traukiniai važiavo, bet turbūt tik tada ir tik ten, kada ir kur patys panorėjo, ir kai atėjo ar išėjo, buvo taip žmonėmis apžėlę, kad ir patį traukinį vos bebuvo galima matyti, o jame rasti vietos – nė nemanyk. Kai sužinojom, kad vienas toks šepetys eina Hanoverio link, vadinasi, pro Lueneburgą, jau pradėjau spraustis į jį apgulusią minią. Mikas sulaikė.

- Matai, jau pusdieniukai. Kažin kada jis tą Lueneburgą pasieks? Palaukim ryto. Pasitikrinkim tarp žmonių, gal kokį lietuvį išgirsim.

Pasilikom. Valandėlę trynėmės tarp žmonių, bet dauguma buvo išvargę, visas šnekas iššnekėję. Vien į veidą pažiūrėjęs negalėjai spėti tautybės, bet nugirsti žodžiai daugiausia buvo vokiški. Man vis dar ruseno viltis kokiame nors kampe užtikti Živilę. Kiekviena šviesiaplaukė galva šiltu krūptelėjimu bėgo per krūtinę. Negali žinoti, kas galėjo atsitikti. Net ir Kuprėnas, rusų prispirtas, galėjo arklius palikti anapus kanalo, o patys kaip nors į tą pusę persiirti.

Naktis prabėgo kaip velyknakty – be miego. Nebuvo kur. Jokios tuščios vietelės prisėsti, o kai vidurnaktį dauguma išsitiesė ant grindų – tai ir praeiti. Argi jie visi būtų patraukę nuo rusiško siaubo? Turbūt ne. daugelis turbūt ieško savųjų, kiti – vietos, kur galėtų kojas sušilti, o kiti, kaip ir mudu, patys nebežinom ko, nes niekur ir niekam nebereikalingi.

Rytui prabrėškus perone užkalbinau gal taip pat padoriai neišsimiegojusį geležinkelietį.

- Labas rytas. Ar mėgsti dūmą iš ryto?

Jis pažiūrėjo į mane pro žemyn dar tebesvyrančius vokus.

- Nesuprantu, - burbtelėjo.

Išsiėmiau iš kišenės cigarą stikliuke.

- Sakau, gal norėtum tuo dūmeliu miegą nuvaikyti?

Pažiūrėjo į gal niekada nematytą cigarą.

- Čia prekiauti uždrausta, - ir pasižvalgė į šonus, lyg norėdamas kur netoliese pamatyti tokių vaizbūnų tykojantį policininką.

- Imk. Aš neprekiauju. Tenorėjau tik šį ankstų rytą taip pat išvargusiam žmogui malonumą padaryti.

- Tikrai? – vokiečio net akys padidėjo.

- Prašom.

Paėmė, pasukiojo, pavartė.

- Turbūt geras?

- Geras. Amerikietis davė.

Nepasakiau, kad iš nacių viršūnių sandėlio. Pralaimėję žmonės irgi jaučia savo vertę, kam ją pešioti.

- O tamsta? Nerūkai?

- Dar neišmokau. Gal ir gerai, galiu geriems žmonėms malonumą padaryti. Ar nenujauti, kada ateis traukinys į Lueneburgą?

Geležinkelietis vėl pažiūrėjo į cigarą. Maniau, kad palaikys už kyšį ir numes. Bet ne. Cigarą įsidėjo į kišenę.

- Ateis, bet kas žino, kada. Gal už pusvalandžio, o gal ir po dviejų. Turėtų. Palaukite čia, nueisiu sužinoti. Čia tuoj ateis, bet jis į Bremeną.

Nuėjo ir nuskendo minioje.

Vos jis spėjo nueiti, kai į stotį įpūškė žmonėmis apšepęs traukinys. Dabar žinojom, kad jis eina į Bremeną, bet iš kur atėjo ir kur spėjo taip aplipti žmonėmis, galėjom tik spėlioti. Vieni lipo laukan, kiti grūdosi į vidų, bet tyliai, be triukšmo.

- Vis tiek kultūringai išrūgusi toji vokiečių tauta, - pasakiau Mikui.

- Išrūgusi? – šyptelėjo Mikas. – Neišrūgusi, bet išdresiruota.

Negalėjau sutikti. Šnekėjau, kad dresūra negali įsiskverbti žmogaus prigimtin. “Žiūrėk, kaip jie išlipa ir lipa į traukinį. Kitur per galvas liptų, ne vieną silpnesnį sumintų. O čia – nebėra vietos, tai nebėra. Ateis kitas traukinys”.

- Bet ant stogų ir ant laiptų lipa.

- Kad ten vietos yra. Jeigu būtų tik dresūra, neliptų. Atsimeni, kaip traukiniui išeinant palydovas sušukdavo: “Zuruck bleiben”, ir visi, nespėję įlipti, pasitraukdavo, o čia žmonės - jau savo atsakomybe. Kabinasi, bet kito nestumdo.

Traukinys pajudėjo. Nepajutom, kaip šalia mūsų atsirado tas pats geležinkelietis.

- Į Lueneburgą traukinys ateis už keturiasdešimt penkių minučių, gal už valandos. Į trečią peroną.

Padėkojau ir padaviau dar vieną cigarą.

- Tu taip nesišvaistyk, - subarė Mikas. – Pirma davei, ir užteko. Kam dar dabar? Gal kada tikrai prireiks, ir nebeturėsi.

- Vis geriau negu dūmais paleisti.

- O ką manai jis darys? Ne dūmais?

- Tai jo reikalas. Bet jis atsimins, kad iš tos minios kažin koks bernas atėjo ne tuščiomis.

- Kad sužinotų, kada traukinys išeis…

- Apie traukinį jis ir taip būtų pasakęs.

Mikas nusijuokė.

- Būtų pasakęs: “Nežinau”.

- Ir nebūtų pamelavęs. Bet dabar nuėjo ir sužinojo.

- Neveltui…

- Galėjo nuėjęs nebegrįžti. Nežinojo, kad sugrįžęs kitą cigarą gaus. Ne, Mikai. Tas prakeiktas karas žmogaus nesumurkdė. Jis keliasi iš griuvėsių. Gal daug greičiau negu kas būtų galėjęs pamanyti.

Mikas nieko nebepasakė. Susiradom perėjimą į trečią peroną. Ir čia jau buvo pilna žmonių. Toli pamačiau šviesią galvą ir širdis šoktelėjo. Nieko Mikui

nesakydamas patraukiau į tą pusę. Minios pakrašty stovėjo liekna moteris ir žiūrėjo į tolyn nubėgančius bėgius.

- Ar iš tos pusės ateis? – priėjęs paklausiau.

Atsisuko pagyvenusi, labai sukritusiu veidu moteris.

- Nežinau, - tyliai atsakė. – Kažin kas pasakė, kad iš tos. Bet kas gali žinoti? Dabar toks laikas, kad nežinai nei kada ateis, nei kada išeis. Vis tiek gerai, kad dar eina. O galėtų visiškai neiti. O jeigu ir eina, pamėgink įlipti. Aš jau antra diena, kai mėginu. Kiti greitesni…

Atrodė, kad ji norėtų šnekėti ir šnekėti. Bet aš atsiprašau, ir mudu pradedam eiti į kitą perono galą. Man vis rodosi, kad traukinys ateis kaip tik iš kito galo ir į paskutinį vagoną bus lengviau įsisprausti.

- Tai vis Živilę tebegaudai? – šyptelėjo Mikas.

Nemačiau. Į jį nežiūrėjau, bet vis tiek pasirodė, kad šyptelėjo. Nieko neatsakiau. Neturėjau ką.

Traukinys tikrai atėjo iš anos pusės, kur auksaplaukė moteris stovėjo. Pagailo, kad nuėjom. Gal būtumėm padėję kur į vagoną įsisprausti? Mums buvo vis tiek. Galėjom ir ant laiptelių atsistoję važiuoti.

Taip ir išėjo. Patekom ties pačiu traukinio viduriu. Pirma žmonės grūdosi iš traukinio, paskum kiti urmu ėmė gulti jį, kaip viduramžiais guldavo tvirtovių pylimus. Patyliai, be garso, bet, žingsnį žengęs priekin, atgal nė už ką nepasitrauks. Būriais būrėsi ties durimis, drąsesni ropštėsi net ant stogų, ypač tose vietose, kur užlipus buvo už ko pasilaikyti. Mudu prisistūmėm prie vagono, kurio durys buvo per visą šoną, o per visą vagono šoną ėjo lenta, kuria ir traukiniui važiuojant palydovai galėjo išilgai traukinio vaikščioti. Net nemėginau spraustis prie durų. Užšokau ant tos lentos. Buvo ne taip blogai. Vagono šonuose buvo patogios rankenos. Už kelių žingsnių tą patį padarė ir Mikas.

- Važiuosim pirma klase, - šūktelėjo.

Per kelis akimirksnius, kiek tik galėjau matyti, ir ant tos lentos nebebuvo tuščios vietos. Daugiausia buvo vyrų, bet buvo matyti ir viena kita moteris.

- Ką jis sako? – supratęs, kad Mikas šūktelėjo man, - paklausė šalia stovįs vyriškis.

- Kad važiuosim pirma klase, - paaiškinau.

- Mes važiuojam pirma klase!

Kai kas susijuokė, o gerokai toliau kažin kas užtraukė karo pradžioj labai populiarią dainą: “Mes traukiam prieš Angliją”. Į dainą niekas neįsijungė, bet daugelis palydėjo juoku. Kiek nustebau, kad žmonės kartais sugeba juoktis viską praradę. Apsidairiau. Visam perone nemačiau nė vieno anglo. Tada tik pagalvojau, kad nė vieno nemačiau nė stoty. Nugalėtojai sausakimšais traukiniais nevažinėja, jie turi patogesnių priemonių. Tvarkytis palieka patiems nugalėtiems. Prieš traukiniui išeinant pora geležinkeliečių praėjo šalia traukinio, nepatekusius į vidų paprašė porą žingsnių pasitraukti. Paskum vienas ir pats viena koja atsistojo ant vagono laiptelio, sušvilpė ir traukinys pajudėjo.

20.

Lueneburge išlipau kaip sudaužytas. Ant tos lentos stovėti iš karto atrodė bus patogu, bet kai reikėjo išstovėti gal valandą laiko, užtirpo ir rankos, ir kojos, veidas paperšo, lyg būčiau nusiskutęs atžagariu peiliu – kai traukinys įsilekia aštuoniasdešimt, o gal net ir daugiau kilometrų per valandą, vėjas pilnas smulkių adatėlių, plėšte plėšia nuo vagono. Kai užšokau ir apsižvalgiau, tariausi pataikęs į labai gerą vietą. Buvau prie pat durų. Sakiau: kai tik durys prasivers, kai tik kas išlips, pirmas įsisprausiu į vidų, bet pro mano duris niekas neišlipo. Jau pirmam sustojime kai kurios durys atsivėrė, bet ne manosios. Po kokio trečio sustojimo pastebėjau, kad ant lentos nebėra Miko. Spėjau, kad įsispraudė į vidų, bet galėjo būti nustumtas ir pasilikti. Rūpėjo, ką reikės daryti, jeigu Lueneburge nebeišlips.

Traukinys stojo kiekvienoje stotelėje. Kažin kur nebetoli Lueneburgo pavyko ir man įsisprausti. Įsispraudžiau ir po keliolikos sekundžių pagalvojau, kad ant tos prakeiktos lentos gal buvo net geriau. Čia buvo ir tvanku, ir buvom taip suslėgti, kad vargu ir uodo snapui ar bebuvo likę vietos. Dešinį petį spaudė kažin kas labai kietas iš kaimyno kuprinės, o jis pats, abiem rankom įsispyręs į bagažinę, laikėsi, kad neužvirstų ant sėdinčių. Mane patį atbulą pristūmė prie glaudžiai prieš vienas kitą stovinčių dviejų žmonių. Mano kuprinė, jutau, ir jiems buvo labai nepatogi, nes greitai pajutau labiau pečius veržiant. Matyt, kažkuris uždėjo ant kuprinės ranką, o gal net pasirėmė. Iš tikrųjų toje kuprinėje nedaug kas ir tebuvo: pakely rasta gūnia, truputis drabužių, gal dar dvi ar trys išlikusios bulgarų konservų dėžutės ir keli cigarai stikliukuose. Tie labiausiai ir rūpėjo. Vis klausiau ar neišgirsiu lūžtančio stiklo treškėjimo.

Nesunku buvo sumesti, kad buvo vyras ir moteris. Jis, matyt, jau buvo išsipasakojęs savo odisėją, nes ji klausė:"Tai ką manai daryti?" "Išlipsiu Hanovery. Gal rasiu kokio darbo? Nedingsiu. Žmogus taip padarytas, kad vis randa kaip gintis nuo bado". "Hanovery nė negalvok. Hanoverio nebėra. Jeigu dar pakankamai griuvėsių neprisižiūrėjai, galėsi pasižiūrėti. Tik bėda, kad griuvėsiai nevalgomi". Paskutiniam žody nugirdau lyg ir šypseną. „Mačiau ir žinau. Daug mačiau", - labai lygiu balsu dėstė vyriškis. „Bet ir griuvėsiai turi savo prasmę. Prasmę vilties. Reikės pasiraityti rankas ir vėl statyti miestus. Iš naujo". „Netikiu", - pasipriešino moteris. „Sugriauti tereikėjo akimirksnio, bet atstatyti... Gal šimto metų". „Nereikės", - vėl išgirdau šypsnį vyriškam balse. „Atstatyti reikia kapitalo, o ką mes beturim. Griuvėsius, griuvėsius ir daugybę žmonių be namų. Kai pamačiau Hamburgo geležinkelio stotį, plaukai ant galvos atsistojo. Kas gali pasakyti, kaip gyvensim rytoj, kad nebežinom, kaip gyventi šiandien?" „O gyvenam. Ir gyvensim. Ir atstatysim. Niekas nenorės, kad pusė Europos taptų dykyne. Atsiminsi mano žodį: kas sugriovė, tas padės ir atstatyti". „Netikiu". „Nereikia ir tikėti. Viskas ateis be tikėjimo". „Savaime?" „Ne, savaime tai ne. Reikės daug raumenų ir nemažiau smegenų". „O žinai ką. Lueneburgas nebetoli, - visai kitu balsu ėmė šnekėti moteris. – Sustok pas mane. Pailsėsi, o paskui nuspręsi. Pailsėjusiam daug kas gali kitaip atrodyti".

Traukinys ėmė lėtėti. Moteriška ranka palietė mano petį.

- Mes čia turime išlipti, - pasakė.

- Aš irgi, - atsakiau ir pamėginau stumtis į priekį, kuris buvo nepajudinamas, kaip mūro siena.

Traukiniui sustojus, kažin kas atidarė duris, ir mes, gal kokie keturi ar penki žmonės, ištrūkom iš tos sūrslėgio spūsties. Nušokau nuo laiptelio ir nustebau: peronas čia buvo apytuštis. Paskui mane išlipo ir tuodu, kuriuos dalį kelio savo kuprine varginau. Vyras buvo aukštokas, beveik mano ūgio, pabalęs, įkritusiais, kažin kada skustais žandais, o ji nedidukė, pilna, su duobutėmis rožiniuose veidukuose. Išsitraukiau iš kišenės jau kiek aplankstytą voką ir paklausiau, kaip galėtumėm rasti kelią į tą vietą.

- Eik su mumis. Kai išeisim į stotį, parodysiu.

Apsidairiau. Mikas jau buvo čia pat.

- Gal čia ta? – paklausė.

Papurčiau galvą.

- Ji tik kelią parodys, - kažin kodėl atsakiau vokiškai.

- Giminės? – įeinant į stotį per petį paklausė moteris.

Pasakiau, kad ne. Tik prieš pat rusams užeinant nakvojom pas jos tėvą, tai jis ir paprašė perduoti jai laišką.

- O kur judu? – dabar paklausė vyras.

- Taip pat, kaip ir tamsta: visur ir niekur. Dar blogiau, negu tamsta. Rusas jūsų krašto prarijo tik pusę, o mūsų – visą.

- Ne vokietis?

- Lietuvis. Niekam nebereikalingas.

- Taip nešnekėk. Būsi reikalingas. Gal net greičiau negu gali pagalvoti.

- Man optimistai visada patiko. Jų klausant kartais gali užmiršti net kad valgyti nori, bet trumpas užsimiršimas bado nepanaikina. Mano raumenys, net ir smegenys gal ir bus kam reikalingi, bet ne aš pats. Aš pats tegaliu būti reikalingas tik savo krašte, kurio nebėra.

Jis dar norėjo ką sakyti, bet jau buvom išėję iš stoties, moteris, atsisukusi į mus, ėmė ranka rodyti ir aiškinti, kuriomis gatvėmis turime eiti, ir atsisveikino. Atsisveikindamas dar atsiprašiau už savo kuprinę, kuri traukiny jiems tikrai buvo neparanki.

- O ne! – net nusijuokė vyras. – Man buvo labai patogi pasiremti.

- Vadinasi, tam kelio galiukui buvau reikalingas, - nusijuokiau ir aš.

Nueinančius palydėjau akimis. Ji paėmė jį net už rankos. Kai Mikui papasakojau ką net neklausydamas girdėjau, jis padarė savo išvadą.

- Laimingas, - pasakė. – Po tokio pasivažinėjimo aš irgi būčiau laimingas jo vietoje atsidūręs. Matei, kokio mėlynumo jos akys!

- Nenusimink! Gal Trudė irgi neblogiau atrodys. Gal net ir tokia pat mėlynakė.

Nors, teisybę pasakius, kokios jos akys, visiškai nepastebėjau.

Mėlynakė kelią gerai nurodė ir, saulei visiškai linkstant į vakarą, o mūsų pačių kojoms irgi gerokai linkstant, susiradom Traudės sodybą. Kai paskutinį sykį žmogus jau tikrai parodė, kur ji yra, Mikas neiškentė:

- Kažin ar ir ji, kaip tėvas, paguldys į minkštas lovas?

- Džiaukis tvarte kampą gavęs, - paerzinau.

- Jeigu nepaguldys į geras lovas, nepasiliksim. Tegu aplaksto visus darbus viena.

- Per daug nepasitikėk. Užmiršk kada kas buvo, dabar ji gal kelis tuzinus tokių paplavūnų kaip mudu jau yra praleidusi.

- Tai ką? Mudu tau jau paplavūnai? – pašoko.

- Tuo tarpu dar ne, bet jeigu pradėsim dairytis našlelių, visaip gali atsitikti.

- Kodėl liežuvis ne taip greitai įsmilksta kaip kojos? – nuskambėjo kaip priekaištas, ir aš labai rimtu veidu ėmiau dėstyti.

- Niekus kalbi. Galvoti moki, tai pasakyk, kiek kartų nuo vakar ligi šiol jos gavo progos nors valandėlei išsitiesti, o liežuvis? Ką jis veikia? Kartą kitą klapteli ir vėl sau minkštai ir šiltai tįso.

Į mano kvailoką šneką Mikas nebeatsakė. Nebe labai ir bebuvo kada: mudu jau sukome į kiemą, o kieme prie vandens siurblio triūsė mergiščia.

Pasisveikinau ir pasakiau, kad norėčiau pamatyti namų šeimininkę.

Ji atsitiesė, atgalia ranka nubraukė nuo kaktos plaukus, kiek prisimerkusi pažiūrėjo, lyg šyptelėjo ir atsakė:

- Tamsta į ją žiūri.

- Tikrai? – nepasijutęs leptelėjau.

- Nemanau, kad galėtų būti tikriau, - ir dabar jau iš tikrųjų šyptelėjo, turbūt pamačiusi, kad gerokai sumišau.

- Jeigu taip, tai turiu tamstai laišką, - ištraukiau jau šiek tiek apsilanksčiusį voką.

Traukdamas susigriebiau ne nuo to galo pradėjęs: reikėjo klausti pavardės, o ne šeimininkės, bet ji, vos paėmusi voką, sušuko:

- Papa! Kur jį sutikai? Kur tą laišką padavė? Kas jam atsitiko?

Kol virpančiom rankom laišką plėšė, pasakiau, kad nieko neatsitiko, kad prieš savaitę pas jį nakvojau, kad kalbino mus pasilikti, bet mudu, tiek kelio nuo rusų bėgę, nebenorėjom ant paskutinės ribos jiems patekti.

Šnekėjo, o jos akys greitai bėgiojo laišku. Staiga atsisuko į tvartą ir ėmė šaukti:

- Heinz! Heinz!

Tvarto tarpdury pasirodė berniukas su šake rankoje.

- Heinz! Eik čia! Papa rašo! – mojavo rankoje laišką.

Berniukas įsmeigė šakę į žemę ir ėmė bėgti į mūsų pusę. Pribėgęs paėmė iš moters laišką, o ji atsisuko į mane. Dabar pamačiau, kad jos akys didelės ir pilkos, o veidas truputį šlakuotas. Ji nebeatrodė tokia jaunutė, kaip pasirodė iš karto.

- Atsiprašau, - pasakė, - skaitydama laišką ne viską išgirdau, ką pasakojai. Ar tėvas labai išsigandęs?

- Kad būtų išsigandęs, nepastebėjau, bet susirūpinęs tai tikrai buvo.

Ir vėl ėmiau pasakoti nuo pradžios, bet ji tuoj pertraukė:

- Ar rusai jau atėjo ir į mūsų sodybą?

- Pačioj sodyboj vaikščiojančių nemačiau, bet mačiau kaip du sunkvežimiai, pilni kareivių, į ją pasuko.

- O Dieve! Vargšas tėvas, vargšė Ema. Juk ir juodu galėjo kartu su jumis išeiti.

O, mano Dieve! Nežinau nei ką daryti.

- Nelengva viską palikus iš savo namų išeiti.

- Suprantu, suprantu, gal ir pati neišeičiau, bet kai pagalvoju apie juos... O Dieve! Heinz, nubėk atnešk rankšluosčius, žmonėms reikės apsiprausti. Juk iš kelio, dulkini. Ir judu apsiprausę, - tai buvo ne mums, bet Hencui, kuris iš arti irgi nebeatrodė vaikiškai, ir dar kažin kam kitam, - atsiveskit svečius į vidų. Jie irgi turbūt išalkę. Išalkę? – atsisuko žiburiuojančiom akim į mudu.

- Gerokai, - atsakiau, bet ji jau buvo nusisukusi ir skubėjo į vidų.

Paskui ją nuskubėjo ir Heincas.

- Žvali vokietukė, - visą laiką tylėjęs, prašneko Mikas.

- O, ir tu ne nebylys? – nusijuokiau.

- Nenoriu savo kreivo liežuvio kišti ten, kur žmogus su tiesiu reikalus tvarko, bet būtų gera, jeigu ji mus kokiam mėnesiui, kitam pasiliktų. Bent tol, kol akis kiek prasitrinsim, kol susigaudysim, kur ir kaip kas yra.

- Matau, kad nesispardytum ir ilgiau pasilikti, bet šaukštai po pietų.

- Kodėl? Manai, kad tas vaikas.

- Pažiūrėk pro petį.

Iš tvarto išėjo dar vienas. Tarpuvartėje stabtelėjo, pastatė šakę prie sienos ir iš lengva ėmė eiti į mūsų pusę. Jis atrodė kiek vyresnis, be marškinių, nuo saulės jau gerokai įrudęs.

Mikas žvilgterėjo.

- Gal kaimynai atėjo moteriai padėti.

- Gal... Turėtų būti jau gerokai apsipratę, kad ir laišką skaito ir žino, kur rankšluosčiai.

- Iš fronto? – priėjęs vyras paklausė.

- Ne, - atvirai pasakiau. – Tik iš anos pusės.

- Tai ne vokiečiai?

- Lietuviai.

Kalba nutrūko. Jis ėmė viena ranka pumpuoti vandenį. Mikas paėmė rankeną, tada vokietis pasiturkšdamas ligi pusės apsiprausė. Tuo tarpu Heincas atnešė ir rankšluosčių. Išsinėriau iš marškinių ir aš, paskum – Mikas, o į patį galą – Heincas. Smagu buvo atsigaivinti šaltu vandeniu. Mikas atsisėdo ant lovio krašto, nusimetė batus ir ėmė plautis kojas. – Jeigu paklos tokius patalus, kaip jos sesuo, ne sarmata bus į lovą lipti.

- Ką jis sako? – paklausė vokietis.

- Sako, kad po kelių dienų ėjimo smagu kojas panerti į vandenį.

- Žinau. Pusvalandį pamirkęs, gali vėl eiti, - pasakė vokietis.

Nusiaviau ir aš. Įsišnekėjom. Mes pėsti tik nuo Berlyno, o juodu beveik nuo Varšuvos. Čia galėjo pasiduoti amerikiečiams į nelaisvę. Bet nelaisvė yra nelaisvė. Pas žmones gavę civilinius drabužius, nuo tvoros nusiplėšę porą lentų ir perplaukę į tą pusę. Elbė buvusi šalta kaip Rusijoj žiema, bet, va, juodu jau čia. Ir abu sveiki. Heincas sugrįžęs pas motiną. Jis žino ką daryti. Jo kelias baigtas.

- O mano... - tęsė pasakojimą. – Kol kas padirbėsiu čia. Jai reikia darbininko, o kas bus rytoj? – nusiskundė. – Į aną pusę, į namus kelias uždarytas. Jeigu

nepasidaviau amerikiečiams ir anglams, į rusų nelaisvę tai jau neisiu. O kur judu? – paklausė akimis metęs į vieną ir kitą.

- Irgi taip pat. Jeigu rasim, kam būsim reikalingi, dirbsim, jeigu ne, kas žino. Ne mes vieni.

Ir papasakojau, ką mačiau Hamburgo stoty ir kaip žmonės važiuoja.

- Atrodo, kad visas pasaulis neteko namų, - užbaigiau.

Kalbėdamas tarpais mečiau akį į Heincą, tikėdamas, kad paragins pasilikti, kad jo ūky darbo užteks visiems, bet jis kalbos į tą pusę nepasuko nė per nago juodumą.

Pašaukė valgyti.

Per vakarienę vėl reikėjo pasakoti, kaip buvo pas jos tėvą ir kodėl jis nesiryžo nors kuriam laikui ateiti pas ją. Gyvulius būtų pažiūrėję kaimynai. Ir Ema...

- Vargšė Ema, - kartojo ir ašaros rinkosi pilkų akių kampučiuose.

Mėginau net jos pačios tėvo žodžiais aiškinti, kaip sunku viską palikti. Viską, su kuo gulei ir kėlei, viską, kas pripildė visą žmogaus buvimą. Ir dar pridėjau tėvo galvojimą, kad dabar nebe karas, kad bus nebe kariuomenės valia, kad bus kokia administracija, kuriai rūpės ne tik, kad būtų tvarka, bet ir kad visiems būtų duonos. Duonos gamintojas ir pikčiausiam okupantui teužkliūva paskutinis.

- O tamstos tėvai užkliuvo.

- Mūsų – kitas reikalas. Mūsų nedaug. Mūsų jiems ir nereikia. Jiems reikia tik mūsų žemės, bet vis tiek ir to nedaugelio iš karto nesunaikins. Reikės laiko, per kurį nepajėgs naikinti naujai užimtų kraštų. Tuo atveju vokiečiams dar daug laiko prabėgs, kol rusas galės pradėti juos žiaumoti. O žinai, ponia, kad istorija yra labai sunkiai suvokiamas gyvulys. Jis beveik niekada neina ten, kur jo amžininkai mėgina tą galybę vairuoti. Jis eina, eina ir visiškai nelauktai pasuka kitur. Kur niekas nesitikėjo. Kas žino, kur jis pasuks po metų, po kitų, po dešimt, po dvidešimt. O kad ir dabar. Kas gali užtikrinti, kad dėl ko nors ir dabar amerikiečiai nesusikibs su rusais?

- Tamsta manai?

- Nemanau, bet niekada negali žinoti. Kiekvienas rytojus ateina su savo dienotvarke.

Abu vyrai nedaug tešnekėję pakilo nuo stalo ir išėjo baigti dienos darbų. Pasilikom trise. Valandėlę tylėjom.

- Gal ir mudu galėtumėm ką padėti? – tylėjimą pertraukė Mikas.

- Ne. Juodu tik sužiūrės gyvulius. Labai gaila. Mano ūkis nedidelis, tai trise beveik ir apsidirbsim. Ypač dabar, kai didieji darbai teprasidės už savaitės kitos. Buvau dideliam rūpesty, bet kai atsirado sūnus su draugu, širdis palengvėjo. Ačiū Dievui, duonos užtenka, tai kviečiu keletą dienų pailsėti, o per tą laiką pasidairysiu, gal kur kaimynams būsite reikalingi. Daug kur trūksta, bet visi lūkuriuoja sugrįžtant savųjų. Prašom, parodysiu, kur galėsite pailsėti, o rytoj bus kita diena.

Pakilom. Nuvedė pastogėn į nedidelį, saulės kiek įkaitintą kambarėlį su dviem švariai paklotom lovom.

- Buvo labai karšta, tai atsidariau langą. Jeigu naktį atvėstų, užsidarykit. O rytoj miegokit, kiek širdis leis. Kai Heincas su Hermanu sugrįžo, tai išmiegojo

po dvidešimt keturias valandas. Jeigu tik miegosis, miegokit ir tamstos. Rusai ant kulnų nelipa, skubėti nebereikia.

- Ir nebėra kur, - pridėjau.

Su ta linksma pastaba ji mus paliko.

Saulė jau buvo nusileidusi, bet pagal mūsų įprotį gulti buvo lyg ir per anksti, nors nemigo naktis ir nuovargis traukė žemyn. Lyg susitarę susėdom ant lovų krašto. Pro ramias medžių viršūnes švytėjo gelsvas saulėlydis. Apačioje pasigirdo žingsniai, durų trinktelėjimas.

- Kaip ilgai ilsėsimės? – paklausiau.

- Kol išsimiegosim. Nors ir ligi pietų, - greitai atsakė Mikas.

- Aš ne apie tą. Kaip ilgai žadam čia padykinėti? Savaitę, dvi?

- Pabūti gal ir leistų, bet dykinėti... Nemanau.

- Kodėl taip galvoji? Antra vertus, taip be niekur nieko svečiuotis irgi būtų nei šis, nei tas.

- Apmečiau akim, ką apmesti buvo galima. Tvoros sutvarkytos, krūmai apgenėti. Pats nematei, bet aš mačiau. Negi viena per visą karą ir šeimininkavo? Turėjo keletą svetimšalių, kaip ir tėvas, o gal net karo belaisvių. Tik dabar paliko viena, kai anie, pajutę laisvę, išlakstė. Pamatysi – rytoj, gal net pusryčio nedavusi, išsiųs pas kokią vieną pasilikusią kaimynę.

- Ir našlę. Ir mėlynakę. Ir su duobutėm rožiniuose veidukuose, - paerzinau.

- Ir šviesiaplaukę, kuri būtinai norės pramokti angliškai, - atsikirto.

Iš kuprinės išsiėmiau marškinius. Juos buvo Živilė, o gal ir jos mama išskalbusi ir dailiai sulanksčiusi, bet vis tiek buvo pasiglamžę. Išlanksčiau, raukšles patampiau ir pakabinau ant kėdės atramos su viltimi, kad per naktį raukšlės kiek apsilygins.

- Tai jau rytojui? – šyptelėjo Mikas. – Kad mėlynakei iš karto į akį kristum? – lyginosi už ankstesnį peštelėjimą.

- Ne pro šalį būtų ir tau pasikeisti. Aš pats savo neužuodžiu, bet svetimam turbūt jau nosį riečia. Rytoj paprašysiu muilo, reikės prasiskalbti nors ir su šaltu. Galėtum ir tu pasikeisti. O jeigu nori, tai duok, kartu praskalbsiu.

- Kad aš darau eksperimentą. Jaučiu, jeigu dar porą ar trejetą savaičių taip pavaikščiosiu, marškiniai suaugs su oda į vieną, pasidarys organine mano kūno dalim. Pagalvok, koks bus patogumas. Nereikės nei naujų pirkti, nei tų pačių skalbti. Tik išsimaudei ir vėl vaikštai.

- Kaip šuo, - nusijuokiau.

- Tegu ir kaip šuo, o kas kam. Naują madą pradėsiu.

- Vėju tvaiktelėjusia.

- Tai kas, - nenusileido, bet atsisegė kuprinę ir išsiėmė gelsvus, matyt, dar Berlyne išlygintus.

Kai apie vidurdienį pabudau, Miko nebebuvo. Ir mano nešvarių marškinių nebebuvo. Nulipau žemyn. Apačioje irgi nieko nebuvo. Išėjau į kiemą, irgi nieko nebuvo matyti, tik abieji marškiniai ant virvės džiuvo. Priėjęs paliečiau – jau buvo sausi. Nejučia nusišypsojau: Mikas jau spėjo įsiteikti – pakilo anksti pasirodyti, koks geras darbininkas. Pažiūrėjau į trobas, į kai kurias net šūktelėjau,

niekas neatsiliepė. Pasijutau, lyg būčiau visam ūkyje paliktas vienas, kai visi išvažiuoja į atlaidus. Atėjo galvon ta vasara, kai tėviškėje klibikštavau susižeidęs koją ir bent porą sekmadienių buvau namie paliktas vienas. Priverstinė vienuma tada slėgė ligi tol nepatirtu nejaukumu, bet dabar to nejaukumo nejutau. Pasukęs už tvarto, toli pievoje pamačiau du bekasinėjančius vyrus. Abu be marškinių. Vienas įrudęs, kitas baltas kaip palietas lajus. Spėjau, kad galėtų būti Hermanas su Miku. Net dingtelėjo, kad Mikas bus jau įsiprašęs į nuolatinius darbininkus, ir man teks kelią plukti vienam. Buvau besinešąs per lauką į jų pusę, bet vėl susilaikiau: būtų nei šis, nei tas, kad nuėjęs rasčiau visiškai svetimus vyrus. Sugrįžau į vidų. Virtuvėje ant stalo stovėjo termosas, tuščias puodukas ir dvi uždengtos lėkštės. Pradengiau. Vienoje buvo papjaustyta duonos, kitoje – sūrio ir dešros. Atsukau termosą – kava. Sumečiau, kad tai pusryčiai miegaliui. Bevalgydamas išgirdau greitus žingsnius ir tuoj virtuvėn lėkte įlėkė šeimininkė.

- Laba diena, - prie durų stabtelėjusi pasisveikino.

Atsistojau ir ėmiau teisintis, jog gal ne savo pusrytį valgau.

- Bet kai nieko gyvo namuose neradau, tai ir pagalvojau...

- Aišku, kad tamstos. Grįždama galvojau, kad rasiu dar nepakilusį. Tamstos draugas sakė, kad nuo Hamburgo ligi pat Lueneburgo į vagono šoną įsikibęs atvažiavai. Aš taip tai nebūčiau išdrįsusi.

- Kitaip nebuvo kaip. O mano bičiulis jau kažin kur išgaravo. Pabėgo?

Nenorėjau pasakyti, kad mačiau lauke su Hermanu besikapstantį.

- Nepabėgo. Pakilo kartu su visais. Sakė, taip visą amžių buvo įpratęs. Saulė kyla ir jį kartu tempia. Ne, nepabėgo. Per kelutį nutekamasis vamzdis buvo beveik užsikimšęs. Kai smarkiai palyja, tai ne tik pievą, bet ir dalį dirvos užtvindo. Juodu pasišovė prakimšti.

Šnekėdama kai ką parsineštą ar parsivežtą sudėjo į spintą, kai ką į stalčius, atgalia ranka nubraukė aukštyn ant kaktos krintančius plaukus ir atsisėdo kitoje pusėje stalo.

- Mudu su Heincu pavažiavom į krautuvę, pakeliui šnektelėjom su vienu kitu kaimynu ir galiu pasakyti gerą žinią. Yra pora vietų, kur vasarai reikėtų vyro. Ne dviejų. Nemanau, kad būtų sunku judviem persiskirti. Ar teisingai galvoju?

Ir nelaukdama, ką pasakysiu, tuo pačiu atsikvėpimu tęsė toliau:

- Pasišnekėkit. Jeigu norėsit, pavakariukais galėsiu nuvežti, kad patys galėtumėt susitarti. Ir dar kitą naujieną sužinojau, kuri ir jums gali būti įdomi. Čia, ant Elbės kranto buvo stovykla karo belaisviams. Dabar anglai tuose barakuose padarė stovyklą pabėgėliams. Girdėjau, kad net ir lietuvių yra. Sakau, gal norėsite pirma ten pasižiūrėti.

Ėmiau klausinėti, kas ten per stovykla ir iš kur tie pabėgėliai, bet ji nieko negalėjo pasakyti. Težinojo, kad ligi barakų yra apie dvidešimt kilometrų.

Mums bešnekant iš kiemo pasigirdo balsai.

- O, ir darbininkai jau namie, - šūktelėjo metusi akį pro langą, paskui žvilgterėjo į laikrodį.

Išėjau į kiemą. Mikas jau viską žinojo.

- Tai kaip? – pasakiau.

Jis pasikrapštė pakaušį.

- Būtų gera pas kokią vokietukę pagyventi, - šyptelėjo.

- Pas tokią, kaip ši? – šyptelėjau ir aš.

- Kad, matai, tokios visais patvoriais nesimėto, - nutęsė žiūrėdamas į virtuvės langus, už kurių net jokio šešėlio nebuvo matyti.

- O kaip tokios, kaip ana, kuri iš vagono išlipusi mums kelią rodė? Mėtosi?

- Ana - vienokia, ta – kitokia, bet... – ir nutilo.

Iš anapus šulinio į mus žiūrėjo Hermanas su tokiu dėmesiu, lyg suprastų, ką mudu šnekam.

- Supranti? – paklausiau.

- Nė žodžio. Visada maniau, kad lenkų ir jūsų kalbos nelabai tesiskiria, bet klausau ir net žodžių negaliu atskirti, nors lenkiškai gana gerai moku.

- Mes svarstom, kas verčiau: ar tuoj ieškoti darbo ar dar pažiūrėti, kas anoj belaisvių stovykloj yra.

- Gal rastumėt savo giminių?

- Abiejų artimieji Sibire.

- Visi?

- Paėmė prieš pat karą ir išvežė. Jeigu karas būtų savaitę anksčiau prasidėjęs, visi būtų pasilikę namie.

- Kas gali rusus suprasti, - numojo ranka Hermanas, o man ant liežuvio pašoko:

- O kas gali suprasti vokiečius?

Už to sakinio buvo kulkosvaidžiais iš šio pasaulio šluojami žydai, bet susilaikiau. Mokiausi už svetimo stalo sėdėdamas nemokyti šeimininkės, kaip reikia virti. Pasukau kalbą į savo rūpestį.

- Manau, kad nieko neprarastumėm nuėję pažiūrėti, kokie lietuviai tuose barakuose susirinko ir ką jie ten veikia, - pasakiau vokiškai, kad ir Hermanas suprastų.

- Sakai, gal Živilė bus irgi ten atklydusi? – Mikas bakstelėjo ir man, bet lietuviškai.

- Ar Živilė mažiau verta už kokią vokietukę? – atkirtau ir aš, bet jau lietuviškai. – Aš tai einu. Nepatiks, vokiečių visur pilna. Rasim.

- Bet čia jau užmegztas mazgas.

- Nors dviem ir smagiau, bet aš tavęs neverčiu. Kelią rasiu vienas, o pats gali pasilikti mazgų mazgioti. Nepatiks – sugrįšiu, tau nesiseks, ateisi ir vienas.

- Kad tau viskas taip lengvai ir greitai.

- Ne lengvai ir ne greitai. Juk neseniai susigaudėm, kad mes – niekam nereikalingi žmonės, o dabar, va, daromės nelabai kam reikalingi valkatos. Niekada nevalkatavau, tik knygose ne kartą su jais buvau susitikęs. Lietuvoje valkatos buvo išvirtę į poteriaujančius elgetas, o čia – kitaip. Čia valkatos labiau panašūs į žmones, jeigu tik jie patys yra žmoniški, jaukūs, na, sakyčiau, simpatiški. O tokiais mudu galėtumėm būti, ypač dabar, kai tiek daug vyrų iššudyta. Ir mūsiškė kokia jauki. Šiandien pasišnekėjom, kaip seni pažįstami. Na, su manim ji šnekėjo, kaip su savo vaiku, kuriam reikia patarti, ką ir kaip

geriau daryti, bet apie tave labai šiltai nušnekėjo. Jai patiko, kad mėgsti anksti keltis ir atsikėlęs dairaisi, kokio darbo nusitverti. Jeigu ne tas Hermanas, atrodo, ji su malonumu tave sau pasiliktų.

- Sau... Ką nori tuo pasakyti? – visą laiką nykščiu trynęs vandens siurblio rankeną, pasuko akis į mano pusę.

- Kaip darbininką, kuriuo gali pasitikėti ir darbus patikėti.

- Ir tris odas nunerti?

- Nenorėk visko veltui. Ji pati šmaikšti, tai nori, kad ir darbininkai tokie būtų.

Ir staiga dingtelėjo nelaukta mintis.

- Gal to žvalumo ir Hermanui jau per daug? – pasakiau.

- Į tą pusę. Sako, kad nėra kada nė atsipūsti. Dar vieno darbo nepradėjai, o ji jau turi kitus du. Pati visur tekina laksto, nori, kad ir kiti lakstytų. Ir sūnus toks pat, kaip motina.

- Tai gal Hermanas galvoja sparną kelti?

- Negalvoja. Juodu su Heincu labai susirišę. Sako, jei ne Heincas, jis seniai būtų rusų paimtas. Sužeistą vilkte iš apkasų išvilkęs.

- Visur vis kas nors su kuo susipynęs. Man tuo tarpu rūpi, ar mėginam dar vieną naktį nakvoti, ar traukiam pažiūrėti, kas anuose barakuose yra.

- Traukiam, - trumpai nusprendė Mikas.

Kai, pasiėmę marškinius, nuėjome į vidų ir pasakėm, kad traukiam pasižiūrėti, kas dedasi barakuose, vokietė labai nustebo, o gal tik dėjosi nustebusi.

- Net nepailsėję? Juk sakiau, kad galite kelias dienas ramiai pailsėti.

- Ačiū, pailsėjom. Kiek čia jaunam to poilsio reikia. Pusvalandį ant griovio krašto kojas ištiesei ir vėl gali žengti.

- Bet vis tiek...

- Nenorim tamstos gerumo per daug išnaudoti. Ir taip jau karališkose lovose išsimiegojom. Ačiū už globą ir rūpestį. Keliausim.

- Nelauksit nė pietų?

- Nelauksim. Kelias dar tolimas, nenorim sulaukti tamsos.

- Tai palaukit nors kol sumuštinį padarysiu. Juk pakeliui niekur nerasit. Nebe tie laikai, kai kiekvienam kaime buvo galima rasti užkandinę. Kai buvau jauna, mėgau pakeliauti ir aš. Ir dar kaip! Dabar už mane sūnus pusę pasaulio išvaikščiojo ir dar nežinau, ką jo sieloj toji kelionė paliko. Gal niekada ir nesužinosiu.

Su tais žodžiais nusisuko ir išėjo į kitą kambarį. Man pasirodė, kad nusisuko tik norėdama paslėpti į akis tvinstančias ašaras, o prieš akimirksnį atrodė, jos atsivers pasakojimai apie būtas, nebepakartojamas keliones, ir mudu vėl nakvosim tose švarutėse minkštose lovose.

Jai taip staiga išbėgus, mudu susižvalgėm ir nuėjom tvarkytis kuprinių.

- Ar neatrodo, kad be reikalo skubam, - pagaliau pasakė Mikas.

- Atrodo, - sutikau. – Kai ji įsišneko apie save, ir man toptelėjo, kad galėtų būti labai įdomu su ja išsikalbėti. Iš žmogaus pasakojimo kartais galima daugiau išmokti negu iš gudriai parašytų knygų.

- Tai pasilikim.

- Kaip? Eik jau. Taip stipriai užsikepėm, ir vėl atgal. Į ką bus panašu? Kai nulipsim žemyn, ji gal jau lauks su sumuštiniais.

Taip ir buvo. Kai tik su kuprinėm įėjom į virtuvę, ji tuoj atsisuko nuo spintos.

- Va, - padavė didoką popierinį maišelį. – Kai išalksit, rasit šį tą užkąsti. Ir ar nebūtų smagu, jeigu barakuose rastumėt ką nors iš artimųjų. Kokį nors seną gerą draugą.

- Jeigu nerasim, sugrįšim, - smagiai įterpė Mikas.

- Prašau, - visai rimtai atsakė, - tik, patys matote, darbininkų man užtenka. – Dabar, kaip minėjau, yra keletas vietų kaimynystėje, bet ar jos bus rytoj ar poryt, kas gali pasakyti. Žmonės juda ir ieško kur nors kiek pritapti.

- Tai nors taip sau. Tik praeinant. Stiklą šalto vandens išgerti, gerą žodį išgirsti, - pridėjau ir aš.

Atsisveikinom. Jos žodžiai apie suradimą nors seno draugo smegtelėjo tiesiai širdin, nes aš pats vargu ar būčiau sumetęs kam kitam to palinkėti. Manau, kad tą patį pajuto ir Mikas, tik nė žodžiu apie savo kniustelėjimą neprasitarė. Neprasitariau nė aš.

- Tai pradedame valkatavimą, - kai jau buvom galiuką paėję parodytu keliu, pasakė Mikas.

Nenorėjau vienu žodžiu patvirtinti, tai pasakiau:

- Dar ne. Dar tik pradedam mokytis. Geru valkata tapti reikia daug išmokti.

- Gal ir taip. Tai sakykim, kad mokomės.

Ir kiek patylėjęs pridūrė:

- Vis tiek man atrodo, kad mudu ji ne vien botagėliu nuo darbo į darbą vaikytų. Dirbti reikia. Be to padorus gyvenimas neįmanomas, bet šalia to reikia ir žmogaus. O ji, atrodo, yra ir žmogus. Gal ir labai geras.

21.

Kai suradom barakyną, saulė jau buvo nusileidusi. Barakai buvo vidury smagaus pušyno. Abiejose pusėse išsilupinėjusio kelio buvo keliolika ilgų, nupilkėjusių barakų. Sumetėm, kad lietuvių čia tiek daug tikrai negalėtų būti. Prie vieno šalia pat kelio nutįsusio barako ant suoliuko pamatėm karališkosios armijos kapitoną. Jis sėdėjo ant suoliuko nugara parėmęs barako sieną ir čiulpė pypkę. Stabterėjęs palabinau, atsiprašiau ir paklausiau, kuriuose barakuose galima būtų rasti lietuvių.

Kelios sekundės truko, kol išsitraukė, matyt, jau gerokai prigęsusią pypkę iš dantų, dar keliolika sekundžių peržvelgė mane, paskum – Miką.

- Ieškot savųjų?

Čia toptelėjo galvon, kad valkata turi mokėti meluoti, o geras valkata turėtų išmokti meluoti taip, kad niekam nepakenktų.

- Savųjų, - prisipažinau.

- Tėvo, motinos?

Čia negalėjau meluoti.

- Ne. Tėvas ir motina kažin kur Sibire, o gal ir gyvų nebėra. Girdėjau, ka į tą

pusę paspruko pusbrolis.

Dabar tikrai pamelavau, nes tikro pusbrolio neturėjau.

- Persiskyrėt?

- Ne, vokiečiai jį buvo išvežę į Vokietiją darbams, - vėl pamelavau ir kartu suėmė gailestis, kam tą senį pašnekinau.

- Neblogai kalbi angliškai. Kur išmokai?

- Mokykloj. Ir pats mokiausi. Kalbos man visada labai patiko.

- Ten paskutiniai trys barakai. Tik, jeigu norėsite pasilikti, vargu ar įtilpsite: pabėgėlių atsirado daugiau negu patalpų.

Jis vėl įsikando pypkę, o aš padėkojau ir patraukėm į tą galą, kur kapitonas parodė keturkampiu, į priekį kiek atsikišusiu smakru. Tikrai gale gatvės priėjau vartus su užrašu, kad čia lietuvių stovykla. Tarpuvartėj sutikom išbėgančią jauną mergaitę ir paklausiau, kur galėtumėm rasti stovyklos vyriausiąją galvą. Mergaitė paėjo kelis žingsnius atgal, parodė ranka į tolimesnį gana ilgo barako galą ir pasakė:

- Tenai raštinė. Jeigu raštinėje nieko nebūtų, tai komiteto pirmininkas šalia raštinės ir gyvena. Tenai ką nors tikrai rasite.

Nespėjau net gerai padėkoti, kai tekina vėl išbėgo pro vartus.

Raštinėje tebebuvo šviesu. Pasibeldėm. Prie stalo sėdėjo į šaškes įsigilinę du vyrai. Nors pasibeldus ir pakvietė, bet įėjus nė vienas galvos nepakėlė. Tik po kokios minutės, o gal net ir po ilgesnio laiko vienas pastūmė savo šaškę, pasuko galvą į mus ir paklausė:

- Ką pasakysite?

Čia mane pralenkė Mikas.

- Iš vokiečių sužinojom, kad čia renkasi lietuviai pabėgėliai, tai ir atėjom.

- Visą laiką ėjom, ieškojom. Tik vakar iš Hamburgo atvažiavom į Lueneburgą. Pernakvojom pas vokiečius ir sužinojom, kad čia yra lietuvių, - pridėjau savo.

- Nieko, vyrai, nebus. Mes ir taip čia sukimšti, kaip silkės bačkoje.

- Tai nė nakvynės? – įsiterpiau.

- Na nakvynę tai gal kaip nors.

Ir atsisukęs į savo partnerį pasakė:

- Nuvesk į pirtį. Priepirty yra pora lovų. Rodos, kad yra ir čiužinių, jeigu dar kas nors neišsinešė. Tegu pasistato pirty ir tegu permiega. Pažiūrėk virtuvėje, gal dar yra kas likę nuo vakarienės. Juk turbūt išalkę.

Ir vėl atsisukęs į mus pridėjo:

- Tai – viskas, ką galiu padaryti. Permiegosite, o rytoj reikės pasiieškoti vietos kitur. Dabar stovyklų tiek pridygo, kad kur nors kokį plyšį rasti gal ir nebus taip sunku, - ir vėl nusisuko prie šaškių lentos.

Atrodė aukštokas, labai liesas, gerokai įdubusiais žandais, beveik kaip anas, kurį raudonskruostė iš traukinio nusivedė namo, arba kaip anas dryžuotais marškiniais, kuris vokietį mušė, o pats aukštielninkas virto. Antras buvo neaukštas, bet stambokas ir apskritaveidis. Jis turbūt viršininkui klusnumą rodydamas greitu judesiu pastūmė savo šaškę, pakilo, mostelėjo galva, kad sektumėm ir išėjo.

Kieme jau buvo patamsėję, bet švietė kelios lempos. Viena viršum raštinės

durų. Čia beveik kaktomuša susitikom žmogų, kurį iš sykio pažinau.

- Sveikas gyvas, - pasakiau.

Jis stabtelėjo, pakėlė akis.

- Sveikas! – sušuko. – Tai prasimušėt? – ištiesė ranką man, paskum – Mikui. – Tai gerai! Čia būsi nežmoniškai reikalingas!

Tie žodžiai buvo skirti man.

- Kad vargu, - šyptelėjau.

- Kodėl? Ar radot kur geriau?

- Niekur nieko neradom, bet sako, kad čia vietos nėra.

- Kas sakė?

- Čia raštinėje tas liesas ponas. Leidžia pirtyje pernakvoti, o rytoj vėl į visus keturis vėjus.

- Nė velnio, - nusikeikė. – Einam.

Žengė laiptelį į raštinę, pastūmė duris. Prie šaškių sėdįs ponas pakėlė galvą.

- Tas vyras man reikalingas, - pasakė bakstelėjęs man į krūtinę, - ir niekur iš čia neis. Juk nė vienas nemokam angliškai. Žinias reikia gaudyti iš vokiečių radijo, tu pats nueini pas senį ir be latvės negali susišnekėti, o kaip latvė tavo žodžius persako komendantui ir kaip komendantas tau, tai jos malonė, o jis angliškai geriau kerta už visas tavo latves.

- Bet kur jį padėsiu? Pats žinai, kad nė vieno tuščio kambario nebėra, - atsikirto liesas ponas.

- Ir dar kiek! Jis galės pasistatyti lovą mano kambary, o štai ponas Mikas gražiai tilps viengungių barake. Juk ten galima kokias keturias ar net penkias lovas dar pastatyti.

- Galima... Jie man ir taip pradeda galvą ūžti, kad labai sukimšti, o kai dar pridėsiu, - nenorėjo nusileisti liesasis.

- Žmogau mielas, juk jie draugai. Kas nenorės draugo priimti. Einam, - mostelėjo ranka man.

Kai išėjom į kiemą, pasakiau:

- Ačiū, pirmininke. Jeigu ne tamsta, tas butininkas buvo gatavas tuoj pat išjoti.

- Kad, matai, mano mielas, aš nebe pirmininkas. Norėjo uždėti, bet atsikračiau. Užteko, kad anoj pusėje Elbės papirmininkavau. Jis ne butininkas, bet tikras, visų išrinktas pirmininkas. Aš atsidėjau kitokiems darbams. Parenku žinių ir pakabinu ant sienos. Jie tą lentą vadina mūsų laikraščiu, o mane – redaktorium. Kiek jau laiko, kai mažiukai be mokslo, reikia žiūrėti, kad neužaugtų beraščiai. Daug su gerais balsais. Atsimenat, kaip prie daržinės traukdavot. Sutraukia ir čia, bet kas iš to. Reikėtų rasti žmogų, kuris iš tų palaidų rėksnių galėtų padaryti chorą. Reikėtų, reikėtų, reikėtų, bet kai nėra kaip, tai reikėjimas taip nejučia ir dyla... Bet nesudils... Jeigu patys nedilinsim, nesudils.

Miką seni pažįstami priėmė išskėstom rankom. Nors vadino pabėgėliu, sakė, kad sušilęs kojas turės gerą butelį statyti, vis tiek patys atnešė ir lovą, ir čiužinį. Aš įsikūriau su pirmininku. Kambarys buvo erdvus. Kai įnešėm mano lovą, liko tiek laisvos vietos, kad iš bėdos būtų galima net kitas dvi sukimšti.

- Pavargęs? – paklausė, kai apsitvarkėm.

- Praeitą naktį tikrai patogiai miegojom, bet viskam atmiegoti vienos nakties turbūt neužtenka.

- Tai mik. Aš dar sutvarkysiu žinias, kurias užsirašiau iš radijo, o rytoj parnešiu angliškų laikraščių. Ką radęs geresnio, išversi ir pakabinsim ant lentos. Dabar visi žinių laukia taip, kaip alkani duonos.

Jis atsisėdęs prie stalo ėmė vartyti popierius, rašinėti, o aš išsitiesiau lovoj, anaiptol ne tokioj, kaip praeitą naktį miegojau, bet ir šiek tiek patogesnėje negu daržinėje arba kur nors pakrūmėj. Atrodė, lyg būčiau priėjęs kelio galą, bet tokį keistai be galo. Čia pat prie stalo sėdi žmogus, kuris stengiasi savo žmonėms pranešti pačius naujausius pasaulio įvykius, apie kuriuos aš pats kažin kiek laiko nieko nežinau, o jeigu ir žinočiau, vargu ar tai nors kiek keistų mano buvimą. Jis steigia mokyklą, svajoja apie chorą, gal dar daug apie ką, lyg jau visam čia būtų suleidęs šaknis, o ten kažin kur kažin kas gal rimtai galvoja, gal jau net sprendžia, ką reikia daryti su tais niekam nereikalingais dvikojais padarais, tokiais pat dvikojais, kaip ir patys sprendėjai. Ką žino, ką galvoja ir ką planuoja pypkutę čiulpdamas tas karališkos armijos kapitonas, su kuriuo neseniai šnektelėjau ano barako pasienyje, kurio žinioje yra niekam nereikalingų dvikojų prikimšti barakai ir kurį, jau spėjau susigaudyti, niekas nevadina komendantu, bet seniu ir pyksta, kad jį apžergusios laiko dvi angliškai kiek mokančios latvės.Per tą trumpą laiką spėjau net sužinoti, kodėl apie latvius nė vieno žodžio neišgirdau. Kai per Elbę atvežė, lietuvius suleido kitam barakyno gale, į šviesius, erdvius barakus, kuriuose buvo gyventa vokiečių, viso barakyno prižiūrėtojų, toliau buvo barakai, kuriuose buvo laikomi amerikiečiai ir anglai karo belaisviai, o pačiame gale buvo atskiras rusų karo belaisvių barakynėlis. Labai nešvarus, labai apleistas, su išdaužytais langais. Kai atvežė dar vieną būrį lietuvių, nebetelpantį į pirmuosius barakus, senis visus lietuvius sugrūdo į apleistą barakynėlį, o anuos geruosius atidavė naujai atvežtiems latviams. Ar senis savo vieno išmanymu tą padarė, kas gali pasakyti, bet mūsiškiai šventai tikėjo, kad be liežuvio tų latvių, kurias, kaip mokančias šiek tiek angliškai, jis iš karto pasiėmė į raštinę, to nebūtų padaręs. Lietuviai pyko, triukšmavo, bet senis buvo nepajudinamas. Tiesa, įstiklino išdaužytus langus, davė kalkių išsibaltinti kambarius. Išsibaltino, bet negalėjo prie sienų net prisiliesti. Ir kai Miką viengungiai į savo baraką priėmė, vienas tuoj pasakė:

- Gyventi tai gyvenk, tik žiūrėk, mūsų kalkių nevok.

Kai Mikas negalėjo sumesti, kaip jis galėtų kažin kokias kalkes vogti, kitas priėjo, nusegė Miko kuprinę. Kuprinė buvo balta: Mikas jau buvo pasitrynęs į sieną.

Kai tenai, anam dvare nuėjom į daržinę, buvo daug jaukiau - niekas į nieką neskersakiavo, o čia ėmė spausti sunkumas. Ir senis, ir šaškes stumdąs pirmininkas, ir kalkėmis baltintos sienos. Mūsų miestelio žydai tik išvietes kalkėmis baltindavo. Žiūrėdamas pro ant popierių palenktą buvusio pirmininko galvą į kalkėmis nutėkštą neobliuotų lentų sieną, pagalvojau, jog kažin kas yra pasirengęs mus visus – ir mus, ir latvius, ir estus, ir visus kitus, kurie nenori į išgarbintą rojų grįžti, sugrūsti į kalkėmis išbalintas išvietes. O gal ir visiškai

nebaltintas. Vėl pažiūriu į labai rimtai dirbantį žmogų ir pasakau:

- Labai atsiprašau, kad sutrukdysiu.

Jis pakėlė galvą.

- Man net sarmata. Jau kuris metas pažįstami, ir ten, ir šį vakarą daug gero padarei, o nežinau nei vardo, nei pavardės. Ten buvai pirmininkas, o kas čia? Redaktorius?

Platokas veidas nušvito nuo vienos ausies ligi kitos nubėgančia šypsena.

- Tikrai?

- Kam klausčiau?

- O aš nė nepagalvojau, kad reikia pasisakyti. Matyt, tebesam kaimiečiai. Kaime nereikia pasisakyti, tenai ir taip apie vienas kitą viską žino. Benediktas. Benediktas Aukštuolis iš Rimšelių. Namie visi vadina Benu. Trumpiau. Liežuviu ne taip lūžta. Tik tiek?

- Tik tiek. Ačiū.

Norėjau pasisakyti ir aš, bet jo galva vėl palinko ant popierių. Pagalvojau, kad mano vardą iš kur nors žino ir nebetrukdžiau. Tą patį akimirksnį atsiminiau, kaip juodu su Čaku susipažino, bet buvo per vėlu.

Kai pabudau, saulė pro atvirą langą krito ant stalo ir ant pundo laikraščių. Beno nebuvo. Toliau barake buvo girdėti vyrų balsai ir juokas. Šešėlis nubruožė per stalą: kažin kas praėjo palange. Atsikėliau, įšokau į kelnes, palyginau lovą ir pasiėmiau laikraščius. Buvo net kelių dienų, o aš nuo Berlyno laikų į jokį laikraštį nebuvau net akies metęs. Bėgau akimis per antraštes ir negalėjau sumesti, kas galėtų tiems žmonėms būti įdomu. Kaip valomi Londono griuvėsiai, kaip kažin kur Škotijoj tris dienas ieškojo miške paklydusio vaiko, gal pasakojimas, kaip olandai nuo vokiečių paslėpė iš pašauto lėktuvo lakūną, o gal žurnalisto svarstymus, kokia ateitis laukia Europos.

- Tai jau dirbi? – pro duris galvą įkišo Benas.

- Dairausi po laikraščius, bet nieko nerandu.

- Rasim. Einam valgyti.

- Ar nėra kur nusiprausti?

- Pirty. Einam, parodysiu.

Dieną barakynas atrodė dar liūdniau. Iš viso trys ilgoki barakai. Vienam buvo sukimštos šeimos, kitam – viengungiai, trečiam – virtuvė ir salė, vidury kiemo – pirtis. Turėjo vilties, kad po dienos kitos pirtį jau galima bus kurti. Atsirado vienas vyras, kuris žinojo kaip tokie pečiai ir iš jų einą vamzdžiai veikia. Jis sakėsi jau baigiąs viską sulipdyti. Trūkę dalių, bet senis suradęs netoliese tokią pat pirtį, tik dar labiau nuniokotą. Tai iš ten leido parsivežti dalių.

Nusiprausęs, pavalgęs avižinės košės, išgėręs į kavą panašaus rudo vandens, sugrįžau prie laikraščių, tik šį kartą ne vienas skaičiau: Benas rinkosi, kas tiktų jo laikraščiui. Žinutes tik žodžiu persakiau, o jis savaip užsirašė. Paskum paprašė išversti žurnalisto spėliojimus apie Europos ateitį.

- Tegu paskaito, - sakė. – Čia visi galvoja, kad amerikiečiai prie Elbės nepasiliks, bet kiek pailsės, prisitrauks daugiau ginklų ir eis į Maskvą. Niekas netiki, kad jie Europą atiduos Stalinui išskersti.

- O ką pats galvoji? – leptelėjau.

- Aš? Mano galvojimas nelabai kam rūpi. Atrodo, kad protingi žmonės neturėtų Europos, viso šiandieninės kultūros židinio, leisti paskersti, bet, antra vertus, vieną karą užbaigus, kitą tuoj pradėti ne taip lengva.

- O kas žino. Gal kur nors kas nors ir labai nori, kad toji mūsų kultūra ir jos motina Europa būtų nebeprikeliamai paskersta.

- Žinau, visa stalinija to tikrai nori, bet ne pati Europa, ne Amerika.

Jis pradėjo net karščiuotis, o aš į peštynes veltis nenorėjau. Bent kol kas. Su vieninteliu šiek tiek pažįstamu. Tai pasukau mintį visiškai kitur.

- Ar nieko negirdėjai apie Kuprėnus? – paklausiau.

- Nė žodelio. Bet jie prasimušė. Turėjo prasimušti. Tą rytą, kai dar su gerais patamsiais išvažiavo, žadėjo niekur nestoti, niekur negaišti. Jam vis rodėsi, kad rusai neis į šiaurę, bet sups iš rytų. Kiek jiem to kelio nuo kokio Švenbergo ligi Elbės.

- Bet galėjo pakeliui kas atsitikti.

- Galėjo, žinoma, bet kai neatsitiko ligi tol, nesinori apie tai net galvoti. Senis kietas, bet ne žioplas, duktė puikiai vokiškai kalba. Jie surado kelius ir takelius. Ir gal dar geriau. Kai mus vežė, kurie turėjo arklius, paliko Dievo valiai. Amerikiečiai apie kokių arklių pargabenimą visiškai neėmė į galvą. Net daiktų neleido pasiimti, kiek kas norėjo. Tik tiek, kiek galėjai vienoj rankoj panešti. Vakare liepė išsiprausti pirtyje, visus plaukus išpurškė DDT milteliais, drabužius išsvilino krosny, kai kam, sako, net pagruzdino, kitą rytą kaip silkes sukimšo į sunkvežimius, atvežė čia, išmetė ir žinokitės. Bet buvom laimingi. Kelias dienas buvom laimingi, o dabar pradedam rūgti. Mat pradėjom gyventi taip, lyg jau būtumėm spėję net šaknis į tuos barakus suleisti.

- O kaip iš ten? Taip, kaip lenkus? Be jokio vargo? – pasidaviau smalsumui, bet jis valandėlę žiūrėjo iš anapus stalo tiesiai į akis iš lengva purtydamas galvą.

- O ho ho, - pasakė. – Ilga istorija. Papasakosiu, bet dabar žmonės jau laikraščio dairosi. Versk tą straipsnį, o aš paleisiu rotacinę, - nusijuokė, iš po stalo išsitraukė rašomąją mašinėlę ir ėmė kalti žinias, o aš įnikau versti.

Po kokios valandos laikraštis buvo gatavas. Visas dešimt puslapių. Nuėję salėn nurinkom nuo lentos dešimt puslapių vakarykščių, į jų vietą prismaigstėm naujus. Dešimt į lentą ir tetilpo. Dvi eilės po penkis puslapius. Tuoj atsirado būrys skaitytojų, ypač ėmė svarstyti žurnalisto suprastą Europos ateitį. Daugelis dar negalėjo tikėti, kad karas taip ir pasibaigė. Aš irgi nežinojau, ką tikėti. Smagu būtų, kad generolas Patton pasuktų savo divizijas į rytus, kaip čia pat gražiai pražilęs ponas dėstė, sutriuškintų rusus, o mes jo tankų vėžėmis grįžtumėm namo. Gal kur nors anapus Utralo dar gyvus rasčiau tėvus ir seserį, bet...

- Gal einam pažiūrėti rusų? – peštelėjo Benas.

- Rusų? – net pašokau. – Kur jie?

Staiga nusmelkė, kad anglai juos ir čia jau užleidžia.

- O ten prie Elbės. Anoj pusėj jie saugo, kad Elbės kas nepavogtų. Kas turi gerus balsus, mėgina pašnekinti, bet jie tuoj lenda į krūmus ir slepiasi. Paskolink žiūronus. Reikia, va, jam, - bakstelėjo nykščiu į mano pusę, - rusą iš arti parodyti.

Išėjom. Kieme pamačiau Miką ir dar tris vyrus, nešančius dvi dideles metalines statines.

- Ką jūs dabar? – pasijuokiau. – Ar alų darysit?

- Ne alų, prie alaus, - atsakė vienas iš vyrų.

- Jeigu to alaus kur gausi, - pridūrė kitas.

Jie su statinėmis nuėjo už pirties, o mudu, gavę žiūroną, kelučiu nuėjom į pušyną.

Diena buvo rami, karšta, be jokio debesėlio, o dangus toks mėlynas, net patamsėjęs, lyg kas ten aukštai visus mėlynus dažus būtų iš karto paliejęs. Ėjom mažu kelučiu, paskum Benas pasuko į dešinę vos žymiu taku. Išbėginės rausvos pušys viršūnėmis dangaus mėlynumą ramstė, o Benas spėliojo, jeigu Lietuvoje irgi toks gražus oras, ką ten pasilikę žmonės veikia.

- Kartais taip įsigalvoju, kad rytą saulę pasitinku su tom pačiom akim, su kuriom vakare išleidau. Kaip sužinoti, kas atsitiko žmonai, kas vaikams? Žinai, kad kartais užeina toks pasiutęs noras grįžti, jog, rodos, ir šimtas arklių nesulaikytų, bet sulaiko toks paprastas dalykas – žinojimas, kad tu būsi tik kol peržengsi sieną. Peržengęs jau tu nebe tu. Tu – daiktas, kurį tvarko kaip nori, deda kur nori tokie pat, kaip tu, dažnai nepalyginti kvailesni, bet su jokios moralės nežinančia valdiška jėga. Už savo darbus jokios atsakomybės nenešančia.

Tada pagalvojau, kad žinojimas ar nežinojimas žmogaus gyvenimą tikrai gali įtaigoti. Tėvų ir sesers netekimo skaudulys nemenkėjo ir man, bet eiti ieškoti nė minty nebuvo: žinojau, kad jų nebėra, kad niekur jų nerasiu, tik pats save nuskandinsiu. Lygiai tas pats, kad nertum į akivarą tenai nugrimzdusio švino gabalėlio ieškoti. Šnekėjo tik jis, o aš tik klausiau ir savo mintimis lydėjau jo sielvartą. Ką aš, jauniklis, galėjau suaugusiam žmogui pasakyti?

Staiga išėjom ant pliko aukšto skardžio. Priešais atsivėrė akim neaprėpiama lyguma, o apačioje – tamsūs Elbės vandenys.

- Žiūrėk, - ištiesė ranką Benas.

Anuo Elbės krantu ėjo du vyrai. Pakėliau žiūroną prie akių. Ėjo du kareiviai su automatais. Benas susikišo pirštus į burną ir sušvilpė, kad net ausyse suspengė. Kareiviai atsisuko. Jis dar kartą sušvilpė, suūkčiojo, ėmė mojuoti rankomis. Kareiviai paskubino žingsnius ir dingo krūmuose.

- Tai visada taip. Kartais vakare ateina čia visas būrys, nubaido rusus į krūmus, o patys susėda, dainuoja, moja, kad ir anie čia ateitų, bet nebuvo tokio atsitikimo, kad būtų iš krūmų išlindę, kol šioje pusėje kas yra. Apačioje mūsiškiai meškerioja ir, kada tik pamatę, juos kalbina, kurie moka rusiškai, žuvies paragauti kviečia, bet anie nė į tą pusę nežvilgteri, turbūt bijo. Jeigu atsilieptų, jeigu nors ranka į tą pusę pamotų, o tuo tarpu koks viršininkas pamatytų, greičiausiai šnipinėjimu apkaltintų.

Jis šneka, svarsto, o aš negaliu akių atitraukti nuo upės platumo ir galvoju, ar galėjo tie mano berlyniečiai kaip nors per ją persigauti. Ypač akyse stovi prancūziškai išmokti užsidegęs mokytojas. Jis svajojo, per Elbę persigavęs, traukti tiesiai į Paryžių, į pasaulio kultūros centrą, lyg toji kultūra ten būtų taip, kaip tėvo aruode žirniai: tik semkis į kišenes ir kultūrėk.

Kai Benas prityla, paminiu kelias pavardes ir paklausiu, ar nėra kurio mūsų barakėliuose. Ne, tokio nė vieno negirdėjęs. Visų dar nepažįstąs, bet beveik galįs užtikrinti, kad tokių nėra.

Tada papasakoju jam, kaip visi kartu išėjom iš Berlyno, kaip juos, lyg nenugalimas magnetas, traukė toji Elbė ir kaip persiskyrėm.

- O žinai, jeigu paties kelią ištiestum, dar pridėtum pakeliui sugaištas dienas, tai tiesiai eidamas ir pats gal būtum nebetoli Paryžiaus. Ir jie gal jau anam krašte Vokietijos, - gal raminti norėdamas šnekėjo Benas.

- Bet Elbė? - sakiau. – Pamėgink per tokį platumą.

- Niekada nežinai, kokių gelbėjimosi priemonių bėdon patekęs žmogus gali rasti.

Jis manė, kad visi jie seniai yra kur nors šioje pusėje, o man rodėsi, kad visus sučiulpė tas nepasotinamas akivaras, kuriame žmonės taip dingsta, lyg visiškai nebūtų net gimę. Atsiminiau akivarą mūsų kaimo pelkės pakrašty. Sakydavo, kad jis buvo įtraukęs savin ir gyvulių, ir žmonių. Kažin kurią žiemą šerių ir skudurų supirkinėtojas žydelis Kemkė pasukęs papieviais ir gyvo daugiau jo niekur niekas nebematė. Nei jo, nei rogių, nei truputį pašlubuoti linkusios kumelės. Kai pavasarį sniegas pratirpo, kaimynų berniukas rado ledan įšalusią vieną Kemkės poterių juostą, ją atkrapštė ir iš akivaro ištraukė visus poterius. Tik tiek. Nei kumelės, nei rogių, nei Kemkės niekas nesurado. Sakė, kad vyrai su kartimis ir kabliais dar kelias dienas graibė, bet nieko neužgriebė. Jau ką akivaras įsitraukia, tai ir neieškok, nes ir jis pats vargu ar žino, kur jo galas yra. Atsimenu, motina šnekėjo, Kemkės poterių akivaras neįčiulpė tik todėl, kad jie šventi. Kas kad žydo, bet vis tiek šventi. Kai tik velnias savo nelabas lūpas į šventą daiktą nupliko, tuoj atgal išspjovė, ir Kemkienė, ir Kemkiukai taip sužinojo, kur jų Kemkė nugrimzdo.

- Žinai, paties tada labai pasigedau, - nelauktai Benas nutraukė mano į vaikystę nubėgusias mintis.

- Kada? – nesusigaudžiau.

- Tada, kai abu su Miku išleidau.

Aš tik žiūrėjau, norėdamas išsilaisvinti iš atmintį užplūdusios Kemkės istorijos.

- Kai su tuo žvalgybos kapitonu šiaip šnekėjom, atrodė, kad vokiškai jis moka kaip tikras vokietis, bet kai reikėjo užgriebti giliau, tik rudas akutes išpūtė ir matau, kad visiškai nesusigaudo, ką noriu pasakyti. Sakiau, kad būtum pats, mane angliškai paremtum, o dabar šneku ir nebesumetu, ar jis manęs nesupranta, ar tik dedasi nesuprantąs. Kai tik jūs išvažiavot, ir jie atlėkė. Liepė parodyti vyrus. Sustatėm. Visi nusivilko marškinius. Aš nesivelku. Latvis stovi už savo eilės prie alyvų krūmo, kad galėtų dingti, jeigu lieptų nusivilkti man. Toliau – ukrainiečiai. Paima sąrašus. Manėm, kad šauks pavardėmis, bet jie tik suskaito, kiek eilėje ir kiek sąraše, paskum peržiūri visų kairiąsias pažastis. Latvių žymiai mažiau. Nematau nė vieno krepšininko. Praėję lietuvius, latvius, nueina prie ukrainiečių. Ima baimė, kad kuris ukrainietis neleptelėtų, kad latviai ne visi. Juk kartu trynėmės, ir jie turi aiškiai matyti, kad daug trūksta. Bent tų, su kuriais kartu krepšinį žaidė. Visi tylūs, susikaupę, niekas nepraveria burnos. Juk žinai, kad

paskutinėmis dienomis iš rusų pusės užklydo būrys italų. Jie stoviniavo aplinkui, šaipėsi, plepėjo, bet vargu ar ką žinojo, kaip čia yra. Bet ką gali žinoti, kada ir kas gali ne vietoj praverti burną. Tik kai visus peržiūrėjo ir mane pašaukė eiti kartu, širdis kiek atsileido. Nežinojau, kam šaukia, bet vyrai buvo paleisti ir skirstėsi. Kai nuėjom į vidų, pasisakė esąs patenkintas, kad neradęs nė vieno buvusio nacio, o šiandien turim pasiruošti. Kokią antrą valandą atvažiuos sunkvežimiai ir lietuvius su latviais perveš į lenkų stovyklą, o iš ten jau per Elbę į anglų zoną. Nei ukrainiečių, nei italų nepaminėjo, nekišau savo trigrašio nė aš. Kai persakiau smagią žinią latviui, jis susirūpino, ką daryti tiems, kurie liko netikrinti. Ką galėjau patarti? Juk negalėjau pasakyti, kad persirengtų moterimis. Buvo dar kelios šeimos su arkliais, jie ėmė maldauti, kad gaučiau leidimą nuvažiuoti arkliais. Nė vienas nenorėjo palikti, ką su tokiu vargu ir taip toli buvo atsivilkę; pašnekėjau su Čaku, bet tas ir pats nieko nežinojo. Tik spėjo, kad vežami į anapus Elbės vis tiek turės šioje pusėje palikti ir vežimus, ir arklius, ir daugumą daiktų. Jis net pasiūlė, kad geresnius daiktus galėtų žmonės pasidalinti su tais, kurie nieko neturi. Persakiau tą žmonėms, bet kas tau dalinsis. Atsirado tik viena Žilvienė su trim vaikais, vyras bolševikų kalėjime, kuri jo drabužius ėmė dalinti viengungiams. Dar mums besiderint atlėkė pasiuntinys ir atnešė žinią, kad nėra atliekamų sunkvežimių ir į lenkų stovyklą mūsų nuvežti negali. Pasitaikė, kad tuo metu, kai atlėkė pasiuntinys, aš šnekėjau su Čaku. Pasiuntiniui čia tebesant Čakas man persakė, kas atsitiko, tada man šovė į galvą, kad jokių sunkvežimių mums nereikia. Su kuo nors pasitarti nebuvo kada, pasakiau, kad mums sunkvežimių nereikia, kad daiktams, vaikams ir silpnoms moterims turim vežimus, o visi kiti nueisim pėsti. Galim dar net ir tą pačią dieną nueiti. Galim, kad ir tuoj dabar. Čakas valandėlę kalbėjo su pasiuntiniu, gerokai į pilnumą pasinešusiu puskarininkiu, ir pasakė neskubėti. Pasakė, kad šiandien galime pasiruošti, o rytoj iš ryto galėsim ir keliauti. „Gal nė nereikės, - dar pridūrė. – Ligi rytojaus gal dar ir sunkvežimių atsiras“.

Vis tiek susišaukiau visus, pasakiau kaip yra, paprašiau, kad kelionei leistų man vadovauti ir kad leistų man visus vežimus tvarkyti. Visi sutiko ir ėmėm galvoti, kaip rytoj viską tvarkysim. Visiškai pavakariukais vėl atlėkė pasiuntinys, nebe tas, bet dviese ir pranešė, kad mums eiti nebereikės, kad rytoj rytą atvyks sunkvežimiai ir mus, ir latvius veš visiškai į kitą stovyklą. Gerai, kad palikai man žemėlapį. Tuoj užguliau ir suradau. Net plaukai pasišiaušė. To paties vardo kaimelį radau ant paties Elbės kranto. Vadinasi – atgal, tiesiai rusams panosėn. Atsiminiau, kad prieš keletą dienų iš tos vietos atėjo žmogus. Pasišaukiau jį. Taip, jis buvo toje stovykloje. Lietuvių visiškai nedaug: tik pora šeimų ir keli viengungiai. Bet rusų tai buvę daug. Juos vežė ir vežė, paskum per tiltą atiduodavo rusams. Dabar rusų ėmę mažėti, tai visi šnekėjo, kad su paskutiniais atiduos ir lietuvius. Prie vartų stovėjo sargyba, nieko iš stovyklos neišleido. Jeigu kas ateidavo, įleisdavo, bet išleisti neišleido. Jis vieną vakarą per kitą pusę išlindęs pro tvorą ir pasileidęs į šiaurę. Negalėjo net pasakyti, ar ten bėra koks lietuvis, nes viengungiai greičiausiai visi bus išlakstę. Nebent tik šeimos. Viena turėjo kokių septynerių metų mergytę, kita – du gal tokio pat amžiaus berniukus.

Nežinojau, ką daryti. Bet visada, kai prispaudžia striukė, vis žmogus už ko nors griebiesi. Susiradau savo sunkvežimio vairuotoją, pasisakė ir su kuo norėtų važiuoti. Su tuo pačiu, su kuriuo važiuodavo maisto, nes tas jau buvo gerai apsipratęs su vokiečiais erzeliotis. Jeigu pakeliui kas atsitiktų, jis greičiau pagalbą surastų. „Bet leidimą ar jau turi? Be leidimo, ypač vakare, netoli nuvažiuosi“, - įspėjo. Suradau žemėlapy ko arčiausiai stovyklos kitą vietovardį ir nuėjau pas Čaką. Jam pasakiau, kad vienas gavo žinią, jog pas vokiečius yra jo žmona su vaiku, vokietis prižadėjo rytoj ją atvežti čia. Bet kaip dabar bus: žmona atvažiuos pas vyrą, o vyras ir mes galim būti jau kažin kur išvežti. Prašiau, kad leistų jam nuvažiuoti žmoną šiandien parsivežti. Čakas be žodžio parašė leidimą. Net nepaklausė, į kurią pusę reikės važiuoti. Gavęs leidimą norėjau važiuoti ir pats. Galvojau, kad galiu pastebėti, ką kiti gali pražiūrėti. Šešios akys daugiau gali pamatyti už dvi, bet žmonės supuolė ir ėmė atkalbinėti. Sakė, kas šnekės, jeigu vėl koks pasiuntinys atlėks. Pasilikau. Sunkvežimis išlėkė, kai saulė vienu kraštu jau rėmėsi į Meklenburgo lygumą tolumą. Vaikščiojom būreliais ir galvojom, ką daryti. Kai kurie ėmė šnekėti apie žudymąsi. Sakė, verčiau mirti čia, kvailų amerikiečių akyse, negu tenai enkavedistų patamsiuose, kuriuose numirsi ir niekas nežinos, kad numirei. Sutemus vėl susėdom ant rąstų. Kažin kas pamėgino dainuoti, bet daina nesirišo. Nuskendo į tamsumą, kaip žmogus į enkavedistų rūsį. Šalia manęs atsisėdo moteris su dviem mergytėm. Ji buvo viena iš tų, kuriuos amerikiečiai buvo nuvežę į Ludvigalustą atiduoti rusams. Kai visi šoko iš sunkvežimio bėgti, šoko ir ji. Mergaitė šokdama suklupo ir labai susižeidė abu kelius. Kai tada atbėgo pas mus, abi kojos buvo kruvinos. Trukdė apvalė, aprišo. „Kaip keliukai?“ – paklausiau. „Vieną šiandien jau nurišo, bet kitas pradėjo pūliuoti. Matyt, krisdama pataikė į kokį aštrų nešvarų daiktą, giliai įsipjovė ir užsikrėtė“. „O kaip pati?“ – pats nežinodamas kodėl paklausiau. „Aš pati? Man nebe taip rūpi, kas atsitiks man. Man rūpi tos dvi mažytės. Negaliu leisti, kad jas kankintų taip, kaip nukankino visiškai niekuo dėtą tėvą. Galvoju ir šiaip, ir taip, bet jų kankinti tikrai neatiduosiu. Jeigu būtinai norės paimti, tegu paims negyvas. Visas tris“. Ji šnekėjo taip ramiai ir tokiu ramiu veidu, kad šiurpu buvo klausyti. Ėmė noras paklausti, kaip ji tai padarys, bet nedrįsau. Atrodė, kad tokiu klausimu įsibraučiau į švenčių švenčiausią tos nelaimingos moters šventyklą. O kaip aš pats? Ką darysiu aš, jeigu varys pas rusus? Pasigraibiau po kišenes. Turėjau lenktinį peilį, ir viskas. Nežinočiau net kaip su tuo peiliu pradėti. Žinojau, kad čia ne opera ir nepadarysi taip, kaip operos aktoriai. Nebent nueitum į daržinę ir pasikartum, bet ir tai kažin. Net jokio virvagalio nei kišenėj, nei ranka pasiekiamo, o visi šneka apie žudymąsi. Plikom rankom. Vėl pažiūrėjau prietemoj į moterį, apsikabinusią abi mergytes, ir pagalvojau, kad ji gal žino, kaip, gal kokį sprendimą jau buvo padariusi išeidama iš namų. Juk ir išeidami nė vienas nežinojom, kaip toli nueisim. Visi galvojom tik apie išėjimą, o ji, matyt, pagalvojo ir ką reikės daryti, jeigu beeidama kur nors kakta atsimuš į sieną. Ir dabar visi stovim visiškai čia pat prie tos sienos. Sunkvežimis grįžo visiškai įnaktėjus. Ir ne tuščias. Parsivežė tą šeimą su maža mergyte ir senyvą vyrą. Iš tos stovyklos paskutinius lietuvius. Kiti patys savo keliais jau buvo išnykę. Net ir ta

antroji šeima su dviem berniukais. Stovykla beveik ištuštėjusi. Tą dieną dar atvežę du sunkvežimius rusų. Prie vartų jokių sargybinių nebėra. Kas kada nori, gali ateiti ir išeiti. Yra, sako, trys amerikiečiai, bet jie daugiausiai trinasi apie savo raštinę, o kartais ir visi trys kažin kur išlekia. Atvykėliai pasakoja, kaip per tiltą į aną pusę varė rusus. Ne visi norėję eiti. Vieni ėjo dainuodami, su raudonom vėliavom, o kitus tie patys rusai po kelis susikibę per prievartą tempė, bet amerikiečiai nesikišo. Jie tik atveždavo ir paleisdavo stovykloje, o kartais paleisdavo ir ant tilto, tiesiai į rusų sunkvežimius. Klausiausi ir galvojau, kaip bus su mumis. Mes patys neisim ir vienas kito netempsim, ką darys amerikiečiai. Ims po vieną ir stums, o gal pasišauks rusus, kad patys pasiimtų? Ką darys, jeigu mes neisim? Jeigu ims jėga, mušimės, ir staiga atėjo šviesa į galvą. Kam jiems stumdytis? Nuveš, apgyvendins, gal dar gerai pavalgydins ir paliks. Vakare sugulsim, o rytą jau prikels rusai. Galėsim daryti ką norėsim: kartis, pjautis, o rusams iš to bus tik smagaus juoko. Susems kaip kurapkas iš po kratilo. Tuo metu ėmė noras išsižioti ir pasakyti, ką žinau. Pasakyti, kad už kelių dienų čia bus rusai. Kitą rytą dar ne visi buvo sukilę, kai į kiemą pradėjo traukti kariški sunkvežimiai. Atvažiavo ir tie patys trys žvalgybininkai. Stovėjau savo raštinėje ir iš tolo žiūrėjau, kas bus. Čakas atėjo jų pasitikti. Ėmė rinktis ir žmonės. Iš tolo, arti nelindo, bet rinkosi. Čakas vienam iš cigarų saugotojų liepė pašaukti mane. Kažinką būčiau davęs, kad nebūčiau įsipainiojęs į pirmininkus ir kad dabar nereikėtų eiti klausyti įsakymų, bet eiti turėjau. Pasisveikinom. „Pasakyk žmonėms, kad sėstų į sunkvežimius, vešim į kitą, patogesnę stovyklą. Taip, kaip čia būnate, žmonės ilgai negalės gyventi. Sunkvežimių turim pakankamai, tai visi gali pasiimti viską, ką turi“, - išsakė kapitonas. Kai nervai įtempti, staiga gali ateiti ir gerų, ir tikrai velnio vertų minčių. Kai pasakė, kad į sunkvežimius gali pasiimti viską, ką turi, tik per plauką nepasakiau: „Ir arklius, ir vežimus?“, bet laiku susigriebiau ir tepasakiau: „Tenai nevažiuosim“. „Nevažiuosit? Kodėl? Tenai tokia pat amerikiečių stovykla, kaip ir čia, tik daug geresnė“. Su tais žodžiais net iš džipo iššoko. „Todėl, kad ten stovykla, iš kurios amerikiečiai žmones perduoda rusam. Rusai jau baigiasi, tai norite nuvežti mus ir atiduoti“. „Iš kur žinai?“ „Iš kur? Kai tik sužinojau, kur mus veš, tuoj pašiurpau. Žinojau, kad ji yra ant Elbės kranto, tiesiai prie rusų. Pažiūrėti, kas ten per vieta, tuoj nusiunčiau porą vyrų. Jie parvažiavę viską pasakė“. „Kada siuntei? Vakar vakare?“ „Vakar vakare. Kai tik pasiuntiniai išvažiavo“. „O kas jums leido važiuoti? Kas davė leidimą?“ „Komendantas“, - labai ramiai pasakiau. Kapitonas staiga atsisuko į Čaką, ir vienu akimirksniu Čako veidas visiškai pasikeitė. „Pone kapitone, - greitai užšokau. – Ponas komendantas čia niekuo dėtas. Aš jam pamelavau. Aš jam pasakiau, kad vienas žmogus susirado kaime pas vokiečius savo šeimą, kurią vokietis žadėjo rytoj čia atvežti. Sakiau, kad, kol vokietis ją čia atveš, mes kažin kur būsim. Komendantas vargšo vyro bėdą suprato ir leido nuvažiuoti, ir jo šeimą tą patį vakarą parvežti“. „Ir parvežė?“ – šyptelėjo. Dingtelėjo, jog gal jis ir žino, ką vakar čia parvežė, bet pasakiau: „Kad nebuvo ko parvežti. Jie tik parvežė žinią, kokia ten stovykla. Bet už melą, pone kapitone, tai tikrai atsiprašau. Mums melavo rusai, melavo vokiečiai. Ir nuo vienų, ir nuo

kitų tegalėjom gintis melu. Kad reikėtų meluoti amerikiečiams, nebuvo nė į galvą atėję, kol patys amerikiečiai nepradėjo mums meluoti taip pat, kaip melavo rusai, kaip melavo vokiečiai“. „Kada amerikiečiai jums pamelavo?“ „Prieš keletą dienų. Čia, tam būry, - parodžiau ranka į kieme ir aplink mus besibūriuojančius žmones. – Yra pusantro šimto liudininkų tikrai nehumaniško amerikiečių melo. Jie ten, šalia plento pamiškėje buvo pasidarę stovyklą ir jau keletą dienų taip buvo. Vieną dieną atvažiavo anglų karininkai, pasidairė, o vienas ir sako: „Ko jūs čia vargstat? Ten yra tuščias dvaras. Važiuokit ten ir gyvenkit. Mes tuoj atsiųsim sunkvežimį“. Žmonės ėmė prašyti, gal jie galėtų į tą dvarą važiuoti ir su arkliais. Karininkai sutiko. Girdi - kas važiuoja arkliais, tegu važiuoja, o kiti tegu sėda į sunkvežimį. Žinoma, dauguma sulipo į sunkvežimius. Smagu pirmą sykį pasivažinėti su amerikietiška mašina. O sunkvežimis nulėkė į Ludvigslustą, apsisuko ir atbulas užvažiavo ant tilto, kur jau laukė rusų sunkvežimis, sudūrė galais ir liepė pereiti į rusų sunkvežimį. Gal koks vienas išsigandęs ir perėjo, bet kiti iššokinėjo per sunkvežimio šonus ir išbėgiojo. Kai kurie šokdami susižeidė, bet beveik visi išbėgiojo. Garbė amerikiečiui, sunkvežimio vairuotojui, kuris nemėgino stabdyti iš sunkvežimio šokančių, nors rusai šaukė ir reikalavo sustabdyti. Matai, pone kapitone, mergaitę su užrištu keliu? Ji šokdama abu kelius susižalojo. Tą, kur tebėra užrištas, taip blogai, kad nežinia dar kaip jis išgis. Ir tamsta nori, kad jie sėstų į sunkvežimius ir važiuotų ten, kur kitam gale tilto laukia rusai. Niekada!“ Kapitonas mandagiai išklausė ilgoko, gal dar ilgesnio aiškinimo negu dabar pačiam sakau, bet kai susijaudini, žodžių nebesveri, tik nežinau, ar jis viską suprato, net nežinau ar tikrai klausėsi, nes į mane tepažvelgavo retkarčiais, o visą kitą laiką žvalgėsi į aplink susitelkusius. Tada neatėjo į galvą, bet dabar negaliu atsikratyti minties: jeigu jis buvo tas karininkas, kuris, radęs pakelėje suvargusių žmonių būrį, žadėjo jiems dvarą, jeigu tikrai buvo tas pats, gal žvalgėsi anoj pakelėje matytų veidų. O tokių veidų galėjo rasti, nes susirinkusių prieky stovėjo ir toji studentė, kuriai apie laukiantį dvarą pasakojo. „Kodėl netiki? Aš juk sakiau, kad ten tikrai amerikiečių stovykla“, - vėl tos jo tamsiai rudos akys sugrįžo į mano veidą. Apie mėginimą tuos žmones perduoti rusams neužsiminė nė puse žodžio, lyg manęs visiškai nebūtų girdėjęs. Tada vėl pagailo, kad nėra paties viską persakyti angliškai, bet atsakiau: „Aš tikiu, bet ir žinau, kad ten stovykla, į kurią surenkat žmones, o paskum perduodat rusams“. „Dar netiki? Važiuojam. Kai pats savo akim pamatysi, taip nebešnekėsi. Ir žmonėms pasakysi, kad nebijotų važiuoti“. Jis vėl nė puse žodžio neužsiminė apie rusams perdavimo punktą, bet mygte mygo, kad važiuočiau. Sutikau. Kai pasakiau saviesiems, tie ėmė šaukti, kad nevažiuočiau. Sakė, kad nuveš ir atiduos rusams. Tokio pavojaus kažin kodėl nejutau ir išvažiavau. Toji apylinkė jų, matyt, buvo maišyta ir permaišyta, kad važiavo laukų kelučiais, o kartais ir visiškai be kelio, tiesiai per krūmokšniais apaugusias kemsotas pievas, gal kokias ganyklas, nors jokio gyvulio nebuvo matyti. Netoli Elbės vėl radom kelią, ir staiga pamačiau aukštai virš medžių plevėsuojančią raudoną vėliavą. Ji buvo anapus Elbės. Šioje pusėje plevėsavo amerikietiška, bet daug žemiau. Toptelėjo pasakyti, kad jau iš vėliavų galima susigaudyti, kas kieno įsakymų klauso, bet

susilaikiau: negali įžeidinėti žmonių, kurių valion esi patekęs. Tik metęs akis į tiltą pasakiau: „Ar tai per tą tiltą perduodami žmonės rusams?“ Pasakiau ir krūptelėjau: sumečiau, kad ir to nereikėjo sakyti. Kapitonas tylėjo. Leitenantai tarpusavy šnekučiavosi. Nė vieno žodžio negalėjau suprasti ir vėl pagailo, kad neturiu paties. Gal kartais ir tikrą teisybę nugirstum. Kapitonas tylėjo, lyg mano žodžių nebūtų nugirdęs. Įvažiavom į kiemą. Abu leitenantai tuoj išlipo ir nuėjo į šalia tako stovintį pastatą. Toliau prie barako sėdėjo keli žmonės. Atrodė labai tuščia. „Pats matai, kad čia nėra jokių rusų. Čia – amerikiečių stovykla. Čia nereikės gulėti šiauduose, kiekvienas turėsit savo lovą. Čia yra ir kur nusiprausti ir kur išsiskalbti. Jeigu netiki, viskas atvira, eik, viską apžiūrėk ir savo žmonėm pasakyk“. „Tikiu, bet žmonės čia nevažiuos, o jeigu vešit per prievartą, ilgam tokį vežimą atsiminsit: daug gali nusižudyti. Kiek, nežinau. Net spėti negaliu. Bet vakar vakare, kada sužinojo, kad vešite čia, apie nusižudymą tik ir tešnekėjo. Dauguma, žinoma, stengsis kaip nors pabėgti, bet žinau, jog daugelis gal net nebemėgins bėgti. Atsimeni tą mergaitę su aprišta koja? Tai jos motina su dviem tokiom. Kita – pora metų jaunesnė. Jų tėvas buvo mokytojas. Aš nepažinojau, bet, sako, buvęs tikrai geras mokytojas. Jį suėmė balandžio mėnesį. Naktį atėjo NKVD vyrai ir išsivedė. Žmona norėjo sužinoti, kuo jį kaltina, kur nuvežė, bet iš niekur jokios žinios negavo, tik birželio tryliktos dienos vakare užėjo visiškai nepažįstamas žmogus ir įspėjo, kad nebūtų namie, nes atvažiuos ir jų išvežti. Nežinojusi – tikėti ar netikėti, bet apsirengusi pati, aprengusi mergaites, pasiėmusi maišelį valgyti ir laukusi. Kaip tu, gyvas žmogus, niekam ne tik nieko blogo nepadaręs, bet ir negero žodžio nepasakęs, imsi taip ir eisi iš savo namų, net nežinodamas, kur eiti? Kai pamatė, kad keliu per laukus artėja mašina į mokyklos pusę, ji pasiėmė mergaites, per sodą nuėjo į kaimyno rugius ir susėdo. Mašina tikrai sustojo prie mokyklos, tuoj viduj pasirodė lempučių švystelėjimai, užsižiebė lempos, lemputėmis pasišvaistė dar po kiemą ir po sodą. Po kelių valandų išvažiavo, bet ji namo eiti nebedrįso. Ligi karo išsislapstė po mišką, o kai vokiečiai rusus nuvijo, sugrįžo namo. Rado viską išgriauta, sunaikinta, ant grindų suversta, geresni daiktai išvogti. Bet dėl to nenusiminė. Ji – sveika, mergaitės sveikos, sakė, vėl gyvensim, tik kad dar vyras sugrįžtų. Po poros dienų ir sugrįžo: rado NKVD malkinėje užkastą, ir taip sudarkytą, taip iškankintą, kad ir motina nebebūtų pažinusi, nors užkastas buvo visiškai šviežiai. Tą ji man vakar vakare papasakojo. Bet tas, pone kapitone, ne taip svarbu, svarbiausia, ką ji iš Lietuvos išeidama nusprendė. Sakė, jog išeidama pasiruošė taip, kad galėtų į rusų rankas gyvos nepatekti. Jeigu kito kelio išsigelbėti nebus, rusai tegalės tik tris lavonus paimti. „Pavargau, sakė, bėgti nebeturiu kur. Jeigu Ludvigsluste būtų per prievartą į rusų sunkvežimį varę, būtų galėję tik tris lavonus pasiimti“. Užtikrinu: jeigu vešite čia, tai greičiausiai atsivešite tris lavonus. Kapitonas patylėjo, paskum staiga pasuko galvą į mane ir paklausė: „Ir jai tiki? Tiki, kad taip buvo?“ „Žinoma, kad tikiu. Ir ne tik jai vienai. Tam būry nedaug terasite žmonių, kurie kaip nors nebūtų nuo rusų nukentėję“. „Ir jūs?“ „Ir aš. Tą pačią naktį, kai ana moteris pabėgo, išvežė ir mano žmoną su dviem vaikais, berniukas buvo ką tik gimęs, prieš dvi savaites, o mergaitė – dviejų metų“. „O paties

neišvežė?“ „Būtų, bet buvau su reikalais išvykęs į miestą. Kai kitą dieną grįžau, kaimynai ant kelio pasitiko ir pasakė, kas atsitiko. Kaimynai jau žinojo, kad nuvežė į geležinkelio stotį, ligi kurios buvo dvidešimt trys kilometrai. Norėjau vykti ir aš, kad galėčiau būti kartu. Ką viena žmona darys su dviem mažyčiais? Mano laimė, kad buvau susidraugavęs su rusų karininku inžinierium. Jis buvo atsiųstas statyti įtvirtinimus vokiečių pasieny. Aš mėgau šachmatus, jis buvo tikrai geras šachmatininkas, tai mudu dažną vakarą prie šachmatų ir prasėdėdavom. Tai jis mane, net dar namų nepasiekusį, pasigavo, pasakė, kas atsitiko, įspėjo net namo neiti, nes gali dar kas nors laukti. Pasakiau, kad noriu kuo greičiausiai šeimą pasivyti ir vykti kartu. Argi galima į nežinomybę paleisti vieną žmoną su mažais vaikais? Ir dar paprašiau, ar negalėtų kaip nors iš savo dalinio gauti mašiną, kad galėtumėm pasivyti dar neišėjusį traukinį, bet jis tik karčiai nusijuokė ir pasakė, jog mums reikės dar daug iškentėti, kol tikrai pažinsime Lenino-Stalino sukurtą žmonių naikinimo mašiną. Tada jis ir paaiškino, kad šeimų kartu nelaikys, kad vyrus vis tiek atskirs nuo moterų, o vėliau gal net ir motinas nuo vaikų. Motinas išvarys kur nors prie pačių sunkiausių darbų, kad greičiau išmirtų, nes iš jų vis tiek gerų komunistų niekas nebegalės padaryti. Nenorėjau tikėti, bet tas rusas net gyvais savo pavyzdžiais įtikino. Ir jūs, amerikiečiai, norite, kad aš ten grįžčiau?“ „Mes nenorim, - greitai pasakė. – Ir jokios prievartos nedarysim. Duodu žodį, gyvensite patogiai, viskuo aprūpinti, kol rasim kur nors patogesnę vietą“. Ir tada nebeišlaikiau, atidengiau paskutinę kortą: „Tikiu, kad nevartosit prievartos, tik rytą pabusime ir pamatysim, kad stovykloje jau rusai. Jums prievartos nereikės naudoti, ją panaudos rusai. Jūs to nei matysit, nei girdėsit“. Kapitonas pažiūrėjo tiesiai į akis, bet nieko nesakė. Gal greito žodžio nesugavo? O aš iš įsibėgėjimo nebesugebėjau sustoti: „Juk jūs šią Elbės pusę atiduodat rusams. Dalis amerikiečių jau išsikraustė į pietus, po kelių dienų ir jūs patys išsikraustysit, o rusai ateis taip pat tyliai, kaip jūs išeinate. „Iš kur tą žinai?“ – paklausė. „Nesvarbu iš kur, bet žinau. Ir ponas kapitonas žinai. Mano žmonės tenai to dar nežino. Jiems nesakiau. Nenorėjau kelti panikos. Jeigu būčiau pasakęs, seniai visi būtų išlakstę“. „Bet kas tau pasakė? Komendantas?“ „Ne, jis tikrai to nepasakė. Mudu apie daug ką kalbėjom, jis žino mūsų bėdas, bet apie kariuomenę nešnekėjom. Prisipažinsiu, daug sykių knietėjo paklausti, ar teisybė, kad greitai šias vietas užleisite rusams, bet nepaklausiau“. „Kodėl?“ – netikėtai įmetė klausimą. „Jeigu pats nepasako, turbūt negali, tai kam traukti žmogų į pagundą, o gal ir į bėdą“. Valandėlę abu sėdėjom tylėdami, paskum nieko nepasakęs pakilo ir nuėjo į vidų. Pro atvirą langą mačiau, kaip paėmė telefono ragelį, išsuko numerį ir ilgokai laukė, trumpai pašnekėjęs vėl laukė. Šį sykį – gana ilgai. Valandėlę pašnekėjo, vėl ilgokai laukė. Stovyklos tolumoj pasimaišydavo vienas kitas žmogus ir vėl nieko nebuvo matyti. Tie barako pašaly tebesėdėjo, kaip sėdėję. Jeigu vienas kitas nebūtų pamakaravęs rankom, būtum galėjęs sakyti, kad parodai susodinti manekenai. Po gero pusvalandžio, o gal ir po valandos, neatėjo į galvą pažiūrėti į laikrodį, sugrįžo visi trys. „Į čia nebevešim, - įlipęs pasakė. – Vešim į kitą stovyklą arčiau Elbės. Ten pernakvosit, o kitą dieną išvešim per Elbę“. „Kodėl ne tiesiai per Elbę

šiandien?“ – paklausiau, bet jis į mano paklausimą nieko neatsakė, o tęsė savo: „Pasakyk savo žmonėm, kad noriu jiems padėti“. „Pasakysiu. Bet pasakysiu, kad šią vietą užleidžiat rusams“. Jis vėl nieko neatsakė, tik ėmė kalbėti su kitais dviem. Tada vėl pasigedau paties. Būtum galėjęs ir pats įsimaišyti į jų kalbą. Kai grįžau, net išsižiojau. Palikom tik gal penkis ar šešis sunkvežimius ir tiek pat kareivių, o dabar tų sunkvežimių ir džipų buvo gal net keliolika. Ir kažin kiek kareivių su automatais, lyg čia reikėtų ką šaudyti. Žmonės tuoj susispietė apie mane. „Kas atsitiko? – paklausiau. – Kada čia ta kariuomenė atsirado?“ Jie irgi nieko nežinojo, o kariuomenė atsirado tik prieš kokį penkiolika minučių, vienas daržinės duris uždarė ir užrėmė džipu, nieko neleidžia iš kiemo išeiti. Jeigu tą akimirką būčiau galėjęs, būčiau liežuvį nusikandęs, kam pasakiau, kad žmonės, sužinoję apie šios vietos užleidimą rusams, būtų pagauti panikos ir išbėgioję. Jam nebe sunku buvo sumesti du ir du. Ir be mano žodžio žinojo, jog grįžęs pasakysiu, kaip yra, ir kad jis su pora savo palydovų nebepajėgs sugaudyti į visas puses sklindančių baimės apsėstų žmonių, tai pasitelkė talkos. Kai dabar metu mintį į aną pusdienį, jis buvo ne tik teisus, bet ir žinojo, ką daro. Jeigu ne toji apsauga, būtumėm išklydę po Meklenburgą, ir kas gali žinoti, kiek būtumėm radę kelią į šią pusę ir kiek patekę rusams. Už tą, jeigu kur pasitaikytų jį sutikti, tikrai nuoširdžiai padėkočiau ir paklausčiau, kodėl jis su mumis elgėsi kaip su nesubrendusiais vaikais. Kodėl, kai tą rytą atvyko, o gal net ir anksčiau, atvirai ir paprastai nepasakė, kad atėjo laikas mus išvežti, nes tas vietas užleidžia rusams, kad prieš išvežant dar reikia mus išprausti, nuo parazitų apšvarinti, nes to ir anglai reikalauja, būtumėm ir susitarę, ir išvykę kaip žmonės, net, ko gera, dar ir gražiai atsisveikinę, kaip atsisveikinom su pirmuoju komendantu. Dar ir kokią dovanėlę atminimui būtumėm sukrapštę. O dabar pasakiau apie mane susispietusiems žmonėms, kad į paeldę, į pačią rusų pašonę nebeveš, kad veš į kitą stovyklą, arčiau Elbės, o iš ten jau nuveš anapus Elbės pas anglus. Jeigu tiek tebūčiau pasakęs, būtų buvę viskas gerai, būtumėm sulipę į sunkvežimius ir išvažiavę, bet, jeigu kas, nenorėjau, kad žmonės, patekę į spąstus, mane keiktų ir prakeiktų. Viską išsiaiškinęs pridėjau. Tas priedas man pačiam buvo taip skaudus, kad net ir dabar pats savo žodžius girdžiu: „Amerikietis sako, kad nori mums padėti. Gal ir teisybė, bet kaip tu ją patikrinsi? Svarbiausia, kad amerikiečiai iš čia jau išeina ir savo vietą užleidžia rusams. Ne šiandien, bet už dienos kitos. Kapitonas jau žino, kad aš žinau, žino, kad pasakysiu jums, tai ir pašaukė kareivius, kad neišlakstytumėm. Kas jį žino? Gal bijo, kad išlakstę nepatektumėm rusams, gal nori visus pervežti per Elbę. Sako, kad nori. Gal ir taip, bet aš viena tegaliu pasakyti: kas juo dar pasitiki, darykit, kaip jis sako, kurie nepasitikit, turit geras kojas ir išmanot, kaip pro tuos kareivius pralįsti, negaiškit, traukit į Hamburgo pusę. Tai – viskas, ką turiu pasakyti. Ir dar viena. Aš nebe pirmininkas. Kiekvienas darykit savo“. Pasakiau, nuėjau į daržinę ir atsiguliau. Atsigulęs girdėjau, kaip kapitonas vokiškai kartojo vis tuos pačius žodžius: „Aš noriu jums padėti. Aš noriu jums padėti“. Paskum nutilo ir jis. Daržinėj buvo pritemę: per vienas, kad ir visiškai atlapas duris, nedaug šviesos tegalėjo įeiti, bet po valandėlės visiškos tylos pamačiau įeinančius tuos tris, su kuriais važinėjau, ir dar vieną karininką. Pasižvalgydami surado mane. Kapitonas pasakė: „Eik, pasakyk

savo žmonėms, kad sėstų ir važiuotų“. Net galvos nuo šiaudų nepakeldamas atsakiau: „Aš jiems jau viską pasakiau, ir jie tegu daro, kaip jie patys nori“. „Tai manim dar netiki?“ „Tikėjau, bet dabar tikėti nebegaliu“, - atsakiau nepajudėdamas. Net nespėjau gerai sumesti, kas vyksta, kai jie mane kaip vienas pagriebė už rankų, už kojų ir ėmė nešti. Laikiausi ramiai. Sumečiau, kad tampytis neverta. Kai jie buvo apie vidurį daržinės, krūptelėjau: iš abiejų pusių ne mažiau kaip keturi mūsiškiai vyrai griebė karininkus. „Vyrai, be jėgos!“ – sušukau, ir jie iš karto atšoko į daržinės patamsį. Ir šiandien nežinau, kaip man tas šūktelėjimas taip staiga atėjo į galvą, bet kai visą tą sumaištį pergalvoju, atrodo, kad buvo pats protingiausias darbas, kurį tą dieną padariau. Karininkai išnešė mane iš daržinės ir meste įmetė į čia pat stovintį sunkvežimį. Vienas dar gadem Hitleriu apšaukė Tą gadem tai tikrai supratau, nes jį dar Lietuvoj iš pasisvečiuoti atvažiavusių amerikiečių buvau išmokęs. Įmetė ir paliko. Apsižvalgęs atsisėdau, paskum, kad patogiau būtų sėdėti, pasislinkau arčiau prie galo ir nuleidau kojas. Čia stovinėjo mūsiškiai, tarp jų maišėsi kareiviai su automatais. Nežinojau, ką daryti: laukti kažin ko tam sunkvežimy ar lipti lauk ir eiti prie visų. Tuo tarpu pamačiau iš už daržinės kampo dviejų kareivių su automatais atvaromus du paauglius. Kai priėjo prie būrio, vienas labai laužytai vokiškai paklausė, kur motina. Motina buvo čia pat. Pristūmė juos prie motinos, dar kartą jau angliškai pasakė kažinką ir vėl nuėjo už daržinės. Motina apkabino abu. Tik vėliau sužinojau, kad, pasiklausę, ką sakiau, ir pamatę, kaip mane į sunkvežimį įmetė, nusprendė bėgti į krūmus, bet nuo kareivių akių nepabėgo. Ne sykį nesmagiai pagalvoju, koks jų ir koks motinos likimas būtų buvęs, jeigu jiedviem būtų pasisekę. Jeigu iš ano dvaro neatsimeni, tai pamatysi čia. Vyresnysis taip sau, o jaunesnysis po fortepijono klaviatūrą vaikšto, kaip musė lubomis. Keturi balsingi vyrai panorėjo dainuoti, tai tas vaikis dabar juos ir moko. Išgirsi. Kad būtų gaidų, sako, ir chorą galėtų vesti. Turėjęs gaidų ir jis, bet toje sumaišty dingusios su visu portfeliu. Kai kas matęs idalą su portfeliu nueinantį per kiemą. Galėjo, žinoma, ir sulaikyti, bet kad tuo metu nebe tas rūpėjo, o aš net nepastebėjau, kai prie sunkvežimio sustojo džipas, vienas, su MP raidėmis ant šalmo, išlipo: priėjo prie manęs ir ženklu parodė, kad sėsčiau į džipą ir aš. Jeigu jau karinė policija paima savo žinion, tai supratau, kad juokai pasibaigė. Sėsdamas į džipą dar pamėginau nusišypsoti aplinkui stovintiems, bet nei šypsojosi, nei atgal atmojo. Visi galvojo, kad mane išveža tiesiai atiduoti rusams. Tą patį pagalvojau ir aš. Nežinau, ką būčiau daręs, jeigu jie būtų pasukę į rusų pusę, gal kur pamiškėje ir būčiau bandęs bėgti, bet jie, privažiavę plentą, pasuko į kairę, į Hamburgo ir į Elbės pusę. Vienas atsisukęs padavė pakelį cigarečių, aš, pasigraibęs po kišenę, radau cigarų. Padaviau po vieną stikliukuose. Jie buvo smagūs, juokavo, užsirūkė cigarus. Siūlė ugnies ir man. Praplėšiau pakelį ir užsirūkiau cigaretę. Abu atrodė draugiški, stebėjausi, argi amerikiečiai visada taip elgiasi su areštuotais, nes save tikrai laikiau areštuotu. Kažin ką būčiau atidavęs, jei būčiau galėjęs suprasti, ką juodu be perstojo šneka. Mėginau šnekinti vokiškai, lenkiškai, rusiškai, bet vienas ar kitas tik atsisukdavo, truktelėdavo pečiais, papurtydavo galvą ir vėl riedėjo tolyn. Galą palėkę pasuko į kairę, į miškus. Kelias buvo geras, jis nubėgo į vidury miškų pastatytą didžiulį barakyną. Įvažiavo pro plačius atvirus vartus, patys išlipo,

liepė man išlipti, vienas kokiai pusminutei įbėgo į čia pat šalia vartų esančią raštinę, išėjęs kažin ką pasakė savo draugui, abu susėdo, vienas net man pamojo ir išlėkė atgal. Pasilikau vienas, be jokio nujautimo nei kur esu, nei ko, nei kodėl čia esu. Vartai atviri, jokio sargybinio. Eik, kur nori. Tarp barakų nematyti nė gyvos dvasios. Gal kur nors kitur, kitam barakyno pakrašty kas ir juda. Raštinėje už plataus lango ant stalų palinkusios trys moterys žvalgosi po popierius, toliau, ant stalo kampo sėdi amerikietis kareivis ir supa ant kojos velniuką. Staiga atsiminiau: kai kur atsisėdęs imdavau taip sūpauti kojas, mama tuoj subardavo: „Nesupk velniuko“. Bet kareivis vis supa ir supa, ir niekas jo nesubara. Kai nebesulaukiu, kad kas manim susirūpintų, įeinu į vidų, prieinu prie tos pačios moters, kuriai, mačiau, mane atvežęs policininkas kažin ką sakė, ir paklausiu: „Ką dabar su manim darysit?“ Ji pakėlė kiek nustebusias akis. „Kaip ką mes darysim?“ – į mano klausimą atsakė savo klausimu. „Jie mane čia atvežė ir aš nežinau nei kodėl, nei kam“, - tęsiau savo. Aš baisiai panorau išsiaiškinti. „A, - lyg būtų kas jai paaiškėję, aiktelėjo moteris ir, žvilgterėjusi į čia pat gulintį popierių, pasakė: - Palaukite, kol atveš daugiau“. „Ir daugiau nieko?“ „Ne, daugiau nieko“, - jau visiškai tvirtai atsakė. Išėjau ne ką gudresnis negu įėjau. Tesužinojau, kad būsiu ne aš vienas, kad atveš dar daugiau, gal panašių į mane. Tyčia išėjau pro vartus ir paėjau gerą kelio galą. Sakiau, gal tas nuobodžiaująs kareiviukas mes savo velniuką supęs ir vysis mane, bet niekas nepajudėjo. Norėdamas galėjau eiti ir eiti, gal net iki paties Hamburgo ir vargu ar kas būtų pasigedęs. Kokį puskilometrį paėjęs apsisukau atgal. Pasidairiau po artimesnius barakus. Visi buvo tušti, bet švarūs, išvalyti. Pasieniais – po eilę lovų su čiužiniais. Truputį kitaip negu mūsų daržinė. Po kokios valandos pamačiau įvažiuojantį sunkvežimį. Paskui jį – kitą ir trečią. Net ir latviai, kurie nekėlė jokio priešinimosi ir jau su pirmais sunkvežimiais kažin kur išvažiavo, dabar visi kartu atsirado. Tik vėliau iš jų pirmininko sužinojau, kad juos nuvežė prie Eldės, ten sulaikė motociklu pasivijęs kareivis, sunkvežimiuose kokį trejetą valandų išstovėję, dauguma išlipo ir sugulė pakelėje. Jeigu ne griaužiąs rūpestis, būtų buvusi lyg smagi gegužinė. Po kurio laiko atlėkęs džipas, laukų kelučiais atvedęs visus į tą patį dvarą, kur jau lietuviai buvo sodinami į sunkvežimius. Niekas to amerikiečių plano man nepaaiškino, bet man atrodo, kad tuo metu kas nors aukščiau pakeitė savo sprendimą. Nemanau, kad mūsų susikirtimas ir mano žodžiai apie masines savižudybes būtų galėję turėti lemiamos reikšmės, bet vėl buvom visi kartu: sunkvežimiuose sėdėjo pažįstami veidai. Aš stebėjausi pamatęs juos, o jie nustebo radę mane. Visi šventai tikėjo, kad mane nuvežė rusams. Kai sunkvežimiai sustojo ir aš nubenznojau prie jų, atsitiko staigmena: vienas vyras atnešė mano rašomąją mašinėlę ir dar mamos marginiais austą apklotą. Ir mašinėlė, ir apklotas buvo mano raštinėje. Sumaištyje apie juos net pagalvojęs nebuvau, o Čakas pagalvojo. Kai buvo užėjęs į raštinę, jam krito dailus apkloto raštas. Tada jam pasakiau, kad tai – pats brangiausias daiktas, kurį išsinešiau iš Lietuvos. Jis ilgai jį vartė, žiūrinėjo, nenorėjo tikėti, kad tai galėtų būti bemokslės kaimietės darbas. Bet, matyt, patikėjo, kad atnešė, padavė į sunkvežimį ir paprašė, kad tuos daiktus nuvežtų man. Tada žmonės dar labiau pagalvojo, kad aš nuvežtas rusams. Ir dabar dar nieko nežinojom. Prie sunkvežimių tuoj atsirado keli amerikiečiai ir

kelios vokietės. Visus nuvežė į pirtį, drabužius, net apklotus surinko ir nuvežė kitur. Po pirties visiems visus plaukus privarė DDT miltelių, leido apsirengti įkaitintais drabužiais ir suvarė į barakus. Barakuose buvo lovos tik su čiužiniais. Šeimos ėmė traukti baltas paklodes, net uždangom atsiskirti vieni nuo kitų, viengungiai daugiausia griuvom kaip stovėjom. Kareivis, man atrodė tas pats, kur raštinėje velniuką supo, atvedė į mūsų baraką dvi vokietes su glėbiais žalsvų apklotų ir po vieną numetė ant visų lovų. Vienas juokaudamas pasakė: „Kad Sibire nesušaltumėm“. Vienos vokietukės paklausiau, kaip ilgai mus čia laikys, ji tik patraukė pečiais, pasakė „Keine ahnung“ ir išėjo. Ir viena, ir kita kalba, pagaliau net lietuviškai mėginau šnekinti kareivį, bet jis atsakinėjo tik angliškai. Spėliojome ir jautėmės sukišti į tamsų maišą. Vakarienę davė valgykloje. Net savo indų nereikėjo. Kažin kas paleido gandą, kad čia mus tik išprausė, nuutėlino, palaikys per naktį, o rytoj išveš. Sakė, kad tą pasakęs vienas sunkvežimio vairuotojas, kuris truputį šnekėjęs lenkiškai, bet kur veš, ir jis pats nežinojęs. Pasitiesęs žalsvą apklotą, pagalvio vietoje susilankstęs motinos lovatiesę, gulėjau aukštielninkas, žiūrėjau į kiek pašepusias lubas ir nežmoniškai pasigedau tavęs. Tu seniai būtum mus iš tos prakeiktos tamsos ištraukęs. Krimtau pirštus, kam nepaklausiau Čako, bet toje sumaištyje nė į galvą netoptelėjo. O gal ir jis nebūtų pasakęs? Mačiau, kaip pasikeitė veidas, kai pasakiau, kad stovyklos pažiūrėti leidimą davė. Jeigu kapitonas prigrasino, būtų ir jis tylėjęs. Tada atėjo mintis, jog mano daiktais ir pasirūpino atsilygindamas, kad kapitono rūstybę drįsau pasukti į save. Ką galiu žinoti, kas jam grėsė už kišimąsi į vyresniųjų planus. Jeigu būtų atėję į galvą paklausti, gal būtų ir pasakęs, žinoma, jeigu puskarininkis būtų žinojęs, ką karininkai planuoja. Pakilau su tom pačiom akim, su kuriom atsiguliau. Ir ne aš vienas. Visus ėdė tas pats kirminas. Net ir pusrytis mažai kam lindo, nors valgomasis ir kvepėjo tirštu kavos aromatu. Nebeatsimenu, kada tokį kvapą buvau uodęs. Ir visi kiti turbūt... Žilstelėjęs latvis stabterėjo tarpdury, giliai įkvėpė ir – kad visi girdėtų – vokiškai pasakė: „Tai – kad ilgiau amerikiečių gerumą atsimintumėm“. Keliais žodžiais persimečiau su juo. Jis šventai tikėjo, kad po pusryčių, po kavos, sūrio, dešros ir baltos duonos sukimš į sunkvežimius, kaip silkes į statinę, ir atiduos rusams. O šeria tyčia geriau, kad iš karto pajustume skirtumą tarp čia ir tenai. Bevalgant atėjo vokietė ir iš lėto geru balsu pasakė, kad tuoj po pusryčio pasiruoštumėm išvažiuoti. Kiekvienas galim pasiimti po nedidelį ryšuliuką drabužių ir kitų būtiniausių daiktų, nes sunkvežimių nedaug tėra, o visi turim į juos sutilpti. „Kur mus veš?“ – iš visų kampų pasigirdo balsai. Vokietė tik patraukė pečiais, pasakė: „Keine ahnung“ ir išėjo. Man valgis nelindo ir daug kam nelindo, tik šalia manęs sėdįs žemaitis aiškino: „Valgyk. Reikia gerai pavalgyti, dar ir į kišenę įsidėti, nes kas gali žinoti, kada kitą sykį gausim. Ir vakar juk be pietų palikom“. Apie vakarykščius pietus nebuvau net pagalvojęs. Kai grįžom pavalgę, šalia barakų jau stovėjo sunkvežimiai, prie jų šnekučiavosi amerikiečių kareiviai. Visi be ginklų. Apsidairiau: daugiau nebuvo matyti. Ne taip, kaip vakar. Susilanksčiau atsivežtinę lovatiesę, pažiūrėjau ir tą, kurią vakar davė. Niekas nepasakė visam ar tik nakčiai. Pasiražęs susilanksčiau ir tą persimečiau per ranką, pasiėmiau rašomąją mašinėlę ir išėjaui. Žmonės į sunkvežimius jau lipo. Gale

kiekvieno sunkvežimio stovėjo kareivis ir žiūrėjo, kas ką nešasi. Kas nešėsi daug, liepė čia pat palikti. Kai kurie ardė maišus ir ėmėsi, ko nenorėjo palikti. Pamačiau ateinančią tą moterį su dviem mergytėm, kuri buvo pasiryžusi gyva rusams nepatekti. Ji nešėsi didoką sunkų lagaminą, didesnioji – mažesnį, mažesnioji – glėbin suėmus kelis apklotus. Lagaminas atrodė per didelis. Pasitikęs paėmiau didįjį, ji paėmė mažesnį. „Jums tikrai neleis, o aš pamėginsiu“, - pasakiau. „Čia – viskas, ką turiu“, - pasakė moteris. Nežinojau, ką ji ten turi, ir nenorėjau žinoti. Kareivis mane sulaikė, parodė į lagaminą ir papurtė galvą. Aš pirštu parodžiau į moterį, į mergaites ir pakėliau keturis pirštus. Jis permetė akimis visus keturis ir linktelėjo galva. Įniūkiau lagaminą į sunkvežimį, pastačiau prie šono ant galo ir pasodinau ant jo mažesniąją mergaitę. Pažiūrėjau į kareivį. Jis matė, ką padariau ir nusišypsojo. Pamėginau nusišypsoti ir aš. Kareivis atrodė kiek vyresnis už mane, pagalvojau, gal ir jis namie turi šeimą. Gal net panašią. Šalia atsistojo jaunas vyras. Vienas iš tų, kurie cigarus saugojo. „Ar sužinojai, kur mus veš?“ – paklausė. Kai pasakiau, kad ne, jis valandėlę stovėjo iš lengva purtydamas galvą, paskum prašneko: „Kai atvažiavo sunkvežimiai, gerai visus apžiūrėjom. Visuose tik po vieną vairuotoją, ir nė vienas neginkluotas. Būtų labai lengva. Pasiprašytumėm, kad priimtų po vieną sėsti šalia, miške sustotumėm, vairuotojus surišę paliktumėm miške, o patys su visais per Elbę į aną pusę. Kol jie čia susigaudytų, seniai būtumėm anoj pusėj, išsiskirstytumėm, sunkvežimius paliktumėm, ir ką jie padarytų. Anglai, sako, kitokie, per prievartą negrąžino, bet ką padarysi, būdamas vargo krašto vaikas. Tik vienas šiek tiek mokėjo važiuoti, bet ir tas bailys. Ką gi, važiuosim, bet, jeigu suks į rusų pusę, šoksim ir bėgsim. Gal kuris susižeisim, gal kurį pagaus, bet dauguma išliksim. Turėsim išlikti“. Panašių į jį keletas stovėjo čia pat. Iš veidų daugumą pažinau ir norėjau paklausti, ar ne kai kurie iš jų norėjo mane iš amerikiečių atimti. Tikėjau, gal visi čia buvo, bet pats nežinau, kodėl nepaklausiau. Sunkvežimiai pajudėjo. Kai kurios moterys persižegnojo. Persižegnojo abi mergaitės. Pro barakyno vartus įvažiavome į mišką, kuriame jaunuoliai buvo pasvajoję palikti surištus vairuotojus. „Tai čia?“ – paklausiau žvilgtelėjęs į jaunuolį. Jis linktelėjo galva. „Būtų kaip pasakoj“, - šyptelėjo. „Ir nė vienam nereikėtų mirti“, - lyg sau sušnibždėjo ant lagamino sėdinti mergaitė. „Tai pasiutimas, - pagalvojau. – Jau ir jos žino, kad kartais lengviau būna mirti negu gyventi“. Artėjom prie plento. Visų dėmesys buvo sutelktas, kur pirmas sunkvežimis suks. Pasuko į kairę, ir galėjai net girdėti palengvėjimo atsidūsėjimus. Netrukus kelias pasuko žemyn ir ėmėm krypuoti pontoniniu tiltu per Elbę. Iš kai kurių sunkvežimių pasigirdo džiaugsmo ūkčiojimai, per kelias sekundes jie išvirto visuotinu valiavimu. Abi mirčiai skirtos mergytės ėmė ploti rankomis, o motinos akys paplūdo ašaromis. Kas jos buvo? Išsiveržimas džiaugsmo, palengvėjimo, o gal tik ilgalaikės įtampos atslūgimas? Ar gali būti didesnė įtampa, kaip nuolat matyti savo ir vaikų išsigelbėjimą mirty? Nepajutau, kad visam tam džiaugsmo triukšme pasakiau: „Tai rupūžė sadistas“. „Kas toks?“ – mano nusikeikimą išgirdo šalia stovėjęs vyras. „Kas? – nejučia pakartojau klausimą. – O tas prakeiktas žvalgybos kapitonas. Juk jis žinojo, ką daro. Kai rusams mus perduoti kažin kas sutrukdė, paliko mus nežinojime paspirgti. Juk iš karto galėjo pasakyti, kur veš, kodėl ir kaip, bet pasakė

tik, kad veš. Kai pasakiau, jog žinau, kad jie išeina ir kad gali mus palikti rusams, nė per pusę žodžio nepaneigė, kad nepaliks, kad viskas suplanuota išvežti. Net pasišaukė kariuomenę, kad mus dar labiau įgąsdintų. Ar ne rupūžė?“ „A, tetraukia jį velniai, bet mes jau toj pusėj, kur visada norėjom būti. Aš irgi norėjau bėgti, bet kareiviai pagavo ir, automatą į nugarą įrėmę, į sunkvežimį atvarė“. „O kapitonas kur nors netoliese stovėjo ir netvėrė džiaugsmu, kad kažin kokiems piktadariams gali įvaryti baimės“, - pasakiau, bet su tais žodžiais jau buvau šiapus Elbės, o netrukus ir šiame barakyne, kurį kai kurie jau pradedam vadinti prakeiktu.

- Aš dar ne, - pasakiau ir tuoj paklausiau: - O kiek anglų saugo šią Elbės pusę?

- Niekas. Mūsų barakuose yra Senis su puskarininkiu, ir nemačiau, kad jie turėtų nors pistoletus, o ką bekalbėti apie ką sunkesnį.

- Rusai galėtų ateiti, visus susisemti ir išeiti. Net nė lapė nelotų.

- Matyt, kad lotų. Matai, bičiuli, nebe karas, nebegali daryti, kaip kam užeina.

Tylėjom. Nuvirtau aukštielninkas ir įsižiūrėjau į rausvas pušų šakas žaliom spyglių kekėm dangaus mėlynume, vėjo rankomis piešiančias niekieno dar nepieštus paveikslus.

- O vis dėlto gerai, kad nepasilikau kartu, - po valandėlės pasakiau.

- Būtum gal daug gera padaręs, - į laukus įsižiūrėjęs lyg sau pramurmėjo Benas.

- Mano pažasties šašas tavo kapitonui būtų daug džiaugsmo suteikęs, - pasakiau akių nuo dangaus mėlynėje pušų šakų žaismo neatitraukdamas.

- O aš net nepagalvojau, - pasuko galvą į mano pusę. – Ar dar tebepūliuoja? Parodyk mūsų gailestingajai.

- Nebereikia. Baigia nubyrėti. Šeštadienį pirty paskutinius paliksiu.

- O randai?

- Randai liks. Bet ne jie vieni. Kiek tas prakeiktas laikas visokių randų prirašė, kada jie nuaugs? - ir aš vėl pagalvojau apie Živilę, iš lengva virstančia dar vienu randu. Ir skaudžiu. O kaip jauku būtų čia, pečiais surėmus, gulėti, žiūrėti į dangaus mėlynėje pušų piešiamus paveikslus, paskui rusų kareiviams draugiškai pamoti. Juk ir jie velniaižin iš kokio krašto atvaryti. Tik ne lietuviai. Lietuviais rusas vargu ar pasitikėtų. Bet ką gali žinoti.

Jurgis JANKUS

(Bus daugiau)

ALGIMANTAS LYVA

KIRNIS

Romano ištrauka

Šventi miškai saugo Kirnio veidą, sudužusį tamsioje marių tėkmėje. Ant baltos kopos sienos Aitvaras sausa pušies šakele rašo eiles, o vėjas biriame smėlyje piešia žmones. Švarus laikas nuspalvina akimirkų smilteles nenuspėjama likimo spalva, o akinantis žaibas kuria dabartį iš naujo. Vėl skleidžiasi pageltę lapai ir jūra virsta mėlyna žuvim.

Pagrindinis romano herojus Kirnis pamilsta klasiokę Aušrinę. Klaidžiodamas mokyklos koridoriais gimnazistas svajoja apie laimę. Kirnio globėjas Aitvaras jaunuoliui dovanoja keisčiausias vizijas. Nugrimzdęs į paslaptingą Aitvaro pasaulį, Kirnis akies krašteliu žvilgteli į gyvenimo paslaptis.

KVIETIMAS

Kirnis ant rudos mokyklinės lentos pilka kreida užrašė laisvus žodžius: vėjas, smiltys, ruduo, slėnis, asfaltas, debesys, šukė. Mokiniai kvatojo. Aukštas žilagalvis mokytojas atlaidžiai šypsojosi. Ir nieko keisto, ne visi gimnazistai rašo dvasios dienoraštį, ne visi į popieriaus lapą projektuoja svajas. Tik poetai žino poezijos vertę: net ir banalūs lyrikų žodžiai minta tauriais jausmais. Nereikia priešintis širdies šauksmui. Poezijos šviesa apakina akluosius. Baltos eilės iš kojų verčia milžinus, o nykštukai žaidžia kopose ir ieško spalvotų akmenukų.

*Pragydo skambutis. Kirnis išbėgo į koridorių. Galvoje vėl tuščia, nelik o eilių. Aštrus elektrinis varpelis išjungė lyrinį žvaigždyną. Apimtas nerimo poetas skuodė it sprinterio bėgikas, kol neužduso, kol į kamuolį nesurietė dieglys. Pagaliau jaudulys atlėgo. Kirnis pirmą kartą viešai pristatė savo poeziją, bet ne kvailai klasei, ne snobui mokytojui, o mylimai merginai, Aušrinei. Deklamuoti eilių nedrįso, tik užrašė kelis posmelius ant lentos. Tegul skaito. Kirnis nemėgo klausytis eilių. Poeziją reikia išgirsti pačiam, arogantiška skaitovo intonacija tik trukdo susikaupti. Poezija – tai sielos muzika, jos kita raiška. Tik vizualiai galima žavėtis eilučių lūžiais, žodžių polifonija, minčių žaibais, metaforų šuoliais. Kai skausmas kairiame šone nurimo, Kirnis apsidairė. Koridoriuje buvo keistai tamsu. Prie sienos stovėjo raudonas gesintuvas. Lange degė mėnulis. Iš tamsos išniro keturi taškai: trys balti ir vienas juodas. Kirnis pašiurpo. Šmėžuojantys taškeliai tarsi kvietė, ragino eiti paskui. Kirnis nedrąsiai žengė kelis žingsnius ir atsidūrė tuščioje salėje.

- Kur aš esu? Nejaugi senoje mokykloje? Neįtikėtina. Gal aš apakau? Išprotėjau? Perėjau kiaurai sienas?

Kirnis sukluso. Trinktelėjo tolimos durys ir triukšmas greitai nutilo. Kirnis stovėjo mokyklos aktų salėje, ant scenos, prie pat didžiulio ekrano.

*Plūstelėjo linksmi vaizdai. Ekrane žydėjo liepos, kaštonai metė lapus, krito baltos snaigės, skriejo pienių pūkai, kilo dangoraižiai, griuvo seni namai. Šviesos srautas kritoi rantsuskilusių, ištrupėjusių sienų. Salė dūgavo paslaptimi. Nebyli plytų kalba šnabždėjo stropiai paslėptą laisvųjų mūrininkų raštą. Dusliu stinko aidas tamsiomis dėmėmis, duobėtomis raukšlėmis pakartojo sienų svajas. Kitoje salės pusėje stovėjo didžiulis kino projektorius. Aparatas buvo įjungtas. Ryškus šviesos srautas ant sienų, lubų ir grindų piešė keisčiausius vaizdus. Svaigino projekcinės dulkės, kurios tyso švininiais stulpais, skleisdamos chaotišką iliuzijos skonį.

MIRAŽO ERDVĖ

Šalia seno kino projektoriaus stovėjo klasiokas Leonas Storžievis.

- Dabar aš deklamuosiu eiles! – triumfavo Leonas, - niekur nepaspruksi. Aš įjungiau kino projektorių ir užrakinau tavo svajas. Nėra durų į laisvę. Tik sienos ir dulkės.

- Išjunk projektorių! – sušuko Kirnis.

- Tegyvuoja ekranas! – it aidas atsiliepė Storžievis.

Kirnis puolė prie elektros kirtiklio, bet stipru žaibo smūgis jį partiesė ant grindų. Kai Kirnis atsipeikėjo, šalia stovėjo mokytojas.

- Kirni, kas atsitiko?

-Išjunkite kino projektorių! Sustabdykite sienas, dulkes, vaizdus! Nutraukite beprotišką klipą, sustabdykite filmą! – maldavo Kirnis.

- Kino repertuarą gali patikslinti skelbimų lenta, - paaiškino mokytojas.

Koridoriuje, tarsi po didelio gaisro, ruseno šešėliai. Kirnis iki skausmo išpūtė akis ir pamatė ant sienos kabančią skelbimų lentą. Ant pajuodusios presuotų drožlių plokštės gelto suglamžytas popieriaus lapas. „Iki paskutinio skambučio - 100 dienų!“ – skelbė raudonais dažais nupieštas kreivas užrašas. O kas bus toliau? Jokios informacijos, nė menkiausios užuominos. Presuotos drožlės vengė svajoti, nes nukirstimedžiai įlaumių slėnį nusinešė miško ošimą ir tuo pačiu visus klausimus ir atsakymus.

Kirnis nutarė grįžti atgal į aktų salę. Bet kaip? Poetas neturėjo nė menkiausio supratimo, kur jis atsidūrė.

„Gal už storų koridoriaus sienų yra slapta laboratorija, kurioje darbuojasi nuprotėję mokslininkai, šiuolaikiniai alchemikai, o gal ateiviai...“ – spėliojo Kirnis.

*Neradęs tinkamo atsakymo, Kirnis apmaudžiai užsipuolė mokytoją:

- Man jau įgriso šis žaidimas, noriu grįžti atgal į klasę!

- Nejaugi čia neįdomu?

- Noriu mokytis, - dar kvailiau atrėžė Kirnis.

- Gal nori, poete, išspręsti matematinį uždavinį: tikslų, aiškų, logišką?

- Kodėl gi ne, - pagiežingai patvirtino Kirnis.

Mokytojas ant pilkos sienos balta kreida dailiai užrašė uždavinio sąlygą.

Iš taško A į tašką B vienu metu pajudėjo du traukiniai. Vienas buvo tikras, o kitas – vaiduoklis. Kur jie susidurs, jei traukiniai važiavo vienodu greičiu?

- Nesąmonė, - pyktelėjo Kirnis.

- Be to, taškas A nėra kelio pradžia, o taške B bėgiai nesibaigia, bet driekiasi į begalybę, - mokytojas tęsė uždavinio sąlygą.

- Aš nespręsiu šio uždavinio! Rašykite dvejetą!

-Blogas atsakymas, - liūdnai paaiškino mokytojas, - atmink, nėra jokios kelionės. Miražo patirtis bevertė. Reikia išlipti iš traukinio, kurio nėra. Tik taip atrasi švarų suvokimą, kurį, beje, turėjai visada ir niekada nepraradai. Toks šio keisto uždavinio sprendimas.

*Skelbimų lentoje kabojo didžiulis žemėlapis.

-Tai tavo kelionės atlasas, pažvelk atidžiai, nes jo daugiau niekada nepamatysi.

Mokytojas raudonu pieštuku pažymėjo du taškus. Kelionės pabaigą ir pradžią.

Kirnis iš nuostabos išpūtė akis. Žemėlapyje jis išvydo kopas ir jūrą. Svajonių atlase ošėšventimiškai. Aukštaūgės pušys kirto debesis ir laistė žolę kankorėžiais. Lanksčios smilgos atšipusias dalgias iš šienavo grybus. Į pelkę bridom inkštos samanos. Mariose skendo žuvėdrų sparnai. Į stiklinę gelmę žvelgė mėnuo.

-Tarp taškų A ir B slepiasi miražas, visa galė iliuzija, pagaulus gyvenimo spektaklis, todėl paklysti neįmanoma. Laimingos kelionės! – palinkėjo mokytojas.

*Apsvaigęs oras užgesino elektros lemputes. Koridoriuje pakvipo dūmais. Virš laiptų nušvito vaivorykštė. Nematomi fokusininkai kūrė aiškiai pastebimą siaubo spektaklį, atgrasų prieblandos šou. Užburtos staklės audė tankų keisčiausių akimirkų tinklą. Magiškos apgavystės įrankiai saugiai paslėpti, todėl niekas nedrįs suabejoti miražo realumu, nes bus apšauktibepročiais. Spontaniškai augo klaidi iliuzijų giria. Dizaineriai vorai mikliai užlopė sienų duobes. Skelbimų lenta pavirto didžiuliu plazminiu televizoriumi ir Kirnis veidrodiniame ekrane išvydo savo mintis.

*Kurtino klegesys, stiklo dūžiai, durų trenksmas. Iškojų vertė talpi minios banga. Kirnis stumdėsi piktame mokinių sraute. Klasiokai brovėsi pro siauras duris. Kirnį užvaldė noras patekti vidun.

„Kaip įveikti minios stichiją? Kaip tapti laisvu? Gal aš nepakankamai ryžtingas? Gal esu bailus ir menkas žmogelis? Ne! “ – nepasidavė poetas.

Kirnis energingai darbavosi rankomis ir kojomis. Netrukus jo vos nepartiesė skaudus spyris į nugarą. Smūgiavo Leonas Storžievis:

- Dvesi iš bado? Nesibrauk be eilės!

Tik dabar Kirnis pamatė lentelę, kabančią virš apsiaustų durų. Valgykla! Lakoniška sužrašas puikavosi ištrupėjusiomis, bet paauksuotomis raidėmis. Vimdė gižus virtų kopūstų ir slyvų kompoto kvapas. Dingo apetitas brautis vidun. Bet Kirnis negalėjo išbristi iš minios. Jis paklusoalkanai bangai ir greitai įvirto į salę. Nesudužo atsitrenkęs į ilgą baro prekystalį. Valgykla buvo tuščia. Nepastebimai dingo klasiokų minia ir troškūs kvapai. Už baro atbrailos stovėjo mokytojas. Jis atkimšo „Vytauto“ butelį ir įpylė Kirniui stiklinę mineralinio vandens. Skaidrus vanduo buvo gaiviai tamsus. Aptemo Kirnio akys.

- Tai jūs esate slaptas genijus, miražų kūrėjas! – pyktelėjo Kirnis.

- Visada esu atviras ir nieko neslepiu, - atsiduso mokytojas, - o tu esi išpuikęs ir slepi savo jausmus. Tu nori viešpatauti, bet ne tarnauti žmonėms...

- Jūs neturite teisės žaisti mano jausmais ir svajonėmis! – pertraukė Kirnis.

- Kirni, ar tu nori būti laimingas?

- Mano gyvenimas pilkas, aš nejaučiu džiaugsmo, - prisipažino Kirnis.

- Ar tu myli Aušrinę?

- Gal būt, nežinau... - sutriko Kirnis.

- Na štai, pagaliau supratai, kad gyvenimas ne beprasmis. Pavojinga nusigręžti nuo savo laimės. Nevertas kubėti į neišsipildžiusių svajonių kazino. Lošimo kauliukai

skrajoja ore ir niekada nenukrenta antžalio stalo. Nepaliauja suktis spindinti ruletė. Nurimk, atsipalaiduok. Amžinas laimės variklis įledinęs siel ų dėžutes burtai spadalins sapnų paramą po lygiai. Valgiaraščio pamokymų nebus. Be cukraus šals tirpi kava. Žiopli veidai užlopyski aurasmokyklos sienas ir stropiai saugos privilegijas meluoti. Kirni, nepralošk gyvenimo, tapki kitu, nes Šventaragio slėnyje nukirsti ąžuolai jau atmerkė akis ir plėšrūs Perkūno paukščiai jau tapo artimi. Pabusk, tavo tikrą veidą atpažins dangus.

Keisti pedagogo žodžiai skleidė vaiskią ramybę. Temo žemiškos viltys. Be stiklo sudužo primityvi Kirnio vaizduotė.

*Įstabus nuotykis gali pažadinti aiškų suvokimą, snaudžiant įsąmonės gelmėse. Deja, šis sukrėtimas buvo menkas ir nerangus, todėl Kirnis nepabudo ir miegojo atmerktomis akimis, regėdamas saldžiai atgrasų miražą. Iš gazuotos tamsos išniro šviesios mintys. Nušvito valgyklos sienos. Šalia baro šviet ė mažytė saulė, stebuklingas rutulys, labai ryškus, bet neakinantis. Ore linksmai sklandė dulkės, bet į širdį brido pelkių drėgmė ir sienų šaltis. Kirnis pasigedo klasiokų. Kur visi dingo? Nesvarbu, pilka statistų armija niekada neišlošia karo, o visus gyvenimo mūšius laimi tik asmenybės.

*Saugu išminkšto plastikinio buteliuko gertišaltinio vandenį, gurkšnotiantrinę žaliavą, bergždžių apmąstymų šiukšles. Blausių minčių narvuose kali apsnūdę mąstytojai, nedrįsdami svajoti apie suvokimo laisvę. Moksliukai amžinai alkani, nes virškina save. Dvasios kaliniai negali įveikti nematomų sienų. Kiekvieną dieną grotuotame dangujejie atrandanaują dėmę ir mėgaujasi sausu lietumi, krentančiu į užgesusias akis.

*Į legitimų sapną grimzdo koridoriaus grindys. Kirnis bėgo į nežinią, nes nesugebėjo žvaliai atsipalaiduoti ir įsitikinti, kad chaotiškų įvykių seka tėra miražas, reginys skirtas tik jam. Kirnis pamiršo, kad išmintis niekada neužmiega, kad nereikia jokių pastangų pabusti. Sunku žingsniuoti lengvu mėnulio žvyru. Geraširdis vėjas sudaužė lango stiklą ir ant purvinų grindų pabėrė žvaigždžių dulkes.

*Koridoriuje nebuvo jokių matomų kliūčių, todėl slinkdami pasieniais lengvai prasilenkdavo atgrasūs skenduolių sapnai, rūgštūs lietaus lašai ir smalkių dulkės. Bet mokykla tikrai nebuvo tuščia. Rūsyje meditavo vaiduokliai, ant stogo miegojo lunatikai. Plėšrus kasdienybės riaumojimas gąsdino Kirnį. Apgauta mokykla gimdė nusivylimą. Apkarto saugi vienatvė. Koridoriuje tvyrojo bespalvė sienų dykuma. Pamestoje klasėje liko Aušrinė. O gal ji mieste? Kirnis išėjo į gatvę.

MIESTO DULKĖS

Sunku žvalgytis neįžvelgiamoje vietovėje. Tikros atomų ir molekulių kombinacijos nepritaikytos žmogaus žvilgsniui. Niekas nematos kylėtos realybės.

Mikroskopų pavogtos mintys piešia ryškius miestus. Tikslios dulkės žeidžia akis. Nevertatikėtišviežiaispastatųdažaisirbaltaasfaltospalva.Kirnispaklusotrumpam akimirkosmostui,slaptamšvarauslaikogestuiirišvydoatlapątikrovę.Poetasregėjo skambančius taškus, gaudžiančias tieses. Nelauktas reginys akimirksniu paslėpė vizualias pranašystes. Miražas neketino demaskuoti savo galių.

*Išblukodebesųarbatoskontūrai.Joksgurmanasnegaliišgertituščiosstiklinės. Lietaus lašai prie aukšto stogo prikalė skaidrias abejones, o vėtros rankos pagavo saldžias varveklių akis. Nesudužo peizažas. Sniego dykumoje klaidžioja spalvų ištroškę teptukai. Spalva ieško veido.

*Miestasdarnebuvoparuoštaspraeiviožvilgsniui.Neužbaigtusnamųkontūrus skubotai slėpė pilka migla. Peizažas dar nebuvo padengtas spalvomis, todėl Kirnis pamatėtikblyškųmiestokarkasą.Belikotikviltis,kadmiražassukursjaukųakvarelinį miestąirateissaulėtosdienos.Nekantriaiprakiuroatvirilietausvartai,gatvėsspėriai klonavo skylėtus skėčius. Į akis beldė sulopytos vitrinos. Lijo šviežiais dažais.

*Nurimo spalvotas lietus. Šalia pastatų skeletais neužgožto horizonto lūžo stiklinėaušra.Apakotuštilangai,šaligatviaigodžiaigėrėankstyvąsietynųsaulę,baltą stogų rūką. Džiugiai lojo sienos. Ryškėjo tamsus žibintų gaisras. Droviai paraudo liepos. Nepastebimai švito varinis troleibusų dangus. Šlapios vitrinos paskubom piešėkietusmanekenųveidus.Pagaliausujudogyvižmonės!Argi?NustebęsKirnis nedrąsiai pravėrė kavinės duris.

*Dirbtiniame židinyje degė tikra diena. Aukštos taurės žvejojo lubas, smilko duslitabakošypsena,baltasienaįtaigiaitapėžavųmerginosveidą.Taip,taiAušrinės portretas.Naująprasmęįgavokavinėsinterjeras.Priebarogangsteriaiskaitėstoras knygas, galbūt biblijas. Pasaulis visada atviras kilniems jausmams. Būk tikras, jei šakosies,-gausikulkąįkaktą!Taupiaiplyšosenibanknotai,drebėjolankytojųrankos, putojo pigus alus. Kirnis guodėsi, kad suradęs Aušrinę nutrauks vizijų srautą.

*Užgeso dažai. Ilgas voro šešėlis užklojo lanksčią sieną. Aušrinės portretas pavirto pilka dėme. Šaltas tinkas nesugebėjo išsaugoti šedevro. Iš nevilties skilo melchiorinių šakučių dantys, lūžo kėdės, drebėjo parketas. Bet kavinė nepasidavė, agresyviai puolė alkani prožektoriai, skambėjo radijas, vamzdžiai, skarda.

Tvankioje salėje greitai džiūvo užversti bokalai. Trošku skaityti lunatikų dienoraščiusirregėtigirtuokliųsapnus.Anapussviromatinėšlovėssšešėlioatbraila.

*Miestaspaskubomisruošėsidienosspektakliui.Dekoracijosnelaukėdirigento ženklo, joms pakako tik vienos akimirkos dinamiškam siužetui uždegti. Iliuzijoms nereikiajokioscenarijaus.Kaiasfaltuotojescenojeapsikabinaauksaplaukėšmėklair

mėlynakisfantomas,išlaimėsžiūrovamssvaigstagalva.Sunku,beveiknejmanoma įveikti vizijas, nes apgaulė prekiauja tikrais jausmais. Vienintelė išeitis – atsiduoti gajamklajūnoinstinktui,nesustotipriespalvingosvitrinos,nenukristipoprabangiu vaišių stalu.

*Saulės spinduliai tatuiravo pilkų fasadų veidą. Sužvėrėję balandžiai sparčiai dergė stogus. Verkė nelaimingos čerpės. Ant asfalto krito savižudžiai varvekliai, stačias maldas kartojo laiptai. Kiaurai smelkė kaitri reklama. Padūkę tekstai siūlė pirkti dangoraižius ir sliekus.

- Paklusk man, nebūk savimi! - rėkė į kartono dėžes supakuotas melas.

Gatvėse zujo daug įkyrių žodžių. Spalvoti manekenai grobė raides. Iš dangaus nukrito gili duobė. Be pėdsakų dingo minia. Gatvėse plūduriavo negyvi skėčiai. Ilgoje tarpuvartėje apdairiai pasislėpė tatuiruotas troleibusas.

*Pavargomiestopeizažas.Pojuodaasfaltovelėnadusosuvažinėtosmintys.Orą prisotinosliduszvyras.Galbūttemo?Dirbtinęšviesąstogaisridenogirtasmėnulis. Dužo suodinos snaigės. Girgždėjo kiauros kaminų širdys. Naktis griovė miestą. Skardiniais lietaus vamzdžiais riedėjo rūsio langai. Tamsa ant tuščių sienų rašė pabodusiasfrazes,plasnojobailineonošypsena.Sušlapokreidinispopierius.Nedegė medinė stendo galva, trūko lūžusio degtuko. Nepasiekiami dangoraižiai žemino žmones,valdiškoslubosspardėguminiusmusiųbatus,neparduotąveidągraužėaitri verslokaukė.Virtualusvirusasėdėraudonmedžiosmegenis.Skystamemonitoriaus ekrane pleveno stilinga infarkto duobė, pulsavo plokščias laimės miražas.

*Debesyekraneplūduriavovirtualiamžinybė.Elektriniamekarsteilsėjosilaisvės statulosmaketas.Itpabaisosišpožemiųlindopamirštižodžiai,dygonaujos,niekingos prasmės.Reklaminiuoseskyduoseskambėjopakasynųvarpai.Nesuvoktasmėnulio šešėlisužklojošaltąžemę.Niekasneišvengsminčiųpatikrinimo,inventorizavimo, mentalinio skeleto apžiūros.

*Miestąsmelkėžiemosirvasarossapnai.Stogaiatrajojosnaigiųpūgas,ugningą vėtros šokį trypė kaminai. Nusivylęs ir nelaimingas Kirnis ieškojo Aušrinės. Jis vylėsisutiktiypatingąžmogų,paslaptingągidą,galintipakeistijogyvenimą,gebantį išvestiišgyvenimoaklavietės.Grėsmingaiartėjodvigubascenostamsa.Nuopigių dekoracijųatšokopirmasveiksmosluoksnis.Nevertatamsiąnaktįkeistikaukės,nes greitos dienos ištrins šviesias mintis.

*Antšaligatviogulėjobatųdėžė.Senastriukas:viduje-silikatinėplyta.Paspirk– šlubuosikaipžąsinas.Kirnisatvožėdangtį.Antdugno-pajuodusimoneta,sulenkta vinis, baltas voras. Kur padėti dėžutę? Negalima jos išmesti. Kirnis apsidairė. Prie surūdijusiotvorostinkloriogsojoatviri garažovartai.Garaženokodidžiulėsniego

krūva, matyt, ištirpo automobilis. Vasara, nieko nepadarysi.

- Batų dėžutėje guli automobilio lavonas! - sušuko Kirnis.

Greitai dūžta tranzitinės spalva. Elektrinės spidometro padalos užgesina stiklines automobilių akis. Geriausia automobilį palaidoti debesų garaže, kaip faraoną piramidėje. Kirnis atsargiai užkasė dėžutę sniego krūvoje. Tegul rūdija ramybėje.

ATVIRAS LABIRINTAS

Išprotėjusio miesto panoramoje Kirnis pagaliau surado grafičiais nuspalvintą mokyklos pastatą ir dž iugiai atvėrė sunkias, girgždančias duris. Šmėstelėjo pažįstamas veidas.

- Poete, vėluoji į pamokas, paskubėk, tavęs laukia nesulaukia princesė Aušrinė, - nusišaipė Leonas Storžievis.

Dusliu aiduatsiliepė senos, pavargusios mokyklos grindys. Sunkūs bataiobliavo mintinai „iškaltus“ žodžius. Girios eilėmis ošė klevo lentos, matyt, todėl tuščiame koridoriuje lengva svajoti. Kai į laisvę veržiasi pabudę jausmai, lūkesčių akimirkos virsta baltu smėliu. Tolimose pakrantėse įsimylėjėlių laukia žuvėdros. Saulės laivo krantelaumžirgių vingiai gludina akmenis. Kopose eskęsta kruzdžių namai. Danguje žaidžia balti meškiukai, dryžuotos bitės, driežai. Prie smilčių tako auga čiobrelių salos, raudoni šermukšniai, languoti beržai.

*Atšipo lentų gausmas, sumindytos parketo plokštės atsirėmė į sienas. Nėra kur augti. Galima eiti tik svetimomis kojomis. Grindimis bėgo vabalas. Jis mokė čiuožti virš neaktualios kasdienybės, šlifuoti tikrovės paviršių. Ilgame koridoriuje laisva ir saugu, todėl Kirnis nenorėjo sugrįžti atgal į jaukią klasę ir išmokti nereikalingą pamoką. Žiauru įstrigti tvankioje klasėje, sočioje ministerijoje, erdviame šeimos kotedže, senelių prieglaudos vestibiulyje. Ilgi mokyklų koridoriai iškirto svajonių laukuose siaurus takus ieškotojams, nakties kariams, mėnulio vyčiams. Tikėjimas kuria gaivų vienatvės šaltį. Aklavietėje visuomet yra judri kiaurymė, laisva duobė, iškasta nuotykių ieškotojams.

*Į šiaurę keliavo minčių šešėliai. Kirnis nuo seno veidrodžio nuvalė dulkes ir išvydo ilgą koridorių, žaibo skrydį, nakties akis, aklą kaukę. Į praeitį, į nieką tolo nesuvoktas gyvenimas. Sunkios koridoriaus sienos vilkosi iš paskos, nes aukšti, tinkuoti mūrai negalėjo, nemokėjo ir pagaliau nenorėjo sustoti. Debesų svoriu slėgė aštrios lubos, pavargę nakties žingsniai užkalė atvira sparketo duobes. Niekas neįkris, nes aklas mokyklos stogas nemato dangaus, o tuščios sienos regi tik užmūrytas žvaigždes. Gyvenimo prasmė yra sąmonė, o varganas likimas srebia tįsų vizijų dumblą.

*Užmūrytilangai gėrėmatinę dangaus gelmę, o skaidrios sienos akylai saugojo tuščią koridorių. Lengva kreida nematė dangaus, o grindys nejuto minčių svorio.

Ore kabojo sunkios plytos. Ant kilimo rasojo sutrypta ugnis. Slėgė nepakeliama gyvenimo svarba. Skaidrioje minčių bedugnėje iš svajonių ūko formavosi mažytė naivuolių planeta. Sveiko nuodinga ateitis.

*Greitai blėso marmuro aksomas, balta sienų tyla uždegė romantiškas dulkių žvakes ir ant vyšninio kilimo nugriuvo svajonių šešėliai. It nuodinga gyvatė šliaužė alkana ramybė. Prie tylos rėmų prilipo iškulti kobros dantys. Sklandė baltas vaiduoklis. Aukštame arbatinuke iš sausos presuotos žolės skleidėsi spalvoti kelionių atlasai. Kirnis įkvėpė slidų, jaunatvišką porceliano maištą. Garavo kvapus drumsto gyvenimo kodas. Kirnis gėrė žalią arbatą, troško nuotykių, didelės meilės ir niekuomet neieškojo lengvos, išdavikiškos mirties. Ekstremalus greitis – neišeitis. Tegul juoda asfalto kilpa smaugia pakelės šermukšnius ir raudonas griovių uogas.

AITVARAS

Tuščia erdvė greitai atgijo. Mažytis keltuvas atvežė supakuotas šampano taures. Kartono dėžės buvo sukrautos ant mediniopadėklo ir apvyniotos slipniajuostele, kad nenukristų. Klasiokai, vilkintys juodus džinsus ir baltus marškinius, įsvetainę įrideno apvalius stalų blynus ir mikliai prisukokvadratines kojas. Skaudžiai girgždėjo metalas, medis ir dar kažkas. Triukšmas siurbė orą. Aktų salėje atsivėrė smėlio duobė, sklidina skardaus bedugnės šauksmo.

Tikro veido aidas – ne tyla, bet ilgas šviesos laukimas. Tuščioje mokyklos salėje patvino drumsti sapnų šešėliai. Povandeniniai laivai, pakrauti saldžiais svajonių stiklainiais, nėrė į neapčiuopiamą troškimų gelmę. Į dangų augo bankų rykliai. Už pruaus debesų tinko pasislėpė žvaigždžių lobiai. Tik po šimto metų iškris sidabrinis sniegas.

*Salėje stigo parketo erdvės. Ant lubų visada daug laisvos vietos, bet visi stovėjo ant grindų. Mokiniai nelipo ant sienų. Lygumų alpinistams trūko fantazijos. Klasiokės, vilkinčios itin seksualiai prigludusius baltus džinsus ir bambas nesiekiančius juodus marškinėlius, mikliai patiesė tamsiai rožines, šviežio kraujo spalvos staltieses. Kirnis atsargiai iš dėžės ištraukė šampano butelį. Kaip vadinasi putojantis vynas? Etiketė tuščia. Tąsiame stikle blykstelėjo įdomi mintis: etiketėje turi būti užrašytas Kirnio vardas. Ir kodėl? Galbūt todėl, kad jis buvo poetas ir atmerktomis akimis kadagyne sapnavo vynuoges? O gal todėl, kad buvo išsiblaškęs ir nepastebėjo, kad vakar numirė? Kirniui nerūpėjo, ar jis gyvas, ar miręs, ar dar koks nors. Nesvarbi jokia verbalinė interpretacija, pakanka bet kokio buvimo, bet kokio egzistavimo. Esi ir to visiškai pakanka.

*Gyvenimo troškulio užkaltalaisvė. Šimtadienio šešėlis vora tinklio užklojo baltas lubas, kreida pražydo salės langai, stiklas pasiryžo palengva sudužti. Ryškiai pragydo

sienų žibintai. Klaidi šviesa grindyse ieškojo plyšių, kad išlįstų aštrūs, sulinkę vinys. Išgaubtos taurės tiesino nekokybiškai pakloto parketo raukšles. Molines kančias kentėjo aukštos vazos. Aštrūs gėlių strypai žeidė akis. Į svetainę įžengė aukštas, elegantiškai pražilęs vyriškis. Jis linktelėjo ir dusliai ištarė:

- Esu Aitvaras.

Taip, tai buvo mokytojas. Vardas naujas, bet asmuo tas pats. Puiku.

*Už storų marmuro sienų griaudėjo muzika, kurios Kirnis negirdėjo, tik nuožmūs, itin žemi garsai skverbėsi pro akmenines plokštes. Ramybę švelniai žudė skambi tamsa, kurią lyg laukinę antį dresavo užusienio dirigentas. Skylančiomis plytomis verkė paklydę scenos griuvėsiai, tįsūs šešėlių kilimai slėpė žvaigždžių dulkes. Požeminėje orkestro duobėje džiūvo vėjo atriektos natos, penklinės vingiais klaidžiojo kiaurismuikai. Atsuktas pavojus! Skaudžiai kraujuoja liesinančiu pleistru užklijuota akustinė melomano ausis, todėl po neišgirsto koncerto nereikia strimgalviais bristi į butaforinę gatvę.

- Budriai nurimęs gali eiti bet kur, - poeto dvejones išsklaidė mokytojas.

- Iki! Greitai pasimatysime, - burbtelėjo Kirnis.

- Gaudyk! – Aitvaras nelauktai sviedė švytintį kamuolį.

- Rezultatyvus perdavimas!

Nė kiek nesutrikęs mentalinį kamuolį pagavo Kirnis, bet jis, deja, neišdrįso prisipažinti, kad nesugeba valdyti savo minčių.

- Krepšys nežirgas, o kurmis neturi sparnų – patikslino Aitvaras, - atsipalaiduok, negaudyk savo minčių, nekovok su savimi. Lengvai, be jokių pastangų skrenda balti gandrai, jūrų ereliai ir gervės...

„Greičiau į gatvę, į laisvę... " – nuo keistų mokytojo kalbų duso Kirnis.

Atsivėrė girgždančios durys, pūstelėjo lietingas vėjas ir įjaukią svetainę įkėblino Leonas Storžievis. Atvykėlis ant grindų nusviedė išskleistą skėtį ir pradėjo kvailai kvatoti. Leonas buvo girtas. Norėdamas išvengti kvailų peštynių, Kirnis išbėgo į gatvę. Lietus pylė kaip iš kibiro. Poetas permirko kiaurai kol pasiekė troleibusų stotelę. Reikėjo palaukti, kol baigsis lietus.

GATVĖS KONCERTAS

Stotelėje mirkoi šblukęs šaligatvių barokas irvarnos lesės ausa kimšus automobilių batus. Neverta laukti muzikinio troleibuso. Visi klasiokai seniai parvyko namo. Ant pilkų nedažytų sienų kabojo žili senukų portretai ir laukė asmeninio remonto. Virš stogų skrido elektros laidai. Svyravo sumuštas asfaltas. Purvino sbalos kaupė maisto atsargas. Visai šalia troleibusų stotelės valkatos tuščiose metalinėse statinėse degino šiukšles ir šildėsi. Kirnis drebėjo nuo lietaus ir šalčio, todėl įsidrąsinęs prislinko arčiau. Liovėsi lietus. Liepsnos liežuvių atšvaistai ant pilkų mokyklos sienų piešė smėlį, kopas, akmenis. Žiauriai tolo šviesūs langai. Įkaito oras. Buvo karšta kaip pirtyje.

*Sukriošęs senis prislinko artyn ir Kirniui ištiesė seną gitarą. Stygos - šešios, o korpusas sveikas.

- Grok, poete, pralinksmink mūsų pražuvusias sielas... Ir pačiam bus linksmiau, - ragino valkata.

Likimo atstumtiejilaukė koncerto. Trauktis nebuvo kur. Kirnis atsargiai perbraukė stygas. Jis išgirdo duslų lentpjūvės ritmą, variniuskrumpliaračius, diržines pavaras. Baltose ilės spring o spygliuota laisvės viela. Aklojegatvėje dusoasfaltuotos valkatų širdys. Sunku tarnauti šviesai. Vienkartinėje gyvenimo scenoje šalia dangoraižių muliažošoko blogai suvaidinta mirtis. Gatvė patvino skausmu. Nutrūko surūdijusi gitaros styga. Metas sprukti namo. Skilęs tinkas paslaugiai atvėrė grafičių duris. Galima drąsiai žengti į spalvingą freskų pasaulį ir džiugiai pieštivaikystės namelius. Bet Kirnis suabejojo vaikystės galia. Netoliese lūkuriavo tikros durys ir laukė laimingo rakto. Poetas grąžino valkatai gitarą ir sugrįžo į mokyklą, kol Storžievis neužrakino paskutinių durų.

ŠUOLIS Į TAMSĄ

Klasiokai ant stalų rikiavo taures. Jos užklojo visą serviravimo erdvę, neliko nė colio laisvos vietelės vaisiams, saldainiams, gėlėms. Keltuvas į salės vidų įridenodar vieną didžiulį padėklą, pakrautą šampano dėžėmis. Aitvaras stovėjo sustingęs. Nė žodžio, nė gesto. Kirnis krūptelėjo – šovė pirmas šampano butelis. Po to antras, trečias...

- Kirni, aš užsakiau 108 taures, - šyptelėjo Aitvaras.

- O kiek butelių?

Klausimas liko neišgirstas. Galbūt kalbėti trukdė tamsi salės akustika, apvalūs mediniai stalai. Kol Kirnis mąstė apie butelių skaičių, šūviai aidėjo vis garsiau. Keista muzika. Nelengva suvokti slidžią stiklo polifoniją. Į apvalų kamščio tūrį tilpo tolimo vynuogyno gaisras, balta beprotnamio lubų bedugnė. Drumstas sienos žvilgsnis kaipmat išblaivė Kirnio mintis. Ir kada baigsis šie kraupūs šūviai? Baisų skambesį pajvairinonukritęsbutelis, jisbuvotuščiasirriedėjoneilgai. Aitvarasužmynė butelį koja. Sustabdė. Kirnis žagtelėjo, tai buvo kovinė granata, apvali, rauplėta ir trupūžė, galinti nušluoti visą vestibiulį.

- Jei sprogs, ar aš atsibusiu?

-Ne, - ironiškai aiškino Aitvaras, - tai tik stiklinė varlė, sunki trotilo kiaulė. Sprogti privalo tavo galva.

Užgesusią stiklo tarą pakėlė Leonas Storžievis, didžiausias klasės peštukas, ir atsargiai įdėjo į tuščią dėžę. Nejtikėtina. Matyt, salėje bus diskoteka, neturi būti šukių, jos aštrios.

*Ant sausų grindų plūduriavo žadintuvai. Laikrodžiai cypė, pypsėjo, džeržgė ir

blerbė. Ciferblatai į visas pusės sukorodykles. Augo skaičiai, beprasmiškai kaupdami tuščias akimirkas. Nepastebimai degė baltos lubos. Ant grindų krito kalendorių lapeliai. Grubiai nuplėšti, sudraskyti, pageltę.

- Neverta stebėtis kilniu Storžievio poelgiu. Aikštelė yra saugi – be šukių, minų, duobių... – dalykiškai aiškino Aitvaras.

- Aš ne automobilis, - pyko Kirnis.

- Tu – šuolininkas. Tau reikia pataikyti į sąmonės posūkio tašką.

- Ir kas tada?

- Dings miražas.

- Gal verta pabandyti... – tarsi abejojo Kirnis.

- Paskubėk, nes tuoj laikas pavirto šiukšlių krūva.

Drebėjo apytiksliai suskaičiuotos sekundės. Sunkios betoninės sienos negalėjo išlaikyti proto pusiausvyros. Kirnio galvoje sukosi mirtinas plytų sūkurys.

- Orkestro duobė primena prarastą rojų. Akustinė miražo gelmė nepastebimai užkasa besvorę svajonę. Nelipk ant smailo varpinės bokšto, nemisk pažadais, kuriuos dosniai dalina nugriautibažnyčių pastoliai. Nesudužk kasdienybės parteryje, o iš aukšto balkono krisk į dvasingą kosmosą. Tik laisvas, lazeriniu tolimačiu nepamatuotas kritimas panaikina įžūlų asmenybės svorį. Ypač kai krentama iš nežinomo aukščio į nematomą duobę, - aiškino Aitvaras.

Neliko atramos. Akustinis kurmis iškando salės dugną. Po kojomis prasmego šviežias parketas. Kirnis nukrito į vargonų klonį, vario daubą, kurioje viltingai ošė aukšta smuikų žolė. Poetas nesudužo, nenuskendo, neprigėrė. Besvorės mintys chaotiškai klaidžiojo mąstymo erdvėje, ieškodamos prieglobsčio skausme, kančioje ir neviltyje.

* Kirnis saugiai nukrito ant grindų išnepastebimo, jokiais prietaisais neužfiksuoto aukščio ir, matyt, todėl nepajuto jokio smūgio ar skausmo. Nukritę ant purvinos žemės neprarandame ryšio su laimingai praeitimi, nes jos niekada nebuvo. Kiekvieną akimirką gyvenimas tampa neišvengiamai kitoks. Atvira išmėžuoja į tartina realybė. Šėlsta kruvinas protas. Karste girgžda užkasta mirtis. Dreba medinės lentos, kaukši metaliniai plaktukai. Burnoje pašvinksta surūdijusių vinių skonis. Sunkus paslapties kvietimas. Nelengva užkastam įžengti į nežinomą žemę ir atmerktiakis. Degažvyras. Iš ausų teka skystas protas. Danguje nėra laisvos vietos. Į tuščią kaukolę krentame visi.

- Ar pataikiau į dešimtuką? – smalsavo poetas.

- Kaip visada – pro šalį! – juokėsi Aitvaras.

* Dar būdamas mažu vaiku, Kirnis aiškiai suvokė, kad jo gyvenimas nesvarbus ir nereikalingas. Niekam, net jam pačiam. Aušros horizonte nebuvo rožinių saulėlydžio prošvaisčių, kuriomis kadais žavėjosi akli laimės kūdikiai. Ar visi klasiokai laimingi? Leonui Storžieviui neabejotinai šypsojosi sėkmė. Už ką? Už nieką! Piratai dorus

keleiviusišmetaužborto,jeijienepanorstadėtispriesėkmėsdžentelmenų.Panašiai elgiasi ir „piratinis“, nelicencijuotas likimas. Kirnis skendo seklioje kasdienybės baloje, o buriniai laivai plaukė į tolimus kraštus, tik be jo. Štai ir viskas.

*Salėjegaudėtrankimuzika.Drebėjouogienėsstiklainiaisužkaltidebesųlangai. Svyravoblyškusekranas.Virpėjooras.Šampanasputojo,negeso,burbuliavo.Vėlyva vaišių mada pažadino diskotekos vaikus. Salėje šoko klasiokai. Į sausą parketą dužo juodas metalas. Rėkė visi, kad neliktų nepasakytų, nutylėtų žodžių. Ilgi šampano srautai išjudino sustingusias gimnazistų kojas. Trypė sunkūs batai, spardydami angliarūgštės burbuliukus.

*Blykstelėjo begarsis žaibas, keliais mikronais nuseko neišgertos taurės. Kirnis truputį įkaušo. Lūžo išdžiūvusios gerklės užtvanka, plūstelėjo vizijų bangos. Salėje galima buvo šokti be galo ilgai, atrajoti ateitį, dairytis žavių laimės koordinačių, svajoti. Bet atmintis šlubavo, strigo it blogai suklijuota kino juosta. Kirnis paklydo keisčiausių reginių labirinte ir atsitokėjo tik tada, kai suprato, kad šoka vienas. Neslėpdamas nuovargio, Kirnis kritoj gilų fotelį, paslaugiai riogsantį kampe ir greitai užmigo

VIZIJŲ FUGA

Prie fortepijono sėdėjo Aitvaras. Maestro žvilgsnis atsitrenkė į lubas, ant klavišų nukrito pirštai. Sunku paliesti šaltą sienų klaviatūrą, sunku nuo įdubusio dangčio šluoti klevo lapus, sunku ant taurėmis nukloto stalo sviesti juodus akinius ir saulėtą šypseną. Kirnis tikėjo muzika, neabejojo jos galia. Šviesūs garsai gali sugriauti net vėjo namus.

*Aitvaras skambino greitai ir skardžiai. Olimpinį maratoną bėgo fugos garsai. Medinės lubos, sienos ir grindys pavirto didžiuliu fortepijonu. O gal baseinu? Garsų vandenyne plūduriavo šampano taurėmis apkrauti stalai. Salėje tuštėjo buteliai ir mintys. It ploni beržai bangavo sienos, nuo Aitvaro pirštų lašėjo vanduo. Didžiulis juodas fortepijono karkasas buvo pilnas šampano, išpoatvožto dangčio krito baltas krioklys. Kirnis susigūžė sausai sulytas.

*Garsų jūroje paskendo akustinė viela. Ilgos stygos siurbė išderintą orą. Juodas fortepijono dangtis įžeminopadangiužaibus. Šlapi Aitvaro pirštai lakstėtik juodais klavišais. Gūdūs sąskambiai pakirto kojas, bet Kirnis vis dėlto sugebėjo iš salės išslinkti į koridorių. Už kampo buvo ta pati salė, iš kurios ką tik paspruko.

*Veidrodinėje salėje Kirnis atrado paslėptas kapines. Čia gimnazistai laidoja neišsipildžiusias svajones, viltis ir aukštus siekius. Haliucinogeniniai grybai, švytintys

pelėsiai nušvietė ilgą karsto dangtį. Kapinių gėlės demonstravo pievų madas. Staiga ant podiumo užlipo Aušrinė, gražiausia klasės mergaitė. Kirnis pamilojąlabai seniai, gal aštuntoje klasėje, tiksliai neprisiminė. Aušrinė didelius plastmasinius laistytuvus laistė gedinčias gėles, kurios juokėsi ir greitai vyto. Kai nudžiūvo gėlės, dingo ir Aušrinė.

*Nykus vajotivienam, kai liūdes į pozuoja girtas ruduo. Juodai pragydo akmeninės varnos. Su nukirstais medžiais šnekėjo baltos koplyčios kolonos. Meistriškai griežė šviežiai iškastos duobės. Išsigandusios svetingų žodžių, spygliais pražydo metalinės tvoros. Smego aukšti, užsisklendę debesys, meditavo nepasiekiami stogai. Kirnio akis užliejo dykumos smėlis. Laikas keliauti į Anapilį. Kirnis nuo karsto dangčio šoko apačion. Nesudužo dangus, nes lietus iš vidaus užrakino akis ir Kirnis negalėjo pažvelgti į išdžiūvusią upę, į baltą akinančią dilgėlių tamsą, į matinį šešėlį, į negyvą save. Nereikia trokšti dangaus, nes iki miražo ribos tik vienas apgaulingas žingsnis.

*Aušrinė! Taip, tai ji. Kirnis neapsiriko. Mergina skubėjo į salę.

- Aušrine, bėkim iš pamokų į kiną.

- Šiandien Akropolyje verslo pamoka, - atšovė Aušrinė.

- Tuo geriau! – nudžiugo Kirnis.

Poetus valdo dieviškas grožio instinktas, aistringas sielos jaudulys. Kirnis stovėjo šalia Aušrinės ir gėrėsvajų nektarą. Koridoriuje buvo pasakiškai ramu. Kirnis žvelgė į merginos akis ir regėjo begalinę jūrą, laimės bangas, džiūgaujančias žuvėdras. Įsimylėjėlius sujungė ozono tiltas, iš debesų krito rojaus obuoliai.

*Staiga pradėjo lyti. Krito krušai ir parketas tapo labai slidus. Bet debesų bangose nepaskendo laimės akimirkos. Meilės ugnis statė medinį lieptą, o medžių lapai gaudė aštrius ledo riešutus. Kirnis ir Aušrinė apsikabino. Pirmas bučinys visada primena pamirštą tikrovę, todėl įsimylėjėliai sapnuoja tiltus. Stiklinis lietus nušvito it saulė, ir Vaiva ištiesė spalvingą rykštę tiesiai į dangų.

*Sunku atsiplėšti nuo plazminio ekrano, rasti savo kelią minioje. Televizoriai šoko purvinus šokius. Aukštose vazose gelto kaktusai, o ant supuvusių grindų vešėjo pienių kalnai. Kasos buvo uždarytos. Aušrinė ir Kirnis nedrąsiai be bilietų įslinko į salę. Greitai temo lubos. Baltas perforuotas ekranas diktavo laimės madas. Platūs prožektorių potėpiai Kirnio akis nudažė sodria plakatine spalva, o stiklinės sienos parodė aparatinėje slampinėjantį Storžievį.

- Puiku! Štai kur darbuojasi sukčius! - stebėjosi Kirnis.

Visi kelionės epizodai išgaravo. Kirnis neprisiminė, kaip atėjo į Akropolį. Gal iš laimės? Tiksliai! Įsimylėjėliai mato tik vienas kitą. Pasaulis jiems neegzistuoja. Tuo geriau!

Kvadratiniame ekrane išdygo įžūlus, kampuotas Storžievio veidas. Chuliganas išsišiepė, pagrūmojo kumščiu ir nubėgo į kopas. Storžievis sustojo prie jūros.

- Aušrine, ar matai Storžievį?
- Nematau! Netrukdyk žiūrėti.
- Koks filmas? – nustebo Kirnis.
- Jau pamiršai. „Mirtis Amerikoje“. Pabusk, moksliuk! – juokėsi Aušrinė.

„Taibent, mes žiūrim es kirtingus filmus. Turbūt išprotėjau. Neįtikėtina, matyt, nesutampa mūsų požiūriai į meną? Meilė tik prasidėjo, truputį ankstoka bartis“, – svarstė Kirnis.

*Sausas oras nupjovė debesų sijas, ir ant karšto kopų smėlio nukrito minčių virvės. Gyvenimo klaidos pažvelgė žemyn, ir Storžievis paslydo ant medinių laiptų. Leonas riedėjo nuo kopos, bet jį greitai pagavo stiprūs mentaliniai lynai, kurie supančiojo rankas ir kojas.

- Ar įmanoma išsilaisvinti iš savo minčių? - ne juokais išsigando Storžievis.

Mintys pajuto baimę ir virto plonomis, vos įžiūrimomis virvutėmis, o Leonas - marionete. Dabar Storžievio tarsi niekas nepančiojo ir neribojo veiksmų laisvės. Leonas greitai atsistojo ant kojų ir nukratė nuo kelnių smėlį. Apsidairė. Jį valdė nepažįstama mentalinė jėga. Neliko jokių abejonių. Storžievis pasijuto robotu.

- Ar aš blogiukas? – garsiai svarstė Leonas.

Negavęs jokio atsakymo iš aukščiau, Storžievis atliko eksperimentą. Iš mažo vaiko atėmė naują, dar neatkąstą porciją ledų. Pavyko! Puiku, jis vėl karalius, liūtas. Nekreipdamas jokio dėmesio į verkiantį mažylį, Storžievis noriai kirto ledus, kurių niekada anksčiau nemėgo.

- Aš laisvas! – linksmai šūktelėjo Storžievis ir vienu smūgiu partiesė mandagiai pamokslaujantį tėvelį.

- Štai, gaudyk riestainį, kvailas inteligente!

Leonas buvo laisvas, bet jo judesius varžė virvutės.

- Kas valdo virves?

Šis klausimas nedavė ramybės. Saulė plieskė Storžieviui tiesiai į veidą. Drąsiai tirpo sentimentalios dvejonės.

- Pakaks tų kopų. Tegyvuoja smogas, neonas, betonas! Šalin viktorinas! Jei nėra atsakymų, nebus ir klausimų!

Storžievio veidas sustingo ekrane. Lėtai įsižiebė šviesos. Salė buvo pilna žmonių. Iš nuostabos Kirniui prakaitavo delnai. Atgniaužęs kumštį jis pamatė kažkokius popierėlius. Tai buvo bilietai.

*Niūrioje Akropolio erdvėje viešpatavo verslo rykliai, įstelažų gelmėnėrėk vailos varlės. Miražas visada šiurpus ir velniškai tikras. Argi to maža? Visiškai pakanka! Žmonės laisvi ir, kai perka nereikalingus daiktus, niekada negalvoja kaip atsikratyti pakuotėmis. Didžiules kartono dėžes jie stropiai saugo sandėliukuose, balkonuose. Rudenį į jas krauna obuolius ar bulves.

- Aušrine, aš tau nupirksiu televizorių. Patį didžiausią!

- Tikrai?

- Nežinau, - sutriko Kirnis. - O gal nori ledų, šokolado?..
- Noriu! – nudžiugo Aušrinė.
Kirnį apsėdo kvailos mintys, jis paniuro.
- Kirni, kas tau? Gal sergi?
- Ne, aš mąstau.
- Apie ką?
- Apie tave.
- Ir taip niūriai, - šaipėsi Aušrinė.
- Gerai, pasakysiu. Tik pažadėk, kad nesijuoksi.
- Prisiekiu, - Aušrinė negalėjo nuslėpti smalsumo.
-Ašmąstauapiedėžes.Štaišiojedailiojekartonodėžutėjegulipigustelevizorius ir laukia pirkėjo. Kantriai laukia...
- O paskui?
- Paskui praryja.
- Televizorius pavirsta krokodilu, - juokėsi Aušrinė.

*Hermetišku Akropolio kupolu šviesą ridenoelektrinis mėnulis. Sunkūs stelažai stumdė sienas. Akcijos ir nuolaidos atrišo smalsuoliams akis. Į skrandžio dugną grimzdo atliekų pilni krepšiai. Meistriškai sklandė klastingi banknotai, skambėjo kietos monetos, augo skurdas ir prekybos centro pelnas. Matyt, todėl Akropolyje niekas nesijuokė. Lankytojai buvo velniškai rimti, nes prekės jau seniai nupirko visus žmones. Prekybos centre uždrausta maištauti, galima tik patetiškai virškinti save.

*Prakiuro Kirnio kišenė. Reikės grįžti į mokyklą tuščiomis rankomis. Jaunuoliai išbėgo į lauką. It jūra bangavo betoniniai stogai, rūke skendo bespalvės gatvės. Žemos kalvos spaudė miestą. Maža vietos, šalia standartinių namų driekėsi tušti dirvonai. Peržengta sąlyginė protoriba. Kažkur nepasiekiama aitoliž vaigždžių ežeras gėrė šaltą mėnulio sidabrą, palaimingai ošė spygliuočių miškas, bet čia, Akropolio pakraštyje, į akis krito tik aštrios pageltusios pušys.
- Aušrine, ar nori sugrįžti namo, prie jūros?
- Dabar? – nudžiugo mergina.
- Dabar! – nusijuokė Kirnis.
Tarsi pritarusi jo žodžiams, Aušrinė pavirto žuvėdra. Ji pakilo aukštai, apsuko kelis ratus virš nebaigto statyti stadiono ir dingo debesyse.

*Liūdnas kelias greitai prarado kietą asfaltą. Po sunkiais batais keistai traškėjo žolė. Kirnis pakėlė kelis stiebelius. Jie buvo stikliniai ir lengvai lūžo. Debesys nejaučia šalčio, varvekliais sustingsta rasa. Smalsumo genamas Kirnis pajudėjo link tvoros. Batų padai stori - galima saugiai žingsniuoti. Staiga jis suklupo, skaudžiai atsitrenkęs į metalinius vamzdžius. Tai buvo du sulankstyti, sulaužyti dviračiai: vienas jo, kitas – Aušrinės. Dviračiai voliojosi šalia Aušrinės senelio pirkios, kuri sudegė, kai ji dar

buvo maža. Namo neatstatė, nes nuo širdies smūgio mirė Aušrinės tėvas. Sklypas dirvonavo, kol šios žemės Leonui Storžievui nenupirko gerasis tėvelis Rojus. Aušrinė, vienintelė paveldėtoja, buvo gudriai pamiršta.

*Aitvaro pirštai sustingo ore. Nutilo fortepijonas.

- Dulkės dergia jautrią klaviatūrą!

Maestro užvožė dangtį ir paslėpė juodai baltą klaviatūrą nuo musių. Vizija nutrūko. Džiugi garsų akimirka nepalietė tikrovės. Iki prarastos klasės neliko jokio atstumo. Erdvus ateities peizažas susiaurėjo iki pigaus automobilio lango dydžio. Į abejotiną rytojų vingiavo siauras penklinės plentas.

- Gal nori paskambinti? - pasiteiravo Aitvaras.

- Noriu grįžti į atgal, - atšovė Kirnis.

- Jei nenori skambinti, teks važiuoti, - nukirto Aitvaras.

KOLKA

Senu automobiliu galima nuvykti į pasaulio kraštą, ieškoti ypatingų vietų, kur seni akmenys prabyla dangaus raštais, kur į paviršių iš žemės gelmių išnyra gaivūs šaltiniai, kur audringajūrag ano paklydusias sapnų bangas. Kirnis prisiminė atostogas, tolimas keliones. Jis pirmą kartą kirto Lietuvos sieną, kai atsivėrė didžiulė Šengeno erdvė. Latvijos ir Lietuvos pasienyje buvo tuščia, tik naktimis vaiduokliai tikrino keleivių sapnus, chaotiškai klajojančius po visą pasaulį. Nuo pamirštos muitinės stogo lašėjo legalus lietus, vaitojo antstulpo pakartas kontrabandinis žibintas. Sienų pažeidėjams dabar teko keliauti toli, ieškoti tikrų muitinių, svetur klastoti asmens dokumentus, papirkinėti nepažįstamus pareigūnus, slapta gabenti draudžiamas prekes.

*Lakios mintys gali sukurti Akropolį, stadioną, Pervalką... Ką tik nori. Kartais gali sugrąžinti į realybę, kuri nė kiek ne tikresnė už sapnus. Kirnio akys klaidžiojo Latvijos žemėlapyje. Lyviųžemėje vidurvasaryžydėjo alyvos, akmenys laukė kiauro lietaus. Dangus medaus koriais girdėsužvarbusį mėnulį, miglotas pakrantes puošė baltomis debesų kriauklėmis.

*Tamsoje noko bemiegė diena. Bundanti aušra kaitino Kirnio jausmus. Šviesi minčių pašvaistė uždegė debesų ugnį. Budo aštrus mėnulis. Medžių šešėliai užklojo šaltus akmenis rasa. Gaudė mediniai smilgų strypai. Karingai žaibavo pušys. Vėjo paukščiai lesė ugnį. Virš jūros putojo gilios žvaigždės. Aidėjo talpi burių spalva. Tirpstančiojenaktyje skendo miškas. Nelygioje miško aikštelėje krito maištaujantys kankorėžiai.

*Prie Kolkos rago buvo seklu, dugne ilsėjosi paskendę lyviųlaivai. Į Saremos salą skrido geltoni debesų drugiai, į jūrą vėjas ginė sulinkusias pušis. Virstančius medžius

gaudė bangos. Iškyšulyje visada šalta. Reikia laužo. Šlapia žolė neužkūrė ugnies. Pažeme sklandė didžiulės žuvėdros, ieškodamos sausų malkų. Danguje ruseno blėstančios žvaigždžių žarijos, vėjas tiesė bangų tiltus, žvyrkeliu riedėjo apakę debesų laužai.

*Būdamas mažas Kirnis nematė suodino lango stiklo ir žiūrėjo tik į dangų. Buitis dar netrukdė gyventi. Jis piešė namus. Nupiešti namai buvo tikri. Dažnai Kirnis klaidžiojo gatvėmis, ieškodamas nupieštų namų. Paklydusį vaiką parvesdavo nepažįstamas žmogus. Dažniausiai tas pats. Save jis vadino Aitvaru.

- Aš nenoriu miegoti... aš noriu namo, - verkė vaikas.

- Tu namie, nusiramink, vaikeli, pailsėk, - guodė sutrikusi mama.

- Čia ne mano namai...

Tuomet pravirkdavo mama. Matyt, prisimindavo močiutės pasakas:

- Jei paklydusį vaiką Aitvaras atveda namo, šis blaškysis po pasaulį ir visur jausis svetimas. Jo visur tykos pavojai, bet jis niekada nepražus, bus nepraktiškas, bet neskurs. Paklydėlį visada globos Aitvaras.

*Klajūnai kuria apeiginius laužus ir kviečia dievus į puotą. Iškalbingai spragsėjo sausos šakos. Kirnis paklausė ugnies:

- Šventa ugnele, pasakyk, kas aš esu? Ar galiu pažinti save?

- Nežinau atsakymų, bet galiu sudeginti tavo klausimus.

- Kur aš esu dabar? Miraže ar tikrovėje?

- Nėra būvimo vietos. Gyvenimo akimirkos tuščios, besvorės, bematės. Keliauk, nesustok - tai geriausia išeitis, jei nori išvengti gyvenimo spąstų, - guodė liepsna.

*Kolkos rage užgeso šventas laužas. Kaleno alyvų lapai, kvapius žiedus tildė lietus, liesos pušys ėdė žolę. Vakaras atrajojo rytdieną. Jaunas mėnulis aukojo vaikystės šešėlius mirčiai. Ir kai miražas nuspalvino praeitį užmarštimi, nudžiugo pavargusi poeto širdis. Bet vėjas vis dar saugojo poeto prisiminimus ir iš nevilties griovė vaikystės miestus. Kirnis prisiminė, kaip ieškojo teroristų paslėptos bombos ir išarbatinuko išlupo detonatorių. Dabar ma ty te niekada nesprogs galva ir ji galės gerti vandenį tiesiai iš čiaupo. Prisiminė, kaip įsuko šokoladinį varžtą į klibančius pieninius dantis, kai pišmetė senątėvelio švarką į gatvę ir stebėjo, ar antas faltoa taugs sulaužytos rankovės. Bet labiausiai Kirnis bijojo prisiminti tai, ko niekada nebuvo.

*Metas grįžti namo, bet senas automobilis užgeso. Kirnis atvožė kapotodangtį. Vidujetuščia. Tik dabar Kirnis pastebėjo, kad automobilis netikras, žaislinis. Reikėjo sugrįžti atgal į vaikystę ir keliauti namo. Ant automobilio stogo snaudė pušų spygliai. Bespalvia i rasos lašeliai užmūrijo langus, delsė saulėta vaikystė. Nevertažaisti. Reikia sugrįžti atgal į mokyklą. Neverta laukti, kol kapinių varnos paslaugiai iškvies taksi. Kirnis ryžtingai įlipo į butaforinį automobilį ir tarsi žaisdamas paspaudė starterio

mygtuką. Linksmai suburzgėvariklis. Salone tapo šviesu. Šalia sėdėjo Aušrinė. Kirnis ištirpo iš laimės:

- Važiuojam!
- Nebūk juokdarys, mes jau atvažiavome, - juokėsi mergina.
- Lekiam prie jūros!
- Gal kitą kartą, man metas, - beveik pažadėjo Aušrinė.

*Automobilių stovėjimo aikštelėje stovėjo Aitvaras ir kirto karamelinius ledus. Leoną it didžiulę lėlę valdė plonytės, vos įžiūrimos virvutės. Kirnis nė kiek nenustebo, pamatęs, kad Storžievis – marionetė. Dabar aišku, iš kur ateina jėga ir įžūlumas. Ir kalbėjo Storžievis kažkaip kitaip nei visi, tarsi skaniai pavalgęs. Kirniui buvo gėda stebėti Leono aroganciją. Nekultūringa elgesys žeidė poetą. Dabar Storžievis krovė tuščias šampano dėžes į sunkvežimį. Paguodė tik tai, kad Storžievį valdė ne Aitvaras. Tai kas? Kirnis ginė šalin įkyrią mintį, kad jis kažkokiu keistu, neperprantamu būdu valdo Storžievį, kad Leonas viso labo tik jo tamsių minčių projekcija.

*Vizijos netirpsta migloje, neišsisklaido lyg laužo dūmai. Nedega. Jos dingsta skaidrios esuvokimo erdvėje, nepalikdamos jokio pėdsako. Tie sapno ribas progsta mintys ir nepermaldaujama lemtis kuria dabartį iš naujo.

SĄVARTYNAS

Automobilių aikštelėje išaugo vaiduoklių scena. Sunkūs stogai saugojo bundančius lunatikus. Sudužę prožektoriai tikrino miegalių veidus. Artėjo aklavietės spektaklio finalinė scena. Vorai sujungė nusekusius akumuliatorių taškus ir ryškia šviesa nušvito abejoniųšešėliai. Neapčiuopiamose gatvėse bergždžiai gaudė sunkių dvasinių pratybų išvargintitroleibusai. To bulėjimo greitis netekoprasmės. Nebuvo kur važiuoti. Nepastebimi pėstieji lenkė savižudžius automobilius. Užgeso visi mokyklos langai. Kirnis išlipo iš žaislinio automobilio.

*Už sienos yra kita siena, už minties - kita mintis. Apvalioje kaukolėje slepiasi beribių pertvarų, tvorų, barjerų ir duobių pasaulis. Bet žmonės išlieka gyvi, bent jau iki mirties. Atviri mėnulio spąstai negali sučiuptibasų lunatiko pėdų, nes jaukas - tai žalia žolė. Pasakiškai greitai bėga nerūpestingos dienos ir, kai pigiai išnuomota gyvybė tampa labai svarbi, tamsi, apniaukta aušra aprengia stogus baltais rūkais. Laikas kasa gilią duobę. Į akis byra auksinis smėlis. Virš debesų skrenda aštrus kastuvas. Ir vis dėlto kelionė į senatvę yra ganėtinai saugi, bet, deja, nemadinga. Ant sausos šakos paslaugiai kabo senas grybo paltas. Atidžiai naują rūbą renkasi pakaruokliai. Neišsemiamas skausmo garderobas. Šiurpus mirties artumas.

*Vaiduokliai negali pavogti ateities. Pamirštą automobilį saugo jo nematomas

žmogus. Kirnis tuščiame stotelės perone laukė atvykstančios Aušrinės. Į vėjo šešėlį, į tylos dvelksmą, į juodą asfalto žingsnį skubėjo sulankstyti ratai. Tušti batai piešė svaigų apskritimą. Galvoje augo metaliniai kastuvai. Automobilių kapinių takai augino grybų tiltus. Po audringo lietaus neliks mieste benamių. Supuvusių kėbulų arkose nakvos beprasmiškai sumažintilyderių skeletai, steriliai eliminuotos asmenybės, mikroskopiniai nevykėliai ir vabalai. Iki beprotybės - tik vienas apvirtęs griovio žingsnis.

- Nemoku laukti laimės! Noriu keliauti! - garsiai sušuko Kirnis

*Prie tvoros stovėjo Aitvaras.

- Kirni, nereikia šūkauti! Sveikinu, tu jau įpratai prie vizijų, miražas jau nestebina tavęs. Dabar man nereikės nei kino projektoriaus, nei kitų, žymiai modernesnių techninių priemonių. Miražas jau tapo tikrove. Sveikinu!

- Nejaugi už sąmonės ribų nieko nėra? – nefilosofiškai šiurpo Kirnis. - Išties sunku patikėti, kad pasaulis egzistuoja tik suvokimo erdvėje. Jei tai tiesa, ką man daryti?

- Tiksliau - nuo ko pradėti? Pradėk nuo savęs. Daryk gerus darbus. Ar matai, koks šiukšlinas mokyklos kiemas? Štai šluota. Padirbėk!

- Ar tai bausmė?

- Ne, šis ekologiškai prasmingas darbas – premija, aukščiausias apdovanojimas.

Aitvaras padavė didžiulę, iš žagarų supintą šluotą ir dingo. Kirnis abejodamas nuslinko į mokyklos kiemą ir paklaiko. Jis stovėjo sąvartyne. Iš visų pusių sklido vimdanti smarvė.

- Nejaugi įveiksiu šiukšlyną?

Kirnis šlavė išsijuosęs. Negailėjo nei šluotos, nei savęs, bet rezultatų nebuvo. Šiukšlių krūva nemažėjo. Sąvartynas buvo neaprėpiamas. Tvaiko horizonte nebuvo jokių prošvaisčių. Kirnis įsiuto. Jis sulaužė šluotos kotą ir nusviedė ant šiukšlių krūvos. Visos pastangos veltui. Reikia grįžti į mokyklą, į siaurą, aiškų koridorių. Reikia grįžti atgal į miražą. Bet kaip prasti keliąsąvartyne? Pavargęs Kirnis prisėdo ant apvirtusios metalinės statinės. Šalimais ant kartono dėžės sėdėjo Aitvaras, apdriskęs, tikras šiukšlyno valkata. Kirnis vos pažino mokytoją.

- Nereikia praktikuoti minčių švaros. Tai - klaida. Minčių šiukšlyno negali įveikti niekas. Todėl nekovok! Atsipalaiduok! Sąvartynas – tik miražas, atėjęs iš tuščių mąstymo dykumų. Truputį palūkėk, vizijos netrukus sugrįš ten, iš kur atėję. Tik nereikia jų skubinti. Todėl negalvok apie šiukšles ir jos greitai dings iš tavo akiračio.

Kirnis atsisėdo ant statinės. Kosminiu greičiu lėkė mintys, jos nešė naujus vaizdus. Sąvartynas dingo, tarsi jo niekada nebuvo.

*Nuo miesto šviesų apakę sunkvežimiai į mišką vežė šiukšles. Guminiai ratai gabenogyvačių nuodus. Ketiniai atarakonai vežė iškultus konteinerių dantis. Suodini kaminai ieškojo degiųskiedrų. Industrinės mintys skrodė medžius. Nokoaštrisiaubo

spalva. Tuštipušų kamienai laukė baltos sniego. Auštoje žolėje varnos ieškojo sidabro ir lesės tiklošukes. Įšaltus pastatus tekėjo brangi tamsa. Asfalto upe plaukė elektros lemputės.

DVIKOVA

Tamsa žvejojo debesis. Kelio ženklus pakeitė Zodiako ženklai. Liepsnojo rasoti rugiagėlių laužai, o žalvarinės piliakalnio akys ganė paklydusias giles. Viršpamirštų akmenų tvenkėsi nepalaužiami debesys, šoko baltižaibai, aidėjo žvitrikalavijų malda. Sunkūs smilgų žingsniai matavo kopų juoką. Priešaudrą ąžuolo lapai paslėpė vilko pėdas, saulės atodūsius, vanagos krydžio kampus. Keistai ramu. Uodai padalino veidą į lygias prisiminimų dalis. Iš debesų plūdo balta minčių pusiausvyra. Auštanti vėtra iš lauko akmenėlių dėliojo legendų mozaiką, o kopos tiesė grybų tiltus į musmirių dangų.

*Už piliakalnio ekskavatorius kasė griovį. Atviros duobės statė žvyro pilis. Požemio pasaulis atvėrė brangią slibinų erdvę, neiškastus mėnulio turtus. Naktis maldavo nepasiduoti, nemirti, kovoti. Vėjas nebijo mirties. Atviri debesų vartai. Žvaigždžių ugnis visuomet šviesi, nakties negali užgesintikarolaužai. Nepastebimai augo aisčių dangus. Iš pilnaties plaukė skaidrios mintys. Vaiski gelmė regėjo save. Nėra kliūčių. Laisvė. Dangaus akys – gyva legendų spalva. Neįmanoma įeiti, galima tik pažvelgti į vidų.

*Sunku kalbėti su dangumi. Mintys trukdo žiūrėti į žvaigždžių liepsną. Šlapia žole žingsniavo varnos, pamiršusios skraidyti. Ramus vėjas sūpavo gėles. Į debesis skriejo vyčio strėlė, keraminė vapsva. Akys gėrė aštrų metalą. Ramu, kai naktį šviečia saulė. Į žvaigždžių dulkes sudega kiekviena diena. Lauko akmenys virsta smėliu, šventas miškas – parku, namai – kalėjimu.

„Pabudau vidurnaktį, kai lauke jau buvo tamsu. Atsimerkiau, kai nusilpo regėjimas, susimąsčiau, kai baigėsi įkvėpimas.“ – pamirštiems dievams guodėsi Kirnis.

Sunku iškirstame miške gerti skaidrų šaltinio vandenį, skinti saldžias uogas, miegoti kvapioje žolėje. Amžinas vėjas ištaiso praeities klaidas, o iš lentpjūvių sugrįžę ąžuolai skaidrina mintis. Kitoje piliakalnio pusėje Kirnio laukė Aušrinė, namai, likimas.

*Užšviesaus rūko slėpėsi akmeninė pilies siena. It vilkai staugė vyčių kalavijai. Virš aukštų kuorų tvenkėsi plėšrus žvaigždžių nerimas. Akino ryškus legendų dvelksmas. Karo atšvaitai nuspalvino naktį pergalės varsa. Mėnulis plukdė sužeistus priešų kūnus į Anapilį. Ant laužais nutviekstotako liepsnojo sutraiškyta gyvatė. Trupėjo senas menės tinkas. Ant įskilusio ąžuolinio stalo lašėjo kruvinos

kalkės. Atverstoje runų knygoje švietė amžini aisčių simboliai. Slaptas raštas kūrė naują rytojų. Virš bokštų geso tušti mirties taškai.

*Senus piliakalnio akmenis gaubė tyla. Lašnojo kaukolėje užrakinti debesys. Neišvengiamai artėjo nuožmi dvikova. Apie šį susirėmimą Kirnis seniai svajojo, tik nemanė, kad kautis bus taip kraupu. Vargu ar pagelbės fechtavimo treniruotės mokyklos sporto klube. Dabar rankoje nesaugi sportinė rapyra, beta štrus kalavijas. Visa laimė, kad Kirnis buvo kairiarankis, todėl turėjo šiokį tokį pranašumą. Pirmas smogė Storžievis. Negrabiai, nemokšiškai. Kirnis lengvai atmušė lėtą priešininko kirtį. Valio! Leonas – silpnas priešininkas. Poetas pasiruošė pergalės džiaugsmui, bet nenorėjo Storžievio žudyti, ketino tik lengvai sužeisti, apsvaigintis tipriu smūgiu plokščiąja kalavijo puse. Ūmai Kirniui šovė puiki mintis – reikia nukirsti Storžievį valdančias virvutes. Gal liausis kvailiojęs? Kirnio kalavijas it žaibas praskriejo virš Leono galvos ir nukirto visas virvutes. Storžievis griuvo ant žemės, iš jo rankų iškrito kalavijas. Staiga, aikštelėje išdygo Aitvaras.

- Užteks peštis, iki paskutinio skambučio liko 99 dienos!

Kirnis nuo žemės pakėlė Storžievį. Leonas linksmai juokėsi. Neliko jokio priešiškumo. Dvikova tebuvo žaidimas, pramoga, apgaulė.

- Mes grįžtame į klasę. O tu, Kirni, plauksi kiaura valtimi namo. Nugalėtojo laukia prizas!

- Molinis puodas, pilnas sliekų, - nusišaipė Kirnis.

Vilnius, 2007–2009 metai
Algimantas LYVA

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

LIKIMO DŪŽIAI

1994 metais „Varpai“ šešiais eilėraščiais ir Juozo Almio Jūragio žodžiais prisiminė nuo pokario Australijoje gyvenusį Antaną Gasiūną.

„Palaidojome jį tylėdami – kunigas, artimieji, graboriaustarnai, duobkasys ir keturi lietuviai. Viso penkiolika žmonių. Taip į amžinybę išėjo poetas Antanas Gasiūnas. Man dar nebuvo tekę tokiose skaudžiai liūdnose laidotuvėse dalyvauti. Kunigas P. Matūzas atlaikė šv. Mišias, atgiedojo „Gelbėk mane, Viešpatie“. Kai stiprūs mirties rikių pečiai nešė poeto karstą nuo altoriaus durų link, tų kelių palydinčiųjų žingsniai gūdžiai skambėjo tuščioje, visiškai tylioje šventovėje. Taip skamba likimo dūžiai nelaimės vėjų išpustyto je širdyje. Nei giesmės, nei vargonų aido...“ – kolegos tariamas „Sudiev“ į paskutinę kelionę 1990 m. liepos 11 d. palydėtam kūrėjui buvo persmelktas ypatingu liūdesiu ir širdgėla.

Yra čia ir tokie žodžiai: „Kito tokio savaimingo poeto Australijos lietuvių tarpe nebuvo“. Deja, ištarti jie po A. Gasiūno mirties.

Šių eilučių autoriaus užsiminimas, kad eilėraščių atskira knyga taip ir neišleidęs poetas visdėl to buvo tokį rinkinį paruošęs, buvo lemtingas. Praėjus dar dešimtmečiui, 2004 m. rugpjūčio 28 d., į svečius netikėtai užsuko viešnia iš Australijos – dailės pedagogė Sigita Gailiūnaitė (Gailiūnas). Ji atvežė didelį voką, kuriame radau 56 ranka užrašytus eilėraščius. 30 iš jų – storokame sąsiuvinyje, kurį, kaip anksčiau buvo tekę girdėti iš poetą pažinojusiųjų, kai kas buvo matęs ir galvojo, kad rankraščiai, kraustantis iš vienų globos namų į kitus (tokia realybė sunkiai susirgusį poetą lydėjo paskutinįjį gyvenimo dešimtmetį), pradingo. Australijoje gyvenantys literatai buvo pasiryžę juos

atrasti. Tačiau metai bėgo, o eilėraščiai dingo lyg į vandenį.

Ir štai – toks netikėtumas.

*

Perverčiau viską, kas įmanoma, tačiau apie šį tragiško likimo tautietį suradau ne kažin ką.

Mokytojas, aktorius, poetas – taip A. Gasiūnas pristatytas Plunksnos klubo almanache „Plunksnairžodis“ (Sydney, 1966). Čia taip pat pažymėta, jo gimė 1922 m. vasario 2 d. Šiaulių apskrities Pašvitinio valsčiuje, Peluodžių kaime. Brandos atestatą įgijo Linkuvoje, o prieš tai mokėsi Joniškyje, Žeimelyje ir Pasvalyje. Baigęs Šiaulių mokytojų seminariją, 1941-1943 metais studijavo Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinių mokslų fakultete, taipogi lankė teatro seminarą ir dainavo operos chore. Nuo 1944 metų pradžios iki pasitraukimo iš Lietuvos – Šiaulių dramos teatro aktorius.

Yra išlikęs ir jo paties paliudijimas:

„Žemiau pasirašęs yra gimęs 1922-trųjų metų Grabnyčių dienoje.

Pirmąjį dešimtmetį malūnas, Švitinio pievos ir gryčia – sena kryžkelės karčiama – sudarė jo pasaulį.

Brangus jam buvo malūnas Čėtruose, siuntantis vėjas buvo brangus, ir gryčia, ir žemė, kuriai skolą nusineš į kapus...

Vasiliauskas pramokino pedagogikos. Kačinskas, deklamuodamas „Šilelį“, parodė gimtosios kalbos skambumą, Sruoga ir Juknevičius išugdė meilę teatrui.

Ar svarbu –

Ar mylėjo jisai ką? Ar meldės?
Kiek dievų išpažino jisai?“

Dar reikėtų pažymėti, kad pirmuosius A. Gasiūno eilėraščius išspausdino „Jaunoji Lietuva“.

Australijos lietuvių laikraštis „Mūsų pastogė“, 1962 m. spalio 10 d. išspausdinęs keletą naujų A. Gasiūno eilėraščių, taip apie jį parašė: „Australijos lietuvių tarpe yra vienas iš ryškiausių poetų. Jo poezijoje rūpestingai atrinktas ir taupiai pavartotas žodis yra sodrus, kupinas emocijos, taiklus. Forma originali. Artimiausiai A. Gasiūnas pažįstamas Sydney lietuviams: čia jis aktyviai dalyvauja vietos kultūriniame gyvenime ar su paskaita, ar su kūrybiniu žodžiu, ar kaip aktorius. Turėdamas vaidybos mene profesinį pasiruošimą, jis ne tik dalyvavo kaip aktorius keliuose „Atžalos“ teatro pastatymuose, bet

labai dažnai matomas ir mielai laukiamas kaip deklamatorius ir pranešėjas.

Nuo pat atvykimo dienos į Sydney A. Gasiūnas yra Sydney Lietuvių Plunksnos klubo narys".

Knygoje „Plunksna ir žodis" yra ir tokios eilutės: „Nors savo poezijos spaudoje nėra paskelbęs daug, yra susidaręs originaliausio lietuvio poeto vardą".

Teatrinėje veiklo je reiškėsi ir Canberroje. Mokytojavo Bankstown o lietuvių savaitgalio mokykloje. O duoną užsidirbdavo kaip pašto tarnautojas.

Bene tiksliausiai A. Gasiūną bus apibūdinęs tenykštis poetas, redaktorius, kūrybos leidinių sudarytojas J. A. Jūragis: „Buvo talentingas vyras. Gyvenimas jam žadėjo daug, bet jo lūkesčius apvylė... O gal gyvenimas jam daug ir davė, tik jis pats nemokėjo duodamo paimti ir išlaikyti. Per gyvenimą poetas ėjo nerūpestingai, kaip laisvas vėjas, taip, lyg jo siela būtų dar neišaugusi iš kūdikiomarškinėlių. Gyveno atgniaužtais, atviraisdelnais. Gaudė trumpalaikį gyvenimo saldumą. Jam pro pirštus, kaip sausas smėlis, be naudos tekėjo laikas, talentai, ryšiai su artimaisiais, gyvenimo pastovumas. Ir kąjis statė sau, tam nebuvo lemta ilgai išlikti.

Mums kartais atrodė, kad jis prieš visus tik vaidina gyvenimą, kad gyvenimas yra jo didžioji scena. Juokis, pajace... Bet kas šiandien galėtų tikrai pasakyti, kuris buvo jo tikrasis gyvenimas – tas, jo paties vaizduotėje susikurtasis, kuriame jis buvo sau karalius, pats sau prakilnus, už kitus pranašesnis, išsiskiriąs iš kitų, ar tas realusis pasaulis, suvaržytas įvairių įstatymų ir dogmų, kuriame gyvenamemesvisi? Į jo pasaulį mes neturėjome rakto, mes neturėjome kantrybės to rakto ieškoti (išskirta mano – L. P.-K.)".

Gan iš arti ir ilgokai A. Gasiūną pažinojęs plunksnos bičiulis taip pat tvirtino jį buvus elegantišku, mandagiu, turėjusiu humoro jausmą, kalbėjusiu nenudėvėtais žodžiais, tokiu, kuriam patiko ryškios spalvos ir gražūs veidai. Be to, neretai jį matydavo kukliai išdidų, su ironiška šypsenėle, o kartais – dėl niekų susijaudinantį, lengvai užsigaunantį, nusimenantį iki ašarų ir ... stiprinantį save tuo, kuo stiprina tie, kurie nebeturi vilties.

Ir dar: aiškumo laikotarpiais rašė eilėraščius. A no t J. A. Jūragio, tokius, kokių kiti poetai rašyti nedrįso.

*

Tarp į Lietuvą atvežtų eilėraščių nėra nė vieno, parašyto dar Lietuvoje ar Vokietijoje. Nemažai išbarstyta ir tų, kurie gimė jau Australijos žemėje.

Galtaip nebūtų atsitikę, jei A. Gasiūnas būtų buvęs bent kiek praktiškesnis

ir jei būtų savo kūrybą išleidęs atskira knyga.

23 iš 56 eilėraščių jau plačiau žinomi – jie publikuoti J. A. Jūragio parengtose knygose – almanache „Plunksna ir žodis“ ir Australijos lietuvių poezijos rinkinyje „Terra Australis“. Kai kurie jų prieš tai išspausdinti ir laikraštyje „Mūsų pastogė“.

Ne vieną jų galima įvertinti kaip pilnakraujį kūrinį. Jaudinantys, gyvi, kartais piktžodžiaujantys, pernelyg pasaulietiniai, o kartais – pilni tėvų ir protėvių dvasios, paslaptingi, atgailaujantys, paženklinti Viešpaties vardu.

Turbūt būtų teisinga teigti, kad tie eilėraščiai – poeto sielos dienoraštis.

Tolimiausiame pasauliopakraštyje gyvenantys tautiečiai visada labai jautriai sutikdavo jo pasirodymus literatūros vakaruose. Nemažiaktoriniai gabumai joeilėraščiams suteikdavo ypatingą atspalvį. Malonus, geraivaldomas balsas jaudindavo, darydavo įspūdį.

Su nemažesne įtaiga A. Gasiūnas skaitė ir Bernardą Brazdžionį, Kazį Bradūną, Balį Sruogą. Vienas jo buvusio profesoriaus kūrinys buvo ypač mėgiamas, tai – Kazimiero Sapiegos baigiamasis monologas.

Tautinių švenčių minėjimai be A. Gasiūno buvo sunkiai įsivaizduojami.

*

Apie A. Gasiūną pavyko užrašyti porą pasakojimų iš pirmų lūpų. Visų pirma, tai – S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), kuri daug metų saugojo poeto rankraščius ir juos atvežė į Šiaulius, atsiminimai. Apie A. Gasiūną ne sykį esame įsikalbėję ir su dailininku Adolfu Vaičaičiu, jau keleri metai vasaras praleidžiančiu Lietuvoje.

Sigitos tėvas – agronomas Motiejus Gailiūnas, kilęs nuo Joniškio, buvo poeto draugas. Atrodo, Lietuvoje jų keliai nebuvo kirtęsi (Motiejus, nors ir kraštietis, buvo ketveriais metais vyresnis), tik Vokietijoje. O po to, kai A. Gasiūnas, dirbdamas pašto tarnyboje, kurį laiką gyveno pas Gailiūnus, ir išsikraustęs nuolat čia sugrįždavo, svečiuodavosi, lankydavo.

M. Gailiūnas ir A. Gasiūnas turėjo nemažai bendro. Abu buvo dideli ir energingi lietuviškosios bendruomenės darbininkai. Halės ir Kylio universitetuose įgijęs agronomo diplomą, M. Gailiūnas visą gyvenimą svajojo apie sugrįžimą į Lietuvą, o kad toji diena priartėtų, be kita ko, buvo ir spaudos bendradarbiu, ir Pasaulio lietuvių Seimo atstovu, žmogumi, aktyviai besirūpinusiu Lietuvos nepriklausomybės reikalais. Su A. Gasiūnu, anot S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), tėvas turėjo daug širdžiai maloniųpasišnekėjimų apie

gimtąsias vietas, rožes, kurias ypač mėgo augintia agronomas, ir, žinoma, apie poeziją.

Sigita A. Gasiūną prisimena nuo vaikystės. Gal todėl jai, tuomet dar gimnazistei, vieną dieną poetas ir atvežė savo rankraščius. Ji prisimena, kad buvo savaitgalis. Atvažiavo ir pasakė: „Laikyk". Paprašė išsaugoti. Tačiau jokių konkrečių nurodymų nedavė.

-Gal jautė savo likimą? Ligą, kuri netrukus paguldys į patalą, - prisimindama tą dieną, pasakojo S. Gailiūnaitė (Gailiūnas).

- Artimųjų neturėjo?

- Čia ir įdomiausia, kad turėjo. Dukrą ir anūkę.

Tačiau kodėl nejomstėvas ir senelis patikėjo savo kūrybinį palikimą, Sigita nežino. Taip, jai tuomet taip pat visa tai pasirodė keista. Tačiau ji buvo labai jauna ir tuoj užmiršo savo paabejojimus.

O paskui per įvairiausius savo rūpesčius, studijas, savarankiško gyvenimo pradžią, užmiršo ir rankraščius. Gerai padėtus, bet ir tarsi neegzistuojančius.

Štai šito paliudijimai:

- Aš ir šiandien nesuprantu, kodėl jis man tuos rankraščius atidavė. Jisai manyje kažką įžvelgė tuo metu. Aišku, nepagalvojo, kad savo pareigą atliksiu taip negreit...

- Padėjot ir užmiršot?

- Faktiškai – taip. Pradėjau mokytis koledže, paskui – dirbti. Savi reikalai, savos bėdos. Be to, dar ir gyvas jis buvo tuo metu.

Prisiminusi suprato, kad yra kalta. Taip, rankraščius išsaugojo, bet daugiau niekogero jų labui nepadarė. Kad ir pavėluotai, suvokė: reikia kažką daryti. O gal pasufleravo kas? Taip, ir pasufleravo. Todėl ji ir čia.

O liūdniausia, anot S. Gailiūnaitės (Gailiūnas) buvusi pavėluota žinia, kad A. Gasiūnas miręs. Nekrologe tokios skaudžios eilutės: „Kol dirbo visuomenei, visur jis buvo reikalingas. Kai susirgo, niekas jo nematė. Niekas jam nepadėjo gyventi. Tautiečiai jį užmiršo. Taip jis ir mirė vienišas".

- Bet juk niekas nepranešė, - ir dabar, po daugelio metų jaudinosi viešnia.

Ar artimieji visai juo nesirūpino? S. Gailiūnaitės (Gailiūnas) manymu, ne visai taip: dukra rūpinosi.

Kokiu jį prisimena Sigita? Žmogų, kuris turėjo labai sodrų operinį balsą. Neeilinį deklamatorių. Ir aktorių įdomų. Visapusišką menininką. Deja, taip pat ir tokį, kuriam Australijoje gyventi buvo nelengva. Neišsipildė jo kūrybiniai troškimai. Darbas telekome ar kažkokia panaši tarnyba buvo toli nuo kūrybinio, meninio pasaulio.

Pati tapusi menininke, Sigita vėliau suprato turėjusi didelę galimybę iš arčiau pažinti neeilinę asmenybę. Deja, pervėlai. O A. Gasiūnui, atrodo, labai imponavo jos pomėgis dailei, požiūris į kūrybą, meną.

S. Gailiūnaitės (Gailiūnas) prisiminimuose – toks A. Gasiūno portretas:

- Jis buvo džentelmenas. Švelnaus, jautraus charakterio. Nors aš buvau paauglė, ojis – suaugęs žmogus, tokį įspūdį paliko. Jis taip jautriai reaguodavo į daugelį dalykų...

- O kas pasufleravo Šiaulius?

- Net nebeatsimenu, kas tiksliai. Gal kas iš „Mūsų pastogės“ ar koks tėvo geras pažįstamas. Man buvo duotas adresas ir pasakyta, jog čia – tinkama vieta, kur galėčiau perduoti A. Gasiūno kūrybą.

Tai ir proga artimesnei pažinčiai su pačia S. Gailiūnaite (Gailiūnas). Lietuvai tapus nepriklausoma, nuo 1993 iki 1999 metų Klaipėdoje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje mokė anglų kalbos, taip pat darbavosi aukštesniojoje pedagogikos mokykloje. Vos prasidėjus Atgimimui, aštuoniasdešimt aštuntaisiais, Lietuvoje atsidūrė neatsitiktinai – tėvai užaugino lietuviškoje dvasioje. Iškart pasiūlė savo paslaugas.

Į Lietuvą, beje, buvo sugrįžusi su mama. Čia atvežė ir palaidojo tėvo pelenus. O kai sunkiai susirgo motina, parvežė ją Australijon. Paskui ir ją į tėvynę atvežė amžino poilsio.

Dabar – vėl Australijoje, nes ten, anot Sigitos, daugiau erdvės, kuri jai būtina ir kuri kažkiek įtakoja žmonių gyvenimo stilių.

*

Knygoje „Lietuvių egzodo literatūra. 1945-1990“ (Chicago, 1990) Algirdas Titus Antanaitis, aptardamas žemininkų bendraamžius poetus, A. Gasiūną paminėjo tarp viduriniosios kartos „kiekstipriau pasireiškusių“ kūrėjų. Akivaizdu, kad ir užjūriečiai buvo susipažinę tik su nedidele šio gabaus žmogaus kūrybos dalimi.

2004-2008
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

ANTANAS GASIŪNAS

Eilėrašciai
iš užmiršto sąsiuvinio

BAŽNYČIOJE

Toks vienas, senas ir galingas Dieve,
Toks vienas Tu.
Šaltuos bažnyčios mūruos susimąstęs
Šaltoj giesmėj varpų.

Šaukiu:
- Palaiminki jaunystę mano,
Palaiminki kančias...
Ne taip pradėjau aš kelionę savo,
Pabaigsiu ją ne čia.

Aš – tik žmogus. Aš laimės ieškau.
Tik spindulio lempelės ties altorium.
Altoriuje veidai kartoja man:
- Memento!
- Memento mori.

- - - - - -

Toks didis, senas ir galingas Dieve,
Toks didis Tu.
Kodėl šaltuos bažnyčios mūruos susimąstę
Mes mirštame kartu?

L.

Jei mums likimas liepia skirtis,
Mes nusilenkime jo valiai.
Nelieski tu širdim širdies.
Neliesiu aš.
Ir pabučiavimų ugny
Kad nesudegtų meilė,
Pamerk pirštus gyvenimo šalnoj išbalusiuos plaukuos
Ir pasakyk:
- Iki rytojaus.
Jei mums likimas liepia skirtis:
- Iki rytojaus.

*

Tik tie klajoja lietuje,
Kurie neturi,
Neturėjo
Ir niekad neturės namų.
Kuriuos apvilko gedulu likimas
Ir samanom jau seno,
Linkstančio į žemę kryžiaus
Apklojo veidą.

ILGESYS

Aš tavęs laukiu, mano broli.
Tu ateini iš rymančio pušų viršūnėse saulėlydžio,
Tartum pjovėjai,
Dainuojantys ir prakaitu aptekusiais veidais,
Juodų šešėlių dalgėmis
Išmargini palėpius prieklėčių.

Tu – čia.
Atidarau seklyčios langą.

Atidarau duris,
Kad klonyje baltų rugių vainiką pasitikęs rūkas
Pasveikintų nelaimintus namus
Ir pabaigtos kelionės švelnumu
Paliestų galvą.

*

D. D.

Jau gęsta žvakė.
Langų stiklus perlais nusagstę debesys
Pasislepia švelnioj ir gundančioj ramybėj.
O žvakė gęsta.

Ateina ji.
Lyg šilką plėšo tylą žingsniai,
Ir girgždančiu raktu užsklendžiamos slaptingos durys
Palaidoja viltis.
O žvakė gęsta, gęsta.

Ji čia.
Viešnia ir nuotaka,
Meilužė tropikų nakty.
Lyg rojaus sodai mirga josios rūbas
Ir Viešpaties vardu įaustas Pietų Kryžius.
Gyvybe mintantys žiedai
Sužvilga budelio peiliu.
O žvakė
gęsta,
gęsta,
gęsta...

*

Rio Negro suoks fleitos, obojai
Ir prožektoriuos salė liepsnos.
Parketu slys jaunystė lyg ledas –
Šiaurės ledas vaišinguos Pietuos.

„Vivat“, - šauks apiplikę sietynai
Magdelenoms baroko skliautuos.
Stambus perlas batuko sagtelėj
Perlų žveją lydės į kapus.

Žalią nendrę apglėbs grubūs pirštai,
Kraujuje degs gilus dekolte.
Rūtos lapas žibės lyg mergaitė,
Lyg ugnelė šventa nišoje.

Izoliuos riebus karminas aistrą,
Slėps klijuotos blakstienos akis.
Užpūs laimę, lyg žvakę, akordai,
Stingdys kraują vaizduotė laki.

Nusijuoks nejautrus gobelenas,
Kreivai šyptels taurė apversta.
Plaks vežėjas nuvargusį Fordą –
Nuodėmė plaks vėl sielą karste.

- - - ant parketo jaunystė kaip ledas.
Kaip šampanas jaunystė putos.

Tik su ašarom valkata klausia:
„O kas bus, kai sustos? Kai sustos...“

LIEPSNELĖ

Tu nebučiuok.
Mane bučiavo vėjas.
Pasiutę jo glamonės plėšė mano rūbą.
Jaukus virpėjimas jo rankų
Sustabdė laiką,
Uždarė dabartin duris
Ir ateitį dar kartą išpuošė tikėjimu.
Tu nebučiuok!
Man šlykštūs mylintys.
Jų pirštai
Lyg vaikai pavasario lankoj
Paliko juodus pėdsakus širdy.
Jų lūpos
Apkrėtė raupais krūtinę mano,
Kad nemaitinčiau kūdikių.

DAIVA MOLYTĖ-LUKAUSKIENĖ

I
Palikimas

norėjau turėti tavo šaukštą,
aliuminį kupkelį ir
senąjį rožinį.

Norėjau turėti tai,
ką lietė tavo dideli delnai.
Neliko nieko.

Tu palikai viską.

kruopščiai nuravėtas,
tik gėlių žiedai primena
ilgus lakuotus nagus.
Vienas po kito
nubyra nuo pirštų.

Neliko nieko.

Degančios skulptūros

Trupinėlis iš keliaujančio rudens
sutelpa į delną.
Liepsnojant nendrėms
ant marių vandens
pelenais skrenda
sudegusios mintys -
paukščiai
paženklinti aukso žiedais:
klykteli
ir meti lengvą plunksną.
Dar ne metas skristi. Kai laikas,
tavo rankose
minkomas molis...
Marmuras, granitas, anglis.
Skulptūriškais kūnais
apgaulingai
švyti nakties tamsoje.
Žarijos.

Kasdieniai pakalbėjimai apie netvarką

chaotiškame buvime ir nebuvime
ant stalo, po stalu, ant kėdės, po kėde
medine, metaline, moline, plastmasine,
elektrine, popierine, geležine
iškratyti daiktai: žvejybiniai įrankiai,
valas, ritė, meškerė, krepšys, samtelis.
jis ruošėsi žvejoti, gaudyti, meškerioti.
narpliodamas šį ilgą, aštrų valą,
apraizgiusį mano kūną,
supančiojusį mano mintis,
aistras, nuoskaudas,
įkalintą rėkimą, nepertraukiamą giją,
įsirėžusią iki kraujo
į raudoną mano kaklą.
jau įdienojo. ne.
ši diena ritasi vakarop
tarp kompiuterio klavišų,
tarp replių, popieriaus lapų,
švininių rutulėlių,
neišgertos kavos puodelių,
rangosi pelė, plaukioja netikri

žuveliokai
su metaliniais kabliukais,
grobuoniškomis mintimis,
savimyliškais aikčiojimais.
prietema.
mažų detalių fragmentai.
sidabro papuošalų mozaikomis
įkalintame egzistavime.
jau vėlu. labai vėlu. nežinau.
kam reikalingos šios tabletės:
berlin-chemie ir visi kiti daiktai
išmėtyti, išbyrėję, išdėlioti,
aikčiojantys ir rėkiantys į veidą,
nuolatos priekaištaujantys
bambantys ir primenantys tai,
ko nenori prisiminti,
matyti, girdėti, žinoti,
kas liko dūlėti, dulkėti, pelyti
praeities užverstoje knygoje,
laikraštyje, žurnale, monitoriuje.
apsivijęs valas kaskart stipriau
smaugia,
veržia. sunku kvėpuoti.
neleidžia pamiršti,
užsimiršti: pieštukas, trintukas, liniuotė,
lakas plaukams, nagams, grindims,
bučiniams, subliuškusiems oro balionams
gaudantiems laukinį riaumojimą,
paguodos aimaną, viltingą šūkčiojimą.
greit sutems. naktis.

Prie veidrodžio

Ateinu ir žiūriu į atspindį stikle:
dvi akys, nosis, lenkta antakių linija.
Nuovargio, bemiegių naktų, išgerto vyno
ir klastingų šėlionių žymės.
Tyliai bambu...
Įkyriai sminga priekaištai
kažkam nenusakomai artimam,
ilgesingai nutolusiam per
vasaros dangų į tolimą anapusybę.
Griebiu brangią pudrą, minkštą
šepetėlį ir pudruoju pudruoju

pudruoju veidą tavo klastingame
ir meluojančiame veidrodyje.
Ryškiais dažais nupiešiu lūpas.
Esu menininkė ir galiu sukurti
tobulą portretą.

Menininkė.
Me-me-meee...

sau

nuvysta laikas lyg salotos lapas
bedantės mano mintys išretėja

iškosėju tik tavo vardą svetimkūnį
iš tikro tai tavęs nėra nebuvo

pati sukūriau išgalvojau
sena sudžiūvusių spalvų paletė

ant virtuvės palangės dulkantys teptukai
ir tolstantis bekūnis nepažįstamojo siluetas

ir tuščias svetimas ne mano miestas
pulsuojantis gyvenimas ir tas ne mano

piktų kandžių seniai suėstas tarsi
vilnonis tėvo švarkas pažaliavo

Lietingą dieną

akmeniniame
grindinyje
pabirę
jonvabaliai
gyvsidabrio
lašais
šviečia

Kylančio mėnulio šypsena

dabar
pabirę pėdos -

purvinos žymės ant medinių grindų.

Ji šluosto jas modernia šluota,
nuskalauja raudoname kibire,
numirko ir vėl braukia
per ilgą driūžę ant lakuoto
ir girgždančio parketo.
Ir taip kasdien, kasvakar
ant grindų šlapiomis juostomis
raitosi jos nuspalvintos mintys.
Modernūs dekalkomanijos atvaizdai,
eksponuojami vieno žiūrovo
parodoje.

***

saulėtai aistringoje pakrantėje
moteriškės godžiai siurbia
į save pirmosios kaitros
deginančią ugnį

kopų žemėlapiai
ant baltų drobulių
nutapyti šviesiu
realistiniu koloritu

ne,
salonine maniera

Vakaras Varšuvoje prie atviro balkono

Daugiaaukščių namų šviečiančiomis akimis,
ryškiaspalvėmis neoninėmis reklamomis,
margiaspalvėmis vitrinomis
ir skubančių mašinų gausmu
išdabinta tyla.
Nudunda bėgiais greitaeigis tramvajus,
autobusas nurieda,
lyg skruzdės iš miško į požemines perėjas
sulenda vyrai, moterys ir vaikai...
Nesusitiksime, ne, net ir miesto parke,
kai skamba Šopeno etiudai,
o voverės kerta per širdį baltais riešutais...

Pirmą dieną

Varšuvos tramvajaus bėgiais
išraizgytas mano kūnas.
Kraujagyslėmis lėtai teka
Laikas. Nuo mažiausiojo kojos piršto
aukštyn blauzdomis, šlaunimis,
išsiplėtusiomis miesto venomis.
Rieda Varšuvos tramvajus,
iki tolimiausiųjų Lenkijos vietovių:
senų dvarų ir didikų rūmų.
Iki pat smegenų vingių.
Triukšmingai, galingai pulsuoja mintys.

Apie nebylų

Nusineša gelsvus lapus upe
srovė srauni, šalta, rudeninė.
Ir spalvų pilkuma – vėsa
nudiegia atspindžiais.

Tarytum nežinai, kad jau ruduo,
kad viskas tolsta, nyksta šioj kelionėj:

– O kas toliau?

Toliau tik debesys: balti, lengvi,
tik medžių liemenys pasvirę,
kai žalios miško žolės
prarastu laikinumu nutvilko,
įrėmintas turėklais girgžda krantas…

– Taip turi būti. Taip yra.

Sparnuotų medžių godos vėduluoja
oranžinių mirčių liepsnom…

IVAN BUNIN

DU APSAKYMAI

KAUKAZAS

Atvažiavęs į Maskvą, vogčiomis apsistojau nuošaliuose kambariuose skersgatvyje šalia Arbato ir gyvenau kankindamasis tarsi atsiskyrėlis – nuo pasimatymo iki pasimatymo su ja. Buvo ji pas mane per tas dienas iš viso tris kartus, ir kiekvieną kartą įeidavo paskubomis, sakydama:

– Aš tik minutėlę…

Ji buvo išblyškusi nuostabiu mylinčios susijaudinusios moters blyškumu, jos balsas trūkčiojo, ir tai, kaip ji, kur papuolė švystelėjusi skėtį, skubėjo pakelti vualį ir mane apkabinti, sukeldavo man gailestį ir susižavėjimą.

– Man atrodo, - kalbėjo ji, - kad jis kažką įtaria, kad jis net žino kažką, galbūt perskaitė kokį nors jūsų laišką, pritaikė mano stalui raktą… Aš manau, kad jis, toks žiaurus ir savimyla, gali viską. Kartą jis tiesiai pasakė: „Manęs niekas nesustabdys, jeigu teks ginti savo garbę – vyro ir karininko garbę!“ Dabar jis kažkodėl atidžiai seka kiekvieną mano žingsnį, ir, kad mūsų planas pavyktų, aš turiu būti labai atsargi. Jis jau sutinka mane išleisti – taip įteigiau jam, jog mirsiu, jeigu neišvysiu pietų, jūros, bet, dėl Dievo meilės, būkit kantrus!

Mūsų planas buvo įžūlus: tuo pačiu traukiniu išvažiuoti į Kaukazo pakrantę ir ten kokioje nors visai nuošalioje vietoje pragyventi tris-keturias savaites. Aš pažinojau tą pakrantę, kažkada gyvenau kurį laiką prie Sočio – jaunas, vienišas, - visam gyvenimui įsiminiau tuos rudens vakarus tarp kiparisų, prie šaltų pilkų bangų… Ir ji balo, kai aš sakydavau: „O dabar aš ten būsiu su tavim, kalnų džiunglėse, prie tropikų jūros…“ Kad mūsų planas išsipildys, netikėjome iki paskutinės minutės – pernelyg didelė laimė mums tai atrodė.

* * *

Maskvoje žliaugė šalti lietūs, buvo panašu, kad vasara jau praėjo ir nebegrįš, buvo

purvina, apsiniaukę, gatvės drėgnai ir juodai blizgėjo išskleistais praeivių skėčiais ir pralekiančių pro šalį vežikų puskariečių pakeltomis, virpančiomis uždangomis. Buvo tamsus bjaurus vakaras, kai aš važiavau į stotį, visas stingau iš baimės ir šalčio. Per stotį ir peroną aš bėgte perbėgau, užsismaukęs ant akių kepurę ir įkniaubęs veidą į palto apykaklę.

Mažutėje pirmos klasės kupė, kurią užsisakiau iš anksto, į stogą triukšmingai barbeno lietus. Nedelsdamas nuleidau lango užuolaidėlę ir, kai tik nešikas, trindamas šlapią ranką į savo baltą prijuostę, paėmė arbatpinigius ir išėjo, užrakinau duris. Paskui šiek tiek kilstelėjau užuolaidėlę ir apmiriau, nenuleisdamas akių nuo gana margos minios, su daiktais zujančios pirmyn ir atgal išilgai vagono, blausiai apšviesto stoties žibintų. Mes susitarėm, kad aš atvažiuosiu į stotį kaip galima anksčiau, o ji – kaip galima vėliau, kad aš kaip nors su ja ir su juo nesusidurčiau perone. Dabar jau jie turėjo būti. Aš žiūrėjau vis įtempčiau – jų vis nebuvo. Pasigirdo antras gongo dūžis – aš ėmiau stingti iš baimės: pavėlavo ar jis paskutinę minutę staiga jos neišleido! Bet kaip tik tuo metu buvau pritrenktas jo aukštos figūros, karininko kartūzo, siauros milinės, plačių žingsnių ir zomšos pirštine aptrauktos rankos, į kurią ji buvo įsikibusi. Aš atšlijau nuo lango ir kritau į sofos kampą. Šalia buvo antros klasės vagonas – aš mintyse mačiau, kaip jis šeimininkiškai įėjo ten kartu su ja, apsidairė – ar gerai viską sutvarkė nešikas – ir nusimovė pirštinę, nusiėmė kartūzą, bučiuodamasis su ja, žegnodamas ją… Trečias skambutis mane apkurtino, pajudėjęs traukinys ėmė stingdyti… Įsibėgėdamas traukinys mėtė į šalis, suposi, paskui ėmė lėkti lygiai, visu greičiu… Konduktoriui, kuris palydėjo ją pas mane ir pernešė jos daiktus, aš ledine ranka įbrukau dešimtrublę…

***

Įėjusi ji manęs net nepabučiavo, tik gailiai šyptelėjo, sėsdamasi ant sofos ir nusiimdama – atsegdama nuo plaukų – skrybėlaitę.

- Aš visiškai negalėjau pietauti, - pasakė ji. – Maniau, kad neištempsiu to siaubingo vaidmens iki galo. Ir baisiai noriu gerti. Duok man narzano, - ištarė ji, pirmą kartą sakydama man „tu“. – Aš įsitikinusi, kad jis atvažiuos iš paskos. Daviau jam du adresus – Gelendžiką ir Gagrus. Na štai, jis ir bus po trijų-keturių dienų Gelendžike… Bet tegul padeda jam Dievas – geriau mirtis negu tos kančios…

***

Rytą, kai išėjau į koridorių, jis buvo saulėtas, tvankus, iš tualeto atsidavė muilu, odekolonu ir viskuo, kuo rytais atsiduoda kaupinai žmonių prikimštas vagonas. Už dumsių ir įkaitusių langų lygiai plaukė išdegusi stepė, pilkavo dulkini platūs keliai, arbos, traukiamos jaučių, šmėsčiojo geležinkelio būdelės su kanarėlių spalvos saulėgrąžų vainikais ir raudonomis dedešvomis darželiuose… Toliau prasidėjo begalinė plikų lygumų su pilkapiais ir kapinynais erdvė, nepakenčiama sausa saulė, dangus, panašus į dulkių debesį, paskui – pirmųjų kalnų apribai horizonte.

***

Iš Gelendžiko ir Gagrų ji nusiuntė jam po atviruką, parašė, kad dar nežino, kur apsistosianti.

Paskui pakrante mudu patraukėme pietuosna.

***

Vietą mes radome pirmykščią, apaugusią platanų miškais, žydinčiais krūmokšniais, raudonmedžiu, magnolijomis, granatais, tarp kurių stiepėsi vėduoklinės palmės, juodavo kiparisai...

Aš prabusdavau anksti ir, kol ji miegodavo, iki arbatos, kurią gerdavome septintą valandą, keliaudavau kalvomis į girių tankmę. Kaitri saulė jau būdavo arši, skaidri ir džiaugsminga. Miškuose žydromis spalvomis švytėjo, sklido ir tirpo kvapnus rūkas, už tolimų miško viršūnių spindėjo praamžina sniego kalnų baltybė... Atgal aš eidavau per įkaitusį ir iš kaminų degančiu kiziaku trenkiantį mūsų kaimelio turgų: ten virė prekyba, buvo ankšta nuo susigrūdusių žmonių, raitelių arklių ir asiliukų – rytais į turgų suvažiuodavo daugybė įvairių genčių kalniečių; su juodais ilgais iki pat žemės drabužiais, raudonais čiuviakais, kažkuo juodu apvyniotomis galvomis, staigiais paukštės žvilgsniais, kartais šmėkščiojančiais iš šios gedulingos aprangos, plaukte plaukė čerkesės.

Paskui mes eidavome į pakrantę, visuomet tuštutėlaitę, maudydavomės ir iki pat pusryčių gulėdavome saulėje. Po pusryčių – vis karnoje keptos žuvies, balto vyno, riešutų ir vaisių – tvankioje mūsų trobelės prieblandoje po čerpių stogu pro langinių plyšius driekėsi karšti šelmiški šviesos ruožai.

Kai kaitra atslūgdavo ir mes atverdavome langą, dalis jūros, matoma tarp kiparisų, stūksančių šlaite po mumis, buvo įgavusi žibutės spalvą ir tyvuliavo taip lygiai, tykiai, kad atrodė, jog ši ramybė ir grožis niekados neišnyks.

Kai saulė būdavo arti laidos, už jūros dažnai susitelkdavo įstabūs debesys; jie žėrėjo taip nepakartojamai, kad ji kartais guldavo ant kušetės, užsidengdavo veidą gaziniu šaliu ir verkdavo: dar dvi, trys savaitės – ir vėl Maskva!

Naktys buvo šiltos ir neperregimos, juodoje tamsoje plaukė, bliksėjo, skleidė topazo šviesą ugninės musės, stikliniais varpeliais tilindžiavo medvarlės. Kai akis įprasdavo prie tamsos, viršuje išnirdavo žvaigždės ir kalnų keteros, virš kaimo išryškėdavo medžių, kurių mes nepastebėdavome dieną, kontūrai. Ir kiaurą naktį sklido iš ten, iš duchano, duslus būgno bildesys ir gerklinis, graudus, beviltiškai laimingas, tarsi vis vienos ir tos pačios nesibaigiančios dainos rėksmas.

Netoli mūsų, pakrantės dauboje, besileidžiančioje nuo miško jūros link, vikriai akmeningu dugnu šokinėjo smulkutis persišviečiantis upeliukas. Kaip stebuklingai skaidėsi, kunkuliavo jo blizgesys tą paslaptingą valandą, kai iš už kalnų ir miškų tarsi kokia keista būtybė įdėmiai žvelgė vėlyvas mėnuo!

Kartais naktimis iš kalnų suplaukdavo baisūs debesys, pakildavo tūžminga audra, triukšmingoje miškų juodumoje nelyg karste atsiverdavo pasakiškos žalsganos

bedugnės, ir dangaus aukštybėse skeldėdavo tvaną pranašaujantys griaustinio smūgiai. Tuomet miškuose prabusdavo ir kniaukdavo ereliukai, maurodavo irbis, amsėdavo šakalai... Kartą prie apšviesto mūsų lango subėgo visas jų tuntas – jie visada tokiomis naktimis subėga prie gyvenamojo būsto; mes atidarėme langą ir žiūrėjome į juos iš viršaus, o jie stovėjo po spindinčia liūtim ir amsėjo, prašėsi pas mus... Ji laiminga verkė, žvelgdama į juos.

***

Jis ieškojo jos Gelendžike, Gagruose, Sočyje. Atvykęs į Sočį, kitą dieną iš ryto jis maudėsi jūroje, paskui skutosi, apsivilko švarius baltinius, sniego baltumo kitelį, papusryčiavo savo viešbutyje, restorano terasoje, išgėrė šampano butelį, gėrė kavos su šartrezu, neskubėdamas surūkė cigarą. Grįžęs į kambarį, jis prigulė ant sofos ir iššovė sau į smilkinius iš abiejų revolverių.

1937 m. lapkričio 12 d.

PAŽĮSTAMOJ GATVELEJ ˙

Paryžietišką pavasario naktį ėjau bulvaru tankios šviežios žalumos sukelta prieblanda, iš po kurios metalu spindėjo žibintai, jaučiausi lengvai, jaunatviškai ir galvojau:

Pažįstamoj gatvelėj
Prisimenu – namai,
Aukšti ir tamsūs laiptai,
Užtemdyti langai…

Nuostabios eilės! Ir kaip keista, kad visa tai kažkada buvo ir man! Maskva, Presnia, kurčios snieguotos gatvės, medinis miestelėnų nameliūkštis – ir aš, studentas, kažkoks tas aš, kurio buvimas dabar jau nebeįtikimas...

Ugnelė paslaptinga
Ten švietė lig aušros...

Ir ten švietė. Ir šėlo pūga, ir vėjas nupūsčiodavo nuo medinio stogo sniegą, dūmais išdraikydavo jį, ir švytėjo viršuje, mansardoje, už raudonos kartūninės užuolaidėlės...

Ak, naktį stebuklingą
Mane tuomet slapta
Sutikdavo mergaitė
Išdrikusia kasa...

Ir tai buvo. Kažkokio Serpuchovo djačioko duktė, metusi ten savo skurstančią šeimą, išvažiavusi į Maskvą, į kursus... Ir štai aš pakildavau iki medinio priebutėlio, užnešto sniegu, timpčiodavau šiugždančios vielos, nuvestos į priemenę, žiedą, priemenėlėje

skardžiai blerbė skambutis – ir už durų pasigirsdavo greitai nubėgantys stačiais mediniais laiptais žingsniai, durys atsiverdavo – ir į ją, į jos šaliką ir baltą megztuką siūbteldavo vėju, pūga... Aš puldavau bučiuoti ją, apkabindamas nuo vėjo, ir mes bėgdavome viršun per speiguotą šaltį ir laiptų tamsybę į jos irgi šaltą kambarėlį, nuobodžiai apšviestą žibaline lempute... Raudona užuolaidėlė ant lango, stalelis po juo su šia lempute, prie sienos geležinė lova. Aš sviesdavau kur papuolė milinę, kartūzą ir imdavau ją sau ant kelių, sėsdamas ant lovos, jausdamas pro sijonuką jos kūną, jos kauliukus... Išdrikusios kasos nebuvo, buvo supinta, gana skurdi, rusva, buvo prastuoliškas veidas, persišviečiantis nuo bado, akys irgi persišviečiančios, valstietiškos, lūpos tokios švelnios, kokios būna silpnų mergaičių...

Nevaikiškai liepsningai
Prie lūpų man prigludus,
Drebėdama šnibždėjo:
„Pabėkime, brangusis!“

Pabėkime! Kur, kodėl, nuo ko? Kokia žavi ši karšta vaikiška kvailystė: „Pabėkime!“ Mums „pabėkime“ nebuvo. Buvo tos silpnos saldžiausios pasaulyje lūpos, buvo iš laimės gausybės karštomis ašaromis plūstančios akys, skaudus jaunų kūnų ilgesys, nuo kurio mudu lenkdavome ant peties vienas kitam galvas, ir jos lūpos jau degdavo, tarsi karščiuodamos, kai aš atseginėdavau jos megztuką, bučiuodavau pieno baltumo mergaitišką krūtinę su standėjančiu neprisirpusios žemuogės galiuku... Nusiraminusi ji strykteldavo, įžiebdavo spiritinę lempelę, pakaitindavo silpną arbatą, ir mes užgerdavome ja baltą duoną ir sūrį su raudona odele, nepaliaujamai kalbėdami apie mudviejų ateitį, jausdami, kaip dvelkia iš po užuolaidėlės žiema, šviežiu šalčiu, klausydamiesi, kaip byra į langą sniegas... „Pažįstamoj gatvelėj prisimenu – namai...“ Ką dar prisimenu? Prisimenu, kaip pavasarį lydėjau ją Kursko stotyje, kaip mudu skubėjome per peroną su jos karklų krepšeliu ir diržais sujuostu raudonos antklodės ryšuliu, bėgome palei ilgą traukinį, jau pasiruošusį važiuoti, žvilgčiojome į žmonių perpildytus žalius vagonus... Prisimenu, kaip pagaliau ji įsiropštė į vieno iš jų tambūrą ir mudu kalbėjome, atsisveikinome ir bučiavome vienas kitam rankas, kaip aš žadėjau jai atvažiuoti po dviejų savaičių į Serpuchovą... Daugiau nieko neprisimenu. Nieko daugiau ir nebuvo.

1944 m. gegužės 25 d.

Iš rusų kalbos vertė JŪRATĖ ČIRŪNAITĖ
Versta iš: И. А. Бунин. Рассказы. - Москва: Художественная литература, 1962.

GODERDZI CHOKHELI

TRYS APSAKYMAI

BENDRUOMENĖS VARNA

- Pavardė!
- Čochelis.
- Vardas!
- Butula...
- Profesija!
- Kaimo šventikas.
- Kuo skundžiatės?
- Šuglių Gvitsavariu, pravarde Skėtrarankiu.

Goderdzi Chokheli (Čochelis) (1954 10 02–2007 11 16) – gruzinų romanistas, scenaristas, filmų režisierius. Gimė Čochio kaime Gruzijoje. 1979 m. baigė Tbilisio valstybinį teatro institutą. Kine debiutavo 1978 m. Žymiausi režisuoti ir pagal jo scenarijus sukurti filmai – „Prisikėlimas“ (1982), „Žmogiškasis liūdesys“ (1984), „Velykų ėriukas“ (1988), „Nuodėmės vaikai“ (1989), „Rojaus paukščiai“ (1997), „Evangelija pagal Luką“ (1998), „Surakintieji kunigaikščiai“ (2000). Jis taip pat išleido kelis romanus ir apsakymų rinkinius: „Laiškas kėniams“, „Tarpeklis sutemose“, „Žmogiškoji melancholija“, „Vilkas“, „Žuvies laiškai“, „Kunigo nuodėmė“, „Laikyk mane, Tėvyne“, „Einant į rojų“, „Žolės gyvenimas“.

Varpai 2010

- Už ką? Ką blogo jis padarė?
- Už tai, kad jis paviliojo mano nuosavą varną ir neatiduoda, girdi, jų esanti.
- Kaip tai – tavo nuosavą varną, durniumi mane laikai, brolau, ar ką?!
- Visas pasaulis žinojo, kad toji varna mano, visą laiką ji visur mane sekiojo – ir šienapjūtėje, ir ariant... Mano buvo, o dabar jie pasisavino ją.
- Palauk, palauk...Jūs turėjote nuosavą varną, ar taip? Koks vardas tos jūsų varnos?
- Varnos?
- Taip, varnos.
- Kad nė koks. Žmonės vadino ją Butulos varna.
- Vadinasi, vardo jai nebuvote davęs. Suprantama.
- Kas suprantama, garbusis?..
- Ogi tas, kad jūs pats pasisavinote ją, aišku jums?
- Dievas matė, paliudys... Aš...
- Ak, Dievas? Nedrįsk Dievo vardą minėti!
- Atleiskite... Aš nejučiomis, netyčia...
- Pilieti Butula, kiek laiko ta varna buvo jūsų nuosavybė?
- Devynerius metus, viršininke.
- Tai kodėl dabar jos tau nebeatiduoda?
- Girdi, mūsų, sako.
- O su kuo varna geidžia būti?
- Kad jie, viršininke, subalamūtijo varną, jai dieną naktį kiša maistą. Ir ji visą laiką skrenda pas juos.
- Ar vardo ir jie nedavė jokio, niekaip jos nevadina?
- Ne, niekaip...

Butula ir teisėjas ligi vėlumos aiškinosi varnos reikalą, gali ausia i kaimo šventikas išėjo iš teismo toks pavargęs, kad ant savojo arklio vos parsikasė iki namų.

- Kaip sekėsi, mielas, ką teisėjas tau pasakė, ar priversim juos už varną prideranči sumokėti? Sakyk, pasakok, ko stovi it mietą prarijęs! – kamantinėjo Butulą žmona.
- O tai, kad ir tu, sako, ir jis – abu jūs kalti. Pirma tu savinaisi varną, paskui jis, o dėl kokių ten tamsių sumetimų – šitai norite nuslėpti.
- Taigi, bet pinigus, ar girdi – pinigus ar priversime juos sumokėti?
- Pinigus, sakai? Pinigus, sakė, galbūt šimtą rublių iš tavęs paimsim.
- Čia dabar, mielasis, kodėl?
- Rytoj rytą, sako, ateisiu į jūsų kaimą ir išegzaminuosiu, ištaisysiu jums tikrą kvotą. Ant aukšto, plokščio stogo, sako, iš vieno krašto tu papilsi lesalo, o iš kito krašto Skėtrarankis. Jūs kiekvienas atsistosite prie savo paberto maisto, o aš, sako, stovėsiu abiejų vidury. Palauksim varnos, jeigu ji nutūps prie tavo bėralų, tai Skėtrarankis užmokės šimtą rublių pabaudos, o jeigu nutūps prie jo šiūkų, tuomet tu, sako, baudą mokėsi.

- Tu ką – iš proto, mielasis, išsikraustei? Praėjusio šventadienio metu daugiau šimto rublių ir nesuaukojo žmonės, tai tu ir tuos rengiesi kaip baudą sumokėti? Juk žinai, kad ji tūps ten, kur jų paberta...

- Jis taip sakė, o man kas daryti.

Kitą rytą visas kaimas apsiautė ratu plokščią Šuglių būsto stogą. Viename stogo krašte stovėjo Skėtrarankis, kitame – Butula, o vidury tarp jų – gūžį išpūtęs teisėjas.

Pusė kaimo gynė Butulos interesus, o antroji pusė – Skėtrarankio. Bylą turėjo išspręsti varna. Ilgai jiems teko laukti, varna kažkodėl vėlavo. Teisėjas dargi suabejojo, ar jie nesišaipo iš jo, neišstatė pajuokai, bet pakako jam žvilgtelėti į apkvaitusius Skėtrarankio ir Butulos veidus, kai jam vėl atgydavo viltis, ir jis sielos gilumoje jau keiksnojo save, kam, girdi, nepaskyręs baudos kokius du šimtus rublių.

Staiga žmonės sujudo, subangavo. Varna teikėsi pasirodyti, ji apsuko ratą ore ir palengva leidosi prie jų. Kol ji sklendė žemyn, Skėtrarankiui su Butula vos neplyšo širdis.

Pagaliau varna nusileido maždaug ligi galvų. Suplasnojo sparnais, nutūpė teisėjui tiesiai ant kepurės, karktelėjo, turkštelėjo ir nuskrido. Skėtrarankiui ir Butulai atlėgo paširdžiai, jiedu jau tarėsi išsigelbėję nuo baudos mokėjimo, tik teisėjas nemanė lengvai jiems nusileisti, jis veikiai atsitokėjo, paskelbė Skėtrarankiui su Butula naują kaltinimą.

- Todėl, kad jūs dėl kažkokių tamsių sumetimų savinotės varną, nors nė vardo jai neturėjote davę, dar daugiau – moraliai ištvirkdėte ją, ir vienas, ir kitas privalote sumokėti po du šimtus rublių pabaudos, priešingu atveju būsite patraukti griežtesnėn atsakomybėn. Laiko jums duodama viena savaitė.

Teisėjas nusivalė kepurę, užsimaukšlino ją ir nuėjo. Skėtrarankį graužė rūpestis, kur gauti du šimtus rublių. Butula turėjo šiek tiek vilties: praėjusį šventadienį suaukota Dievui šimtas rublių, o po dviejų dienų vėl šventa, ir galbūt, girdi, parapijiečiai suaukos dar šimtuką.

Atsitiko nelaimė, į pamaldas mažai žmonių tesuėjo, ir Butula nesurinko reikiamo aukų kiekio, Skėtrarankis per savaitę vėlgi nesusimedžiojo pinigų. Tie, kas patyrė, kam reikalingi pinigai, nesiryžo duoti. Jie užtrenkdavo jam prieš nosį duris ir šelmiškai linkėjo: eik dar varnų ganyti, gal jos ir išmes tau pinigų.

Po savaitės teisėjas iškvietė juos abu pas save ir namo nebepaleido.

Kiekvienądienąkvietėkaimožmonesliudytibyloje.Nustatinėjovarnosasmenybę. Kai kas stengėsi išsisukti nuo vaikščiojimo teisman ir jau per pirmąją kvotą įsigudrino pakišti teisėjui pinigų. Vėliau, grįžę į kaimą, tokie didžiuodamiesi pasakojo apie savo išmonę, rietė nosį prieš tuos, kurie gal jau aštuntą sykį buvo kvočiami.

Kaimas sukiršo kaip širšynas. Galop susirinko keturis šimtus rublių ir nunešė teisėjui, kad išvaduotų savo bendruomenės vyrus.

Teisėjas pabarbeno pirštais į stalą ir su tokiu nepasitenkinimu nubloškė pinigus stalčiun, kad kaimo bendruomenės pasiuntiniams visai viltis prašapo.

- Jūsų prašymą aš patenkinsiu tik tuo atveju, jei sugausite varną ir atnešite ją man asmeniškai gyvą ir šiltą!

Ir senas, ir jaunas šokosi vaikytis varną, tikėdamasis ją sugauti. O toji niekam nesileido paimama į rankas. Dabar kaime ji apskritai retai bepasirodydavo: nutupia į kokį nors medį, karkteli ir vėlei skrenda sau. Nei sugauti jos, nei užmušti. O ir užmušti negali, teisėjui ją turi gyvą pristatyti! Priešingu atveju - kaimui visai ne kas, užvirs ant jo teisėjo kietas kumštis.

Galiausiai Grimachardai šovė galvon išganinga mintis:

- Ogi teisėjui kaip suprasti, kuri iš varnų toji?

- Taigi, taigi.

- Tuomet sugaunam kitą varną ir nešam jam.

- Teisybė!

- Ar jis neatpažins ?

- Iš vieno jos pamatymo? Gerieji žmonės, jis, rodos, nė nematė jos, juk varna tiesiai ant kepurės nutūpė ir tučtuojau pakilusi nuskrido.

- O jei anie jam prasitars, kad varna nebe ta, tuomet... Ką mums tuomet daryti?

- Pasiųskim žmogų, kad įspėtų juodu. Mes rengiamės, girdi, štai ką daryti, bet apie tai nė šnypšt!

Kaip tarė, taip ir padarė. Pasiuntė žmogų perspėti Butulą ir Skėtrarankį.

Kaimo soduose viena iškaršusi varna susikrovė sau lizdą, tame lizde ji visą laiką perėdavo varnyčius, ir visi kaimo bendruomenės nariai su tuo buvo taip apsipratę, kad niekada jai nieko pikta neiškrėtė. Ji irgi jautė žmonių prielankumą, ir kaime niekada nebuvo atvejo, kad ji nugriebtų iš kieno kiemo kokį viščiuką.

Šį kartą nuspręsta ją teisėjui nunešti. Berniokai įsliuogė medin ir, nukėlę ją nuo lizdo, sveiką ir šiltą nuleido žemėn.

Vargšelė varna, ir šį sykį įkliuvo per savo pačios patiklumą... Mat, patikėjo žmogaus geraširdyste, nepasipriešino.

Kai nunešė ją teisėjui, moterys senu papratimu vėl ėmė graudintis:

- Oi, varge, kokia nelaimė jauniklius ištiko!

- Taip, taip, jie visiški pamestinukai!

- Savęs gailėkime, juk, kalba, varnos ilgaamžės, net tris šimtus metų gyvena po šia saule... Teisėjas Anapilin iškeliaus, o varna laisve mėgausis.

- Ne tris šimtus, sako, gyvena, o tiktai šešiasdešimt.

- Blogai nugirdai, tris šimtus metų kaip padėta.*)

- Gal valdžios vyrams reikia įsitikinti, koks varnoms skirtas amžius, todėl ją liepė gyvą pristatyti...

- Vaikučiai štai vieni...

- Vaikučiai...Gardus kąsnelis kitoms varnoms...

- Nuje, gardus!

Teisėjas tesėjo savo pažadą, paleido laisvėn Butulą su Skėtrarankiu. Kai jiedu ėjo pro duris, Butula dar sykį sugrįžo atgal, šnibžtelėdamas teisėjui į ausį:

- Tik tu manęs neišduok, bet... Jie tau įbruko kitą varną...

- Ką, kaip tai kitą varną?! – suriko teisėjas ir šovė pro duris.

- Arba anąją gyvą man atneškite, arba tuoj pat mokėkit baudą už bandymą mane apgauti!

Pasiuntiniai, nieko nepešę, liūdni sugrįžo namo, ieško, bet niekaip negali tos varnos surasti, tai guodžiasi, kad ji ne tris šimtus metų gyvens.

O tuomet...

Tuomet jie suspės išsirūpinti pažymukę, kad toji varna suseno ir nugaišo...

Dabar jie turi užsiėmimą.

Vis vaikšto ir ieško.

Ieško ir vaikšto.

Ieško tos varnos.

Butulai nė po kam, jis iš senumo jau kadai miręs.

Vertė Jurgis BUITKUS

*) *Gruziniškai trys šimtai (samasi) ir šešiasdešimt (samoci) skamba beveik vienodai.*

NUGZAR SHATAIDZE

RUDUO

Rugsėjo mėnesį karštis jau kiek atlėgęs. Dangus gilus, žydras, bekraštis. Upė teka rami, neskubėdama. Apgeltusiame vandenyje persišviečia slidūs, srovės nugludinti akmenys. Oras pakvipęs žuvimi, kaimo takus užklojusiais drėgnais lapais, pačia žeme. Gaivu neišpasakytai. Vėjo pažadintos, po medžiais siūruoja rudosios samanos. Kaitrios saulės išdegintoje žolėje šokinėja didžiuliai žiogai. Kėkštai, išdykėlės šarkos nerimsta, vis ginčijasi tarpusavy, barasi ir niekaip nesuranda teisybės. Gerklę plėšo auksinėje ražienoje besistaipančios putpelės. Ir kaimas pakeitė savo išvaizdą – sodai, vynuogynai nusidažė nenusakomais atspalviais, širdis sąla, į tą grožybę besidairant. Nunokusius riešutus nukrėtė nuo medžių, suvėrė ant siūlo, tegul džiūva balkonuose! Kiemuose ant pintų demblių moterys pažėrė supjaustytus obuolius ir persikus. Tolumoje, daugiau į pietų pusę, gražiai geltonuoja liauna miško juosta.

Keliu riedėdamas girgžda vežimas. Jame sustatytos pintinės, kupinos sultingų gintaro spalvos vynuogių. Virš jų sukinėjasi galybė bičių, vapsvų. Vežime sėdi tvirto sudėjimo liesas juodbruvis valstietis, rankoje laiko vytinį ir kartas nuo karto lengvai juo sukerta per purvinus galingų jaučių šonus. Valstietis juodai apsirėdęs,

Nugzar Shataidze (Šataidzė) gimė ir mirė Tbilisyje (1944 03 09 – 2009 02 10). Baigė Politechnikos institutą, pagal specialybę – šilumos energetikas. Būsimojo rašytojo susidomėjimas kartų (gruzinų) raštija pasireiškė dar mokykloje. Jį traukė Revazo Inanišvilio, Guramo Rčeulišvilio ir kt. kūryba, žadinusi meilę literatūrai. Pirmasis apsakymas „Baltos gėlės“ išspausdintas žurnale „Ciskari“ 1968 m. Pirmąjį rinkinį „Apsakymai“ paskelbė 1979 m. Yra populiaraus serialo „Karštas šuo“ bendraautorius (su Petre Džandieri).

kelnės sukimštos į baltutėlaites vilnones puskojines, kojos apautos miestietiškais batais, o ant galvos pūpso veltinė prosenelio kepurė. Priedurmui vežimo tapena apkūni moteriškė. Viena ranka nešasi su kaupu pririnktą vynuogių pintinę, kita gi įsikibusi į vežimo kraštą. Prakaitas žliaugia moteriškės veidu – ji pavargo, jai neišpasakytai tvanku, karšta, tačiau nesiruošia vežiman statyti pintinės, piktai dėbčioja į vyro nugarą ir murma kažką sau po nosimi.

Vyrui nepigu pro vežimo girgždesį įsiklausyti į savosios moteriškės žodžius, o galbūt jis ir girdi, bet neatsiliepia. Iš lėto vangiai kėblina jaučiai, nugraužtais sprandais kantriai tempdami jiems uždėtą naštą. Purvinos jų uodegos tingiai baido įkiršusių musių spiečius.

Prie pat kalvės stoviniuoja vyriškių pulkelis ir žvelgia vežimo pusėn.

- Na, išskėtok tą savo plačią širdį, pavaišink, kaip tu vienas moki, nė vieno nepraleisk... – sau po nosimi piktai niurna moteris.

- Eikšekite čia, vynuogėm vaišinkitės, gerieji žmonės! – linksmai šaukia vyras ir stabdo jaučius.

- Anksti surinkai, Georgijau, - stebisi senukas ir susikūprinęs kiūtina arčiau vežimo.

- Kodėl anksti, paragaukit, burnoj tirpsta!

Vyriškiai atsargiai deda po kelias uogelytes burnon ir stebisi:

- Ir iš tikrųjų tirpsta!

- Vaišinkitės, vaišinkitės, vyručiai, gerai užderėjo, jau kaip gerai mums užderėjo... Visiems užteks! – atitaria savajam moteris.

Girdėdami jos šneką, vyriškiai tarpusavyje susimirkčioja ir tiesia pirštus arčiau vynuogių kekių.

- Imkite, imkite, ko dabar varžotės?

- Paimti galima, bet...

- Tai kas jums kliudo? – stebisi moteris, ir jos veidas tirštai išrausta.

Žmonės apdalinami didžiulėmis sunkiomis vynuogių kekėmis, viena pintinė bematant nuniokojama iki pusės.

Moteris nesidairydama žengia priekin, ir iš jos eisenos lengva nuspėti, kaip ji iš pykčio visa pergedusi.

- Ir iš tikrųjų kaip cukrus, burnoje tirpsta! – džiaugiasi vienas augalotas vyriškis ir trina lipnius delnus į klešnes.

- O ką, ar ne laikas joms nunokti?

- Kad tavo vynuogės, Georgijau, ypatingoj vietoj!..

- Varyk, varyk, matai, kad temsta, - vis garsiau šaukia žingsniuojanti priekyje moteris.

Vyras ragina jaučius, vežimas vėl pajuda.

- Rodyk, vis rodyk visiems dosnią širdį, į namus tuščias sugrįši...

Vyras tyli, vien skubina vytiniu jaučius, antakiai jo suraukti, akys į kelią bežvelgiančios.

Pakelėj kažin ko lūkuriuoja visai mažas ir murzinas vaikigalis, vis žvilgčiodamas vežiman. Vyriškis šypsosi ir klausia:

- Vynuogių nori?

Berniukas stovi lyg mietą prarijęs, nė žodžio neprataria.

- Kieno būsi, vaike?

- Aš – sūnus Šaliko, – atsako ir, nunėręs žemyn papurgalvę galvelę, viena koja kažin ką braižo dulkėse. Vyrui krinta į akis, kad vienas jo sandalas įplėštas, iš jo laukan lenda šviesiai ružavas nykštys.

- Dar nesugrįžo tėvas? – berniuko tėvas sėdi kalėjime, jis nuteistas už vagystę.

- Dar ne... – blausiasi mažojo vyro veidas, jis sunkiai alsuoja.

- Vo-o!.. – vežimas sustoja. Vyras ramiai nulipa nuo sėdynės, kiša pintinėn tamsią, nuospaudų pritrintą ranką ir iškelia iš ten pilnas rieškutes vynuogių kekių.

- Imk!

Berniukas sukelia viršun marškinių priekį ir, pajutęs, kad vynuogės iš tiesų jam priklauso, nutrūktgalviškai neria šlaitu žemyn.

- Atsargiai, velnio vaike! – bosu jam šaukia vyras ir, rūpestingai surinkęs žemėn nukritusias vynuoges, jas sužeria pintinėn.

Vežimas toliau girgžda. Kantriai kinkuoja atrajodami jaučiai. Prie vieno trobesio susikūprinusi sėdi senutė.

- Sveika, kūma! – šaukia vyriškis. Ir vėl jis keliasi nuo sėdynės. Jaučiai vėl stoviniuoja, vėl laukia šeimininko. O jis pačias sultingiausias vynuogių kekes guldo senutei sterblėn.

- Vaišinkis, kūma!

- Duok, Dieve, tau laimės, sūneli, - švapsi bedantė burna, - duok, Dieve. – Ir netikėtai išdžiūvusia ranka senutė sau per kelius suduoda:

- Ar tik ne Georgijus būsi? Duok, Dieve, laimės tavo šeimai, mano Jasonas vieno amžiaus su tavimi buvo, geriau man numirti, sūneli!

Ir vėlei girgžda keliu vežimas. Daugybė spalvų gražina kaimą. Tačiau už jas visas viršesnė geltonai rusva rudens spalva.

O aukštybėse be menko debesėlio žydruoja bekraštis dangus. Tingiai keliu kinkuoja jaučiai. Vežime tebesėdi tvirto sudėjimo liesas juodbruvis valstietis, jis visiškai negirdi, o gal nė nenori girdėti nuolatinio žmonos niurnėjimo – jo širdis sklidina keisto džiaugsmo. Ruduo...

Vertė Ineza Juzefa JANONĖ

KRUŠA

Tais metais anksti sušilo. Ryški pavasario saulė plyname, be debesėlio danguje kabojo kaip didžiulis raudonas kamuolys ir linksmai iš savo nepasiekiamų aukštybių žvalgėsi į peržiemojusį kaimą, patamsėjusį mišką ir apsinuoginusias nuokalnes.

Netrukus išrasojo vynuogienojai. Prasikalė švelni žolytė, o už daubos viena prie kitos prigludusios sužaliavo kalvos. Medžius nuklojo lapai, o laukuose nuo žemės atsiplėšė kviečių želmenys. Kiekvieną dieną oras vis labiau šilo, ir su kiekviena diena žmonėms darėsi linksmiau gyventi; jiems iki gyvo kaulo įsiėdė tupinėjimas apie židinius, jie nebenustygo namuose, išsibarstė po gamtą. Kaimas atgijo, šeimų galvos nuskubėjo į vynuogynus. Purvai keliuose apmažo, vėliau ir galutinai nunyko, virsdami dulkių debesimis. Prie šaltinio sėdintieji seniai akių neatitraukė nuo plyno dangaus, visur sukinėjo galvas – kas žino, iš kurio dangaus pakraščio pasirodys lietų pranašaujantis debesiūkštis.

Paskutinį drėgmės lašą išgarino - lyg žarija - plieskianti saulė, ir žemė, nuo sausumos sužiedėjusi, sutrupėjo į dulkeles. Oras apmirė, sustingo, dangaus nebegaivino joks debesėlis, seniams atimdamas paskutinę viltį sulaukti lietaus.

Taip praėjo balandis.

Gegužį dar labiau kepino, žolė, rasos ištroškusi, galutinai nuvyto. Medžiuose be laiko geibo lapai. Nugelto kukurūzai. Kviečių želmenys – lyg nudeginti – susmuko prie pat žemės – nebeprikelsi. Vyrai graudindamiesi žiūrėjo, kaip avys ir kiti gyvuliai vaikštinėja po sausros alinamus laukus, grabinėdami ant žemės sukritusius sausus želmenis.

Vynuogynai paskutinėmis savo išgalėmis darstengėsi nepasiduoti sausrai. Vynuogienojai jau buvo pradėję žydėti. Lietaus, lietaus! – visų lūpomis buvo kartojamas šis vienintelis žodis.

Jaunimas prisiminė seną paprotį ir nudrėbė iš molio lėlę, vaikščiojo su ja po visą kaimą: kiekvienas, kam ant slenksčio pasirodydavo šis keistas simbolis, turėjo iš namų išnešti truputį maisto ir šliūkštelėti ąsotį vandens ant pasirodžiusio, neva, lietaus dievo pasiuntinio. Išdykavimas su vandeniu, juokas ir klegesys išjudino kaimą, pralinksmino žmones, kad ir trumpam laikui atitraukė juos nuo niūrių minčių apie sausrą.

Tą vakarą lietaus dievo garbei iš surinktų produktų buvo suruoštos vaišės, iki vėlyvos nakties galėjai girdėti kauštelėjusios jaunuomenės dainas ir šūkavimus.

Seniams patiko lietaus dievo pasirodymas. Savo senose krūtinėse jie išgirdo pasibeldžiant viltį – Dievas duos, ir lietus palaistys žemę.

Kitą dieną kepino dar karščiau ir negailestingiau. Saulė svilino it pašėlusi. Rytuose juodi audros debesys pagaliau apgaubė mėlynas kalnų viršūnes. Kaimas atgijo. Ištisą dieną visų akys buvo įsmeigtos vien tik į debesis, bet oras tebesilaikė sustingęs, ir debesys – kaip juodos kraupios pabaisos – tebekabojo tolimame dangaus skliauto pakraštyje.

Vakare, kada nusileido saulė, debesys išnyko lyg nebuvę, ir kaimą vėl užgulė neviltis.

Vidurnaktį nuo kalnų pusės pasiuto švilpti neramūs vėjai. Kaime įžiebė žiburius, ir žmonės užmiegotais veidais, pakosėdami ir trindami akis, išlėkė laukan, vyrai nuo balkonų žvelgėį dangų, nubarstytą žvaigždėmis. Vėjas jiems lindo užantin, jie žvalgėsi į rytus, stengėsi įžiūrėti debesis, norėjo, kad greičiau išauštų. Tuo laiku vėjas dar galingiau įsisiautėjo, jo siautuly niūriai šlamėjo medžiai, jo gūsiai ūžavo dūmtraukiuose, riaumojo ir kartu gyvastingai nešė vėsų lietaus kvapą.

Pamažu žmonės grįžo namo, gulėsi į patalus ir užsnūdo, įsisvajoję apie būsimą dieną. Tik seniams miegas delsė akis užspausti, tylėdami jie gulėjo iki aušros ir klausėsi, kaip lauke siautėja sunerimęs vėjas.

Vos spėjo išaušti, o kaimas jau pasipylė laukan. Apniukęs dangus priminė pergedusį iš pykčio žmogų. Vėjas aprimo. Vyrai persimetė per pečius kastuvus ir nukulniavo vynuogynolinkui. Jiems reikėjo išvalyti, palygintivagutes vandens pertekliui nubėgti. Linksmai darbavosi vyrai, rodė dantis, vienas per kitą laidė sąmojį. Netruko baigti darbą ir išsiskirstyti po namus. Seniai tebesėdėjo balkonuose ir įdėmiai apžiūrinėjo akimirksniu tamsėjančius kiemus, arnepasilikojuose kas nors svarbaus, kas neištvertų ir nusigaluotų po lietaus liūtimi.

Atėjo vidudienis. Sunkūs – kaip švinas – debesys nusileido beveik iki pačių namų, dengtų raudonomis čerpėmis. Dangus, rodos, apskėtė savo sparnais visą žemę. Kankino tvankuma. Nebeliko kuo kvėpuoti. Nukrapnojęs skystas lietutis tiktai sukėlė ant kelio dulkes ir tuojau pat nurimo.

Žmonės laukė tikro lietaus, žvalgėsi į apsiniaukusį dangų.

Vakarėjo. Vėlei atėjo naktis. Seniai ir šią naktį negalėjo nusiraminti. Kiaurą naktį dangų varstė žaibai. Tvartuose neramiai mūkė gyvuliai.

Kitą rytą žmonės pakilo kartu su pirmaisiais gaidžiais. Oras darėsi vis tvankesnis. Dulkės pažemiu tik rūko, tik rūko. Vaikai nenoromis kėblino mokyklon, moterų širdis slėgė, rodos, koks daugiapūdis akmuo; neužteko jėgų imtis kasdieninės ruošos. Vyrai suakmenėjusiais veidais sėdėjo, neatitraukdami akių nuo dangaus.

Netikėtai pakilo vėjas, trenkė griaustinis – vieną kartą, antrą, trečią... Prapliupo! Stambūs lietaus lašai iš tolimiausių aukštybių triukšmingai krito žemėn, dulkėse formavosi nesuskaičiuojamos vandens išmuštos duobelytės. Lietus palaipsniui stiprėjo; nenustojo siautėjęs vėjas. Per visą dangaus plotį tvykstelėjo žaibas. Griausmas sukrėtė žemę. Staiga kažkas suūžė, sušlamėjo, tarytum nežinoma jėga sunkiu pagaliu būtų ėmusi daužyti lietaus pursluose pasinėrusius riešutus. Stambūs krušos grūdai - kaip akmenukai - šokinėjo tarp medžių šakų, puldinėjo žemėn, beldė į namų stogus, žemę po medžiais nuklodami lapais.

Apstulbę žmonės nebylūs žvelgė į krušą. Kurį laiką nieko daugiau negalėjai išgirsti, tik traškesį ir lapų šlamesį. Žemė pasidengė baltu – kaip sniegas – kilimu. Aštriai pakvipo krapais. Netrukus vėjas aprimo, kruša pasislėpė, lyg niekada nebūtų lankiusi šio kaimo. Dar stipriau ėmė pliaupti lietus. Vandens latakai suplakė po gyvatvorėmis mėlynus krušos grūdus. Vidudienį lietus pagaliau aprimo, ir tik iš palengva lynojo.

Vyrai ant savo kojų užsitraukė aulinius ir nulingavo į kelią. Jie sunkiai brido purvyną. Vieni nešėsi ant pečių užsikrovę kauptukus, kiti žengė tuščiom rankom. Slinko keliu, vienas į kitą nekreipdami nė menkiausio dėmesio. Paskui juos pėdino moterys, kiek atsilikę nuo jų vaikai ir paskui juos pridurmui šlubčiojo seniai.

Vynuogienojai augo žaliavo pačioje kaimo pradžioje.

Varpai 2010

Taip neseniai jie dar skendėjo žieduose!..

Moterys tyliai aimanavo ir nepaleido iš akių plačių vyrų nugarų. Seniai garsiai dejavo.

Štai ir vynuogynai!

Vyrai tylėdami pravėrė vartelius.

Vynuogienoja i išmušti. Žemėje sumišai su krušos kruopomis vartėsi sudriskę lapai ir žydinčios kekės.

Žmonės nepravėrė lūpų. Lynojo. Aštrūs - kaip adatėlės - lietaus lašai jiems badė veidus.

Vyrai stovėjo apstulbę ir miglotomis akimis žvelgė kažkur – į nepasiekiamas tolybes už vynuogynų.

Įsibaiminusios moterys skaitė iš vyrų akių jų neviltį, kol pamažu ir jas - visai apsilpusias - sukaustė baimė ir pasimetimas.

Senių akys apteko ašaromis, jie nežinojo, ar pasisektų jas nuslėpti.

Vaikai taip pat stovėjo tylūs – lyg būtų pirmą sykį išvydę mirtį.

Viena jauna moteriškė atėjo čia su krūtimi tebemaitinamu kūdikiu.

Šis kūdikis pirmasis sutrikdė tylą: iš pradžių sukūkčiojo, o paskui ir garsiai pradėjo raudoti visu balsu.

Ne kas kitas, o būtent šis kūdikio verksmas privertė iš sustingimo atsipeikėti vyrus. Jų veiduose įsirėžė pyktis ir neviltis.

Jie apsidairė aplink, kai kurie jau kėlė aukštyn prie žemės priplaktas vynuogienojų kekes ir, pasiguldę jas ant sugrubusių nuo darbų delnų, ėmė jas rūpestingai apžiūrinėti.

Paskui kažin kuris iš jų ėmė sodriai keiktis, kiti nesivaržydami taip pat paleido gerkles, iš visų pusių pasigirdo vaitojimas bei aikčiojimas.

Moterys nepastebimai skirstėsi po namus.

Iš kaimo sklido gyvulių maurojimas. Tenlink ir sliūkino seniai ir vaikai.

Vynuogynuose užsibuvo vieni vyrai. Jie stovėjo ir garsiai šūkavo, vėliau apsiramino, pakėlė priplaktą prie žemės vieną kitą ūglį, sutvirtino...

Susirinko visi krūvon, užsirūkė sudrėkusias cigaretes, prisimindami užpernykščią krušą.

Kai kurie vis dar netvėrė savam kaily, nesiliovė plūstis.

Vėlei pradėjo lynoti. Vyrai pasuko kaiman. Triukšmaudami jie ėjo, vis ėjo ir ėjo keliu. Kelio priekyje vienoje eilėje stūksojo medžiai, žemė po jais dunksojo apsiklojusi sudriskusiais lapais, vienur kitur iš po gyvatvorės baltavo sutirpti nespėję krušos grūdai.

Prie šaltinio stoviniavo ir ramiai šnekučiavosi seniai. Oras skendėjo švelniuose praūžusios audros kvapuose. Atslinko sutemos, žmonės išsivaikščiojo ponamus, moterys ruošė vakarienę. Netrukus visi sėdosi užstalėn. Vaikai lyg nesavais dantimis kramsnojo valgį, vyrai vakarieniavo su didžiausiu apetitu, užsigerdami kąsnį pernykščiu vynu. Visi jie graudžiai apgailestaudami ir sykiu apimti begalinio švelnumo gėrėjosi stiklinėse taip aiškiai žiburiuojančiu gintaro spalvos svaigiu skysčiu.

Vertė Ineza Juzefa JANONĖ

ALFREDAS GUŠČIUS

TIKRUMO ILGESYS

Ne Archimedo atrama

Ne žemės vidurio ieškok,
Bet centro savyje!
Žiūrėk, kaip skyla kirvio palytėtas
Rąstigalis šakotas.

Ne paukšte mėlyna kliedėk –
Vien tik darbų tiesa.
Atmink, kaip gyslomis žydėjo
Tėvų gruoblėtos rankos.

Ne žodžių skambesiu tikėk,
O rūpesčiu tikru –
Antai kaip sąnarius pridengia švelniai
Rupus marškonis.

Varpai 2010

Ne Archimedo atrama –
Tik mūsų Meilė
Išjudins žemės rutulį –
Į harmoningąją orbitą įstatys.

***

tas spėjimas – gal būta nebūta
tas dilgsėjimas keistas širdies
vabalėlis ant lapo štai kruta
neša krislą gilios paslapties

juk ir jis turi teisę gyventi
juk ir jis Dievo rankų stebuklas –
ir poeto, ir vabalo lemtį
lemia vienas Jo pirštas –

būkim kuklūs

***

Kaip krinta kaštonai ir skyla –
Ne laikas, bet medis sudyla.
Mintis tik nenori atbukti –
Per amžius čia būti!

Kaip meistriškai rangosi sraigė –
Gudrumas ją šitaip suraitė.
Plonytis takelis ilgės
Ir žemėj raukšlė vis gilės.

Kaip tyliai kinivarpa virpa –
Čia amžiną darbą ji dirba.
Nuskrieja šapelis nuo sienos
Lyg šimtmetis vienas.

Ir kelias po kojom dygus,
Ir žingsnis neatsargus –
Nuo gaudesio ligi tylos,
Kol dulkės čia viską užklos.

***

Kokia graži agonija kaštono lapo,
kaip skaisčiai dega, šviečia auksine spalva!
Dar šiandien vėjas globsto jį, kedena,
o jau rytoj, o gal poryt, po kojom mano
jis jau gulės ant grindinio –
galbūt vandens klane, o gal juodam purve - -

Užsidega tyliai baltieji žibintai

Žmonos ONOS-IRENOS atminimui

Užsidega tyliai baltieji žibintai –
Virš marių mėnulis sargybon vėl stos.
Kaštonas sudūžta, žuvėdra suklinka –
Nakty juk daugiausia skaudžiosios tylos.

Kaip mainosi laikas – vaivorykščių spalvos.
Prie marių kadaise sėdėjom abu.
Smėlynų viršūnės – gigantiškos galvos –
Byrėjo ir nyko po mūsų padu.

Dabar virš Tavęs laiko smėlis jau lekia –
Žvake atminimo tau šviesiu kasnakt,
Tramdysiu vaizduotę, liguistą ir lakią,
Net akys belaukdamos gali apakt.

Naktis Tu ar meilė, pavirtusi randu?
O gal Tu manosios būties švyturys?
Dažnai sapnuose ir dejuoju, ir raudu –
Kažkas atidaro į gelmę duris.

Užsidega tyliai baltieji žibintai –
Kažin ar ilgai tos ugnelės dar degs?
Kaštonai vis krinta, sudūžta, vėl krinta -
Man lemta surinkt praradimo žvaigždes.

Taip viskas trapu

trapu taip viskas trapu –
lyg liptumei laivo trapu
diena kiekviena kaip kalva –
nukaro apsunkus galva

vėl sąnarius maudžia gal tu
bitele atneštum nuodų?
volungė krūmuos sukliks
gal pažadą giedrai paliks?

klausaisi ką vėjai suoš
kaip tinklą jo filtrai iškoš
iš pamato virsta akmuo –
neturi kam rankos paduot

atrištumei Gordijaus mazgą
pajustumei laisvė kaip plazda -
lyg burlaivis baltas antai
nutolsta ramybės krantai

Tikrumo pasiilgau

tikrumo taip tikrumo pasiilgau –
kaip duonos riekę alkanam paduok
dar kelias nebaigtas dar laikas ilgas –
į kalną savo menką mantą ruošk

negriuvo ne po kojom neįlinko
nei tavo nei kaimynų pamatai –
tik šiurpulys grasus vidun įslinko –
nudryžo dekoracijų kutai

tik kažin kas lyg širšių lizdą suktų
bet nėr medaus o geluonys pikti –
kad traukinys jaunystės vėl suūktų
garai apglėbtų kaip delnai šilti

tikrumo taip tikrumo pasiilgau –
nesuk akių po kauke nesislėpk –
atnešk man viltį o ne painią kilpą
ir klastą Puntuku sunkiu prislėk

Kontrastai

Šventyklų vartai - smuklių durys,
ir abejonių apnikta galva.
Giesmės tyrumas - durklo dūris,
duobė pradvokus ir šviesi kalva.

Grakštuolė gulbė - šerno iltys
ir tiksinti ant riešo valanda.
Akmens kietumas – švelnios vilnys,
erdvės pašvaistė ir tamsi anga.

Švytuoklės mostas – amžiaus mirksnis.
Diena ir vakaras... Darni kaita.
Būties gelmėn be garso irsis
Charono valtis, man skirta.

ALBINAS BERNOTAS

NEPAKARTOJAMI ATKARTOJIMAI

Su Vytautu Kubiliumi bendrauta taip miglotai, blankiai ir taip menkai, kad kitas toks mano vietoj, paakintas rašyti prisiminimus, užuot griebęsis pieštuko ir popieriaus, tik reikšmingai pasukiotų prie smilkinio pakeltą smilių. Susiprask: iš tų šiaudų nebus grūdų, juoba, kad šiaudų, gali sakyti, beveik ir nėra, menka saujelė, ką iš tiekos beprikulsi? Tad nė pats nelabai suvokiu, iš kur imasi ta pamišėliška drąsa mojuoti spragilu ir tikėtis, kad iš vienos kitos liesutės varpos šis tas išbyrės...

Literatūros paribių knibčiui atsigręžus atgal, laiko migloje kūpso bene tik du gerokai apdūlėję epizodėliai, du blankūs taškeliai, kuriuos anksti ryte atėjusi valytoja, ko gero, nubrauks drėgnu skudurėliu kaip du musės patupėjimus nuo iškilaus Vytauto Kubiliaus portreto... Žodynai aiškina, kad avantiūra – tai neapgalvotas, rizikingas žygis, darbas, nuotykis, abejotinas sumanymas, viliantis atsitiktinės sėkmės. Kaip taikliai šie žodžiai apibūdina mane, dabar besėdintį prie tuščio popieriaus lapo, nekaip besijaučiantį ir, kaip tokiais atvejais dažnai pasitaiko, ieškantį atpirkimo ožio, kaltininko, kuris įstūmė į tokią baisią bėdą. Pasirodo, pirmojo kaltininko (pirmojo todėl, kad paskui bus dar ir antras, ir trečias...) būta visai ne kaltininko, o kaltininkės, tai - Donata Mitaitė, – nė aš jos pažįstu, net gatvėje nėkart nesu matęs, tik šį tą skaitęs, ką ji, kaip literatūrologė, rašo, ir štai „Metuose“ (2008.11) užtinku jos raginimą: „Kviečiame visus, pažinojusius V. Kubilių, užrašyti atmintyje išlikusius bendravimo epizodus bei atsiminimus ir perduoti į Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą.“ Šis kvietimas, aguoninėm, smulkutėlėm raidelėm atspausdintas, į dar smulkesnius skutelius sudraskė man ramybę, ir slenkant ilgiems mėnesiams galop supratau, kad tol nenutils ta vidinė Mitaitės su-

kelta ir mane laužanti vėtra, kol neparašysiu (nors ir neturėdamas ką rašyti) apie Vytautą Kubilių. Ir tai dar ne viskas: atmintyje atgijo 2006 metų pabaigoje profesoriaus 80-mečiui skirta konferencija, kur ta pati Mitaitė perskaitė pranešimą, o jame, jei teisingai iš spaudos supratau, recenziją apie „Paglostyk žolę“ įvertino kaip vieną geriausių, kokias Kubilius yra kada nors rašęs. Ši žinia atsitiktinai ir netikėtai atgijusi iš dulkėtų „Literatūros ir meno“ mano nežinia kam kaupiamų numerių krūvos, jau ir taip minėto kvietimo į skutelius sudirbtą ramybę atėmė iš manęs galutinai. Neišvengiamai reikėjo gelbėtis, sėsti prie popieriaus lapo ir galvoti, nuo ko čia pradėjus. Tad būtent – nuo ko? Gal nesuklysiu pradėdamas nuo pačio pirmojo susidūrimo su Vytautu Kubiliumi. Sakau: susidūrimo, nes tai ir buvo susidūrimas, tikra avarija, po kurios jaučiausi nei gyvas, nei miręs. Dabar šis vos ne prieš pusšimtį metų nutikęs gyvenimo įvykis neatrodo taip baisiai, prisiminus kelia net šypsnį, jei Dievas leistų, su malonumu aną jaunystės epizodą pakartočiau. Juk visos jaunystės ir vaikystės tragedijos bei dramos ilgainiui virsta komedijomis su nostalgijos priegaide, šaukiančia bent mintimis grįžti ten, kur ir graudžiausios ašaros per laiką spėjo virsti linksmai, net nostalgiškai dindinčiais perlais...

Buvau tik pradėjęs dirbti Rašytojų sąjungoje, septinto dešimtmečio vidurys, jau buvo išėjusi „Žaibų tyla“, o gal jau ir komjaunimo premiją už ją buvau spėjęs gauti, neprisimenu. Saugumo aplink šmirinėjančios šmėklos įbaugintas, ne kartą deginau visokius užrašus, dienoraščius, todėl dabar, kai norėčiau ką tiksliai atmintyje atgaivinti, turiu didelių keblumų. Tiek teprisimenu, kad man buvo patikėta kažkur surengti jaunųjų (o gal ne vien jaunųjų?) poezijos vakarą. Jį vesti telefonu pakalbintas sutiko Vytautas Kubilius. Taigi, kaip tais laikais buvo įprasta, salėje šlamant skystokiems plojimams, visi būriu mes, eiliavimo meistrai, ropščiamės į sceną, apsėdame raudona staltiese užtiestą stalą, centre – Kubilius. Nuščiuvus plojimams, jis atsistoja, bet neina į tribūną, čia pat užstalėje stovėdamas šį tą trumpai pakalba ir imasi pristatinėti vakaro dalyvius: vardas pavardė, ką išleido, trumpa kūrybos charakteristika, kartais užbaigiama šmaikštesne fraze. Po kiekvienos tokios frazės budriai pastatau ausis tikėdamasis išgirsti savo pavardę, bet vis neišgirstu ir neišgirstu. Dėl to, žinoma, nė kiek nenusimenu, anaiptol, net labai apsidžiaugiu: literatūros vakare dalyvauju ne pirmąkart ir jau žinau, kad tokiais atvejais pabaigai paliekama tai, kas turima geriausio. Taigi krūtinėje jausdamas beužverdančio didelio džiaugsmo kylančius iš pat katilo dugno karštus kunkulus ir jau sunkiai beišlaikydamas tokią aukštą ir vis dar kylančią temperatūrą, nekantrauju greičiau išgirsti Kubiliaus liaupses apie mano kūrybą ir sveikinimus gavus premiją, o po to, be jokios abejonės, ne tik audringus plojimus salėje, bet ir susižavėjimo šūksnius bei spigius švilpčiojimus paskutinėse eilėse. Triumfas! Mano džiaugsmo katilas net tirtėjo beužvirdamas. Kaip Rašytojų sąjungos atstovas, sėdėjau šalia Kubiliaus, o gal, tiesą sakant, ne visai šalia, gal antroje eilėje, pakreipęs galvą pro jo petį, kad salė ne tik jį, bet ir mane gerai matytų, tad Kubilius skersas

Profesorius Vytautas Kubilius (kairėje) – „Varpų“ 60-mečiui skirto vakaro Lietuvos rašytojų sąjungos klube svečias. Iš dešinės – poetas Alfonsas Maldonis, profesorė Viktorija Daujotytė, „Varpų“ vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius. 2003 m. balandžio 18 d.

lėtai atsigręžė, atidžiai pasižiūrėjo į mane, o aš tą akimirką susimėčiau, neišmaniau kaip elgtis – stotis ar sėdėti, nes buvau tvirtai įsitikinęs, kad Kubilius štai tuoj man ant galvos uždės sunkią garbės karūną. Bet karūna, deja, nesužvangėjo jo rankose, tik sužvangėjo man visai netikėti jo žodžiai: „Tai štai ir visi čia mano pristatyti poetai, kurie atėjo jus pradžiuginti savo eilėmis. Esam jau pažįstami, todėl poezijos vakarą pradėsime. Žodis suteikiamas poetui Antanui Drilingai“.

Salėje – plojimai, sutinkantys tribūnon kylantį poetą. O aš tuo tarpu iš netikėtumo žiobčioju lyg norėčiau pats sau ką pasakyti, tik nešmanau – ką. Ką tik pradėjusį kunkuliuoti mano džiaugsmo katilą Kubilius vienu ypu nukėlė nuo ugnies, dūmai ėmė graužti akis, reikėjo rasti jėgų, kad sulaikyčiau ašaras, apsižliumbti salės akivaizdoje būtų dar didesnė gėda negu likti nepristatytam. Kubilius manęs ir nepristatė, išeitų – jis manęs nelaiko poetu, nes ką tik aiškiai ištarė pasikreipęs ir žiūrėdamas man tiesiai į akis: visus poetus pristačiau. Tu nepristatytas, ir tau turėtų būti net gėda kaip kokiam apsišaukėliui riogsoti už šito raudono scenoje tikrų poetų aptūpto stalo...

Savo eilėraščius atskaitė Drilinga, tribūnon Kubiliaus buvo pakviestas kitas poetas, poezijos vakaras sėkmingai tęsėsi, tik man vienam jis jau buvo pasibaigęs, - lyg scenos uždanga, Kubiliui virvelę timptelėjus, būtų nusileidusi, iš to vakaro ničnieko daugiau šiandien neprisimenu, matyt, todėl, kad visos mano mintys ir jausmai buvo nukreipti į ką tik taip smagiai kunkuliavusį, o dabar beviltiškai vėstantį džiaugsmo katilą.

Taigi jau lyg ir būtų pats laikas išsiaiškinti, kodėl tada taip nutiko, kodėl Kubilius už to raudono stalo didžiulės salės akivaizdoje buvo toks negailestingas man. Atsakymo į šį klausimą lig šiol aš pats neradau, o ir Kubilius, jei atsikeltų iš numirusiųjų, kažin ar čia ką galėtų paaiškinti. Jis vėl, kaip ir anąsyk, lėtai pasikreipęs atsigręžtų, atidžiai pasižiūrėtų į mane, gal net kaltai šyptelėtų tuo savo kubiliškai nepakartojamu, sunkiai aprašomu šypsniu ir, neatitraukdamas žvilgsnio, nustebęs tartų: „Kaipgi čia taip galėjo atsitikti? Argi aš tavęs nepristačiau? Atleisk ir nepyk, ir nebūk toks jaunatviškai nekantrus, svarbiausia – suprask, kad mes tąsyk turėjome ne akimirką tavo pavardei ištarti ir ne amžinybę, kad joje tavo pavardė prasmegtų, mudu abu tąsyk turėjom keliolika metų, kol išeis tavo eilėraščių rinkinys „Paglostyk žolę“. Tai dabar sakyk tu man – argi aš tavęs nepristačiau? Negi tau nieko nereiškia mano viena labiausiai pavykusių recenzijų?“

„Tokiais metodais labai sėkmingai užmušinėjami jaunieji talentai. Tai jis nesiteikė tavęs net atsiprašyti už tokią kiaulystę?!“ – vienas tų, kurie į Kubilių žiūrėdavo skersai (o tokių pakako, tokių pakakoję buvo anieji laikai užtektinai), mane užjausdamas ir tuo pat metu slapčia džiūgaudamas, kad jo dėl to paties užjausti nereikia, paklausė manęs gal kitądien po to vakaro. Aš kažką neaiškiai numurkiau, ką čia ir kalbėti, jaučiau maudžiančią nuoskaudą, bet jos viešai gromuluoti neturėjau menkiausio noro, nes nebuvo dingęs noras rašyti – šie du norai tarpusavy jokiu būdu man tada nesiderino. Matyt, manyje nebuvo užmuštas „jaunasis talentas“, ne, anaiptol! O jeigu kas taip jau troško, - tebūnie, bet tada užmuštasis turėjo prisikelti, priešingu atveju Aušra Sluckaitė nebūtų parašiusi apie „Karštus lapus“ recenzijos reikšmingai iškalbiu pavadinimu: „Kai pradedama iš naujo...“ („Pergalė“, 1968, nr. 9). O dailininkas Rimtas Tarabilda tuo tarpu smagiai nusijuokė: „Žiūrėk, čia mudu abu!“ Piešinyje prie „Karštų lapų“ turinio po galingu ąžuolu kaip kokia skruzdėlė gulėjo mažytė, vos įžiūrima figūrėlė su knyga. Aš nieko nesupratau: kur čia tie „mudu abu“? Matyt, tokia mano lemtis: visi mane kažkodėl vis užmiršta – Kubilius užmiršo liaudžiai pristatyti, Tarabilda – nupiešti po ąžuolu... Užtat „Slenkstyje“ prie turinio tas pats Rimtas Tarabilda po ketverių metų prisiminęs jau tikrai nupiešė „mudu abu“ – susikaupusiais įkvėptais veidais abu dardam bajoriškam kūrybos vežime aukštai iškėlę abiejų mūzų draugystės herbą!

Tarabilda – po ketverių, o po keliolikos metų mane prisiminė Kubilius? Tai jau 1979 metų pradžia, po mano eilėraščių publikacijos „Pergalėje“ (Nr. 1). Gatvėje sutiktas, pirmiausia šneką pats užvedė ne apie orus, be jokių įžangų po ilgo nesimatymo – apie kūrybą, apie „talento mįsles“, santūriai prisipažindamas, kad eilėraščiai patikę, ir neslėpdamas smalsumo, net keldamas toną: „O ar didelė knyga išeis?“

Knyga, nei taip jau didelė, nei tokia maža, pasirodė bemaž po pusantrų metų, 1980-ųjų antroj pusėj. Užėjus į „Pergalės“ redakciją, Vincas Kuzmickas man pranešė džiugią naujieną: apie mano rinkinį recenziją rašo Vytautas Kubilius. Spėju, kad ne pats Kubilius pasisiūlė, bet Vincas užsakė, kaip buvo įprasta tais laikais.

„Neišsigąsk, gerai parašys, o kad neišpuiktum, aš turiu keletą pastabų, jos tau bus nelabai malonios, - mįslingai sako Vincas Kuzmickas, išrausta, ir visu savo masyviu kūnu tirtėdamas šelmiškai sukikena: - Manai, čia ilgai dirbai, tai tave visi prisimena ir giria? Ne, taip nėra. Iš akių – ir iš širdies, kaip sakoma. Bet neišsigąsk, - patylėjęs priduria, - ne tokios baisios tos mano pastabos, gaila, laiko neturiu, kitąsyk pasakysiu". Nepasakė ir jau niekada nepasakys: Rašytojų sąjungos rūmų tarpuvartėje tada atsisveikinom, pakratėm kits kitam vyriškai tvirtai sukirstas rankas ir jau daugiau nesimatėm. „Neišsigąsk", - vos iššvokštė, kai jau ne su juo pačiu, o tik su jo šešėliu po kiek laiko prasilenkėm Lazdynuose, kur abu tada gyvenom. „Šiąnakt pusę Vilniaus apšuoliavom!" – šį pamėgtą savo posakį kartodamas Vincas juokdavosi iki ašarų, ir tuo juoku užkrėsdavo kitus. Antanas Kalanavičius ar Vytautas Skripka – vyrai ilgakojai, tikri naktinio Vilniaus žirgai ristūnai, bepig jiems šuoliuoti, o Vincas nedidukas ir apystoris, bet vis tiek su visais šuoliuodavo, ir tas jį patį labai linksmino. Laimingi, kurie moka iš savęs pasišaipyti. Jie ir mirę dar ilgai šuoliuoja su jais kartu gyvenusių, dirbusių, o progai pasitaikius ir drauge šuoliavusių atmintyje.

Vinco paruoštos Vytauto Kubiliaus recenzijos „Eilėraštis – gyvybės skiltelė" laukiau nekantraudamas, o sulaukęs pasijutau kaip devintam danguj, - kitų žodžių neieškau, nes žinau, kad nerasiu tokių tiksliai nusakyti tuometinės savo būsenos. Tasai „devintas dangus", žinoma, nieko nesako apie recenzijos kokybę, kiekvienas autorius jį giriantį rašinį, pats to nenorėdamas ir nesuvokdamas, daugiau ar mažiau pervertina, išskyrus gal tik negabių recenzentų įsiteikiančias, seilėtekį varančias liaupses, nuo kurių net liaupsinamam darosi bloga. Užtat remiuosi D. Mitaitės pranešimu, kur ji Kubilių cituoja sprindiniais gabalais, žavėdamasi recenzento poetiniu polėkiu, kai jis „kuria ištisas poetiškas pastraipas iš recenzuojamo poeto vaizdų ir intonacijų". Tose pastraipose aš pats pirmąkart išvydau savo knygos visumą, kurią prieš tai tik nujaučiau, o dabar mačiau išsiskleidusią kaip kokią vientisą poemą. Nepakartojami atkartojimai... Tokie, jog net galima pagalvoti, kad parašyta geriau už tai, apie ką rašoma... Nors Kubilius sako, kad „retai kada sueina į vieną knygą poezijos ir kritikos mūzos", bet šios recenzijos atveju – suėjo! Jo minima „kritikos menkavertiškumo psichozė, susidariusi pokario metais", norėčiau manyti, kad pokaryje ir liko – gavęs naują „Metų" numerį, vis nejučiom sugaunu save pirmiausia atsiverčiantį recenzijų skyrelį, literatūrologų straipsnius. Nuo kada pokaryje jaunųjų rašytojų visaip niekintam, kirviu pravardžiuotam – nuo kada tokia pagarba kritikui, toks susidomėjimas jo darbais? Kartais net pasidingoja, kad štai tos galvotos moterys ir jų verti vyrai – tik jos bei jie ir kuria literatūrą, na gal ne visai taip, bet kad literatūros statinio stogą aukštai be baimės pasilypėję dengia – tai jau tikrai, be stogo juk supūtų ir sienos, ir pamatai, ypač tokią permainingą, lietumis dienąnakt merkiančią vasarą! „Poetas su savo kritiku turėtų vaikščioti už parankių susikibę", - kada šį familiarų raginimą užsirašiau savo popieriuose? Spėju, kad pasirodžius tai recenzijai, prieš kurią po

šiai dienai mano akyse blanksta visokiausi apdovanojimai ir premijos, beveik kaip toj nelabai padorioj dainoj: „Š... tie turtai, š... dvarai, bile gerai..."

O kalbant rimtai – už parankių susikibę su Kubilium niekad nevaikščiojom, tik vieną vėlų žvarbų vakarą pro tirštoj rudens (o gal ankstyvo pavasario?) migloj skendinčią Arkikatedrą lydėjom vienas kitą į troleibusą. „Noriu truputį prasivaikščioti, kojas pramankštinti, - sako Vytautas, - paėjėsiu iki Vilnelės tilto, iki kitos stotelės, ten ir įsėsim". Gatvėse nė gyvos dvasios, kai iki kaulų smelkiasi šiurpulinga drėgmė ir už poros žingsnių tirštų rūkų balkšvuma neleidžia nieko įžiūrėti, ištuštėjęs miestas atrodo nejaukiai. „Vienam bus gūdoka, gal palydėsiu", - pasisiūlau, bet nedrąsiai, bijodamas būti įkyrus. „Tau tik papildomas vargas..." – minkštu balsu atsiliepė Kubilius pasigręždamas mano pusėn, veido tamsoje neįžiūrėjau, bet iš balso supratau, kad mano pasisiūlymas lydėti jam patiko.

Mudu tą naktį abu grįžom iš vyriausybinio priėmimo, neprisimenu kokia proga surengtų valdiškų vaišių tuometiniuose Menininkų rūmuose (dabartinė Prezidentūra). Tą valandą, kai yrėmės per žvarbią miglą prie Arkikatedros, minėtasis priėmimo balius buvo dar pačiam įkaršty, švediškas stalas lūžo nuo įvairiausių užkandžių, į palubę pyškėdami lėkė šampano butelių kamščiai vienas po kito. Vienas po kito ir mudu nepastebėti smukom pro duris iš tos linksmybių salės – ir visai atsitiktinai abu bėgliai kaktomuša susitiko rūbinėje. „Tai ko taip anksti?" – vienas į kitą įsmeigę nustebusius žvilgsnius beveik choru išdainavo šiedu dezertyrai. „Kol blaivus, su juo pasiginčyti vienas įdomumas, bet tik išlenks porą stiklelių, tai jau ir žinok – nerasi jokios rodõs... O dar smalsuolių ratas aplink tuojau apstoja, pasijunti lyg koks pajacas dėmesio centre, negaliu pakęst... Bet ir tave, mačiau, Sigitas pešiojo, už ką jis tave dabar taip?" „Už rinktinę, - sakau, - už „Vėžes". „Matai, jis apie tavo „Paglostyk žolę" parašė labai giriančią recenziją, - lig tol niūrokai nusiteikęs staiga smagiai prajuko paltą vilkdamasis Kubilius. – Dabar jam pikta, kad tu į savo rinktinę prikaišiojai... pats supranti – ko. Jis, nors ir įsilinksminęs, bet teisybę tau išrėžė: lyg būtum neturėjęs ko dėti. Juk iš tikrųjų – turėjai!"

(Tenka pridurti, kad čia Kubiliaus buvo įžvelgta labai tiksliai, tai patvirtina po kelerių metų (1988.05.15) man rašytas Sigito laiškas: „Visados jaučiau, kad esame artimi, be to klaikaus apnašo, kuris žymėjo šį žodį nugyventais laikais".)

Gal be reikalo ką tik užrašytus Kubiliaus žodžius imu į kabutes, jis kalbėjo kiek kitais žodžiais, o jeigu ir tais pačiais, tai vis tiek tarė juos kitaip, ne taip stačiokiškai. Nepakartojamais atkartojimais, deja, negaliu pasigirti nei čia, nei kur kitur, - su stebėtinu poetiniu polėkiu nepakartojami atkartojimai pasiduoda tik šios ūkanotos nakties mano bendrakeleiviui ir pašnekovui – ir jam susimąsčius prie popieriaus lapo, ir einant naktį gatve ekspromtu – su ta pačia aistra ir skriste skrendančiu sakiniu. Ir apskritai tą naktį tarp mūsų vykusį pasišnekėjimą būtų sunku apibūdinti: mudu vienas kitą asmeniškai menkai tepažinojom, ūkanos tvyrojo ne tik tarp Arkikatedros kolonų, bet ir tarp mudviejų, niekad artimiau nebendravusių kasdieniškesnėj aplinkumoj. Lyg pirštų galų minkštom pagalvėlėm

lietėm kits kitą, kiekvieną mirksnį pagatavi atitraukti ranką, kad tik nesusiveltų, kaip nors nesusipainiotų ir taip sunkiai besimezgančio pokalbio gijos. Kubilius jautė, kad mane varžo, kad man kausto liežuvį jo autoritetas, todėl bet kokią menkiausią mano užuominą tuoj pat šokdavo reikšmingai išplėtoti, čia pat išsakytą savo išmintį subtiliai priskirdamas lyg ir man. Jis tada man priminė vieną buvusį mano mokytoją, kuris neretai, išsikvietęs atsakinėti, pats klausdavo ir pats atsakydavo, man nė žodžio neleidęs ištarti, rašydavo penketą ir dar pagirdavo: matai, kai nori, tai ir išmoksti!

„Balius dabar pačiam įkaršty", - Kubilius tą priėmimą ne kartą mudviem šnekučiuojantis pavadino balium, ir jeigu iš to „baliaus" būtų tekę sprukti man vienam, būtų buvę nei šis, nei tas, bet drauge su Kubilium – visai nieko, visai kas kita: iškart ir oru, ir solidu, tiesiog unikali likimo dovana iš anksto nesusitarus tapti lyg ir kokiais paslaptis kits kitam į ausį šnibždančiais suokalbininkais, bėgliais romantikais. Tačiau Kubilius nebuvo iš bėglių padermės, pats rašė, kad „kritika kantriai vykdo" jai tekusį vaidmenį, „norom ar nenorom prisiimdama visus tulžingus kūrėjų spjūvius, isteriškus pasispardymus ir skundus aukštesnėm instancijom". Išdrįsiu pasakyti, kad Kubilius visiems – vieniems viešai, slapčiausioje širdies kertelėje kitiems, bet absoliučiai visiems buvo žynys, ir visi iš jo – tik iš jo, o ne iš kokio postringautojo! – troško sulaukti karališkos karūnos. Gavę ne tą karūną, kurios tikėjosi, ar likę visai nekarūnuoti siuto, iš nevilties rašė skundus instancijom, spjaudėsi tulžim, nes Lietuvoje (ir LTSR, ir LR) nebuvo kitų tokių rankų, kurios taip taikliai surastų ir šventais aliejais patepdamos paliestų kaktą vienam išrinktajam tūkstantinėje prie jo besispraudžiančių literatūrai apaštalauti pašauktųjų minioje.

Dabar šiek tiek šventvagiškai nusišnekėdami sakykim: štai pagrindinis Biblijos personažas – ar jo lemtis per porą tūkstantmečių taip pat, bet vis kiek kitaip laiks nuo laiko neatsikartodavo vienos ar kitos iškilios asmenybės lemtyje? O literatūros marginalų paguodai ten yra dar ir kitas personažas, triskart per naktį atsižadėjęs savo mokytojo, ten yra ir būsimasis evangelistas Morkus, pirmųjų krikščionių pasmerktas ir atstumtas už tai, kad atsisakė skelbti krikščionybę žmonių minioms ir viską metęs grįžo namo pas savo vienišą motiną.

Nejaugi ir čia – nepakartojami atkartojimai, atsikartojimai?

Tačiau ne Jordano upę šnekučiuodami pasiekėm, toli gražu ne...

Žodis po žodžio pasiekėm tiltą per Vilnelę, dabar Kubilius užsispyrė mane lydėti atgal, girdi, nenoriu likti skolingas. Taigi vėl yrėmės per dar labiau sutirštėjusią miglą Arkikatedros link, o nuo ten jau buvo mano eilė nelikti skolingu Kubiliui... Kiek mudu tą naktį dar taip vaikštinėjom vienas kitą lydėdami, gaila, neprisimenu, viskas dingo už tos balkšvos, neperregimos ūkanų sienos.

Argirdiškė, 2009 m. liepa
Albinas BERNOTAS

TARP ĮAMŽINTŲ AKIMIRKŲ – IR KŪRĖJŲ PORTRETAI

Didžiąją savo gyvenimo dalį Šiauliuose gyvenantis fotografas Antanas Kazimieras Dilys paskyrė ELTAI. Yra užfiksavęs daugybę Lietuvos gyvenimo įvykių, su jais susijusių žmonių. Dabar tie šimtai tūkstančių negatyvų jau muziejuje.

Daugelį metų A. K. Dilys rinko eksponatus būsimajam Fotografijos muziejui, kuris jo pastangomis įkurtas Šiauliuose 1973 metais. Tarp dešimčių tūkstančių eksponatų – paviljoninės „dumplės", kurioms daugiau kaip pusantro šimto metų, įvairiausio amžiaus, rečiausių firmų fotoaparatai, degerotipai iš tolimiausių pasaulio kraštų, stikliniai negatyvai, „magnijaus" žiebtuvai, štatyvai, kilnojamoji fotolaboratorija, garsių senovės fotografų darbai, užtikti komandiruočių po Lietuvą metu, ir kt.

Toks Fotografijos muziejus buvo pirmasis visoje tuometinėje Sovietų Sąjungoje.

Po kapitalinės rekonstrukcijos, kuri pradėta praėjusių metų pabaigoje, muziejus taps vienu moderniausių Fotografijos muziejų Europoje.

A. K. Dilys buvo steigiamos Lietuvos fotografijos meno draugijos organizacinio komiteto, valdybos prezidiumo narys. Dalyvavo daugelyje tarptautinių parodų, surengė kelias autorines parodas. Pirmosios Lietuvos filokartijos istorijoje mokslinės konferencijos „Lietuviškų atvirukų ištakos" (2000) rengėjas kartu su sūnumi Raimondu dovanojo Šiaulių „Aušros" muziejui 60 000 atvirukų kolekciją, kurios pagrindu įkurtas muziejaus atvirukų sektorius.

Pažymint Fotografijos meno draugijos įkūrimo 40-metį, A. K. Dilys apdovanotas Fotomenininkų sąjungos garbės ženklu.

Tarp A. K. Dilio įamžintų akimirkų – ir kūrėjų portretai, rašytojų bei kitų menininkų susitikimai su skaitytojais, jų kūrybos gerbėjais. Labai nedidelę dalį šių jau istorija tapusių atvaizdų spausdina „Varpai".

Antano Vienuolio kapas. Anykščiai, 1959 metai.

Poetas Teofilis Tilvytis Anykščiuose, prie Puntuko akmens. 1962 metai.

Poetas Vytautas Bložė Druskininkuose. 1969 metai.

Rašytoja Bronė Buivydaitė. Anykščiai, 1972 m. kovo 28 d.

Pirmojoje žemiečių šventėje Anykščiuose (iš kairės į dešinę): prozininkas Juozas Baltušis, poetas Algimantas Baltakis, kompozitorius Juozas Karosas. 1973 m. rugsėjo 22 d.

Ant Šatrijos kalno (Telšių r.) rašytojai, dalyvavę literatūros vakare Ušnėnuose. Antrasis iš kairės – prozininkas, 1975 metų Žemaitės premijos laureatas Rimantas Šavelis, viduryje – poetė Onė Baliukonytė, prozininkai Juozas Baltušis, Algimantas Zurba, Algimantas Pocius (pirmasis iš dešinės). 1975 m. gegužės 31 d.

Rašytojai ir leidyklų darbuotojai Anykščiuose, prie Puntuko akmens. 1979 m. rugsėjo 29 d.

Teatralizuota Kalbos šventė Šiauliuose, Saulės laikrodžio aikštėje. Kalba poetas Justinas Marcinkevičius. 1988 m. spalio 1 d.

Poetas Paulius Širvys Ušnėnuose (Kelmės r.). 1975 m. gegužės 31 d.

Poetas Eugenijus Matuzevičius. 1983 m. vasario 25 d.

ONA GAIDAMAVIČIŪTĖ

TYLUSIS LIETUVIŲ LITERATŪROS MODERNIZMAS

XX AMŽIAUS 7–9 DEŠIMTMEČIŲ LIETUVIŲ KULTŪROS KONTEKSTAS

Irsovietmečio,irtiriamojoliteratūrosmodernėjimolaikotarpiochronologinėsribosskirtinguose šaltiniuose apibrėžiamos nevienodai.

Lietuvosiružsieniosociologaiišskiriatrispagrindiniussovietmečiolaikotarpius:I–(1945–1953)–ginkluotoskovos,pokariniostalinizmo;II–(1954–1968)–tautiniųkultūrųatgimimoir puoselėjimolaikotarpis,susijęssuNikitosChruščiovovaldymometais.Šiuolaikotarpiušalyje atsiradoramybė,susidarėgalimybiųįgyvendintinemažatautiniųsiekiųkultūros,ekonomikos srityse;III–(1968–1980)–sąstingio,arbabrežnevinislaikotarpis.Išryškėjastaigusvertybinių galimybių smukimas[1].

TomasVenclovasiūlokiekkitokiąsovietmečio(netiklietuvių)periodizaciją:1)1946–1955, 2) 1956–1965, 3) 1966-1975 metus[2], Rimo Žilinsko žodžiais, tarsi „siūlydamas mintį, jog 1) kultūrąjpolitinespermainasreagavošiektiekpavėluodama,2)literatūros(irkultūros)modernizavimasgreitaisusilaukdavoideologinioatkirčio,irtieprocesaikuriamlaikuiužslopdavo“[3].

R. Žilinskas, remdamasis Vytauto Kubiliaus „XX amžiaus literatūra“, Elenos Bukelienės, ViktorijosDaujotytės„Lietuviųliteratūra1940–1988“,siūloatskiraineskirtibrežneviniolaikotarpio, o postalininį laikotarpį dalinti į dvi dalis: (1956-1968 ir 1969–1989)[4].

ElonosLobytėsteigimu,tiriamojosovietinėsliteratūrosmodernėjimolaikotarpiochronologinesribasapibrėžėistorinėsaplinkybės:„1962-aisiaisNikitaChruščiovasapsilankęsMaskvosdailininkųparodojeištaria[…]rusųavangardistamsbūdingąfrazę:„Ponai,messkelbiame jumskarą!“.Atšilimolaikotarpisbaigėsi.1982-aisiais,mirusLeonidui Brežnevui prasideda visa apimančiospermainos“[5]. Sustingimolaikotarpis,tiksliaujoriboženkliai,savotiškaijėminami laisvesniais meninės kūrybos proveržiais:„1962 metais įvyksta ne pirmosios, bet stiprų rezo-

[1] NijolėBičiūnienė„Sovietizacijospoveikissocialinei,dvasineiirkultūrineiLietuvosraidai“,Užsieniolituanistika,Humanitariniai mokslai, Vilnius, 1997, T. 6, 69.
[2] Tomas Venclova, Penktieji laisvės metai, Metmenys, 1994, Nr. 67, 18.
[3] Rimas Žilinskas, Vytauto Kubiliaus literatūros kritika. Magistro darbas, Vilnius: VU, 2000, 7.
[4] R. Žilinskas, 2000, 7–8.
[5] Tylusis modernizmas Lietuvoje, sudarė Elona Lobytė, Vilnius: Tyto alba, 1997, 10.

nansą sukėlusios „laisvosios“ personalinės sarsininko Antano Gudaičio (1904-1989) ir jaunojo Vinco Kisarausko (1934-1988) tapybos parodos Rašytojų sąjungos klube. 1982-aisiais pirmą kartą Fotomenos salone, šalia Raimundo Sližiotapybos pateikus menines Algirdo Šeškaus nuotraukas, amžiumi pavėlavę pripažinome naują dailės šaką – fotografiją“ [6].

Giedrius Viliūnas, kalbėdamas apie tyliojo modernizmo laikotarpį, skiriamąsias laikotarpio ribas „paslenka“ šešeriais metais į priekį – 1968–1988 metus. Šis laikotarpis įvardijamas ir kaip sąstingio metai. G. Viliūno nuomone, tai - laikotarpis, kai tęsiama tradicija, vyksta transformacijos naujų autorių kūryboje, sovietinė literatūra traukiasi į antrąjį planą, tuo tarpu – disidentinė bei modernistinė avangardistinė literatūra, stiprėja[7]. Tačiau akivaizdu, kad literatūros modernėjimas prasideda kur kas anksčiau – chruščiovinių – „atlydžio“ – laikmečiu.

Iki 1968–ųjų – atviras modernizmo laikas (vadinamas chruščiovinis „atlydys“), todėl ir pasirodo pirmieji jaunosios kartos rinkiniai: 1961–1962 – aisiais - pirmosios Jono Juškaičio („Iraušros, ir žaros“, 1962) ir Vytauto Petro Bložės („Septyni šienpjoviai“, 1961) poezijos knygos. Derėtų pridurti, kad patys pirmieji minėtų autorių kūriniai ne buvo tokie modernūs, novatoriškai kaip kiek vėlesni. Iki 1982–ųjų (imtinai) išleidžiamos svarbiausios minėtų autorių knygos: V. P. Bložės - „Iš tylinčios žemės“ (1966), „Polifonijos“ (1961); J. Juškaičio - „Mėlyna žibutė apšvietė likimą“ (1972), „Tolimos dainos“ (1981); Sigito Gedos - „Strazdas“ (1967), „26 rudens ir vasaros giesmės“ (1972), „Mėnulio žiedai“ (1977), „Žydinti slyva Snaigyno ežere“ (1981); Leonardo Gutausko - „Vartai po diemedžiu“ (1976), „Svetingumo namai“ (1980), „Krantas“ (1982). Nuo 1982 iki 1988–ųjų tyliųjų modernistų lyrika laisvėja tiek formos (dažnieksperimentai, ir sintaksės, ir fonikos lygmenyse; nyksta žanrų ribos: V. P. Bložės poema – romanas „Miko Kėdainiškio laiškai sau pačiam [...]“ (1986), S. Gedos eilių romanas „Žalio gintaro vėriniai“ (1988)“), tiek turinio lygmenyse (J. Juškaičio rinkinyje „Anapus gaiso“ (1987) akivaizdi dievoieškos tema).

Tad tiriamojo tyliojo modernizmo laikotarpio ribos bus išplėstos: nuo 1966 (pirmųjų modernistiškai angažuotų poetų rinkinių pasirodymas): iki 1988 metų (autoriai pasiekia raiškos laisvę ir formos, ir idėjos plotmėse).

Socrealizmo kanonas

Enciklopediniame literatūros terminų žodyne, leistame sovietmečiu, teigiama, jog pats terminas „socialistinis realizmas“ pavartotas sovietinėje periodikoje („Literatūros laikraštis“ - „Литературная газета“) 1932–aisiais: „socialistinio realizmo metodo pagrindas – revoliucinės veiklos, socialistinio humanizmo koncepcija, kurioje atsiskleidžia harmoningas žmogaus vystymasis, jo realiosdvasinės ir dorovinės galimybės, tarpusavio, gamtos ir visuomenės, ryšio pilnatvė“[8]. Akivaizdus šiųjų idėjų utopiškumas. Taikliu Prano Naujokaičio pastebėjimu, socrealizmo epochoje „vietoj humanizmo vyrauja slaptosios policijos (NKVD, vėliau KGB) teroras“[9]. Pažvelgus į sovietinės visuomenės „kasdienybę“, tampa akivaizdu, kad joje negalima buvo net pasvajoti apie asmens kūrybinę laisvę, bet kuriosne jmanomatobula dvasinių galimybių raiška, ryšių pilnatvė. Visas kultūrinis visuomeninis gyvenimas buvo kontroliuojamas, cenzūruojamas.

E. Bukelienės teigimu, socialistinio realizmo metodas – „patobulintas“, marksistinis realizmo supratimas plius socialinė ideologija“[10]. Vitas Areška straipsnyje „Socialistinio realizmo

[6] Ten pat.
[7] Giedrius Viliūnas „XXa. antrosios pusės lietuvių literatūros raidos modelis“. // Literatūra 39–42(1), 2000, lentelė Nr. 1, 109.
[8] Литературный энциклопедический словарь, Москва: Советская литература, 1987, 415.
[9] Pranas Naujokaitis, Lietuvių literatūros istorija IV, JAV kultūros taryba, 1976, 352.
[10] Elena Bukelienė, „Socialistinio realizmo stereotipai“. XX amžiaus lietuvių literatūra, Vilnius: Vaga, 1994, 199.

kriterijai" primena Leninoformulę, kad „Sovietų Sąjungoj kultūra gali būti tautinė savo forma ir socialistinė savo turiniu"[11]. Kaip tiksliai pastebi Pr. Naujokaitis, „nors ir skelbiama, kad kūryboj turi būti socialistinis turinys, o tautinė forma, bet net ir formos pasirinkimas yra stipriai varžomas ir prievartaujamas"[12].

Pasak Reinhardo Lauerio, socrealizmę „realizmo įstatymas buvo paimtas iš Leninoatspindėjimo ontologijos, pagal kuriąmenas pasireiškia kaip tam tikra „tikrovės atspindėjimo tam tikrojevystymosi fazėje forma [...] Realistinis metodas politizuotas remiantis Leninopartiškumo (partijnost) postulatu. Tendencingumas, liaudiškumas (narodnost), idėjinisturinys (idejnost), masiškumas (massovost) buvo kiti reikalavimai, patekę į socialistinio realizmo literatūrą"[13] .

Tadišskirtiniaisocrealizmopožymiai – konformizmas, partiškumas, liaudiškumas, kolektyvizmas, socialinė angažuotė – turėjo atsispindėti ir literatūros kūriniuose. Tikrovės atspindžio reikalavimas socrealizme, E. Bukelienės žodžiais „iškūrybos procesoeliminuoja svarbiausią jo dalį – subjektą, kūrėją"[14]. Tuomet kūrėjas, A. Šliogerio žodžiais, suvokiamas ne kaip individas, o kaip „visuomeninių santykių visuma"[15].

Socrealizmo utopija atsiskleidžia ir literatūrinio „herojaus" programoje: „socialistinio realizmo kultūra ir menas sukūrė naują teigiamo herojaus – kovotojo, kūrėjo, vadovo – paveikslą. Perjįpilniau atsiskleidžia istorinis socrealizmo optimizmas: herojus teigiatikėjimą komunistinių idėjų pergale [...]"[16].

Socrealistinė doktrina – uždara sistema, kuria ir bet kokslaisvesnis minties ar modernesnės formos proveržis kelia baimę ir nepasitikėjimą: „socialistinis realizmas nėra menas „bekrantų", nesformųirstiliųbekraštybė – sąlygiška, determinuojamakitų kūrybos procesokriterijų, iškuriųsvarbiausias – pripažintirealybės objektyvų dėsningumą – socialiniame gyvenime, moralėje, etikoje, psichikoje ir mene"[17]. Socialistinio realizmo estetikos pamatas, V. Areškos žodžiais, – pastanga „tikėti socializmo potencijomis sutvarkyti pasaulį pagal teisingumo ir grožio dėsnius [...]"[18]. V. Areška apie socrealizmo idealą kalba ganabstrakčia ipatosiškai: „estetiška – taine kažkokia ypatingagyvenimosfera. Tai – aukščiausias konkretaus laikotarpio žmogiškųjų santykių lygis, kai nesvarbu egoistiškanauda, žala, tiesa, kaibendranaudairtiesatransformuojasi mūsų sąmonėje į estetinį pasigėrėjimą"[19].

Rimvydas Šilbajoristaikliai pastebi, kad V. Areška savo formuluotėmis gerokai „prasilenkia" su realybe, kuri, beje, – vienas pagrindinių socrealizmo postulatų: „kalba tik grynai teoriškai, kurdamas abstrakčių sampratų struktūras, tam tikrą „idealų atitikmenį" tikrovei, arba tiesiog – socialistinio realizmo raidos mitologiją"[20]. Susidaro įspūdis, kad socrealizmo menas „savarankiškos egzistencijos neturi, o yra tiktai tikrovės atspindys"[21].

Tad didžiausias socrealizmo paradoksas slypi tame, jog „barbarišką socialistinę realybę kūrėjams tekonevaizduoti, o maskuotiteorine idealybe. [...] Buvo reikalinga atvirkštinė proce-

[11] Šiuolaikinės kritikos problemos, Vilnius: Vaga, 1975, 47.
[12] Pr. Naujokaitis, 1976, 352.
[13] Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos, sudarytoja iDieterBorchmeyer, ViktorŽmegač, Vilnius: Tyto alba, 2000, 316.
[14] E. Bukelienė, „Socialistinio realizmo stereotipai". XX amžiaus lietuvių literatūra, Vilnius: Vaga, 1994, 199.
[15] Arvydas Šliogeris, „Totalitarizmo pradmenys". // Literatūra ir menas 1991 sausio 26 d.
[16] Литературный энциклопедический словарь, Москва: Советская литература, 1987, 415.
[17] Vitas Areška, Socialistinio realizmo kriterijai, Pergalė, Nr. 2, 1975, 128.
[18] Šiuolaikinės kritikos problemos, Vilnius: Vaga, 1975, 36.
[19] V. Areška, Tradicija ir ieškojimai, Vilnius: Vaga, 1973, 59.
[20] Rimvydas Šilbajoris, „Socialistinio realizmo labirintuose", Žodžiai ir prasmė. Literatūra šiandien Lietuvoje, Chicago: Akademinės skautijos leidinys, 1982, 160.
[21] Socialistinis realizmas, redagavo DOMAS VELIČKA, lietuvių literatūros lektorius, Čikaga: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1968, LIETUVOS LAISVĖS KOVOS METAI.

dūra, nes negyvenimas liudijo revoliucinę teisybę, o mitologizuota revoliucijos idėja reikalavo apaštalų ir kareivių. Tariamų socializmo dėsningumų iliustravimui literatūroje buvo kuriama tarsi – realybė, apribota apgaulinga vienakrypte motyvacija"[22].

Socrealistinę retoriką panašiai apibrėžia ir Elena Baliutytė, šį kartą daugiausiai remdamasi ne atskirų autorių kūryba, bet literatūros kritikos metodologinėmis bei ideologinėmis dominantėmis. Pasak E. Baliutytės „socialistinio realizmo doktrina su absoliutino kolektyvizmo aspektą, iškėlė „mes", fizinio prado kultą, aukštino kovingumą, optimizmą ir ignoravo kenčiantį, rezignuojantį individą"[23].

Kaip pastebi E. Bukelienė, „kadangi socializmui bet koks „teisingumas ir istorinis konkretumas" kenkė, partija nuolatos budėjo savo interesų sargyboje, o kūrėjai „derino" savo tekstus prie „performavimo" ir „auklėjimo" uždavinių"[24]. E. Bukelienės teigimu „socialistinėse visuomenėse [...] kūrėjas kaip tik tapo partijos įrankiu, nekvestionuojamų tiesų meninėmis iliustracijomis pridengiančiu barbarišką prievartos ir beteisiškumo sistemą"[25]. Tąpat įtantrinai ir V. Kubilius, teigdamas, kad „dviveidiškumas ir baimė, pilietinis abejingumas ir rezignacija [...], chaltūriškas darbas ir vienadieniškumas [...], moralinis kurtumas ir žiaurielgsena, perimtais sovietinės kariuomenės ir lagerių [...] – šie būdingi „homo sovieticus" bruožai – įaugo ir į lietuvio psichiką [...]"[26], ir, pridursiu, į socrealistinę kultūrą, kūrybą.

R. Laueris teigia, kad socrealistinio realizmo metodas literatūroje besąlygiškai viešpatavo iki 1953 – Stalino mirties metų, nors jo apraiškų aptinkama visoje 7–8 – ojo dešimtmečių literatūroje: „po Stalino mirties 1953 metų kovomėn. vadinamuosiuose atlydžio debatuose, taip pat ir Sovietų Sąjungoje imta kritikuoti tikrovės spalvinimą ir lakavimą [...], šabloniškumą ir tikroviškumo stoką"[27].

Tad socrealistinia metodui būdingas dviveidiškumas (rėmėsi utopine teorija ir jį ignoravo, pažeidinėjo), vienakryptiškumas. Šis metodas ignoravo modernizmo įteisintą subjektyvizmą, iškeldamas kolektyvizmą (kalbą „mes" vardu), literatūros laisvėčia buvo pajungta ideologijos, vedusiai prie šablonų, išsekimo, tarnystei.

Cenzūros mechanizmas

Socrealistinės epochos laikais vienai parkitai pnukentėjo beveik visų modernistiškai angažuotų poetų, ypač V. P. Bložės, J. Juškaičio, S. Gedos, kūryba. Sovietinis cenzūros mechanizmas buvo ypatingai destruktyvus. Išleistiautentiškos kūrybos rinkinį buvo beveik neįmanoma: daugeli seilėraščių, dažniausiai ibe autoriaus valios, būdavo visai išbraukiami ar bataisomi, remiantis socrealistinės ideologijos klišėmis taip, kad autoriai dažnai savo kūrinių neatpažindavo. Autoriai, pasirinkę nekonformistinę laikyseną, kovodavo dėl savo kūrybos teisių, būdavo persekiojami.

G. Viliūnas pabrėžia, kad „sovietiniu laikotarpiu modernizmo, avangardizmo estetika buvo nepriimtina viešpataujančiai ideologijai, jos apraiškos varžytos, jai artimi kūriniai sunkiai suskynėsi kelią į viešumą [...] Septintąjį aštuntąjį dešimtmetį publikuojama V. P. Bložės, S. Gedos, Marcelijaus Martinaičio, T. Venclovos poezija, Juozo Apučio, Broniaus Radzevičiaus novelės, Kazio Sajos dramos. Visų jų kūryba oficialiajai kritikai atrodė įtartina, sovietinio literatūros

[22] E. Bukelienė, 1994, 200.
[23] Elena Baliutytė, „Estetai" ir „sociologai" sovietmečio literatūros kritikoje". // Literatūra 39 – 42 (1), 2000, 22.
[24] E. Bukelienė, 1994, 200.
[25] Ten pat.
[26] Vytautas Kubilius, XX amžiaus literatūra, Vilnius: Alma littera, 1996, 511.
[27] Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos, sudarytojai Dieter Borchmeyer, 2000, 318.

mokslo ji buvo laikoma didžiųjų socrealizmo „klasikų“ šešėlyje. Ją aptariant vartotos aptakios „meninių ieškojimų“, „psichologinės“ arba „lyrinės“ prozos, „polifoninės poezijos“ sąvokos“. [...] Stipriai veikia ir klasikinio „aukštojo“ modernizmo sugestija (T. Venclova); galima aptikti įvairiopų avangardizmo modifikacijų (S. Geda, V. P. Bložė)[28].

Dokumentų rinkinyje, atspindinčiame prokrustiškącenzūros veikląsovietmečiu – „Rašytojas ir cenzūra“, Kazys Ambrasas „Vagos“ leidyklos partinės organizacijos susirinkimo, įvykusio 1972.09.26, protokole modernistiškai angažuotų poetų kūrinius įvardija kaip nevykusius: „buvo išleistos penkios silpnos knygos: tai T. Venclovos, V. Skripkos, J. Juškaičio, S. Gedos rinkiniai. Kai kurie profesoriai ir docentai padarė leidyklai meškos paslaugą, siūlydami „idėjiškai silpnus“ kūrinius“[29]. Netrukus po šio pareiškimo „Vagos“ leidykla „ruošė dar kelias tokias „idėjiškai silpnas“ knygas. Tad priimamas sprendimas: „paaukoti“ jau beišeinančius Juozo Paukštelio memuarus ir V. P. Bložės „Polifonijas“. Poeto knyga „išimta“, kai jau perėjo į spaustuvę ir buvo pradėta spausdinti“[30]. Paties V. P. Bložės liudijimu, jam po „Polifonijų“ uždraudimo kurį laiką visai nebuvo leidžiama spausdintis: „santvarka, pagrįsta korsarų teisiniais principais, slėpdama juodus darbus, labiausiai bijo ir nekenčia savo pačios aukų. Nė nemaniau, kad kas nors ten, aukščiau, pajustų sąžinę, bandytų kuo nors kompensuoti. Visas dešimtmetis be naujų mano poezijos knygų“[31].

J. Juškaitis buvo nepatenkintas tik pirmuoju rinkiniu „Aušros ir žaros“, nes pasidavė konformistiniam spaudimui: pagal sovietinės ideologijos kriterijus jis „pataisė“ ar išmetė daugelį eilėraščių: „teko išmesti „Sekmadienis“, „Raudoni miestai“, „Miestas žiemą“, „Jurbarkas“, „Stogų dengėjas“, „Dovydo žvaigždė“ (vėliau „Per šaudymą“), „Egzotiški paukščiai“ (vėliau „Mėlyna žvaigždutė apšvietė likimą“), „Laidotuvės“ (vėliau „Mirusių dvasia“), „Andante“ (vėliau „Skaudžiai raudoni ir sūrūs“ [...] Išmestuosius kai kuriuos pataisiau paskui išvykęs į kaimą, pakeičiau net pavadinimus, taisinėdavau ir ligoninėje“[32]. Taip pat ir rinkinys „Mėlyna žibutė apšvietė likimą“ (1972) ne apsiėjo be su ideologija susijusių turinio ir formos pataisymų; „didžiausi rūpesčiai buvo dėl rinkinio pavadinimo „Natiurmortas su namų dvasia“ (ankstesnis rinkinio pavadinimas – O. G.) ir dėl skyriaus apie karą. Tąsėmės su Ambrasu ilgai. Užsiuto, kad antraštėje dvasios neliktų nė kvapo, o skyrių, tada pavadintą „Pasaulinis karas“, nes veiksmas vyksta karometu, reikia visai išmesti. Jei nepakeisiu pavadinimo ir nestosiu į „tarybinę pusę“ [...] Knygą pavadinau „Mėlyna žibutė apšvietė likimą“ [...] Taip išsigelbėjau“[33].

J. Juškaitis, aprašydamas kovą dėl kūrybos autentiškos formos ir turinio, mini ir savo bendraminčius poetus – V. P. Bložę, S. Gedą, T. Venclovą, taip pat kentusius ideologinį spaudimą: „Aptriuškinus kiek anksčiau išleistas Sigito Gedos ir Tomo Venclovos knygas, galvojau, gal mano nutylės [...] Nežinau, rimtai ar nerimtai po daugelio metų jis (t. y. J. Aputis – O. G.) man pratarė kelintų lūpų šnabždesius, kad buvę tada numatyta visus keturis – Vytautą Bložę, Sigitą Gedą, Tomą Venclovą ir mane kažkokiais būdais sudoroti“[34]. Poetas daug spaudimo ir šantažo patyrė bandydamas išleisti trečiąjį rinkinį „Tolimos dainos“ (1981), nesutikdamas taisyti cenzūrininkams „užkliuvusių“ eilėraščių. Juozas Stepšys, parašęs pirminę šio rinkinio recenziją, labiausiai buvo nepatenkintas elegiškomis intonacijomis: „elegiškumas socialistinėj poezijoj turi

[28] Ten pat, p. 112–113.
[29] Rašytojas ir cenzūra , Vilnius: Vaga, 1992, 510.
[30] Eugenija Šniokaitė, Vytauto P. Bložės kūrybos fenomenas. // Bakalauro darbas. Vilnius: VU, 2002, 8.
[31] Rašytojas ir cenzūra , 1992, 9.
[32] Jonas Juškaitis, Lyra ant gluosnio, Vilnius: Aidai, 1998, 111–112.
[33] Ten pat, p. 115.
[34] Ten pat, p.116-118.

savo estetinį kodeksą (jį pabando įteisinti A. Baltakis „Strazdiškio elegijose"), bet Tavo rinkinyje elegiškumas kertasi su taiskriterijais, kurie – net iratmetus „ortodoksinę" optimizmo sampratą – yra būtini kaip minimumas [...] Išties įkyri kone kiekvienam eilėraštyfigūruojantis žodis „liūdesys", o t. p. „dievas", „ašara" "[35].

K. Nastopkos žodžiais, S. Gedos „26 rudens ir vasaros giesmės" (1972), V. Bložės „Preliudai" (išleisti tik 1981 – aisiais), J. Juškaičio lyrika buvo triuškinama ne dėl kokių sensacingų aktualijų: jie „įgaliotuosius literatūrinės politikos vykdytojus šokiravo išlaisvintomis vaizduotės galiomis, nereglamentuotais minties posūkiais, skaudančiosios sielos atsivėrimu"[36]. S. Gedos rinkinys „26 rudens ir vasaros giesmės" - dėl tarnystės sovietmečio ideologijai, visuomeninės angažuotės atsisakymo.

Sovietmečio literatūrologo V. Areškos teigimu, kūrybojeturėtų atsispindėti „pagrindiniai marksistinės estetikos teiginiai, pagal kuriuos menas visada privalo būti visuomeniškai reikšmingas savo turinio primatu, nepriklausomai nuo to, kokius profesionalius kūrybinius uždavinius bekeltų kūrėjas"[37]. Pasak V. Areškos „„skaitant giesmes, ypač klausą trikdo nelogiškomąstymo grandinė, painūs žodžių deriniai, paradoksalios kalbinės logikos konstrukcijos, nesuderinamų dalykų derinimas [...] Giesmėse viskas padidinta ir perdėta, į pirmą planą iškyla tik savotiškas eksperimentavimas"[38]. Tad V. Areškai visų pirma „užkliūna" būtent lyrikos modernėjimą lemiantys elementai: S. Gedos lyrikos asociatyvumas, abstraktumas, formalūs – kalbiniai – eksperimentai. Kritiko teigimu „„S. Geda savo kūrybą polemiškai nukreipia prieš klasikinių formų užbaigtumą ir aiškumą. Gryna i formaliomis priemonėmis pasiekiamatam tikros ekspresijos, dinamiškumo, bet su siaurintiidėjinio turinio rėmai, ribotos pasirinkto turinio galimybės ir siekimų neapibrėžtumas bei abstraktumas, nuo kuriošiuo metu ypač kenčia beveik visa lietuvių lyrika"[39]. V. Areška pasisako ir prieš S. Gedos kūrybos subjektyvumą, „išlaisvintą" fantaziją: „daugiausia abejonių kelia subjektyvistinė superindividualiai vaizdavimo maniera. Poetas pasiduoda gaivališkam fantazijos polėkiui, kuris nukelia kūrėją į tik jam suprantamą pasaulį [...] Autorius prievartauja skaitytojo vaizduotę ir trauko su juo ryšius [...] "[40].

Kiek mažiau represijų dėl kūrybos sovietmetyje patyrė L. Gutauskas. Tačiau ir jo poezija buvo nesuprasta, apkaltinta hedonizmu, menų sintezės. J. Stepšio teigimu „„nepilnaverte komunikacija su recipientu, kurios priežastis – netikėtas literatūros ir kitų menų sintezės efektas, galisumenkintisavaimeturiningos poezijos objektyvų ideologinį ir hedonistinį poveikį. [. . .] L. Gutausko lyrikos rinkinyje „Svetingumo namai" [. . .] išankstonumato hedonistinės meninės funkcijos dominavimą"[41]

Modernėjančių poetų kartai galima priskirti ir Juditą Vaičiūnaitę, ir M. Martinaitį. Jie savo pasaulėjauta – posūkiu į archaiką, mitinių įvaizdžių transformacijomis, plačiu kultūros kontekstu – buvo artimi S. Gedos, V. P. Bložės, J. Gutausko kartai. Ir J. Vaičiūnaitė straipsnyje „Žvaigždė ant plonyčio stiebo" (dokumentų rinkinys „Rašytojas ir cenzūra") liudija savo kūrybos ignoravimą: 1959 – aisiais sulaikytas ir neišleistas pirmasis rinkinys „Gyvenimas šaukia", 1972 – aisiais – „Surūdijusi žvaigždė", 1969 – aisiais – Ovidijaus „Metamorfozių" vertimas[42].

[35] Ten pat, p. 125.
[36] K. Nastopka, Išsprūstanti prasmė, Vilnius: Vaga, 1991, 329.
[37] V. Areška, Chaoso poetizavimas, Tiesa, 1972, rugpjūčio 26, 16.
[38] V. Areška, 1972, 16.
[39] Ten pat.
[40] Ten pat.
[41] Juozas Stepšys „Poetopasaulėžiūra ir kūrybos socialumas", Socialistinis realizmas ir šiuolaikiniai meninia i ieškojimai, Vilnius: Vaga, 1981, 100.
[42] Judita Vaičiūnaitė, „Žvaigždė ant plonyčio stiebo", Rašytojas ir cenzūra, Vilnius: Vaga, 1992, 194–195.

Mindaugas Tomonis, Antanas Kalanavičius – autoriai, kuriems sovietmečiu visiškai nepasisekė prasiskverbti į platesnius kūrybos vandenis. Tiesa, M. Tomonio ir pavyko atspausdinti šiek tiek kūrybos išeivijos spaudoje, sulaukti pripažinimo. A. Kalanavičiaus poezijos rinkinys išleistas jau po autoriaus mirties. J. Juškaitis savo atsiminimuose teigia, jog šie autoriai buvo aktyvūs neoficialaus literatūrinio gyvenimo dalyviai.

Modernėjančių poetų, ypač V. P. Bložės, J. Juškaičio, S. Gedos, kūryba būdavo itin kritiškai sutinkama cenzūros. Kūryba peikta, ignoruota, stabdyta leidyba dėl asociatyvių paradoksalių jungčių, subjektyviojo vaizdinio pradoiškilimo, nurungiančio visuomeninę angažuotę, politinį patosą.

Pasipriešinimo socrealizmui formos

„Atlydžio" laikmetis. Nonkonformizmas ir represijos

„Atlydžio" pradžią (nuo 1954 iki 1968 metų imtinai), valdant N. Chruščiovui, žymi tremtinių grįžimas ir šūgulagų, ekonominės padėties pagerėjimas, prasidėjęs liberalėjimas kultūros srityje. V. Kubilius teigimu „du pagrindiniai veiksniai, lėmę lietuvių visuomenės raidą „atlydžio" metu: 1) liberalizacijos viltys; 2) socialinis ir psichologinis prisitaikymas prie sovietinės sistemos"[43]).

R. Šilbajorio teigimu „„su garsiuoju Chruščiovo 1956 – ųjų „atlydžiu", privalomas reprezentuojamas partijos realybės modelis pradėjo dalį savo aštrumo. Jos vietą laipsniškai užėmė individuali kritikų ir pačių rašytojų vaizduotė. Nesudėtingai deklaratyviosios propagandinės poezijos ir prozos formulėbuvo aptemdyta asmeninės savistabos ir komplikuotas tiltilistinių ir struktūrinių eksperimentų, kylančių ištamtikrų Vakarų krypčių, tokių kaip sąmonės srautorašymas, nechronologiniai pasakojimo rėmai, psichologinė savistaba ir panašiai"[44].

Kaip teigia E. Baliutytė „„prasidėjus vadinamam Chruščiovo atlydžiui, išesmės jau buvo galima rinktis: to liau vykdyti partijos politiką menosrityar pagal galimybes stotijai opozicijon. Pastaruoju atveju, žinoma, ir dabar neirašytojų, neikritikų pyragain elaukė; valdžios žiniojedarbuvo daugybė „auklėjimo" priemonių: buvo organizuojamos neigiamos recenzijos, komplikuojama leidyba [...] žlugdoma profesinė karjera [...]"[45].

T. Venclovos teigimu „„po Stalino mirties, prasidėjus Chruščiovo reformų bandymams, atsirado kažkas panašaus į kultūrinę ir technokratinę opoziciją, veikiančią legalumo ribose. Atsirado gerėjimo vilčių [...] Tačiau gerėjimas Chruščiovo laikais vyko labai lėtai ir su pertrūkiais. [...] Iš pat pradžių kultūrinėje ir technokratinėje opozicijoje skyrėsi dvi pakraipos. Vieni flirtavo su valdžia, mokėdami užtailabai didelę, kartais per didelę kainą"[46] (Justino Marcinkevičiaus pavyzdys). Besipriešinantieji socrealizmo dogmoms „iš pradžių linko į savilaidą, nenorėjo mokėti valdžiai tos per didelės moralinės kainos, kurios reikalaujama vidaus opozicijai iš pirkti. Vienapirmųjų tos grupės apraiškų buvo Maskvoje pradėtas leisti poezijos žurnalas „Sintaksis", redaguojamas Aleksandro Ginzburgo, spausdinamas rašomąja mašinėle. Jame buvo skelbiami eilėraščiai, negalėję praeiti pro Maskvos cenzūrą. [...] Į jį patekdavo modernistiniai, sociališkai kritiški, kartais religinio atspalvio kūriniai"[47].

[43] V. Kubilius, XX amžiaus literatūra, Vilnius: Alma littera, 1996, 511.
[44] Rimvydas Šilbajoris „Socialistinis realizmas ir literatūros politika okupuotoje Lietuvoje", Mind Against the Wall, Essays on Lithuanian Culture Under Soviet Occupation, Chicago, Illinois: Institute of Lithunian Studies Press, 1983, 78.
[45] E. Baliutytė, Laikoįkaitė ir prtnerė: lietuvių literatūros kritika 1945–2000, Vilnius: Lietuvių literatūros irtautos akosinstitutas, 2002, 61.
[46] T. Venclova, Vilties formos, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąungos leidykla, 1991, 240.
[47] Ten pat.

T. Venclovos nuomone, sovietmečio, konkrečiau „atlydžio“ laikotarpio, literatūriniam gyvenimui (ir literatūrai) būdingas dvigubas žaidimas: 1) prisitaikymas prie ideologijos, jos šlovinimas ir lojalumo sistemai demonstravimas; 2) priešinimasis sovietinei sistemai (labiau vidinis, viešai neskelbiamas, kylantis iš pačios kultūros, kuriai būtinas vidinis laisvumas[48]. T. Venclovos teigimu, Sovietų Sąjungoje egzistavo keliosi „juoduosiuose sąrašuose“ įtrauktų, t.y. savaip ignoravusių socrealistines dogmas, rašytojų grupės: „1. Rytiečiai disidentai, opozicionieriai ir emigrantai; 2. Reikšmingų antikomunistinių veikalų autoriai vakariečiai; 3. Vakariečiai rašytojai, palaikę ryšį su komunizmu ir nuo jo atsimetę; 4. Rašytojai, pasmerkę kai kuriuos TSRS politikos aspektus -Čekoslovakijos numalšinimą, žmogaus teisių varžymą ir pan.; 5. Katalikai; 6. Rašytojai, turintys „reakcionierių“, nihilistų ar supermodernistų reputaciją; 7. Rašytojai, vienu ar kitu laikotarpiu susiję su kraštutiniais dešiniaisiais sąjūdžiais, nesvarbu, koks to ryšio laipsnis ir forma“[49] .

Modernėjančių poetų kartą bandė išsaugotinon konformistinę laikyseną, be kompromisiškumą, užkątekdavo ir kaudžiai nukentėti. S. Geda žodžiais „lietuvių avangardas persikraustė į psichoneurologinius internatus“[50] (R. Vaitiekūno, A. Stankevičiaus pavyzdžiai). Panašią patirtį liudija ir J. Juškaitis: „parašiau kai ką iš savo gyvenimo daugiau. Buvau iškviestas į leidyklą, redaktorė pasisodino prieš skyrius vedėją Aldoną Mickienę ir pradėjo darbą su autoriumi, nes, kaip sužinojau, mano autobiografija „konfrontuoja su visa knyga (autobiografijų rinkiniu „Tarybų Lietuvos rašytojai“ – O.G.). Reikia išbraukti Dievą, nes mes ateistai, nereikia visai užsiminti po kario, pakankamai parodyta tarybų valdžios pagalba rašytojams“[51].

S. Geda, kalbėdamas apie savos poetų kartos statusą visuomenėje, vartoja du terminus – disidencija ir underground‘as: „disidentas – plačiau pasklido Lietuvoje aštuntame dešimtmetyje, kai iš SSRS gausingai ėmė trauktis žydų tautybės piliečiai. [...] Tie, kurie buvo kitamaniai ar kitaminčiai, buvo negailestingai engiami. Dažnai su kitamanybę atviriausiai kelbusiais kūrėjais būdavo susidorojama primityviais būdais: „tai – šalinimas iš darbo, draudimas skelbti savo kūrybą, žeminantys paveikslų ir skulptūrų atmetinėjimai iš parodų, iš bet kokių „trienalių“, nuolatinis „kvietimas“ į KGB, į spec. „pasimatymo kambarius“, sekimas, telefoninių pokalbių klausymas. Nespjaunant ir į priverstinio gydymo įstaigas, liaudiškai vadinamas durnynais [...] “[52] .

„Atlydžio“ laikmetyje, kad ir neilgai trukusiame, kūrėjai įgijo daugiau laisvės, atsigręždami į Vakarų tradiciją, plėtojo stilistinius eksperimentus, įteisino sąmonės srautą. Pošiolaikotarpio tęsėsi nonkonformistinės laikysenos kūrėjų represijos.

Neoficialiojo kultūrinio gyvenimo židiniai, sambūriai

Kaip teigia E. Baliutytė, „nuo septintojo dešimtmečio įprastu reiškiniu tapo opozicinių nuostatų vienijamos jaunų žmonių grupelės“[53]. Tyliejimo modernistai nebuvo izoliuotinuo Vakarų modernistinės kultūros, kūrybos. Jų kūryba plisdavo per slaptus bendraminčių menininkų susibūrimus, dažniausiai – privačiuose butuose. Menininkai burdavosi Aušros Sluckaitės – Jurašienės, Aldonos Liobytės, Vildžiūnų, Steponavičiaus, Šeriūnamuose, butuose, kur vykdavo neformalūs savos kūrybos aptarimai, diskusijos, organizuojamos parodos. E. Baliutytės liudijimu, privačiose erdvėse „vykęs neoficialus literatūrinis gyvenimas formavo kitą estetinių vertybių supratimą,

[48] Ten pat.
[49] T. Venclova, „Iš 1958–1960 metų dienoraščio“. // Kultūros barai, Nr. 1, 1998, 70.
[50] Tylusis modernizmas Lietuvoje 1962–1982, „Atsiminimai. Sigitas Geda. Knygos, parašytos ligoninėse“, Vilnius: Tyto alba, 1997, 186.
[51] J. Juškaitis, Lyra ant gluosnio, Vilnius: Aidai, 1998, 132–133.
[52] Tylusis modernizmas Lietuvoje 1962 – 1982, Vilnius: Tyto alba, 1997, 175–176.
[53] E. Baliutytė, 2002, 124.

skatino meninius ieškojimus [...] Per rankas ėjo jau pasiekiančios Lietuvą išeivijos knygos ar jų nuorašai, Metmenys, dailės albumai, mašinraštiniai vertimai"[54].

S. Gedos liudijimu „„Aušros Sluckaitės vienokambario butebuvo tikra mažagalerija [...]"[55]. Petras Repšys prisimena, kad A. Sluckaitės namuose „būdavo, daugiausia susirenkamodernistinės angažuotės kūrėjai, rašytojai Vaičiūnaitė, Aputis, Marcelijus Martinaitis ir, žinoma, Geda. Messujuo visbendraudavome. Ašjį tempdavau pas dailininkus, o jis mane – pas rašytojus. [...] O juk per Vaičiūnaitę ir Sluckaitę eidavo visos knygos. Ir tas visų pamylėtas Mackus [...] buvo ir Antanas Škėma, ir kiti dalykai – papildomas universitetas"[56].

J. Šerienės žodžiais, jos namuose „dažnai [...] rinkdavosi dailininkai, poetai. Nuolatužeidavo Justas Mikutis, atvažiuodavo Algis Stankus [Stankevičius] [...] Šerys mėgo skaityti savo ir kitų poetų eilėraščius. Daug jis mokėjo atmintinai Rilkės, Mačernio, Milašiaus, Juškaičio, žinoma, Putino. Skaitydavo savo eiles Veronika Vildžiūnaitė, Bukontas"[57].

Tiek A. Liobytės, tiek Vildžiūnų namuose buvo gyvai atmenama tarpukario Lietuvos kultūra: „čia lankydavosi daug žmonių ištarpukario laisvosios Lietuvos, visų pirma, kanauninkas Rauda, kuriošiandienąniekasnežino – kunigas pusiaužydas, ponia Petrauskienė, manomama, Juozas Keliuotis"[58]. Vildžiūnai palaikė ryšius ir su žymiais išeivijos kultūros žmonėmis (Girniais).

Jauniesiems kūrėjams grafikams padėjo atsiskleisti Vaikų ir jaunimo redakcijos vadovė A. Liobytė, vadovavusi iki 1961 metų. J. Grigienės liudijimu, A. Liobytė su didele meile ir išmanymu atrasdavo vis naujų temų, naujų vaikų knygelių autorių „„atkasdavo" naujų talentų. A. Liobytė moderniai angažuotam kūrėjui – tapytojui, poetui L. Gutauskui pati pirmoji padėjo „išeiti į viešumą", prasimušti : „nežinau, ar pirma eiles pradėjo atnešdinėti į leidyklą ar paveikslus. Atnešdavo, būdavo, į A. Liobytės kabinetą paveikslą ir palieka: žiūrėkite, jei patinka, pirkite ir mokėkite, kiek galite [...]"[59].

S. Gedos žodžiais, neoficialus kultūrinis gyvenimas koncentravosi ne tik privačiuose butuose, bet ir universitetuose (lektorius iš Prancūzijos Maurice'as Toussaint'as buvo savotiškas neoficialus moderniosios Vakarų kultūros skleidėjas: supažindino su filmais apie moderniuosius prancūzų kūrėjus – Utrilo, Giacometti, Buffet, Miro, Picasso, Vasarely, Dufy, Cezaro, Le Corbusier, jų kūrybą, džiaugėsi modernizmo proveržiais lietuvių kūrėjų darbuose (ypač vertino V. Kisarausko, V. Valiaus tapybą), skatino originalias diskusijas įvairiais klausimais[60] „„supažindino mūsų studentiją ir dėstytojus su dailės, architektūros, literatūros, politikos, mokslo procesais, vykstančiais Vakaruose"[61] .

Savotišku nevaržomu cenzūros kūrybos „židiniu" 8 dešimtmečio pabaigoje jauniesiems menininkams tapo Vilniaus universitetas. A. Kentros liudijimu, „prieš universiteto jubiliejų (1979) buvo pakabinti G. Pranskūno sukurti lakštai raštijos paminklams, Biblijos tekstams, mūsų senosioms knygoms [...]. Toliau sekė R. Jasudytės gobelenai lietuvių tautos kovų temomis, toliau V. Trušio mitologinės mozaikos, P. Repšio freskos mūsų senosios pasaulėjautos temomis. Dievai ir deivės irgi buvo iššūkis"[62].

[54] Ten pat, p. 124–125.
[55] Tylusis modernizmas Lietuvoje 1962–1982, Vilnius: Tyto alba, 1997, 175–176.
[56] Ten pat, p. 194.
[57] Ten pat, p. 211.
[58] Ten pat, p. 201.
[59] Ten pat, p. 241.
[60] Ten pat, p. 224.
[61] Ten pat, p. 220.
[62] Ten pat, p. 220.

Tad privatūs žmonių namai, butai, išdalies leidyklos, universitetas 7–9 dešimtmečiais buvo svarbiausi moderniai angažuotus kūrėjus per neoficialius kūrybos vakarus, neoficialias parodas palaikę ir ugdę židiniai. Jie atvėrė duris tiek į Vakarų, tiek į lietuvių išeivių moderniąją, tiek į prieškario kultūrą. Tai buvo pirmoji terpė, padėjusi atsiskleisti oficialiai nepripažintiems talentams.

Atsigręžimas į etninę kultūrą, pažintis su Rytais

Algirdas Landsbergis, pasitelkdamas Rytų Europos literatūros kontekstą, įžvelgia šio regiono, beje, ir Lietuvos, modernizmo specifiką – ryšį su tautosaka. Šį ryšį autorius mėgina motyvuoti istoriškai-kaip tautinių okupacijų, represijų padarinį (autorius palyginimui pasitelkia šių Vakarų – amerikiečių (Anne Sexton) – ir Rytų - čekų (Milanas Kundera), vengrų (Ferencas Juhaszas), latvių (Janis Zieduonis), estų (Janas Kaplinskis) ir lietuvių (Antanas Škėma, Sigitas Geda) rašytojų pavyzdžius): „kodėl tautosaka dar taip stipriai įsišaknijusi Rytų Europoje ir tebėra to kia gyvastinga modernizmo sugyventinė? Vakarų Europoje perėjimas iš šliaudies dainos į rašytinę individualią lyriką ir poeto, kaip sąmoningo menininko, išsivystymas buvo žymiai ankstesnis. Rytų Europoje tąraidą nuolatos stabdė, pertraukinėjo, gaišino daug didesnės invazijos, okupacijos, svetimų kalbų įsibrovimas. [...] Pabaltijie čiams rusų valdžioje, kaip čekams Habsburgų arserbams turkų okupacijoje, daina, baladė, pasaka įgavo daugiau svorio, negu Vakaruose, kur jos il gainiui virto egzotiškais ornamentais [...] Tautosakos gajumą Rytų Europos modernistų raštuose galima aiškinti ir tuo, kad Vakaruose šimtmečius užtrukęs literatūrinis vyksmas čia turėjo būti sugrūstas dešimtmečiuosna“[63].

Atsigręžimą į savąją – liaudies – kultūrą, mitologiją akivaizdžiai liudija ir 9 deš. pradžioje Vilniaus universitete Lituanistikos centro vestibiulyje P. Repšio sukurta freska „Metų laikai“ lietuvių mitologijos temomis. M. Martinaičio žodžiais, ši freska epiškai aprėpia senąją agrarinę lietuvių pasaulėjautą ir gyvenseną. Tai bene „tokspirmasis sintetinis bandymas mūsų dabartiniame mene“[64]. Šifreska – tarsi „senosios lietuvių kultūros atsiminimai apie dangų ir žemę, apie žmogaus aplinką, kurią jis veikė darbu bei apeigomis ir kuri jį patį veikė“[65]. Freskoje atsispindi gamtos/ žmogaus gyvenimas keturių metų laikų cikle. M. Martinaičio teigimu, šioje freskoje užkoduota „universali agrarinės kultūros struktūra, kurios pagrindą freskoj sudaro tai, kas arčiausia, apčiuopiama: angliškuraudoniu tapytos keturios metų dalys, kur darbo, apeigų ir papročių scenos išdėstytos horizontaliai arkose – šokiai ir žaidimai, virš kurių mėlynam skliaute – [...] muzikos instrumentai, lietuvių dievybės ar jų atributika: Aušrinė, Televelio nukalta Saulė, Perkūnui atstovaujanti Dievo rykštė, Sietynas, Mėnulis“[66]. Freskos padalijimas į keturių metų laikų sritis primena ir Kristijono Donelaičio „Metų laikų“ organizacinę logiką.

Sovietmetyje moderniai angažuotiems kūrėjams rūpėjo išplėsti kultūros horizontus. Tuo laikmečiu akivaizdus menininkų grįžimas savo šaknų – tautosakos, mitologijos – link. Pats S. Geda primena savo kartos susidomėjimą ikikrikščioniškąja kultūra, visų pirma M. Gimbutienės veikalais: „paskui prasidėjo susidomėjimas lietuviška, ikikrikščioniška kultūra ir tuo metu mums labai patiko Gimbutienės darbai [...] Gimbutienė Lietuvoje yra padarius ir dailininkams, ir literatams labai didelę įtaką“[67].

[63] Algirdas Landsbergis „Ekologinė estetika Rytų Europos raštijoje“. // Metmenų laisvieji svarstymai 1959–1989. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, 528.
[64] Marcelijus Martinaitis, Atsiminimai apie dangų ir žemę, Petro Repšio freska „Metų laikai“. Kultūros barai, Nr. 1, 1987, 29.
[65] Ten pat.
[66] Ten pat, p. 32.
[67] Pokalbis su Sigitu Geda apie Lietuvos ir išeivijos poeziją, Metmenys, Nr. 55, 1988, 94.

„Pripažintieji“ poetai Janina Degutytė, Just. Marcinkevičius sovietmetyje kiek ankščiau nei tyliejimo modernistai atsigręžė į lietuvių tautosaką. Tačiau, M. Martinaičio žodžiais, jų santykis su tautosakos medžiaga – pernelyg tiesmukas ir tiesioginis, labiau paremtas jausmine įtaiga ne ir originalia interpretacija: nebijoma „pasikartojimų, žodinių klišių, kaip jų nevengė ir liaudies dainų kūrėjai [...] Atvirai naudojamos žodinės klišės, turinčios net ikkultūros semantinius laukus, bet ir folkloro nuosėdų, tos pradinės kalbos gramatikos, kada jungtys dar tiesioginės, nemetaforinės“[68]. Modernistiškai angažuoti poetai, ypač S. Geda, V. P. Bložė, nesitenkina sekimu išorine tautosakos forma, o siekia atgaivinti mitinėje sąmonėje glūdinčius archetipinius vaizdinius.

Jaunieji modernistai, priešindamiesi sovietinei ideologijai, buvo ir savotiški tarpukario Lietuvos kultūrinės tradicijos teigėjai ir tęsėjai. Jų autoritetai buvo grįžęs iš tremties „Naujosios Romuvos“ redaktorius Juozas Keliuotis; tarpukaryje išgarsėjęs arsininkas tapytojas Antanas Gudaitis. S. Gedai savo pirmapradiška pasaulėjauta, „instinktų ir dvasios vienybe“ artimi ne tik prieškario avangardistai – Binkis, Tysliava, Boruta, bet ir XIX a. kūrėjai – Strazdas, Donelaitis[69]. Liaudiški motyvai ypač ryškūs 7–ame dešimtmetyje debiutavusių poetų – J. Juškaičio, V. P. Bložės, S. Gedos – kūryboje. S. Geda teigia, jog vienas jo kūrybos šaltinių – archainė liaudies kūryba, primityvų menas: „man buvo labai įdomi lietuvių medinės kulptūra - drožtiniai dievukai, man buvo įdomu dainos – ne poetiškai ištobulintos, su literatūrintos, o senovinės“[70]. S. Gedos nuomone, jo paties kūrybos pradžia buvo „grįžimas prie ištakų, prie folkloro, mitologijos, Strazdelio, Binkio“[71]. S. Geda, kalbėdamas apie savo kūrybos ryšį su folkloru, akcentuoja žavėjimąsi latvių dainomis, kuriose jis aptiko archaiškesnį „pirmapradiškesnį baltiškos dainos modelį [...] savo šaknimis siekiančios Rigvedos tekstus“[72].

Kaip pastebi V. Kubilius, su Rytų – kinų, japonų – civilizacijomis Lietuva santykiavo per tarpininkus – rusiškus, vokiškus, angliškus vertimus, interpretacijas, sekimus“[73].

J. Juškaitį traukė ir Rytų poezija - japonų ir kinų. Rytų įtaka ypač atsiskleidė J. Juškaičio poezijos rinkinyje „Pilnas vakaras nutilusios dainos“, kuriame autorius imituoja japonų haiku, O. Chajamo „Rubajatus“: Ši įtaka akivaizdi tiek eilėraščio formoje (trieiliai, ketureiliai), tiek turinyje (lakoniškas subtilus vaizdas, dažniausiai paremtas gamtos detalėmis). Rytų poezijos įtaka akivaizdi ir kitų šios kartos poetų - S. Gedos, L. Gutausko - poezijoje (plg. S. Gedos „Trieilius birželio naktį. Japonų maniera“[74]).

S. Geda prisipažįsta, kad jo „asmeniškas santykis su Rytais nuolatos pynėsi su mėginimais giliau perprasti save patį, savo tautinę religiją ir mitologiją, tuo pačiu – Europą“[75]. Tačiau S. Gedai labiau rūpėjo ne tiek formalus sekimas haiku, kiek „vidinė dzeno etika“[76].

S. Gedai „japoniškų formų bumas (kaip ir bet kurių) [...] liko svetimas.“[77]. Pasak poeto, japoniškų formų imitavimas buvo ypač populiarus sovietmečiu, L. Brežnevo laikais, tačiau dažniausiai buvo tik paviršinis: „su Rytų kultu siūbtelėjo ne tik tai išmintis, bet ir [...] neįsivaizduojamas piktnaudžiavimas, nepaprasta Rytų jėga ir laisvė [...]“[78]. S. Geda mūsų kultūros sąsajas su

[68] M. Martinaitis, Tautosaka lietuvių poezijoje, Metmenys, Nr. 52, 1986, 23.
[69] S. Geda, Man gražiausias klebonas - varnėnas, Vilnius: Vyturys, 1998, 50.
[70] Ten pat, p. 45.
[71] Ten pat.
[72] S. Geda, Rytų filosofija ir lietuvių poezija, paskatos apmatai, Metmenys, Nr. 55, 1988, 88.
[73] V. Kubilius, Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas, Vilnius: Vaga, 1983, 99.
[74] S. Geda, Sokratas kalbasi su vėju, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, 207-209.
[75] S. Geda, Metmenys, Nr. 55, 1988, 88.
[76] Ten pat.
[77] Ten pat.
[78] Ten pat, p. 87.

Rytais, Japonija atranda egzistencinėje plotmėje: „mano galva, nuo Basio laikų – su archaine, o nesu moderni Japonija mus suartina vargas, skurdas ir apleistumas, baisios pirminės pasaulio našlaitystės jausmas“[79].

Sovietmečio modernėjančių poetų grįžimas prie liaudies skūrybos buvo netik pastanga atrasti savo identitetą, susivokti, bet ir galimybė trauktis gyvybės syvus išnesenkančio mitinio podirvio. Sekimas rytų poezija buvo tarsi viena izoliacijos nuo socrealistinio kanono diktatų oazių, atveriančių subtiliąformos ir pasaulėvaizdžio dermę, meditatyvų jį pradą, neišsakymo poetiką.

Kontaktai su išeiviais

Šios kartos poetai nebuvo nutraukę ryšių su savo tėvyna iniais egzodo rašytojais, jie vieni kitus įtakojo (per susirašinėjimus, gaunamą išeivių kūrybą, jos perrašinėjimą). V. P. Bložės liudijimu „išeivių literatūra daugiau armažiau [...] pasiekdavo. Ypač atlydžio metais. Daugiausia Metmenys [...]“[80] Svarbu paminėti, kad išeivių literatūra išrankų į rankas plisdavo per neoficialiosios kultūros židinius, sambūrius (A. Sluckaitės, V. Šerienės, Vildžiūnų namuose).

M. Martinaičio liudijimu, sovietmetyje Lietuvą išeivių knygos, periodika pasiekdavo dažniausiai per Lenkiją, per poetą Juozą Kėkštą[81]. Tą patį paliudija ir S. Geda.[82]

V. P. Bložė, jau parašęs „Preliudus“, atranda jiems agrarine pasaulėjauta giminišką Jono Meko kūrinį - „Semeniškių idiles“. Senasis kaimas, viso šio uždaro pasaulio idilė - ne tik išeivijai prarasta: žuvo, nyko ji ir mūsų akyse, čia, Lietuvoje“[83] . Tai kartai ypač imponavo ir Alfonso Nykos-Niliūno poezija, kuri plito mašinraščiais. V. P. Bložė pats prisipažįsta sovietmečiu platinęs A. Nykos-Niliūno poeziją: „savo pirštais atbeldžiau mašinėle kuo daugiau „Orfėjaus medžių“ ir „Balandžio vigilijų“ ir platinau tarp artimiausių draugų, vėliau ir tarp jaunesnių poetų“[84]. V. P. Bložę joje žavėjo „giluminis muzikalumas, vaizdų plastiškumas, subtilios aliuzijos, parafrazės“[85].

Modernėjantys poetai ypač žavėjosi Algimanto Mackaus poezija. V. Bložę A. Mackaus knygoje „Neornamentuoto skalbos generacija“ stebina originalitautosakos medžiagos traktuotė, primenanti Lotynų Amerikos poetus: „subtilus egzotiškumas; ne mūsiškai salsvas, o kažkoks tragiškas ir pakylėtas tautosakiškumas. Paskui šio stiliaus analogijų aptikau ispanų ir lotynų Amerikos poezijoje“[86]. S. Gedą A. Mackaus kūryboje žavi „neornamentuota“ kalba: „griauda massenai rskelbdamas nauja, Mackus lietuvių poezijoj matė „tvirtą grandinę: nuo liaudies dainų, nuo bereikšmių, tačiau poetinių, autentiškų poezijos klausą rodančių sadautorūtos adauto iki Donelaičio hegzametrų, nuo Putino ir Aisčio iki Radausko ir Žemės kartos…“[87]. S. Geda A. Mackaus kūryboje įžvelgia būdingą moderniesiems Vakarų poetams – Celanui, Kavafiui – „tą patį poetinės kalbos išdraskymą. [...] Kadirką kalbėtume apie Mackaus išdraskytą eilėraštį [...] poetas atremia jį į lietuvių folklorą, A. Škėmą, galop – į Evangeliją, [..[88].]“

[79] Ten pat.
[80]. Vytautas P. Bložė, „Tikroji tėvynė“, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 27.
[81] M. Martinaičio kurso „6–9 deš. lietuvių literatūros dominantės“ konspektų medžiaga, Vilnius: VU, 2001.
[82] S. Geda, „Poetai veikia savo buvimu“, in Poezijos kryžkelės, 199.
[83] V. P. Bložė „Tikroji tėvynė“ in Poezijos kryžkelės. DIALOGAI apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išeivijoje, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 28.
[84] Ten pat.
[85] Ten pat.
[86] Ten pat.
[87] Ten pat.
[88] S. Geda, „Poetai veikia savo buvimu“, in Poezijos kryžkelės, 1994, 198–199.

J. Juškaitis susirašinėjo su Antanu Vaičiulaičiu, Juozu Girniumi, Stasiu Santvaru, Pranu Domu Girdžiumi, Henriku Nagiu, Bernardu Brazdžioniu, Kazimieru Barėnu, Kazimieru Bradūnu, Julija Švabaite, Danguole Sadūnaite ir kitais[89]. Šie kūrėjai J. Juškaitį, kaip ir daugelį sovietmečio moderniųjų kūrėjų, supažindino su išeivių kūryba – jąplatindami, diskutuodami. J. Juškaitis nuo pat vaikystės žavėjosi Jono Aisčio, B. Brazdžionio eilėmis: „Kuosos Aleksandriškio 1940 m. išleistą „Poeziją" visą mokėjau atmintinai, tik dabar pradedu užmiršti. Po karo su broliu tos knygos visus eilėraščius esava išdainavę, pritardami lūpinėmis armonikėlėmis"[90]. J. Juškaitis pripažįsta, kad J. Aisčio lyrikos „geriausiose vietose [...] išbalansuota riba – pagauti išvadą nei per ankstinti, nei pervėlai: nei per daug susijaudinus, nei per daug protu atšaldžius, bet kai skauda ir žinai dėl ko"[91].

B. Brazdžionio poeziją J. Juškaitis priskiria prie itin profesionaliosios pasaulinės kūrybos. Kaip teigia pats J. Juškaitis „originaliosios poetikos Brazdžionis priskirtinas vadinamajam lietuvių poezijos auksoamžiui - tiems nepriklausomos Lietuvos poetams, kurie ištobulino lietuvišką žodį ligi pasauliniolygio. Jo virtuoziškai išnaudotos visos kalbinės galimybės, aliteracijos, pakartojimai, eufoninis skambesys, sintaksė, netalogizmai - poetinės nuotaikos magijai"[92]. Bene labiausiai B. Brazdžionio poezijoje imponuoja J. Juškaičiui giminiška katalikiška pasaulėžiūra, pateikta modernizuota forma: „išradingiausi rimai, intonacija, asociacijos, savitas žodynas - nuo biblinių vardų, liturginių terminų ikikasdieniųjų artarptautinių žodžių, - įvairuoja ritmika, eilučių išdėstymas, melodijos, posmai. Grakštūs dainuotiniai eilėraščiai kaitaliojasi su trumpais meditaciniais, klasikiniai su laisvais, antikiniai su sonetais, modernistiniai su giesmėmis…"[93].

S. Gedą K. Bradūno poezijoje žavi modernizuota archaika, pirmapradiškumas. S. Gedos nuomone, K. Bradūno lietuviškumas daugiau muziejinis „sukaustytas": „irvaikams rašydamas ašsiekiau spontaniškumo. Bradūnas racionalesnis, realistiškesnis. Man reikėdavo būto nebūto, fantastikos. Jis save labai kontroliuoja, aš - nelabai"[94]. Henriko Nagio poezijoje S. Gedą įžvelgia daug gryno poetiškumo: „ H. Nagys - europinės mokyklos auklėtinis su tokiu labai lietuvišku, žemaitišku pamušalu. Vienas jo mėgstamiausių poetų buvo Nietzsche. Tas pats bedugnės, nesvarumo jausmas. Gal A. Nykos-Niliūno poezijoj per daug filosofijos, per daug vienatvės, savotiško manierizmo? O Nagys kalba labai paprastai. Jo tragizmas - vieno žmogaus ir visos genties"[95]. Pagal asmeninius poetų kūrybos autoritetus galima numatyti ir tų poetų kūrybos pobūdį. S. Gedai imponuoja paprastas (be painių filosofinių aliuzijų) spontaniškas stichiškas kalbėjimas, išlaisvinantis vaizduotės galias. Tadšiuo atvejui racionaliosios vaizduotės jėgos akivaizdžiai nurungia racionalias įžvalgas.

Tad galima teigti, kad 7-8 dešimtmečių kartos poetams išeivių poezijos įtaka akivaizdi. Kiekvienam kūrėjui įtaką darė skirtingi išeivijos poetai, tie, su kuriais siejo pasaulėžiūros kalbėjimo stiliaus bendrumas. Kartais pasaulėžiūros bendrumas tarpegzodoir lietuvių poetų atsiranda, atrodytų, atsitiktinai, nors kūrėjus, matyt, jungia bendras kultūros etninis podirvis.

[89] J. Juškaitis, , 92.
[90] J. Juškaitis, 1998, 72.
[91] Ten pat, p. 195.
[92] Ten pat, p. 174.
[93] Ten pat.
[94] R. Pakalniškis, Poezijos kryžkelės. Sigitas Geda. „ Poetai veikia savo buvimu", 1994, 200.
[95] Ten pat.

Pažintis su moderniąja Vakarų lyrikos tradicija, vertimai

Nepublikuotu M. Martinaičio liudijimu, vienas svarbiausių pažintiesu moderniąja Vakarų literatūra sovietmetyje „laidininkų" buvo lenkų literatūra. Vakarų moderniojiliteratūra pasiekdavo per lenkiškus vertimus[96].

Iš modernėjančių sovietmečio poetų liudijimų akivaizdu, kad jų pažinties su moderniąja Vakarų lyrika diapazonas buvo labai platus. Pažintis, panašiai kaip ir su išeivių literatūra, vyko perslaptagaunamąir platinamąmodernistinęliteratūrą, neoficialiasdiskusijas, galiausiai – per vertimus. J. Juškaitis mini įvairius jam artimus Vakarų menoliteratūrosautoritetus: „austrų ekspresionistai, vokiečių neoromantikai, prancūzų ir ispanų siurrealistai ir kitišiošimtmečio poetai, Lotynų Amerikos modernistai, dailė ir muzika, Viduramžių mistikai, ypač ispanų, ir lietuviška dvasia buvo mano poetikos gairės" [97].

S. Geda teigia, kad jo kartai imponavo panašūs moderniųjų kūrėjų vardai: „egzistencijos patyrimai tie patys; vieni ir kiti žavėjomės Proust'u, Camus, Joyce'u, Garcia Lorca, Celan'u"[98]. Įdomu, kad išeivių poetas A. Mackus savo poezija priartino S. Gedą prie kai kurių moderniųjų Vakarų poetų: „Mackaus poezijoje figūruojantis F. Garcia Lorca ar P. Celan'as buvo šventi ir mums Lietuvoje"[99].

Ir S. Gedai, ir J. Juškaičiui imponavo R. M. Rilkės kūryba. Abu ją vertė. J. Juškaitis prisipažįsta: „ką vertimai duoda? Įsigilinu visai į kitą pasaulį, pats pažįstu geraitą autorių, pasimokau iš jo, kaip Rilkeis Rodino, keliu savo paties kultūrą. Iš man pačiam brangių vertimų galiu paminėti kad ir Rilke's „Vakarą Skonėje", „Rudenį", „Vienatvę", „Rudens dieną", „Panterą", „Meilės dainą", „Ispanų šokėją" rinkinyje „Dešimt austrų poetų". Kaip pastebi A. Tamaliūnaitė, „ iš Rilke's Juškaitis perėmė gyvenimo suvokimą per daiktus, jų gilumos, esmės įžvelgimą"[100].

J. Juškaičiui nemažąjtąkąpadarėrusąakmeistų O. Mandelštamo, A. Achmatovos, M. Cvetajevospoezija: „nors mano eilėraštisišoriškaiklasikos pavyzdžiusurimuotas, betvidinėsjungtys - modernių verlibrų"[101].

V. P. Bložės žodžiais, vertimas socrealizmo epochoje, kai bet kokia laisvesnė minties apraiška yra demaskuojama, buvo viena kūrybiškumo raiškos galimybių: „ o kažkada („tylenių" laikais) ir pradėjau reikštis būtent poeziją versdamas. Kaip vertėjas buvau priimtas ir į RS [...] "[102]. V. P. Bložei, jo paties žodžiais, mieliausia buvo versti tiek klasikus, tiek modernistus: „Šekspyrą, Lermontovą, Mickevičių, Šilerį, Heinę, Rilkę, Valjechą, Marti, Kavafį"[103]. S. Valjecho artimumą Bložei pastebi ir S. Geda: „dabar kartais sunku būtų ir nustatyti, kur V. Bložė „verčia", o kur „pratęsia" S. Valjechą"[104].

[89] J. Juškaitis, , 92.
[90] J. Juškaitis, 1998, 72.
[91] Ten pat, p. 195.
[92] Ten pat, p. 174.
[93] Ten pat.
[94] R. Pakalniškis, Poezijos kryžkelės. Sigitas Geda. „ Poetai veikia savo buvimu", 1994, 200.
[95] Ten pat.
[96] M. Martinaičio kurso „6 – 9 deš. lietuvių literatūros dominantės" konspektų medžiaga, Vilnius: VU, 2001.
[97] J. Juškaitis, Lyra ant gluosnio, Vilnius: Aidai, 1998, 108.
[98] S. Geda „Poetai veikia savo buvimu" in Poezijos kryžkelės. DIALOGA Iapiedvi poezijos šakas Lietuvoje ir išeivijoje, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 198.
[99] Ten pat.
[100] Aušra Tamaliūnaitė, Europinė kultūra ir lietuviškieji archetipai. Jono Juškaičio mintijimai, Darbai ir dienos 29, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002 , 159.
[101] J. Juškaitis, Lyra ant gluosnio, p. 74.
[102] Rašiau, kaip rašo visi. Poetų Vytauto P. Bložės ir Kornelijaus Platelio pokalbis. Metai, Nr. 2, 1991, 139.
[103] Ten pat.
[104] S. Geda „Vertimų žiedai' 1980. Liūdesio dainos Ispanijai" in Sigitas Geda, Ežys ir Grigoratai, Vilnius: Vaga, 1989, 201.

G. Viliūnas novatoriškas tendencijas to laiko literatūroje visų pirma priskiria avangardui, o kai kuriuos elementus – postmodernizmui. G. Viliūnas teigia, kad „savotiškas modernizmo tendencijų sklaidos tuometinėje Lietuvoje kanalas – kairioji, prokomunistinė avangardistinė ir modernistinė literatūra: nekonformistinėje sovietmečio lietuvių poezijoje, atrodo, tam tikrą vaidmenį atliko ispanų ir Lotynų Amerikos revoliuciniai poetai (G. Lorca, C. Vallejo (S. Valjechas – O. G.); dėl politinių nuostatų priimtinumo tuomet Lietuvoje galėjo išeiti A. de Saint – Exupéry tekstai“[105].

Modernėjančių sovietmečio poetų pažintis su moderniąja Vakarų lyrika dažniausiai vykdavo per vertimus. Vertimai daugeliui buvo viena laisvesnių kūrybiškumo raiškos formų bei kūrybos modernistinį pobūdį įtakojančių šaltinių.

Tylusis modernizmas ir avangardizmas, postmodernizmas, socrealizmas

Novatoriškų tendencijų, pralaužiančių socrealizmo kanonus, sklaida literatūroje atskirų kritikų įvardijama kaip tyliojo modernizmo sąvoka. Tylusis modernizmas – bandymas atsiplėšti nuo socrealistinės literatūros kanonų, viena neoficialaus literatūrinio gyvenimo sovietmečiu formų. I. Dunajevaitė literatūros gyvenime įžvelgia keli asraiškos kryptis: „pirmoji siejama su pogrindine rezistencija ir savilaida, su daugiau religiniu bei etniniu atspalviu - jos atstovams buvo svarbu išsaugoti sukauptą tautiškumą, pasipriešintigrasančiaisistemai. Čia paminėtinas „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidinys, apskritai šios krypties atstovų leidžiama savilaidos literatūra.“[106]. I. Dunajevaitės nuomone „antroji kryptis, stengusi skiekį manomanatūraliai tęstitarpukarius usiklosčiusias - sovietmečiu atkurtas, iš dalies ir naujai sukurtas - literatūrines tradicijas“[107].

Tuometdidžiausias klausimas kyla, kuratrastidarvieną 7–9 dešimtmečių modernizmo sandą – „tylusis“? Kur jis slepiasi? Tylumą galima suvokti kaip vidinį neprisitaikymą, ideologinių klišių kūryboje atmetimą, vidinį pasipriešinimą. Orientaciją į formos dalykus galima laikyti tyliu pasipriešinimu.

Kęstučio Nastopkos metaforiškais žodžiais, tyliųjų modernistų poezija – „savotiška saliuzijų slaptaraštis – kaip vandensženklai popieriuje – liudija poezijos raštų kokybę, padėjo tekstus skirti nuo padirbtų [...] Aižėjant oficialiai ainuomonei („doksai“), budo paradoksali poezija. Atmesdama peršamus standartus, ji rinkosi neįprastą, keistą – kaip ir vienkartinė individo būtis – kalbą“[108].

L. Arnatkevičiūtė kaip vieną tyliųjų modernistų poetikos ypatybių įvardija „paradoksinį mąstymą“: „maždaug nuo aštuntojo dešimtmečio paradoksinis mąstymas keičia socrealistinio formalizmo išlygintą poezijos lauką. [...] Paradoksalinis mąstymas susijęs su giliu laikmečio problemų supratimu, sąmoningumo modernėjimu [...]“[109], kai „žmogus suvokia egzistuoją sistorijoje – aprašomame jo gyvenimo būdo kitime, kurio jis yra veikiamas kaip „istorijos auka“ arba kuria mejisturiatsakomybę dalyvautikaip „istorijos veiksnys“, formuodamas skirtingą visuomenės ar kultūros ateitį“[110].

G. Viliūnas minėtų modernistų – S. Gedos, V. P. Bložės – kūryboje įžvelgia ir postmodernizmo apraiškų: „jeigu žaidybiškumą, kūrybiškątradicijos perprasminimą, pastišą laikysime postmodernistinės sąmonės požymiu, tai Lietuvoje jos apraiškų galima matyti jau septintojo aštuntojo dešimtmečio

[105] G. Viliūnas, „ Modernizmas lietuvių literatūroje “. // Metai, Nr. 8-9, 2002, 113.
[106] I. Dunajevaitė. Neoficialus literatūrinis gyvenimas Lietuvoje XXa. antrojepusėje. Magistrės darbas. Vilnius: VU, Lietuvių literatūros katedra, 2000, 23.
[107] Ten pat, p. 24.
[108] K. Nastopka, Išsprūstanti prasmė, Vilnius: Vaga, 1991, 8 – 9.
[109] Laima Arnatkevičiūtė „Paradoksas kaip pasauliosuvokimo būdas“, XXamžiaus literatūra, Vilnius: Vaga, 1994, 385.
[110] Vytautas Kavolis, Žmogus istorijoje, Vilnius: Vaga, 1994 , 251.

M.Martinaičio,S.Gedos,S.Šalteniokūryboje(M.Martinaičiosenõsiospoezijosstilizacijos,Kukutis, S. Gedos„Strazdas“, S. Šaltenio manipuliacijos lietuviškos tautinės ir sovietinės savivokos šablonais)“[111]. Postmoderniojo diskurso bruožų minėtų autorių kūryboje atranda ir Saulius Keturakis, teigdamas,kad„VytautoBložės,MarcelijausMartinaičioeilėraščiuosesvarbiausiosprasmėskūrimo priemonėsyraironija,realybėstransformacija,paradoksai.SovietinėskultūrostyrinėtojoEpsteino manymu,sovietinėjeliteratūrojeironija,realybėsdeformacijosbuvosavotiškassšouelementų,būdingųvakarietiškajaipostmodernizmokultūrai,pakaitalas[...]KaikuriuoseBložėseilėraščiuosežaidžiamapopuliariumetafiziniųmetaforųsupratimu,būtisredukuojamaįbuities,kasdienybėstėkmę,otai būdinga ir postmoderniajai Vakarų kultūrai“[112].

Kaipteigia S.Keturakis„Bložėyravienasnedaugeliolietuviųpoetų,kuriųkūryboje buvonaudojamasovietinėmitologija.Sovietinėsirkatalikiškosiospopuliariųjųmitologijųsusidūrimasyrair eilėraščio„Tikėjimas“svarbiausiasprasminioefektoprincipas“[113]:„Susėda/priešventoriausvartų/ Tampoilgasgiesmiųarmonikas./Krintakrintaįkepures/varinėišmalda. [...]//Ovienasužgiedojo, / Kad tarybos visiems grąžins / Akis ir kojas// Išniekino šventorių,/ Įžeidė viešpatį Kristų,/ Kuris lig šiol vienas grąžindavo/ kūno dalis“[114].

VienameV.P.Bložės rinkinio„Iš tylinčios žemės“ (1966) eilėraštyje tarsi parodijuojamas tarybų valdžiosmąstymas,kaiLeninasužimarūpintojėliovietą:„OdievdirbysJokūbasišdrožėišmedžioLeniną ir įkėlė kaip/ inkilą į pušį prie kelio/ ir suskliautė viršjo galvos stogelį./ Ir žiūri Leninas, primerkęs akis, parėmęs rankomis smakrą, / su rūpesčiu žiūri į ūkanotas Lietuvos lygumas (Bložė ITŽ, 80).

S.Keturakistaikliaipastebi,kad„ankstyvojoje,daravangardistiniaisprincipaispagrįstojesovietinėjemitologijojetokspopulistinelogikagrįstasKristausirkomunizmosusidūrimasbuvodažnas motyvas,atrodo,geriausiaiaprašytasAndrejausPlatonovoromanę„Чевенгур“,kuriamemotina paprašomiestokomunistųgrupelės,kadpadėtųbentkeliomsminutėmsprikeltimirusįvaiką“[115]. Regis,ištiesabsurdiškairkomiškasituacija:Kristausvaidmenįčiamėginapakeistikomunistai.(Analogiškasparadoksalusbibliniųirkomunistiniųvaizdiniųsusidūrimasfiksuojamaskurkasankščiau – A. Bloko poemoje „Dvylika“).

Kritikoteigimų„avangardistiškospašaiposiironijospoetikosgalimybėsišardytivieningąpasaulį įalternatyviąsiasvertybiųsistemassovietinėjelietuviųpoezijoje,atrodo,ryškiausiaireprezentuojamos M.MartinaičioKukučiobaladėse“.Čiaalternatyvumaskartaisperžengiaavangardistinėsdestrukcijos ribas ir ima panėšėti į vakarietiškąjį postmodernizmą“[116].

V.P.Bložės ir M.Martinaičio avangardizmas turi ir akivaizdžių skirtumų nuo tyliojo modernizmo:„BložėsirMartinaičiokūryboje yratęsiamaketurvėjiškaavangardizmogriežtųšuolių–efekto, šokopoetikos–tradicija.Šiosavangardistiškospoetikosrecepcijaišesmėssutaposubendrasovietinėskultūrosseptintojo–aštuntojodešimtmečiųtendencijaprisimintimaištingąsiasamžiaus pradžios avangardizmo kultūros sroves“[117].

AvangardizmoproblemąsocrealistinėjeepochojegvildenairR.Šilbajoris,atidžiaujsižiūrėdamas įJuškaičio,Bložės(irPatacko)poeziją.Šiojeapybraižojeavangardizmasiškyladaugiaukaipmodernizmosinonimas.R.Šilbajoristeigia,kadsovietinisavangardizmassukurianetiek naujoirorigina-lauskūrinioįspūdį,tačiauiškylakaip„savitavertybiųsistema,būtent:ištikimybėsavoišgyventaitiesai ir išto išplaukiantis skirtingas požiūris į save kaipo sovietinės sistemos dalį, atpažįstamas išto, kad

[111] G. Viliūnas, „ Modernizmas lietuvių literatūroje “, Metai, Nr. 8-9, 2002, 113–114.
[112] SauliusKeturakis„SovietinėsLietuvospoezija:avangardizmasirpostmodernizmas“.//Literatūra43(1),2001,44–45.
[113] Ten pat, p. 45.
[114] V. P. Bložė, Iš tylinčios žemės, Vilnius: Vaga, 1966, 47. Toliau – Bložė ITŽ, šalia nurodomas puslapis.
[115] S. Keturakis,„Sovietinės Lietuvos poezija: avangardizmas ir postmodernizmas“. // Literatūra 43 (1), 2001, 45.
[116] Ten pat, p. 46.
[117] Ten pat, p. 48.

pagrindinis dėmesys skiriamas žmogui, o netam, kaip žmogus galiar privalo tarnauti valdančiai sistemai"[118]. R. Šilbajoris daro prielaidą, kad „jeigu Sovietų Sąjungoje menas ginapats savo integritetą, tai jis tuo pačiu tampa lygiravangardiniu, nestoliprašo kain tegritetą praradusį, politikai palenktą meną. Avangardiniu šis nepriklausomas is menas sovietijoje atrodo darir dėlto, kad bolševikų ideologai patys nuėjo iki tokio cinizmo, kad iš viso netiki, jog bet kur, bet kurioje santvarkoje ar visuomenėje, gali egzistuoti menas, nepalenktas politikai (...) „socializmui" arba „klasių kovai"[119].

R. Šilbajoriui J. Juškaitis „avangardiškas ne tiek savo idėjomis [...] kiek intensyvia ir subtilia [...] poetinės kalbos deformacija", kai „specifinis tikrovės svoris yra ne daiktuose, bet tarp jų esančiuose niuansuose [...] Susidaro tarytum didelės vidinės erdvės, visatos su savitais visų reiškinių sąryšių dėsniais. Ta visata kalbinė, ji egzistuoja tarp žodžių"[120].

V. P. Bložė, R. Šilbajorio žodžiais „„audžia labai komplikuotą, iš daugelio stilistinių matmenų supintą kalbinį audinį, persunktą visos žmonijos istorijos įvykiais ir legendomis; audinį, kuris sovietinė missąlygomis ben tt uo original usir „avangardiškas", kad sudaro asmenišką, nuo oficialios vertybių sistemos nepriklausantį moralinį, iš dalies ironišką [...] komentarą apie laiko ir istorijos dvasią visos žmonijos mastu"[121].

Tylųjį modernizmą galima suvokti kaip priešpriešą socrealizmo ideologijai, kuria i galio jao poziciškiprincipai: literatūros elitiškumas, formos pirmumas prieš ideologinę angažuotę, nusivylusio, rezignuojančio subjekto dominavimas.

Es mini s socrealizmo, o tai pat postmodernizmo, skirtumas nuo modernizmo yra tas, kad „socialistinis realizmas, kai pirvakarietiškas postmodernizmas, siekė, kad būtų ištrintos modernistinės ribos tarp elitinio ir masinio meno [...] Abiejose buvo propaguojamas primityvus, dažnai naivus, masėms suprantamas menas, kuriopagrindas – įvairių geraižinomų kultūros klišių tiražavimas: coca – cola skardinės Andy Warholo paveiksluose, revoliucinė plakatinė simbolika, Antrojo pasaulinio karo motyvai, šūkiai ala Majakovskis sovietinėje proletarinėje kultūroje. Beto, irsovietinėje kultūroje, irvakarietiškajame postmodernizme kūrybiškumui, menokūrinio procesui nusakytidažniausiai naudojamos technikos metaforos"[122] (pvz., sielų inžinieriai).

Socialistinį realizmą galima interpretuoti kaip „utopinį, išesmės antimodernistinį eksperimentą, kuriuo norėta suderinti daugelį labai prieštaringų moderniosios kultūros pozicijų"[123]. Išesmės socrealizmas atskleidžia „judėjimą, nukreiptą prieš meninį revoliucinį trečiojo dešimtmečio AVANGARDĄ autoritarinės ir totalitarinės politikos klimato sąlygomis [...] Avangardizmo pradmenys (FUTURIZMAS, konstruktyvizmas) buvo atmesti kaip formalizmas, o socialinę tikrovę kritiškai aprašanti ir vertinanti literatūra buvo puolama kaip NATŪRALIZMAS"[124].

R. Žilinskas, apibrėždamas sovietinės epochos specifiką bei ryšį su moderniakultūra, žvelgia iš pokolonijinių studijų perspektyvos: „sovietinės valstybės turėjo visiškai kitokią ekonominę ir politinę sistemą bei kultūros tradiciją, nekvestionuojamą vienintelę ideologiją su aiškiais reikalavimais kūrybai ir aiškiais kriterijais vertintojui. Kita vertus, šios kultūros turėjo visiškai kitokį santykį su modernia Vakarų kultūra. Ši kultūra, oficialiai dažniausiai nuvertinama kaip dekadentiška, sovietinio bloko valstybėse buvo suvoktakaip tikslas, siekiant dekolonizuotis avąsiastautines kultūras, nutoltinuo sovietinių ideologų keliamų reikalavimų [...]"[125].

[118] R. Šilbajoris, „Avangardo problematika lietuvių poezijoje". // Netekties ženklai, Vilnius: Vaga, 1992, 525.
[119] Ten pat, p. 526.
[120] Ten pat, p. 528-529.
[121] Ten pat, p. 531–532.
[122] S. Keturakis, 2001, 34–35.
[123] Ten pat, p. 31.
[124] Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos, 2000, 318, 317.

S.Keturakis bandoatskleistisocrealizmoryšįsupostmodernizmu,modernizmu.Jonuomone, socialistinį realizmą su Vakarų postmodernizmu sieja pastanga ne atspindėti, o „kurti, simuliuoti realybę.BuvusiosSovietųSąjungoskultūrasimuliavotokiątikrovę,kokiosreikalavooficialiojiideologija.Netikviešasisgyvenimas,betirsovietiniopiliečiokasdienybėpriklausėnuogausybėsįvairiausių fikcijų,simuliacijų–pradedantpasakojimaisapiekomunizmokūrimąkaippagrindinįvisuomenės tikslą,baigiantpaaiškinimais,kurišparduotuvių lentynų dingo dešros“[126].Epšteinomanymu„sovietiniamkūrėjuibuvopatogiausiasavoidėjasreikštineišsavosubjektyviospozicijos,oprisidengiant žinomomisestetinėmisraiškostechnologijomis.Todėlsovietinėjeliteratūrojegretavienaskitoirgalėjoatsirastitekstai,parašytiremiantisskirtingomismenotradicijomis–jausmingasromantizmas buvoderinamassuavangardizmoraiškostechnologijomis,simbolizmas–sušvietėjiškadidaktika. Literatūros kūrinys virsdavo ready made kultūros klišių enciklopedija“[127].

Socialistinio realizmo, anot Siniavskio „neįmanoma suprasti kaip tradicinės meno srovės – tik kaippostmodernistinįfenomeną,ankstesniųkultūrosklišiųmišinį.Socialistinisrealizmassėkmingai jomis manipuliavo – nuo senovinio epinio pasakojimo iki tolstojiško psichologizmo [...][128].

S.Keturakis sovietinę kultūrą pristato kaip „avangardinį fenomeną, iš sintetiškos socialistinės tikrovės,kuriojepolitika,ekonomikairkultūrabuvoglaudžiaisusijusios,išskiriamiatskirikultūrinės laikysenos modeliai, jie atitolinami nuo skausmingos represinės sistemos“[129]. Pasak S. Keturakio, sovietinėkultūrabuvo„eklektiškaskokteilisišdaugeliopriešta ringųmenoprincipų–nuoklasicizmo ikiproletkulto,panašausįvakarietiškąjąpopkultūrą.Norsoficialiojiideologijabuvomarksizmas–leninizmas,tačiaudaugeliuatvejujisbuvotikformalusmetapasakojimas,vienijantislabaiįvairiąkultūroskasdienybę,kuriojevienasgretakitogalėjogyvuotišvietėjiškasdidaktizmas,struktūralizmas, avangardizmasbeiavangardas,romantinis,pakylėtaskalbėjimas“[130].(Kaipsovietinėsstiliųeklektikos pavyzdį S. Keturakis pristato Eduardo Mieželaičio poeziją).

Įdomu, kad ir patys socrealizmo literatūroje ideologai, nors recenzijose ir „pliekė“ debiutuojančiusjaunuosiuspoetusdėlmoderniųtendencijų,nevaslopinančiųvisuomeninįangažuotumą, partiškumą, bet iš dalies, tiesa, perdėm vienpusiškai, pripažino socrealizmo ryšį su modernizmu (norstasįtampostarpsocrealizmoirmodernizmonenaikina):„socrealistiniorealizmokūrėjaiplačiai naudojovaizdavimoprincipus,sukurtusromantizmo,simbolizmo,impresionizmo,ekspresionizmo, taippatlaisvaseilesar„sąmonėssrautą“,įvairiasvisumosdaliųdeformacijas.Visatainepriklausonei modernizmui,neirealizmui.Vaizdavimosąlygiškumasrealistuiyratikspecifinėtikrovėsvertinimo priemonė, dažnai paneigianti realybės objektyvumą [...] Natūraliai iškyla socialistinio realizmo ir modernizmosantykioproblema:pagalvaizdavimobūdusirvaizdostruktūrągalipasitaikytiatvejų, kaiskirtumotarprealizmoirmodernizmogalimavisainejusti.Paimkime,sakysim,impresionistinio vaizdavimo būdą [...] Impresionistiniame mene estetine vertybe buvo laikoma gryna asmeniška žmogausreakcijąįregimąaplinką,tokiosreakcijosnatūralumas.Dabartinėjekritikoješitokįreiškinį vadinaišgyvenimųautentiškumu[...][131].TadV.Areškabandosocrealistineilietuviųliteratūraieškoti sąsajų visų pirma su ideologiškai „neutralesnėmis“ modernistiniomenokryptimis–impresionizmu, pabrėžiančiu išgyvenimų autentiškumą, t. y. jutimiškumą, subjektyviojo prado iškilimą.

V.Areškasmerkiamodernistinesliteratūrosapraiškasvisųpirmadėlsocrealizmuinepriimtino sąlygiškumo,chaotiškumo,realybėsmatmensstokos:„modernistassiekiapaneigtitikrąjįrealybės

[125] R. Žilinskas, „Kaip mes suvokiame šiuolaikinę savo literatūrą“. // Baltos lankos 13, 32.
[126] Ten pat.
[127] Ten pat, 31–32.
[128] S. Keturakis, 2001, 31.
[129] Ten pat, p. 30.
[130] Ten pat.
[131] V. Areška, Socialistinio realizmo kriterijai, Pergalė, Nr. 2, 1975, 124 – 125.

objektyvumą, išryškintitikrovės irimą arpabrėžtichaotiškumą, subjektyvų, atsitiktinjjosstruktūros charakterį. Vadinasi sąlygiškumo pobūdis ir tikslai smarkiai skiriasi. Šiuo požiūriu realizmas ir modernizmassudarodudiametraliaipriešingusmeniniopasauliomodelius. Pirmasisyraobjektyvios realybės rekonstrukcijos arba deformacijos, nepažeidžiančios tikrovės objektyvumo, modelis, o antrasis – subjektyvios deformacijos modelis [...][132].

V. Areška kitus moderniosios poezijos bruožus – daiktiškumą ar itin detalų vaizdingumą, asociatyvumą – traktuoja kaip neteiktinus socrealistinei poetikai: „asociatyvumas apsunkina estetinę komunikaciją – kada vaizdo įtampa pasiekia „sprogimo tašką", gali įvykti komunikatyvinės kokybės sunaikinimas, tokiu atveju asociatyvumas jautampatikrovės objektyvumo neigimu, o vaizdas, paremtas asociatyvumu – subjektyvizmo archaotiškumo modeliu, komunikacinis ryšys prisipildo „triukšmo" "[133].

Galima pridurti, kad socrealizmo kritikų ideologų pozicijos buvo nevienalytės. Ričardas Pakalniškis straipsnyje „Poezija irgyvenimas" bandopateisintismerktas modernėjančios lyrikos linkmes, visų pirma asociatyvumą: „susidaro įspūdis, kad pastaruojumetu pagrįstai reikalaujantiškaikuriųpoetų idėjiniokryptingumonevisaimotyvuotaibuvoabejojamaasociatyviniomąstymogalimybėmispoezijoje, tarsi ir šioje srityje norėta įvesti aiškesnes „taisykles" "[134].

Paradoksalu, betribostarpsocrealistų ir postmodernistų, postmodernistų ir modernistų kūrybos nėra aiškios. Kai kurios S. Gedos, V. P. Bložės kūrybos tendencijos – ironija, žaidybiškumas - G. Viliūno, S. Keturakio įvardijamos kaip postmodernistinės. O modernizmo apraiškos S. Keturakio, R. Šilbajorio įvardijamos kaip avangardistinės. Kiek painu mokyla, kai G. Viliūnas tiriamuosius poetus – S. Gedą, V. P. Bložę, T. Venclovą – priskiria tiek modernistinei, tiek (neo)avangardistinei krypčiai, šias kryptis išskirdamas kaip atskiras. Šiame darbe tiriamų autorių – S. Gedos, V. P. Bložės, J. Juškaičio – kūryba įvardijama kaip neoavangardistinė ir (post) modernistinė literatūra[135] .

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad esminio skirtumo tarp postmodernistinių avangardistinių ir modernistinių apraiškų 7–9 dešimtmečiais lietuvių literatūroje nėra. Šie terminai yra sinonimiški to paties reiškinio pavadinimai. Žvelgiant į šiuos reiškinius išatvirkštinės pusės, „tylusis modernizmas" sovietinėje Lietuvoje suvokiamas pirmiausia kaip prieškarinio avangardizmo, Vakarų modernizmo tendencijų atgaivinimas.

*

Modernistiškai angažuotų 7–9 dešimtmečių poetų modernumas, artimumas Vakarų tradicijai, novatoriškumas atsiskleidžia per skirtingas raiškos priemones: S. Gedos, L. Gutausko – per vizualųjį pradą, grafinį piešinį, V. P. Bložės – per polifonišką kalbėseną, J. Juškaičio – per vaizdui pajungtus sintaksės eksperimentus.

„Tyliojo" modernizmo specifika suvokiama kaip avangardistinių literatūros tendencijų, ir Lietuvos, ir Vakarų, atgaivinimas, aktualizuojantis irgrįžimą prie archainių kultūrų, tapybinę vaizduotę, muzikinį elementą. Tyliųjų modernistų kūrybo je ryškus intertekstualumo elementas – įvairių, ypač archaiškų – Rytų, baltų – kultūrų, meno vaizdiniai.

Ona GAIDAMAVIČIŪTĖ

[132] Ten pat, p. 126.
[133] Ten pat, p. 127.
[134] Šiuolaikinės kritikos problemos, Vilnius: Vaga, 1975, 298.
[135] G. Viliūnas, XX a antrosios pusės lietuvių literatūros raidos modelis. // Literatūra 39–42(1), 2000, lentelė Nr. 2–3, 110 – 111.

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

LITVAKŲ DAILININKŲ EKSPANSIJA Į PARYŽIŲ

Pastaruoju metu pradėjome jautriau žvelgti į sudėtingos multikultūrinės ir polikonfesinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kultūrinį paveldą. Imame suvokti, jog šioje didžiulėje šalyje, plytinčioje tarp Rytų ir Vakarų pasaulių, gyvavo ir savo kultūrines tradicijas puoselėjo ne tik lietuviai, bet ir litvakai, gudai, Lietuvos totoriai, karaimai, lenkai, rusai. Pajutome būtinumą suvokti šių tautų kultūrinį paveldą ir įtraukti jį į Lietuvos kultūros istoriją. Šiuo aspektu žvelgiant itin idomi litvakų kultūros tapsmo ir sklaidos didžiuosiuose Vakarų kultūros centruose istorija.

LDK teritorija, kurioje bėgusiems nuo represijų Vakarų Europos šalyse žydų tautybės gyventojams Lietuvos valdovų buvo suteiktos nemažos privilegijos, tapo vienu pagrindiniu kompaktiškai šios tautybės gyventojų apgyvendintu ruožu visame pasaulyje, kur šimtmečiais buvo saugojamos ir toliau puoselėjamos senos šios tautos kultūros tradicijos. Lyginant su kitais Vakarų Europos kraštais, LDK multikultūrinėje erdvėje šimtmečiais viešpatavo daug tolerantiškesnė įvairių tautų ir religijų sugyvenimo atmosfera, kuri buvo įteisinta analogų Europoje neturinčių Lietuvos Statutų teisinėmis normomis ir įvairiomis valdovų privilegijomis. Lietuvoje gyvavusi tolerancija kitataučių tikybai buvo išskirtinė, – tokios nebuvo jokioje kitoje Europos valstybėje. Todėl žydai greit suleido šaknis LDK kultūrinėje erdvėje ir laikė Lietuvą savo antrąja tėvyne, kurioje galėjo šimtmečiais plėtoti savo kultūros ir religijos tradicijas.

Pasitelkdami *Analles* mokyklos metodologines nuostatas galime metaforiškai pasakyti, kad LDK, pavienių jos miestų, pavyzdžiui, Vilniaus, Kauno, Trakų, Gardino, Vitebsko, Naugarduko, Nesvyžiaus ar kito svarbaus Lietuvos kultūros istorijos segmento, istorija susideda iš daugybės smulkesnių lokalinių istorijų. Akademinė lokalinių darinių analizė padeda geriau ir pilniau pažinti konkretų objektą ar reiškinį. Galime teigti, kad *mus labiausiai dominanti litvakų kultūros tradicija yra ne tik didžiųjų žydų tautos kultūros tradicijų, bet ir lokalinės multikultūrinės ir polikonfesinės LDK kultūrinės erdvės kultūros tradicijų bei mentaliteto paveldėtoja.*

Pažymėtina, kad 1897 m. gyventojų surašymo duomenimis LDK teritorijoje, padalintoje į 8 dabartinės Lietuvos, Latvijos, Baltarusijos ir Ukrainos sritis, aprėpiančias Vilniaus, Kauno, Gardino, Kuršo, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo ir Černigovo gubernijas, *gyveno apie 2 milijonus žydų, laikiusių save atskira žydų etnokultūrine grupe – litvakais.* Tai buvo bene sąmoningiausia ir labiausiai tautiškai angažuota Rytų ir Centrinės Europos žydų gyventojų dalis, kuri atkakliausiai laikėsi savo kultūros tradicijų ir religinių nuostatų. Čia

ir slypi atsakymas, kodėl net trečiosios kartos žydų palikuonys savo kultūriniam identitetui apibrėžti pasitelkia sąvokas *Lita, litvak, juive d'origin lithuanien*. Tačiau ši tapatumo ir saviidentifikacijos problema XIX a. pabaigoje lietė ne tik daugelį už etninės Lietuvos ribų gyvenančių žydų, bet ir lietuviškas šaknis ar LDK piliečio savimonės pėdsakus turinčių daugybę lenkų, rusų, gudų ir kitomis kalbomis kalbančių žmonių, kurie save pirmiausia siejo su LDK kultūros tradicija. Taigi litvakų kultūros, meno istorija, jos įnašas į lietuviškąją ir pasaulinę kultūrą yra viena istorija tarp daugybės kitų iš praeities gelmių iškylančių mūsų istorijos naratyvų.

Daugybė Rusijos imperijos carų priimtų įsakymų po Abiejų Tautų Respublikų žlugimo bei trijų Lenkijos ir Lietuvos padalijimų 1772, 1793 ir 1795 m., po Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvusių žemių įjungimo į Rusijos imperijos sudėtį žydų bendruomenių, gausiai gyvenusių šiose žemėse, padėtis smarkiai pasikeitė. *Ilgai gyvenę bene demokratiškiausių tuometinėje Europoje Lietuvos Statutų galiojimo erdvėje Lietuvos žydai (litvakai) jau turėjo istoriškai įsišaknijusias kultūros, religijos, socialinio gyvenimo tradicijas, laisvai naudojosi LDK valdovų jiems suteiktomis gausiomis privilegijomis, tačiau, patekę į Rusijos imperijos jurisdikciją, greit pajuto antisemitinio požiūrio į juos ir diskriminacijos pasekmes.*

Pagrindinė Litos žydų bendruomenes konsoliduojanti jėga buvo šimtmečiais tvirtas šaknis įleidusi judaistinė religija, kuri rėmėsi amžiais susiklosčiusiomis tradicijomis. Antisemitizmas, tapęs oficialios Rusijos imperijos vidaus politikos dalimi, stiprėjanti išorinė priespauda, diskriminacinių įstatymų, įsakų lavina skatino vis didesnį žydų bendruomenių užsisklendimą. Tam palanki buvo nuo amžių išplėtota ir tvirtas tradicijas turėjusi LDK teritorijoje konservatyvi judaistinio religinio išsilavinimo chederuose ir ješivose sistema, kuri buvo diegiama per išplėtotų sinagogų tinklą.

Vilnius – litvakų kultūros, religijos ir meno metropolija

Nuo XVIII a. Vilnius, kaip ir Varšuva bei vėliau iškilusi Odesa ir Niujorkas, buvo pripažintas ne tik litvakų, bet ir apskritai pasauliniu žydų kultūros, judaistinės religijos ir intelektualinių bei meninių ieškojimų centru. XIX–XX a. sandūroje Vilniuje, gavusiame Šiaurės Jeruzalės vardą, buvo per 100 sinagogų, 10 ješivų, t. y. aukštųjų žydų religinių mokyklų, rengusių aukšto lygio rabinus. Daugelio žydų akyse Vilnius buvo nekvestionuojama Rytų Europos ir jidiš kalbos įtakos apibrėžta žydų politinė, kultūrinė ir religinė metropolija.

1791 m. sėslumo zonos teritorijoje gyveno apie 1,5, o prieš revoliuciją – apie 7 milijonus žydų, kurių apie 95–97 proc. kalbėjo jidiš kalba. Ši teritorija neretai yra vadinama Jidišlandu (*Yiddishland*). „Yra šalis, – rašė Gérardas Silvainas ir Henris Minczelesas, – kurios nesurasite jokiame pasaulio žemėlapyje, šalis nepripažinta ir keista, beribė ir beveik nereali su nuolatos besikeičiančiomis sienomis kertanti visus žemynus ir visas jūras – jidiš šalis. (...) Jidišlandas, yra jis ar ne, mitinė šalis. Žinoma, labai sunku pasakyti, kokia Jidišlando sostinė. Jis neturi nei vyriausybės, nei ministerijų, nei kanceliarijos, nei administracijos, nei biurokratijos. Jidišlandas yra kultūrinis konceptas, susiklostęs veikiant vienai žydų kalbai – jidiš“ (Silvain, Minczeles 1999, 7). Jidiš kalbos išplitimo erdvėje išsiskleidė savita žydų kultūra, kurios pagrindinis religinis, kultūrinis centras buvo Litos teritorija ir jos dvasinis branduolys – Vilnius. Jidišlando kultūros erdvėje gyvavo sparnuotas posakis „Važiuok uždarbio į Lodzę, Varšuvą, Odesą, o išminties – į Vilnių“.

Kalbant apie išskirtinį Vilniaus vaidmenį modernioje žydų kultūros istorijoje ir litvakų kultūros išplitimo arealą nederėtų pamiršti, kad po Chmelnickio sukilimą (1648–1654)

lydėjusių pogromų daugelis Ukrainos teritorijoje funkcionavusių ješivų buvo sunaikintos, o išsilavinę rabinai išvaikyti arba išžudyti. Todėl didžioji dalis šių regionų žydų pasitraukė į vakarinę LDK teritorijos dalį. Vilnius, priglaudęs nuo pogromų nukentėjusius pabėgėlius, dar labiau sustiprino savo pozicijas Rytų ir Centrinės Europos rabinizmo ir žydų kultūros istorijoje. Tai ypač išryškėjo Vilniaus Gaono (1720–1797) iškilimo laikais. Senoji Lietuvos sostinė tuomet jau buvo vienas pagrindinių žydų ekonominių, kultūrinių ir meno centrų, kuriame, lyginant su kitais buvusiais Rytų ir Vidurio Europos centrais, vyko kur kas aktyvesnis intelektualinis ir kultūrinis gyvenimas. Jo energetika išliko ir po 1831 m. sukilimo, uždarius vieną pagrindinių Centrinėje ir Rytų Europoje Vilniaus universitetą. Neatsitiktinai būtent iš senosios Lietuvos sostinės sklido daugybė įtakų didžiojoje žydų sėslumo zonoje.

XIX a. intensyvų demografinį sprogimą išgyvenantys etninės Lietuvos ir vakarinės Gudijos litvakai sparčios kapitalizmo plėtotės pietvakarinėje Rusijos imperijos dalyje sąlygomis, augant pramonės centrams ir uostams Ukrainos teritorijoje, gausiai migravo į naujus pietvakarinės Rusijos imperijos ekonominius centrus ir jau XIX a. pabaigoje sudarė nemažą jų gyventojų dalį. Kita vertus, daugelyje Ukrainos religinių organizacijų vyravo įvairių Vilniaus religinių mokyklų auklėtiniai ir elitinių rabiniškųjų šeimų palikuonys, kurie sparčiai plėtė savo ekonominę, kultūrinę, religinę įtaką visos Ukrainos teritorijoje. Jų įtaka stipri buvo ir Lenkijos pasienio Balstogės bei Lvovo teritorijose. Neatsitiktinai intelektualiai aktyviausią ir tautiškiausiai angažuotą Ukrainos teritorijos žydų gyventojų dalį neretai sudarė iš etninės Lietuvos arba vakarinės Baltarusijos kilę litvakų palikuonys.

Didžiulėje multikultūrinėje ir polikonfesinėje LDK erdvėje žydai atkakliai siekė išsaugoti amžiais puoselėtas judaizmo ir jau susiformavusias litvakų kultūros tradicijas. Vilniuje buvo sukaupti unikalūs žydų knyginės kultūros lobiai, manuskriptai hebrajų ir jidiš kalbomis. Mieste buvo turtingų žydų knygų rinkinių, privačių bibliotekų, tarp jų viena garsiausių žydų kultūros pasaulyje Mato Strašūno (Mattityahu Strashun) biblioteka. Jau nuo XVIII a. pabaigos veikė leidyklos, iš kurių reikėtų išskirti 1799 m. įkurtą Barucho ben Juozapo Rommo leidyklą, kuri jidiš kalba leido viso pasaulio literatūros klasiką, o iš šios leidyklos išleisti vadovėliai buvo visų pasaulio jidiš mokyklų mokymosi pagrindas. Vilniuje taipogi garsėjo žydų literatūros Bero (Boriso) A. Kletzkino leidykla, kuri net Pirmojo pasaulinio karo metais išleido pirmą M. Chagallo iliustruotą I. L. Peretzo knygą „Magas“ (1917). Buvo leidžiama reikšmingų religinio, pasaulietinio ir mokomojo pobūdžio leidinių. Literatūrinė jidiš kalba, kuria kalba ir kuria didelė dalis Vakarų Europos, JAV ir kitų šalių intelektualų žydų, susiformavo taip pat Lietuvos sostinės kultūrinės įtakos erdvėje. Neatsitiktinai būtent Vilniuje 1925 m. buvo įkurtas Žydų mokslo institutas (*Das Jiddische Wissenschaftliche Institut*), kuris buvo didžiausia ir svarbiausia pasaulyje žydų mokslo įstaiga.

Vilniuje ir kitose Litos litvakų bendruomenėse gyvenantys žydų vaikai anksti pradėdavo studijuoti Torą, vėliau – Talmudą. Kartu buvo suteikiama žinių ne tik iš žydų tautos istorijos, bet ir civilizacijos istorijos apskritai. Studijose dėmesys buvo kreipiamas į etiką, bendravimo su žmonėmis ugdymą. Uždarose litvakų bendruomenėse skiepijama pagarba savo kultūros, religijos, meno tradicijoms ilgainiui tapo neatskiriama jų kultūrinio tapatumo dalimi. Švietimas, kultūra ir menas kaip tik buvo ta litvakų gyvenimo sritis, kurioje jie pasiekė ryškių laimėjimų.

XIX pab.–XX a. pr. Lietuvos sostinėje, kur gyveno gana daug išsilavinusių įvairių idėjinių krypčių žydų, susiformavo du įtakingiausi Rytų ir Centrinėje Europoje žydų sąjūdžiai – sionizmas ir Bundas (Visuotinė Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjunga, įkurta Vilniuje 1897 m.).

Vilniaus kultūriniame gyvenime žydai vaidino labai svarbų vaidmenį (kaip minėjome, Vilnius buvo vienas žymiausių pasaulyje Šiaurės Jeruzale vadinamų žydų kultūros centrų). 1897 m. gyventojų surašymo duomenimis, tarp Vilniaus miesto gyventojų žydai sudarė 38,8 proc. Po 1905 m. revoliucijos, silpnėjant carinių institucijų kontrolei, Vilniuje smarkiai pagyvėjo įvairių pasaulietinių žydų organizacijų gyvenimas, kūrėsi meno sąjūdžiai. Netrukus prasidėjo žydų muziejaus kūrimo Vilniuje kampanija, kuri paskui savo įgaliojimus perdavė 1912 m. susikūrusiai „Vilniaus žydų senovės mylėtojų draugijai". Vėliau čia įkurtas „Kultur-lygos" draugijos filialas, įsisteigė Jung Vilne („Jaunasis Vilnius") jaunųjų literatų ir dailininkų draugija, kurioje išsiskleidė jidiš literatūros klasikai Chaïmas Grade ir Abraomas Suckeveris. Vilnius taip pat buvo pagrindinis žymiausių pasaulio sinagogų kantorių rengimo centras, išugdęs tokias legendines asmenybes, kaip Geršonas Sirota ir broliai Kusevickiai.

Būtent dėl šių priežasčių Vilnius, kaip visuotinai pripažintas Rytų ir Centrinės Europos bei Vakarinės Rusijos imperijos žydų kultūros centras, traukė daugybę žydų kilmės menininkų iš buvusių LDK teritorijų – Baltarusijos, Ukrainos ir kitų kraštų. Bene svarbiausias žydų kilmės menininkų traukos centras buvo garsioji Vilniaus piešimo mokykla, kuri turėjo tvirtą stipriausios dailės institucijos reputaciją. *Jos kultūrinis statusas žydų bendruomenėje buvo toks aukštas, kad emigravę į Vakarus jos auklėtiniai savo prisiminimuose vadina ją „Vilniaus dailės akademija"*. Vertėtų priminti, kad tai buvo viena iš nedaugelio panašaus profilio mokyklų Rusijos imperijoje, kurioje, nepaisant šovinistinės ir diskriminacinės carizmo politikos, lengviau buvo įstoti ir mokytis žydų kilmės mokiniams. Todėl Vilniaus piešimo mokykloje žydai sudarė didžiausią mokinių dalį, neskaitant iš bajorijos kilusių katalikų.

Taip Litos kultūrinėje erdvėje minėtu laikotarpiu iškilo daug talentingų litvakų dailininkų, kurie gavo puikų profesinį išsilavinimą prestižinėse dailės akademijose ir dalis jų, dirbdami pedagoginį darbą, ruošė ar kitais būdais veikė naują litvakų dailininkų bangą, vėliau įsiliejusią į *l'école de Paris*. Iš ankstesnės realistinės ir simbolistinės estetikos įtakoje susiformavusios kartos iškilo daug ryškių talentingų vilniečių: tai skulptorius Markas Antokolskis (1843–1902), skulptorius ir medalistas Abrahamas Grilichesas (1849–1912), zarasiškis tapytojas Jehuda Penas (1854–1937), vilnietis tapytojas ir poetas Mordechai Zvi Mane (1859–1886), gardinietis skulptorius Elias (Ilja) Ginzburgas (1859–1939), kybartietis tapytojas Izaokas Levitanas (1860–1900), vilkaviškietis tapytojas Moišė Majmonas (1860–1924), Suvalkuose gimęs tapytojas Jakobas Goldblatas (1860–1929), palangiškis (varniškis?) skulptorius Beras (Selman Baruch, Borys) Schatzas (1866–1932), kaunietis tapytojas Lazaras Krestinas (1868–1939), vilnietis Leopoldas Bernstein-Zinajevas (Sinaieff) (1868–1944), minskietis tapytojas Jakubas Krügeris (1869–1940), iš Vilniaus apylinkių kilęs skulptorius Salomonas Stražas (Strazh, 1869–1929), iš Mogiliovo gubernijos kilęs tapytojas Jehuda Epšteinas (1870–1945), iš Kraslavos Latvijoje - skulptorius Nahumas (Naum) Aronsonas (1872–1943), vilnietis tapytojas Levas Antokolskis (1872–1942), iš Naugarduko tapytojas Moiše Leibovskis (1876–1942) ir kiti. Dauguma jų baigė Sankt Peterburgo dailės akademiją, dalis – Vakarų menų akademijas ar kurį laiką studijavo kitose garsiose dailės institucijose, tapo pripažintais meno meistrais. Pavyzdžiui, L. Krestinas studijavo Vienos ir Miuncheno akademijose, J. Epšteinas – Vienos akademijoje, o 1894 ir 1900 m. gavęs stipendijas tobulinosi Italijoje, B. Schatzas, Gorskis, L. Bernstein-Zinajevas, J. Krügeris, S. Stražas, N. Aronsonas, E. Ginzburgas studijavo Paryžiuje. Tai tik keletas garsesnių ikimodernistinės kartos dailininkų, iš kurių kai kas tuomet jau tiesė kelius iš Rusijos į Vakarų meno centrus.

Vienas iškiliausių XIX a. antrosios pusės žydų dailininkų buvo skurdžioje ortodok-

sinių pažiūrų šeimoje gimęs Markas Antokolskis (1843–1902). Jis augo ir formavosi Vilniaus žydų kultūrinėje aplinkoje, čia gavo išsilavinimo pradmenis. Tai buvo ne tik pirmas platų tarptautinį pripažinimą pelnęs iš Rytų Europos kilęs žydų dailininkas, bet ir pirmas litvakas, nuosekliai siekęs įgyvendinti tautinės žydų dailės mokyklos įkūrimo idėją. Judaistinėse tradicijose išauklėtas jaunuolis neeilinio talento dėka sugebėjo Vilniuje užmegzti plačius ryšius su įvairių tautų atstovais ir įstoti į Sankt Petrerburgo dailės akademiją, kur greit iškilo kaip unikalių gabumų skulptorius. Jis artimai bendravo su Ilja Repinu ir kitais iškiliais dailininkais. Net kosmopolitinėje ir nepalankioje litvakams kultūrinėje aplinkoje M. Antokolskis neatsižadėjo savo litvakiškų šaknų, apie ką liudija jo darbai „Žydų siuvėjas“ (1864), „Skurdas“ (1864), „Šykštuolis“ (1865), „Žydo galva“ (1869), atspindintys skurdžią litvakų gyvenimo kasdienybę. Netrukus jis sukūrė ir kitus reikšmingus darbus: skulptūrinius biustus „Talmudinis ginčas“ (1867) ir bareljefą „Ispanų inkvizicija, užpuolanti žydus jų Velykų dieną“ (1868–1869). Dailininko pasišventimas žydų problematikai sukėlė aršią Peterburgo profesūros reakciją ir kritiką. Tuomet M. Antokolskis pradėjo kurti darbus rusų istorijos temomis – „Ivanas Rūstusis“ (1971), „Petras Pirmasis“ (1872), „Metraštininkas Nestoras“ (1889), „Jaroslavas Išmintingasis“ (1890), „Jarmakas“ (1891), kurie suteikė jam iškiliausio imperijos skulptoriaus šlovę.

Tačiau kiti garsūs žydų kilmės iš „sėslumo zonos“ kilę dailininkai – I. Levitanas (iš Kybartų), Leonidas Pasternakas (iš Odesos), Leonas Bakstas (iš Gardino), siekdami integruotis į rusų dailės elitą, neafišavo savo žydiškos kilmės ir nekūrė paveikslų žydų temomis. Tuo tarpu M. Antokolskis, netgi eidamas į kompromisus su Rusijos imperijos dailės institucijų ir organizacijų vadovais, niekuomet neužmiršo savo litvakiškos kilmės, visokeriopai rėmė tautiškai angažuotus žydų kilmės dailininkus. Laiškuose draugams jis nuolatos grįždavo prie minties įkurti sėslumo zonoje tautinę žydų dailės mokyklą, kuri ne tik plėtotų litvakų dailės tradicijas, bet ir taptų tautinės profesionalios žydų dailės atgimimo pamatu. Šias jo nuostatas palaikė Vladimiras Stasovas, kuris iškart įžvelgė dar ankstyvuosiuose M. Antokolskio dailės kūriniuose ryškius tautiškumo pagrindus. Jis skatino dailininką imtis iniciatyvos įkurti tautinę žydų dailės mokyklą, priekaištavo skulptoriui, kad jis prarado tautinę savigarbą, didingą žydišką vardą Mordechai iškeisdamas į banalų Marką. Tačiau po 1881 m. pasikėsinimo į carą sustiprėjusi antisemitinė reakcija Rusijoje sutrukdė šiuos planus įgyvendinti.

Nepakęsdamas aršėjančių antisemitinių išpuolių M. Antokolskis nuo 1871 m. vis daugiau laiko praleisdavo Italijoje, o nuo 1876 m. įsikūrė Paryžiuje, kur, dalyvaudamas įvairiose prestižinėse parodose, pelnė daug garbingų apdovanojimų. Remdamasis užsienyje pelnytu autoritetu jis, grįždamas į savo mylimą Vilnių, nuolatos skatino vietos žydų dailininkų kūrybos tautinę orientaciją.

Kiek atslūgus reakcijai, tautinės žydų mokyklos kūrimo idėją, vadovaudamiesi M. Antokolskio ir V. Stasovo principais, ėmėsi realizuoti du litvakai – J. Penas iš Vitebsko ir M. Antokolskio mylimas mokinys skulptorius I. Ginzburgas. Po M. Antokolskio mirties 1902 m., kai Vilniuje buvo surengtos didžiulės atsisveikinimo iškilmės, jo mokiniai ir bendražygiai ėmėsi iniciatyvos praktiškai įgyvendinti tautinės žydų mokyklos įkūrimo idėją. Taip 1904 m. Vilniuje įkurta Vilniaus pramoninės dailės draugija, kurios vienu vadovų buvo skulptoriaus brolio sūnus, garsus tapytojas Levas Antokolskis, o 1905 m. Vilniaus žydų amatų mokyklos patalpose atidaryta M. Antokolskio pramoninės dailės mokykla. Čia buvo plėtojamos įvairios litvakų liaudies meno formos (žr. Laučkaitė 2002, 90). Be 1893 m. įkurtos Amatininkų piešimo ir tapybos Juozapo Montwillos mokyklos tai buvo trečia svarbi dailės mokykla Vilniuje.

Čia reikėtų priminti, kad būtent keturi iš etninės Lietuvos kilę litvakai – L. Antokolskis, I. Ginzburgas, J. Penas ir B. Schatzas – atliko didžiulį organizacinį darbą, kuriant pirmąsias pasaulyje žydų dailės institucijas, konsoliduojant tautiškai angažuotas žydų dailės pajėgas, formuojant garsiųjų Vilniaus, Vitebsko ir Jeruzalės *Bezalel* dailės mokyklų strategiją bei įtvirtinant žydų tautinio meno idealus. O jų mokiniai ir sekėjai paskleidė šias idėjas Vilniuje, Vitebske, Paryžiuje, Berlyne, Kijeve, Sankt Peterburge, Maskvoje, Jeruzalėje ir kituose žydų dailės centruose.

Šiandien netenka stebėtis, kad būtent Vilniuje ir Vitebske, dviejuose svarbiuose LDK kultūros centruose, kur buvo gilios žydų kultūros tradicijos, nemažas intelektualinis potencialas, atsirado svarbios žydų dailės institucijos. Pagrindinė priežastis, kodėl Vilniuje ilgai neatsirado žydų dailės mokyklų, matyt, ta, kad Vilniaus piešimo mokyklos vadovybė buvo tolerantiškesnė, lyginant su kitomis imperijos panašaus profilio mokyklomis, priimant žydų mokinius. Kita vertus, Vilnius nuolat buvo padidintoje imperijos represinių valdymo struktūrų akiratyje.

Rusijos imperijoje antijudaizmui įgavus platų mastą ir stiprėjant represijoms į Vakarus iš Litos teritorijos plūstelėjo didelis srautas išsilavinusių ir paprastų žydų tautybės žmonių, kurie ieškojo demokratiškesnėse šalyse išsigelbėjimo nuo patiriamo teroro, diskriminacijos, palankesnės aplinkos savo kūrybai ir darbui. Šis daug metų trukęs emigracijos procesas įgavo įvairias formas – nuo legalios laisvanoriškos iki prievartinės. Vieni sąmoningai vyko, nutraukdami ryšius su savo tėvyne visiems laikams, kiti ilgai blaškėsi tarp naujos ir senos tėvynės, dar kiti, kamuojami nostalgijos, vėliau grįždavo į tėvynę. Žydų padėtį Rusijos imperijoje vėliau dar labiau apsunkino ir žmonių likimus sulaužė Pirmasis pasaulinis karas, Rusijos spalio revoliucija, naujų valstybių ir sienų atsiradimas. Iš viso emigravo apie du milijonus žydų. Tai buvo neregėto masto, *tiesiog biblinis, apokaliptinis didžiulės žydų tautos dalies „išėjimas“ iš Rusijos imperijos „sėslumo zonos“ į Vakarus ir savo „šventąją žemę“*.

Didelę šio emigrantų srauto dalį sudarė labiausiai išsilavinę ir socialiai bei kultūriškai organizuoti litvakai, kurių ilgai užslėpta kūrybinė energija pirmiausia išsiskleidė vaizduojamosios dailės srityje. Žydų modernus menas negalėjo laisvai skleistis toje LDK erdvėje, kurioje buvo labai stipri ortodoksinių judaizmo tradicijų įtaka, todėl pagrindinis litvakų srautas plūstelėjo į liberaliausią kosmopolitinio meno centrą – Paryžių, kur jie suvaidino išskirtinės svarbos vaidmenį iškylant antrajai *l'école de Paris* bangai. Neatsitiktinai būtent iš šio regiono Vakaruose iškilo daugybė žymių žydų, kultūros ir meno atstovų, garsinusių savo tautos vardą visame pasaulyje. Kaip minėjome, daugelis elitinių litvakų ir rabinų giminių palikuonių buvo pasklidę sparčiai besiplėtojančiuose Ukrainos pramonės ir ekonomikos centruose. Tad žydų emigrantai iš šio regiono palaikė itin glaudžius ryšius su litvakais, jie šliejosi Paryžiuje prie akivaizdžiai dominavusio litvakų dailininkų sambūrio.

Taigi represijų genami intelektualiai aktyvesnių ir meninių sugebėjimų turinčių litvakų keliai pasiekė ne tik Rusijos imperijos kultūros centrus - Sankt Peterburgą, Maskvą, bet po 1905 m. revoliucijos didžiuliai jų srautai nusidriekė ir į pagrindinius Vakarų Europos kultūros centrus – Paryžių, Berlyną, Vieną, Miuncheną. Čia emigrantai aktyviai įsiliejo į naujus to meto kultūros ir meno sąjūdžius. Pirmasis pasaulinis karas ir revoliucijos sukrėtimai paskatino litvakų menininkus užsienyje integruotis į tą aplinką, kurioje jie gyveno, stiprino jų socialinį angažuotumą, pilietines nuostatas, atvedusias juos į avangardinio meno pozicijas. Šis procesas išryškėjo ir po Rusijos 1917 m. spalio revoliucijos, kurioje aktyviai dalyvavo žydų tautybės gyventojai. Jie užėmė vyraujančias pozicijas valstybės meno politikoje ir radikaliausiuose avangardinio meno sąjūdžiuose.

Vilniaus piešimo mokykla

Po Abiejų Tautų Respublikų žlugimo prie Rusijos imperijos neseniai prijungtos vakarinės dalies pagrindiniai kultūros centrai buvo Vilnius ir Varšuva. XIX a. pradžioje, išsiskleidus romantizmo sąjūdžiui, Vilnius savo kultūrine energetika nustelbė Varšuvą. Nors 1831 ir 1863 m. sukilimai ir juos lydėjusios represijos bei Vilniaus universiteto uždarymas buvo stiprūs smūgiai senosios Lietuvos sostinės kultūrai, tačiau dailės gyvenimas, turėjęs mieste gilias tradicijas, iškart neišnyko.

Nepaisant to, kad Varšuva daug mažiau nukentėjo nuo caro represijų bangų, nuvilnijusių po dviejų sukilimų, dailės mokymo srityje XIX ir XX a. sandūroje Vilniuje profesiniu požiūriu veikė aukštesnio lygio dailės mokykla. Tą pripažįsta ir lenkų dailės istorikai. „Tuometinėje Varšuvoje nebuvo geros dailės mokyklos. Valstybinė piešimo mokykla jau ilgai nekėlė didesnio susidomėjimo, nors apie 1900 m. ten mokėsi Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Eli Nadelman ir Witoldas Wojtkiewiczius. Miesto dailės gyvenime vyravo konservatyvios „Dailiųjų menų skatinimo draugijos“ nuostatos“ (Malinowski; Brus-Malinowska 2007, 45).

Rusijos imperijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo kelios piešimo ir dailės mokyklos – Vilniuje, Varšuvoje, Kijeve, Odesoje ir Maskvoje, kurios rengė auklėtinių kontingentą vienintelei Sankt Peterburgo dailės akademijai. 1897 m. prie jų prisišliejo nauja J. Peno Vitebske įkurta privati tapybos ir piešimo mokykla. Iš tikrųjų LDK kultūrinėje erdvėje XX a. pradžios modernistinio meno raidai buvo dvi svarbiausios giliausią pėdsaką modernistinio meno istorijoje palikusios mokyklos – Vilniaus ir Vitebsko.

Vilniaus piešimo mokyklą 1866 m. buvusio Vilniaus universiteto pastatuose įkūrė pakviestas iš Peterburgo dailės akademijos auklėtinis Ivanas Trutnevas (1827–1912), kuris vadovavo jai nuo įkūrimo iki mirties. Baigęs 1865 m. studijas dailininkas daug keliavo, lankė garsiuosius Vakarų Europos muziejus, galerijas, kelis metus klajojo po Prancūziją, Italiją, Vokietiją, Austriją, Olandiją, Belgiją ir kaip įgaliotas ekspertas padėjo garsiam kolekcionieriui Piotrui Tretjakovui supirkinėti dailininkų paveikslus. Grįžęs į Rusiją 1866 m. paskirtas piešimo ir dailyraščio mokytoju į Vitebsko berniukų mokyklą, priklausiusią Vilniaus švietimo apygardai. Iš ten netrukus buvo pakviestas į Vilnių įkurti piešimo mokyklą. I. Trutnevo atvykimas į Vilnių buvo neatsitiktinis – po XIX a. Lietuvoje įsiliepsnojusių sukilimų ir Vilniaus universiteto uždarymo Rusijos imperijoje veikė daug represinių nuostatų. Pagal vieną jų buvo leista dėstyti Lietuvos teritorijoje tik patikimiems išeiviams iš centrinių Rusijos gubernijų.

Nors iš pradžių mokyklos kūrimo postūmis buvo susijęs su Rusijos carų aktyvia Lietuvos rusinimo politika, tačiau daug keliavęs po Vakarų Europos šalis ir susipažinęs su jų mokymo sistemomis I. Trutnevas nepasidavė imperinėms šovinistinėms nuostatoms. Jis pirmiausia rūpinosi mokyklos materialine baze, programomis, profesionalių pedagogų ugdymu ir jų telkimu apie save. To neužmiršo ir vėliau, nors ir buvo pristatomas Rusijos valstybiniams apdovanojimams.

1869 m. I. Trutnevas, pateikęs konkursinius darbus Peterburgo dailės akademijai (jo darbai pelnė kelis Peterburgo dailės akademijos aukso ir sidabro medalius), pelnė akademiko titulą. Kilęs iš baudžiauninkų šeimos ir augęs tarp paprastų valstiečių, I. Trutnevas jautė simpatiją vargšų vaikams ir juos globojo. Jis iš esmės ėmėsi mokyklos organizavimo darbo ir labai atsakingai formavo pedagogų kolektyvą, rengė ir diegė mokymo programas bei akademinės tapybos nuostatas. Neatsitiktinai jo vadovaujama Vilniaus piešimo mokykla greit

tapo viena geriausių imperijoje. XX a. pradžioje Vilniaus piešimo mokykloje, kai į ją atvyko mokytis Ch. Soutine'as, M. Kikoine'as, P. Krémègne'as, E. Mané-Katzas, L. Indenbaumas ir kiti Paryžiuje vėliau išgarsėję dailininkai, be akademiko I. Trutnevo dėstė ir kiti pažangių pažiūrų Peterburgo dailės akademijos auklėtiniai. Jų estetinės nuostatos buvo orientuotos į Vakarų Europos, ypač prancūzų, dailės procesus ir juos remiančius pažangius to meto meno leidinius „Mir iskusstva", „Apollon", „Zolotoje runo". Priešingai Vakarų menotyrinėje literatūroje susiklosčiusiems stereotipiniams požiūriams, Vilniaus piešimo mokykloje po 1905 m. akivaizdžiai vyravo orientacija į prancūzų impresionistinę ir postimpresionistinę dailę. Šios nuostatos laikėsi ir mokinių mylimiausi dėstytojai Ivanas Rybakovas, pradėjęs dirbti tuoj po akademijos baigimo 1899 m., Sergejus Južaninas ir nuo 1912 m. pradėjęs dėstyti Nikolajus Sergejevas-Korobovas.

I. Trutnevas atsiskleidė kaip puikus organizatorius ir pedagogas. Mokykloje veikė dvi skirtingos studijų programos: pirmoji - kaip amatų–piešimo mokykla, o antroji – kaip svarbi parengiamoji grandis, ruošiant kandidatus profesionalioms tapybos studijoms Sankt Peterburgo dailės akademijoje. Mokinių skaičius (kuris labai skirtingai nurodomas įvairiuose šaltiniuose, pavyzdžiui, pirmaisiais metais - nuo 60 iki 100) tolydžio didėjo kartu su vis stiprėjančia materialine baze ir imperijos įtaka viso Vakarų regiono kultūriniam gyvenimui. 1893 m. *amatininkiškas* ir *piešimo* skyriai atsiskyrė į savarankiškas mokyklas. Pastaroji ruošiant dailininkus buvo orientuota pirmiausia į įvairiapusį profesinį parengimą ir tiesioginį žmogaus, supančios gamtos ir daiktų pasaulio meninį perteikimą. Nors per visą jos gyvavimo laiką mokyklą lankė per 4500 mokinių (kitais duomenimis skaičiai kiti), bet diplomai buvo išduoti tik 193 geriausiems visą privalomą programą įsisavinusiems mokiniams. Taigi nėra bent kiek tiksliau dokumentuoto šios mokyklos mokinių skaičiaus. Iš baigusiųjų apie 50 įstojo į Peterburgo dailės akademiją, kiti – į Berlyno, Miuncheno akademijas, Maskvos Stroganovo mokyklą ir įvairias Paryžiaus dailės aukštąsias mokyklas bei privačias studijas.

Kryptingas daugiametis pedagoginis I. Trutnevo darbas nenuėjo veltui. Peterburgo dailės akademijoje, į kurią susirinkdavo gabiausi įvairių imperijos dailės mokyklų auklėtiniai, I. Trutnevo mokykla turėjo gerą vardą. Joje panašiai, kaip ir Varšuvos dailės mokykloje, buvo pritaikyta gerai apgalvota, įvairiapusiška, nuosekli dėstymo metodika. Mokykla garsėjo dėstytojų tolerancija, demokratiškumu, nuosekliomis dailės studijų programomis ir aukštu mokinių profesinio parengimo lygiu. Greta gero profesinio parengimo (piešti geometrines figūras, gipsines galvas, tapyti natiurmortus akvarele bei aliejiniais dažais ir t. t.) deramas dėmesys buvo skiriamas ir teorinėms disciplinoms: meno istorijos, anatomijos, perspektyvos studijoms. Mokyklos klestėjimo laikais į ją atvykdavo studijuoti ne tik iš įvairių Rusijos gubernijų, bet ir iš kitų kraštų.

„Žydų ir Europos meno istorijoje, – rašė lenkų meno istorikas J. Malinowskis, – ši mokykla yra fenomenali, todėl tyrinėjimuose kartais vadinama Meno akademija. Jauni žydai, daugiausia iš rytinių buvusios Žečpospolitos žemių, kuriems mokyklos neretai buvo neprieinamos, atvažiuodavo į Vilnių mokytis pas Trutnevą. Jie tapo įžymiausiais mokyklos auklėtiniais, užėmusiais aukštas menines pozicijas Prancūzijoje, Vokietijoje ar Amerikoje" (Malinowski 1992, 59).

Didžioji dalis garsiausių žydų kilmės Vilniaus piešimo mokyklos auklėtinių emigravo į Prancūziją ir įsiliejo į vadinamąją *l' école de Paris.* Kiek jų buvo iš tikrųjų, sunku pasakyti. J. Širkaitė, tyrinėjusi su šia mokykla susijusius archyvinius šaltinius, teigia, kad „teišliko virš 200 Vilniaus piešimo mokyklos mokinių pavardžių. Daugiausia jos žinomos iš Trutnevo ataskaitų, iš pasiustų į Peterburgo dailės akademijos organizuotus piešimo konkursus mokinių darbų sąrašų, iš negausių paminėjimų Trutnevo korespondencijoje" (Širkaitė 1997,

196). Daugelio dailininkų mokymosi įvairiose Vilniaus dailės mokyklose faktai menkai dokumentuoti archyviniais duomenimis. Šiuos trūkumus iš dalies kompensuoja kitose šalyse užpildyti pačių dailininkų dokumentai, jų biografijos, atsiminimai ir epistoliarinis palikimas. Tyrinėjant atskiroms personalijoms skirtas studijas pasirodo vis naujų litvakų pavardžių ir tų, kurie vienaip ar kitaip su jais buvo susiję.

Litvakų dailininkų ekspansija į Paryžių

Tarp litvakų *l' école de Paris* daugiausia buvo išeivių iš įvairių Vilniaus dailės mokyklų, dažniausiai garsiosios Vilniaus piešimo mokyklos. Štai šių mokyklų auklėtiniai (kai kurie vardai jau minėti): *Ch. Soutine'as, M. Kikoine'as, P. Krémègne'as, E. Mané-Katzas, J. Lipchitzas, L. Indenbaumas, L. Segallas, Jacobas Epsteinas, Nachumas (Naumas) Aronsonas, Moišė (Mozė) Leibovskis, Moišė (Mozė) Bagelis, Bencionas Cukiermanas, Beras Zalkindas, Izaokas Dobrinskis, Rafaelis Chwoles, Dovydas Michailas Kreweris, Oskaras Lubitschas, Israelis Levinas, Josifas Budka, Simonas Glaceris, Samas Zarfinas, Meyeris-Mironas Kodkine ir kiti. Kai kurie jų – B. Zalkindas, S. Stražas, M. Leibovskis, B. Cukiermanas – vėliau grįžo į Vilnių ir įsijungė į vietos dailės gyvenimą.*

Būtent iš Litos teritorijos atvykę dailininkai suteikė dailės kritikams pagrindą antrąją *l' école de Paris* bangą pavadinti *l' école Juif*, tai yra „žydų mokykla". Kalbėdamas apie litvakų vaidmenį XX a. pradžios Paryžiaus dailės gyvenime straipsnyje „Montparnasas – Lietuvos meno sostinė" litvakas N. Blatas rašė: „Šios istorijos ištakose yra Lietuva. Neįmanoma užmiršti jos kraštovaizdžių, jos šviesų atspalvių, jos klimato, kurie persmelkė (...) mus visus" (Blatas 1992, 33).

Anot S. Pourchier pastebėjimo studijoje *De Vilna à Montparnasse* („Nuo Vilniaus į Montparnasą"), litvakams Paryžius ir tarpukariu vaidino vis tą patį meno sostinės vaidmenį. Šiame mieste, kaip ir anksčiau, buvo gausus litvakų dailininkų būrys. Didžioji dauguma jų Paryžiuje ieškojo naujų savo universalumo raiškos būdų ir sėmėsi šio tarptautinio meno židinio versmėse to, kas palaikė jų savitumą (žr. Pourchier 1996, 217). Litvakai per visą *Paryžiaus mokyklos* gyvavimo laiką sudarė pagrindinį tautiškai angažuotų ir talentingiausių žydų dailininkų branduolį. Jie akivaizdžiai dominavo beveik visose pagrindinėse dailės raiškos srityse.

Maždaug nuo 1912 m. ryškėjančioje antrojoje *l'école de Paris* pakilimo bangoje išskirtinis vaidmuo teko žydų kilmės dailininkams: iš Italijos atvykusiam A. Modigliani'ui, iš Lenkijos - Moišei Kislingui, Louisui Marcoussisui, Eugeniuszui Zakui, Leopoldui Gottliebui, iš Bulgarijos - J. Pascinui ir ypač iš LDK kultūrinės erdvės kilusiems tapytojams ir skulptoriams Ch. Soutine'ui, M. Chagallui, M. Kikoine'ui, P. Krémègne'ui, J. Lipchitzui, O. Zadkine'ui, O. Mesčianinovui, L. Indenbaumui, N. Aronsonui, J. Epsteinui, M. Bageliui, A. Pannui, D. M. Kreweriui, J. Chapiro'as, O. Lubitschui, I. Levinui, N. Arbit Blatui, M. Bandui, J. Mesenbliumui (J. Missene), S. Zarfinui ir kitiems.

Kyla klausimas: kuo galima paaiškinti tokį galingą iš periferijos, ypač iš Rytų Europos, kilusių menininkų, didžiąja dalimi žydų, įsiveržimą į Vakarų meno centrą Paryžių ir vyravimą jame? Šis klausimas ne toks paprastas, nes priežasčių buvo daug ir įvairių, tačiau reikėtų išskirti tas, kurios, mano galva, buvo svarbiausios. Žydų emigrantų dominavimas antrojoje *l'école de Paris* pakilimo bangoje tikriausiai buvo nulemtas dar neišeikvotos, iš getų išsilaisvinusios šios tautos amžiais kauptos kūrybinės energijos, išsiskleidusios demokratizacijos procesų sąlygomis, aistringo žydų dailininkų troškimo išreikšti save ir surasti savo vietą modernistinės dailės centruose. Iš čia plaukė jų meninių siekių maksimalizmas, autentiško

meno ilgesys, begalinis atsidavimas kūrybai. XX a. pradžioje patekę į Paryžių ir kitus modernistinio meno centrus – Vieną, Miuncheną, Leipzigą, Berlyną, Peterburgą, Maskvą (vadinasi, Paryžius buvo ne išimtis, o tik akivaizdus naujo internacionalinio modernistinio meno jėgų pergrupavimo požymis), – jie kaip kempinės siurbė į save kultūros bei meno vertybių įvairovę, bendraudami su kitų menų atstovais kūrė naujo modernistinio meno viziją, gilinosi į muziejuose ir galerijose eksponuojamų didžiųjų praeities meistrų ir amžininkų kūrinius, aiškinosi jų kūrybos poveikio būdus, formavo savo vertybines orientacijas.

Kita vertus, minėti ir kiti kūrėjai emigrantai, ypač litvakai, perėmę tėvynėje gyvavusias žydų bendruomeninio gyvenimo, pasaulėžiūrines nuostatas, atskirus per talmudistines studijas įsisavintus judaistinio misticizmo elementus, ir emigracijoje gyveno komunomis, glaudžiai bendravo ne tik su savo cecho meistrais, bet ir kitų menų atstovais, mokėsi vieni iš kitų. Tai, kas buvo pažangaus, bet menkiau regima savojoje meno srityje, neretai atsiskleisdavo kitos meno rūšies kalboje. Todėl skirtingų kultūros, meno sričių žydų menininkai Paryžiuje ir kituose Vakarų kultūros centruose aktyviai dalyvavo įvairių modernistinio meno krypčių bei tendencijų plėtotėje. Be to, kalbant netgi apie tokią amorfišką ir sunkiai apibrėžiamą sąjūdį, koks buvo *l'école de Paris*, reikia prisiminti ir estetinių idėjų bei meninės kūrybos principų plėtojimo, sisteminimo, tęstinumo galimybes, kurios visuomet buvo svarbus daugelio modernistinio meno srovių, pakraipų, grupuočių, mokyklų formavimosi ir atskirų menininkų tobulėjimo veiksnys.

Akivaizdu, kad atviras demokratiškas liberalių tradicijų kultūros ir meno vertybių prisodrintas Paryžius su įvairių meno stilių, tendencijų sklaida, jam būdingu pakantumu naujovėms, demokratiška aplinka tapo vaisinga kultūrine dirva šiems talentingiems iš Europos pakraščių atvykusiems dailininkams. Litvakų menininkai, atvykę į Paryžių iš periferijos, uždarų ortodoksinių, konservatyvių, ypač meno, vaizduojamosios dailės srityje, bendruomenių galėjo laisvai išlieti sukauptą kūrybinę energiją ir suvokti savo kūrybos estetinę vertę.

Dažnai ir su pasididžiavimu rašęs apie daugelio išeivių iš Litos kultūrinės erdvės įnašą į Vakarų dailės istoriją Kaune gimęs N. Arbit Blatas savo, jo žodžiais tariant, „lietuviškojo nacionalizmo" apraiškas sieja su litvakiškomis ištakomis. Jis prisipažįsta, kad negali suprasti ir paaiškinti, kaip nedidelė šalis Lietuva pagimdė tiek didžių dailininkų, įrašytų į *l'école de Paris* meno istoriją. Tikriausiai, jo manymu, Prancūzijos šviesa ir spalvos suteikė iš ūkanų ir liūdesio šalies atvykusiems Baltijos pakraščių Lietuvos emigrantams galingus kūrybinius impulsus (žr. Arbit Blatas 1998, 44).

Litvakus dailininkus Paryžius žavėjo tolerancija, pakantumu naujovėms, eksperimentavimui, čia jie surado tokią kultūrinę terpę ir saviraiškos laisvę, apie kurią galėjo tik svajoti daugybės religinių bei socialinių konvencijų sukaustytose litvakų bendruomenėse tėvynėje. Jei didieji *l' école de Paris* litvakai būtų likę savo tėvynėje, jų *talentai tikriausiai niekuomet nebūtų taip plačiai ir ryškiai išsiskleidę, kaip šiame tradicijų ir modernaus meno raiškos centre, kuriame emigrantai sukūrė spalvingą, turtingą daugiatautį modernistinio meno reiškinį.* Daugiatautė *l' école de Paris* meninė aplinka nesunaikino jų individualumo, priešingai, – padėjo dar plačiau suvokti socialiai aktualias meno raidos tendencijas, vietinių tradicijų, stilių svarbą, išryškinti savo individualumą ir perspektyvius kūrybos bruožus.

Nors Paryžiuje Ch. Soutine'as, M. Chagallas, P. Krémègne'as, M. Kikoine'as, M. Bandas, N. Arbit Blatas ir kiti litvakų dailininkai gyveno gana ilgai, kūrė bohemiškoje, kosmopolitinėje modernistinės pakraipos menininkų aplinkoje, tačiau jie taip ir nesugebėjo čia adaptuotis. Manyčiau, kad sunkiausia ši adaptacija buvo talentingiausiems dailininkams – Ch. Soutine'ui ir M. Chagallui. „Abejingas viskam, kas tiesiogiai nesirišo su tapyba, visur svetimas Soutine'as, – anot Jean-Paulo Crespelle'o, – buvo tikras *Juif errant* įsikūnijimas. Buvo nuostabus

vaizdas, kai, lydimas Krémègne'o, jis praeidavo sulinkęs priešais Rotondą, sprukdamas nuo padavėjų. Jie atrodė tarsi du primušti šunys (...) Tuomet Soutine'o tapyba buvo dar labai artima Krémègne'ui; visi liudijimai patvirtina šį teiginį. Tik vėliau jis sukuria „kitokį", savitą stilių ir suranda dvasios polėkyje savas tapybinės raiškos formas" (Crespelle 1993, 40–41).

Nepaisant spontaniško noro išsiveržti iš griežtai reglamentavusios žmogaus gyvenimą judaistinės religijos, bendruomeninio gyvenimo ir kultūros tradicijos įtakos, litvakai *negalėjo pabėgti nuo vaikystės prisiminimų, nuo savo priklausomybės savitai litvakų kultūros tradicijai, iš kurios socialinės sanklodos, paženklintos judaistinio misticizmo ir kasdienio gyvenimo poetikos, plaukė jų kai kuriuos prancūziškus bruožus įgavę kūriniai.* Liguisto tėvynės ilgesio kupinas šių dailininkų požiūris į pasaulį, tragizmas, išskirtinių personažų pasirinkimas ir, svarbiausia, neįprastas meninės raiškos būdas, koloritinės bei įvaizdžių sistemos savitumas atėjo iš ano, vaikystės ir jaunystės, gyvenimo, – iš uždaros ortodoksinės Litos žydų bendruomenės patirties. Todėl Ch. Soutine'as, kaip ir kai kurie kiti litvakai, iki gyvenimo pabaigos tarp Paryžiaus dailininkų jautėsi marginalais, prašalaičiais. Neveltui kolegos Ch. Soutine'ą vadino *juive lituanien*. Jis buvo tarsi dviejų skirtingų Vakarų kultūros istorijoje išsikristalizavusių psichologinių tipų – *juive errant* ir *peintre maudit* – jungtis.

Dauguma litvakų dailininkų atvyko į Paryžių tuo metu, kai modernistinė dailė išgyveno savo kūrybinių jėgų pakilimą ir konsolidaciją, kai prancūzų dailininkus iš vyraujančių pozicijų pradėjo išstūminėti emigrantai dailininkai, atvykę iš įvairių Europos pakraščių, kupini didžiulės kūrybinės energijos. Atvykėliai kartu su bendražygiais įnešė į kosmopolitinį Paryžiaus dailės gyvenimą daug naujų gaivių idėjų, spalvų, formos pokyčių. Litvakų tapytojai Paryžiuje į konkurencinę kovą paleido neišsemiamą kūrybinį potencialą, pradėjo konfrontuoti su anksčiau vyravusiomis neoromantinėmis, eklektiškomis simbolistinėmis, nazariečių, natūralistinėmis, neoimpresionizmo, postimpresionizmo, pontilizmo, neoklasicizmo, sinchronizmo, divizionizmo ir kitomis kryptimis.

Siekiant tiksliau apibrėžti iš LDK kultūrinės erdvės kilusių dailininkų vietą margame *l'école de Paris* dailės kontekste pirmiausia reikia suvokti, kad jų kūryba yra neatskiriama ne tik nuo litvakų kultūrinio ir judaistinio religinio paveldo, mentaliteto, gyvenimo, bendravimo tradicijų, tragiškos egzistencinės patirties šleifo, kurį jie atsinešė su savimi ir vėliau visą likusį gyvenimą vilko paskui save Paryžiuje.

Antra vertus, aiškinantis litvakų kūrybos savitumą lėmusius veiksnius nevertėtų pamiršti ir to abejingumo, nejautrumo, nesuderinamumo su supančiu pasauliu, su tuo, su kuriuo jie susidūrė pirmaisiais gyvenimo Paryžiuje metais. Greta didelio jų skurdo, nepriteklių šurmuliavo spalvingas, nerūpestingas ir sotus paryžietiškas gyvenimas, į kurį jiems buvo užsklęstos durys. Šis kontrastingas iš Europos paribių ir centro sklindančių tendencijų susidūrimas pasirodė nepaprastai vaisingas ir pagimdė vieną svarbiausių XX a. modernistinės dailės reiškinių – *l'école juive* fenomeną.

IŠVADOS

Vadinasi, žydų menas, šimtmečiais veikiamas judaistinės religijos, LDK kultūrinėje erdvėje gyvavusiose litvakų bendruomenėse išsaugojo tradicinius bruožus. Tačiau XX a. pradžioje sklindantys demokratizacijos procesai, amžiais nusistovėjusių litvakų tradicinio gyvenimo formų irimas sudarė prielaidas žydų meno sekuliarizacijai, litvakų dailininkų emancipacijai ir emigracijai į liberalų Vakarų civilizacijos meno centrą – Paryžių, kur jie artimai bendravo su vietos ir kitų dailės tradicijų atstovais.

Nepaisant to, kad vienas reikšmingiausių praslinkusio amžiaus Vakarų modernistinės dailės sąjūdžių *l' école de Paris* įgavo konkretaus miesto – Paryžiaus – vardą, daugelis iški-

liausių jo atstovų buvo žydų kilmės išeiviai iš įvairių Europos pakraščių. Pasaulinio meno istorijoje nedaug surasime pavyzdžių, kur *centro* ir *periferijos* sąveika būtų tokia vaisinga, kaip *l' école de Paris* herojiškoje epopėjoje. Būtent litvakai, kurių branduolį sudarė talentingi įvairių Vilniaus, Kauno ir Vitebsko dailės mokyklų auklėtiniai, suformavo savitam *école juive* meniniam reiškiniui atsirasti būtiną kritinę masę. Pagrindinis litvakų dailininkų nuopelnas – savitos žydų tragiškos pasaulėjautos, misticizmo, simbolikos elementų įjungimas į modernistinę Vakarų dailės tradiciją, kurioje šis litvakiškas substratas tapo neatskiriama jos dalimi. Kartu iš Litos atvykę dailininkai *atsineša savo unikalią patirtį, savitą ryškų spalvos, formos jausmą, išplečia ir praturtina stilistinę prancūzų dailės panoramą, įneša į ją daug naujų dramatiškų ir tragiškų, ankstesnei prancūzų dailės tradicijai nebūdingų, motyvų.*

LITERATŪRA:

Arbit Blatas, N. *Portraits de Montparnasse*, éd Samogy. Paris, 1998.

Blatas, A. „Montparnasse capitale dela Lithuanie des Arts". In *Kikoine*, éd. de l'Albaron – Présence du Livre. Paris, 1992, p. 33–54.

Chapiro, Jacques. *La Ruche*, éd. Flammarion. Paris, 1960.

Crespelle, J. P. „Montparnasse vivant". In *Krémègne. 1890–1981*, éd. Pavillon des Arts. Paris, 1993.

George, Waldemar. „École francaise ou École de Paris". In *Formes* I, 1931, juin. Paris.

George, Waldemar. „Existe-t-il un art juif?" In *Les Nouvelles littéraires*, 1949, 24 septembre. Paris.

Jarrassé, Dominique. *Existe-t-il un art juif?*, éd. Biro. Paris, 2006.

La Ruche. Cité d'artistes au regard tendre 1902–2002, catalogue d'exposition sous dir. S. Buisson, Musée du Montparnasse. Paris, 2000.

La Ruche. Le centenaire d'une cité d'artistes, catalogue d'exposition sous dir. S. Buisson. Paris, 2002.

Malinowski, Jerzy. „Vilniaus žydų meninis gyvenimas". *Krantai*, 1992, balandis–gegužė–birželis.

Malinowski, Jerzy; Brus-Malinowska, Barbara. *W kręgu École de Paris*. Warszawa Wydawnictwo DIG, 2007.

Nacenta, Raymond. *L' école de Paris. Son histoire, son époque*, éd. Seghers. Neuchatel, 1960.

Pourchier, Suzanne. „De Vilna à Montparnasse". In *Plasseraud, Minczeles* (dir), *Lituanie juive 1918–1940. Message d'un monde eglouti*, Autrement, collection Mémoires, 1996, no. 44. Paris, p. 235–254.

Silvain, Gérard; Minczeles, Henri. *Yiddishland*, éd. Hazan. Paris, 1999.

Soutine. Pinacothèque de Paris 10 octobre 2007–janvier 2008, Commissaire de l'exposition Marc Restellini, éd. Pinacothèque de Paris. Paris, 2007.

Širkaitė, Jolanta. „Vilniaus piešimo mokykla ir jos mokiniai". Iš *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t.3. Vilnius: Gervelė, 1997, p. 166–229.

Antanas ANDRIJAUSKAS

INEZA JUZEFA JANONĖ

PETRAS CVIRKA IR JO BIBLIOTEKA

1978 metais memorialiniame Petro Cvirkos muziejuje Kaune suskaičiavau nei daug, nei mažai, - 760 knygų. Gal kokią ir praleidau, bet skaičius pakankamai įtikinantis, galintis atkurti autentišką P. Cvirkos turėtos bibliotekos vaizdą. Vienok reikia turėti galvoje, kad Antrojo pasaulinio karo metais ne taip jau mažai šios bibliotekos knygų išsimėtė ir negrįžtamai dingo. Tačiau ir esamos knygos daug ką galėjo papasakoti apie biblioteką komplektavusios neeiliniai talentais apdovanotos asmenybės dvasinius poreikius bei ypatumus.

Bandykime sugrįžti tris dešimtmečius atgal, kai biblioteka buvo tokia, kokia buvo, o aš - kaip muziejaus darbuotoja - galėjau tyrinėti.

Daugiausia knygų buvo rusų ir prancūzų kalbomis, maždaug ketvirtadalis - lietuvių kalba. Tikriausiai didžioji lietuviškų knygų dalis išsibarstė dar karo metais. Tačiau ir išlikęs ketvirtadalis nemenkavertis. Visų pirma, gali nemažai papasakoti apie P. Cvirkos požiūrį į tautosaką, etnografiją, lietuvių literatūros kūrėjų palikimą, nes kai kuriose tų knygų rašytojas savo ranka yra palikęs nemaža skaitymo žymių, o taip pat pastabų paraštėse.

Štai Žemaitės „Raštų“ I-IV tomai, išleisti dar 1924–1929 metais. Pasklaidžiusi tuos tomus įsitikinau, kad jie skaityti itin atidžiai, juose daugybė pabraukimų, bylojančių, kad P. Cvirka iš esmės palankiai vertino Žemaitės kūrybinį palikimą: gėrėjosi jos spalvingu, įtaigiu žodžiu, mokėjimu tapytiryškius ir įsimintinus žmonių paveikslus, jį imponavo aktuali jos kūrinių tematika. Neveltui Marija Cvirkienė prisiminė jį sakiusį: „O, kad aš galėčiau taip rašyti, kaip ji…“

Tačiau matė ir šios kūrybos trūkumus. Ne vienu Žemaitės kūrybos vertinimo atveju jo paties ir Povilo Višinskio nuomonės visiškai sutampa. Štai „Sutkuose“

Petras Cvirka (dešinėje) ir Melchioras Račkauskas (antras iš kairės) Antano ir Elizos Venclovų civilinės metrikacijos dieną. 1934 m.

(tai matyti iš pabraukimų) jis džiaugiasi Žemaitės tapomais gamtos paveikslais, gėrėdamasis šmaikštesniais posakiais („Pasišokėdama, kaip kurapka, rietėjo pakalnėn", „Kaip pervers mane akimis"), tačiau apsakymo visuma jo, kaip kadaise ir P. Višinskio, netenkina. Jam užkliūna apsakymo nevientisumas, susitelkimo stoka, nes visiškai neaišku, vardan ko jis buvo rašomas.

Gerokai P. Cvirkos subraukytas kitas Žemaitės apsakymas - „Prie dvaro". Rašytojo jaunebetenkinažodingi, šmaikštūs, tačiau nežiniakam reikalingi tuščiaeigiai pasišnekėjimai, jis juos be skrupulų šalina iš teksto.

Smarkiai „paredaguotas" Cinoko ir Baltaragio pokalbis apie ganyklas, toji teksto dalis, kurioje fotografiniu tikslumu siekiama perteikti Cinokų šeimos nuotaikas. P. Cvirka šiame apsakyme pasigedo aiškesnės minties sutelkties ties svarbiausiąja apsakymo problema.

Supranti, kad jis patartų Žemaitei pakedenti gilesnius ir mįslingesnius kuriamos tikrovės klodus; tuo tarpu apsakyme gana vienaprasmiškai ir tiesmukai siūloma džiaugtis gana statiškais žmonių paveikslais.

Kad kūrinys būtų meniškas, vien tikroviškumo neužtenka, rodos, sako P. Cvirka.

Todėl jis įgudusio meistro ranka ištrauko vieną po kito baltus dygsnius, nedarančius

garbės dar vienam Žemaitės apsakymui - „Kunigo naudą velniai gaudo".

Sakinyje „Tas nieko nelaukdamas, užsilipęs ant viršaus grabo, užniko keliais spausti, murdyti" P. Cvirkos ranka nubraukta pabaiga - "net klebono kaulai trata!"

Kritiškai vertinami jos kūriniuose parodijiniai vaizdai, anekdotiškos situacijos, kai stengiamasi juokinti bet kokia kaina.

Tik gogoliškas juokas pro ašaras tenkino P. Cvirką.

Ir vis dėlto Žemaitė jam buvo grynas aukso grynuolis.

Iš jos jis mokėsi kalbos grynumo, paprastumo bei jos natūralumo. Ne veltui Žemaitę - vieną iš pirmųjų - dar pokario metais siūlė versti į rusų kalbą. 1947 metais rašytame laiške Zinaidai Šišovai, Žemaitės „Raštų" rusų kalba redaktorei, pažymėjo, kad tikisi, jog „Žemaitė, o netolimoj ateity ir visa plejada lietuvių prozos „banginių" (tokių, kaip Cvirkutis) suartins Jus visiems laikams su mano brangiąja Lietuva, jos žodžiu ir to žodžio kūrėjais."

Akivaizdus P. Cvirkos rūpestis lietuvių literatūros sklaida po tolimesnius kraštus primena kitą žmogų - P. Višinskį, jo adekvatų siekį praskinti Žemaitei kelią pas rusų skaitytoją.

Abu jie troško to paties: išgarsinti lietuvių literatūrą plačiajame pasaulyje.

P. Cvirka nesiliovė tyrinėjęs kalbos turtų gyvojoje kalboje, tautosakoje bei etnografijoje ir ypač tų rašytojų kūryboje, kurie iš pačių liaudies gelmių atėjo literatūron.

Jis vertino net tik Žemaitės, bet ir ilgą bei gražų amželį kaimo aplinkoje praleidusio Mikalojaus Katkaus pamokas, savo „Balanos gadynėje" sugebėjusio sukaupti visa, kuo tik lietuvis gali didžiuotis.

Toje M. Katkaus knygoje daug P. Cvirkos juodu rašalu pabrauktų sodriosios ir kiek ironizuojamos kaimo buities detalių: „Nuglostau, girdi, geruoju į svirną ir užkabinu, kad išmiegotų"; „Turime pieniško, mėsa ant mėsos užeina"; „Dar neužmiršote, kaip gėrėte antabiejų kojų ir paskui abidvijum snederėjo..." Jį domina papročių apibūdinimai: „Rūpi, kaip jungtuvių diena"; „O taiką užgerdavo degtine"; „Net ir malda ėjo pakartėmis su gėrimu".

Rašytojas itin domėjosi papročiais. „Tautosakos darbų" pirmajame tome pasibrauktas prietaro nusakymas: „Kai berniukas gimsta, padeda jį ant knygos ir knygą įkarpo, kad būtų mokslus".

Frazeologiniuose junginiuose žvejojami retesni žodžiai, jaučiama pagarba bei susidomėjimas jais, jie išskiriami iš kitų tarpo. Jam imponuoja rečiau girdimi tokie žodžiai kaip skubra, skudrus, dantydavo, koptos, varvanosis, čiutnytis, didnasriuoti...

Dėmesio susilaukia įtaigūs abstrakčių pergyvenimų įvardijimai („O kirmėlaitė darnenumarinta, širdį tebegraužia"; „Dabartie žmonės nebegyvena, bet kalba apie juos gyvena"; „Gulime, bet miegai nulakstė").

Žavi gyvastingi, sodrūs pasakymai: „Galva kaip užkulas", „Alkani jaučiai užbrido žolę, prispaudė prie rambuoto galo viršutinio žando, nutraukė ją su šnarėjimu, griebė

kitą žolės kuokštą, vėl nutraukė ir taip be trūkio dirbo ir dirbo".

K. Šakenio išverstame Adomo Mickevičiaus kūrinyje „Ponas Tadas" pasižymimi peizažai, įspūdingesnės girių aprašymo vietos.

Jam rūpi išsiaiškinti pavienių detalių įtaigą bendrai kūrinio nuotaikai ir harmonijai. Sudomino P. Cvirką A. Mickevičiaus kūrinyje gyvai pavaizduota saulės kelionė dangumi ar ežiose augančios daržovės.

Taigi - gyvastingumas! Štai kas šiam rašytojui išties įdomu ir vertinga.

Ne veltui jautė prielankumą Jonui Šimkui, nuo kurio šalin traukėsi abejingumas ar nemeilė. „Vietomis jauti, tartum Šimkus daugelį savo daiktų glosto ranka, atgaivina juos savo kvėpavimu, ir štai jie pradeda judėti", - dar 1938 metais rašė jis savo straipsnyje apie J. Šimkaus knygą „Kova dėl Dievo".

Viename laiške P. Cvirka apgailestauja, kad Veliuonos valsčiaus „apylinkėse yra savotiškai gražių senų dainų, su ypatingomis melodijomis, bet, deja, jos nyksta…"

O kartą jis „parsinešė V. Krėvės–Mickevičiaus parengtas „Patarles ir priežodžius". Vėl gardaus juoko, kolektyviai beskaitant", - po daugybės prabėgusių metų prisimins Marija Cvirkienė.

Ne vieną priežodį, atitinkamai transformuotą, galima rasti ir paties P. Cvirkos romane „Žemė maitintoja".

Įvairių spalvų pieštukais V. Krėvės parengtame „Patarlių ir priežodžių" I tome jis pasibraukė apie du šimtus patarlių ir priežodžių.

Kai kuriose knygose išlikę pabraukimai kantriai tebelaukia atidesnio žvilgsnio ir tyrinėjimų, tik kažin ar sulauks, ar kam tai gali rūpėti?

Tai koks jis - Petras Cvirka - palaimintas ar prakeiktas?

Norėčiau manyti, palaimintas.

Lyriškas ir draugelinksmas bei sąmojingas rašytojo talentas – lygerdvi upės vaga, sugėrusi begalę gyvenamojo meto savo tautos kultūros, didžiųjų rusų klasikų bei Vakarų Europos literatūros intakų ir išlikusi savita bei nepakartojama, neturėtų būti apeinama tarsi jos apskritai nėra ir niekada nebuvo. Nors ir gyvename neskaitymo laikais.

Šis mūsų laikmetis tikriausiai nebūtų P. Cvirkai netikėtas ar nesuprantamas.

Ne veltui prieš pat savo mirtį, 1947 metų balandžio 23 dieną jis sakė Broniui Jauniškiui:

- Skaityk knygas - štai kas didžioji mokykla!*

Vadinasi, ir tada žmones prie knygos reikėdavo paraginti ar net prispausti?

O kaip kitaip? Dažnas iš mūsų neskuba praverti didžiosios mokyklos durų, nes ne kiekvienam duota mąstyti...

*

Kokiose sąlygose toji biblioteka šiandien? Ar viskas jai gerai?

Ineza Juzefa JANONĖ

*Petras Cvirka. Raštai, t.13. - V.,1957. – P. 226.

ALMANTAS ŠLIVINSKAS

KNYGOS ĮSTAIGOS ŠIAULIUOSE 1860-1940 METAIS

Šiauliųleidybosirknygosįstaigų(įvairiųknygynų,bibliotekų,spaudosirknygųkioskų)istorijaXXamžiujedarnėraišsamiaiišnagrinėta,norskaikuriųtyrimųšiojesrityjejau esama.Knygųleidybąirplatinimą1918–1940m.Lietuvoje,tametarpeirŠiauliuosesavo disertacijojenagrinėjoAudronėGlosienė[1].Šiauliųspaustuves,knygųirspaudosleidėjus bei knygynus, veikusius 1918–1940 m., magistro darbe tyrinėjo Sigitas Drobenka[2].Tai -vienididesniųšiossritiesdarbų,norsirsuklaidelėmis.Leidinukąapie Šiauliųspaustuves 1875–2005m.parengėRomaBaristaitė,oŠiauliųatvirukųleidybąirjuosleidusiusknygynus knygoje„Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944“ nagrinėjo šių eilučių autorius[3].

Visdėltoplatesnė Šiauliųmiestoknygynų,spaudosirknygųkioskųbeileidyklųistorijadarneparašyta,oatliktuosetyrimuosenemažaispragų.Šiostraipsniotikslas-praplėsti šiųįstaigųveiklosapžvalgą,papildytisuleidybasusijusias Šiauliųmiestoistorijosspragas.

1.

Nors pirmieji knygynai kaip knygrišyklų padaliniai Lietuvoje atsirado tik pusamžiu vėliau,neiišspausdintapirmojilietuviškaknyga,jųistorija Šiauliuosegerokaitrumpesnė arba paslaptingesnė. Knygynui įsteigti carinės Rusijos laikmečiu reikėjo gauti gubernatoriaus leidimą, dėl to policija tikrindavo kiekvieno prašytojo„politinio ir moralinio lojalumolaipsnį“.Jeipolicijospaliudijimasbūdavoneigiamasarsupastabomis,leidimo dažniausiaineišduodavoiraiškiųmotyvųpaprastainenurodydavo.Pirmasis Šiauliuose žinomas,18600822atidarytasmiestiečio,2-osiosgildijospirklioAbramoRamoknygynas turėjoteisęplatintiknygastikrusų,prancūzųirvokiečiųkalbomis.Matyt,tosgriežtos tvarkos jis ne itin laikėsi: Šiaulių m. dūma 1866 m. jam pareiškė griežtą įspėjimą. Ne-

paisant to, 1872 m. A. Ramo knygyną tikrinęs Kauno gubernijos ypatingų pavedimų valdininkas Fiodorovičius raporte gubernatoriui rašė, kad šiame knygyne tarp kitų knygų rasta keletas lenkiškų vadovėlių ir 3 tomai rankraščių lenkų kalba. Arbuvo skirta nuobauda, duomenų nerasta. Manoma, kad to knygyno veiklą nuo 1877 m. perėmė miestietis Markas (Mordchelis) Jankelis Cimkauskas (Cimkovskis).

Knygynas kartu su bibliotekėle ir skaitykla veikė netoli Berniukų gimnazijos, bet prekiavo netik mokomąja literatūra. Gimnazistų poreikius turėjo tenkintitik vadovėlių prekybai leidimą 18870730 gavęs Abramas Srogovičius, kuris svėliau, apie 1906–1909 m. Didžiojoje Kalėjimo gatvėje, Ibianskio namuose dar įsteigė kaučiukinių antspaudų dirbtuvę ir spaustuvę. 1889 m. Šiaulių ispravniko pranešime Kauno gubernatoriui rašoma, jog „knygų parduotuvę su bibliotekas kaitymu iturimarkusas Cimkovskis, kuris prekiauja daugiausia rusų knygomis, bet tesama ir knygų įvairiomis užsienio kalbomis, vedamas jų katalogas. Kitą knygų parduotuvę turi Abramas Srogovičius, kuriam leista prekiauti išimtinai vadovėliais Šiaulių gimnazijos moksleiviams, jame taip pat vedamas vadovėlių katalogas“. Tačiau tų laikų gimnazistas M. Biržiška daugiau prisimena M. Cimkauską (Cimkovskį) kaip tikrą seną bibliofilą, kurio „knygyne, tikriau, beveik nesutvarkytame knygų sandėlyje, iš kurio už mėnesinį atlyginimą skolindavo pašaliniams knygų, senis turėjo nemažai retų, nekartą net car o valdžios draudžiamų knygų. Su vertingesnėmis ir retesnėmis nenorėjo nė skirtis ir, atsiradus norinčiam pirkti, ne kartą įkalbėdavo: „Kam Tamstai tokia knyga? Gaila pinigų“. Su mokiniais paprastas bartis ir, šiems imant su juo derėtis, varęs prie savo kaimyno ir jaunesniojo konkurento Brevdos“[4]. Jis mirė 1905 m., kuomet po lietuviškos spaudos atgavimo ėmė steigtis pirmieji legalūs lietuviškiknygynai. Šie, jau XX a. pradžios knygynai, dar labiau tapo leidyklomis, propagavusiomis knygą, kaip žinių ir kultūros šaltinį, o ypač – ugdančiomis lietuvių tautinę savimonę. Ir tik po 1940 m. įvykių, sovietų okupacijos metu, knygynai praradoleidybos teises, palikdamitik knygų prekybos įstaiga.

XIX ir XX a. sandūroje Šiauliai išgyveno ypač spartų ekonomikos pakilimą. Spartus miesto pramonės išaugimas, tautinės savimonės atgimimas sutraukė į miestą gausų inteligentijos būrį. Taisąlygojo ir spartesnį kultūrinį vyksmą mieste: knygynų, spaustuvių steigimąsi, knygų, laikraščių, atvirukų leidybą, įvairių švietimo pobūdžio draugijų atsiradimą. Be gausių šv. Juozapo darbininkų, blaivybės ir kitų draugijų 1908 m. susikūrė nemaža (per 200 narių) dramos, muzikos, dainos draugija „Varpas“, kuri buvo ypač reikšminga to meto scenos ir muzikos kalvė. Joje dirbę režisieriai – Jonas Misius, Ona Pleirytė–Puidienė, Gabrielius Landsbergis–Žemkalnis, Stanislava Venclauskienė–išpaprastų žmonių išugdė daug ryškių artistų ir per metus parengdavo apie 20-30 vaidinimų ar koncertų Šiauliuose ir jo apylinkėse. Per 1908-1914 m. jie pastatė per 100 spektaklių, surengė daug bėkoncertų ir švietimo jo pobūdžio paskaitų – draugijos renginiai vykdavo kiekvieną šeštadienį[5].

XX a. I dešimtmetyje mieste gyveno apie 23000 gyventojų, veikė jau net 6 knygynai: Isako Brevdos (1898–1915, po karo registruotas sūnaus Mejero vardu, veikė iki 1940), Aleksandro Zaborskio (1905-1915), Karolio Savičiaus (1905-1915), Aleksandro Ratkaus (1905-1915), kurio knygynui vadovavo Marijonas Milius, Ūkio draugijos (1905-?) ir A. Srogovičiaus vadovėlių knygynas. Nuo 1912 m. knygynui įsteigti gubernatoriaus leidimą dargavo kunigas

K.Savičiaus knygų krautuvė iki Pirmojo pasaulinio karo. 1910 m.

Antanas Kiznis, o buvęs knygnešys Pranas Jacevičius, 1913 m. atsikėlęs iš Vilniaus, įsteigė knygų ir laikraščių agentūrą su knygrišykla, bet ryškesnio pėdsako istorijoje jie nepaliko.

Įdomu, jog, vos atgavus lietuvišką spaudą, 1904 m. įsteigti knygynus Šiauliuose norėjo Povilas Višinskis ir Jadvyga Juškytė (pirmojo lietuviško spektakliodalyvė), bet gubernatoriaus leidimo jie negavo.

Kaip leidėjai ir knygų prekybininkai garsūs savo veikla buvo iš Vilkaviškio kilusio žydo Isako Brevdos knygynas (veikęs centre, maždaug dab. Vilniaus g. 140 vietoje, ogreta, Laucevičiaus namuose, 1904 m. įkūręs irspaustuvę) bei miesto dūmos nario K. Savičiaus „Vynų-kolonjal. prekių, knygų beirašomų jų dalykų sankrova“ (tuo metu taip vadinosi šiparduotuvė – knygynas). I. Brevda (nors pirmosios lietuviškose knygose jis pasirašydavo Briaudės pavarde, kitur - J. Brewda) pirmasis Šiauliuose ėmėsi miesto fotovaizdinių atvirukų ir lietuviškų knygų leidybos (po lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo). Mums kol kas žinomi 27 I. Brevdos knygyno 4 serijomis išleisti Šiaulių atvirukai: pirmosios trys serijos išleistos maždaug 1901–1902 m. (kai kurie šių serijų atvirukai turi 1902 m. pašto antspaudą), o ketvirtoji 14 atvirukų serija su vokišku pavadinimu „Gruss aus Schaulen“ (Sveikinimai iš Šiaulių) išleista apie 1907 m. Labiausiai I. Brevda garsus tuo, kad pirmasis Šiauliuose po lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo 1908 m. lietuviškai išleido dvi pirmąsias Jovaro knygutes “Poezija” ir “Jausmų kibirkštėlės”, M. Rodzevičiūtės 369 puslapių romaną “Dievaitis”, U. Sinklerio „Raistas“ (kurį išvertė ir rėmė inž. V. Bielskis), K. Jasiukaičio „Alkani žmonės“ ir kt. Manytina, kad prie knygyno veikė ir bibliotekėlė, kuriojesavo knygyno prekes jis skolindavo skaitymui, nes knygos buvo antspauduotos jo asmeniniu antspaudu „Книжная торговля И. Ш. Бревды“ (Isako Š. Brevdos knygų prekyba). I pasauliniokarometu knygynas irspaustuvė neveikė, patssavininkas emigravo

į Palestiną, kur 1923 m. mirė. Knygyno verslą po karo atgaivino jo sūnūs, tik jau kitame name, Tilžės g. 160.

Didžiausią prekių apyvartą turėjo lenkų kilmės prekybininko, verslo mokesčių paskirstymo valdybos ir Šiaulių apskrities „našlaičių" teismo nario K. Savičiaus „Vynų-kolonjal. prekių, knygų beirašomų jų dalykų sankrova", veikusi pačiame miesto centre, dab. Vilniaus ir Vasario 16-osios g. sankirtoje. Šį knygyną, kaip mėgstamą Šiaulių šviesuomenės susitikimų vietą, savo atsiminimuose minėjo ir G. Landsbergis-Žemkalnis.

Lietuviškoje tometos pauodoje kartais buvo minimi ir A. Ratkaus knygynas (veikęs Šo-seinaja (dab. Tilžės) g., o nuo 1914 m. – Bolšaja Tiuremnaja (dab. Vilniaus g.), ir stambaus verslininko (turėjusio daug prekybos sandėlių bei didžiausią Lietuvoje garinį meninių bažnytinių reikmenų fabriką, kuriame 1914 m. dirbo apie 120 žmonių) A. Zaborskio knygynas, veikęs Didžiosios ir Kalno (dab. Vilniaus ir P. Višinskio) gatvių kampe (jo iškaba „Krautuvė / Artistiška bažnytinių daiktų ir / Knygynas / Magazyn.../ Księgarnia / D.I.A. Zaborski" matoma keliuose miesto atvirukuose, išleistuose I pasaulinio karo metu). Šis knygynas buvo žymus savo knygų asortimentu, kurį reklamuoda visleisdamas knygyno katalogus. Vienas toks (62 psl.) „A. Zaborskio knygyno katalogas 1906 m.", išleistas J. Zavadskio spaustuvėje Vilniuje, yra saugomas Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekoje. Ja me dominuoja knygos lietuvių kalba, kai kuriose išleistose ir užsienyje, kelid vikalbiai žodynai, daug atvirukų (pavadinti „atviri laiškai su paveikslais"). Bet duomenų, kad pats A. Zaborskis būtų nors kokiu leidėju, ten nėra[6].

Kaikada Šiaulių knygynai buvo ir papeikti, pavyzdžiui, 1905 m. „Lietuvių laikraštyje": „Šiauliuose yra dviknygų parduotuvi, buvau abejose, pas Savyčių su kalbėjau lietuviškai, o pas Zaborskine norėjo su manimi lietuviškai kalbėti. Keista. Argi lietuviškai nemokant

I pasaulinio karo atvirukas (reversas), siųstas bendradarbiui Jurgiui Joniškiui. Laikraščio „Dabartis" Šiaulių agentūros, pavadintos Laiškų paskirstymo įmone, antspaudas. 1916 m.

Laikraščio „Dabartis“ spaudos ir platinimo agentūros kolektyvas. Vedėjas Emilis Jonušaitis – trečias iš kairės. Apie 1916 m.

negalima lietuviškų knygų pirkti?!“[7]. Tas pats autorius, kun. J. Šnapštys kita me straipsnyje minėjo, jog daugumą knygynų miste turėjo ne lietuviai, bet kitataučiai (žydai), tačiau, regis, be I. Brevdos knygyno jiems priklausė tik dauguma spaudos kioskų. Tačiau ir jų nebuvo daug. Be šių knygynų miste dar veikė Kalmano Segalio, J. Biko, S. Rivkos ir kitų spaudos kioskai, kuriuose taip pat buvo galima užsiprenumeruoti to metolaikraščius[8]. O turgaus dienų, atlaidų ir mugių metu knygų, spaudos prekybą įsavoran kas per imdavo vaikščiojantys jų padėjėjai – „kromelninkai“, „knygų nešikai“.

Pirmojo pasauliniokaro metais daugelis miesto visuomeninio ir kultūriniogyvenimo sričių buvo paralyžiuota, ir tai nėra keista: vien per pirmąją, tik 10 dienų trukusią vokiečių okupaciją (1915 04 30 – 05 10), „vietoj miesto liko tik kapinynas. Ištisos nuovados – išgriautos ir išdegintos. Lyg sargai styri eilės kaminų, tarp kurių stovi bažnyčia. Buvusios gatvės apaugožole. Žmonių neprotas ir piktybė pavertė judrų miestą griuvėsiais“[9]. Karo metu trys ketvirtadaliai miesto buvo sugriauta, likogyventi tik ketvirtis buvusių gyventojų, kiti emigravo į Rusijos gilumą. Daugelis pramonės įmonių, nesusijusių su karo reikmėmis, žlugo arba gyvavo, kol baigėsi žaliavos. Iš karo pradžioje veikusių 6 spaustuvių penkios buvo evakuotos arba sunaikintos, nesirlikusios Lietuvoje darbo neturėjo: lietuviškos knygos ir spauda dėl okupantų „priežiūros“ nebuvo leidžiami. Tik maždaug 1917 m. padėtis kiek atlyžo, buvo leista kai kurių visuomeninių organizacijų veikla: atgijo „Varpo“ draugija, tik „Kanklių“ vardu ir kitos.

I pasaulinio karo metais (nuo 1915 09 01) buvo leidžiamas tik provokiškas laikraštis „Dabartis“ (spausdinamas Kaune), kurio leidybą prižiūrėjo karinė vokiečių vadovybė (Oberbefehlshaber Ost.), o redakcijoje dirbo daug lietuvninkų iš Mažosios Lietuvos. Šio laikraščio agentūra, platinimo punktas buvo ir Šiauliuose, jis veikė priemiestėjsikūrusios

VIII armijos štabo spaudos tarnybos (Pressverwaltung), kurio vedėju dirbo Emilis (Jonas) Jonušaitis (Emil Jonuschat) iš Rytprūsių. Šis sukarintas inteligentas karo metais daug padėjo Peliksui Bugailiškiui: nelegaliai pavėžėdavo užnustatytų apskrities ribų palaikyti ryšį su kitais lietuvių įgaliotiniais; tarpininkavo, užmezgant ryšį su Vokietijos reichstago kairiųjų socialdemokratų frakcija ir perduodant jiems medžiagą apie okupacinės valdžios savivaliavimą ir lietuviškų mokyklų suvaržymą. „Aušros“ muziejuje yra nemažai jo į Tilžės kraštą siųstų atvirukų kitam bendradarbiui Jurgiui Joniškiui (Georg Jonischkies) su menišku „Dabarties“ laikraščio Šiaulių punkto antspaudu. Galbūt po karo jie perduoti jam pasilikus Lietuvoje?

Apie karo metais mieste veikusius knygynus duomenų nerandama, manoma, kad jie užsidarė dėl masinio žmonių pasitraukimo į Rusijos gilumą arba nukentėjo nuo karo gaisrų, nors 1916 metais[10] (kituose šaltiniuose – 1915 m.[11]) kaimyniniame Radviliškyje atsidarė Elenos Kepalienės (Kapelienės) knygynas.

2.

Po I pasaulinio karo Šiauliai buvo labai sugriauti: mūšiuose nukentėjo 65 proc. pastatų, sudegė garsus Šiaulių ekonomijos archyvas, nebegrįžo Rusijon evakuotos visuomeninės bibliotekos knygos ir kitos miesto vertybės. Bet palaipsniui miestas ėmė sparčiai vystytis ir, palaipsniui sugrįžus jo gyventojams, tapo apskrities centru, trečiu miestu Lietuvoje.

Tarpukariu Šiauliuose su aktyvėjo ir knygų leidyba, ir prekyba: per tuos metus mieste išleistos 674 knygos ir brošiūros (75 pavadinimų įvairiausi kalendoriai, 24 mokslinės ir mokslo populiariosios knygos, net 83 pavadinimų įvairūs smulkūsleidiniai: parodų, prekių katalogai, įvairi reklaminė medžiaga), 154 periodiniai leidiniai[12], galėjo veikti net 27 knygynai ar knygynėliai, bet realiai garsėjo arbent buvo plačiau žinomi tik maždaug 10, kuriuos ir apžvelgsime plačiau.

Tiesa, kiti autoriai pateikia kitokį buvusių knygynų skaičių, bet, mūsų tyrimo duomenimis, ne visi yra išvardinti, arba kiti paminėti knygynai nebuvo realiai savarankiškai dirbantys. Gal todėl A. Glosienės straipsnyje „Lietuviškoji knyga Lietuvos Respublikos laikotarpiu“[13] jau minimat 19 veikusių knygynų, nors jos ankstesnėje disertacijoje – 24. Tąpat įskaičiuminiir S. Drobenka savo magistro darbe[14], cituodamas A. Glosienės disertaciją, o Lietuvių enciklopedija (T. 28, Bostonas, 1960, p. 446) nurodo veikusi tik 9, kai tuo tarpu Panevėžyje buvus 13, Telšiuose – 3 (nors 1908–1911 m. buvo 6), Ukmergėje – 8, tik Kaune – 140 (1914 m. veikė 17), o iš viso Lietuvoje tuo laikotarpiu veikė 350 knygynų, kai tuo tarpu vien 1910 m. Kauno gubernijoje buvo 100, o 1911 m. – 115 knygynų[15].

Knygynai, kaip ir prieš karą, stengėsi plėtoti ir leidybos, ir prekybos verslą kaip įmanydami, todėl prekių asortimentu jie buvo panašesni į universalinę krautuvę. Tokie „universamai“ neitin patikdavo apsišvietusiam inteligentui, apie juose buvusią net varkąrašė dažnas spaudos žurnalistas. Todėl straipsnis apie knygynams prideramą tvarką ir išvaizdą, apie knygų tiekimą, reikalavimus pajamų ir išlaidų apyskaitai, pasirodęs vos kelimetai po I pasaulinio karo, net truputį stebina: „Knygų skyriaus vedėjas ar jų pardavėjas turėtų būti knygos mėgėjas ir žinovas. Jis turėtų pažinti knygas, mokėti jas pirkėjams parinkti, pasiūlyti ir sudominti. (...) Knygos išdedamos ant lentynos, geriausia tam tikrais skyriais:

Brolių Brevdų knygynas Tilžės g. 160. 1930-1940 m.

Mokytojų profesinės sąjungos knygynas. Dešinėje – knygyno vedėjas, buvęs mokytojas iš Joniškio P. Baranauskas. Šalia – pardavėjos Balčiūnaitė (kairėje) ir Stasė Rimšaitė. 1923 (1924?) m.

vadovėliai,beletristika,ūkio,moksloirt.t.Mažosesankrovoseknygomstektųužleisti1-2 lentynastoliaunuožibalo,riebalųirkitųpanašiųprekių,didesnėsegi–visąskyriųsulangu,kuriamebūtųgražiaiirtvarkingaiišstatomosknygos,kartsnuokartomainomos,kad 1)nesudulkėtųirnenubluktųir2)žmonėsgreičiaupatirtųapieknygųnaujienas.Nesant lango, jį atstoti galėtų lauke ar pačioje sankrovoje iškabinamoji vitrina"[16].

Pagal1919m.Spaudosįstatymąperiodiniamleidiniuiarknygynuiįsteigtireikėjogauti apskritiesviršininkoleidimą,ošieprivalėdavoVidausreikalųministerijospiliečių apsaugosdepartamentuiišsiųstisąrašusapievisasapskrityjeveikiančiasspaustuves,skaityklas, bibliotekas,knygynus,leidžiamusperiodiniusirvienkartiniusleidinius.Tačiaupirmieji tokie sąrašai departamentą pasiekė tik 1922 m., kai jis 1922 01 07 raštu Nr.80 to pareikalavoirparengėapskritimsketuriasformasapiesuknygasusijusiųįstaigųirspaudinių siųstinusduomenis.RemiantistennusiųstuSąrašuknygynų,bibliotekų,skaityklųirtolygiųjoms įstaigųŠiauliųapskrityje,veikusių1921m.[17],matome,kadtaismetaisveikėtik6knygynai. Pirmąjįknygyną1919m.gegužėįsteigędeklaravošv.Kazimierodraugija,josadresas:Šiauliai,Bažnyčiosg.Nr.5(vedėjaAlbinaPaškauskaitė).Tųpačiųmetųrugpjūtįapieknygyno įsteigimąŠiauliųturgavietėjedeklaravoLiūdasJakavičius,norskituosešaltiniuoseirnetgijo leidiniuosejisdažniauminimaskaipLiudvikasJakavičius-Lietuvanis.Sąrašedeklaruota, jog1920m.spalįjsisteigėMokytojųprofesinėssąjungosknygynas,tuometveikęsKuršėnųg. 30(vedėjasIgnasAugustinavičius),odažnoje1921–1922m.„Sietyno"žurnalonumerių reklamojematomejųKnygųsandėlioadresą-Dvarog.24[18].Knygųprekybašaliaknygų leidybos bei šviečiamojo pobūdžio paskaitų organizavimo veiklos užsiėmė ir 1920 11 25įsteigtaKultūrosbendrovė(vedėjasPeliksasBugailiškis).1920m.gegužėsmėn.savo knygynąŠiauliuose,Šeduvosg.Nr.8atidarėirDarbininkųprofesinėsąjunga,tačiau„Sietyno" skelbimuosešisadresasdažniauminimastikkaipįvairiųsusirinkimųvieta.Apiejoveiklą daugiau duomenų nerasta, 1930 m. išleistame Šiaulių metraštyje jis nebeminimas.

Kaikuriuosilgiaumiestedirbusiusirreikšmingesnęveikląvykdžiusiusknygynuspabandysime apžvelgti plačiau.

Tik 1921 m. birželį savo knygyno atidarymą (Joniškio g. NA [naujas adresas]) deklaravoMejerasBreuda(Brevda).Faktiškaipratęstątėvolsakodar1898m.sukurtąknygų ir raštinės reikmenų verslo įmonę po jo pasitraukimo į Palestiną ėmėsi valdyti sūnūs MejerasirMarkelis.Tačiauspaustuvėsveiklospokarojienebeatkūrė.Vėlesnėjemiesto spaudoješiųbroliųknygynasgandažnaireklamavosi,jisveikėtojepačiojevietoje,ties sankryžasuVilniausgatvetikpošiosgatvėspavadinimosuvienodinimo1924m.gavo adresą -Tilžės g. 160. Amžininkų teigimu, šis knygynas dirbo iki pat 1940 m., bet 1938 m.„Šiaulių metraštyje" jis nebeminimas. Be įprastos knygų ir raštinės prekių prekybos knygynassupirkdavoirvartotasknygasįvairiomiskalbomis,vadovėliusirnetbibliotekas. Klientamspageidaujant,knygųsupirktivykdavoirįnamus[19].Knygynosėkmęgarantavo netikjopadėtispačiamemiestocentre,betirlankstinuolaidųsistema,apiekuriąmums liudijo buvęs knygyno pirkėjas šiaulietis dailininkas Antanas Krištopaitis.

TarppirmųjųminėtinasirMokytojųprofesinėssąjungosknygynas,įsisteigęs1920m.pabaigoje kaip 40 narių kooperatyvas su 3000 auksinų pradiniu kapitalu, kuris po kelių mėnesiųveiklosjauturėjoprekių už120000auksinų[20].ŠiLietuvosmokytojųprofesinė sąjunga,užsimojusinetikknygasplatinti,betirleisti,dar1921m.Kaunejsteigėkoope-

Šiaulių „Kultūros“ bendrovės stendas miesto pasiekimų parodoje, įvertintas I laipsniu. 1923 m.

racinę bendrovę „Spaudos fondas“, kuri ilgainiui tapo didžiausia knygų leidybos ir prekybos įmonė šalyje. Pradžioje savų knygynų veiklą išvystė ne tik Kaune, bet ir Joniškyje, Kėdainiuose, Tauragėje, kiek vėliau - Marijampolėje, Mažeikiuose, Raseiniuose ir kitur. Ilgainiui visi buvę mokytojų knygynai tapo „Spaudos fondo“ skyriais, kaip ir 1930 m. Šiaulių knygynas.

Pirmaisiais veiklos metais labiausiai garsėjo Šiaulių ir Kauno knygynai, nes jie palaikė ryšius su Vokietija ir iš ten atsigabendavo mokymo priemonių. Be to, Šiaulių knygynas, vadovaujamas Ignoto Augustinavičiaus irveikiantis pagal kooperatyvo įstatus, siekdamas nenutoltinuo mokytojų profsąjungos, 1922 m. inicijavo įstatų pakeitimą. Naujieji įstatai pripažino, kad šio kooperatyvo nariais yra visi Mokytojų profesinės sąjungos Šiaulių skyriaus nariai, tik pagal pajaus įnašą skirstomi į aktyvius ir pasyvius, bet visi turi lygias teises naudotis kooperatyvo įstaigomis[21]. 1924 m. knygynas pasivadino Šiaulių kooperatyvinis Mokytojų knygynas ir persikėlė į Tilžės g. 139, jo vedėju tapo buvęs mokytojas, ovėliau - vienos Kauno radijo prekių įmonės savininkas P. Baranauskas[22]. Bet 1928–1929 m. knygyno veikla, matyt, sutriko, nes jo valdybai ir revizijos komisija 19290303 šaukė naują „nepaprastą visuotiną narių susirinkimą dėl valdybos darbo ataskaitos ir tolimesnio knygyno veikimo ir perorganizavimo“[23]. 19290512 laikraštis „Momentas“ informavo, kad jų knygyno spaudos skyrius „Knyga“ (galbūt taip pasivadintapo šmėstelėjusios informacijos spaudoje apie kooperaciją su Ivano Vladimirovo kiosku - spaudos agentūra „Knyga“?) iš Bažnyčios g. persikelia į Pociaus namus, greta kavinės „Milštein“ (dabar Vilniaus g.

Keturių ąžuolų sodinimo šventė, skirta lietuviškos spaudos atgavimo 25-čiui Šiaulių Turgaus (dab. Prisikėlimo) aikštėje. Pirmajame plane pirmasis iš dešinės - Liudvikas Jakavičius-Lietuvanis, šalia – miesto burmistras Jackus Sondeckis, toliau – miesto tarybos pirmininkas advokatas Kazimieras Venclauskis, apskrities valdybos pirmininkas, buvęs karininkas Antanas Pranculis, inžinierius Vaclovas Bielskis, už jo – miesto tarybos narys, mokyklų inspektorius Kazys Ubeika.1929 05 09.

134), o jau 1929 11 09 skelbime rašoma, kad, šį knygyną „parėmus koperacijos s-gai „Spaudos fondui", [jis] papildytas įvairiomis užsienio prekėmis, o mokslo priemonėms kainos žymiai sumažintos"[24]. Apie tuo met Mokytojų knygyną ištikusį krachą (20000 Lt skolą) mini ir P. Bugailiškis knygoje „Gyvenimo vieškeliais" (Šiauliai, 1994, p. 264), primindamas, kad knygyną su visa skola perėmė „Spaudos fondas". Manoma, kad Šiaulių koperatyvinis mokytojų knygynas „Spaudos fondo" nuosavybėn perėjo nuo 1930 m. pradžios, nes 1929 m. miesto spaudoje apie tai dar neminima, o 19300419 velykiniame skelbime jau informuojama: „Spaudos fondo" Šiaulių skyriuje, Šiauliai, Tilžės g. 139 (buvęs Mokytojų knygynas) Velykų šventėms įvairus pasirinkimas - spalvotos knygutės paišymui, karpymui, lipdymui, atvirukų ir vizitinių kortelių pasveikinimams, albumai, amžinos plunksnos, rašalinės, vazos, žaislai, įvairūs papuošalai"[25]. 1933 m. knygynas persikėlė į „prestižines M. Fainbergo namo" patalpas miesto centre, Tilžės g. 151, o buvusias patalpas perleido knygynui „Bijūnas". Šis mokytojų, vėliau - „Spaudos fondo" knygynas garsėjo labai plačiu asortimentu, dar pačioje veiklos pradžioje reklamuodavosi, jog jų knygyno sandėlyje Dvaro g. 24 yra „didžiausias pasirinkimas atvirukų ir laiškams popierio"[26]. Nors stengėsi turėti kuo platesnį mokykloms skirtų priemonių (popieriaus, sąsiuvinių, žemėlapių, rašalo ir kt.) bei vadovėlių asortimentą, nestokojo ir pačios naujausios lietuviškos ir užsienio

„Aukuro“ knygyno Pašto gatvėje fragmentas (kairėje). 1932 m. Baltame name – senasis miesto pašto pastatas, stovėjęs Tilžės g. 172 (dab. Projektavimo institutas).

produkcijos, o taip pat priimdavo „Lietuviškosios enciklopedijos“ bei įvairių užsienio šalių knygų ir žurnalų užsakymus[27].

Po „Spaudos fondo“ išsikraustymo Tilžės g. 139 veikė knygynas „Bijūnas“, kurio savininkas buvo Stulgaitis, po skyrybų bankrutavusio Jono Orinto knygyno „Aukuras“ pardavėjas, jamatitekodalisirbuvusio „Aukuro“ knygų. Veiklos pradžioje (apie 1934 m.) buvo užregistruotas Stulgaitės vardu[28]. Knygynas pardavinėjo netik pigias maldaknyges, bet ir albumus, paveikslus ir jų rėmus, raštinės reikmenis. Dėl nežinomų priežasčių veikė tik apie 4 metus, kol apie 1938 m. sužlugo ir jo veiklą perėmė „Žiedo“ knygynas[29].

Vienareikšmingiausių, tik trumpai (1920–1927 m.) te veikusito meto Lietuvoje buvo Kultūros ir knygų leidybos bendrovė „Kultūra“, kurios veiklą įtakojo tautinio ir kultūrinio atgimimo sąjūdį, ypač Šiaulių apskrityje. 1920–1924 m. bendrovės už knygynui ir biblioteka veikė Dvaro g. 24, o nuo 1924 m. – Dvaro g. 83, jai vadovavo P. Bugailiškis. Įsteigta 1920 11 26 kaip knygų leidybos kooperatyvas (sugalimybe kiekvienam įnešus 500 auksinų pajų taptijonariu), iki 1927 m. išleido daugiau kaip 140 pavadinimų knygų 621 200 egz. tiražu. Jų daugumą sudarė vadovėliai, šviečiamojo populiarūs leidinukai, modernūs ir praktiškiki šeniniai kalendoriai, nuo 1923 m. pradėtas leisti žurnalas „Kultūra“ su įvairiais priedais, kiti žmonių savišvietai skirti leidiniai. Skirdama didelį dėmesį leidybai, ji neapleido ir jų poligrafinės kokybės: nemažadalis jų buvo spaudsdinama Leipcige, kuris garsėjo geriausiomis to meto spaustuvėmis ir pigia darbų kaina. Bendrovės spaudos reikalais rūpinosi Stasys Brašiškis, Jonas Trečiokas, Jonas Murka, kolektyviniais leidiniais ir žurnalo

„Aukuro" knygyno įsteigėjas Jonas Orintas. 1940 m.

redagavimu – P. Bugailiškis, o visokeriopą paramą teikė Kazimieras Venclauskis. Tačiau leidybos užmojai perauga ganlėtą leidinių realizavimą dėl per aukštos jų kainos, žemo tometo visuomenės raštingumo, pasunkėjusių kreditavimosąlygų beisavų darbuotojų nepakankamo patyrimo[30], todėl bendrovė 1927 m. buvo priverstanutrauktileidybinę veiklą, jai nebeteiktikreditai, o 1929 m. Kooperacijos bankas sustabdė irknygų prekybą, privesdamasją prie bankroto, nors jos turto likvidacija užtrukoiki 1932 m.[31] Verta pastebėti, kad šis knygynas buvo bene pirmasis Lietuvoje, pritaikęs pasaulinę Universalią ją dešimtainę klasifikaciją 1925 m. prekybiniam bendrovės katalogui, kuriuo ssiuntinėjo savo klientams. Jame bendrovės iūlėbet kokio apmokėjimo sąlygomis (grynais, išperkamuoju mokesčiu, pritaikant įvairias nuolaidas arba kreditanužvekselius) siųstipačias knygas ar net visas bibliotekėles pagal klientų poreikius į namus.

Pošios bendrovės bankrotos usikūrė kultūros-švietimo draugija „Kultūra", veikusi 1927–1940 m., kuri tęsė bendrovės 1923 m. pradėtą žurnalo „Kultūra" leidimą ir įsteigė savo knygyną. Šibendrovė, kaip žurnalo redakcija ir knygynas, daugiausia veikė Šiauliuose: iš pradžių Aušros al. 15. Nuo 1935 m. žurnalo redakcija persikėlė į Kauną, o Šiauliuose, Tilžės g. 153 įsikūrusiame draugijos nametebuvo d-jos knygų irrašymo reikmenų krautuvė-knygynas „Kultūra" ir žurnalo (draugijos?) administracija[32]. Knygynoved ėjas – laisvamanis Aleksandras Palčauskas, kuris kartusų „Spaudos fondo" knygynu perėmė bankrutavusios „Kultūros" bendrovės leidinius ir kitas prekes. Šios draugijos įstatuose pažymėta, kad jos tikslas – plėtoti švietimą ir kultūrą organizuojant knygų, periodikos ir kitos spaudos leidimą, kuriant spaustuves, litografijos, cinkografijos ir kitokias grafikos įstaigas, steigiant knygynus irrašomųjų dalykų parduotuves. 1936 m. pabaigoje prie knygyno buvo atidary-

Firminis Maušos Mendelio Ordmano knygyno atvirlaiškis.

ta ir biblioteka, o 1939 m. išleido gražiai iliustruotą ir anotuotą „Knygų katalogą“[33].

Vienas garsesnių to meto knyginingkų buvo ir poetas Jonas Orintas (Orentas), kurio knygynas „Aukuras“ veikė apie 1923–1936 m. (Skirtingai pavardės rašyse nepateikiamane tik reklamoje ar tyrinėjimuose, net jo leidiniuose, bet vėlesniuose dažniau dominuoja Orintas). Gimęs apie 1902 m. Kudirkos Naumiestyje, po karo atklydo į Šiaulius. Išpradžių čia dirbo tarnautoju „Kultūros“ bendrovėje, buvo Lietuvos laisvamanių etinės kultūros draugijos valdybos narys, sekretorius, dėl savo pažiūrų po 1926 m. valstybinio perversmo kalėjo Varnių koncentracijos stovykloje[34]. Sprendžiant išjo daugybės reklaminių skelbimų spaudoje, pirmąjį knygyną įsteigė Pašto g. 3, turėdamas tik 10600 Lt kapitalą. 1926-1927 m. reklamoje jo knygynas (arba naujai atidarytas filialas) skelbiamas Tilžės g. 164, o nuo 1928 m. – Vilniaus g. 187. Nors to meto skelbimuose ir neminima, bet „Aušros“ muziejuje saugomoje 1932 m. fotografijoje matyti Pašto gatvėje, net o lib uvusio miesto paštoir kitų parduotuvių, jo knygynoir rėmų dirbtuvės fragmentas, tad galčia dar tebeveikėjo nauj o knygyno filialas[35]? Nemažame knygyno aprašesusavininko fotografija, publikuotame žurnale „Naujas žodis“ (1930, Nr. 1, p. 21), rašoma, jog šis knygynas neseniai perkeltas į naują erdvų, gražų namą Vilniaus g. 179, ir, nepaisant perkeletą metų subankrutavusių 6 knygynų „sumaniai vedamas šiandien ąišaugo į gana didelį ir rimtą knygyną, (...) kuris aprūpina knygomis ir mokslo vadovėliais ne tik Šiaulių miestą ir jo apylinkes, bet ir visą Lietuvą, išsiuntinėdamas knygas paštu. Jis taip pat ir pats knygas leidžia“. Kaip yra pažymėjęs P. Bugailiškis, nors šis „savamoksliis knygius išleido mažiau knygų, nei L. Jakavičius, bet visos 11 – ne tiek komerciniu, kiek visuomenišku užmoju“. Tai - įvairios poezijos, beletristikos, scenos veikalų, praktinės medicinos knygelės, populiari, nors 1,50 Lt kai-

„Žiedo“ knygyno personalas apie 1944 m. Centre - jo savininkas Feliksas Maksvytis.

navusi jo 1923 m. parengta 40 psl. knygutė „Meilės kalba pašto ženklais“, net Broniaus Jonušo „Lietuviškų maršų“ gaidos, keletas atvirukų. Deja, atlaikęs didelę 1930–1933 m. pasaulinę krizę, knygynas apie 1936 m. sužlugo dėl turto dalybų po skyrybų su žmona: dalis knygų atitekos užmonas susidėjusiam jo pardavėjui Stulgaičiui, dalis – F. Maksvyčio knygynui „Žiedas“[36].

Šv. Kazimiero draugijos knygynas, vadovaujamas Albinos Paškauskaitės, Šiauliuose atsirado bene pirmasis po bolševikų išvijimo iš miesto – dar 1919 m. gegužę Bažnyčios g. 5, nors pati draugija, susikūrusi 1906 m., pirmą knygyną Kaune įsteigė 1913 m., o 1932 m. jau turėjo 10 knygynų įvairiuose Lietuvos miestuose. Šika talikų visuomeninė organizacija iki jos uždarymo (1940 m.) išleido apie 740 leidinių, kurie nuo 1918 m. buvo numeruojami kaip draugijos serijos leidiniai. Daugumą savo knygų ir periodinių leidinių spausdino nuosavoje spaustuvėje „Šviesa“ (Kaune), kurią iš Saliamono Banaičio nusipirko 1918 m. „Šiaulių metraščiuose“ minima, jog bent 1929–1932 m. šis Šiaulių knygynas jau veikė Vilniaus g. 193[37], jam vadovavo L. Aleksiejūnaitė. Kiekstebina, kad šis knygynas išsilaikė iki pat 1940 m. miesto spaudoje beveik nesireklamuodamas – jam, matyt, to nereikėjo. Žinomas faktas, kad knygynas nebuvęs mažas, nes jam, kai pirkitiems stambiems miesto knygynams, 1933 m. buvo pasiūlyta sukurti knygynų sindikatą vienodoms knygų (ypač vadovėlių) kainoms įvesti, tik dalis knygynų (brolių Brevdų, L. Jakavičiaus ir Kultūros švietimo d-jos) tam nepritarė ir iš kaunietiškų sugalvotas sumanymas sužlugo. Manoma, kad prie knygynos sėkmės prisidėjo gausi įvairi draugijos leidyba bei nemažas knygynų tinklas daugelyje Lietuvos miestų, o taip pat draugijos knygų kataloguose populiarintos įvairių leidinių dovanos už 10 Lt su „prisiuntimu“ du kartus metuose bei popiežiaus Pijaus X „gausingi atlaidai“, jei draugijos narys susimoka 7,50 Lt kasmetinį mokestį[38]. Galto dėl ir šiauliečių knygynas, atlaikęs pasaulinę ekonominę krizę, išsilaikė iki pat 1940 m. sovietų

Kultūros švietimo draugijos valdyba. Pirmoje eilėje iš kairės: mokytojas Kazimieras Paulauskas, Ligonių kasos direktorius Jackus Sondeckis, teisėjas Peliksas Bugailiškis; stovi: žurnalistas Valerijonas Knyva, „Liaudies namų" administratorius Antanas Ulpis. 1938 m.

okupacijos. Tačiau apie jo reikšmingesnę veiklą Šiauliuose daug iaužinių nerasta, jo nepamena ir senesni šiauliečiai.

Savo veiklą įdomus, tačiau kitų autorių nenagrinėtas yra irž ydo Maušos Mendelio Ordmano, manoma, apie 1925 m. Varpo g. 21 įkurtas knygynas, kurio reklamos spaudoje taip patnematyti. 1930 m. „Šiaulių metraštyje" jis minimas dar tuo pačiu adresu, tačiau jau po metų, kituose metraščiuose, kai pir firmini ame atvirlaiškyje, jo adresas nurodomas kitoje vietoje - Tilžės g. 134. Tačiau J. Janonio gimnazijos muziejuje saugoma maždaug 1940 m. fotografija, kurioje jo knygyno iškaba matoma Vilniaus g. 181 name, kaip ir jo pavardė, minima 1939 m. Lietuvos telefonų abonentų knygoje. Šiauliams jis įžymus, jog greta kooperatininko ir diplomato Kosto Cerpinskio buvo vienas didžiausių miesto atvirukų leidėjų: apie 1930 m. jis išleido 18 skirtingų miesto fotovaizdinių atvirukų dviem skirtingo atspalvio leidimais su lakuotu popieriaus paviršiumi. Jo buvęs draugas, nors ir konkurentas F. Maksvytis liudijo, jog ketvirtojo dešimtmečio viduryje jo knygynas užsidarė ir tame Vilniaus g. 181 name, II aukšte, greta jų šeimos buto, buvo jau tik jo knygų sandėlis, nors „Šiaulių metraštyje 1918–1938" (p. 60) knygynas dar minimas. Teigiama, jog net ir po knygyno uždarymo jis su sūnumi dar aktyviai užsiiminėjo išvežiojamąja knygų, o ypač urmine atvirukų prekyba visoje Lietuvoje. Mat jis Šiaulių „Grafikos" spaustuvėje (kurigarsėjo miestene blogos kokybės spalvota litografine spauda) per spaus dindavo iš Prancūzijos gautus įvairius proginius atvirukus, antjų prirašydamas tik trumpą lietuvišką sveikinimą. O spalvoti atvirukai tarpukario Lietuvoje buvo nepigūs (priklausomai nuo formato ir kokybės kainavo 0,25–1 Lt), be to, esant dar neišplėtotam telefono tinklui,

Turgaus, atlaidų ir mugių dienomis knygomis prekiaudami uždarbiaudavo ir vaikai. 1930 m.

buvoirlabaipaklausikomunikavimopriemonė.M.Ordmanošeima1942m.taponacių genocido auka, tik nerasta duomenų apie jo paties mirties datą[39].

BenestambiausiastometomiestoknygininkasirleidėjasbuvoLiudvikasJakavičius-Lietuvanis(1871–1941)[40].Dar1904m.Rygojeįsteigęssavoknygyną„Lietuva“,opometųir nuosavąspaustuvę,1909–1915m.darleidęssavaitraštį„Rygosnaujienos“irikiIpasaulinio karo Lietuvoje įkūręs net 4 knygyno filialus (Kelmėje, Skuode, Žemaičių Kalvarijoje, Mosėdyje), į Šiauliusatsikėlėjaupokaro.Čia,tuometinėjeTurgaus(dabar–Prisikėlimo) aikštėje 1919 m. rugpjūtį atidarė pirmąjį knygyną „Lietuva“, kiek vėliau - antrąjį (Tilžės g. 161[41]). Nuo 1930 m. minimas tik knygynas Tilžės g. 157[42]. Jis laikomas ne tik žymiu knygų prekybos verslo plėtotoju, bet ir stambiausiu privačiu leidėju to meto Lietuvoje. Per 1918–1938 m. jis išleido įvairių knygelių 1 mln. 237 tūkst. egz. tiražu, o jei skaičiuotume su populiariaisiais jokalendoriais, siekdavusiais 100000 egz., bendras visų leidinių tiražas būtų virš 2 milijonų. Apie jo knygnešio, leidybinę, teatrinę-dramaturginę veiklą yra paskelbta gan daug publikacijų, net ir solidi autobiografinė knyga[43]. Gal mažiau žinoma, jog dabar randama 20 L. Jakavičiaus išleistų atvirukų, apie kurių išleidimą niekur nebuvo skelbta: jie pasirašyti sutrumpintu slapyvardžiu „L-nis“[44].

Deja, jo vaikams nepanorus tęsti knygyno veiklos, savo verslą L. Jakavičius 1938 m. rugsėjį perleido knygyno kaimynui, konkurentui Feliksui Maksvyčiui, sau kuriam laikui pasilikęs tik kalendorių ir sapnininkų leidybą. 1940 m. sušeima persikėlė į Anykščius, kur 1941 m. ir mirė.

Neseniai plačiai minėjome solidaus knygininko Feliksо Maksvyčio (1909–2008) gimimo šimtmetį[45]. Šis zanavykas atsikėlė į Šiaulius 1933 m., teturėdamas trejų metų darbo patirtį Kauno prekybos bendrovėje „Malda“ ir sutaupytus 10 000 Lt. Prie jų dar pridėjęs nedidelę paskolą, čia, Tilžės g. 161, įkūrė knygyną „Žiedas“. Daugiausiai dėmesio skyrė įvairiausių maldaknygių, devocionalų ir vaikų literatūros leidybai bei prekybai. F. Maksvytis per 10 knygyno veiklos metų išleido 171 tūkst. egz. maldaknygių, 28 tūkst. egz. vaikiškos literatūros, 17 tūkst. žodynų, 179 tūkst. egz. kalendorių, 28,5 tūkst. egz. kitų knygų, apie 100 tūkst. egz. įvairių sveikinimo atvirukų. Be to, didelius religinės literatūros tiražus dar nupirkdavo iš Italijos, Čekijos, Vokietijos ir kitų leidyklų, o kitas knygas tenirspausdindavo. Jo prekybiniai ryšiai ir gabumai versluinesukliudė net geriems santykiams su konku-

rentais: M. Ordmanu, L. Jakavičiumi, „Maldos“ ir šv. Kazimiero d-jos knygynais Kaune, Šiauliuose. Ketvirtojo dešimtmečio antrojepusėje F. Maksvytis sugebėjo netiknusipirkti mūrinį namą, už 2700 Lt įsigyti 600 m^2 „sodybinės“ žemės sklypą Vaisių gatvėje, bet ir už 5,5 tūkstančio litų nusipirkti anglišką automobilį „Hillman“, kai tuo tarpu nuosavas mašinas Šiauliuose tuomet turėjo tik 4 žmonės[46]. (Deja, 1940 m. vasarą, atostogaujant Palangoje, rusų pasieniečiai ją „pasiskolino“ visam laikui, nors raštelyje parašė, kad tik dešimčiai dienų.) Daugelį net iršiandien stebina, kaip pasiekiamato kia finansinė sėkmė vienišknygų verslo. Atrodo, kad prieš iossėkmės prisidėjo netik jo jaunatviška energija, rinkos irverslumo pojūtis, bet ir malonus, draugiškas komunikabilumas tarp įvairiausių žmonių. Jis patsyra teigęs, kad turėjo „lengvą ranką“ piršlyboms: daugelį porų yra supažindinęs, supiršliavęs.

Laikraštis „Įdomus mūsų Momentas“ 1938 02 06 pranešė, kad „Žiedo“ knygynas persikėlė į naujas patalpas Tilžės g. 159, priešais paštą. Bet po to, kai 1938 m. rugsėjį L. Jakavičius jam perleido savo knygynoverslą, ten, į jo didesnes patalpas Tilžės g. 157 savo knygyną perkėlė ir F. Maksvytis. Nors po karo, 1944 m. vasarą šis verslininkas knygyną atradonesugriuvusį (o buvo sugriautaapie 85 proc. Šiaulių miesto pastatų!), jo turtas buvo išmėtytas ir šiš grobstytas. Knygynoversło F. Maksvytis tęstinebegalėjo, vykdomasis komitetas jam pasiūlė dirbti miesto viešosios bibliotekos vedėju, nors pats senosios bibliotekos pastatas buvo sugriautas. 1948 m. sovietų saugumas sėmėjį iršeimą persekioti. Jam pavykopabėgti iš Šiauliųir, kaitaliojant darbovietes (dirbo Mažeikių, Marijampolės, Šilutės kraštotyros muziejų direktoriumi), išliktigyvamirneištremtam. Tačiau visą joišsaugotą knygynoir L. Jakavičiausperduotą vertingų knygų ir senų periodinių leidinių turtą saugumiečiai iš gabenoaštuoniaissunkvežimiais antSalduvės kalnoirtenpadegė[47]. Nuo 1958 m. iki mirties F. Maksvytis su žmona Valerija gyveno Kaune. Su V. Maksvytiene muziejus irtoliau bendrauja, 2009 m. vasarą jimuziejui irmiesto savivaldybės viešajai bibliotekai padovanojo jų kauptą asmeninę biblioteką, susirašinėjimo atvirukus, ženkliukus.

Be šių knygynų Šiauliuose dirbo, tik kur kas trumpiau, dar keli, smulkesni. 1930 m. Šiauliųmetraštyje paminiminet 3 naujai atsiradę knygynai: „Saulės“ (Turgaus g. 11), „Vilniaus“ (Vilniaus g. 191) bei tuomet solidžios Kauno „Vairo“ bendrovės filialas (Tilžės g. 152), tačiau nutylimas naujas „Židinio“ knygynas, apie kurio atsiradimą užtikomereklaminę žinutę laikraštyje „Mūsų momentas“ (1930 03 22): „Naujai įsteigtame „Židinio“ knygyne, Šiauliai, Vilniaus g. 140, greta Segalovo cukrainės, didžiausias pasirinkimas pigiausiomis kainomis rašomosios medžiagos, menoir dailės paveikslų, atvirukų, rėmelių, veidrodžių ir kitų panašių prekių.“ Deja, šie knygynai, kaip ir daugeliskitų, neišsilaikė per 1930–1933 m. pasaulinę ekonominę krizę. Netirtokiosstambiosbendrovės, kaip Kauno „Tulpė“, „Vairas“, veikęs 1927–1932 m. ir turėjęs 4 filialus Kaune ir 6 visoje Lietuvoje. Tikkaikurie „Vairo“ katalikiškostematikos knygynai iš silaikė iki 1935–1937 m. Teigiama, jog Šiauliuose šis filialas veikė 1930–1934 m.[48], kol, neatlaikęs stipraus „Žiedo“ knygyno konkurencijos, sužlugo, bet 1931 metų Šiaulių metraštyje jis, kaip ir „Saulės“ bei „Vilniaus“ knygynai, jau nebeminimas[49].

Prisimindamas savo darbą, F. Maksvytis taip pat minėjo, jog konkurenciją Šiauliuose jam bandė sudarytijo pirmoji darbovietė – Kauno prekybos bendrovė „Malda“, čia apie 1934–1935 m. įkurdamas savo filialą, veikusį tik keletą metų. Nors kiti tyrinėtojai to fakto

nenustatė, betjį taip pogi patvirtina žinutė laikraštyje „Įdomus mūsų momentas“ (1938 02 06), kur teigiama, kad „Žiedo knygynas“ persikėlė į anksčiau buvusias „Maldos“ bendrovės patalpas Tilžės g. 159.

Archyvų dokumentai liudija, jog leidimai knygynui steigti buvo išduoti (nors faktiškai realiai veikla kituose šaltiniuose nenustatyta) ir Nachoma i Bersonaite ir Apolonija i Kulešienei, kurie, manoma, veikė tik apie 1925 m. Tilžės gatvėje. Apie 1929 m. leidimą gavo ir Josefo Levinsono knygynas (Pasadnos g. 69), o Linos Levinsonienės knygynas – apie 1932 m. (Vilniaus g. 160). 1925 m. gavęs leidimą ir Antano Mikalčiaus knygynas, tik nežinoma kur. A. Glosienės disertacijoje užsimenama apie V. Staškevičiaus knygyną (galima i veikusį 1934 m.), E. Surienės (Vilniaus g. 146), veikusį tik apie 1934 m., Šneiderio ir Davido (Rinkos g. 9, 1925 m.), „Vilties“ draugijos (veikusį 1922?–1930 m.), Maušos Volpės (~1925 m.), Jofės Zalmano (~1932 m.) knygynus[50]. Nors iš viso per šį nepriklausomybės dvidešimtmetį priskaičiuotume net 27 ilgiau ar trumpiau veikusius knygynus, realiai daliį jų, net ir leidimus gavę, nebuvo atsidarę, nespabūgožiaurios konkurencijos, arba, atsidarę kaip nauji, paprastai artimųjų giminaičių vardu, faktiškai pratęsdavo senojo savininko verslą, išgelbėdami jo bankrutuojančią veiklą nuo antstolių. Tokia praktika ypač buvo paplitusi to meto Šiaulių laikraščių leidyboje: pvz., laikraštis „Šiaulių naujienos“, bėgdamas nuo kreditorių ir bankroto, pakeitė savo pavadinimą bene 22 kartus[51].

Priešiauliečių švietimo ir lavinimo prisidėjo ir miesto spaudos kioskų veikla, jų pertą nepriklausomybės laikmetį būtanet 17, nors „Šiaulių metraštis 1918–1938“ (p.60) teigia buvus tik 14 (1930 m. – 5), bei dar 4 agentūras: 2 – „Spaudos“, ir 2 dienraščių. Vienas jų – inžinieriaus Ivano Vladimirovo „Knygos“ knygynas-kioskas-kartusužmonos ir dviejų sūnų kuruojamu abonementu (komercine bibliotekėle) dėl garsios savo veiklos to laikmečio Šiaulių metraščiuose laikytas knygynu, nes savo apyvarta gerokai lenkė rimčiausius miesto knygynus. Jis įsteigtas apie 1923 m.[52] Tilžės ir J. Ralio gatvių kampe[53], kur dabar stovi J. Janonio gimnazijos priestatas. Visuose 1930–1933 m. „Šiaulių metraščiuose“, knygynų skiltyje minimas vienodai: „Knyga“ – laikraščių agentūra ir „Spaudos“ atstovybė, Vilniaus g. 134“. I. Vladimirovas, vedęs šiaulietę dantų gydytoją Stefaniją Daujotaitę iš Kauno į Šiauliu satsikėlė apie 1922 m., pasiūlius stambiam Kauno knygininkui Abraomui Ptašekui čia atstovauti jo knygynui. Teigiama, kad bent iš pradžių kioskas buvo registruotas žmonos vardu[54], nors miestevisų vadinta sinžinieriaus Vladimirovo vardu. Nepaisant to, kad jis labai prastai matė ir buvo giliai tikintis (vadovavo miesto stačiatikių bendruomenei), per jo tvarkomą „Spaudos“ atstovybės platinimo tinklą Šiauliuose ėjo visas varbiausia užsienio periodika, kuria aprūpinda vo net ik miesto, bet ir visos apskrities spaudos kioskus. Savo agentūroje įsteigė rusų emigrantų literatūros ir periodikos (Segodnia, Echo ir kt.) beijvairių kitų šalių, net madų ir erotinių žurnalų platinimo bazę, čia buvo galima net ik užsisakyti, bet ir už nedidelį mokestį pasiskolinti paskaityti[55].

Spaudos kioskos teigimas buvo privatižmogaus ar kokios nors bendrovės iniciatyva, tačiau daugeliomiestų ir miestelių savivaldybės neskubėjo leidimus jų pastatymui duoti. Tokius skundus, kodėl sunku laikraščiui prasiskinti kelią iki skaitytojo, kaip ir apskritai spaudos paplitimą to meto visuomenėje, savo straipsnyje „Spaudos vargai“ („Mūsų momentas“, 1930 04 19) nagrinėjo mūsų minėtas „Spaudos“ bendrovės atstovas Šiauliuose I. Vladimirovas. Jis išreiškė susirūpinimą savivaldybėmis, kurios neskuba duoti

leidimų spaudos kioskams pastatyti, blogais susisiekimo keliais, ypač ikigeležinkelių, ir pagerėjusiu, bet dar nepačiu geriausiu paštodarbu. Iškitos pusės autorius pastebėjo ir visuomenės abejingumą skaitymui: „Per visą laikotarpį, apie 7 metus mano spaudos darbo, aš konstatavau vienąapverktinąfaktą. (...) Mes matome, kad laikraščiai parduodami ant kiekvieno kampo, knygynuose ir išnešiojami po namus, bet jie yra neskaitomi. (...) [Daugumai] laikraštis turi grynos praktiškos naudos namų apyvokoje. Laikraščių kokybė jiems tik tiek svarbi, kiek tą laikraštį galima intielizuoti kaipo popierį. Nemanykite, kad aš kalbu apie turgaus bobeles, prekiautojas, vyniojančias silkes ir bulkas, ne, aš kalbu apie inteligentiškus žmones, kurie pelnine mažiau 300–400 litų į mėnesį ir turi tam tikrą stovį visuomenėje. (...) Pasirodo, jam reikalingas popierius siuntinių į pakavimui, arba vaikams dėl paveikslėlių. (...) Tas parodo, kiek žemai stovi mūsų inteligentų didesnė dalis, čia visas gražumas, miestietiškas rimtumas ir ramus gyvenimas su riebiais pietais ir minkšta patalyne." Beto, I. Vladimirovas pastebi ir pačių spaudos leidėjų darbo kokybės problemą: „Kovoti, kad nėra pareikalavimo ir šiuo morališku apsileidimu taip pat privalo ir pats laikraštis."

Nepaisant peršį laikmetį užfiksuotų 17 veikusių spaudos kioskų, realiai vienu metu dirbo maždaug 4–6, o kiti užimdavo pasitraukusiųjų ar bankrutavusiųjų vietą. Jie buvo išsidėstę įvairiai, bet, kaip ir knygynai, stengėsi bazuotis apie miesto centrą: J. Balako „Aušra" - Tilžės ir Vilniaus g. bei Aušros al. ir Varpo g. kampe; Boliaus Urbonavičiaus – Vilniaus g.; S. Bartkaus - Vilniaus ir Dvaro g. kampe; Vlado Malinausko - Bažnyčios ir Trakų g. kampe; Vlado Virbicko kioskas - prie Lietuvos banko Aušros al. (dabar – AB „Swedbank"); L. Jakavičiaus kioskas - Vilniaus ir Tilžės g. kampe (vėliau jis perleido Kazimierui Petrauskui); Onos Grabauskienės kioskas - Tilžės g. 139; Pranės Rimšaitės - Tilžės g., prie geležinkelio pervažos; Antaninos Samulionienės – Vytautoir Tilžės g. kampe; Elenos Gintautienės – Dvaro g. ir Aušros al. kampe; Mortos Beinorienės – Vilniaus ir Ežero g. kampe; Vinco Jankaičio – Vilniaus ir Tilžės g. kampe; Anelės Maksvytienės – centrinio paštorūmuose; Antaninos Levinienės – Aušros al. ir Basanavičiaus g. kampe[56]. Nors dalį jų įsteigė patys knygynų savininkai (tikdažniausiai artimųjų vardu), ryškesnio vaidmens knygų prekybojeje jie nesuvaidino: populiariausia jų prekė buvo spauda ir kanceliarinės priemonės.

Koks knygynų skaičiaus kitimas pagal metus? Jis kasmet įvairuoja. Pirmasis apžvalginis „Šiaulių metraštis 1930 metams" (p. 32) liudija buvus 8 knygynus, o to paties metraščio 63 psl. nurodo, jog mieste 1929 m. veikė 4 spaustuvės, 9 knygynai ir 5 spaudos kioskai. Sekančių metų metraštis teigia, jog 1930–1931 m. veikėjau 11 knygynų, 7 bibliotekos ir 6 laikraščių kioskai[57], tačiau, atsivertus „Šiaulių metraštį 1932 metams", paaiškėja, kad 3 nauji, anksčiau paminėti „Saulės", „Vilniaus" ir „Vairo" knygynai jau bankrutavę, nebeveikia, ir jų likovėl 8, tikdar veikė 7 bibliotekos, miestebuvo leidžiami 8 pavadinimų laikraščiai ir žurnalai[58]. 1938 m. Šiaulių metraštyje belikę 7 knygynai: „Spaudos fondo", Šv. Kazimiero d-jos, Kultūros švietimo d-jos, L. Jakavičiaus „Lietuva", J. Orinto „Aukuras", M. Ordmano ir F. Maksvyčio „Žiedas". Deja, kitame šaltinyje minima, jog 1939 m. likę tik 4 knygynai: „Žiedo", „Spaudos fondo", Šv. Kazimiero d-jos ir „Žinynu" vadinta Kultūros švietimo d-jos[59]. Pastaruoju teiginiu galima suabejoti: ne vienas tų laikų amži-

ninkas teigė, jog brolių Brevdų knygynas arba Vladimirovų knygynas-kioskas „Knyga“ veikė iki pat 1940 metų[60].

Knygynų skaičius kasmet augo, leidinių gausėjo, tiražai didėjo. Tačiau tas augimas dėl didelio beraščių ir mažaraščių skaičiaus dar nebuvo toks, kokį XX a. pradžioje išgyveno kitos, ypač Vakarų Europos tautos. Ir šį augimą labiau sąlygojo tautinės savimonės pakilimo sąjūdis poilgus dešimtmečius užtrukusio lietuviškos spaudos draudimo. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu labai sua ktyvėjo žmonių švietimas. Šiaulių apskritis viena pirmųjų Lietuvoje dar 1928 m. įvedė privalomą pradinį mokymą, kai tuo tarpu visoje Lietuvoje jis įvestas tik 1933 m. Beto, ypač išaugo suaugusiųjų (naujakurių, ūkininkų) poreikis savišvietai: žmonės paty span orod augiau žinoti, išmanyti ir ėmė daug labiau pirkti, net gi skolintis iš kitų nedidelės apimties knygų, kalendorių. Išaugusi knygų ir spaudos paklausa paskatino irjų prekybos įstaigų bei bibliotekų kūrimąsi. Tiesa, šipaklausa pakėlė ir leidinių kainas. Panagrinėjus „Kultūros“ bendrovės 1925 m. knygų katalogą, akivaizdu, kad retas skaitytojas galėjo sau leisti įsigyti Vinco Kudirkos raštų šešiatomį už 140 Lt ar Vydūno dramų trilogiją „Amžina ugnis“ už 55 Lt, kai sviesto kilogramas kainavo tik 5–7 Lt, o gera višta – 4–5 Lt, žąsis – 8–14 Lt[61]. Knygynų pelną (be maldaknygių ir lengvo turinio L. Jakavičiaus kalendorių) tuometgalėjo užtikrinti tik mokyklinių vadovėlių ir kitos smulkios, pagalbinės literatūros leidyba. Todėl ir „Kultūros“ bendrovė šalia geros kokybės ir gražiai ir rištų leidinių leido minkštuviršelius mokslo populiarinimo brošiūras, kurios kainavo tik 0,15–1,00 Lt[62]. Bet, nors iš šykštūs tų laikų knygynų prekybos rezultatai, kainų analizė leidžia spėti, kad postaigaišaugusios knygų paklausos, sukilusjų kainoms, ir leidybą, ir knygynų veiklą kamavo nuosmukio bangos, bankrotai. Be abejo, veikė ir išoriniai ekonominiai faktoriai - 1930–1933 m. pasaulinė krizė, kritęs žemės ūkio produktų eksportas, iš kurio pragyvendavo daug kraštovalstiečių, kitos bėdos. Todėl didelė dalis knygynų kartu su spauda prekiavo ir kitomis (kanceliarinėmis, galanterijos, ūkinėmis) prekėmis, suvenyrais, tuo bandydami užsitikrinti pragyvenimą, o tie, kurie šiame versle buvo guvesni, gaudavo ir nemažą pelną. Suprantama, dėl nuolatinės šio verslo kontrolės nevisiems lengvai sekėsi: knygynų skaičius išnustatytų 27 kas met kito, nors vidutiniškai apie 7–9 išlikdavo pastoviai.

LITERATŪRA:

[1] Glosienė A. Knygų leidyba ir platinimas Lietuvoje 1918-1940: Disertacija socialinių mokslų daktaro laipsniui įgyti. V., 1992, 302 p. (VUB Rankraštynas, F76-3360).

[2] Drobenka S. Šiaulių spauda 1918–1940 metais: Magistro darbas. VU, 2001, p. 228.

[3] Šiaulių spaustuvės 1875–2005 / Sud. R. Baristaitė. Šiauliai, 2005, 8 p.

Šlivinskas A. Senųjų Šiaulių atvirukų leidybos ažvalga // Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944 / Sud. A. Šlivinskas, P. Kaminskas, R. Baristaitė. Šiauliai, 2006, p.7–14.

[4] Biržiška M. Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose. K., 1938, p. 265-266.

[5] Šlivinskas A. Šiaulių „Varpo“ draugija Lietuvos teatro ištakose // Kultūros barai, 2008, Nr.10, p. 96–104.

[6] Raguotienė G. Spaudą atgavus: Knyga ir skaitytojas 1904-1918 Lietuvoje. V., 1996, p. 200-219; Laiškas iš MAB, ŠAM IA Nr.56/96, 2005.

[7] Šnapštys J. Iš Šiaulių // Lietuvių laikraštis, 1905, Nr.28 (birž. 16 (29), p. 395.

[8] Raguotienė G. Spaudą atgavus, p. 206, 226; G. Landsbergio-Žemkalnio fondas, LLTI b-ka, F42-18.

[9] Aiškiausias ir liūdniausias karo paminklas yra Šiaulių miestas... (Iš Lietuvos) // Aušra, 1915 liep. 15, p. 350.

[10] Raguotienė G. Ten pat, p. 205.

[11] Papaurėlytė A. Nepriklausomos Lietuvos (1918–1940 m.) knygos įstaigos // Knygotyra, 2001, t.37, p. 283.

[12] Drobenka S. Žemaičių spauda 1918–1940 metais // Tarp knygų, 2002 Nr. 11, p. 18–20.

[13] Glosienė A. Lietuviškoji knyga Lietuvos Respublikos laikotarpiu // Lietuviškoji knyga, V., 1996, p.195.

[14] Drobenka S. Šiaulių spauda 1918–1940 metais, p. 39-42, 111.

[15] Glosienė A. Ten pat, p.195; Raguotienė G. Spaudą atgavus, p. 206.

[16] Koperatyvų knygų prekyba.// Sietynas, 1922, Nr.1, p.21–23.

[17] Papaurėlytė A. Nepriklausomos Lietuvos (1918–1940 m.) knygos įstaigos // Knygotyra, 2001, t.37, p.270–272, 282.

[18] Skelbimas // Sietynas, 1921, Nr.4, p. 2.

[19] Br. Brevdų knygynas... // Įdomus Mūsų Momentas, 1936 Lapkr. 17, p.4.

[20] Kultūra. Švietimas // Sietynas, 1921, Nr.1-2, p.20.

[21] Augustinavičius I. Mokytojų profesiniai koperatyvai. // Sietynas, 1922, Nr.2, p.20–21.

[22] Knygyno fotografijos aprašas, Šiaulių „Aušros“ muziejus (ŠAM), T-N3518.

[23] Skelbimas // Momentas, 1929 vas. 12, p. 2.

[24] Žinotinas pranešimas... // Momentas, 1929 lapkr. 09, p. 2.

[25] „Spaudos fondo“ Šiaulių skyriuje // Mūsų momentas, 1930 bal. 19, p. 5.

[26] Reklaminis skelbimas // Sietynas, 1921, Nr.4, p. 2.

[27] Drobenka S. Šiaulių spauda 1918–1940 metais, p.110.

[28] Glosienė A. Knygų leidyba ir platinimas Lietuvoje 1918-1940, p. 255.

[29] Maksvytis F. Knygininkystę ir viešąją bibiblioteką atsiminus // Kai degė knygos, K., 2005, p. 87.

[30] Žukas V. Leidinių platinimas // Bendrovės knygoms leisti ir platinti 1918-1940. V.,1998, p. 125, 129.

[31] Šiaulių metraštis 1918–1938, Šiauliai, 1938, p. 53-54; Senieji Šiauliai atvirukuose 1902-1944, p. 362-365.

[32] Senieji Šiauliai atvirukuose 1902-1944, p.360-361.

[33] Drobenka S. Šiaulių spauda, p. 109-110; Knygų katalogas 1939 mt., Šiauliai, Kultūros Švietimo Draugija, 1939, 48 p.

[34] Paleckis J., Gyvenimas prasideda, V., 1967, p. 58.

[35] Senieji Šiauliai atvirukuose, p. 316; Fotografija, ŠAM, T-N2256.

[36] Bugailiškis P. Gyvenimo vieškeliais, Šiauliai, 1994, p.308; Maksvytis F. Knygininkystę ir viešėją biblioteką atsiminus, p. 87.

[37] Šiaulių metraštis: Informacinė knyga 1930 metams, Šiauliai, 1931, p. 32; Šiaulių metraštis 1932 metams, p. 36.

[38] Drobenka S. Šiaulių spauda, p. 111; Š. Kazimierod-jos leidinių katalogas 1934. Kaunas, [1934], p. 16 (ŠAM I-S2333).

[39] Senieji Šiauliai atvirukuose 1902-1944, p. 307; Maksvytis F. Knygininkystę ir viešėją biblioteką atsiminus, p. 88.

[40] Peleckis-Kaktavičius L. Baltas lapas – lyg altorius. – Esė. – Klaipėda: Klaipėdos rytas, 1995, p. 242-247.

[41] Šiaulių metraštis 1930 metams, p. 32.

[42] Šiaulių prekybos ir pramonės naujienos // Mūsų momentas, 1930 bal. 19, p. 5.

[43] Lietuvanis [Jakavičius L.] Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų. Šiauliai, 1939, 310 p.

[44] Šlivinskas A. Netyrinėta Liudviko Jakavičiaus leidybos sritis // Prieiga per internetą www.ausrosmuziejus.lt/parodos/virtualiosparodos/... Žiūrėta 2009 m. III ketv.

[45] Morkūnienė V. Didysis Šiaulių knygius Feliksas Maksvytis // Šiauliai plius, 2009 Rugp. 21, p. 11; Prieiga per internetą www.bernardinai.lt/index.php?url=articles%2F98603, žiūrėta 2009 m. III ketv.; Vaitiekūnaitė R. Knyga kaip likimo kodas // XXI Amžius, 2009 liepos 1, p. 10.

[46] Maksvytis F. Nepamirštami susitikimai // Kai degė knygos. Kaunas, 2005, p. 4–16; Šiaulių apskrities Ipotekos Įstaiga, 1939 m. Bylos Nr. 123, 415-416 psl.

[47] Peleckis-Kaktavičius L. Sustabdytas laikas. - Esė apie kultūros įžymybes. – Šiauliai: Varpai, 2001, p. 68-72.

[48] Glosienė A. Lietuviškoji knyga: V., 1996, p. 195.

[49] Šiaulių metraštis 1932 metams, p. 36.

[50] Glosienė A. Knygų leidyba ir platinimas Lietuvoje, p. 253–256.

[51] Drobenka S. Šiaulių spauda, p. 71-72.

[52] Vladimirovas I. Spaudos vargai // Mūsų momentas, 1930 bal. 26, p. 4; E. Akstinaitės 2005 05 25 laiškas A. Šlivinskui.

[53] Kraštotyrinė medžiaga „Šiaulių gatvių istorinė raida“ / Sud. R. Baristaitė, 2005–2006 m. ŠAM archyvas.

[54] Drobenka S. Šiaulių spauda, p. 111.

[55] Maksvyčio F. prisiminimai, ŠAM IA Nr.56/24; Krištopaičio A., Lipšico L atsiminimų fondas, ŠAM archyvas.

[56] Kraštotyrinė medžiaga „Šiaulių gatvių ... / Sud. R. Baristaitė, 2005–2006 m., Maksvytis F. Knygininkystę..., p. 88.

[57] Šiaulių metraštis 1931 metams, p. 35; Šiaulių metraštis 1932 metams, p.72.

[58] Šiaulių metraštis 1932 metams, p. 35-36.

[59] Lietuvių enciklopedija, Bostonas, 1960, T.28, p. 446.

[60] Vaitekūnas V. Šapnagietis pulkininkas // Leninietis, 1980 rugpj. 5, p. 3; Krištopaitis A. Atsiminimai apie knygynus ir leidėjus. ŠAM archyvas; Glosienė A. Ten pat, p. 253.

[61] Žemės ūkio produktų kainos Šiaulių rinkoje // Momentas, 1929 lapkr. 9, p. 2.

[62] „Kultūros“ B-vė. Knygų katalogas. Šiauliai, Kaunas, 1925, 111, [3] p.

Almantas ŠLIVINSKAS

DALIUS AVIŽINIS

MENO KŪRINIAI VALDOVŲ RŪMUOSE

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimas yra didelis ir sudėtingas projektas. Rūmų kompleksas formavosi kelis amžius, buvo statomi ir perstatomi pastatai, kuriami ir rekonstruojami interjero dekoro elementai, kaupiamos skirtingų stilistikų kilnojamosios vertybės. Deja, buvęs turtingas interjero įrengimas palaipsniui sunyko, buvo išgrobstytas, kaip sunaikinti buvo ir patys rūmai.

Karų bei kitų negandų nuniokoti Valdovų rūmai visiškai nušluoti nuo žemės paviršiaus XIX a. pradžioje. Nebeliko pačių kilnojamų ir nekilnojamų interjero vertybių, buvusių rezidencijos viduje, o žinios apie jas pakankamai skurdžios. Viskas, kas žinoma, tai tik fragmentiška informacija, kuri pasitaiko ir taip negausiuose rašytiniuose šaltiniuose. Kalbant apie rezidencijos interjero kilnojamas meno vertybes, žinoma, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose Vilniaus Žemutinėje pilyje būta paveikslų, vaizdavusių užsienio valstybių valdovus, religines bei mitologines scenas, vietiniai ir iš užsienio kilę meistrai kūrė baldus, tapė plafonus bei atliko kitus vidaus įrengimo ir dekoravimo darbus. Žinomi keliolikos menininkų bei meistrų vardai. Nemažai vertybių buvo atvežama iš užsienio. Čia svarbu paminėti įvairius audinius, kurie būdavo užsakomi garsiose to meto Flandrijos dirbtuvėse. Žinoma, kad ir baldai buvo gabenami iš užsienio. Tačiau šie duomenys dažnai yra nekonkretūs ir fragmentiški, leidžiantys daugiau daryti prielaidas, bet ne vienareikšmiškai atsakyti į klausimus. Nėra rasta nė vieno išsamaus Vilniaus rūmų vertybių inventoriaus, o tik lobyno rinkinio aprašų fragmentai bei duomenys apie bibliotekoje buvusias knygas. Dalį informacijos apie interjero meninius kūrinius suteikia archeologinių kasinėjimų metu atrastos kilnojamų vertybių detalės, kurių didesnę dalį sudaro išlikusios metalinės dalys – įvairūs apkaustai, apkalai, taip pat surasti mediniai fragmentai, kurie sietini su baldais, paveikslų rėmais.

Kaip atrodė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos karalių rezidencijos Vilniuje vidus, galima nuspėti žvelgiant į Lietuvos istorijos ir kultūros paveldo pėdsakus, išlikusius įvairiuose pasaulio muziejuose. Visų pirma svarbūs Lenkijos pavyzdžiai. Krokuvos Vavelio karališkoje pilyje yra išlikusi gausiausia Jogailaičiams priklausiusi

Gotikinio gobeleno „Eitynės su drambliais“ fragmentas. Flandrija, Turnė, apie 1515–1520 m.

gobelenų kolekcija, daugiau nei šimtas trisdešimt audinių. Gobelenų serijos dažnai buvo vežiojamos iš rūmų į rūmus, paprastai keliavo su pačiu valdovu, tad manytina, jog šiandien Lenkijoje esantys gobelenai galėjo ne kartą puošti ir Vilniaus rūmus. Juolab, apie audinių buvimą Valdovų rūmuose yra užsimenama rašytiniuose šaltiniuose. Labai svarbi yra Miuncheno rezidencija, į kurią dėl istorinių aplinkybių suplaukė nemaža dalis lituanistinių ir polonistinių vertybių. Minėtinas gobelenas su

Gotikinė skrynia. Prancūzija (?), XV a.

Vazų ir Lenkijos bei Lietuvos herbais, lobyne esantys puošnūs XVII a. indai. Švedijos karo muziejuje eksponuojami išlikę Žygimanto Augusto šarvai, kiti šarvai saugomi Vengrijos nacionaliniame muziejuje. Užsienyje sukauptos vertybės, jų eksponavimo būdai, ypač rezidencijų ekspozicijos yra geras pavyzdys Vilniaus rūmų interjerų ekspozicijų rengimui. Analogų galima rasti ir tolimesniuose Vakarų Europos kraštuose, iš kurių buvo kilę Vilniuje dirbę menininkai, pirmiausia – Italijoje.

Dar prieš pradedant atkurti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmus, buvo mąstoma ir apie jų įrengimą, ekspozicijų tematiką, metodiką. 1999 m. Lietuvos dailės muziejaus specialistai parengė „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų pritaikymo gaires“, 2003 m. buvo paskelbti „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programos metmenys“. Abu dokumentai rėmėsi 2000 m. Lietuvos Respublikos Seimo priimto Valdovų rūmų atkūrimo įstatymo bei 2001 m. Vyriausybės patvirtintos rūmų atkūrimo ir pritaikymo koncepcijos nuostatomis. Visa tai tapo pradžia darbo, kuris vyksta iki šiol. Nuolat rengiami visų institucijų, dirbančių prie Valdovų rūmų atkūrimo, specialistų pasitarimai leido apsispręsti dėl kiekvienos net ir smulkiausios atkuriamos rezidencijos interjero dekoro, kilnojamų vertybių panaudojimo detalės. Ieškota įvairios informacijos XV–XVII a. ikonografijoje, rašytiniuose šaltiniuose, kuri suteiktų daugiau informacijos apie istorinius interjerus. Vykdytos ekspedicijos į rezidencijas, kuriose išlikę autentiški Gotikos, Renesanso bei Baroko interjerai bei istoriniai kilnojamųjų meno vertybių rinkiniai.

Didžiausia rūmų vertybė, be abejo, yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų autentiškos architektūrinės detalės ir elementai – pamatų, sienų, skliautų mūrų, grindų fragmentai, langų apvadų, portalų, židinių akmeninės detalės, taip pat figūrinės, grindų plytelės, krosnių kokliai, kiti radiniai ir visa, kas išliko

rūmų teritorijoje nepaisant visų nelaimių ir netekčių. Tyrinėjant Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų Vilniaus Žemutinėje pilyje teritoriją buvo sukauptas vienas įdomiausių ir įvairiausių Europoje archeologinių radinių rinkinys, leidžiantis atkurti ne tik reprezentacinės valdovų rezidencijos prabangą, bet ir įsivaizduoti, kokia tuo metu buvo ten gyvenusių valdovų bei juos supusių žmonių buitis bei kasdienybė. Sukaupta informacija leidžia atkurti daugelį Valdovų rūmų interjero architektūrinio dekoro detalių. Kita vertus, labai svarbu, kad nuo 2002 m. atkuriamos istorinės rūmų erdvės nebūtų tuščios, o atspindėtų istorinę rezidencijos paskirtį. Nuspręsta įrengti visą eilę rezidencijos funkcionavimo epochų – vėlyvosios Gotikos, Renesanso ir ankstyvojo Baroko – patalpų su šioms stilistikoms būdingais interjero dekoro elementais, atspindinčiais ir funkcinę patalpų paskirtį. Tokią atkurto reprezentacinio istorinio interjero ekspoziciją numatyta įrengti pietų, vakarų ir rytų korpusų antrojo bei trečiojo aukšto salėse. Remiantis gausia archeologine medžiaga buvo rekonstruojami stacionarūs interjerų architektūrinio dekoro elementai: langų apvadai, portalai, grindys, krosnys, židiniai. Rašytinių šaltinių užuominos, ikonografija bei Vilniaus rūmams artimų išlikusių istorinių rezidencijų analogijos padėjo atkurti sijines, kesonines, plafonines lubas, suskliausti skliautus, atkurti grindų dangos ornamentiką. Šias atkurtas istorinių interjerų erdves praturtins atitinkamą stilistiką reprezentuojančios autentiškos kilnojamosios meno, kultūros ir istorijos vertybės, padėsiančios sukurti vėlyvosios Gotikos, Renesanso, ankstyvojo Baroko erdvių įvaizdį, o taip pat leisiančios ekspozicijose pabrėžti skirtingas patalpų funkcijas. Tai – taikomosios bei vaizduojamosios dailės kūriniai: senieji meniniai audiniai, paveikslai, skulptūros, baldai, indai, taip pat istoriniai ginklai, senosios knygos, grafikos darbai, žemėlapiai bei kiti vertingi eksponatai. Tokiu būdu autentiškais radiniais, ilgamečiais moksliniais tyrimais, artimomis analogijomis remiantis atkurtas patalpų dekoras bus papildomas autentiškomis Gotikos, Renesanso ir Baroko vertybėmis. Visa tai leidžia sukurti europinės valdovų rezidencijos ekspoziciją, kaip moksliškai paremtą viziją.

Siekiant atkurti Valdovų rūmus ne tik kaip statinį, bet ir įrengti istorinės rezidencijos paskirtį atspindinčias ekspozicijas, nuo 2003 m. pradėtos kaupti meno ir istorijos vertybės, ateityje papuošiančios Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijos istorinių interjerų ekspozicijos sales. Pirmąjį eksponatą busimajai rūmų interjerų ekspozicijai padovanojo garsus lenkų kilmės atomo fizikas, verslininkas bei kolekcininkas dr. Tomasz Niewodniczański. Dalį savo gyvenimo praleidęs Vilniuje, vėliau gyvenęs Lenkijoje ir galiausiai apsistojęs Vokietijoje, kolekcininkas nuolat rinko istorijos ir kultūros paveldo paminklus, liudijančius Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos bei Ukrainos praeitį. 2003 m. T. Niewodniczański lankėsi Vilniuje. Lietuvos dailės muziejaus Vilniaus paveikslų galerijoje (buv. Chodkevičių rūmuose) buvo surengta jo kolekcijos lituanistinės dalies paroda, pavadinta „Imago Lithuaniae". Šios parodos pristatymo metu garsus kolekcininkas padovanojo tik ką pradėtiems atkurti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams nepaprastai vertingą ir retą garsaus Niurnbergo (Vokietija) graverio Mathias Zündt grafikos darbą, sukurtą pagal Žygimantui Augustui dirbusio dailininko Hanso Adelhauserio piešinį, kuriame labai detaliai vaizduojama Gardino miesto panorama 1568 metais. Kaip tik tais metais šiame mieste vyko svarbios Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

Žygimanto Augusto gobelenas su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiuoju herbu. Flandrija, Engjenas arba Gerardsbergenas, XVI a.

derybos dėl būsimos sąjungos bei užsienio valstybių pasiuntinių priėmimas. Taip šis įspūdingas, Žygimanto Augusto valdymo laikus menantis grafikos kūrinys tapo pirmuoju padovanotu atkuriamiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams eksponatu, kuriam buvo suteiktas inventorinis numeris VR – 1.

Atvejis, kai pradžią naujai kaupiamai muziejinei kolekcijai duoda savanoriška asmeninė iniciatyva, nėra naujas ar išskirtinis. Kartą lankantis Krokuvos Vavelio karališkojoje pilyje ir, paklausus, rodant į konkretų baldą, ar jis buvo šioje rezidencijoje, lenkų muziejininkas atsakė tiesiai: „Čia nebuvo nieko". Po paskutiniojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo ant Vavelio kalvos šeimininkavo ne Lenkijos karaliai ir Lietuvos didieji kunigaikščiai, bet Austrijos imperijos kariuomenė, kuri buvusią valdovų rezidenciją buvo pavertusi kareivinėmis. Krokuvos Vavelio karališkosios pilies sienos išliko, tačiau praradimai buvo milžiniški. Atgavus nacionalinės reikšmės paminklą iš austrų 1905 m., Vavelio rezidencijos dekoras buvo beveik visiškai sunaikintas, sienų tapyba dalinai prarasta arba uždengta tinku, perdangos pakeistos, sienos vietomis permūrytos, suniokota planinė ir erdvinė struktūra, portalai pažeisti, perkelti arba nugriauti, krosnys ir dauguma židinių prarasta, grindų danga taip pat pakeista, nebuvo likę ir jokių kilnojamųjų interjero vertybių. Jos buvo sunaikintos, išgrobstytos ir išblaškytos. Tačiau neprarandant vilties ir su dideliu užsispyrimu bei entuziazmu lenkų tauta ėmėsi atkurti istorinį Lenkijos valdovų ansamblį, lenkų valstybingumo simbolį bei sukaupti jo ekspozicijai būtinų vertybių naują rinkinį. Pirmasis eksponatas, skirtas tuomet dar tik planuotai atkurti Vavelio karališkajai piliai buvo garsaus istorinės tematikos tapytojo Jano Matejkos dovanotas, jo paties 1882 m. nutapytas monumentalus paveikslas „Prūsijos priesaika" („Hołd Pruski"). Šis eksponatas davė pradžią naujai istorijos, meno ir kultūros kolekcijai, kuri šiuo metu, prabėgus daugiau nei 100 metų, yra vienas vertingiausių lenkų bei kitų Europos tautų paveldą atspindinčių vertybių rinkinių Lenkijoje.

Taip, remiantis kitų Europos valstybių ir jose esančių istorinių rezidencijų, praradusių savo autentiškus rinkinius, pavyzdžiu, tarptautine praktika ir patirtimi, Lietuvos dailės muziejuje 2003 m. pradėti kaupti autentiški eksponatai visiškai naujos muziejinės įstaigos kolekcijai, reikalingai įrengti atkurtų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų istorinių reprezentacinių interjerų ekspozicijai. Toks žingsnis buvo neišvengiamas, nes dėl nepalankių istorinių aplinkybių Valdovų rūmų bei kiti Lietuvos istoriniai rezidencijų rinkiniai buvo sunaikinti ar išblaškyti, muziejuose išlikę tik tų rinkinių nuotrupos. Nors Lietuvoje yra išlikusių Gotikos, Renesanso ir ankstyvojo Baroko eksponatų, tačiau vienetinės XV–XVII a. meno vertybės sudaro kiekvieno Lietuvos muziejaus aukso fondą, yra nuolatinių ekspozicijų pagrindiniai eksponatai, tad juos eksponuoti atkurtuose Valdovų rūmuose galima būtų tik laikinai. Todėl vienintelė išeitis - savos kolekcijos formavimas, kurios pagrindą sudarytų įsigytos ir dovanotos vertybės.

Po pirmosios dr. T. Niewodniczański dovanos didelį įnašą turtindamas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų vertybių naujai kaupiamą kolekciją padarė Valdovų rūmų paramos fondas, nes būtent jo pastangomis 2004 ir 2005 metais, kai valstybė šiam darbui dar nebuvo skyrusi finansavimo, buvo įsigyti vertingi eksponatai. Už Lietuvos bei užsienio aukotojų lėšas buvo nupirkti penki istoriniai gobelenai, tarp kurių vieno seniausiųjų šiuo metu Lietuvoje esančio gobeleno „Eitynės su dramb-

Renesansinis krėslas. Prancūzija, XVI a. I pusė.

liais“ (XVI a. pr.) fragmentas, taip pat XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios monumentalus audinys „Aleksandro Didžiojo vestuvių scena“, garsiam Venecijos dailininkui Palma il Giovane (Jacopo Negreti) priskiriamas paveikslas „Kristaus nuėmimas nuo kryžiaus“, įspūdingas prancūziškas kredensas, XVI a. pabaigoje sukurtas Liono regione bei pasižymintis nepaprastai turtinga drožyba.

Itin pradžiugino ir Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenančio garsaus kultūros veikėjo, lituanistikos kolekcininko Valentino Ramonio kartu su žmona Lile 2005 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams padovanotas įspūdingas Frančesko Piranezio (Francesco Piranesi) 1781 metais sukurtas ir paskutiniajam Abiejų Tautų Respublikos valdovui Stanislovui Augustui Poniatovskiui dedikuotas grafikos darbas „Adriano vila Tivolyje“ iš serijos „Romos vaizdai“. Šios privačių asmenų bei Valdovų rūmų paramos fondo dovanos ir padėjo Valdovų rūmų naujos kolekcijos formavimo pradžios pagrindą.

Jau nuo 1999 m. aktyviai į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo darbą įsiliejo Lietuvos dailės muziejus, turintis didelę patirtį atkuriant istorinius rezidencijų interjerus bei juose įrengiant tinkamas ekspozicijas. 2002 m. šiam muziejui Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos buvo pavesta sukurti ir įgyvendinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir

pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms bei edukacinėms funkcijoms programą. 2004 m. Lietuvos dailės muziejuje savo veiklą pradėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų interjerų ir ekspozicijų skyrius. 2005 m. buvo patvirtinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams atrinktų autentiškų istorinių kultūros ir meno vertybių atrankos kriterijai bei buvo sudaryta speciali Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams atrinktų istorinių meno vertybių įsigijimo komisija, kurios pirmininku tapo dailės istorikas ir ilgametis Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys. Komisijos nariai bei jos nuolatiniai ekspertai buvo žymūs Lietuvos menotyrininkai, istorikai, restauratoriai. Nuolatiniais įsigijimų komisijos nariais ir ekspertais buvo menotyrininkė habil. dr. Rūta Janonienė, tekstilės restauravimo ekspertė Dalia Valujevičienė, aukščiausios kategorijos metalo restauratorius Rimvydas Derkintis, senosios tekstilės tyrinėtoja menotyrininkė dr. Ieva Kuizinienė, istorikas dr. Vydas Dolinskas. Komisijos darbą organizavo istorikė Daiva Mitrulevičiūtė. Komisijos nariai, prieš priimdami sprendimus, konsultavosi ir su kitais Lietuvos bei užsienio specialistais, įvairių sričių ekspertais, kolegomis muziejininkais pirmiausia iš Lenkijos, Vokietijos ir Italijos. Prano Gudyno restauravimo centre buvo tiriamos Lietuvoje siūlomos įsigyti vertybės. Visos jos turėjo atitikti 2005 m. parengtus pakankamai griežtus atrankos kriterijus. Esminiai jų reikalavimai gali būti suskirstyti į kelias grupes. Tai visų pirma chronologiniai kriterijai. Siūlomas įsigyti kūrinys neturi būti sukurtas vėliau nei XVII a. viduryje, t. y. laikotarpiu nuo Gotikos iki ankstyvojo Baroko, kai Lietuvos valdovų Vilniaus rūmai dar egzistavo bei pilnai funkcionavo kaip didžiųjų kunigaikščių rezidencija bei valstybės valdymo centras. Kitas svarbus kriterijus yra geografinis. Eksponatai, kurie atrenkami Valdovų rūmams, turi būti sukurti Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje arba tose Europos šalyse ir regionuose, su kuriais istoriškai buvo palaikomi ryšiai bei žinoma, kad būtent iš tų kraštų Lietuvos ir Lenkijos valdovai įsigydavo vertybes. Taip pat labai svarbūs meninio lygio, tipologiniai, priklausomybės bei kiti kriterijai. Buvo siekiama įsigyti tokias taikomosios ir vaizduojamosios dailės, kitas kultūros ir istorijos vertybes, kurios būtų savo stilistika ir tipologija kuo artimesnės toms, kurios buvo ar galėjo būti istoriniuose Lietuvos bei Lenkijos valdovų rinkiniuose, saugotuose Vilniuje, Krokuvoje, Varšuvoje ir kitose rezidencijose. Tipologinis vertybių atrankos kriterijus buvo svarbus ir siekiant įrengti tam tikras patalpų istorines funkcijas atspindinčias interjerų ekspozicijas. Žinoma, pirmenybė ir chronologinės išimtys taikytos lituanistinėms bei tiesiogiai su Lietuvos valdovais susijusioms vertybėms, kurių yra labai nedaug. Kaip parodė konkretūs Valdovų rūmų kolekcijai įsigyti eksponatai, pasaulinėje antikvarinių vertybių rinkoje vis tik retkarčiais pasitaiko viena kita įspūdinga ir istoriškai vertinga lituanistinė vertybė. Rengiantis kolekcijos formavimui, buvo surinkta informacija iš rašytinių šaltinių bei mokslinės literatūros apie Lietuvos ir Lenkijos valdovų istorinėse kolekcijose buvusius meninius audinius, jų kūrėjus ir siužetus, valdovams dirbusius dailininkus ir jų kūrybą, turėtų paveikslų tematiką. Parengtas ir tipologinis bei stilistinis eksponatų, būtinų Valdovų rūmų interjerų ekspozicijai įrengti, darbinis sąrašas.

2005 m. skyrus lėšų iš Lietuvos valstybės biudžeto, buvo organizuojama vertybių atranka, ekspertinis įvertinimas bei įsigijimas. Kasmet buvo atrenkama po kelis tūkstančius rinkoje siūlomų kūrinių, kurie atitiko vieną ar daugiau kriterijų. Vertybių

buvo ieškoma Lietuvoje, daugelyje Europos valstybių, Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nuolat stebėta bene turtingiausia Italijos antikvarinių vertybių rinka. Vokietijoje, Austrijoje dažniau siūloma XVIII–XX a. kūrinių, tačiau ten galima rasti tikrai labai vertingų lituanistinių ar polonistinių eksponatų. Ypatinga padėtis susiklostė su Prancūzijos vertybių rinka. Istoriškai yra žinoma, kad XVII a. antrojoje pusėje labai daug lituanistinių bei polonistinių vertybių buvo išvežta į šią šalį. Jonas Kazimieras Vaza, atsisakęs Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto, pasitraukė į Prancūziją, o su savimi išsivežė šimtus taikomosios dailės kūrinių, tapybos darbų, gobelenų. Po jo mirties šios kolekcijos likimas buvo gana liūdnas. Didesnė jos dalis buvo parduota aukcione po valdovo mirties 1673 m., o už gautas lėšas sumokėtos algos tarnams, grąžintos kitos skolos. Su Lenkija ir Lietuva bei šių šalių valdovais – Jogailaičiais ir Vazomis – susijusi istorinė kolekcija buvo išblaškyta. Iš aukciono protokolo yra žinoma, kad dalis vertybių buvo nupirkta Prancūzijos didikų, karaliaus Liudviko XIV agentų, taip pat iškeliavo ir už Prancūzijos ribų, kadangi aukcione dalyvavo pirkėjai iš kitų šalių. Vertybės amžių bėgyje ne kartą pakeitė savo šeimininkus, kito jų buvimo vieta, tačiau akivaizdu, kad dalis vertybių liko pačioje Prancūzijoje ir vis atsiranda privačių asmenų, antikvarų rankose, aukcionų kataloguose.

Vykdant vertybių paieškas, medžiaga buvo renkama internetu, susipažįstama su aukcionų katalogais, lankomos Europoje vykstančios garsiausios antikvarų mugės. Viena didesnių tokio tipo mugių nuolat organizuojama Mastrichto mieste Nyderlanduose. Paprastai čia susirenka antikvarai iš visos Europos, taip pat ir kitų pasaulio valstybių. Jie neatsiveža daug kūrinių, rodo tik vertingiausius, tačiau užmegzti kontaktai padeda atrasti labai įdomių eksponatų. Taip pat buvo lankomos Miuncheno (Vokietija), Asyžiaus, Modenos, Romos, Florencijos (Italija) ir kitos mugės, leidusios vienoje vietoje susipažinti su daugelio antikvarinių vertybių savininkų siūlomais kūriniais ir surinkti išsamią informaciją apie pasaulinėje rinkoje esančią istorinių vertybių pasiūlą, kainas. Būtent vienos iš tokių mugių metu komisijos nariai ir ekspertai aptiko XVII–XVIII a. itin retas ir vertingas taures su Lenkijos Karalystės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bei Saksonijos Hercogystės valdovų Vetinų dinastijos herbais iš Drezdeno arba Moricburgo rezidencijų rinkinių.

Ilgų paieškų metu atrinktos vertybės, apžiūrėtos ir įvertintos komisijos narių bei ekspertų, vėliau buvo dar kartą svarstomos posėdžių metu bei atrenkamos tos, kurios labiausiai atitinka nustatytus kriterijus, kurių kaina yra pagrįsta ir kurias tikrai verta įsigyti. Galiausiai, apsisprendus teigiamai ir su savininku suderėjus galutinę kainą, kuri visada būdavo nuo kelių iki keliasdešimt procentų mažesnė, nei pirminė prašyta, buvo gaunami reikalingi valstybių leidimai legaliam eksponatų gabenimui į Lietuvą, taip pat kiti su transportavimu susiję dokumentai. Tuomet dažniausiai Lietuvos dailės muziejaus transportu vertybės būdavo pervežamos į Lietuvą, kur jas apžiūrėdavo Prano Gudyno restauravimo centro specialistai ir, esant reikalui, dezinfekuodavo, konservuodavo, restauruodavo eksponatus, parengdavo juos eksponavimui. Didesnė dalis nacionalinį kultūros paveldo fondą papildžiusių vertybių būdavo eksponuojama Taikomosios dailės muziejuje, kur 2005 m. liepos 6 d. buvo atidaryta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams įsigytų ir dovanotų vertybių ekspozicija, kasmet atnaujinama ir papildoma vis naujais eksponatais. 2007 m. pradėta kurti internetinė Valdovų rūmų interjero vertybių rinkinio duomenų bazė.

Vilniaus vaizdas iš Georgo Brauno (1541–1622) knygos „Urbium praecipuarum totius mundi". Kelnas,1581. Raižytojas Frans Hogenbergas (apie 1535–1590).

2009 m. sausį įkurtas Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai iš Lietuvos dailės muziejaus perėmė iki tol ten kauptą ir saugotą Valdovų rūmų interjerų vertybių rinkinį. Nors Valdovų rūmų rinkinys nuolat pildomas naujais eksponatais ir jo formavimas yra nuoseklus, sistemingas, nuolatinis, ilgametis ir tęstinis darbas, norėtųsi trumpai apžvelgti vertybes, nuo 2003 iki 2009 m. patekusias į naujai formuojamą kolekciją. Stilistiškai ir tipologiškai jos yra labai įvairios. Siekiant sukurti vėlyvosios Gotikos, Renesanso ir ankstyvojo Baroko epochų tipinių ir istorines funkcijas iliustruojančių interjerų ekspozicijas, arba jų moksliškai pagrįstas vizijas, būtina sukaupti visą spektrą taikomosios, vaizduojamosios dailės kūrinių, kitų istorijos ir kultūros vertybių. Beveik penkis šimtus vertybių turinčiame rinkinyje yra gobelenų, paveikslų, baldų, metalo dirbinių, indų, istorinių ginklų, šarvų, knygų, žemėlapių ir kitų vertybių. Dalis jų tiesiogiai susiję su Lietuva, dalis yra stilistiškai, chronologiškai artimos buvusioms istorinėms vertybėms. Kai kurios naujojo rinkinio vertybės yra publikuotos Italijos, Prancūzijos, kitų šalių katalogguose, meno istorijos leidiniuose ir yra svarbūs Europos dailės ir dvarų paveldo paminklai.

Seniausieji gotikiniai eksponatai datuojami XV a. pabaiga, tačiau jų nėra daug. Priežastys galėtų būti kelios, visų pirma, gotikinių vertybių rinkoje yra labai mažai, kitas dalykas – šios autentiškos vertybės tikrai labai daug kainuoja. Tačiau Naciona-

linis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai gali didžiuotis tuo, kad turi net dviejų gotikinių gobelenų fragmentus. Pirmasis įsigytas gobelenas – tai jau minėtas XVI a. pradžioje sukurtas ir eitynes su drambliais vaizduojantis meninis audinys. Antrajame gotikiniame gobelene vaizduojami pilies fone esantys augaliniai motyvai bei gyvūnai. Tai - seniausi Lietuvoje esantys senieji meniniai audiniai. Gotikos epochos kūrinių grupei priskirtini ir du paveikslai, sukurti Veneto–Kretos regiono meninėje įtakoje. Religinės tematikos paveiksluose vaizduojama Švč. Mergelė Marija ir Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Panašu, kad paveikslai, kurie yra tapyti ant medžio lentos, sukurti XV–XVI a. sandūroje. Vaizduojamosios dailės kūrinių grupę papildo ir taikomosios dailės kūriniai. Valdovų rūmams įsigyta viena gotikinė, greičiausiai vokiška skrynia, sukurta iš ąžuolo bei kaustyta geležiniais apkaustais. Rinkinį papildo dar du prancūzų mokyklai priskirtini baldai – kredensas ir skrynia. Ir kredenso, ir skrynios paviršius puoštas gotikiniais drožiniais, čia naudojami žuvies pūslės, masverko motyvai. Gotikos epochos rinkinio dalį papildo dvi skrynios, sukurtos Italijoje. Šiems baldams jau būdingos visiškai kitos dekoravimo priemonės ir būdai. Jei vokiškas baldas yra labiau santūrus, prancūziški - puošti gotikos architektūrai būdingų formų drožyba, tai Italijos meistrai plačiau naudoja intarsijas ir įvairių tipų medienos pagalba sukuria ornamentinius raštus, rečiau naudoja drožybą. Be šių vertybių kolekcijoje esama metalinių indų vandeniui, turtingu dekoru puoštų vario lydinio lėkščių, sukurtų vokiečių meistrų. Tuo būdu dvi numatomos gotikinės

Kredensas. Italija, XVII a.

Gobelenas „Danielius ir Nabukadnecaras“. Flandrija, Briuselis, apie 1550–1560 m.

Valdovų rūmų salės bus papuoštos tikrai vertingais ir įspūdingais eksponatais, leidžiančiais, be kita ko, ir pademonstruoti to meto istorinius Lietuvos ryšius su kitomis Europos šalimis.

Gausesnę Valdovų rūmų interjero vertybių rinkinio dalį sudaro Renesanso epochos kūriniai. Pavyko įsigyti tikrai labai vertingų gobelenų, austų tuo metu garsiausiose, aukščiausiu europiniu meniniu lygiu pasižymėjusiose Briuselio (Belgija, Flandrija) manufaktūrose. Pavienius šios epochos gobelenus jau galima sieti ir su Vilniaus rezidencija. Vienas įdomiausių gobelenų visoje kolekcijoje yra audinys su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiuoju herbu. Gobelenas austas Flandrijoje, XVI a., greičiausiai tarp 1544 ir 1548 m. Gobeleno centre augalinių ornamentų fone yra šešių laukų herbas, kurį vainikuoja Lietuvos didžiojo kunigaikščio karūna. Herbo laukuose vaizduojami Lenkijos karalystės Erelis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vytis, Kijevo, Voluinės, Smolensko žemių herbai, o skydo šerdyje – Sforcų giminės herbas. Iš rašytinių šaltinių yra žinoma, kad egzistavo nemažai herbinių gobelenų su Jogailaičių simbolika. Šiuo metu Lenkijoje yra apie trisdešimt gobelenų su Jogailaičių heraldiniais ženklais ir inicialais. Įsigytas Valdovų rūmams audinys neabejotinai priklausė Žygimantui Augustui, ką įrodo ir ant Erelio krūtinės esantys inicialai SA (Sigismundus Augustus). Tikrai drąsiai galima daryti prielaidą, jog šis gobelenas, kuris, matyt, priklausė didesnei herbinių audinių serijai, greičiausiai buvo sukurtas

specialiai ir puošė valdovo Vilniaus rezidenciją.

Kitas senasis meninis audinys, sietinas su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmais Vilniuje, yra XVI a. gobelenas, vaizduojantis sceną iš Nabukadnecaro istorijos. Mitologinės tematikos gobelenai, ypač vaizduojantys didvyriškus senovės žygdarbius, buvo nepaprastai populiarūs tiek Renesanso, tiek Baroko epochose. Iš rašytinių šaltinių yra žinoma, kad Žygimanto Augusto pirmoji žmona Elžbieta Habsburgaitė su savimi atsivežė dvi gobelenų serijas. Pirmoji vaizdavo Romulo ir Remo istoriją, o antroji - Nabukadnecaro istoriją. Vos sulaukusi 19 metų, valdovė mirė, tačiau tą trumpą savo gyvenimo atkarpą būdama Lenkijoje ir Lietuvoje, ji dažniau dienas leido Vilniuje, kur mirė ir buvo palaidota. Gali būti, jog Valdovų rūmams įsigytas gobelenas „Danielius ir Nabukadnecaras“ priklausė minėtajai valdovei ir jau yra puošęs Vilniaus rezidenciją.

Greta šių gobelenų verta paminėti dar kelis, kurie yra susiję tarpusavyje. Nors atkuriamiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams nepavyko įsigyti nė vienos pilnos gobelenų serijos, kurias paprastai sudarydavo nuo 7 iki 12 vienos tematikos audinių, tačiau įsigyta keletas gobelenų, kilusių iš vienos serijos. Pavyzdžiui, vienai serijai priklausė gobelenai, vaizduojantys scenas iš Odisėjo gyvenimo – „Achilas ir Likomedo dukros“ bei „Odisėjo atsisveikinimas su žmona ir tėvais“. Meistriškai išausti audiniai yra vieni puošniausių bei vertingiausių visoje kolekcijoje, meniniu lygiu prilygstantys Žygimanto Augusto figūriniams audiniams. Be to, Odisėjo istorijos temos audinių turėjo Vazų dinastijos valdovai.

Renesanso epochos metu Vilniaus dvarui labai didelę įtaką darė Italijos kultūra. To priežastimi buvo ir giminystės ryšiai (Bonos Sforcos ir jos dvaro įtaka), taip pat ir tai, kad atskiri Italijos regionai XVI a. išgyveno nepaprastą pakilimą, kuris pasireiškė tiek finansiškai, tiek ir meno bei kultūros sklaida. Italų kultūros įtaka tuo metu buvo ryškiai jaučiama visoje Europoje. Dalis taikomosios dailės kūrinių iš užsienio, dažnai iš Italijos regionų, su kuriais Lietuva ir Lenkija palaikė glaudžiausius ryšius, XVI a. pasiekė ir Vilnių. Tad ir šiais laikais, įsigyjant vertybes atkuriamiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams, buvo ieškoma kūrinių, sukurtų Renesanso tėvynėje Italijoje. Puikus pavyzdys yra du drožinėti, tapyti ir auksuoti renesansiniai rėmai su veidrodžiais.

Atskirai reikėtų paminėti renesansinius baldus. Be trumpai aptarto prancūziško kredenso būtina išskirti puošnų, dekoruotą meistriška drožyba krėslą, sukurtą XVI a. pirmojoje pusėje Lione (Burgundija). Retas krėslas turi aukštą atkaltę, kurios viršuje esančio sandriko, laikomo atlanto ir kariatidės, centre vaizduojama angelo galva su sparnais šonuose. Atskirose baldo dalyse matomi dekoratyvinių augalų motyvai. Šis reprezentatyvus krėslas primena kunigaikščių sostus, kurį laiką naudotus ir mūsų valdovų. Įsigytas ir unikalus XVI a. pabaigos Genujos meistrams priskiriamas sekreteras. Baldas susideda iš dviejų dalių, kurios puoštos gausiomis figūrinėmis drožybos kompozicijomis. Atidaromos riešutmedžio šaknies mediena dekoruotos durelės buvo naudojamos kaip stalelis rašymui, o už jų patalpinta daugybė durelių ir stalčiukų, skirtų laiškams, įvairiems smulkiems daiktams pasidėti. Nedideli, dažniausiai privačiuose apartamentuose ir konkrečiai miegamuosiuose statyti renesansiniai klauptai įsigyti dveji. Pažvelgus į juos, matoma ta svarba, kuri buvo teikiama šio tipo baldams. Jie dekoruoti meistriškais drožiniais, auksavimu. Ženklią rinkinio dalį

Gobelenas „Adomas ir Ieva“. Jean Leyniers dirbtuvės, Flandrija (Briuselis), apie 1650–1660 m.
Gobelenui sukurti yra panaudotas Lietuvos ir Lenkijos valdovo Žygimanto Augusto (1544/1548–1572) gobeleno „Rojaus laimė“ kartono, prieš 1553 m. sukurto garsaus meistro Michiel Coxcie, fragmentas. Pagal šį kartoną XVI–XVII a. išaustos gobelenų versijos šiandien taip pat saugomos Krokuvos Vavelio karališkojoje pilyje (Lenkija), Bavarijos nacionaliniame muziejuje Miunchene (Vokietija) ir Segovijos San Ildefonso rūmuose (Ispanija).

sudaro kasonės – baldai, primenantys skrynias, kurių priekinė, o neretai ir šoninės dalys yra gausiai dekoruotos drožyba, intarsijomis, auksavimu. Jų dekore kartojasi augaliniai motyvai, heraldinės kompozicijos, religinė bei mitologinė tematika. Šio tipo universalios paskirties baldai buvo labai populiarūs XVI–XVII a. Universalumas ir lėmė jų paplitimą. Kasonės naudotos ir kelionių metu pervežti įvairiems daiktams, ant jų buvo sėdima, miegama ir net rašoma. Jų forma, atlikimas skiriasi. Tai lėmė laikotarpis, regionas, kuriame baldas buvo sukurtas. Kai kurios kasonės būdavo sukuriamos net išskirtinėms progoms, pavyzdžiui, vestuvių proga. Kelios Valdovų rūmams įsigytos kasonės turi įmantrias vadinamąsias sarkofagines formas.

Valdovų rūmams taip pat įsigyti ir keli, iki šiol Lietuvoje labai reti, kabinetai. Vienas jų sukurtas XVI a. pabaigoje dabartinės Vokietijos pietuose arba Austrijoje. Panašūs kabinetai buvo kuriami Augsburge (Vokietija). Nedidelis baldas turi vienerias dureles viršuje ir dvejas priekyje. Kaip ir būdinga šio tipo baldams, už priekinių durelių yra nedideli stalčiukai bei durelės. Kabinetas iš visų pusių dekoruotas įvairių atspalvių medienos intarsijomis, kurios kuria miestų panoramų atvaizdus, paukščių

figūras, augalinius motyvus. XVI–XVII a. tokie kabinetai buvo labai populiarūs, juose saugoti įvairūs nedideli, dažnai brangūs daiktai.

Baroko epochos Valdovų rūmų rinkinio meno dalis, ko gero, gausiausia. Šio laikotarpio vertybių ir išliko kiek daugiau. Barokinių gobelenų įsigyta nelabai daug, tačiau jie yra neabejotinai reti ir vertingi. XVII a. pradžios gobelene „Sodas su pergole" galima matyti, kaip atrodė autentiškas XVII a. pradžios sodas su gausiais fontanais, skulptūromis, įdomiais augalais bei retais tam laikmečiui paukščiais. Gali būti, kad panašus sodas, apie kurį prieš 1655 m. rašo Vilniuje lankęsis brolis prancūškonas Antonijus, buvęs prie Valdovų rūmų Vilniuje. Kiti du gobelenai, priklausantys tai pačiai serijai ir įsigyti skirtingose valstybėse, yra įdomūs tuo, jog sukurti XVII a. viduryje pagal tuos pačius garsaus dailininko Michiel I Coxcie kartonus, pagal kuriuos buvo užsakyti bei sukurti ir Žygimanto Augusto audiniai, šiuo metu puošiantys Vavelio karališkąją pilį. Tai - religinės tematikos gobelenai, vaizduojantys dvi scenas iš Senojo Testamento – Ievos sukūrimą ir jos pristatymą Adomui bei Abelio ir Kaino aukojimą. Valdovų rūmams sukauptas per gana trumpą laiką senųjų meninių audinių rinkinys jau šiandien yra vertinamas Lietuvos ir užsienio specialistų.

Baroko epochos išraiškingai siužetinei tapybai atstovauja garsiam Parmos dailininkui Lioneliui Spadai (Lionello Spada, 1576–1622) ar jo mokyklai priskiriamas XVII a. pradžioje sukurtas tapybos darbas „Liudovisi koncertas". Gana aktyviai XVII a. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose, Vilniaus katedroje, universitete, didikų rezidencijose pasireiškęs muzikinis gyvenimas gali būti puikiai iliustruojamas šiuo paveikslu, kurio centre pavaizduoti penki grojantys jaunuoliai. Muzika Valdovų rūmuose skambėjo labai dažnai, didelių iškilmių progomis čia statytos operos, kurių pirmoji buvo atlikta 1636 m. XVII a. labai dažnai sudėtingą, didesnių matmenų paveikslą kurdavo ne vienas menininkas, o visas dailininkų ratas. Buvo tapoma net keletas vienodo siužeto paveikslų, tad ir šis paveikslas turi savo „brolį". Labai artimo siužeto ir kompozicijos darbas, kuriame vaizduojamas tas pats koncertas, šiuo metu yra saugomas Paryžiaus Luvro rezidencijos muziejuje. Kitas paveikslas, įsigytas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams už visuomenės paaukotas ir Valdovų rūmų paramos fondo surinktas lėšas, kaip jau minėta, priskiriamas garsiam Venecijos tapytojui Palma il Giovane (Jacopo Nagreti), dirbusiam ir Venecijos Dožų rūmuose. Religinės tematikos paveiksle vaizduojama Kristaus nuėmimo nuo kryžiaus ir apraudojimo scena. 2009 m. tapybos rinkinį papildė vertinga kan. dr. Algimanto Kajacko dovana. Valdovų rūmams jis padovanojo nežinomo autoriaus sukurtą Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Kazimiero Vazos portretą.

Labai gausi Valdovų rūmų barokinių baldų kolekcija. Rinkinyje dominuoja baldai, sukurti Italijoje, tačiau taip pat esama Nyderlandų, Vokietijos, Prancūzijos meistrų sukurtų įvairių tipų baldų. Ko gero, pirmą kartą Lietuvos muziejinis rinkinys buvo papildytas Pietų ir Šiaurės Nyderlandų baldžių kūrinių pavyzdžiais, unikaliu XVII a. vidurio prancūzišku kabinetu, kuris greičiausiai buvo sukurtas Jean Maće de Blois dirbtuvėse Paryžiuje, o jo gamybai naudotas juodmedis ir marmuras. Buvo įsigyti net trys barokiniai kabinetai, puošti intarsijomis, kurios atliktos derinant dramblio kaulą ir juodmedį. Vienas iš tokių kabinetų papuoštas Sforcų giminės herbu.

Taurės su Augusto Stipriojo, Lietuvos, Lenkijos ir Saksonijos herbais. Vokietija, Saksonija, XVII–XVIII a.

Reikšmingą Valdovų rūmų rinkinio dalį sudaro lituanistinės vertybės, sukurtos Baroko epochoje. Nors artimų vertybių esama Lietuvos bibliotekose bei muziejuose, tai - išskirtiniai kūriniai, vertingi ne tik savo menine verte, bet ir istorine bei kultūrine. Čia reikia paminėti Lietuvos didžiojo maršalkos ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio rūpesčiu bei lėšomis sukurto bei 1613 m. Amsterdame atspausdinto žemėlapio variantą iš Johanno Bleau atlaso, Vilniaus universiteto profesoriaus Alberto Vijūko-Kojelavičiaus lotyniškai parašytos pirmosios Lietuvos istorijos tomą, išspausdintą 1650 m. Dancige, Vilniaus universiteto auklėtinio Kazimiero Semenavičiaus garsiojo veikalo „Didysis artilerijos menas“ vokišką 1676 m. leidimą, Šiaurės Horacijumi vadinto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus lyrikos leidinį, 1632 m. išleistą Antverpene, kurį puošia Peterio Paulio Rubenso sukurta iliustracija. Rinkinyje yra ir Trečiojo Lietuvos Statuto, redaguoto specialiai tam valdovo skirtoje Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių rūmų salėje, 1619 m. lenkiškas leidimas.

Jau buvo paminėtos taurės su Lenkijos, Lietuvos, Saksonijos ir Vetinų dinastijos valdovų heraldika bei inicialais. Šiuo metu Valdovų rūmų rinkinyje yra net septynios taurės. Viename Vokietijos antikvariate buvo nupirktos šešios stiklinės taurės su Vetinų dinastijos atstovo Augusto Stipriojo inicialais bei herbais. Taurės sukurtos XVII a. pabaigoje ir XVIII a. pradžioje ir yra kilusios iš Drezdeno arba Moricburgo rezidencijų. Spalvinguose herbiniuose kartušuose galima aiškiai įžvelgti Lenkijos Erelį, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vytį, Saksonijos, Meiseno heraldiką. Jungtinius herbus vai-

nikuoja karūna, virš kurios įrašytos raidės F. A. R. P. (Friedrich August Rex Poloniae). Panašių, Saksonijoje sukurtų, istoriškai itin vertingų taurių yra Drezdeno, Krokuvos, Varšuvos muziejuose. Dar viena krištolinė taurė, kurioje išraižytas jungtinis Lenkijos, Lietuvos ir Saksonijos herbas, buvo įsigyta Vienoje (Austrija). Taurė puošta Baltojo Erelio ordino grandine bei valdovo inicialais A R (Augustus Rex). Analogiška taurė šiuo metu yra saugoma Varšuvos karališkojoje pilyje. Manoma, kad ji buvo sukurta Baltojo Erelio ordino įteikimo 1727 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiajam etmonui ir Vilniaus vaivadai Mykolui Kazimierui Radvilai „Žuvelei" proga. Lituanistinių vertybių rinkinį gausiai papildo vertingi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiai, miestų ir mūšių atvaizdai, knygos, kurių egzemplioriai yra buvę ir Žygimanto Augusto, Vazų dinastijos valdovų, kunigaikščių Sapiegų bibliotekose.

Gana gausi antikvarinių vertybių Europos rinka nėra dėkinga Lietuvai. Daug vertybių, kurios yra buvusios Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje arba susijusios su šia valstybe ir jos valdovais, didikais, dažnai dar XIX ir XX a. yra legaliai patekusios į užsienio muziejus, kur dabar eksponuojamos. Tačiau tikrai verta džiaugtis tais lituanistiniais eksponatais, kurie sugrįžo į Lietuvą po tiek amžių. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimas suteikė mūsų valstybei progą susigrąžinti ne tik dalį prarasto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldo, bet ir žymiai papildyti buvusį Lietuvoje labai negausų ir itin nukentėjusį pasaulietinio europinio XV–XVII a. meno vertybių, kultūros paveldo fondą. Valstybės skirtų ir Lietuvos bei užsienio piliečių bei institucijų suaukotų lėšų bei dovanotų vertybių dėka Lietuva pasipildė labai solidžia ir įvairia meno bei istorijos kūrinių kolekcija. Sukaupta ir dar vis papildoma naujais eksponatais kolekcija ateityje turėtų papuošti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų menes. Tokiu būdu taps prieinama Lietuvos ir užsienio lankytojams, leis vykdyti plačią edukacinę veiklą, o kartu tam tikra prasme užpildys įvairių negandų pasėkoje atsiradusią meno, istorijos ir kultūros kūrinių praradimų nišą.

Literatūra:

Fuccella A., Mobili Umbri. Dal quincesimo al diciottesimo secolo / Umbrian furniture 15th – 18th century, Marsciano, 2005.

Mundt B., Schatzkästchen und Kabinettschrank. Möbel für Sammler, Berlin 1989.

Avižinis D., „Valdovų rūmų rinkinį 2006 m. papildžiusios vertybės", Lietuvos dailės muziejaus metraštis, t. 11, sud. D. Mukienė, Vilnius, 2008, p. 508–514.

Avižinis D., „2007 m. atkuriamiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams įsigytos vertybės", Lietuvos dailės muziejaus metraštis, t. 12, sud. D. Mukienė, Vilnius, 2009, p. 437–451.

Braziūnienė A., Imago Patriae, in: Literatūra ir menas, 2003 m. rugpjūčio 1 d., Nr. 2961, p. 9.

Budrys R., Pirmasis eksponatas, dovanotas atkuriamiems Valdovų rūmams, in: Literatūra ir menas, 2003 m. gruodžio 5 d., Nr. 2979, p. 9.

Dolinskas V., Gobelenai atkuriamiems Valdovų rūmams, in: Literatūra ir menas, 2004 m. spalio 29 d., nr. 40 (3021), p. 9.

Dolinskas V., Unikalios vertybės atkuriamiems Valdovų rūmams, in: Literatūra ir menas, 2005 m. liepos 15 d., Nr. 28 (3057), p. 9–10.

Dolinskas V., Pirmasis paveikslas atkuriamiems Valdovų rūmams, in: Literatūra ir menas,

2005 m. rugsėjo 2 d., Nr. 31 (3060), p. 9; 2005 m. rugsėjo 9 d., Nr. 32 (3061), p. 9.

Dolinskas V., Atkuriamiems Lietuvos valdovų rūmams įsigytas garsaus Venecijos dailininko paveikslas, in: Voruta, 2005 m. rugpjūčio 5 d., . 15 (585), p. 3.

Dolinskas V., Valdovų rūmų atkūrimui skirtos ekspozicijos Taikomosios dailės muziejuje, in: Lietuvos dailės muziejaus metraštis, sud. D. Mukienė, t. 7, Vilnius, 2005, p. 360–369.

Dolinskas V., Atkuriamiems Valdovų rūmams skirtų vertybių ekspozicija, in: Literatūra ir menas, 2006 m. liepos 21 d., nr. 29 (3105), p. 18, 22.

Dolinskas V., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų interjerų ir ekspozicijų skyriaus darbai 2005 m., in: Lietuvos dailės muziejaus metraštis, t. 9 (2005 m. I dalis), sud. D. Mukienė, Vilnius, 2007, p. 11–32.

Dolinskas V., Valdovų rūmams ir jų atkūrimui skirtų parodų atnaujinimas", in: Santara, Nr. 51, 2007, p. 76–82.

Dolinskas V., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų interjerų ir ekspozicijų skyriaus 2006 metų svarbiausių darbų apžvalga, in: Lietuvos dailės muziejaus metraštis, t. 11, sud. D. Mukienė, p. 13–31.

Dolinskas V., Paskutinį kartą atnaujinama Valdovų rūmų interjero vertybių paroda, in: Literatūra ir menas, 2008 m. liepos 4 d., Nr. 3197, p. 9.

Dolinskas V., Valdovų rūmų paskirtis ir interjerų objektų paieškos, in: Draugas: Kultūra (šeštadieniniai priedai), 2008 02 16, Nr. 33 (7), p. 4–5; 2008 02 23, Nr. 38 (8), p. 4–5; 2008 03 01, Nr. 43 (9), p. 4–5.

Jedzinskaitė-Kuizinienė I., XVI–XVIII a. gobelenai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Vilnius, 2000.

Imago Lithuaniae, sud. T. Niewodniczański, A. Braziūnienė, Vilnius, 2002.

Imago Poloniae, red. T. Niewodniczański, t. 1, Warszawa, 2002.

Le imprese teisute di Amadigi di Gaula. Due arazzi del Museo Poldi Pezzoli, Milano, 2005.

Kunstgewerbemuseum im Schloss Köpenick. Werke der Ramkunst aus Renaissance, Barock und Rokoko , herg. von A. Schönberger und L. Lambrecht, München, Berlin, London, New York, 2004.

Hennel-Bernasikowa M., Arrasy Zygmunta Augusta / The Tapestries of Sigismund Augustus, Kraków, 1998.

Szmydki R., „O jagiellońskich tapiseriach odzyskanych w Sztokholmie przez Zygmunta III (1566–1632)", Kronika Zamkowa, nr. 2 (42), Warszawa, 2002.

Szmydki R., Vente du mobilier de Jean–Casimir en 1673 / Wyprzedaż imienia po Janie Kazimierzu w roku 1673, Warszawa, 1995.

Sztuka niemiecka 1450–1800 w zbiorach polskich (katalog wystawy), Kielce, 1996.

Unter einer Krone. Kunst und Kultur der sächsisch-polnichen Union , Leipzig, 1997.

Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos , sud. R. Ragauskienė, Vilnius, 2006.

Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai , sud. L. Glemža, Vilnius, 2007.

Za Ojczyznę i Naród. 300 lat Orderu Orła Białego, Warszawa, 2005.

Žygas K.P., Valdovų rūmų eksponatai kiekvienam mūsų kainavo po pusantro lito, in: Literatūra ir menas, 2008 09 12, nr. 33 (3203), p. 9, 15.

Dalius AVIŽINIS

MINDAUGAS PELECKIS

FILOSOFINĖS IR PASAULĖŽIŪRINĖS TRADICIONALISTINIŲ RELIGINIŲ JUDĖJIMŲ DOKTRINŲ IŠTAKOS LIETUVOJE

"Tradicija *yra tai, kas perduodama. Ji yra tai, kas išlieka pastovu nuolatinėse Lietuvos istorijos ir gyvenimo metamorfozėse. Tai - autentiškas patikimų tautinės kultūros vertybių šaltinis, maitinantis visas kultūros ir tautinio mentaliteto ląsteles*[1].

Publikacija skirta tyrinėti naujųjų tradicionalistinės pakraipos religinių judėjimų doktrinų Lietuvoje filosofines ir pasaulėžiūrines ištakas. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į tas įtakingiausias praeities ir XX a. tradicionalistines koncepcijas, kurios turėjo stipriausią poveikį atsirasti dabartiniams įtakingiausiems naujiesiems religiniams judėjimams (toliau – NRJ).

Sacrum **versus** profanum

Prieš pereidami prie išsamesnės naujųjų tradicionalistinių religinių judėjimų doktrinų filosofinių ir pasaulėžiūrinių ištakų Lietuvoje išsamesnio tyrinėjimo, glaustai aptarsime tradicionalizmo ideologiją ir apibrėšime tas pamatines sąvokas, kuriomis naudosimės, taip pat aptarsime tas tradicionalistines doktrinas, kurios stipriausiai veikė NRJ atsiradimo ir sklaidos procesus. Savo analizę pradėsime nuo kertinės mūsų

[1] A. Andrijauskas, *Beresnevičius ir euristinės LDK kultūros istorijos recepcijos galimybės // Kultūrologija 14. Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos V.* – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 29.

analizei sąvokos. NRJ termino kilmės šalis – Japonija, kurioje šis fenomenas pradėtas tirti XX a. pradžioje. Terminas „naujosios religijos“ – vertinys iš japoniškojo *shin shukyo*. XX a. aštuntajame dešimtmetyje šį terminą iš Japonijos sociologų išsivertę Vakarų mokslininkai jį pavertė universaliu, naudotinu vietoje termino „sekta“, „kultas“ ar „denominacija“. Kultais nuspręsta vadinti tik ypač manipuliatyvias religines, psichoterapines, politines ar komercines grupes[2].

Vakaruose XIX-XX a. pradėjo formuotis kitoks požiūris į religinius fenomenus apskritai. Šiuolaikinės religijotyros tėvas iš Nyderlandų Pierre'as Daniëlis Chantepie de la Saussaye (1848-1920) 1887 m. išleistoje knygoje „Religijų istorijos vadovas“ (*Lehrbuch der Religionsgeschichte*) pirmąsyk pavartojo „religijos fenomenologijos“ terminą. Šiam mokslininkui religijos fenomenologijos tikslas – istorinius duomenis surinkti tam, kad būtų atlikta religijos koncepcijų analizė. P. D. Ch. de la Saussaye idėjomis sekė kitas olandas – Williamas Brede Kristensenas (1867-1953), kuris religijos fenomeną siūlė skaidyti į būdingus konkrečioms religijoms elementus. W. B. Kristenseno fenomenologija daug ką perėmė iš savo įkvėpėjo, tačiau jis dar labiau rėmėsi itin įtakinga vokiečių liuteronų teologo Rudolfo Otto (1869-1937) sukurta *šventybės* (*das Heilige*) koncepcija, suformuota tuo pačiu pavadinimu 1917 m. išleistoje knygoje.

R. Otto *šventybė* „glūdi „už“ šventumo, [...] gali jį lemti, sąlygoti, bet su šventumu jos tapatinti negalima“[3]. R. Ottui „erdvė ir laikas skyla į dvi sritis – sakraliąją ir pasaulietiškąją“[4]. Šis skilimas *šventybei* suteikia naują „vietą“ – pasaulio „centrą“, *axis mundi*. Lietuviai, kaip ir daugelis tautų, turėjo savus pasaulio „centrus“ – alkus. Šiuolaikinio, *new age* pakraipos pasaulio „centro“ pavyzdžiu galėtume pavadinti vadinamąją Merkinės piramidę, esančią Varėnos rajono Česukų kaime. Vėliau *šventybės* temą išplėtojo rumunų kilmės religijotyrininkas Mircea Eliade[5] (1907-1986), olandas Gerardus van der Leeuw (1890-1950)[6] ir daug kitų mokslininkų, bandžiusių apibrėžti skirtį tarp dviejų pasaulių – to, kuriame gyvena religingas žmogus ir pasaulietiškojo, sekuliaraus. Tiesa, ne visose religijose dichotomija tarp švento ir pasaulietiško pasaulio, ezoterikos ir egzoterikos, yra stipri. Pavyzdžiui, budizme dualizmas tarp šventybės ir pasaulietiškumo nepripažįstamas, tuo tarpu *new age* judėjimuose jis itin svarbus – tai liudija ir griežta šių judėjimų narių hierarchija: naujokai mokomi NRJ „paslapčių“, kol prieina iniciacijos slenkstį ir, jį peržengę, patenka į *sacrum* sritį.

Skirtį tarp *sacrum* ir *profanum* savaip apibrėžė įtakingi komparatyvistinės metodologijos propoguotojai tradicionalistai, kurių mokykla dar vadinama integraliniu tradicionalizmu arba perenializmu (*Sophia Perennis*, lot. „amžinoji išmintis“). Tradicionalizmo judėjimo įkvėpėjas, garsus prancūzų komparatyvistinės kultūrologijos, estetikos, menotyros šalininkas, atsivertęs į islamą, - René Guénonas (1886-1951) - „pabrėžė Vakaruose aukštinamo „materialių vertybių kulto“, „civilizuotumo“

[2]M. D. Langone, Secular and Religious Critiques of Cults: Complementary Visions, Not Irresolvable conflicts , 2006 11 22, *http://www.csj.org/infoserv_articles/langone_michael_secularandreligiouscritiquesofcults.htm.*
[3] G. Beresnevičius, *„Šventybė ir pasaulietiškumas“: trumpas neaprėpiamos temos įvadas* // Mircea Eliade, Šventybė ir pasaulietiškumas. – Vilnius: Mintis, 1997, p. viii.
[4] Ten pat, p. x.
[5] M. Eliade, Šventybė ir pasaulietiškumas. – Vilnius: Mintis, 1997.
[6] G. Van der Leeuw, Phänomenologie der Religion. – Tübingen, J. C., 1933.

reliatyvumą, kurie tradicinių civilizacijų vertybių sistemoje traktuojami kaip „barbariškumo“ apraiškos“[7]. Be šio mokslininko itin įtakingi dar keli tradicionalistų judėjimo pradininkai – iš tuometinio Ceilono (dab. Šri Lanka) kilęs metafizikas, vienas garsiausių indų ir Vakarų lyginamųjų kultūros, estetikos ir meno studijų specialistų Ananda Coomaraswamy‘is (1877-1947), Šveicarijoje gimęs metafizikas, poetas ir dailininkas Frithjofas Schuonas (1907-1998), vokiečiakalbis šveicaras eruditas Titus Burckhardtas (1908-1984), iranietis religijos, filosofijos, religijos, estetikos, meno tyrinėtojas Seyyedas Hosseinas Nasras (g. 1933). Šie mąstytojai tvirtino, kad šiuolaikinis pasaulis turi būti reformuotas remiantis tūkstantmečiais žmonijos puoselėtomis kultūros tradicijomis, kurias savo tekstuose įvardija jiems pamatine sąvoka tapusią Tradiciją, kurią rašė didžiąja raide ir siejo su *Sophia Perennis*. Beje, *Sophia Perennis* arba *Philosophia Perennis* termino kilmė siekia Renesanso laikus. Apie ją rašė vokiečių eruditas Gottfriedas Leibnizas (1646-1716), tačiau iš tiesų pirmasis amžinosios išminties idėją aprašė ir terminą *Philosophia Perennis* paminėjo kur kas mažiau žinomas Vatikano bibliotekininkas, teologas Augustinus Steuchius (Augustine Steuch), 1540 m. išleidęs veikalą *De philosophia perenni sive veterum philosophorum cum theologia christiana consensu libri X*. Tiesa, terminus „amžinoji Dievo valios versmė“ arba „amžinoji Dievo išmintis“ vartojo scholastai dar XII-XV a. Tačiau A.Steuchiuso frazė „Dievas yra suprantantis, suprantamas ir supratimas“ tapo legendine ateities filosofams.

Kaip matome, minėti tradicionalizmo ideologai ir jų įkvėpėjai akcentavo simbolizmo, metafizikos ir dvasingumo reikšmę. Jie, remdamiesi Rytų tradicijomis, teigė, jog Vakarų pasaulis gyvena Tamsiajame amžiuje (*Kali Yuga*). Jam padėti galįs tik atgimęs intelektualinis elitas, prikėlęs iš užmaršties seniai užmirštą žinojimą, prieš šimtus, tūkstančius metų formavusį tradicinių visuomenių mentaliteto branduolį. Amžius, kuriame klestėjo dieviškoji Tradicija, vadinamas Aukso amžiumi (*Satya Yuga*).

Įdomus sutapimas – daugelis tradicionalistų buvo pastarąjį šimtmetį sparčiausiai plintančios pasaulyje islamo religijos šalininkai musulmonai. Islamą šiuo metu išpažįsta daugiau kaip 1,5 mlrd. pasaulio gyventojų. Lietuvoje, nors nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) klestėjimo laikų mūsų multikultūrinei ir polikonfesinei valstybei (ypač karinėse struktūrose) šimtmečiais ištikimai tarnavo daug šios religijos adeptų (tai buvo vieni patikimiausių LDK karinių dalinių), iki šiol išliko negausi musulmonų bendruomenė – apie 3200. Jie, kaip ir karaimai, judėjai (chasidai ir mitnagedai) bei krikščioniškosios konfesijos (lotynų apeigų katalikai, graikų apeigų katalikai, sentikiai, stačiatikiai, evangelikai liuteronai, evangelikai reformatai) pagal Lietuvos įstatymus pripažįstami tradicine religine bendrija, kuri vienija 7 bendruomenes[8]. Taip pat mūsų šalyje veikia 11 visuomeninių musulmonų organizacijų. Kaip ir pasaulyje, taip ir Lietuvoje islamas – labiausiai plintanti religija. Tai įrodo ne tik gausėjantis atsivertusiųjų į islamą Lietuvos gyventojų skaičius, bet ir jų leidžiama literatūra bei veikiantys tinklapiai[9].

[7] A. Andrijauskas, Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija. – Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 2001, p. 335.
[8] *http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71392.htm.*
[9] Šeichas Ali El-Tantawi, Įžanga į islamą. – Kaunas: Mečetė, 2001; Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos laikraštis „Lietuvos totoriai“ – nuo 1995 m. išleista daugiau kaip 100 jo numerių, šį laikraštį galima rasti interneto adresu *http://www.tbn.lt/lt/?id*=8&item=43*;* taip pat veikia Lietuvoje gyvenančių musulmonų tinklapiai *www.islamas.lt ir www.musulmonai.lt*

Islamas Lietuvoje turi labai senas ir gilias tradicijas. Pirmieji musulmonai – totoriai, unikali etninė grupė, šiuo metu gyvenanti Lietuvos Respublikoje, Baltarusijos Respublikos vakarinėje dalyje ir Lenkijos Respublikos rytiniame pasienyje. Pirmą kartą totoriai pasirodė XIV-XVI a. ir įsikūrė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, pakviesti Vytauto Didžiojo. Per trumpą laiką praradę savo kalbą, Lietuvos totoriai dėl stipraus prisirišimo prie protėvių religijos - islamo - per 600 metų išsaugojo savo nacionalinę savimonę. Šaltinių teigimu, Lietuvos ir Lenkijos valdovai visada buvo tolerantiški totorių visuomenės ir jų religijos atžvilgiu, totoriai statė jų žemėse mečetes ir netrukdomi išpažindavo savo religiją. Lietuvos tautinis atgimimas ir nepriklausomybės atgavimas XX a. pabaigoje sudarė sąlygas totorių bendruomenėms atsigręžti į savo tautos etninę kultūrą - savo ištakas, tautos gyvybės šaltinius bei religiją. 1988 m. įkurta Lietuvos totorių kultūros draugija, atsikūrė totorių bendruomenių visuomeninė veikla. 1998 m. buvo atkurtas Lietuvos musulmonų - sunitų dvasinis centras muftijatas. „Tačiau totoriai – dar ne visi musulmonai, gyvenantys Lietuvoje. Per pastaruosius dešimt metų į Lietuvą pradėjo plūsti užsienio svečiai, kurie ilgainiui apsistojo čia gyventi ar mokytis. Nepaisydami to fakto, kad Lietuva – krikščioniškas kraštas, jie stropiai laikėsi savo krašto tradicijų. Kartu su totorių muftijais bei imamais, užsieniečiai studentai atgaivino penktadienines pamaldas, pradėjo organizuoti sekmadienines paskaitas mečetėse bei mažesniųjų miestelių, kuriuose gyvena totoriai, mokyklose. [...] Be gausaus skaičiaus totorių bendruomenių Vilniuje yra įsikūręs Lietuvos musulmonų sunitų dvasinis centras – muftijatas bei Lietuvos musulmonų jaunimo bendruomenė, kurios centras yra Kauno mečetėje“[10].

Nenuostabu, kad musulmonai, be R. Guénono, buvo ir tradicionalistai F. Schuonas, jo mokiniai britas Martinas Lingsas (1909-2005) ir švedai Kurtas Almqvistas (1912-2001) bei Tage Lindbomas (1909-2001), taip pat T. Burckhardtas, S. H. Nasras ir jo tautietis iš Irano Ashkas Dahlénas (g. 1972). Kiti tradicionalistai taip pat išpažino tik *tradicines* religijas: A. Coomaraswamy'is buvo hinduistas, britas Marco Pallis (1895-1989) – budistas, ypač domėjęsis Tibeto religinėmis tradicijomis ir jo kultūra, prancūzas Jeanas Borella (g. 1930) – krikščionis, neoplatonikas. Tradicionalistu „šiame dvasinės tamsos amžiuje" save vadino ir žymusis italų komparatyvistinės kultūrologijos ir religijotyros atstovas Julius Evola (1898-1974), visą gyvenimą domėjęsis hermetizmu, budizmu, daoizmu ir paskelbęs daug svarbių komparatyvistinių studijų. Šį sarašą galima būtų tęsti ir tęsti. Tačiau esmė, kad tradicionalizmo, tiksliau, jo dėka grąžinamos Tradicijos, pergalę prieš postmodernybę galėtume pavadinti bent jau iš dalies įvykusia. Tradicionalistai pabrėžia, kad mūsų amžius – ne tik tamsos ir krizės laikai, bet ir "kokybės karalystė" (R. Guénono terminas), kai žmogus ir kosmosas tampa vis labiau užpildyti materialumu. Jų manymu, nuo Renesanso laikų Vakarų pasaulis beveik visiškai prarado bet kokį ryšį su *Sophia Perennis* ir *sacrum*. Indijos subkontinente šie terminai turi sanskritišką atitikmenį *sanātana dharma* ("amžinasis įstatymas"). Hinduizmas – seniausia pasaulio religija, itin sudėtinga Tradicijos dalis, pagal jos išpažinėjų skaičių (apie 1 mlrd.) esanti trečioje vietoje po krikščionybės ir islamo.

Glaustai apžvelgsime pagrindines Tradicijos saugotojų tezes. R. Guénono teigimu,

[10] *http://islamas.lt/il.htm.*

„ [...] tradicinių civilizacijų pagrindas – intelektuali intuicija. Kitaip tariant, tokiose civilizacijose esmingiausias dalykas – metafizinė doktrina, o visa kita kyla iš jos. [...] Šiuolaikinis pasaulis iš visų jėgų stengiasi, net teigdamas, jog remiasi mokslu, eiti vienintelio tikslo link – vystyti gamybą ir mechanizaciją. Tokiu būdu, bandydami pavergti materiją, žmonės patys tampa jos vergais. Jie ne tik apriboja savo intelektualias pretenzijas, jei tokios šiuo metu dar tebėra, mechanizmų išradinėjimu ir konstravimu, - žmonės patys tapo mechanizmais. [...] Kokybė dabar mažai ką reiškia, svarbi tik kiekybė. Todėl šiuolaikinė civilizacija gali būti pavadinta kiekybine, kitaip tariant, materialistine civilizacija“[11]. R. Guénonas pabrėžia, kad egzistuoja „sakralinis mokslas“ ir „profanacinis mokslas“. „Šiuolaikinis pasaulis – tai Tradicijos ir antžmogiškos tiesos neigimo pasaulis. Jei žmonės tai suprastų, galutinė pasaulio transformacija įvyktų be katastrofos, tačiau dabar jos išvengti nebeįmanoma. [...] Tačiau niekas niekada nenugalės tiesos. Todėl prisiminkime kai kurių senovės iniciacinių organizacijų, veikusių Vakaruose, devizą: „Vincit omnia Veritas“ – „Teisybė nugali viską“[12]. R. Guénono žodžiai, praėjus keliems dešimtmečiams, tapo pranašiški – Raudonojo Kryžiaus federacijos paskelbtoje ataskaitoje teigiama, kad gamtos katastrofų skaičius šiemet pasiekė rekordą: 2007-aisiais jų būta 500 (pernai – 427).

T. Burckhardtas mokė pamilti Tradiciją. „Norėdami suprasti kultūrą, būtinai turime ją mylėti, o tai įmanoma daryti tik remiantis šios kultūros universaliosiomis, belaikėmis vertybėmis. Šios vertybės iš esmės yra tokios pačios visose tikrose kultūrose, kurios patenkina ne tik fizinius, bet ir dvasinius žmogaus poreikius, be kurių jo gyvenimas neturi prasmės. Niekas taip nesuartina su kita kultūra, kaip ją reprezentuojantys meno kūriniai, tarsi esantys jos „centru“. Tai gali būti šventi piešiniai, šventyklos, katedros, mečetės ar net senoviniai kilimai. [...] Todėl galime kur kas geriau suprasti, tarkime, intelektines ir etines budistų kultūros formas, jei žinome tipišką Budos atvaizdą“[13].

F. Schuonas papildė šių mąstytojų minčių gelmę mistine miniatiūra „Būti su Dievu“: „Būk su Dievu gyvenime. Dievas bus su tavimi mirtyje. Būk su Dievu laike. Dievas bus su tavimi amžinybėje. Prisimink Mane. Aš prisiminsiu tave“[14].

A.K. Coomaraswamy‘is yra sakęs: „Tautas sukuria poetai ir dailininkai, o ne prekybininkai ir politikai. Giliausi gyvenimo principai – mene“[15]. Žodis „nacionalizmas“ šiam mąstytojui reiškė tautos kultūrinę išraišką. Kai Indija tapo nepriklausoma, jis viešai deklaravo: „Būkite savimi“. Tuo tradicionalistas deklaravo ne politinį laisvės aspektą, o estetinį autentiškumą.

Tenka apgailestauti, kad su Tradicija daugelis Lietuvoje veikiančių naujųjų religinių judėjimų neturi nieko bendro – jas veikia „makdonaldizacija“, Vakarų „kultūros“ ekspansija, kurios taip bijojo R. Guénonas, taip pat ir sinkretizmas. Taip pat nemalonu ir tai, kad tradicionalistai neretai kaltinami fašistuojančio nacionalizmo propagavimu. Tačiau R. Guénonas, T. Burckhardtas, F. Schuonas, A. Coomaraswamy‘is, M. Pallis, M. Lingsas – humanistai, kovojantys už nuskriaustų, pažemintų tautų teises, jų tradicijų išsaugojimą, o

[11] *http://www.lib.ru/POLITOLOG/genon.txt* .
[12] Ten pat.
[13] *http://www.worldwisdom.com/Public/Authors/Detail.asp?AuthorID=4#excerpt* .
[14] *http://www.frithjof-schuon.com/TEXT1142ENG.htm* .
[15] *http://www.tamilnation.org/hundredtamils/coomaraswamy.htm* .

dėl tokių kaltinimų kalti pasaulyje atsirandantys į ultranacionalizmą gravituojantys veikėjai, pvz., rusų filosofas, neoeurazianizmo propaguotojas Aleksandras Duginas (g. 1962)[16], prancūzas, judėjimo „Nouvelle Droite" („Naujoji dešinė") įkūrėjas Alainas de Benoist (g. 1943), neonacistų propagandistai, pvz., Stephenas McNallenas (g. 1948)[17].

Tačiau be fašistuojančių veikėjų mūsų šalyje yra ir *sacrum* saugotojų holistų. Holizmo terminas kilęs iš graikiško žodžio *holos* – visas. „Pagrindinis holizmo principas sukurtas dar Aristotelio „Metafizikoje": „Visuma yra daugiau nei jos dalių suma." Kitaip tariant, norėdami suvokti save, pasaulį, visatą, turime žiūrėti į visumą (biologinę, cheminę, socialinę, ekonominę, mentalinę, lingvistinę ir kitas sferas). Tik suvokdami visumą, suvoksime, kaip veikia atskiros jos dalys. Terminą *holizmas* pirmasis pavartojo Pietų Afrikos premjeras, karininkas (feldmaršalas), botanikas ir filosofas Janas Christianas Smutsas (1870–1950) savo 1926-ųjų knygoje „Holizmas ir evoliucija". Jis holizmą apibrėžė kaip „tendenciją gamtoje sudaryti visumas, kurios yra didesnės nei jų dalių suma, atsižvelgiant į evoliucijos kūrybiškumą". Erudito, daug kalbų mokėjusio J. Ch. Smutso gyvenimas taip pat primena holizmo filosofiją – jis kovojo prieš Pietų Afrikoje besiformuojantį apartheidą, įkūrė Jungtines Tautas. Kai Albertas Einsteinas perskaitė „Holizmą ir evoliuciją", jis pareiškė, jog kitame tūkstantmetyje žmones veiks du dalykai – jo reliatyvumo teorija ir J. Ch. Smutso holizmas. Taip pat žymusis fizikas pridūrė, kad J. Ch. Smutsas – „vienas iš vienuolikos žmonių pasaulyje", supratusių jo reliatyvumo teoriją. Holizmo teorijos kūrėjui Londone, Parlamento aikštėje pastatytas paminklas. J. Ch. Smutso nuopelnus vertina ir žydai – jis buvo vienas iš labiausiai prisidėjusių prie Izraelio įkūrimo žmonių. Karininko vardu pavadinta ne viena Izraelio miestų gatvė bei keletas Pietų Afrikoje jo rastų augalų. Beje, holizmą primena ne tik Naujosios Kaledonijos melaneziečių kultūra, kurią protestantų misionierius Maurice'as Leenhardtas (1878–1954) pavadino kosmomorfizmu (tobula žmonių simbioze su juos supančia gamta), bet ir baltiškasis tikėjimas – juk mūsų protėviai siekė darnos su augalais, gyvūnais, gamtos reiškiniais. Antrojoje XX a. pusėje iš holizmo išsivystė fizikinės chaoso ir kompleksiškumo teorijos. Holizmas darė įtaką ekologijai, naujam požiūriui į ekonomikos teoriją, kalbos filosofijai, antropologijai, architektūrai, dizainui, švietimo sistemai, psichosomatinei medicinai"[18]. Tiesa, yra ir spekuliuojančiųjų holizmu, kurie jį paverčia eiliniu *new age* judėjimu. Pavyzdžiui, Kaune įkurtas Holistinės sveikatos institutas, kuriame mokoma ekstrasensorikos, bioenergetikos, „medicininės astrologijos", chiromantijos, parapsichologijos, „dvasinės psichologijos" ir kt[19].

Tradiciją grąžinti nori ir baltų tikėjimo išpažinėjai, dažnai nepagrįstai vadinami žodžiu „pagonys" (lotyniškai *paganus* – kaimietis), nors šiam tikėjimui prijaučiantys žmonės žodžio „pagonybė" nebijo. Tiesa, G. Beresnevičius pripažįsta, kad senovinės religijos atkūrimas neįmanomas, „tačiau įmanoma pasirėmus šventybiškais ypatingais išgyvenimais atkurti (sukurti?) tam tikrą laikyseną, sielos nuotaiką – religinį atsivėrimą aplinkai"[20]. Romuvius – baltų tikėjimo bendruomenės „Romuva" narius

[16] *http://www.evrazia.org*
[17] S. McNallenas 1985 m. sukūrė pseudomokslą - metagenetiką, propaguojantį naująjį žmogų, peržengiantį genetikos atradimų ribas; tai primena nacių ariosofų kurtą „tikrą arijų".
[18] M. Peleckis, Industrial subkultūros fenomenas (5): Holistinis menas Lietuvoje // Literatūra ir menas, 2007 11 23, *http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3166&kas=straipsnis&st_id=11786.*
[19] Skelbimas žurnale „Būrėja", 2005, Nr. 12 (38).

– G. Beresnevičius vadina „iš dalies Lietuvos zenbudistais", „o zenbudizmas, kaip ir šventybiškas gamtos išgyvenimas, nekliudo kitokiam religingumui"[21]. Pasak mokslininko, romuvių idėja – žmogaus, jo protėvių, gamtos, Visatos jungtis. Kitaip tariant, tai – grįžimas į Tradiciją. Juolab, kad romuvių judėjime jaučiamas asmenybės individualumas, jie nėra niveliuojami kaip daugelyje NRJ. „... romuviai yra skirtingi, individualūs, jų religingumas socialiai, emociškai jų neuždaro į getą, neardo psichikos", tuo tarpu kaip pavyzdį paminėdamas „Tikėjimo žodžio" atvejį, G. Beresnevičius pažymi, jog, „jei kalbėjai su vienu iš jų, kalbėjaisi su jais visais"[22].

Patys romuviai sako: „Romuva – tai baltų tikėjimas ir religija. *Romuva* – tai *ramuma*, *darna* ir *grožis* – mūsų dvasios svarbiausios vertybės. Romuva yra gyvybės ir darnos religija. Romuvos vardas vėl sušvito atgimstant tautai ir senajam prigimtiniam tikėjimui. Vadindami jį baltišku, pabrėžiame jo senumą ir **nenutrūkstamą tradiciją** (paryškinta mano, - M. P.)"[23]. Beje, romuviai pripažįsta reinkarnaciją, nors ši doktrina atkeliavo iš Indijos filosofijos. Pirmasis lietuvių krivis Jonas Trinkūnas Vilniuje ant Gedimino kapo kalno įšventintas po 600 metų pertraukos – 2002-aisiais. G. Beresnevičius šį įvykį pavadino europinės reikšmės. Suprantama – tai vienas kertinių Tradicijos atkūrimo akmenų.

J. Trinkūnas knygoje apie baltų tikėjimą aiškina: „Vydūnas ne kartą rašė apie lietuvių senąjį tikėjimą ir stebėjosi jo išmintingumu. Svarbus to tikėjimo bruožas buvo jo savaimingumas, jis augo ir plėtojosi tarsi šventas ąžuolas savo gimtojoje žemėje. Deja, savaiminis Didžiosios Paslapties išgyvenimas buvo trukdomas ir nutraukiamas, o savimonės praradimas galėjo tęstis šimtmečius. [...] Mūsų senasis tikėjimas niekada nebuvo knygų skaitymas ir jų aptarinėjimas. To tikėjimo esmė buvo pats gyvenimas ir jo išmintis. Šiandien vis dėlto mums reikia knygų apie prigimtinę tikybą bei pasaulėjautą, nes gyvosios protėvių tikėjimo žinios yra gerokai išblėsusios. Agresyvi civilizacija dar labiau dilina natūralią tautos atmintį. Galvodami apie tautos ateitį, mes trokštame jos ir jos dvasinių vertybių išlikimo. [...] Baltų tradicija – tai pasaulėjauta, senasis tikėjimas, papročiai, tautosaka ir pan., o Romuva simbolizuoja šios tradicijos vieningumą ir tęstinumą"[24].

Apie baltų tikėjimo tradiciškumą daugiausiai yra rašęs G. Beresnevičius (1961-2006), taip pat „Senovės baltų pasaulėžiūrą" (1983), „Baltų religijos ir mitologijos šaltinius" (4 tomai, 1996-2005) ir kitus veikalus sukūręs Norbertas Vėlius (1938-1996), Marija Gimbutienė (1921-1994), Pranė Dundulienė (1910-1991), Nijolė Laurinkienė, Elvyra Usačiovaitė, Libertas Klimka.

M. Gimbutienės idėja, kad baltų mitologija – jungtis, sudaryta iš Senosios Europos matricentrinių kultūrų ir naujojo, indoeuropiečių atnešto patricentrinio religingumo, - arčiausiai Tradicijos koncepcijos. Tiesa, Senosios Europos matricentrizmas – tik hipotezė, egzistuojanti dar nuo XIX a. ir dariusi įtaką XX a. antrojoje pusėje pasaulyje atsiradusiems

[20] G. Beresnevičius, Ant laiko ašmenų. – Vilnius: Aidai, 2002, p. 95.
[21] Ten pat, p. 94.
[22] Ten pat, p. 93-94.
[23] Po Romuvos ženklu. Mūsų tikėjimas šiandien. – Vilnius: Floramedia Baltic, 2001, p. 2.
[24] J. Trinkūnas, Baltų tikėjimas. Lietuvių pasaulėjauta, papročiai, apeigos, ženklai. – Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000, p. 5, 6, 8.

neopagoniškiems judėjimams (bene žinomiausias jų – *wicca*, NRJ, 1954 m. sukurtas britų okultisto Geraldo Gardnerio, 1884-1964). Vis dėlto turime pripažinti, kad neopagonybės ištakos – dar Renesanse, kai 1532 m. pasirodė vokiečių gydytojo Georgo Pictoriuso iš Villigeno (apie 1500-1569) knyga „Theologia mythologica". Vėliau, 1717 m., buvo įkurtas „Druidų ordinas", tada susidomėta skandinavų palikimu, o XX a. pradžioje – runomis. Bene didžiausias jų žinovas – austrų poetas, rašytojas ir okultistas Guido von Listas (1848-1919), 1908 m. išleidęs savotiška klasika tapusią knygą „Runų paslaptis" (*Das Geheimnis der Runnen*). Deja, vėliau neopagonybė susiliejo su *new age* judėjimu. Toks susiliejimas, anot G. Beresnevičiaus, šiuolaikinę visuomenę papildo politeistinių tendencijų stiprėjimu, orientalinėmis doktrinomis, mokymais apie reinkarnaciją, feminizmu, ekologinėmis idėjomis, astrologijos suklestėjimu, gilinimusi į sąmonę ir pasamonę moksle ir paramoksle. Tai atitolino visuomenę nuo Tradicijos ir pavertė ją sekuliaria[25].

Tiesa, Tradicija visiškai neišnyko. Atsirado palyginti nežymių bandymų tyrinėti lietuviškąsias (*sic!*) runas. Lituanistė Pranciška Regina Liubertaitė teigia, kad runas turėjo ne tik skandinavai, anglosaksai (anglai, saksai, jutai, fryzai), gotai, turkai, vengrai, bet ir... lietuviai. Plokštelė su runų ženklais, davusi nemažai peno apmąstymams[26], rasta statant keltuvą į Gedimino kalną 2003 m. Žodis *runa* - indoeuropietiškos kilmės ir reiškia paslaptį, t.y. Tradiciją.

Apibendrinant galime pasakyti, kad visų tradicionalistų – ir nuosaikiųjų, ir radikaliųjų - bendras noras yra grąžinti Tradiciją, skiriasi tik jų siūlomos priemonės.

Kaip priešpriešą *sacrum* saugotojams (nuo fenomenologų iki tradicionalistų bei holistų) galime vadinti ciniškuosius postmodernizmo, transhumanizmo filosofus.

Profanum **versus** sacrum

Postmoderniajai filosofijai darė įtaką fenomenologija, struktūralizmas, egzistencializmas, analitinė filosofija. Tačiau panagrinėkime būtent tai, kas šiuo atveju mus domina labiausiai – postmodernistinės filosofijos požiūrį į religiją.

Pradėsime nuo hipotezės – postmodernizmas, priešingai nei *sacrum* saugotojai, neigia dualizmą tarp dvasinio ir fizinio pasaulio, tarp proto ir jo vertinamų objektų, kitaip tariant, postmodernybė – tai pasaulis, kurį galima paveikti vien mintimis. Postmodernistai neigia Tradiciją ir daro įtaką šiuolaikinės sekuliarizuotos visuomenės mentalitetui vizija, kad viskas tėra hiperrealybė, pseudoįvykis, virtualybė, simuliakras. Transhumanistai taip pat neigia Tradiciją, tačiau jie svajoja apie kūno utopiją. Prisiminkime pranašiškus anglų teisininko Thomaso More'o (1478-1535) žodžius: „[...] utopiečiai savo gabumais, pamiklintais mokslų, yra nuostabiai įgudę išradimams, teikiantiems visokių gyvenimo patogumų"[27].

Norėtųsi apibrėžti pagrindinius antitradicionalistų (taip vadintume tradicionalistus ir transhumanistus) sukurtus ir vartojamus terminus.

Hiperrealybė. Postmodernizmo filosofijoje tai – sąmonės nesugebėjimas skirti realybės

[25] G. Beresnevičius, Ant laiko ašmenų. – Vilnius: Aidai, 2002, p. 87.
[26] Lietuvoje yra bene vienintelė bendruomenė, tiesa, virtuali, kurią domina Tradicija ir runų paslaptys, įsikurusi tinklapyje *http://lietuva.white-society.org* ir pasivadinusi „Baltosios tradicijos"; runomis taip pat domisi kai kurie *industrial* krypties muzikantai, pavyzdžiui, iš Utenos kilusi grupė „Sala".

nuo fantazijos. Žymiausi hiperrealybę tyrę filosofai – prancūzas Jeanas Baudrillardas (1929-2007), vokietis Albertas Borgmannas (g. 1937), amerikietis Danielis Boorstinas (1914-2004) ir italas Umberto Eco (g. 1932).

J. Baudrillardas pareiškė: „Po planetos nukariavimo sekantis kosminės erdvės nukariavimas tolygus žmonių padermės nutikrovinimui arba jos reversijai į simuliacijos hipertikrovę. [...] tai galas metafizikai, galas fantazmui, galas mokslinei fantastikai, tai hiperrealybės eros pradžia“[28]. A. Borgmannas akcentavo mūsų visuomenės atitolimą nuo Tradicijos jai tapus hiperaktyvia, patologiškai darboholiška. D. Boorstinas kartą yra pasakęs, kad didžiausia kliūtis, neleidžianti mums atrasti žemės formos, jos žemynų ir vandenynų, yra iliuzija, kad mes *žinome*. U. Eco hiperrealybę pavadino paradoksaliai – „autentiška klastote“.

Pseudoįvykis. Šį terminą D. Boorstinas pasiskolino iš žymiojo situacionisto Guy Debordo (1931-1994), sukūrusio legenda tapusį veikalą „Spektaklio visuomenė“ (*La Société du spectacle*, 1967). Pseudoįvykis sukuriamas tam, kad patrauktų *media* dėmesį, o realybėje jis nefunkcionuoja. Tai – mūsų pasaulį užvaldžiusios reklamos, tendencingos „žinios“, viešųjų ryšių (PR) kompanijų kuriamos „naujienos“. Įvykis Tradiciją pamiršusioje visuomenėje nebeegzistuoja, jį išstumia pseudoįvykis, kuris tampa „realesniu už realybę“. Pavyzdžiui, raidė „M“ neva sukuria „McDonnald's“ pasaulį, kuris simbolizuoja tam tikrą maistą, tačiau realybėje raidė „M“ profaniškajame pasaulyje iš tikrųjų nieko nereiškia. Tuo tarpu runa M (*mannaz* arba *manwaz*) visada reiškė žmogų, Tradicijoje, kaip ir kitos runos, ji turėjo galingą prasmės krūvį.

Virtualybė. Šio termino kūrėjas – amerikiečių filosofas, informacinių technologijų žinovas Tedas Nelsonas (g. 1937), 1963-iaisias sugalvojęs terminą *hipertekstas*. Jam priklauso ir ši frazė: „Daugelis žmonių – kvailiai, valdžia – pikta, Dievas neegzistuoja, viskas yra blogai“. Virtualybė atspindi viską, kas nėra realu. Kitaip tariant, tai – *profanum*.

Simuliakras. Šio termino „tėvas“ – J. Baudrillardas. Simuliakrai – tai utopinė vaizduotė, mokslinė fantastika ir hiperreali „tikrovė“.

Apibendrinant pagrindinius postmodernizmo filosofijos teiginius, akivaizdu, kad, anot jos, šis pasaulis, kaip sakė J. Baudrillardas, - kopija (*copyworld*). Tikrovė jau nebėra tikra, ji – pranykusi savo pačios žemėlapyje. Arba, kaip pasakytų kitas postmodernizmo filosofas prancūzas Jacquesas Derrida (1930-2004), egzistuoja „religija ir virtualusis erdvėlaikis“[29].

„Tiesa, egzistuoja ir pozityvistinė alternatyva (arba greičiau – priešprieša) Tradicijai – transhumanizmas. Jo esmė - antžmogio (vok. *Übermensch*) koncepcija, visuomenei pristatyta 1883 m. Friedricho Nietzsche's (1844-1900) knygoje „Taip kalbėjo Zaratustra“ (*Also sprach Zarathustra*). Šios koncepcijos ištakos – anglų filosofo Herberto Spencerio (1820-1903) sukurta frazė „išlieka stipriausieji“, aprašyta jo 1864-ųjų veikale „Biologijos principai“ (*Principles of Biology*), kurį jis parašė susižavėjęs Charleso Darwino (1809-1882) idėjomis. Tačiau antžmogio idėja išsigimė, kai ją savo tikslams panaudojo naciai, pareiškę, jog arijai yra antžmogiai, „aukštesnioji rasė“ (vok. *Herrenvolk*). Populiariojoje

[27] T. Moras, Utopija. – Vilnius: Vaga, 1968, p. 109.
[28] J. Baudrillard, Simuliakrai ir simuliacija. – Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 143.
[29] J. Derrida, G. Vattimo ir kiti, Religija. – Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 10.

kultūroje ir naujuosiuose religiniuose judėjimuose antžmogis – vienas svarbiausių personažų. Antžmogio įvaizdį vartoja ir politikai. Tačiau visa tai galime vadinti istorinėmis klaidomis arba tiesiog spekuliacijomis. Tuo tarpu jau kuris laikas pasaulyje egzistuoja futuristinė transhumanizmo (arba posthumanizmo) filosofija, į kurią daug kas žiūri labai rimtai. [...] Šiuolaikinio transhumanizmo pioniere vadinama amerikietė menininkė Natasha Vita-More (g. 1950; tikras vardas – Nancie Clark), 1982-aisiais parašiusi „Transhumanistinio meno manifestą". Jame teigiama: „Transhumanistinis menas plėtoja ir gausina naujus meninės raiškos būdus. Mūsų estetika ir raiška, susieta su mokslu bei technologija, stimuliuoja juslinę patirtį. Transhumanistai siekia patobulinti ir suaktyvinti gyvenimą. Mes naudojame technologijas gyvenimo aktyvinimui ir gerinimui"[30].Tačiau tai buvo tik pirmieji šiuolaikinio transhumanizmo (posthumanizmo) žingsniai. Viena žymiausių asmenybių, susijusių su šiuolaikiniu transhumanizmu, – iraniečių kilmės filosofas ir futuristas Fereidounas M.Esfandiary's (1930–2000), kuris yra pareiškęs, jog „jaučia didžiulę nostalgiją ateičiai". Šis filosofas 1989-aisiais parašė esminį transhumanizmo filosofijos veikalą „Ar jūs – transhumanistas?"[31]. Jo biografija verta dėmesio. Irano diplomato sūnus, būdamas vos vienuolikos, jau buvo aplankęs 17 šalių, vėliau, 1952-1954 metais, dirbo Jungtinių Tautų komisijoje Palestinoje. Savo tikruoju vardu jis parašė kelias fantastikos knygas, o mokslinius, futurologinius, transhumanizmo filosofijos veikalus rašė slapyvardžiu FM-2030 (jis tikėjo, kad 2030 metais mūsų civilizacija jau bus ženkliai pasikeitusi – „tais metais mes jau būsime tapę amžini"). Deja, 2000-aisiais filosofą pasiglemžė vėžys. Jo pageidavimu, FM-2030 kūnas krionikos būdu užšaldytas Arizonoje esančioje kompanijoje „Alcor Life Extension Foundation".

Transhumanizmas (dar vadinamas >H arba H+) dabar jau yra platus intelektualinis ir kultūrinis judėjimas, palaikantis naujausius technologijų ir mokslo atradimus. Transhumanistai tiki, kad žmonės pamažu taps kur kas protingesni ir gabesni, t.y. post-žmonėmis, kurie bus nemirtingi – tačiau ne siela, o kūnu"[32]. Žmogaus virsmą post-žmogumi aprašęs žymus japonų kilmės amerikiečių filosofas Francis Fukuyama (g. 1952) savo žymiajame veikale „Istorijos pabaiga ir paskutinis žmogus" (*The End of History and the Last Man*, 1992) teigia, jog dabartinis laikmetis yra istorijos pabaiga, nes tai – galutinis žmonijos ideologinės evoliucijos ir Vakarų liberaliosios demokratijos universalizacijos taškas. Po dešimtmečio, 2002-ųjų knygoje „Mūsų post-žmogiškoji ateitis: Biotechnologijų revoliucijos pasekmės" (*Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*), F. Fukuyama šią savo tezę papildė, teigdamas, kad istorijos pabaiga negali ateiti tol, kol neateis gamtos mokslų ir technologijos pabaiga. Mokslininko manymu, tai, kad netrukus žmonija pradės kontroliuoti savo evoliucinius procesus, turės didžiulį, itin destruktyvų poveikį liberaliajai demokratijai. Post-žmogus, anot F. Fukuyama'os, manipuliuodamas žmogaus genomu, galės perdaryti žmoniją tokia, kokia ji bus ideologiškai, pasaulėžiūriškai neutraliausia. Kitaip tariant, tai bus ir Tradicijos pabaiga. Beje, reikėtų pažymėti, kad, būdamas ideologiniu JAV prezidento George W. Busho (g. 1946)

[30] *http://www.transhumanist.biz/transhumanistartsmanifesto.htm* .
[31] FM-2030, Are You a Transhuman?: Monitoring and Stimulating Your Personal Rate of Growth in a Rapidly Changing World. – New York: Warner Books, 1989.
[32] M. Peleckis, *Transhumanizmas: viltys ir pavojai* // Literatūra ir menas, 2007 09 14, *http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3156&kas=straipsnis&st_id=11370.*

priešu, F. Fukuyama pabrėžė, jog JAV gerokai perdėjo „radikaliojo islamo“ pavojų, nes kova su džihadu esanti ne karinė, o politinė kova viso pasaulio musulmonų širdimis ir protais, t.y. kova su Tradicija. „Poistoriniu periodu nebus nei meno, nei filosofijos, tik amžina istorijos muziejaus priežiūra“[33], - liūdnai konstatuoja F. Fukuyama.

Išvados

Glaustai aptarę naujųjų tradicionalistinės pakraipos religinių judėjimų doktrinų Lietuvoje filosofines ir pasaulėžiūrines ištakas, galime teigti, kad didžiausią poveikį joms turėjo įvairios XX a. pasaulyje išplitusios įtakingos tradicionalistinės teorijos. Jų įtakingiausi ideologai skatino įvairių kraštų ir religijų žmones atsigręžti į savo šaknis ir suvokti tradicinių vertybių svarbą desakralizuotame galingų kultūros komercializacijos tendencijų valdomame pasaulyje.

Kartu su tradicionalistinėmis doktrinomis dabartiniame pasaulyje vis labiau įsitvirtina tokių įtakingų pasaulėžiūrinių sistemų ir religijų kaip daoizmas, čanbudizmas, zenbudizmas, seonbudizmas, hinduizmas ir šintoizmas, taip pat propaguojamas holizmas ir žmogaus neatsiejamo ryšio su gamta deklaravimas. Vis gausėjantys šių pasaulėžiūrinių nuostatų šalininkai, itin gilias šaknis suleidę Vakarų universitetinio ir meno elito sluoksniuose *holistai*, yra įsitikinę, jog, kaip teigia garsioji kinų „Permainų knyga“ (*Yijing*), pasaulyje viskas susiję, todėl negalima gamtos atskirti nuo žmogaus, o žmogaus – nuo gamtos (arba Dievo). Šios nuostatos po galingos postmodernistinio orientalizmo bangos plačiai pasklido Vakaruose ir tapo neatsiejama postmodernios kultūros, estetikos, meno, religijos dalis. Įtakingų postmodernizmo ideologų teigimu, aiškiai centruotos religijos ir realybės postmoderniame metacivilizacinės kultūros pasaulyje jau nebėra, kadangi mes gyvename daugybės idėjų, religinių teorijų kovos ir konkurencijos sąlygomis, todėl ir klaidžiojame globalizacijos ryšių suglaudinto pasaulio erdvėse, ieškodami kiekvienam priimtinesnių pasaulėžiūrinių ir religinių nuostatų. Transhumanistų manymu, ateityje „žmonių eroje mašinos bus Dievai“; „sudėtingos mašinos – besivystanti gyvybės forma“; „logika – žmogaus vaizduotės padarinys“ (tai - transhumanistų atšakos posthumanizmo kūrėjo, anglų rašytojo Roberto Pepperellio, g. 1963, žodžiai). Skirtingai nei daugelyje pasaulio kraštų, kur stiprėja atsisukimas į tradicines kultūros, religijos, etikos, meno vertybes, Lietuvoje, turime konstatuoti, naujieji religiniai judėjimai paprastai ignoruoja Tradiciją. Jie dažniausiai dėl kultūros tradicijų svarbos dabartiniame pasaulyje nepakankamo supratimo vaikosi postpasaulio madų, kuriomis suvilioja žmones, netikinčius, jog Tradicija yra vertinga. Taip yra todėl, kad Tradicija nereklamuoja savęs, ją reikia atrasti pačiam. Tai yra viena iš daugelio priežasčių, kodėl tokia svarbi mūsų kultūrai, mentalitetui, nacionalinei savimonei unikali baltų kultūros ir religijos tradicija turi tiek mažai šalininkų. Ši padėtis labai stebina daugelį užsienio religijos specialistų, ypač japonų, kurie puikiai supranta nacionalinių kultūros ir religijos tradicijų puoselėjimo svarbą niveliuojančiame skirtybes postmoderniame pasaulyje.

Mindaugas PELECKIS

[33] F. Fukuyama, *The End of History* // The Natural Interest, Summer, 1989, p. 18.

TEKSTAS IR MUZIKA TURI PADĖTI VIENAS KITAM

„Varpų“ pašnekovas – kompozitorius, Nacionalinės kultūros ir meno premijos, tarptautinių konkursų laureatas JURGIS JUOZAPAITIS

Jei nebūtumėt tapęs kompozitorium, tikriausiai būtumėt poetas. Tokia mintis neatsitiktinė, ją pasufleruoja žinojimas, kad įkvėpimo ieškote debesyse, gėlėse, nakties šnabždesyje, lietuje. Tiesa?

Nežinau. Daugelio dalykų aš ir dabar nežinau, o tų klaustukų vis daugėja. Nuo ko priklauso žmogaus kūrybingumas, kūrybinė fantazija? Kodėl „daug žadantis“ taip ir lieka žadančiu ir priešingai, niekuo neišsiskiriantis, pamažu įgauna sparnus ir progresuoja visą gyvenimą. Man labai pavyko – vaikystė tėvų namuose, didžiuliame, žydinčiame, su dūzgiančiomis bitėmis sode. Aplink supo graži gamta su paukščių chorais, danguje debesys „piešė“ fantastinius paveikslus, o svarbiausia, neturėjau „gatvės mokyklos“, kurioje būčiau išmokęs „pakovoti už save“. Mane gyvenime ir kūryboje visada gelbėjo, vedė kažkoks paslaptingas, nesuvokiamas jausmas, vadinamas vienu žodžiu – intuicija, ir paslaptingas džiaugsmas, užplūstantis krūtinę, patirtas dar vaikystėje, jau po pirmo bandymo sukurti „savo“ melodiją. Tas pats jausmas mane stūmė nuo visokių „taip reikia“, „tokia mada“, „visi taip daro“, „kūrybinių sistemų“ štampų ar pataikavimo publikos skoniui.

Manyčiau, labiausiai pavykę mano kūriniai yra tie, kurie mažiausiai įtakoti kokių nors teorijų ar madingų krypčių. Man muzika – garsinis, spalvingas paveikslas, tik spalvos čia pakeičiamos muzikiniais garsais, turinčiais begalę niuansų, tembrų, sąskambių mikstūrų, akordų intensyvumo, garsinių kekių. Visa tai ir sukuria muzikinį paveikslą su savo dramaturgija, naujovėmis, nuotaikų polifonija, besistengiančia išvengti didžiausio kompozitorių priešo – nuobodybės. O koks yra galutinis meninio kūrinio rezultatas, priklauso ir nuo atlikėjų ir, žinoma, nuo klausytojų, nuo jų pasiruošimo lygio, atvirumo atliekamai muzikai.

Girdėti vaizdais, be abejo, didelė laimė. O tam, kuris klausosi Jūsų kūrinių, kokio pasiruošimo reikia, kad išgirstų reginius muzika?

Čia galbūt reikėtų suprasti ne konkrečius realistinius paveikslus, o klausant pajusti nuotaiką, t.y. muzikinį vaizdą ir gyventi jame. Žmogus yra sukurtas ir apdovanotas neįtikėtinomis galiomis, todėl labai svarbu jas vystyti, pasitelkiant savo kūrybingumą, fantaziją, tik, jokiu būdu, neslopinant jų. Muzikos kalba yra universali, prieinama ir suprantama visiems, visoms tautoms – nereikia jokių vertimų,

nors, kita vertus, nepasiruošus galima ir paskęsti garsų jūroje. Svarbiausia, kad nedingtų dvasinis alkis ir menas taptų kasdieniu poreikiu, būtų dvasine atsvara vienadieniams, pigiems stereotipams, kurie yra tokie menkaverčiai, laikini ir greitai kintantys.

Ne viena Jūsų užrašyta melodija artima vėlyvojo romantizmo stilistikai. Kodėl?

Galima sakyti ir taip. O dar teisingiau pasakius, mano melodinės linijos, garsinės intonacijos yra daugiau artimos senajai lietuvių liaudies muzikai. Necituodamas liaudies dainos aš stengiuosi pajausti liaudies muzikos dvasią. Paradoksalu yra tai, kad, naudojant ir ultra modernias priemones, ta dvasia, savotiška jos aura, išlieka kūrinyje ir suteikia jam išskirtinį originalų koloritą. Dar pridursiu: tiek gyvenime, tiek ir kūryboje man yra svetimas nihilizmas. Nesuprantu tų kūrėjų, kurių visos pastangos yra nukreiptos šokiruoti, pritrenkti, gilinti nesusipratimų duobę, dažniausiai dėl paprasčiausių egoistinių tikslų ar noro atkreipti į save dėmesį. Tokius reiškinius galima įžvelgti ne tik meno pasaulyje, bet ir šiuolaikinėje kritikoje, žurnalistikoje, o neretai ir visuomeniniame gyvenime.

Jūsų kūrybinėje biografijoje nemažai kūrinių, gimusių bendradarbiaujant su žodžio meistrais ar bent jau pasinaudojant žinomų rašytojų sukurtais tekstais. Kaip atrandate būsimus bendraautorius?

Tekstai paprastai suranda mane. Skaitant visada atsiranda dėmesį patraukiančių puslapių, kurie tiesiog prašosi būti perkeliami į muziką. Kurti vokalinę muziką pradėjau dar studijų metais. Pirmieji tekstų autoriai buvo poetai Pranas Raščius, Stasys Žlibinas. Vėliau poetų ratas plėtėsi. Dažnai tokios kūrybos imtis paskatindavo skelbiami konkursai, kuriuose esu laimėjęs įvairių premijų, arba gaunami užsakymai kokio nors vokalinio kūrinio sukūrimui. Teksto autorius, poetus pasirinkdavau pagal jų poezijos patrauklumą, vaizdingumą, spausdinto žodžio skambesį. Be abejo, labai svarbu ir pažiūrų bendrystė su poetu. Tai ir yra pagrindinės sąlygos naujų kūrinių atsiradimui, bendradarbiavimui. Dažnai tai atsitinka netikėtai, spontaniškai, nieko iš anksto neplanuojant. Tokie prisilietimai prie poeto kūrybos kompozitoriui yra labai įpareigojantys, įkvepiantys ir kartu reikalaujantys didelio atsakingumo.

Būtų įdomu išgirsti, kaip gimė vokaliniai ciklai balsui ir instrumentams „Diemedžiu žydėsiu“, „Medžių tyla“, „Per debesų bangas“, „Ašaros skonis“, „Tamsoj matyti kitą“. Kodėl kaip tik tie žodžio meistrai, tie kūriniai nusipelnė dėmesio?

1974 m. Salomėjos Nėries septyniasdešimtmečio proga Kultūros ministerija buvo paskelbusi vokalinės muzikos konkursą pagal poetės poeziją. Nusprendžiau ir aš jame sudalyvauti. Pradėjau skaityti poezijos rinktinę, pasižymėdamas labiausiai patikusius tekstus. O jų susidarė nemažas pluoštas. Pagal kai kuriuos eilėraščius jau buvo kūrę muziką vyresnės kartos kompozitoriai, bet ir man norėjosi išbandyti save. Buvo įdomu, kaip seksis atskleidžiant savaip suprantamą, trapią S. Nėries poezijos nuotaiką. Sukūriau vieną, paskui kitą romansą ir S. Nėries poezija manęs nebepaleido – gimė penkių dalių vokalinis ciklas „Diemedžiu žydėsiu“. Konkurso vertinimo komisija atkreipė dėmesį į jį ir atrinko į antrąjį turą, o tenai muzika turėjo būti atliekama gyvai. Natos pateko į jaunos, puikios operos teatro solistės G. Apanavičiūtės rankas. Taigi, už laimėtą pirmąją premiją turiu būti dėkingas ir šiai pirmajai atlikėjai. O vokalinis ciklas pradėjo gyventi savarankišką gyvenimą, – daug kartų buvo ir yra atliekamas geriausių mūsų dainininkių.

Visus kitus Jūsų minėtus vokalinius ciklus sukurti paskatino pačių eilėraščių mintys, nuotaika, tarp eilučių jaučiamas muzikalumas.Gera, kai tave sudomina, patraukia, skaitai dar ir dar, kol eilės

Po kūrinio premjeros su atlikėjais. Iš dešinės: J. Juozapaitis, J. Gedmintaitė, M. Urbaitis, L. Šulskutė, S. Okruško, R.Romoslauskas.

tampa savos ir patogiai įsitaiso penklinių eilutėje po natomis. Nors ir sakoma, kad muzika suteikia tekstui sparnus, bet man svarbiausia išsaugoti muzikos ir teksto pusiausvyrą – tekstas ir muzika turi padėti vienas kitam.

Dėl vokalinio ciklo „Ašaros skonis“ atsiradimo kalta Justino Marcinkevičiaus knyga „Dienoraštis be datų“, o bevartant to paties poeto man dovanotą knygą pradėjo kristalizuotis mintys prie „Tamsoj matyti kitą“ muzikos.

Sukurti „Medžių tylą“ pagal Aldonos Gustas eiles (manau, meistriškai į lietuvių kalbą išverstas Vytauto Karaliaus) paskatino iš teksto trykštanti vaikystės, tėvų namų, gamtos nostalgija. Susipažinęs su Henriko Radausko poezija, negalėjau nesukurti vokalinio ciklo „Per debesų bangas“. Man svarbiausia – poezijos įtaigumas, patrauklumas, prasmė.

Dar reikėtų prisiminti ir geriausiais žodžiais paminėti atlikėjus, dažnai inspiruojančius kūrybą ar užsakančius vieną ar kitą kūrinį. Man sekėsi - teko bendradarbiauti su aukščiausio lygio atlikėjais instrumentalistais, dirigentais, dainininkėmis, tarp kurių G. Apanavičiūtė, G. Kaukaitė, R. Maciūtė, I. Milkevičiūtė, N. Katilienė, R. Šilinskaitė, J. Gedmintaitė, A Krikščiūnaitė...

Ar bičiulystė su vienu ar kitu poetu tęsiasi ir pasibaigus kūrybiniam bendradarbiavimui?

Kokie atsiminimai, pavyzdžiui, susiję su šviesios atminties Sigitu Geda? Būtų įdomu išgirsti, kaip gimė opera „Marių paukštė“.

Žinoma. Susitikdavau su pažįstamais poetais. Galvose sklandė naujos idėjos, jas reikėjo aptarti, išdiskutuoti. Pradėjau galvoti apie operos sukūrimą. Reikėjo surasti tokį literatą, kuris imtųsi sunkaus ir nedėkingo libreto autoriaus darbo. Taip susipažinau su Sigitu. Jo poeziją jau šiek tiek pažinojau. Imponavo jo kūrybiškumas, pažiūros, dalykiškumas. Jis patardavo, kokias knygas verta ir būtinai reikia per-

skaityt, pats atnešdavo jų, papasakodavo apie rašytojus ir jų problemas. Taigi, greitai suradome bendrą kalbą ir pradėjome darbą. Netrukus nusprendėme apsistoti prie fantastinės pasakos su laisvės idėja. Pamažu pradėjo ryškėti operos „Marių paukštė“ kontūrai.

Abu buvome jauni, ambicingi ir darbas vyko labai sparčiai – po pusmečio jau turėjau storoką naujos operos klavyrą. Atėjo laikas parodyti darbą operos teatro ekspertams. Prisimenu pirmą teatro direktoriaus V. Noreikos klausimą: „Ar libretas aprobuotas Kultūros ministerijoje?“ Po to sekė: „Su kokiu režisieriumi dirbote?“ Išgirdęs į abu klausimus neigiamus atsakymus, sunkiai atsikvėpė ir pradėjo aiškinti nusistovėjusią biurokratinę tvarką: „pirmiausia reikalingas Kultūros ministerijos ekspertų komisijos operos libreto aprobavimas-priėmimas, tada turite surasti režisierių, kuris būtų mums priimtinas ir sutiktų veikalą pastatyti teatre, toliau - teatro meno taryba“. Supratome, kad esame patekę į labirintą, iš kurio bus sunku ištrūkti. Direktorius pasiūlė susitikti su teatro režisiere Vlada Mikštaite, nes „ji pati rašo, verčia libretus ir stato operas, todėl susitikimas su ja bus naudingas“.

Netrukus įteikiau režisierei operos libretą ir muzikos klavyrą. Ilgai laukti nereikėjo, režisierė pakvietė mane ir libreto autorių S. Gedą į teatrą pokalbiui. Susitikimas praėjo „keičiantis“ nuomonėmis ir audringai diskutuojant. Režisierė, švelniai tariant, „sudirbo“ viską. S. Geda bandė atremti kritiką savais argumentais, nes kalba daugiausiai sukosi apie libretą. Susitikimo atmosfera kaito. Aš, aišku, palaikiau S. Gedą, tačiau, nors ir būdamas ūmaus būdo, lyg ir bandžiau raminti įsikarščiavusias puses, kol mūsų susitikimas, pasiekęs aklavietę, baigėsi. Visai to nesitikėjome, buvo be galo bjauri nuotaika – tiek daug dirbome ir viskas eina velniop. Šiek tiek vėliau, atslūgus pirmajam netikėtam įspūdžiui ir prisėdus kavinėje apmąstyti, nuotaika pamažu skaidrėjo. Pagalvojom: galbūt mes per jautriai sureagavom į kritines pastabas, gal dar per anksti nusiminti?

Po kelių dienų išgirstu valdingą režisierės balsą telefono ragelyje. Jinai nuodugniai susipažino su klavyru – muzika lyg ir nieko, bet tekstą reikia keisti, taisyti. Tą darbą esą apsiimtų padaryti ji pati, o netrukus ir pastatytų operą teatre. Suglumau, supratau, ką tai reiškia. Niekada taip kvailai nesijaučiau gyvenime, pajutau beviltišką situaciją. Negalėjau priimti režisierės pasiūlymo. Puikiai supratau, kad ir S. Geda tikrai nesutiks su tokiu sprendimu, o atmesdamas jos paslaugą, aš tikrai apsunkinsiu operos pastatymo reikalą. Taip ir atsitiko. Čia verta prisiminti gyvenimo pamoką, patirtą tik pradėjus dirbti Lietuvos radijo įrašų redakcijoje tuoj po konservatorijos baigimo, kai vienas ambicingas naujų muzikinių įrašų priėmimo komisijos narys, beje, jaunas kompozitorius, sukritikavo naujai klausomą įrašą, reikalaudamas jį perrašyti. Po savaitės vyriausiasis redaktorius vėl pateikė klausyti tą patį įrašą, diplomatiškai pridurdamas, kad atlikėjai atsižvelgė į išsakytą kritiką ir muziką perrašė iš naujo. Reikėjo matyti to paties komisijos nario spindintį veidą ir išsakytus, dabar jau pagiriamuosius žodžius atlikėjams už tai, kad jie atsižvelgė į kritiką, perrašė muziką ir dabar ji skambanti puikiai. Prisimenu šelmišką redaktoriaus pamokantį žvilgsnį, – juk muzikos įrašas buvo tas pats. Vėliau, kai kur nors būdavo svarstoma mano muzika, o taip atsitikdavo gana dažnai, visada prisimindavau šią pamoką. Supratau, kad visiems, neišskiriant ir manęs, sunkiausia yra peržengti per savo ambicijas, savąjį „aš“. Todėl vėliau, nors ir prisiversdamas, visada padėkodavau už „vertingas kritines pastabas“ ir sakydavau, kad į jas atsižvelgiau ar būtinai atsižvelgsiu.

Gal sugrįžkime prie operos „Marių paukštė“.

O jos reikalai buvo prastoki. Mes su S. Geda pagarsėjome kaip nesukalbami. Prisimenu kolegos A. Šenderovo šypse-

ną: „Pirmausiai, ką sugebėjote, tai susipykti su visais teatre“. Tiesą sakant, taip nebuvo, bet buvo truputį paliestos kai kurios ambicijos. Nors S. Geda pasiūlė kitą režisierių, Joną Vaitkų, į tai tik buvo numota ranka: „Jaunas, nesusitvarkys su didele scenos erdve“. Praėjo keli metai, retkarčiais užsukant į teatrą. Bet mūsų reikalai buvo užstrigę. Aš jau buvau beprarandantis viltį dėl operos pastatymo, užsiėmiau kitais kūriniais. S. Geda taip pat darbavosi. Jis papasakojo, kad pradėjo kurti libretą pagal V. Šekspyro „Romeo ir Džiuljetą“. Prisimenu mūsų pokalbį: „Kas statys?“ „Jaunimo teatras“. „Kas rašo muziką?“ „Antanėlis“. „O kokia jo pavardė?“ Tokio kompozitoriaus tada dar nežinojau. Čia S. Geda ir pradėjo kvatotis. Vėliau K. Antanėlio vardas ir jo opera „Meilė ir mirtis Veronoje“ tapo plačiai žinomi. Taigi, įnoringoji Fortūna kartais pasielgia visai nenuspėjamai. Taip atsitiko ir mums. Man sėkmę lėmė simfonija „Rex“, peržengusi Lietuvos ribas, atnešusi ir respublikinės premijos laureato vardą. Praėjo kiek laiko, buvo pranešta, kad operos teatro meno taryba nori dar kartą pasvarstyti mūsų operos pastatymo reikalą. Šį kartą viskas vyko labai sklandžiai, o netrukus sulaukėme ir žinios, kad opera „Marių paukštė“ įtraukiama į operos ir baleto teatro pastatymų planą. 1979 m. vasarą įvyko jos premjera (režisierius E. Domarkas, dirigentas V. Viržonis, dailininkas H. Ciparis), susilaukusi palankios muzikologo V. Venckaus recenzijos. O rudenį už operos sukūrimą tapau Lietuvos kompozitorių sąjungos festivalio „Muzikos ruduo“ laureatu. Taigi, „Marių paukštė“ pradėjo savo gyvenimą ir sėkmingai buvo rodoma šešerius metus, nestokodama lankytojų pilnoje salėje.

Intriguojanti Jūsų kūrybinės biografijos eilutė – „atkūrė ir instrumentavo M. K. Čiurlionio uvertiūrą „Kęstutis“. Kas slypi po ja?

M. K. Čiurlionis, studijuodamas Leipcigo konservatorijoje, 1902 m. sukūrė uvertiūrą „Kęstutis“. Deja, uvertiūros partitūra dingo. Išliko tik nepilnas klavyras be kelių pradžios ir pabaigos lapų. M. K. Čiurlionio laiškuose broliui Povilui yra nuorodos apie uvertiūros apimtį, taktų skaičių, įžangos charakteristiką („įžanga lėta“), pabaigą („primena gedulingą maršą, nebloga“). Laiške natomis užrašyti ir dingusios pradžios du taktai. Plačiau apie tai knygoje „Čiurlionio muzika“ rašė profesorius, M. K. Čiurlionio kūrybos tyrinėtojas V. Landsbergis, kur apie uvertiūros atkūrimą 66 puslapyje skaitome: „Kuris nors šių dienų kompozitorius galėtų restauruoti „Kęstučio“ įžangą (trūksta 19 taktų), prikurti kodą, instrumentuoti visą veikalą (klavyre yra kai kurių Čiurlionio nuorodų) ir turėtume tokios bendraautorystės išgelbėtą reikšmingą, tikriausiai repertuarinį mūsų kultūrinio palikimo puslapį“.

Skaitant tas eilutes, jau seniai man kažkas virpėjo krūtinėje, galvojau, kad kažkas turėtų atlikti tą darbą. Vėliau, vis dažniau paimdamas natas, bandydavau nuspėti nutrūkusią mintį, studijavau tais metais sukurtus kompozitoriaus kūrinius, o kai gavau iš V. Landsbergio visą turimą uvertiūros „Kęstutis“ medžiagą, ėmiausi gana atsakingo ir nelengvo darbo. Pirmas uždavinys, kuris man iškilo restauruojant Čiurlionio kūrinį, buvo trūkstamos muzikos sukomponavimas. Stengiausi kuo labiau priartėti prie Čiurlioniui būdingų muzikos vystymo, jos plėtojimo principų. Dėl to teko atidžiai išstudijuoti visą Čiurlionio kūrybą ir ypač to laikotarpio, kurio metu ir buvo kuriamas „Kęstutis“.

Kitas, ne mažiau sudėtingas uždavinys – uvertiūros instrumentacijos problema. Teko įsigilinti į jau pažįstamus Čiurlionio orkestrinius kūrinius, tokius kaip simfoninės poemos „Miške“ ir „Jūra“ bei susipažinti su paties Čiurlionio laiškuose išsakytomis mintimis apie uvertiūros instrumentaciją. Ir taip 1995 m. rugsėjo 22 d. uvertiūra nuskambėjo pirmą kartą, M. K. Čiurlionio 120-ųjų gimimo metinių iškilmių koncerte.

Užrašytas kūrinys tampa prieinamu kitiems tik atlikėjų dėka. Ar visada ir visiškai pasitikite atlikėjais? O gal, perkeliant naują kūrinį į naują plotmę, pageidaujate būti šalia? Jei taip, kuo tas buvimas šalia pasireiškia?

Teko bendradarbiauti su daugeliu įvairių, skirtingų kartų atlikėjų. Visada pirmas susitikimas yra ne tik malonus, bet ir jaudinantis – išgirsti, kaip pirmą kartą natos, užrašytos popieriuje, atgyja, muzika natūraliai suskamba erdvėje. Geriausiai būna, kai sutinki aukščiausio lygio profesionalus, kurie stengiasi padėti kompozitoriui ir pasiekti maksimalų rezultatą. Jeigu atsiranda ryškūs, išsiskiriantys opusai, reiškia yra ir ryškūs, talentingi atlikėjai. Ruošiant naujus kūrinius, kartais natūraliai iškyla neaiškumai. Atlikėjai nori pasitikslinti tempus, skambesio dinamiką, išsiaiškinti ar teisingai suprato kūrinio idėją. Jeigu atliekamas naujas kūrinys orkestrui, bendrauti tenka su dirigentu. Labai daug priklauso nuo dirigento pasiruošimo ir jo sugebėjimo „paimti" į savo rankas visą muzikos įvykių eigą. O ar muzika suskamba greitai, sklandžiai, priklauso ir nuo to, kaip savo darbą atliko kompozitorius ir ar kruopščiai būna paruoštos natų partijos kiekvienam orkestro artistui. Beveik visada pasitaiko korektūros klaidų, neaiškumų, kaip reikėtų atlikti vieną ar kitą pasažą. Tenka aiškintis visiems. Prisimenant pirmąsias repeticijas kūrybinio kelio pradžioje, dirigentas nuolat turėjo stabdyti orkestrą ir aiškintis, taisyti dažnas ir natų perrašinėtojo klaidas. Iš savo pirmojo sutikto dirigento J. Domarko esu gavęs be galo vertingą patarimą, kurį prisimenu visada – iki repeticijų pradžios padaryti viską, kad vėliau jau nebereikėtų gaišti brangaus laiko visokiems aiškinimams, gaišačiai, orkestro stabdymui. Pradėjus skambėti muzikai, kompozitorius pasitikrina naujas sąskambių ir tembrų kombinacijas, čia pat turi galimybę jas tobulinti, koreguoti. Dirigentas turi savų rūpesčių, nusibraižo jam suprantamus interpretacijos ženklus partitūroje. Orkestro artistai savotiškai užsiėmę, kiekvienas turi savo nuomonę, tampa kritikais - visi tyliai nustato, ko bus vertas naujas kūrinys. Dar įdomiau būna, jeigu dirigentas ar solistas yra užsienietis arba tenka susitikti su kitos šalies orkestru.

Kas buvo Jūsų didžiausiais autoritetais, pradedant kūrybinį kelią? Kokia jo pradžia? Kokių kūrėjų šiuolaikinė muzika artimiausia?

O, jų yra ir buvo labai daug. Esu išstudijavęs begalę šiuolaikinių kūrinių, neskaitant klasikos... ir ypač mano mėgstamų impresionistų. Mokiausi visą gyvenimą.

Bet grįžkime prie studijų pradžios. Įstojęs į konservatoriją (dabar Muzikos ir teatro akademija), patekau į neįprastą meno kalvės aplinką. Čia pamačiau labai daug man tik iš pavardžių žinomų žmonių. Nemažai iš jų mokslus buvo krimtę Paryžiuje, Berlyne, Leipcige, Prahoje, Romoje... Mandagumas, tolerancija, dažnai veiduose šviečianti šypsena buvo kontrastas įprastinei tuometei aplinkai. Čia galėjai sutikti garbius žmones, kuriuos pažinojo ir gerbė visi. Smalsu buvo iš arti pamatyti B. Dvarioną, orios laikysenos E. Balsį arba sužinoti, kad maloni fortepijono pedagogė S. Didenkienė yra J. Naujalio jauniausioji duktė, o kuklus polifonijos dėstytojas yra kompozitorius V. Klova...

Aš įstojau į chorinio dirigavimo skyrių, bet noras studijuoti kompoziciją netrukus atvedė pas pilną jaunatviškos energijos J. Juzeliūną (ten pas jį jau mokėsi mano vyresnysis brolis Vytautas). Pademonstravau savo kuklius bandymus kūryboje ir, savo nuostabai, buvau labai maloniai įvertintas. Man buvo pasiūlyta šalia dirigavimo ruoštis ir kompozicijos studijoms. Mane konsultavo, skatino kūrybinę fantaziją, aptarinėjome studijuoti pasirinktus muzikos pavyzdžius. Po metų, išlaikęs stojamuosius egzaminus, tapau kompozicijos specialybės studentu. J. Juzeliūnas buvo pirmas kompozitorius,

padaręs man didžiulę įtaką. Supratau, kad, norint ką nors pasiekti mene, reikės labai daug ir nuoširdžiai dirbti. Taigi, atsakant į Jūsų klausimą apie įtaką kūrybinio kelio pradžioje, pirmiausiai turiu įrašyti J. Juzeliūną, toliau sektų I. Stravinskis (konkrečiai - baletas „Šventasis pavasaris“) su jo sugebėjimu panaudoti archaiškas liaudies melodijas avangardinėje muzikoje. Negaliu nepaminėti W. Lutoslawskio muzikos subtilumo, jo linearinės muzikos pajautos. Toliau sektų visa eilė viso pasaulio šiuolaikinės muzikos meistrų. Aš visada domėjausi, kas naujo dedasi aplink, studijavau visą gyvenimą. Vėliau tapau kritiškesnis, jau daug kas manęs netenkindavo, o ypač kūrybinių koncepcijų inertiškumas. Supratau, kad po saule ne tiek jau daug atsiranda atradimų.

Pragyventi tik iš kūrybos visais laikais buvo ne taip paprasta. Turbūt tam reikalingi ne tik kūrėjo, bet ir vadybininko gabumai? O gal turite savo vadybininką?

Ne, niekad neturėjau ir, tikriausiai, neturėsiu. Mano nekomercinė muzika, o iš manęs – joks vadybininkas. Visai kas kita, kai atlikėjai pageidauja, kad jiems būtų sukurta arba sulauki kokio nors užsakymo. Sėkmės atveju naujas kūrinys pradeda gyventi savo gyvenimą, susidomi kiti. Pamenu vieno festivalio organizatoriaus pamokymą: „Tu turi įrodyti, kad padarysi geriau už kitus. Kas įrodo, tas ir gauna užsakymą“. Niekada nepeikiau kolegų, nesakiau ir nesakysiu „padarysiu geriau, duokite man“. Taigi, nesu perdaug šiuolaikiškas, nors ir suprantu gyvenimo realybę. Ji ne visada blizganti savo grožiu.

Ką kaip kompozitoriui davė pedagoginė veikla, darbas televizijoje, Lietuvos kompozitorių sąjungoje?

Ne tiek jau daug to darbo ir buvo. Supratau, kad nelabai esu tikęs kolektyvinei veiklai. Nors būti tarp žmonių yra malonu ir gera, mane labai išsekina visokie posėdžiai, sambūriai. Man sunku klausyti kieno nors „vadovavimo“. Pastebėjau, kad po to sunku prisėsti prie kūrybos, susikaupti. Supratau, kad laisvo menininko statusas man yra tinkamiausias. Nuo vaikystės buvau linkęs į vienumą. Be to, esu kairiarankis. Tik vėliau sužinojau, kad kairiarankiai truputį kitaip priima juos supantį pasaulį. Visai neseniai viena muzikologė charakterizavo mane kaip „didelį vaiką, nesuprantantį gyvenimo“. Stebėjausi, kad kai kurie būryje, tarp žmonių jaučiasi kaip žuvys vandenyje, atgyja, pajunta savo vertę. Pamenu, per vieną kompozitorių sąjungos suvažiavimą, renkant naują kompozitorių tarybą, B. Kutavičius, stebėdamas vieną aktyvų kolegą, kumštelėjo mane: „Žiūrėk, per trisdešimt metų žmogus nieko taip ir nesukūrė, o čia koks energingas“. Nieko nepadarysi - toks jau tas gyvenimas.

Daug Jūsų kūrinių yra atlikę žymūs užsienio orkestrai. Kas suteikė ypač daug džiaugsmo ir kodėl?

Orkestrinė–simfoninė muzika visada man suteikdavo daugiausiai džiaugsmo. Studijuojant konservatorijoje ypač patikdavo iš balkono stebėti pilną sceną muzikantų, matyti instrumentų įvairovę. Stebindavo skirtingų instrumentų ir jų grupių tembrai, garso intensyvumas, įvairūs niuansai. To neimanoma pamiršti. Vėliau atėjo laikas, kai pradėjo atlikinėti ir mano muziką. Sulaikęs kvapą klausydavau, girdėdavau, kaip daužosi krūtinėje širdis. Vėliau pamažu apsipratau, ramiau reaguodavau, bet ir dabar prieš atliekant naują muziką truputį neramu – nepraeina, nedingsta šitas jausmas. Skambančiai muzikai negaliu būti abejingas, o ypač tada, jeigu ją atlieka pasaulinio lygio orkestras. Tokį jaudinantį džiaugsmą patyriau Maskvos P. Čaikovskio konservatorijos didžiojoje salėje, sėkmingai nuskambėjus mano simfonijai „Rex“. Nepamirštamas ir jos atlikimas Prahos nacionalinėje filharmonijoje. Beje, garsusis čekų simfoninis orkestras „FOK“ atliko ir išleido kvadrafoninę plokštelę. Maloniai prisimenu švedų „Musica Vi-

tae“, suomių Ostrobotnijos kamerinius orkestrus, Nyderlandų „Nieuw Ensemble“, kaimynų latvių nacionalinį simfoninį orkestrą, na ir, žinoma, mielus, seniai pažįstamus, lietuviškuosius orkestrus ir atskirus atlikėjus. Juos aš kartu laikau ir savo mokytojais ir draugais eksperimentuojant, ieškant naujovių, optimalaus skambesio.

Turbūt nedažnas kompozitorius gali pasigirti tokia premijų gausa. Kuri iš jų buvo netikėčiausia?

Kažkaip apie tai niekad negalvojau. Daug ar mažai? Viską priimdavau kaip natūralų dalyką. Gyvenimas išmokė. Nereikia per daug ko nors tikėtis, likimas kartais mėgsta ir pasijuokti. Svarbiausia - darbas, atkaklus kūrybinis darbas, ir jis, jeigu yra šio to vertas, nebus nepastebėtas. Man svarbi ir reikšminga valstybinė premija kūrybinio kelio pradžioje (1977) ir, aišku, Nacionalinė kultūros ir meno premija (2002). Kalbant apie netikėtumą, reikia prisiminti abiem atvejais vieną dėsningumą. Man buvo sakoma: „Jeigu apie tave nerašys spauda, premijos nesitikėk“. O aš pirmuoju atveju buvau vienintelis spaudos nepastebėtas kandidatas premijai gauti. Antruoju atveju panašiai. Į viską reagavau labai ramiai, galvodamas apie tolesnę kūrybą, o ji buvo sėkminga – tarptautinių simfoninių kūrinių konkurse „Sinfonia Baltica“ Rygoje 2004 m. už kompoziciją simfoniniam orkestrui „Bokštų kontrapunktai“ (Tower Counterpoints) laimėjau pirmąją premiją. Ją galima laikyti netikėčiausia ir didžiausią moralinį pasitenkinimą keliančia premija. Vertinimo komisijos nariai – autoritetingi meno žmonės iš JAV, Jungtinės Karalystės, Suomijos. Vėliau apie kiekvieną jų pasiskaičiau muzikos enciklopedijoje.

Netradiciniai garso išgavimo būdai, nekonvencinės muzikos formos, muzika, kuri niekur neskuba, muzika, kuri atspėjama staiga – tai, kas Jurgį Juozapaitį išskiria iš kitų muzikos kūrėjų. Kas Jums, kaip menininkui, svarbiausia?

Kiekvienam kompozitoriui, kiekvienam kūrėjui tenka nueiti ilgą kūrybinių ieškojimų kelią, įvaldant profesijai reikalingas teorines, technines, praktines žinias ir priemones. Kai jos pradeda paklusti, gali pabandyti sukurti naujus, savus sąskambius, savaip traktuoti formą, erdvę, kalbą ir, jeigu nesieki bet kokiu būdu šokiruoti klausytojų, būti vienadieniškai madingu, iškyla tradicijos ir naujovių derinimo klausimas, kūrybinio tautos paveldo panaudojimo ir įprasminimo problema.

Užtenka, einant senamiesčiu, kilstelėti nosį į viršų ir akys iš karto užklius už kokios nors architektūrinės detalės. Belieka susimąstyti, - prieš tiek metų statyta. Kokia darna. Kas buvo tie žmonės? O jei esi šiuolaikiškas, tai ir kiek tai kainuoja? Man labai svarbu neneigti, neišduoti čia gyvenusių ir kūrusių žmonių, jų mentaliteto, visada jausti iš praeities mus pasiekiančią jų dvasinę aurą. O jos pilna visur – tereikia nenusigręžti nuo jos, sugebėti ją pamatyti.

Aš jos įprasminimo siekiau visą gyvenimą, pradedant simfonija „Rex“ M. K. Čiurlionio atminimui, vėliau - simfoniniu paveikslu „Alkai“, „Jaura“ kameriniam orkestrui, simfonija „Kryžių kalnas“ bei naujausiais opusais „Šventaragio freskos“, „Sympho 2009“.

Taigi, tokia mano kaip kompozitoriaus ir piliečio nuostata. Manau, kad ji bendraeuropietiškame kontekste suteikia mano kūrybai originalumo.

Pirmąjį autorinį CD išleidote tik 2005-aisiais, jau būdamas Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatu. Kodėl taip vėlai?

Atsakymas labai paprastas – niekada nesirūpinau savo kūrybos propaganda. Pirmąjį autorinį CD išleido Muzikos informacijos ir leidybos centras, nes jie turėjo tai padaryti, propaguojant Nacionalinių premijų laureatų kūrybą. Reikia pridurti, kad nemaža mano kūrinių yra

patekę į įvairius CD, tame tarpe Čekijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Rusijoje. Mano muzika yra nekomercinė, todėl visai nesvarbu brukti jos klausytojams ar stengtis apie ją kelti šurmulį. Man, kaip ir kiekvienam autoriui, svarbiausia, kad kūriniai išlaikytų savo vertę, būtų reikalingi.

Kada tapo aišku, kad muzika lydės visada?

Pradėjus studijuoti kompoziciją. Iš karto supratau, kad niekad neapleisiu jos. Ji tapo ir mano profesija, ir hobis.

Kuriant mane gelbsti kažkoks paslaptingas, sunkiai suvokiamas jausmas, vadinamas vienu paprastu žodžiu – intuicija ir tas nenusakomai paslaptingas džiaugsmas, užplūstantis krūtinę, patirtas dar vaikystėje jau po pirmojo bandymo sukurti „savo“ melodiją. Visą gyvenimą teikiau pimenybę intuicijai, atmesdamas visokius “taip reikia, madinga, pagal tokią teoriją, taip daro visi, modernu“. Pasitaikydavo, kad, nebaigus pradėto darbo, čia pat įkyriai, „be eilės“ lįsdavo nauja mintis ir ji laimėdavo.

Kad vyresnysis brolis Vytautas apdovanotas panašiais talentais, plačiai žinoma. O kas dar Jūsų šeimoje ar giminėje turėjo gabumų dainai, muzikai. O Jūsų atžalos?

Užaugau šeimoje, kur nuolat skambėjo paprasta, liaudiška muzika, visi vyresnieji tampė akordeoną, armoniką. Man, jauniausiam šeimoje, tai buvo natūralu, įprasta. Esu girdėjęs pasakojimą, kad mano senelė išsiskyrė labai gražiu balsu, o kitas senelis mėgo pasakoti vaikams pasakas, jas vaizdingai pailiustruodamas smuiko arba klarneto improvizacijomis. Deja, man jų girdėti jau neteko – per vėlai atėjau į šį pasaulį. O persikėlus į dabartį, galiu pasakyti, kad mano šeima muzikali. Žmona Ona Juozapaitienė – muzikologė, dukra Vita šiais metais baigs Vilniaus universitetą, istorijos magistro studijas, o sūnus Jurgis pasirinko profesionalaus muziko kelią – jis griežia altu ir yra Muzikos akademijos magistrantas, jau kelių tarptautinių konkursų laureatas.

Ką Jums, kaip būsimam kūrėjui davė gimtieji namai?

Labai daug, o galbūt ir viską. Namuose visada buvo jauku, gera, ir, svarbiausia, supo šeimos šiluma. Prisimenu didžiulį eglėmis apjuostą sodą, kurio viduryje stovėjo raudonu čerpių stogu išsiskiriantis namas. Esu sukūręs vokalinį ciklą „Medžių tyla“ pagal poetės A. Gustas eiles. Jame apdainuojama vaikystės, tėvų namų idilė.

Kada paskutinįsyk lankėtės gimtinėje? Ar ten dar yra, kas laukia?

Buvau nuvežęs šeimą prieš kokį penkioliką metų, norėjau parodyti savo vaikystės takus. Bet jų jau neliko – aplink plytėjo plynas laukas, kuriame, mano nuostabai, smagiai laigė kiškių būrys. Seniai nebuvau tiek daug jų matęs vienoje vietoje. Jie, nieko nesibaimindami, bėgiojo, žaidė ir, reikia manyti, puikiai jautėsi. Viskas čia buvo pasikeitę, nieko nebeliko, tik netoliese augęs, dabar jau sustiprėjęs, ąžuolas nenorėjo užleisti savo pozicijos, kaip ir ranka pasiekiama, padidėjusi, dabar Šiaulių jūra vadinama Dubysa. Smagu.

Mane, pirmoką, pradinėje mokykloje į vieną suolą persodino su ketvirtoku, tai yra su Jumis. Atseit, todėl, kad su bendraamžiais nebeturėjau ką veikti. Kartu ir diktantus rašėm. Ar dar pamenate tuos tolimus metus?

Taip, žinoma, tai buvo puikus laikas - draugiška mokykla, mokiniai. Pirmosios mokytojos Genovaitės Dagienės garbei reikia pasakyti, jog jos dėka buvo pastebimi gabumu išsiskiriantys mokiniai, jie skatinami. O prieš kiekvieno iš mūsų akis buvo nežinomas gyvenimo kelias, kurį reikėjo garbingai įveikti.

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS
2010 m. sausis

„VARPŲ“ PREMIJA – VACIUI BAGDONAVIČIUI

Balandžio 23 d. Vilniuje, Rašytojų sąjungos klube pristatyta 24-oji „Varpų“ knyga, paskelbtas 2009 metų literatūrinės „Varpų“ premijos laureatas, juo tapo filosofas, prof. dr. Vacys Bagdonavičius.

Ta pačia proga paminėtas atnaujintų „Varpų“ 20-metis ir 15 metų, kai įteikiamos „Varpų“ literatūrinės premijos.

Naujausiąjį almanacho numerį plačiai aptarė literatūros kritikas Alfredas Guščius, taip pat kalbėjo Jonas Liniauskas, Algimantas Baltakis, Valentinas Sventickas, Petras Bražėnas, Vytautas Martinkus, Gasparas Aleksa, Jonas Užurka. Pradėjo ir užbaigė šį susitikimą pianistė Virginija Daugirdienė ir smuikininkė Milda Kasperavičiūtė.

2009 metų literatūrinės „Varpų“ premijos laureatas Vacys Bagdonavičius.

„VIENYBĖS MEDYJE“ – IR VARPININKAI

Pažymint Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, 2009 m. liepos 6 d. Vilniuje, Vingio parke atidengtas 9 metrų aukščio „Vienybės medis“ su iškaltais šimtu iškiliausių tūkstantmečio lietuvių vardų (skulptorius Tadas Gutauskas). Tarp Lietuvos iškiliausių net trys asmenybės, ypač artimai susijusios su „Varpais“: literatūros almanacho sumanytojas – lingvistas profesorius Algirdas Julius Greimas, buvęs redakcijos kolegijos narys – poetas Bernardas Brazdžionis ir almanacho globėjas - monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Čia – ir šeši pirmųjų „Varpų“ autoriai: Jonas Aistis, Vincas Krėvė-Mickevičius, Juozas Miltinis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Balys Sruoga, Vydūnas.

Garbės ženklas „Už nuopelnus Šiaulių apskričiai“ įteikiamas Lietuvos kultūros fondo valdybos pirmininkui, Šiaulių krašto knygų leidėjų draugijos „Saulės delta“ leidyklos redaktoriui Hubertui Smilgiui. Apdovanojimą įteikia Šiaulių apskrities viršininkas Rimundas Domarkas (kairėje).

GARBĖS ŽENKLAI – KULTŪROS ŽMONĖMS

Praėjusių metų pabaigoje paskutinį kartą įteikti Garbės ženklai „Už nuopelnus Šiaulių apskričiai“. Juos pelnė devyniolika geriausiųjų. Panaikinus apskritis, šiems ženklams lemta tapti retenybe.

Kaip įteikdamas apdovanojimus pažymėjo Šiaulių apskrities viršininkas Rimundas Domarkas, Garbės ženklas – moralinė kompensacija už darbą regiono kultūrai ir sportui pasišventusiems žmonėms. Tarp įvertintųjų – Lietuvos kultūros fondo valdybos narys, Šiaulių krašto knygų leidėjų draugijos „Saulės delta“ leidyklos redaktorius Hubertas Smilgys (Garbės ženklas įteiktas už ilgametę kultūrinę ir švietėjišką veiklą), Daugyvenės muziejaus skyriaus vedėja Genovaitė Prascevičienė (už aktyvią muziejinę veiklą ir Lietuvos etninių kultūros vertybių puoselėjimą ir populiarinimą), Žiemgalos linkuvių klubo pirmininkė Stanislava Lovčikaitė (už aktyvią kūrybinę, švietėjišką, kraštotyrinę veiklą, Lietuvos etninių kultūros vertybių puoselėjimą ir populiarinimą), Kelmės krašto muziejaus direktorė Danutė Žalpienė (už ilgametę muziejinę veiklą, Lietuvos etninių kultūros vertybių puoselėjimą ir populiarinimą), Joniškio kultūros centro tautinių šokių kolektyvo „Ratilis“ vadovas Vitoldas Krajinas (už aukštą profesinį meistriškumą, kūrybiškumą, aktyvią veiklą puoselėjant ir populiarinant lietuvių tautinio šokio tradicijas), literatūros almanacho „Varpai“ vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius (už aukštą profesinį meistriškumą, kūrybiškumą, nuoseklų ir ilgametį darbą telkiant Šiaulių krašto rašytojus ir leidžiant kasmetį literatūros almanachą „Varpai“) ir kt.

S. P.

KLAIDŲ ATITAISYMAS

Praėjusiame „Varpų“ numeryje Eduardo Mieželaičio eilėraščių ciklas „Balnoja apokalipsė žirgus“ išspausdintas be paskutinės eilutės (*ta mėlyna paukštė – ilgai ji žydės?*), kuri 35 psl. „iškrito“ dėl spaustuvės kaltės.

Dėl maketuotojos kaltės straipsnyje „Aktorius Pranas Piaulokas“ 275-291 psl. virš linijos iškraipyta aktoriaus pavardė.

Atsiprašome.

Varpai-2010 (25): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
2010. – 304 p.: 64 nuotr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:
Vytauto ABRAMAUSKO (262, 269, 270, 271, 273, 275, 4 viršelis),
Džojos Gundos BARYSAITĖS (18),
Irenos BUDRIENĖS (299),
Antano Kazimiero DILIO (15, 197-202),
Žydrūnės DUBICKAITĖS (185),
Onos GAIDAMAVIČIŪTĖS (298),
Audriaus LUKAUSKO (163),
Antano LUKŠĖNO (261, 264, 266),
Stasio PAŠKEVIČIAUS (72),
Levaldo SUKOVO (41),
Regimanto TAMOŠAIČIO (66, 67, 69, 70),
Algimanto ŽIŽIŪNO (191),
iš Lauros BERNOTAITĖS asmeninio archyvo (46),
iš Albino BERNOTO asmeninio archyvo (21, 22, 26, 27, 29, 31, 33, 37),
iš Česlovo GALKAUS rinkinio (250),
iš Justo JASĖNO asmeninio archyvo (58),
iš Jurgio JUOZAPAIČIO asmeninio archyvo (291),
iš Petro KAMINSKO kolekcijos (240),
iš Algimanto LYVOS asmeninio archyvo (131),
iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (96, 159),
iš Gedimino PULOKO asmeninio archyvo (50),
iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondų (241, 242, 244, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253),
iš VENCLOVŲ namų-muziejaus fondų (235),
iš Vytauto VILIMO asmeninio archyvo (53).

Maketavo dizainerė Rasa ŠEIKUVIENĖ.

Pirmajame viršelyje – Jonas DANILIAUSKAS. Atlydys. Drobė, aliejus. 81x100. 2001.
Ketvirtajame viršelyje – Lionello SPADA. Ludovici koncertas. Drobė, aliejus. 200x200. XVII a. pr. (iš LDK Valdovų rūmų kolekcijos).

F. 70x100 1/16. 19 sp. l. T. 1000. Išleido Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija. Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: **Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai.** Tel. 8-41 45 41 71. El. p.: ***varpai@splius.lt.*** Autorių nuomonė nebūtinai sutampa su redakcijos nuomone. Už savo teiginius atsako autorius. Spausdino UAB „Neoprintas“, J. Basanavičiaus g. 131 a, Šiauliai. Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2010 (25). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943. Editor-in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.

Rūta
ANNO 1913
OLD TRADITIONS LAIKO IŠMĖGINTAS SKONIS
1000
LIETUVA
„Tūkstantmečio Lietuva“ ir „1000 LIETUVA“ - saldainių rinkiniai, skirti tūkstantojo valstybės vardo gimtadienio progai paminėti. Įspūdingo dydžio saldus „milžinas“ - „1000 LIETUVA“ – nustebins net ir išrankiausius saldumynų mėgėjus. Rinkinyje patokiam 27 skirtingų rūšių rankų darbo šokoladinia saldainia. „Tūkstantmečio Lietuva“ – kiek mažesnis, bet tikrai ne menkesnis saldainių rinkinys. Užburs antis Jūs aštuonių skonių simfonija.
Abu rinkiniai jau yra sulaukę aukštų įvertinimų. „Tūkstantmečio Lietuva“ yra pelnęs konkurso „Lietuvos metų gaminys“ aukso medalį 2008-ais metais. Tuo tarpu „1000 Lietuva“ auksu apdovanotas 2009-aisiais metais.
Šokolado gamybos klasika, tradicijos, laiko išmėgintas skonis, subtilaus dizaino dėžutės - UAB RŪTA!
UAB RŪTA 133 Tilžės st. LT-76349 Šiauliai, Lithuania Tel.: +370 41 522045 Fax: +370 41 522046
E-mail: info@ruta.lt www.ruta.lt

Rūta
ANNO 1913
OLD TRADITIONS LAIKO IŠMĖGINTAS SKONIS
Žalgirio
LIETUVA
NAUJIENA!
Žalgirio mūšiui - 600 metų!
Šia proga UAB RŪTA pristato visiškai naują šokoladinių saldainių rinkinį - „Žalgirio Lietuva“.
Tai gaminys, lėsiantis UAB RŪTA gaminamų suvenyrinių produktų liniją. Rinkinys „Žalgirio Lietuva“ įprasmina mūsų įmonės siekius žadinti bet kuriame pasaulio kampelyje gyvenančio lietuvio pasididžiavimą savo kraštu, skatina domėjimąsi gimtosios šalies istorija.
UAB RŪTA 133 Tilžės st. LT 76348 Šiauliai, Lithuania Tel.: +370 41 522045 Fax: +370 41 522046
E-mail: info@ruta.lt www.ruta.lt

Ruta
ANNO 1913
OLD TRADITIONS LAIKO IŠMĖGINTAS SKONIS
Muzikalus dizainas...
Subtilus skonis...
Įkvepiantl asmenybė...
Saldainių rinkinys „Čiurlionis" pateiks Jums trijų rūšių truffelius: su „Marsala" vynu ir baltojo šokolado kremo įdaru, su romo skonio įdaru, su pasiflorų įdaru.
Rinkinys ne tik atskleis ypatingo šokolado simfoniją, bet ir supažindins Jus su genialiu, įkvepiančia asmenybe – dailininku ir kompozitoriumi M.K. Čiurlioniu.
„Muzika – tai Dievo pasiuntinys, atskleidęs žmonėms šventiausias ir geriausias mūsų sielos stygas, ramindamas širdis, sušvarginusias gyvenimo rūpesčiuose, guldamas iš jų meilus, nedorybes, pavydus, neapykantas."
M.K. Čiurlionis
UAB RŪTA 133 Tilžės g., LT 76349 Šiauliai, Lietuvia Tel.: +370 41 522045 Fax: +370 41 522046
E-mail: info@ruta.lt www.ruta.lt